

BOCHKOR KÁROLY

Az államgazdasági számtartás (egyszeres és kettős kincstári és kereskedelmi szám- és könyvvitel) rendszere tekintettel a törvényhatóságok és községek háztartására

1899

E-könyvek igény szerint – Könyvek milliói elérhetők egy kattintásra

Az európai könyvtárak rengeteg, a XV. és XX. század között kiadott könyvvel rendelkeznek. Az EOD szolgáltatással ezek a rejtett kincsek mindenki számára hozzáférhetővé válnak egyetlen kattintásra. Az EOD hálózaton keresztül a könyvtárak katalógusaiban keresheti és rendelheti meg a kívánt könyv e-másolatát a világ bármely részéről a hét bármely napján, a nap 24 órájában. A könyvet digitalizáljuk és az e-másolatot elérhetővé tesszük Önnek. Fizessen online, bankkártyájával és állítsa össze a saját személyes digitális könyvtárát!

Milyen az EOD által készített e-könyv?

Az EOD szolgáltatás e-könyvei olyan digitalizált könyvek, amelyeket PDF formátumban kézbesítünk Önnek. A fájl tartalmazza a digitalizált eredeti könyv képét és az OCR-rel (optikai karakterfelismerővel) felismertetett* teljes szöveget. Az elektronikus szöveg előnye, hogy kereshető, másolható, más programokkal szerkeszthető, belőle nyomtathatók részletek, sőt akár az egész is. Természetesen minden az eredeti dokumentumon előforduló bejegyzés, jelölés vagy széljegyzet is látható lesz a digitalizált változaton.

* Nem minden e-könyvben alkalmazható.

A szolgáltatás feltételei

Az EOD szolgáltatásainak igénybevételével egyidejűleg elfogadja annak feltételeit is. A jelen dokumentum bármely részéről készült minden egyes másolatnak is tartalmaznia kell ezeket a feltételeket. Az EOD szolgáltatás szigorúan személyes, nem kereskedelmi célból biztosítja a digitalizált dokumentumokhoz való hozzáférést és nem engedélyezi az egyéb célból való felhasználást.

A szolgáltatás feltételei: <http://books2ebooks.eu/odm/html/mtak/hu/agb.html>

Terms and conditions in English: <http://books2ebooks.eu/odm/html/mtak/en/agb.html>

További e-könyvek

További e-könyvek elérhetők az alábbi oldalon: <http://books2ebooks.eu>

M. Pol

AZ

ÁLLAMGAZDASÁGI SZÁMTARTÁS

(EGYSZERES ÉS KETTŐS,
KINCSTÁRI ÉS KERESKEDELMI SZÁM- ÉS KÖNYVVITEL)
RENDSZERE

TEKINTETTEL

A TÖRVÉNYHATÓSÁGOK ÉS KÖZSÉGEK HÁZTARTÁSÁRA.

IRTA

DR. BOCHKOR KÁROLY

A BUDAPESTI TUDOMÁNY-EGYETEMEN AZ ÁLLAMSZÁMVITELTAN NYILVÁNOS RENDES PROFESSZORA,
VOLT MINISZTERI SZÁMTANÁCSOS,

NEGYEDIK EGÉSZEN ÁTDOLGOZOTT KIADÁS.

Bolti ára 6 forint.

BUDAPEST.

IFJ. NAGEL OTTÓ BIZOMÁNYA.

1899.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

ELŐSZÓ A NEGYEDIK KIADÁSHOZ.

Jelen kiadás előkészítésénél is kettős cél lebegett szemem előtt.

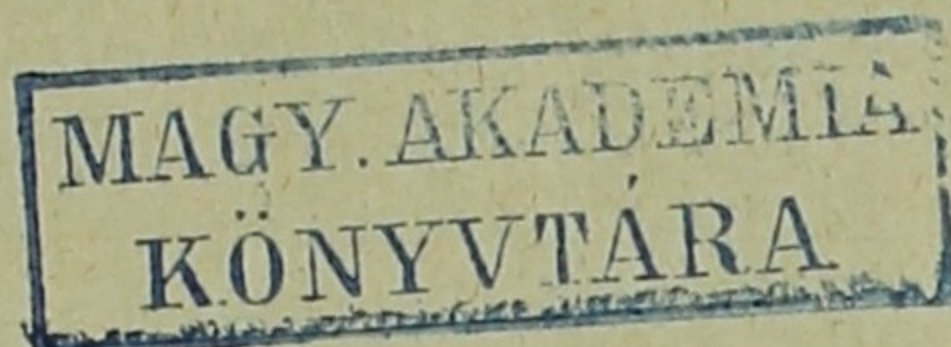
Az, hogy *átlátszóbbá* tegyem nemcsak az állami, hanem egyáltalán a társadalmi gazdaság számtartásának, vagy a mint közönségesen nevezik: könyvvitelnek *szövevényeit* és hogy az állami, törvényhatósági és községi háztartásban érvényes törvények, szabályok és rendeletekről *forrásmunkát adjak*.

Megvallom, hogy az utóbbi nem sikerült mindenben óhajtasom szerint; mert az adatgyűjtés fáradságos munkájában *nem* mindenhol *találtam* meg a remélt támogatást. Daczára ennek, jogos öntudattal mondhatom, hogy *a jelen kiadás* mégis *minden irányban nagy haladást* mutat.

Egyúttal fogadják itt őszinte köszönetemet önzetlenségükért azok az igen tisztelt számtartó kartársaim, kik fáradozásaimban támogattak. Legyenek meggyőződve, hogy előkelő gondolkodásról tanuskodó eljárásukkal, első sorban, a magyar gazdasági életnek és számtartásának tettek jó szolgálatot.

A székes fővárosban, 1899. tavaszán.

B. K.

TARTALOMJEGYZÉK.

Bevezetés.

1. §. A gazdasági számtartás 1. l. — 2. §. A gazdasági számtartás rendszere 3. l. — 3. §. A gazdasági számtartás és az állami számvitel 4. l. — 4. §. Az államgazdasági számtartás rendszere 6. l. — 5. §. Az államgazdasági számtartástannak rendszere 7. l. — 6. §. A számtartási ismeretek és közéletünk 10. l. — 7. §. Az államgazdasági számtartás irodalma 17. l. — 8. §. Az államgazdasági számtartás rendszerének nyilvános előadása és a számtartási államvizsga 22. l.

Első könyv: Alapvető rész.

I.

A gazdaságról.

9. §. Szükségek és javak 30. l. — 10. §. Vagyon, gazdaság, gazdálkodás 31. l. — 11. §. A vagyonnak forrása 33. l. — 12. §. A vagyonnak elhasználása 34. l. — 13. §. A forgalom. 35. l. — 14. §. Érték és ár 36. l. — 15. §. A pénz 37. l. — 16. §. A hitel 41. l. — 17. §. Az értékpapírok 42. l. — 18. §. Tőzsde 44. l. — 19. §. A gazdaságok különfélesége 49. l. — 20. §. A vagyonváltozások 50. l.

II.

Számtartás a gazdaságban.

21. §. A gazdaság vitele 54. l. — 22. §. Számvitel a gazdaságban 58. l. — 23. §. A számvitel műszaki eszközei 62. l. — 24. §. A mértékek 63. l. — 25. §. A hasábok 68. l. — 26. §. A gazdálkodás ellenőrzése 69. l. — 27. §. Számadoltatás a gazdálkodás ellenőrzésében 71. l. — 28. §. A számtartás célja, meghatározása, jelentősége 75. l. — 29. §. A számtartás kereskedelmi, magán- és büntetőjogi törvényeinkben 78. l. — 30. §. A számtartás közjogi törvényeinkben 81. l. — 31. §. Számtartás különfélesége a gazdasághoz képest 84. l.

Második könyv: Általános rész.

III.

Az államról.

32. §. Az állam és szervezete 92. l. — 33. §. A fejedelmi hatalom birtokosa 94. l. — 34. §. A törvényhozó hatalom birtokosai 97. l. — 35. §. A

VI

végrehajtó hatalom birtokosa 100. l. — 36. §. A felelős kormány-rendszer 101. l. — 37. §. A kormányhatalom felosztása 103. l. — 38. §. A központi vezénylő hatóságok 106. l. — 39. §. A helyhatóságok átalában és felosztásuk 111. l. — 40. §. Az állami helyhatóságok 112. l. — 41. §. A törvényhatóságok 115. l. — 42. §. A községek 120. l. — 43. §. A foganatosító hivatalok 122. l. — 44. §. A vagyont kezelő hivatalok szervezete 124. l.

IV.

Az állam gazdaságáról.

45. §. Az állami szükségek. 127. l. — 46. §. Az államnak bevételi forrásai 128. l. — 47. §. Az állami birtokok 129. l. — 48. §. Az állami vállalatok 131. l. — 49. §. Az adók 132. l. — 50. §. Az állam hitele 134. l. — 51. §. Az államadósságok felosztása 135. l. — 52. §. Az államgazdaság szervezete 138. l. — 53. §. A törvényhatóságok és községek gazdasága 140. l. — 54. §. Az államgazdaság sajátságai 143. l. — 55. §. Vagyonváltozások és ezeknek származása az államgazdaságban 145. l. — 56. §. Az árva- és gyámhatóságok, valamint az alapítványok szervezete és gazdálkodása 148. l.

V.

Számtartás az állam gazdaságában.

57. §. Az államgazdaság vitele 152. l. — 58. §. Számvitel az állami gazdálkodásban 155. l. — 59. §. A számvitel előzetes fokozatai 155. l. — 60. §. A folyó jelen számvitele 159. l. — 61. §. A számtartás utólagos fokozatai 161. l. — 62. §. Az államgazdaság ellenőrzése 163. l. — 63. §. Számadoltatás az államgazdaság ellenőrzésében 165. l. — 64. §. A számtartóságok 168. l. — 65. §. Az állami számvevőszék 172. l.

VI.

Az államgazdaság rendszere.

66. §. Az állami leltár és berendezése 176. l.

VII.

Költségvetési előirányzat.

67. §. A költségvetés tartama és alapja 179. l. — 68. §. A költségvetés tartalma 183. l. — 69. §. A költségvetés szerkesztője és szerkesztése 185. l. — 70. §. A költségvetés belső berendezése 192. l. — 71. §. A költségvetés külső elrendezése 197. l. — 72. §. A költségvetés országgyűlési tárgyalása 201. l.

VIII.

Költségvetési törvény.

73. §. A költségvetési törvény és hitel 203. l. — 74. §. A költségvetési hitel tágitása 204. l. — 75. §. A költségvetési hitel korlátozása 206. l. — 76. §. A költségvetési hitel megnyujtása 208. l. — 77. §. Állami érdekű egyéb költségvetések 209. l.

IX.

Közigazgatási számfejtés.

78. §. A közigazgatási segédszolgálat és számfejtés fogalma és alkalma 213. l. — 79. §. A közigazgatási számfejtés tartalma 215. l. — 80. §. Eljárás a közigazgatási számfejtésnél 216. l. — 81. §. A közigazgatási számfejtés tárgyainak osztályozása 219. l. — 82. §. A közszolgálatba lépés 220. l. — 83. §. A közszolgálatban való előhaladás 224. l. — 84. §. Szolgálati személyes állandó illetmények 226. l. — 85. §. Szolgálati személyes változó illetmények 229. l. — 86. §. A szolgálati dologi kiadások 230. l. — 87. §. Nyugalmi illetmények 232. l.

X.

Rendelet.

88. §. A rendelet és az utalványozás fogalma 239. l. — 89. §. Az utalványozás joga 241. l. — 90. §. Az utalványozási jog fentartása 244. l. — 91. §. Az utalvány tartalma 246. l. — 92. §. Az utalvány alakja 248. l.

XI.

Bejegyzés.

93. §. A bejegyzés értelmezése és felosztása 250. l. — 94. §. Könyviteli bejegyzés 251. l. — 95. §. A kincstári könyvvitel felosztása 253. l. — 96. §. A tárczafőkönyvek berendezése 254. l. — 97. §. A tárczafőkönyv számláinak berendezése 257. l. — 98. §. A tárczafőkönyvek vezetése 260. l. — 99. §. A forgalmi főkönyv 264. l. — 100. §. Egyéb könyvek 269. l. — 101. §. A bejegyzési záradék 272. l.

XII.

Pénztári számfejtés.

102. §. A pénztári számfejtés értelmezése és gyakorlói 274. l. — 103. §. A számfejtő könyvek és ezek vezetése 276. l. — 104. §. A fizetési okmányokról 279. l. — 105. §. Be- és kifizetések számfejtése 281. l. — 106. §. Eljárás a számfejtésnél 284. l. — 107. §. Értékpapírok számfejtése 286. l.

XIII.

Foganatosítás.

108. §. A foganatosítás részei és számfejtés a pénztárnál 290. l. — 109. §. Az értékek megvizsgálása 292. l. — 110. §. Az értékek átvétele és nyugtázása 296. l. — 111. §. Az értékek gondozása 298. l. — 112. §. Az értékek kiadása 300. l.

XIV.

Naplózás.

113. §. A naplók 305. l. — 114. §. A számvivő naplók és ezek lezárása 307. l. — 115. §. A számadó naplók és ezek lezárása 316. l. — 116. §. Egyéb számadások 319. l. — 117. §. A számadások fölszerelése és beküldése 327. l. — 118. §. A vagyonkezelésnek és számadásnak biztosítékai 328. l. — 119. §. A pénztárak megvizsgálása 330. l.

XV.

Bírálat (Szigorlat).

120. §. A bírálat fogalma és különlegessége 336. l. — 121. §. A tárcza- és az idegen naplók bírálata 339. l. — 122. §. A forgalmi napló bírálata 340. l. — 123. §. Egyéb számadások és a bírálati záradék 341. l. — 124. §. A számadási per és folyamányai 342. l.

XVI.

Könyvelés.

125. §. A könyvelés értelmezése 348. l. — 126. §. A kincstári könyvelés és próbája 349. l. — 127. §. A tárczakönyv lezárása 351. l. — 128. §. A forgalmi könyvelés és a bizományos fizetések 353. l. — 129. §. A forgalmi főkönyv lezárása 359. l. — 130. §. Egyéb könyvek vitele és lezárásuk 361. l.

XVII.

Könyvkivonatok.

131. §. A könyvkivonatok értelmezése és felosztása 363. l. — 132. §. Az utalványozási jegyzékek 364. l. — 133. §. A kezelési kimutatások 370. l. — 134. §. A tárcza-zárószámadás és mellékletei 372. l.

XVIII.

Állami zárószámadás.

135. §. Az állami számvevőszék eljárása és könyvei 378. l. — 136. §. A gazdálkodás és számtartás fokozatai a kettős rendszerű könyvvitelnél 380. l. — 137. §. A kettős könyvvitel bevezető ismertetése 382. l. — 138. §. A leltár, a napló és ezek kettős könyvelése 396. l. — 139. §. A francia kamatos folyószámla 399. l. — 140. §. Az anyag nyilvántartása a segédkönyvekben 403. l. — 141. §. A nyers mérleg 404. l. — 142. §. A részleges számlák lezárása 405. l. — 143. §. A napló és a főkönyv lezárása 409. l. — 144. §. A kettős könyvviteli rendszerek 411. l. — 145. §. A helvét és angol folyószámla 414. l. — 146. §. A kettős rendszerű állami főkönyv, a rovat és az utalványozási könyv 440. l. — 147. §. Az állami leltárkönyv 444. l. — 148. §. Az állami számvevőszék más könyvei 446. l. — 149. §. Az állami zárószámadás összeállítása és berendezése 448. l. — 150. §. Az állami zárószámadás részletezése, a számvevőszék jelentése és az országgyűlés 451. l. — 151. §. A számtartás általános részének befejezése 452. l.

Harmadik könyv: Különleges rész.

XIX.

Kis tárczák.

152. §. A királyi udvartartás költségei 454. l. — 153. §. Ő cs. és ap királyi Felsége kabinet-irodája és ennek nyugdíjai 456. l. — 154. §. Országgyűlés 457. l. — 155. §. Állandó országház építése 459. l. — 156. §. Közösügyi kiadások 460. l. — 157. §. Az 1849-től 1867-ig tényleg fennállott köz-

ponti kormány közegeinek nyugdijai 463. l. — 158. §. Nyugdijak 463. l. — 159. §. Államadósságok 465. l. — 160. §. Vasutak átvételével elvállalt adósságok 475. l. — 161. §. Egyes tárczákat terhelő kölcsönök 478. l. — 162. §. Előlegezések vasúti kamatbiztosítás alapján 478. l. — 163. §. Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükséglete 480. l. — 164. §. Állami számvevőszék 481. l. — 165. §. Közigazgatási bíróság 482. l. — 166. §. Miniszterelnökség 483. l. — 167. §. Ő Felsége személye körüli miniszterium 483. l. — 168. §. Horvát-szlavon-dalmát miniszter és személyzete 486. l.

XX.

Belügyi tárcza.

169. §. Központi igazgatás és a földtehermentesítési pénzalap m. k. igazgatósága 487. l. — 170. §. Országos levéltár 488. l. — 171. §. Az önkormányzattal bíró helyhatóságok számtartása 488. l. — 172. §. A főispánok és a budapesti főpolgármester, valamint a főispáni titkárok fizetései és lakpénzei 498. l. — 173. §. Anyakönyvi kiadások 498. l. — 174. §. Színművészeti kiadások 498. l. — 175. §. Közegészségügyi kiadások és bevételek 499. l. — 176. §. Közbiztonsági kiadások és bevételek 500. l. — 177. §. Közjótékonyági kiadások 503. l. — 178. §. Általános közigazgatási kiadások és bevételek 504. l.

XXI.

Pénzügyi tárcza.

179. §. Központi igazgatás 505. l. — 180. §. Pénzügyigazgatóságok, székes fővárosi kir. adófelügyelő, központi díj- és illetékszabási hivatal 506. l. — 181. §. Földadónyilvántartás, kataszteri, helyszinelési felügyelőségek és a kolozsvári kataszteri igazgatóság 508. l. — 182. §. Állampénztárak 509. l. — 183. §. Adóhivatalok 510. l. — 184. §. Pénzügyőrség 511. l. — 185. §. Jogügyigazgatóságok 512. l. — 186. §. Kincstári ügyészségek 513. l. — 187. §. Pénzügyi törvényszékek 514. l. — 188. §. Országos kataszteri fölmérés 515. l. — 189. §. Bányászati és erdészeti akadémia Selmezbányán és bányásziskolák 515. l. — 190. §. Egyenes adók és földtehermentesítési pótlékok 516. l. — 191. §. Fogyasztási és italadók 522. l. — 192. §. Aranyagio-nyeremény 528. l. 193. §. Határvám 529. l. — 194. §. Bélyeg 530. l. — 195. §. Jogilletékek és díjak 531. l. — 196. §. A fémjelzés 534. l. — 197. §. Út-, híd- és révvám Horvát-Szlavonországban 535. l. — 198. §. Dohányjövedék 535. l. — 199. §. Lottójövedék 538. l. — 200. §. Sójövedék 539. l. — 201. §. Perköltségek 539. l. — 202. §. Állami jószágigazgatás 539. l. — 203. §. Állami jószágok 540. l. — 204. §. Bányaigazgatóságok 540. l. — 205. §. Fémbányászat és opálbánya 541. l. — 206. §. Fémkohászat 541. l. — 207. §. Pénzverés és fémbeváltás 542. l. — 208. §. M. k. államvasutak gépgyára, diósgyőri vas- és aczélgyár és állami vasművek 542. l. — 209. §. a) Bányakapitányságok és b) bányailletékek 543. l. — 210. §. Egyéb bányászati dolgok 544. l. — 211. §. Államnyomda 544. l. — 212. §. Állami épületek 545. l. — 213. §. Budapesti állami hidak 545. l. — 214. §. Állami ingó vagyon 545. l. — 215. §. Különféle kiadások 546. l.

XXII.

Kereskedelemügyi tárcza.

216. §. Központi igazgatás 547. l. — 217. §. Államépítészeti hivatalok 547. l. — 218. §. Közutak 548. l. — 219. §. Ipari és kereskedelmi szakoktatás 548. l. — 220. §. Ipari és kereskedelmi czélok 549. l. — 221. §. Ipari felügyelet 549. l. — 222. §. Posta, távirda és távbeszélő 549. l. — 223. §. Postatakarékpénztár 552. l. — 224. §. Tengeri hajózás 554. l. — 225. §. Magyar királyi államvasutak 555. l. — 226. §. Budapesti kir. zálogházak 557. l. — 227. §. Mértékhitelítés és fegyvervizsgálati bizottság 557. l. — 228. §. A központi statisztikai hivatal 558. l. — 229. §. Szabadalmi hivatal és tanács 558. l. — 230. §. Aldunai hajózási hatóság 559. l.

XXIII.

Földművelésügyi tárcza.

231. §. Központi igazgatás 560. l. — 232. §. Állami erdők 561. l. — 233. §. Állami kezelésbe vett községi és némely más erdők és kopár területek 561. l. — 234. §. Erdőfelügyelőség 562. l. — 235. §. Erdőőri szakiskolák 562 l. — 236. §. Országos erdei alap 562. l. — 237. §. Állami segély kopár területek befásítására 563. l. — 238. §. Gödöllői koronauradalom és állami lótenyésztőintézetek 563. l. — 239. §. Állategészségügy 565. l. — 240. §. Gazdasági tanintézetek és mezőgazdasági ismeretek terjesztése 565. l. — 241. §. Állattenyésztés, havasi és tejgazdaság 565. l. — 242. §. Országos vízepítészeti és talajjavítási hivatal 566. l. — 243. §. Folyammérnöki hivatalok 566. l. — 244. §. Vizi munkálatok 566. l. — 245. §. Kulturmérnöki hivatalok 566. l. — 246. §. Halászat 567. l. — 247. §. Szőlőszet és borászat 567. l. — 248. §. Kincstári birtokok 567. l. — 249. §. Perköltségek 568. l. — 250. §. Gazdasági műszaki hivatal és telepítési szolgálat 568. l. — 251. §. Deliblati kincstári birtok 568. l. — 252. §. A mező- és közgazdaság különböző ágai 568. l. — 253. §. Mezőgazd. statisztika és káros rovarok elleni intézkedések 569. l. — 254. §. Mezőgazdasági munkás- és cselédügyek 569. l. — 255. §. Országos meteorologiai és földmágnességi központi intézet 569. l. — 256. §. Selyemtenyésztés emelése 569. l. — 257. §. Földtani intézet 570. l. — 258. §. Alapok, alapítványok és különféle bevételek 570. l.

XXIV.

Vallás- és közoktatásügyi tárcza.

259. §. Központi igazgatás 571. l. — 260. §. Országos közoktatási tanács 572. l. — 261. §. Budapesti kir. egyetem 572. l. — 262. §. Kolozsvári egyetem 573. l. — 263. §. Budapesti középiskolai tanárképző-intézet, gyakorló főgymnasium és Br. Eötvös József-collegium 573. l. — 264. §. Kolozsvári középiskolai tanárképző 573. l. — 265. §. Kolozsvári ev. ref. középiskolai tanárképző segélyezése 574. l. — 266. §. József-műegyetem 574. l. — 267. §. Kassai kir. jogakadémia 574. l. — 268. §. Érdeemes egyetemi magántanárok javadalmazása 574. l. — 269. §. Utazási ösztöndíjak felsőbb iskolai tanárjelöltek számára 574. l. — 270. §. Ó-Gyallai csillagda 575. l. — 271. §. Tankerü-

leti főigazgatóságok 575. l. — 272. §. Gymnasiumok 575. l. — 273. §. Reáliskolák 576. l. — 274. §. Felekezeti, törvényhatósági, valamint községi középiskolák segélyezése 576. l. — 275. §. Középiskolai internátusok, alumneumok és convictusok segélyezése 576. l. — 276. §. Állami felsőbb leányiskolák 576. l. — 277. §. Vizsgálati bizottmányok 576. l. — 278. §. Utazási ösztöndíjak középiskolai tanárjelöltek számára 577. l. — 279. §. A debreczeni collegiumnak kárpótlás 577. l. — 280. §. Népinevelési tanfelügyelőségek 577. l. — 281. §. Elemi népiskolák 577. l. — 282. §. Felső nép- és polgári iskolák 577. l. — 283. §. Népinevelési intézetek közös szükséglete 577. §. — 284. §. Elemi és polgári férfi-tanítóképzők 578. l. — 285. §. Elemi és polgári tanítónők képzők 578. l. — 286. §. Kisdedóvónők és menedékházvezetők képzése 578. l. — 287. §. Kisdedóvóintézetek és menedékházak 579. l. — 288. §. Testi nevelés 579. l. — 289. §. Gazdasági ismétlő iskolák 579. l. — 290. §. Balatonfüredi Erzsébet-szeretetház 579. l. — 291. §. Szakiskolák 579. l. — 292. §. Gyógypaedagogiai intézetek 580. l. — 293. §. Művészet 581. l. — 294. §. Muzeumok és műemlékek 581. l. — 295. §. Tudomány és irodalom 582. l. — 296. §. Ösztöndíjak 582. l. — 297. §. Egyházak segélyezése 582. l.

XXV.

Igazságügyi tárcza.

298. §. Központi igazgatás 583. l. — 299. §. Királyi Curia 584. l. — 300. §. Konstantinápolyi consuli főtörvényszék 584. l. — 301. §. Koronaügyészség 584. l. — 302. §. Királyi ítélő táblák 584. l. — 303. §. Királyi főügyészségek 585. l. — 304. §. Királyi törvényszékek és járásbiróságok 585. l. — 305. §. Királyi ügyészségek 586. l. — 306. §. Országos fegyintézetek, kerületi börtön, gyűjtőfogház, közvetítő intézet és állami fogház 586. l. — 307. §. Büntetéspénzek országos alapja 587. l. — 308. §. Telekkönyvezés 587. l. — 309. §. Az 1899 : XLV. t.-cz. alapján alkalmazott bírák személyi járandóságai és törvények szerkesztése 588. l. — 310. §. Országos bírósági vegyészeti intézet 588. l.

XXVI.

Honvédelmi tárcza.

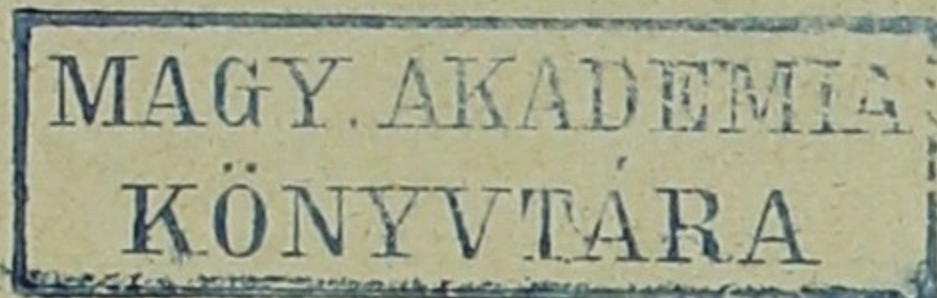
311. §. Központi igazgatás 589. l. — 312. §. Honvédségi intézetek 590. l. — 313. §. Ujencsozás-felülvizsgálati költségek 590. l. — 314. §. Honvédfőparancsnokság 591. l. — 315. §. Kerületi parancsnokságok 591. l. — 316. §. Csapatok 591. l. — 317. §. Csendőrségi költségek 592. l. — 318. §. Honvéd-hadbíróság 592. l. — 319. §. Honvéd-hadbiztosság 592. l. — 320. §. Honvéd-számtartóság 592. l. — 321. §. Alapítványi helyek a közös katonai intézetekben 593. l.

Befejezés.

322. §. Számtartásunk multjából 594. l. — 323. §. Idegen számtartások 597. l.

ÉSZREVETT SAJTÓHIBÁK.

67. lap 2. bekezdés 4. sor: 356 helyett 366.
74. „ 3. „ 7. „ feljegyzeteknek helyett olvasd feljegyzéseknek.
74. „ 5. „ 4. „ tenyleg helyett tényleg.
79. „ 2. „ 6. „ bevezetetett helyett bejegyeztetett.
78. „ 3. „ 6. „ jogügyi helyett jogügyleti.
84. „ 31. §. 3. sor: Termel ő helyett Termelő.
90. „ 2. bekezdés 4. sor: ágainál helyett ágainál.
90. lap 2. bekezdés 4. sor: dologiakkal helyett személyiekkal (vesd össze
86. lap utolsó pont).
93. lap 2. bekezdés 3. sor: jóllét helyett jólét.
95. „ 3. „ 6. „ udvarnokok helyett udvari tanácsosok, asztalnokok.
102. „ 3. „ 9. „ elhatárizhatók helyett olvasd elhárithatók.
105. „ c) pont 2. bekezdés 5. sor: azokat helyett azokat.
110. „ 3. sor: sztázatnak helyett tisztázatnak.
214. „ 19. „ XVI. helyett XIV.
269. lap. 100. §. 1. bekezdés: 4 helyett, az utóbbiak között 4) az államadós-
ságok címleteiről és 5).
271. lap 5. pont első sor: a főkönyvekhez kell sorolnunk helyett, itt emlékezünk
meg, továbbá ebben a sorban: törzskönyveket helyett törzskönyvekről.
326. lap 25. sor: szorosan a darabonként helyett, darabonként szorosan.
330. „ 119. §. címében: pénztárnak helyett, pénztárak.
335. „ 1. bekezdés 4. sor: az és kimarad.
540. lapon a 04. §. helyett, 204.
-

BEVEZETÉS.

1. §. A gazdasági számtartás.

(Minőségi és mennyiségi, érdemleges és alaki tevékenység a gazdaságban. Szűk elnevezés. Számvitel. Számadoltatás. Számtartás. Rendtartás. Közhasználat. Idegen származás. Álláspontunk.)

Kétségtelen, hogy a vagyon nemcsak minőségi, hanem mennyiségi fogalom is. Ezért úgy az államnak, mint általában a társadalomnak minden gazdaságában, a vagyon minőségére vonatkozó jogi és műszaki tevékenység mellett, valamely olyan működést is kell kifejteni, mely a vagyonnak főleg mennyiségét tartja szem előtt.

A gazdaságnak műszaki és jogi tevékenysége főleg a vagyon előállítására irányul és ez: működésének érdemleges, lényeges része.

Ellenben a gazdaság mennyiségi, számszeres működése, a már megszerzett vagyonnak és változásainak rendben tartására törekszik és ebben az irányban határozottan alaki tevékenységet fejt ki.

Az előbbi maga a gazdálkodás, vagyis: a gazdaság tulajdonképen való *vitele*; az utóbbi pedig a gazdaság vitelét *támogató* az a formás tevékenység, melyet közönségesen hol *könyvvitelnek*, hol *számvitelnek* neveznek.

Ezek a kifejezések azonban sokkal kevesebbet mondanak, mint a mennyit kifejezni akarnak. Nevezetesen a könyvvitel az egésznek, ha jelentékeny is, de csak — mint alább kiderülni fog — egy része. A mi pedig a számvitel kifejezést illeti, ez is szűk arra, a mit felölelni akar; mert a gazdasági életben a számot: nemcsak vinni, hanem kérni, adni és venni is szokták. Más szóval: a gazdaság körében a számvitelen kívül számonkérés, számbaadás és számbavétel, vagyis ezt a hármat együtt véve: számadoltatás is van.

Mindez pedig csakis számvitel alatt nem, s ha mégis igen: csak erőltetve érthető. Ha tehát a gazdasági működés ezen alaki részé-

nek nevéből, a „szám“ teljességgel nem maradhat ki, akkor a magyar gazdasági életben otthonos és ezért jól is értett számtartó elnevezésből kiindulva: azt a mit most csak számvitelnek neveznek, helyesebben *gazdasági számtartásnak* kellene nevezni. Ebben azután benne volna a számvitel és benne a számadoltatás.

De a mit számvitel alatt ma értenek, ez a gazdaságban tulajdonkép még a számtartásnál is többet tesz. Mert az nemcsak számot visz és számadoltat, vagyis: mindezt együtt véve, nem csak *számot* tart, hanem tart olyan valóságos *rendet* a gazdaságban, mely nélkül ez sem vihető, sem ellenőrizhető nem volna.

Mindezekből kifolyólag tehát a közforgalomban használt a *számvitel elnevezés* alatt nem kevesebbet, mint magát a *gazdasági rendtartást* kell értenünk. A számvitel elnevezés helyett kizárólag ezt a kifejezést kellene is, úgy az elméletben, mint a gyakorlatban használnunk; mert egyedül csak ez jellemzi hiven és találóan a gazdaságnak és az ebben levő vagyonnak mennyiségi számszeres tárgyalását.

Hogy mégis a következőkben nem gazdasági „rend“tartásról, hanem csak „szám“tartásról van szó: ezt annak kell tulajdonítani, hogy bár mennyire meg vagyunk győződve felfogásunk helyességéről, még sem akarunk merész újító hírébe keveredni. Állam és társadalom annyira megszokta, a gazdasági tevékenységnek ezt az alaki részét szám jelzővel fejezni ki, hogy ennek elhagyása, most már a nem szakértők között, a fogalmaknak még nagyobb zavarára vezetne.

De azt lelkiismeretünk már még sem viselheti el, hogy midőn a dolog természetét jól megjelölő: számtartó kifejezés a magyar gazdasági ész- és nyelvjárásban megvan, akkor tovább is, nyelvtudás és alapos szakismeret nélkül idegenből, szolgai módon fordított számvitel elnevezés mellett maradjunk az irodalomban is, csak azért, mert állam és társadalom most többnyire ezt használja.

Ez a minden tekintetben helytelen kifejezés különben is úgy került nyelvünkbe, hogy németben a „buchhaltung“ és a „rechnungsführung“ kifejezést, az ezen szavak értelme között lévő különbség daczára, váltakozva használják; mert a megjelölni kívánt számtartás fogalmat, mind a kettő csak hozzávetőleg fejezi ki. Azonban a gyakoribb buchhaltung-nak (könyvvitel, könyvvezetés, könyvvivőség, könyvvezetőség) szószerinti fordítása mégis az egésznek, inkább csak egy meghatározott részét jelentvén, s magyarban különben is az egész intézményt kicsinyesnek mutatván be: a két

rossz közül inkább a rechnungsführung-ot találták a lefordításra alkalmasnak. Így került forgalomba a számvitel kifejezés.

Pedig a míg ez, egy bizonyos értelemben (a 21. szakasz szerint) csakugyan az egészet jelenti, addig másfelől (a 25. szakaszban kifejtett értelemben) annak igen fontos vonatkozásait egészen kizárja.

Ezért minden tisztelettel a gyakorlat iránt, de habozás nélkül kijelentjük, hogy ezentúl tárgyalásainkban a számvitel kifejezést, a maga igazi jelentőségére szorítva: a gazdasági tevékenységnek azt a számszeres alaki részét, mely nemcsak a számvitelben, hanem a számadoltatásban is nyilvánul, mind együtt és egészben, úgy az irodalomban mint a tanszéken, minden alkalommal következetesen *gazdasági számtartásnak* fogjuk nevezni. Ezzel kötelességet vélünk teljesíteni a magyar tudomány és a magyar irodalom iránt.

2. §. A gazdasági számtartás rendszere.

(Milyen nem lehet? Milyennek kell lennie? Származása. Gépies és szerves működés, művészet, hasonlat.)

Az előbbi szakaszból tudjuk, hogy a gazdasági számtartás, a gazdaságnak alaki része. Ezért az nem történhetik valamely önmagában kigondolt és a gazdaságra reá erőszakolt módon. Ellenkezőleg: annak *összhangban kell lenni a rendben tartandó gazdaságnak és az ebben lévő vagyonnak, s változásainak egész természetével.* Ezt pedig a gazdasági törvények határozván meg: a számtartás ilyen vagy olyan eljárásának, rendszerének indokait és alapját tulajdonképp a gazdasági élettermészetet meghatározó törvényekből meríti.

A számtartás tehát nem a gazdaság szervezetétől külön létrejött, ettől elváltan véghez vihető eljárásoknak és alakzatoknak gépies halmaza, hanem olyan szerves működés, melynek minden mozzanatában a gazdasági élet természetéből származó erő lüktet. Ezt az életét, az ezt kifejező alakzatok elrendezésében és számok csoportosításában felismerni, viszont ez alakzatokkal és számcsoportokkal úgy bánni tudni, hogy azokban élet legyen: ez a gépies eljárást messze túlszárnyaló művészet.

Ha hasonlattal akarunk élni: a számtartás úgy jelentkezik az államgazdaságban, mint — szabad szemmel tekintve — a bőr az élő testen. Mindkettő beborítja az egész szervezetet és támogatja ezt

életműködésében, kifejezésre juttatva rendszerint ennek állapotát és bajait. Mindkettőnek van tehát külső része és a fölületesség nem is lát mást rajtok. Pedig bensőleg mint élő részek tapadnak ezek — a mit borítanak — az élő testhez, s ezt aktiv és passzív segítvén élni, ezen és ebből önmaguk is életet nyernek, így a szerves életnek önmaguk is szerves részévé válnak.

3. §. A gazdasági számtartás és az állami számvitel.

(Félreérthető kifejezés. Statisztika és számtan. Hasonlatosság és különbség. A számok stylusa. Súlypont. Állami gazdálkodás és számtartás egymásközi viszonya.)

Az állami gazdaságban alkalmazott számtartást is közönségesen csak állami számvitelnek nevezik. A szám„vitel“ tekintetében álláspontunkat az 1. §-ban kifejtettük. Ezért itt csak azt jelentjük ki, hogy a számvitel helyett már most azonnal megkezdjük a számtartás kifejezésnek alkalmazását.

De az állami számvitel helytelen elnevezés módjára alakított *állami számtartás* sem felel meg célunknak; mert az „államiszám“ kifejezés épenséggel tág arra, a mit ezzel megjelölni akarunk, s ezt használva csak táplálnók az állami számtartásról, a szakkörökön kívül forgalomban lévő határozatlan fogalmakat.

Azt hisszük, hogy már az elnevezésben meg kell jelölni az államéletnek azt a vidékét, melynek számairól szó van; mert különben az alatt, általában az állami állapotokra vonatkozó, minden számszeres intézményt és működést is érthetnek. Avagy pedig minthogy ez inkább a statisztika feladatát képezi, majd a másik szélsőségbe esve: állami számtartás alatt valamelyes egyéb közkeletű szám- és mennyiségtani dolgokat fognak érteni.

Tagadhatlan, hogy a mennyiben statisztika alatt, nemcsak társadalmi, hanem állami állapotok számszerű észlelésével és rajzolásával foglalkozó tudományt és működést értünk: ennyiben azzal az állami számtartás rokonságot tart; mert ez is az államélettel, de ennek csak egyik vidékével: a gazdaságival foglalkozik.

Van azonban egyéb lényeges különbség is a kettő között és ez főleg a módszer, az eljárás.

A statisztika ugyanis az egyes eseményekkel kevésbé foglalkozik, hanem inkább tömeges észlelésekre fekteti a súlyt. Ezekből

azután a logika szabályai szerint, különböző természetű törvényeket iparkodik leszármaztatni és megállapítani. Az állami számtartás ellenben: már meglevő jogi és gazdasági törvények végrehajtásánál létrejövő eseményeket, egyenként észlel és rajzol, számszerűleg és nagy pontossággal. Az így szerzett adatokat azután már előre megállapított saját szabályai szerint rendezi, úgy hogy azokból a már megtörtént gazdálkodásra nemcsak következtetni, hanem azokból ezt megismerni lehessen.

Az állami számtartás tehát tárgyára: az államgazdaságra nézve egyúttal statisztika is. A statisztika ellenben az államgazdasági számtartás feladataival nem törődik. Ezért a számtartói képzettség igen jól érvényesül a statisztikai műveletek szerkesztésénél. Ellenben a statisztika eljárása homlokegyenest ellenkezik a számtartás természetével. A számtartás tehát nem statisztika.

De nem is csak valamelyes számtan. Az igaz, hogy az állami életben hovatovább mind nagyobb szerepet játszó pénz- és hitel-műveletek miatt, az állami számtartásnak a gazdaságilag alkalmazott számtanra, mind több és több szüksége van. Azonban tévedés volna azt állítani (a mint ezt elismert jelességű közgazdasági írók is teszik), hogy a kereskedelmi és politikai számolás azonos az állami számtartással.

Hogy hasonlattal éljünk: az előbbi csak (a számműveletek szerint, többé-kevésbé mesterségesen kifejezhető) fogalmakat, egyes mondatokat ír le számjegyekkel. Az állami számtartás pedig tovább menve, ezeket a mondatokat, számműveleteket saját írálya, stylusa szerint úgy köti össze, hogy azok a gazdaság egész állapotáról világos, érthető leírást, elbeszélést képeznek.

A mint tehát az írni tudás még valakit „íróvá” nem tesz: épen úgy a számolás még nem számtartás. Mert ennek súlypontja nem a bonyolódott szám- és mennyiségtani műveletek megoldásában, hanem abban rejlik, hogy az állami vagyonnak és vagyonváltozásainak (ezek természete, származása, célja, ideje, módja stb. szerint) mennyiségi és minőségi oly világos, rendszeres nyilvántartását hozza létre, melyből az államgazdaság mindenkori (mult, jelen és — a mennyiben ez emberileg lehetséges — még jövő) állapotáról felvilágosítás legyen nyerhető.

Az állami számtartás tehát sem statisztika, sem számtan, hanem mindezekkel rokon, de ezekkel sehogy sem azonosítható *államgazdasági eljárás*. Tehát nem is maga az állami gazdálkodás. Hanem

ennek csak alaki, de azért oly fontos része, hogy a mint az állami számtartás, gazdaság nélkül tárgytalan üres formává törpülne: úgy az állami gazdaság is, a számtartás által benne létesített és fenntartott rend és világosság nélkül, egyszerűen lehetetlenné válnék.

Hogy tehát más számszerű ismeretágaktól, már neve által világosan megkülönböztethető legyen, azt állami számvitel helyett nemcsak egyszerűen *állami számtartásnak*, hanem *államgazdasági számtartásnak* kell neveznünk.

4. §. Az államgazdasági számtartás rendszere.

(Tárgyilag, alanyilag. Számtartás-(államszámvitel)-tan. Elmélet és gyakorlat, megszerzési módjaik. A kettő viszonya.)

Az államgazdasági számtartásnak fogalmát tárgyi, (objectiv) és alanyi, (subjectiv) szempontból kell megkülönböztetni. Tárgyilag értjük ez alatt *rendszeres* összeségét mindazoknak az intézményeknek, törvényeknek, szabályoknak, elveknek, alakiságoknak, eljárásoknak, sajátlagos műveleteknek stb. stb., melyek az államnak saját gazdasága rendben tartására irányuló tevékenységét meghatározzák és értelmezik. Alanyilag pedig az államnak azt a működését kell érteni, melyet a tárgyi értelemben vett számtartás rendelkezései szerint, saját gazdasága rendben tartására kifejt.

A 2. §. szerint minden gazdasági számtartásnak, s így az államinak is megvan, a rendben tartandó gazdaság természetéből folyó rendszere. Csakhogy ezt úgy a tárgyi mint az alanyi számtartásban kutatni, felfedezni, megállapítani és vagy szóbelileg vagy irodalmilag kifejtteni kell.

Ez által jő létre az elmélet, vagyis a számtartás tana, tudománya (államszámviteltan). Ez alatt tehát a tárgyi és alanyi értelemben vett számtartásnak rendszeres kifejtését kell érteni.

Mint általában az ismeretek nagy részének, úgy az államszámtartásiaknak is megszerzésére két mód van: az *elmélet* és a *gyakorlat*. Az államgazdasági számtartás rendszerének: vagy szóbeli vagy irodalmi, avagy mindkét módon való előadásából szerzett ismereteket elméletieknek, magában a számtartási működésben való tényleges résztvételből nyert értelmi belátást és felfogást pedig gyakorlatiaknak mondják.

A tanszéki előadások az elméletnek szóbeli, a jelen munka pedig annak irodalmi előadását képezik. Gyakorlatban azok vannak,

kik valamely számtartással foglalkozó közhivatalnak, számtartási működésében szervesen, tényleges részt vesznek.

Az államgazdasági számtartás megismerésére úgy az elmélet mint a gyakorlat szükséges; mert elmélet nélkül a gyakorlat rövidlátó, tájékozatlan és legföljebb ügyes fogásokra, de nem reudszeres működésre képesít. Viszont az elmélet gyakorlat nélkül habozó, bátortalan és ismereteiben nincs, vagy legjobban esetben nehézkes az élet. A számtartói élethivatásra tehát a gyakorlat által meggedzett és kidomborodott oly ismeretek szükségesek, melyek az előforduló viszonyok és események okának, lényének, hatásának és rendszerének felfogásán alapulnak. Csak józan elméleten fejlődhetik egészséges gyakorlat. Ezért lehetőleg az elméletnek meg kell előznie a gyakorlatot. (8. §.)

5. §. Az államgazdasági számtartástannak rendszere.

(Az államgazdasági számtartás és tana, ezek viszonya egymáshoz. Politika, jog és számtartás, ezek viszonya egymáshoz. A tudomány feladata. Tárgyalásaink tartalma és határai. A minősítési törvény. A tudomány határos vidékei.

Bevezetés. Alapvető, általános és különös rész, ezek tagozata. Befejezés.)

A mint a 2. §-ban láttuk, a gazdasági számtartásnak összhangban kell lenni, a rendben tartandó gazdaságnak és az ebben lévő vagyonnak, s változásainak egész természetével. Ugyan ily módon összhangban kell lenni, az államgazdasági számtartástannak, magával az államgazdasági számtartás származásával, fejlődésének fokozataival és szerves lényének egész rendszerével.

Hisz a társadalmi és az állami gazdaságtan, vagyis: gazdasági politika, az államról csak arra tanít, hogy annak *minő* gazdasági feladatai *vannak*, s ezek elérésére *mit kell tennie*. A közigazgatási és pénzügyi jog pedig azt adja elő, hogy az állam ezen feladatainak teljesítése céljából tényleg *mit tesz*.

Arra azonban, hogy a gazdaságnak politikailag és jogilag így tárgyalt eszméjét: *hogyan, mikép, mily eljárással, minő alakban, minő módon kell megtestesíteni és tényleg az állam hogyan, mikép, mily eljárással, minő alakban, minő módon testesíti meg, hogyan keresi és találja meg az utat az eszmétől a testhez, s a biztosítékot arra, hogy a test az eszme hű kifejezője legyen*: mind erre az államgazdasági számtartás rendszerének kifejtése, tana, elmélete tanít meg.

Mint az előbbi §-ban láttuk, a számtartásnak rendszerét tényleg, megteremtette maga az állami élet az által, hogy gazdaságában nemcsak alanyilag rendet, számot tart, hanem hogy azt tárgyilag meghatározott módon teszi. Csak hogy az így tényleg meglevő rendszert, az állam gazdasági életének roppant különféle minőségű és mennyiségű jelenségeiben, az erre elő nem készült szemlélő, fel nem ismeri. A tudományuk feladata azt felkeresni, a részeket meghatározni, ezeknek külső összefüggésüket és belső vonatkozásait megállapítani, s így az egész rendszert, mint tant, a gazdasági és állami élet és tudás szerves részéül, az értelem számára kidomborítani.

Ezért tárgyalásaink rendszerének, mind azt magában kell foglalnia, a mi az állami gazdálkodás számtartói működésének fel-fogására szükséges, hogy így annak tanulmányozása által az eleméletet mindenki saját értelmi világában kifejthesse. Nem szabad tehát megelégednünk azzal, hogy az állami számtartás tárgyi rendelkezéseit, avagy alanyi tevékenységének gépezetét élettelenül ismertessük. Hanem a tételes tárgyi intézkedések oknyomozó magyarázata mellett, ki kell terjednünk a gazdasági és állami élet azon belső jelenségeire is, melyek ismerete nélkül az államgazdasági számtartásnak berendezése és eljárása megérthető nem volna.

Tennünk kell pedig ezt annál inkább, mert az 1883. évi I-ső t.-cz. a számtartói szolgálatra csak középtanodai előismereteket köt-vén ki: a számtartással foglalkozók legnagyobb része államtudományi rendszeres előismeretekkel nem bír. Az államgazdasági számtartás rendszere pedig tárgyánál és céljánál fogva az államtudományok csoportjának lévén szerves tagja: önmagában való megértésre, a legjobb esetben is¹⁾ csak úgy számíthat, ha a gazdasági és állami élet sarkfogalmait is felöleli.

Mindazonáltal azért, hogy az államgazdasági számtartás rendszerében oly dolgokat is kell érinteni, melyek az államtudományok más ágaiban is előfordulnak, még nem lehet azt állítani, hogy a tudomány különböző ágait, egymástól elválasztó határok, nem része-

¹⁾ A számtartói gyakorlattal nem bíró, de legalább is 2 évről levizsgázott joghallgatók előképzettségük alapján átlag véve nagyobb sikerrel szokták tanulmányozni az államgazdasági számtartás rendszerét, mint a gyakorlatban levő, de csak középtanodát végzett tisztviselők. Erről a megejtett állami vizsgálatok tanuskodnak.

sülnek kellő tiszteletben. Rokon tudományágaknak mindig vannak és lesznek közös vidékeik, s ezért az államgazdasági számtartás rendszerét is lehet és kell is úgy konstruálni, hogy ez ne csak a jog- és államtudományi előképzettségű, hanem minden művelt olvasó által, lehetőleg önmagában megérthető legyen.

Tanunknak tehát, a *bevezetés* után a társadalmi *közgazdaság* általános jelenségeit, az ezek megértésére szükséges gazdasági alap- és sarkfogalmakat, s így a *gazdálkodást* a maga egészében, nagy vonásokban kell vázolni és ismertetni.

Az így bemutatott gazdálkodás körében ezután magára a *számtartásra* kell reá mutatni, a hogy ez a számszères műveletek segítségével, a gazdasági életben létrejő. Mind ennek tárgyalása az *alapvető rész* feladata.

A gazdaságnak, s ebben a számtartás helyzetének ilyen ismeretése után, az államgazdasági számtartás rendszerének *általános része* következik, melyben a *magyar* államélet szem előtt tartásával, először is az államot, ennek alkotmányát és közigazgatási szervezetét kell ismertetni.

Ez után az így megismert államban, a magyar állam gazdaságát kell felkeresni és ennek főbb jelenségeit, alap- és sarkfogalmait: az alapvető részben előadottakra való tekintettel kell tárgyalni.

Csak az így megismertetett államban és ennek gazdaságában lehet tárgyalni, aztán a magyar állam *gazdasági rendtartásának, számtartásának* elveit, egész eljárását, lépésről lépésre, fokról fokra, a mint azok az egyes ágazatokra való *tekintet nélkül* az államgazdasági életének egészében kifejlődtek.

Az erre következő *különleges részben*, a magyar állam gazdaságának számtartási tevékenysége, az egyes gazdasági ágazatokra való *tekintettel* tárgyalható, vagyis azt itt úgy kell kifejtteni és értelmezni, a mint a számtartásnak elvei, a magyar állami gazdaság egyes ágazataiban külön-külön érvényre jutnak.

Végül a *befejezésben* a magyar állami gazdaság számtartásának történelmét és az európai államokban érvényes számtartási rendszereket kell összehasonlítólág tárgyalni.

6. §. A számtartási ismeretek és közéletünk.

(Az államgazdasági számtartás rendszerének tana minden más gazdaság számtartásának a tana. Ennek következménye. Kereskedelmi, különféle műszaki és az egyetemi oktatás. Az utóbbinak elégtelensége s ennek káros következményei egész közéletünkre, a közigazgatásra, bíróságra, társadalomra és közgazdaságra. Törvényhatóságok. Kenyérkereset és elkallódás. Magyar állameszme.)

Minthogy minden a mi külső, alaki, nagy méretekben inkább válik szemlélhetővé és megérthetővé: ezért a tudomány a gazdálkodás alaki, külső részének, a számtartásnak bemutatására az állami gazdaságot választotta; mert ez méreteiben a legnagyobb és így példának a legalkalmasabb. Pedig a számtartás mozzanatai a leltártól elkezdve a költségvetésen, a különféle számfejtéseken, naplózásokon, a pénzkezelés módozatain és könyvviteli rendszereken keresztül, egész zárószámadásig, más gazdálkodásban is többé-kevésbé előfordulnak. Csakhogy sehol sem oly bő változatosságban és oly tökéletesen kidomborodva, mint épen az államéban.

Az államgazdasági számtartás rendszerében tehát nemcsak az állami, hanem egyáltalában a gazdasági számtartásnak általános, vagyis minden gazdaságban érvényes (vagyis: mint a könyv czíme is mutatja, az egyszeres és kettős kereskedelmi, a törvényhatósági, községi stb., stb.) rendszere van tárgyalva. Elannyira, hogy a mint — a történelem tanúsága szerint — a közgazdasági összes ismereteket, még csak nem is régen kámeráliák, vagyis: államkincestári ismeretek czímén tárgyalták, úgy ez idő szerint a minden névvel nevezhető gazdaságok rendben tartására irányuló könyvvitelek, eljárások, alakiságok stb. tudományos alapra fektetve, egyedül az államgazdasági számtartás rendszerében találhatók fel.

Ezért az államgazdasági számtartás rendszerének tana nemcsak azokra nézve érdekes, kik valamely szempontból és irányban az állami gazdasággal való foglalkozásra vannak hivatva, hanem mindenkire nézve, a ki akár a magáéban, akár a máséban, mint mezőgazda, iparos, kereskedő, jogász avagy műszaki ember gazdálkodik, vagy csak ha részt vesz is a gazdálkodásban. Mindezt kifejteni, erről az olvasót meggyőzni: jelen munkának lesz feladata. Addig is azonban, míg ebből a célból, a számtartás rendszerébe behatolnánk, szükséges már itt utalni azokra a szabad szemmel látható jelenségekre, melyek a számtartási ismeretek terjedését minden téren követelik.

Hogy a hol vagyonról van szó, ott a számtartásnak minő szereppel kell birnia: példa erre a kereskedelmi világ. Ennek iskoláiban a kereskedelmi számtartást, vagy a mint ők mondják, a könyvvitelt a legbehatóbban, a lehető széles alapokra fektetve tárgyalják. És ezt mindenki annyira helyesnek találja, hogy kereskedő és nem kereskedő csak szánakozni tudna az olyan magát művelt kereskedőnek nevező egyén fölött, ki a kereskedelmi számtartást alaposan nem ismeri.

Vagy vegyük a mezőgazdasági, erdészeti és bányászati szakiskolákat. A megfelelő számtartást mindenütt, és pedig a fensőbb évfolyamokban mint rendes és kötelezett tárgyat adják elő.

Nagy figyelemben részesül az továbbá műegyetemünkön is, hol annak kötelezett hallgatósága van.

Ezzel szemben szomorúan mutatunk jog- és államtudományi főiskoláinkra, hol az államgazdasági számtartás tana (az államszámviteltan) ma is csak ajánlott és nem kötelezett tárgy!

Sajnos, nem gondolják meg, hogy — a mint már említettük — a vagyon nemcsak minőségi, hanem mennyiségi fogalom is és hogy ezért a gazdálkodásban, az ennek rendbentartására alkalmas számszeres ismeretek, úgy az elméletben, mint a gyakorlatban nélkülözhetlenek. És hogy ezt *mindenféle iskola el is ismeri, csak* elég csodálatosan ott, hol a vagyont és a gazdaságot, az erkölcsnek és a jognak, a társadalomnak és az államnak, tehát: az emberi élet legnemesebb és legáltalánosabb érdekeinek szempontjából kell tárgyalni, a hová a nemzet ifjúságának még ma is a javát küldi: csak ott, *jog- és államtudományi főiskolákon nem ismerik el! Mintha gazdaságában rendet tartani: épen a magyar társadalomnak és államnak nem volna szüksége?!*

A számtartási ismeretek e rendszeres elhanyagolásának káros következményei aztán érezhetők is úgy köz-, mint magánéletünkben.

Jogász ifjúságunk, diplomájának tekintélye alatt, főiskoláinkról viszi át állami életünkbe, és a honnan ő származik: társadalmunk legjobb és legmagyarabb osztályaiba, a számtartás kicsinylésével, magát a gazdasági rend és pontosság iránt való érzéketlenséget is. Ezért gyakran hiába tanulja, hogy a gazdaság és vagyonban mi a czélszerű és mi a jogos; mert ezekre a gazdasági életnek (a szükségek és javak, termelés és fogyasztás, érték és teher, tartozás és követelés, bevétel és kiadás, jövedelem és költség, fölösleg és hiány, jog és teljesítés, utalványozás és foganatosítás, előírás és

lerovás, tőke és kamat, kezdő és végző maradvány és hátralék, valódi és átfutó, stb. stb.) egész a kimeríthetlenségig menő ellentétes alakiságai, mennyiségei, egyenes és fordított viszonyai és arányai között reá nem ismer, s így a maga és más kárára öntudatlanul is tesz ballépéseket és követ el jogtalanságokat.

Nem akarjuk a bűnt legyezni. Csak azt kérjük, hogy az ilyen ballépésekért és jogtalanságokért azután lehet-e teljes mértékben kárhoztatni pl. a tán különben derék, lelkiismeretes tisztviselőket akkor, midőn őket a jog- és államtudományok között, a vagyon és a gazdaság hogyan, s miképen való rendbentartására senki sem tanította?! A kik ezért sok esetben sem a maguk, sem a más vagyonával bánni nem tudván, hivatalos- és magángazdaságukkal: a rendetlenségből a zavarba, s innen anyagi és erkölcsi romlásba jutnak.

A megelőző szakasz kezdetén érintettük azt a viszonyt, mely egyfelől a közigazgatási és pénzügyi jog, másfelől a számtartás között létezik. Most tehát, minden további fejtegetés nélkül mondhatjuk, hogy annak a helyes felfogásnak terjedésével, miszerint az alkotmány áldásai csak jó közigazgatás által élvezhetők, szükségkép terjedni kell annak az ép oly helyes felfogásnak is, hogy jó közigazgatás jó számtartás nélkül, egyáltalán nem gondolható.

Ezért a számtartásnak mindenütt, hol a közigazgatás vagyon felett rendelkezik, ennek lelkiismeretét kell képeznie. Mint ilyennek kell kísérnie azt lépésről lépésre, a legfelsőbb foktól a legalsóbbig, és a legtávolabbi elágazás végső mozzanataig. A törvény vagy rendelet parancsszava azonban erre nem elég. Az egyetemi és jogi főiskolai oktatás révén terjeszteni, közkeletűvé kell tenni a számtartási ismereteket.

Csak így fogja mindenki — nálunk az egész társadalom — megszokni, hogy a gazdaság helyes vitelének és kezelésének legelső feltétele: a vagyonnak és változásainak rendben tartása. Hogy ebből a célból a gazdasági tényekről, dolgokról és általában a gazdasági tényezőkről oly rendszeres számvitel, esetleg számadatolás szükséges, mely a gazdaság és a vagyon állapotát minden pillanatban és irányban megismerhetővé tegye.

Csak a számtartási ismeretek népszerűsítésével érhetjük el, hogy ne csak a vagyont kezelő alárendelt számadó, hanem a iurisdictióval bíró olyan főtisztviselő is megbarátkozzék a számadások berendezésének és megbirálásának szabályaival, ki a kezelésnek, ha

nem is közvetlen ellenőrzésére, de felügyeletére van hivatva. Hogy ne forduljon el kicsinylő mosolylyal, az oszlopok- és sorokban eléje állított számtömegektől, hanem kötelességéhez mértén tudja — ekkor majd akarni is fogja — azokból megbírálni az azokat szülő cselekményeket.

Avagy az államügyész hibáztatható-e, ha sem a felügyeletére bízott rabok munkaerejének értékesítéséből származó gazdaságról, sem pedig a kezére bízott, gyakran nagy összegű különféle hivatalos pénzekről nem tud számot vinni és adni? és hibáztatható-e ugyan ez, valamint a bíró és ügyvéd is, ha a kereskedelmi számtartáson (könyvvitelen) megforduló perekben saját belátásukon is alapuló felfogás helyett, holmi kétes értékű „szakvéleménynek“ vakon követésével kénytelenek vádolni, védeni, ítélni? pedig a mi itt, ítélők- és ítéltéknél lelkiismeret, becsület és vagyon kockán van: az már csak mégis megérdemelne egy kis személyes tájékozottságot a „tartozik és követel“ misztériumaiban!

Sőt az állami és társadalmi rend megváltoztatását célzó, mind követelőbben fellépő irányzatok között, a „nagy politika“ is nem venné-e hasznát annak, ha az állami gazdaság számtartásának s az ezzel járó ellenőrzés berendezésének ismerete, minél szélesebb körökre terjedve: a sok szentes gyanúnak elejét venné, s így a társadalom némely rétegeire legalább ebben az irányban megnyugtatólag hatna?!

A mint így van ez a vezető körökkel, sok tekintetben még rosszabbul van az ezeknek alárendelt kezelő személyzettel. Majdnem hihetetlen, de igaz, hogy az 1884. évi I. vagyis az ú. n. minősítési ¹³ törvény csak a számvevőket kötelezi a számtartási államvizsga letételére. A vagyont kezelő, tehát első sorban a számvivő és számadó pénz- és raktári személyzetet pedig, ha a vizsgálatot kiállotta, csak előnyben igéri részesíteni. De ennek az előnynek miben létét a törvény elfeledte közelebbről meghatározni és így a számtartási ismeretek terjesztésére irányuló ez az ígéret, eddig teljesen hatástalan maradt.

Ebből következett azután az állami gazdaság vitelével járó számtartásnak, különösen a nagy közönséggel szemben való roppant elhanyagolása; mert főleg ide vihető vissza, hogy a köztartozások beszédére hivatott állami, törvényhatósági és községi közegek, a fizetőktől máról holnapra más és más összegeket követelnek. És ki a megmondhatója annak, hogy mennyi haragnak és keserűségnek szülője

ez, éppen a leglelkiismeretesebben fizető polgárok között!? Pedig az a beszédő hivatali számtartó (jegyző, adótiszt stb.) sem tehet róla; mert a szövevényessé vált gazdálkodás, szövevényes számtartásának rendszeres megismerését tőle soha senki sem követelte, erre neki alkalmat soha senki nem adott.

Mind e bajoknak érzékeny voltáról mi sem tanuskodik világosabban, mint az, hogy évek óta foglalkoztatják, sőt izgatják a közvéleményt; hogy azok a kormány, a törvényhatóságok s a sajtó legjobb törekvései daczára is állandóan napirenden vannak és fognak is maradni mindaddig, míg orvoslásuk a számtartási ismereteknek minél szélesebb körben való rendszeres terjesztése által, elő nem lesz készítve.

A jelen szakaszban eddig a gazdasági számtartásnak állami szerepét tárgyaltuk. Pedig ugyanezen felfogás alá esik a megyei és városi törvényhatóságok számtartása is. És bátran merjük állítani, hogy a közbizalomnak az önkormányzó hatóságok életképességében való megrendülése, főleg azok megbízhatlan számtartására vihető vissza.

De érdekes a számtartásnak fontosságát a társadalmi gazdaság szempontjából is megfigyelni.

Az 5. §. kezdetén érintettük a társadalmi gazdaság és a számtartás viszonyát. Itt hozzá tesszük, hogy a gazdasági ismereteknek belső és külső, tartalmi és alaki részei, tehát maga a gazdálkodás és ennek rendtartása úgy viszonylanak egymáshoz, mint a festő eszméje a festészet technikájához. Egymást nem nélkülözhetik.

Midőn tehát korunk jelleméhez mérten, a közgazdasági ismeretek hazánkban is mind nagyobb-nagyobb tért foglalnak, szükséges, hogy ezekkel a számtartásiak is párhuzamosan műveltessenek. Különben lehető eszme gazdagságunk mellett, erőink és képességeink hiányosságát akkor fogjuk érezni, midőn az eszméket megtestesítendő, ezeknek (gazdasági vállalatok szervezése, kezelése, ellenőrzése, a pénz- és hitelműveletek szilárdságának megbírlása stb. által) térben és időben közreható, megfogható alakot akarunk adni.

Igaz, hogy az államgazdasági számtartás közvetlen tárgyát — mint azt a jelen szakasz elején is kifejtettük — nem a társadalmi gazdaságban létrejövő minden intézmény, hanem csak az államnak gazdasága képezi. De a vagyon és változásai rendbentartásának, kezelésének és ellenőrzésének, minden gazdaságban érvényes elvei közösségénél fogva, az államgazdasági számtartás rendszerében, a külön-

féle gazdasági vállalatoknál és pénzügyintézeteknél honos számműveletek és eljárások is, tárgyalás alá kerülnek. Ennek tanulmányozása által tehát, még az átlagos műveltségű ember is, oly ismeretek birtokába jut, melynek segítségével nemcsak az államháztartás körében, hanem ezen túl, a társadalmi gazdaság által létrehozott különféle pénz- és kereskedelmi intézeteknél, valamint iparvállalatoknál is érvényesülhet.

És ki ne örvendene annak a látóhatárnak, melyet a haza és nemzet jövője nyerne, ha ifjúságunk a túltömött politikai és humanisztikai pályákról, a társadalmi gazdaságnak kereskedelmi és üzleti ágaira terelődne?

Ennél a gondolatnál egy sajátos körülményre is reá kell mutatnunk. Arra, hogy a míg a hét osztályból álló és így kevesebbet tanult és kevésbé is képzett, felsőkereskedelmi iskolás ifjú, alig hagyja el az iskola küszöbét, s már is (ritkán állami, mint inkább) a társadalmi gazdaság valamely intézeténél, vállalatánál, de azonnal álláshoz, kenyérhez jut: addig a nyolcz osztályú gymnasiumot vagy reáliskolát végzett ifjú, (ha fensőbb tanulmányokat nem végez, vagy ha csak *be* nem végez, sőt gyakran, ha még bevégez is) az állami állásokon kívül nem tudja mihez forduljon; mert a társadalmi gazdaság intézeteinél, vállalatainál nem szívesen vagy épen el se fogadják. Pedig évenként iskoláinkból nagy tömege az olyan, egészben művelt derék ifjaknak kerül ki, kik azokra a humanisztikus, sőt reális pályákra is, melyekre eredetileg törekedtek, soha el nem jutnak. Vagy legalább is azokon végleges elhelyezést nem találnak, s így gyakran testileg, lelkileg elkallódva, úgy önmaguknak, mint az államnak és társadalomnak terhére válnak.

Mi az oka annak tehát, hogy az ilyen gymnasiumi vagy reál érettségivel bíró ifjakat, a társadalmi gazdaságban nem szívesen alkalmazazzák? Hisz ezek műveltsége túlhaladja a kereskedelmi iskolását!

Ennek a sajátos jelenségnek oka az, hogy ezek az ifjak, minden egyéb jó tulajdonságaik és tanulmányaik mellé, elmulasztották a gazdasági ismereteknek azt a részét elsajátítani, melyet a társadalmi gazdaságban rendesen könyvvitelnek mondanak és mely az államgazdasági számtartásban, egész teljességgel tárgyalás alá kerül. Pedig rendes tanulmányaik mellett tán könnyen foglalkozhattak volna ezzel, ha csak létéről és jelentőségéről őket kellő időben felvilágosítják!

De menjünk egy lépéssel tovább. Az eddigiekben láttuk, hogy a számtartási ismeretek terjedésével köz- és magánéletünknek hány

sebe gyógyulna, vagy legalább enyhülne. Pedig társadalmi gazdaságunk legátalánosabb és legfájdalmasabb betegségéről, t. i. arról az érzéketlenségről, mely a saját vagyon és gazdaság rendbentartása iránt, a nemzet legjobb osztályainál mutatkozik: erről még tüzetesen nem szóltunk. Pedig mintha csak ránk volna szabva a francia író ¹⁾ az a megjegyzése, hogy „az emberek többsége se nem fösvény, se nem pazar, hanem egyszerűen vagyonával, szükségeivel, s az ezek fedezésére szolgáló eszközökkel nincs tisztában. Az a szokás, hogy számokban lássuk mit veszünk be, vagy adunk ki, visszatartana fösvényt és pazart oly ballépésektől, melyek mindig bűnben vagy nyomorban végződnek.“

Valóban kétségbe kellene esnünk fajunk, s ezzel a magyar állameszme életrevalósága fölött, ha azt tudnók, hogy mindazok, kik „idegenek lesznek otthon“, csakugyan azon elfajzott kevesek közé tartoznak, kik nem gondolják meg, hogy „a kié a föld, azé a hatalom és dicsőség“. Ezért az őseik által véren és verejtéken szerzett, s megtartott birtokaikkal oly könnyelműen bánnak, mintha csak önmagoknak ellenségeikké esküdtek volna fel. Nem hihető, hogy ezek erkölcsileg mind romlottak volnának, hanem azt hisszük róluk, hogy egyszerűen „nem tudják, mit cselekesznek!“

Midőn a képzelt társadalmi állás modern követelményeinek fedezése, a patriarchalis vagyont felemésztette, csak az árverező dobszónál kezdenek arról gondolkozni, hogy a vagyon nem csupán — a mit jogász korokban tán megtanultak — jogi fogalom, hanem a mire soha sem tanították, nagyon is véges mennyiségi fogalom is. Hogy ezért az abban dolgozó ellentétes tényezők között, az egyensúly csakis szigorú rendtartás, számtartás segélyével tartható fenn.

Ki tudja mennyi bajnak, bűnnek lehetett volna és lehetne még ma is elejét venni, ha a gazdasági számtartás tanulmányozása által, az ifjúság és idővel a nagy közönség, a vagyon és gazdaság pontos, rendes vitelének módozatait megismerné?

A számtartási ismereteknek, viszonyaink között vázolt ebből a helyzetéből, könnyen levonhatjuk a következtetést. Azt, hogy a magyar haza és a magyar társadalom érdekében, fordítsanak irányadó köreink egyetemeinken és jogi főiskoláinkon azoknak tárgyalására

¹⁾ B o n n s t e t t e n : Pensées sur divers objets de bien public. Genève 1815. 19. lap.

az eddiginél nagyobb figyelmet. Alkalmas tanerőkről gondoskodva, tegyék az államgazdasági számtartást megfelelő óraszámban az összes jogász, gyógyszerész, valamint a bölcsészethallgatók egy részénél kötelezővé. Másfelől pedig a főiskolai ifjúság számára a számtartási államvizsgára való jelentkezhetés külső feltételeit tágítsák.

Csak ne lenne szavunk pusztába hangzó kiáltás!

7. §. Az államgazdasági számtartás irodalma.

(Ó-, közép- és újkor. Bölcsője. Haladás, hanyatlás, meddőség. Ennek oka. Az írók osztályozása. Rau. Írók, nemzetek, hazánk, dr. Szarka, tanszékek, új élet, bírálat.

Az alanyi értelemben vett államgazdasági számtartás, vagyis: maga a számtartási tevékenység, egykorú magával az állammal; mert a mint nem képzelhetni államot gazdaság nélkül, úgy ezt a gazdaságot sem a nélkül, hogy feljegyzések által való rendbentartása iránt, gondoskodás ne történt volna. Állami számtartásra tehát már az ó- és középkorban találunk, a nélkül, hogy itt még annak irodalmáról szó lehetne.

A számtartási feljegyzések hasznavehetősége azonban, a feljegyző egyéniségéhez, tehetségéhez, akaratához képest nagyon változó volt. Ezért már régibb idők óta iparkodtak, a gyakorlatból általános érvényű szabályokat meríteni, a melyek szerint ezeket a feljegyzéseket megejtsék.

Így találunk már a XVI. század végén és még inkább a XVII. század elején, az államgazdasági számtartásról önállóan írt műveket. Ezek azonban az egészet inkább, a vagyon tulajdonos állam és az ennek vagyonáról felelős számadó tisztviselők között lévő *jogviszony* szempontjából, vagyis: tisztán mint jogi kérdést tárgyalták. A gazdasági számtartás rendszere tehát már bölcsőjében a jogtudományok családjába tartozott.

A mult század közepe táján azonban, az állam lényének és céljának vizsgálatával, megkezdődött a számtartás behatóbb művelése is, a nélkül azonban, hogy a külsőleg elég gazdag irodalom daczára, a számtartás tudományos művelésének kezdetén túl volnánk. Oka ennek az, hogy államgazdasági számtartással foglalkozó íróknak olyan két osztályát lehet megkülönböztetni, a melyek egymással homlokegyenest ellenkező irányban dolgoztak. Pedig haladniok csak karöltve lehetett volna.

Az egyik osztályhoz azok az írók tartoznak, kik pénzügyi és közigazgatási műveikben a számtartásról, mint az államgazdaság első rangú tényezőjéről emlékeznek meg. Annak eszméjét és sarkfogalmait tudományosan tárgyalják is, de rendszerének önállóságát nem ismerik el. Ezért céljukhoz képest, a gazdasági számtartás egész rendszerének kifejtését, meg sem kísértették. Ezek az ú. n. theoreticusok. Ilyennek nevezetesen Justi, Jakob, Malchus, Rau, Umpfenbach, Kautz, Stein, Gneist, Wagner, Mariska, Kmety stb. Ezek tehát a számtartás irodalmában is kiváló helyet foglalnak el. Különösen pedig Stein az, ki az államszámvitelnek, „államháztartás“ néven helyét, határait és feladatát az államéletben másoknál helyesebben jelölte ki.

A számtartási íróknak másik osztályába az ú. n. praktikusok vagyis azok tartoznak, kik a számtartás rendszerét egészen és önállóan, de az értelemre és gondolkozásra ható fejtegetések nélkül, inkább gépiesen tárgyalják. A gazdasági számtartásnak azonban jó szolgálatot csak úgy tettek volna, ha a részleteknek és mozzanatoknak elvi okokból származó belső rendjét kikutatva, azokat ebben rendben és ez okokra visszavezetve, iparkodtak volna tárgyalni. Hibájuk forrása az, hogy az állami és gazdasági életet nem ismerték vagy legalább nem vették tekintetbe. Pedig annak lényéből, céljából és rendszeréből kell a számtartást úgy kifejteni és leszármaztatni, a mint ez tényleg minden aprólékosságaival együtt onnan származik és azzal szervileg összefügg.

Ezért mondja Rau,¹⁾ hogy „az államgazdasági számtartással bajos tisztába jönni, mert az ezen tárgyról különben elég sűrűn megjelenő könyvek többnyire egyoldalúak, nem eléggé világosak és nem eléggé rendszeresek“.

Egyébiránt a számtartás irodalmát, a számtartással csak mellékesen foglalkozó, előbb említett theoreticus írók műveinek kivételével, de a monographiákat is ide számítva, időrendben lehető teljesen jelen munkának megelőző és főleg harmadik kiadásában ismertettük. Helykimélés céljából, most csak a valamely szempontból érdekesebb művek felsorolására szorítkozunk.

Dr. Munoz: De rationibus et computationibus administratorum tractatus. Norinbergae, 1599, 1664. *Puechberg*, k. k. Hofrath: Einleitung zu einem verbesserten Kameral-Rechnungsfusse etc., Wien, 1762. *Klipstein*, Kammer-Rath:

¹⁾ Grundsätze der Finanzwissenschaft, 1864. 401-ik lap, f) jegyzet.

Grundsätze der Wissenschaft, Rechnungen vollkommen einzurichten. Leipzig, 1778. Ugyanettől: Die Lehre von der Auseinandersetzung. Leipzig, 1781. *Brand*, k. k. Rechnungsrath und öff. Lehrer an der hohen Schule zu Wien: Grundsätze der Staatsrechnungswissenschaft. Wien, 1785, 1786, 1790. *Dr. Müller*, Professor: Entwurf zu einem Collegium über Privat- und Kameral-Staatsrechnungen. Göttingen, 1785. *Dr. Jung*, Hofrath und Professor in Heidelberg: Anleitung zur Kameral-Rechnungswissenschaft. Leipzig, 1786. *Dr. Eschenmayer*, Professor: Systemat. Einrichtung des Staatsrechnungswesens. Heidelberg, 1807. *Br. Puteani*: Grundsätze des allgemeinen Rechnungswesens. Wien, 1818. *Kischke*, Geheimer Rechnungs-Revisor: Grundsätze des Staats-Kassen und Rechnungswesens und seiner Controle. Berlin, 1821. *Br. Malchus*, Württembergischer Präsident: Der Organismus der Staatsbehörden für die Staatsverwaltung. Heidelberg, 1821. *Marquis d'Audiffret*: De la Comptabilité des dépenses publiques. Paris, 1822. *Dr. Szarka*, Professor an der Hochschule zu Pest: Lehrbuch der Comptabilitäts-Wissenschaft. Wien, 1822. *Arnold*, Chef der Rechnungskammer im Depart. des auswärtigen Handels: Versuch zu einem Staatsrechnungssystem. Petersburg, 1823. *De Montcleux*: De la comptabilité publique en France. Paris, 1840. *Villa*: La Contabilità applicata alle Amministrazioni private e pubbliche. Milano, 1840. *Ammann*, öff. ord. Professor an der Prager Universität: Verrechnungskunde. Prag, 1845. *Neugebauer*, k. k. Rechnungsrath: Unterricht in den Theorien und Geschäftsformen des kameralistischen und merkantilen Rechnungswesens. Wien, 1847. *Dr. R. v. Escherich*, k. k. Rechnungsrath: Lehrbuch des Allgemeinen- und des Staats-Rechnungswesens. Wien, 1851. *Fröhlich*, öff. ord. Professor an der Wiener Universität: Handbuch der Staatsrechnungswissenschaft. Wien, 1856. *Dr. R. v. Escherich*, k. k. Vicehofbuchhalter und Universitäts-Professor: Lehrbuch des Kasse- und Rechnungswesens. Wien, 1857, 1860. *Hock*: Die Finanzverwaltung Frankreichs. Augsburg, 1857. *Dr. Tonzig*, Professore: Trattato della Scienza di Amministrazioni e di Contabilità privata e dello Stato Venezia, 1857. *Villa*: Elementi di Amministrazione e Contabilità. Pavia, 1857. *Löw*, preuss. Rechnungsrath: Theorie des Rechnungswesens. Berlin, 1860. *Rühl*, hessischer Ober-Rechnungsprobator: Die Kameral-Rechnungswissenschaft. Darmstadt, 1860. *Br. Czoernig*, k. k. geheimer Rath: Das österr. Budget für 1862 in Vergleichung mit jenem der vorzüglicheren anderen europäischen Staaten. Wien, 1862. *Vocke*: Geschichte der Steuern des britischen Reichs. Leipzig, 1866. *Br. Czoernig*: Ueber Budget, Staatsrechnung und Kontrolle. Wien, 1866. *Dr. Gneist*: Budget und Gesetz. Berlin, 1867. *Villa*: Nozioni e pensieri sulla pubblica Amministrazione. Pavia, 1867. *Lichtnegel*, k. k. Statthaltereirath: Zivil-Kassa, Rechnungs- und Kontrolwesen. Wien, 1868. *Czudnochowski*: Steuerreform, Finanzpolitik und Staatsrechnungslegung in Preussen. Berlin, 1872. *Schrott-Fésüs*: Az átalános számviteltan kézikönyve. Kassa, 1872. *Lichtnegel*, k. k. Statthaltereirath: Geschichte des österr. Rechnungs- und Kontrolwesens. Graz, 1872. *Till*, nyugalalmazott megyei számvevő: A községi közigazgatás, vagyonkezelés és számadások kézikönyve. Budapest, 1873. *Brasch*: Die Gemeinde und das Finanzwesen in Frankreich. Leipzig, 1874. *Hugli*: Verwaltung, Kassaführung und Kontrolle im Staatshaushalte des Kantons. Bern, 1874. *Velzi*: Manuale per l'applicazione del Regolamento sull'

Amministrazione dello Stato e sulla Contabilità generale. Firenze, 1875. *Dorn v. Marwalt*, k. k. Oberfinanzrath: Der Liquidatur- und Rechnungs-Dienst bei den Kassaämtern; dann der Rechnungs- und Rechnungsprüfungs-Dienst bei den Rechnungskontrollämtern. Triest, 1877. *Meisner*: Die das Rechnungswesen des preussischen Staates umfassenden Gesetze und Verordnungen. Berlin, 1878. *Kastówszki*: Az államszámviteltan kézikönyve. Budapest, 1880. *Dr. Schrott*, Professor an der k. k. Universität in Wien: Lehrbuch der Verrechnungswissenschaft. Wien, 1881. *Ugyanettől*: Lehrbuch der Staats-Verrechnungkunde. Wien, 1882. *Bóollay*: Du contrôle des finances publiques par le Parlement et par la Cour des Comptes en Italie. Paris, 1882. A francia állami számvivőszék ünnepélyes megnyitására 1882. november 2-án tartott beszéd különlenyomata. *Dr. G. Seidler*, Universitäts-Professor in Wien: Der Staatsrechnungshof Oesterreichs. Wien, 1884. *Dr. E. Löbe*: Handbuch der kön. sächsischen Etat-Kassen und Rechnungswesen. Leipzig, 1884. *Hartel*: Die preussische Oberrechnungskammer (Rechnungshof des Deutschen Reiches), ihre Geschichte, Einrichtung und Befugnisse. Berlin, 1884. *Jakob Hock*, Finanzrechnungs-Kommissär in Regensburg: Handbuch der gesamten Finanzverwaltung im Königreich Baiern, herausgegeben als dritte Auflage des gleichnamigen Handbuchs von C. Stockar von Neuforn. 1884. *Dr. Vocke*, Geheimer Oberrechnungsrath in Potsdam: Deutsche und englische Finanzverwaltung. Tanulmány a Schanz-féle Finanz-Archiv 1884-iki első kötetében. *Dr. E. v. Philippovich*, Privatdocent der Wiener Universität: Die staatliche Geldverwaltung. Ugy ez a tanulmány, mint: *Az olasz számtartási törvény*, a Schanz-féle Finanz-Archiv 1884-iki második kötetében. *Dr. E. v. Philippovich*: Die Bank von England im Dienste der Finanzverwaltung des Staates. Wien, 1884. *A. Wiedenmayer*: Das Etat im Cassenwesen des Königreichs Württemberg. Stuttgart, 1885. *Dr. E. Löbe*: Die oberste Finanzkontrolle des Königreichs Sachsen in ihrer organischen Entwicklung von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Tanulmány a Schanz-féle Finanz-Archiv 1885-iki második kötetében. *Dr. G. Seidler*: Budget und Budgetrecht im Staatshaushalte der constitutionellen Monarchie mit besonderer Rücksichtnahme auf das österreichische und deutsche Verfassungsrecht. Wien, 1885. *Dr. E. v. Philippovich*: Die deutsche Reichsbank im Dienste der Finanzverwaltung des Reiches und der Bundesstaaten. Tanulmány a Schanz-féle Finanz-Archiv 1886-iki első kötetében. *R. v. Kaufmann*: Das Budget des Königreichs Italien. Tanulmány a Schanz-féle Finanz-Archiv 1886-iki első kötetében. *Vocke*: Die doppelte Buchführung (Logismographie) in der italienischen Staatsbuchhaltung és *R. v. Kaufmann*: Das Budget des Königreichs Italien. Mindkettő tanulmány a Schanz-féle Finanz-Archiv 1886-iki második kötetében. *Csikvári Jákó*, m. k. államvasúti felügyelő: Vasúti számvitel, vasúti alkalmazottak, v mint a vasúti ügyek iránti érdeklődők számára. Budapest, 1887. *Hügli*: Die Buchhaltungs-Systeme. Bern, 1887. *L. Kirsch*: Das Cameralistische Studium im Grossherzogthum Baden és *W. Vocke*: Das italienische Rechnungshofgesetz. Mindkettő tanulmány a Schanz-féle Finanz-Archiv 1887-iki első kötetében. *L. Farmbacher*, k. Oberrechnungsrath: Das Zahlungswesen der allgemeinen Finanzverwaltung. Ansbach, 1889. *Dr. Zeller*: Das grossherzoglich hessische Gesetz über die Verwaltung der Einnahmen und Aus-

gaben des Staates és *Dr. Zeller*: Das grossherzoglich hessische Gesetz, die Einrichtung und die Befugnisse der Oberrechnungskammer betreffend. Mindkettő tanulmány a Schanz-féle Finanz-Archiv 1889-iki első kötetében. *Dr. Wiedenmayer*: Die württembergische Oberrechnungskammer und der bayerische oberste Rechnungshof. Tanulmány a Schanz-féle Finanz-Archiv 1890-iki első kötetében. *Dr. Berényi Pál*: A logismografia. Tanulmány a soproni állami kereskedelmi akadémia 1890/91. évi jelentésében. Sopron, 1891. *Wollenzien u. Walter*: Das Gerichtskassenwesen in Preussen. Berlin, 1891. *Dr. Carl v. Lumm*: Die Verwaltung der öffentlichen Gelder in Elsass-Lothringen. Tanulmány a Schanz-féle Finanz-Archiv 1891-iki második kötetében. *Marcé V.*: Etude sur la Cour des comptes et la comptabilité publique en Belgique. Control préventif des finances exercé par la Cour des comptes. Paris, 1892. *Seidler G.*: Leitfaden der Staatsverrechnung. Bécs, 1894. *Payr C.*: Lehrbuch der Verrechnung und Kontrolle in der Privat-, Gemeinde-, Landes- und Staatswissenschaft. Innsbruck, 1894. *Henrich K.*: Die finanzielle Verwaltung der öff. Vermögen mit besonderer Berücksichtigung des Rechnungswesens des Staates, der Gemeinden, Kirchen und Stiftungen im Grossherzogthum Hessen. Giesen, 1896.

Látható ezekből is, hogy az államgazdasági számtartás irodalmát kiválóan a németek, olaszok és francziák művelik. Az angolok egyáltalán nem foglalkoznak vele. Mind ennek okaira a befejezésben térünk vissza, mire már most irányítjuk az olvasó figyelmét.

A mi különösen hazai irodalmunkat illeti, felemlítésre méltó, hogy a francia forradalommal vívott harcok folytán, a jelen század elején, állam és társadalom gazdasági bajokkal küzdött. Midőn ezeknek a bajoknak orvoslására kerestek eszközöket, ezek egyikét a gazdasági számtartás elveinek és eljárásának rendszeres művelésében és terjesztésében keresték és találták meg.

Ekkor szervezte az osztrák kormány a bécsi, prágai és lemergi tudomány-egyetemeken, most is meglévő tanszékeit a gazdasági számtartásnak. Ekkor hirdetett nagy összeg kitűzésével pályázatot is, egy számtartási kézikönyv megírására. Ezt a pályázatot, nem magyar versenytársai nagy bosszúságára, *dr. Szarka*, a számtartás akkor pesti egyetemi professzora, fentebb említett német nyelvű művével nyerte el.

Ekkor állította fel a magyar országgyűlés is, a pesti egyetemen a számtartás tanszékét, melyet legelőször az említett professzor töltött úgy be, hogy nemcsak tanszékére, hanem akkor jelentékenyen egyetemünkre is, pályamunkájával és előadásaival messze földre terjedő fényt árasztott. Utána a számtartás irodalmi művelésében nálunk pangás és a tanszéknek üresen tartásával, később

hanyatlás következett be. Ezért hazai irodalmunkban kezdetleges kísérleteknél egyébbel, már-már alig találkoztunk. A tanszéket is csak újabb időben sikerült halottaiból feltámasztani.

Az utóbbi években újból valamelyes elevenség mutatkozik a számtartás irodalmában. Pedig előbb jellemzett theoretikus íróink most már helyes tapintattal, tartózkodóbbak lettek, s műveikben nem igen bocsátkoznak a számtartás elméletének tárgyalásába. Mintegy várakozó álláspontot látszanak elfoglalni, hogy az elmélet, mint az állami tudományok önálló ága, fejlődés képességet igazolja.

Úgynevezett gyakorlati írók pedig egyáltalában nem jelentkeztek, kivéve *dr. Falussy Gusztáv* m. k. állami számvevőszéki iroda igazgatót, ki az államszámvitelről 1898-ban egy igen értékes forrás munkát állított össze és tett közzé. Minden más egyéb, a mi közelebbről megjelent, a hivatalos szakbirálat szerint sem áll a tudomány színvonalán.

8. §. Az államgazdasági számtartás rendszerének nyilvános előadása és a számtartási államvizsga.

(Számtartási előadások és hallgathatásuk. Erre kötelezettek. Az állami vizsgáló bizottságok. Vizsgára kötelezettek és önként jelentkezők. A vizsgára bocsátás két alapföltétele: iskola vagy szolgálati előny, előadások hallgatása, esetleg gyakorlat. Községi jegyzők. Vizsgálat anyaga. Folyamodás vizsgáért.

Írás- és szóbeli vizsgálat. Bizonyítvány. Ismétlés.)

A jogi főiskolák szervezetéről kiadott szabályzat szerint minden főiskola tanártestülete tartozik arról gondoskodni, hogy az államgazdasági számtartás rendszerét (államszámviteltant), a jogi főiskolákon külön collegiumban, valamelyik nyilvános, vagy pedig erre habilitált magántanár előadja. A budapesti és kolozsvári tudományegyetemek jog- és államtudományi karain azonban, a kormány gondoskodik erről. Az előbbi szakaszban előadottak szerint az elsónél külön tanszék van. Az utóbbinál pedig állandó előadót alkalmaztak.

Mindezekben a jogi főiskolákon tartott előadásokat, lehet főiskolai rendes és rendkívüli hallgató minőségben látogatni. Rendes hallgató csak az lehet, ki arra jogosított gymnasiumon, kellő sikerrel érettségi vizsgálatot tett és ezt törvényes alakban kiállított bizonyítvánnyal igazolja. *Rendkívüli* hallgatóul azonban mindenki felvehető, ki legalább 16 éves és oly szellemi képzettséggel bír, hogy az előadások sikeres hallgatása róla feltehető. Kétség esetében

a felvétel iránt az illető jogi főiskola tanártestülete végérvényesen határoz. Még a rendes hallgatóságra jogosítottak is, ha csak a számtartást akarják hallgatni, közönségesen rendkívüli hallgatónak iratkoznak be.

Az előadások két féléven át, hetenként 4—5 órás tanfolyamot képeznek. Egyik-másik főiskolán kivételesen kisebb tanfolyamokat is tartanak. Hallgatni kell pedig az egész tanfolyamot és ezt hiteles bizonyítvánnyal kell igazolni mindazoknak, kik állami vizsgálatot tenni akarnak, ha oly helyen laknak, vagy vannak alkalmazva, hol ilyen nyilvános előadásokat tartanak.

Állami vizsgálatot Budapesten és Kolozsvárt, az ottani egyetemek mellett szervezett állami vizsgáló bizottságok előtt lehet tenni. Kolozsvárt azonban csak az ottani hallgatók vizsgálhatók meg, sőt ha akarnak, ezek is a budapesti vizsgáló bizottság elé állhatnak.

Jelentkeznek pedig a vizsgálatra olyanok, kik valamely nyilvános gazdasági állásra való képzettségüket, minősítettségüket valamely törvény, avagy állami, törvényhatósági, községi szabály-, illetőleg: rendelet értelmében, az államvizsgálati bizonyítvánnyal *a)* vagy igazolni kötelesek, *b)* vagy annak nagyobb nyomatékot óhajtanak adni.

Az *a)* alattiakhoz tartoznak, kivétel nélkül az állami és a törvényhatósági mindenféle számtartó hivatalokban alkalmazott számvivő, számadó és számvevő (ellenőrző) tisztviselők, vagy pedig az ilyen állásokra törekvők; mert ezeket a számtartási államvizsgálatra egyenesen a törvény kötelezi. Továbbá ide tartoznak legtöbb rendezett tanácsú városnál és igen sok nagyközségnél is, nemcsak a számtartó hivatalokban, hanem kivételesen a pénztári alkalmazásban levők is, kiket erre szabályrendeletben szoktak kötelezni.

A *b)* alattiakhoz pedig többnyire az államnak, törvényhatóságoknak vagyont kezelő hivatalainál alkalmazott tisztviselők, vagy ide törekvők tartoznak; mert a számtartási állami vizsgálatot letett pályázóknak, a törvény ezekre az állásokra előnyt biztosít. Továbbá ide tartoznak, a rendezett tanácsú városok és nagyközségek vagyont kezelő, valamint a nagy- és kisközségek jegyzői hivatalaiban alkalmazott tisztviselők, kik részint az erre vonatkozó intézkedésekből, részint pedig naponkénti tapasztalatukból, a rendszeres számtartási ismeretek szükségét felismervén önként jelentkeznek a vizsgálatra. Ezeken kívül az egyházi és magánuradalmaknak, továbbá kereskedelmi és iparvállalatoknak, pénzügyintézeteknek könyvvitelére, szám-

tartására hivatott alkalmazottjai, kiket részint egyenesen, részint vagylagosan mind sűrűbben köteleznek arra, hogy a gazdasági számtartásból állami vizsgálatot tegyenek.

A vizsgálatra bocsátásnak két alapfeltétele van. Az egyik az általános, a másik a szakszerű előkészültségre vonatkozik. Ezek mindenike azután újból vagylagosan két részre oszlik.

Az általános műveltségre vonatkozó első- és a számtartás rendszerének, mint tudománynak színvonalát félreérthetetlenül megjelölő feltétel az, hogy a jelentkezők középiskolát vagy legalább is ennek megfelelő kereskedelmi, ipari, katonai, tengerészeti, mezőgazdasági, gyógyszerészeti stb. tanulmányokat: megfelelő érettségi, záró, tisztí stb. vizsgával végeztek legyen. Vagy pedig, ha ilyen vizsgálati bizonyítványuk nincs, igazolni tartoznak, hogy tőlük állásuknál fogva törvény, illetőleg állami, törvényhatósági, községi vagy más előljárósági szabály avagy rendelet, a számtartási államvizsga letételét megkívánja, vagy legalább is a vizsga letétele esetében valamely szolgálati előnyt biztosít számukra. A községjegyzői hivatalban alkalmazott tisztviselők azonban, abban a kedvezményben részesülnek, hogy érettségi vagy ennek megfelelő bizonyítvány bemutatása nélkül is, állami vizsgálatra bocsáthatók, ha igazolják, hogy a községjegyzői vizsgálatot jó eredménynyel kiállották és ennek megtörténte után, még egy évig község jegyzői hivatalban gyakorlatilag működtek.

A szakszerű előkészültségre vonatkozó feltétel a számtartási előadásoknak már előbb tárgyalt hallgatása. Vagy pedig, hogy azok a jelöltek, a kik nem ilyen előadások székhelyén laknak, az állami, törvényhatósági és községi gazdálkodásban, vagy úgy mint vagyont kezelő, vagy úgy mint számtartó hivatali alkalmazottak, legalább egy évig gyakorlatilag sikeresen működtek legyen. Mindazok, a kik jelentkezésük idejében az egyik vagy másik irányban megkívánt gyakorlatot már abbahagyták, igazolni kötelesek, hogy állásukról önhibájukon kívül távoztak. Méltánylást érdemlő kivételes esetekben a pénzügyminiszter, az előtanulmányok és a gyakorlati idő igazolása alól való felmentést adhat. Előadások hallgatása alól való felmentést azonban a szabályzat nem ismer.

Az állami vizsgálatnak és a tanszéki előadásoknak anyagát a szabályzat következőleg sorolja fel: *a)* a köz- (társadalmi) és az államgazdaságtan alapfogalmai; *b)* a magyar állam közigazgatási

szervezete; c) a közszámvitel általános elmélete; d) az állami és a törvényhatósági költségvetés és zárószámadás; e) az előzetes és utólagos állami számvitel és ellenőrzés; f) a könyvvitelnek különféle rendszere, ezeknek szabályai és alakzatai; g) a vagyonnak kezelésére és számtartására nézve (a pénztáraknál, raktáraknál stb.) a magyar állami gazdaságban érvényes szabályrendeletek és utasítások; h) a számadások megbírálásának általános alapelvei; i) a gazdasági számtartás rendszerének (számviteltan) irodalmi története és összehasonlítása az európai államok különböző számtartási rendszerének. Mindezt rendszerbe foglalva kimerítően a jelen mű tárgyalja.

Csak a vizsgálatnak és nem az előadásoknak is képezi tárgyát a közönséges számtan gyakorlati alkalmazása, vagyis: a mindenféle százalék,¹⁾ egyszerű²⁾ és összetett kamat,³⁾ valamint a különféle tér-,⁴⁾ köb⁵⁾

1) Pl. az állami zárszámadás szerint 1896-ban a nyugdíjak 8 208 047,22 frtra rúgtak. Ebből esett a pénzügyre 2 767 022,13¹/₂ frt, az igazságügyre 1 784 759,74 frt, a kereskedelemügyre 1 015 495,52 frt, a vall. és közoktatásügyre 413 396,60¹/₂ frt, állami számvevőszékre 50 975,79 frt. Mindezek hány 0/0-át teszik a nyugdíjaknak a) egyenként? (33,7; 21,7; 12,4; 5,0; 0,6) b) összesen (73,5) és c) hány 0/0 marad a többiekre? (26,5).

2) Pl. mennyit ér az olyan ház, melynek évi nyers jövedelme 3800 frt, ha ebből 15 0/0 fentartásra, az ennek levonása után maradó összeg 12 0/0-a ház-béradóra, s ezen adónak 16 0/0-a községi adóra leszámíttatván: a maradó tiszta jövedelmet 4 0/0-al tőkésítik? (a ház ér 69 509,50 frt.)

3) Pl. 1896. október 1-én 4 0/0 mellett 200 000 frtot teszek a takarékbba. A kamatot félévenként utólagosan tőkésítik. Mennyire rúg a tőke a kamatos kamattal 1899. január 1-én? (218 651,30 frt) Mennyi a kamat még a következő félévre? (4373,03 frt) Mennyi az egyenleg? (223 024,33 frt) Mindezt egy számla-kivonat alakjában kell kifejezni.

4) Pl. egy kincstári kerti birtokot, melynek egyik oldala 373 öl, a második 450, a harmadik 215, a negyedik 472 öl, megvesznek heten, úgy hogy A) az egészből 2, B) 5, C) 7, D) 4, E) 9, F) 14 és G) 1 részt kap. Mekkora a birtok katasztrális holdakban (84 hold 1334 négyszögöl)? és hány hold jut minden egyesre? (4 h. 63,52⁰ + 10 h. 158,30⁰ + 14 h. 222,32⁰ + 8 h. 127,04⁰ + 18 h. 285,84⁰ + 28 h. 444,64⁰ + 2 h. 31,76 □⁰ = 84 h. 1334 □⁰) és 208 forintjával számítva holdját: mennyi az összes vételár? (17 645,41 frt) és mennyi esik egy-egyre?

5) Pl. valamely hivatal egyik helyiségének hossza 20 m. 5 dm. 4 cm. magassága 6 m. 3 dm. 9 cm., szélessége 9 m. 5 dm. 8 cm. Mennyibe kerül 5/12 évi fűtése ennek a helyiségnek, ha minden 5 m³-re 2/3 m³ tűzifa kell és egy m³ tűzifa ára 12,45 frt? (869,69 frt.)

és idő ⁶⁾ mértékek, az értékpapírok, ⁷⁾ a biztosítás, ⁸⁾ leszámítás, ⁹⁾ törlesztés, ¹⁰⁾ elegyítés ¹¹⁾ stb. számolásnak különféle combina-

⁶⁾ Pl. két tisztviselőnek hivatalos kiküldetésben kell találkozni. Az egyik elutazik Budapestről Bécsbe délelőtt 11-kor a gyorsvonattal, melynek óránkénti sebessége 45 km. A másik indul Bécsből Budapestre a tehervonattal, 5 óra 30 perczkor reggel, s halad óránként 24 km.-t. A távolság e két város között 270 km. Hány órakor fognak ők aznap találkozni? (d. u. 1-kor.)

⁷⁾ Pl. a magyar. aranyjáradék szelvényei Németországban a £ berlini árfolyama szerint váltandók be. Berlinben a £ árfolyama 20,30 M. s beváltásra ott 10 000 000 arany frt értékű szelvény kerül. Mennyit kell ezért o. é.-ben fizetni, ha 100 M. = 58,80 frt. o. é. (11 936 400 frt o. é.)

⁸⁾ Pl. egy atya 3 leányának olyan járadékot biztosít, mely 20 éven át, évenként 700 frtot hoz és pedig úgy, hogy a legidősebb azt 5 évig, a második a következő 7 éven át, a harmadik pedig az utolsó 8 éven át élvezze. A lányok azonban ezen járadékot eladják, a vevő pedig 6% kamatot köt ki. Mit ér ezen járadék most (8028,94 frt) s a lányok milyen arányban részesülnek a kapott összegből? (2948,65 ; 2920,04 ; 2160,25 frt.)

⁹⁾ Pl. az állampénztár rendelet folytán eladott f. é. aug. 9-én 5000 frt névértékű 5%-os záloglevelet 102,50 árfolyamon és 6000 frt n. é. Adria tengershajózási elsőbbségi kötvényt 99,50 árfolyamon. A szelvények az elsőről május, az utóbbinál július 1-én járnak le. Az alkuszdíj $\frac{1}{20/00}$, a jutalék $\frac{1}{80/0}$. A kapott pénzből egyúttal vásároltatnia kell f. é. szept. 2-án lejáró 2200 M.-ás váltót. A diskont 3%, a M. árfolyama 61,55. Mennyi az alkuszdíj? (5,50), a jutalék? (13,99), mennyi készpénzt kapott a pénztár? (11 172,07), mennyi a diskont márkában és forintban? (11,55 M. = 7,11 frt), hány frtba kerül a váltó? (2188,45 M. = 1346,99 frt) és hány frt jut végül a pénztárba? (9825,08 frt.)

¹⁰⁾ Pl. a gödöllői korona-uradalom gazdasági felszerelésekre felvett 40 000 frtot évi utólagosan fizetendő 9% törlesztésre, melyből 4% kamatra és 5% tőkére esik. Elkészítendő a törlesztési terv, vagyis: ki kell mutatni, hogy évről évre mennyi tőke marad? mennyi ennek a kamatja? s tehát a 9%-nyi fizetésből mennyi esik tőketörlesztésre, s így végre hány év múlva lesz a kölcsön törlesztve? (15 múlva):

1-ső év	40 000 frt	tőke,	1600 frt	kamat,	2000 frt	törlesztés
2-ik	„	38 000	„	1520	„	2080
3-ik	„	35 920	„	1436,80	„	2163,20

stb. stb.

¹¹⁾ Pl. két fajta dohányból készült olyan keveréket akarnak forgalomba bocsátani, a melyben minden 5 kg. 1 frtos dohányra 3 kg. 1,20 frtos dohány esik. Minden fajtából hány kg.-ot kell venni egy q keverékhez? (37,5 + 62,5), mennyibe jő a keverék egy kg.-ja? $\left(\frac{3,60 + 5}{8}\right)$ és mennyibe egy q? (107,50 frt.)

tiv ^{12—17}) módja. Erre nézve legczélszerűbb, ha a jelölt annak a szerzőnek szám- és mértanát ismételi, melyet az iskolában tanult.

¹²) Pl. egy osztálytanácsos, egy számtanácsos és egy számtiszt egyszerre egy és ugyanazon helyre utaznak helyszini vizsgálatra. Az osztálytanácsos útiköltségeinek valószínű összegét a 30 napra számított 8 frt napidíjjal együtt 300 frtra, a számtanácsos ugyan ezt 66 napra számított 5 frt napidíjjal együtt 550 frtra és a számtiszt a 60 napra számított 3 frt napidíjjal együtt 250 frtra teszi. A pénzügyminiszter azonban egészben véve csak 1000 frt útiköltség- és napidíjatalányt engedélyez. Már most az útiköltségek összegei a bennük foglalt napidíjösszegek arányában leszállítandók és tekintettel arra, hogy az útiköltségre előleg, csak a kiérdemelhető útiköltség $\frac{2}{3}$ -áig és kerek összegben jár, kérdés: mennyi útiköltség-előleg utalványozható a kiküldendők mindenikének? (az osztálytanácsosnak 178, a számtanácsosnak 337, a számtisztnek 150 frt).

¹³) Pl. A. üzletet nyitott és nyert 8 hónap alatt 210 frtot, vagyis a tőke $7\frac{1}{2}\%$ -át. Ekkor B. 6000 frttal társul lépett be az üzletbe, s ettől számított 1 év, 2 hónap alatt 1071 frtot nyertek. Mennyit tett A.-nak kezdő tőkéje? (4200 frtot) hány $\%$ -ot hozott az egyesített tőke? (9%) a nyereségből mindenikre mennyi jut? (A. = 441 és B. = 630 frt).

¹⁴) Pl. három különböző ágbeli család 250,000 frt értékű ingatlant örököl a következő arányban: az első ágbeli örökösök örökölték a birtok $\frac{2}{4}$ részét; a második ágbeliek az első ágbeliek $\frac{3}{5}$ részét; a harmadik ágbeliek a maradékot. Örökösödési illeték fejében fizetendő volt az örökölt érték $4\frac{7}{8}\%$, a fizetési meghagyás kézbesítését követő 30 nap alatt. Lefizettetett azonban az illeték a kézbesítés után csak 5 hó múlva, midőn is a késedelmi kamatokkal együtt fizetendő volt egészben 12 362,19 frt. Kérdés, mennyi esik az örökségből egy-egy ágra? (125,000; 75,000; 50,000) és mennyi az örökösödési illeték? (12 187,05 frt); mennyi a késedelmi kamat? (174,69 frt) hány száztólinak felel meg az utóbbi? ($4\frac{3}{10}\%$). Mennyi esett az örökségért fizetett 12 362,19 frtnyi összegből, az egyes ágbeli örökösökre? (6181,09; 3708,66; 2472,44 frt.)

¹⁵) Pl. a vámdíjtételek nálunk aranyforintokban vannak megállapítva, s azok lefizetésére bel- és külföldi aranypénzek használhatók fel. A belföldi aranypénzek közül a 20 frankosnak értéke 8 aranyforint. A vámfizetésre használható többi pénznek értéke a verési szabályok tekintetbe vételével van meghatározva. Nálunk 3100 frankot vernek 1000 elegysúlyú aranyból $\frac{9}{10}$ finomság mellett. Németországban pedig 500 gramm színsúlyú aranyból 1395 márkát vernek, szintén $\frac{9}{10}$ finomsággal. Kérdés: hány aranyforint értékkel fogadják el a vámhivatalok a 20 márkást? (9,87 frt aranyban).

¹⁶) Pl. az 1869. évi XII. t.-cz. értelmében egy húszfrankos = 8 frtos arany súlya $\frac{2}{155}$ pénz font ($\frac{1}{2}$ kg.), finomsági tartalma 0,900 rész. Az 1892. XVIII. t.-cz. értelmében egy kg. ötvözött aranyból, mely 900 ezred rész aranyból és 100 ezred rész rézből áll, 2952 K. verhető. Az állam kamattartozása korona-járadék kötvényei után az 1896. évi zárószámadás szerint 21 240 000 forint, vagyis: 42 480 000 K. Kérdés: 1. hány kg. szinarany kellett ezen összeg kiveretésére? (12 951, 2195 kg.); 2. hány drb. 8 frtos arany verhető ebből a szinarany-

Ha ezt alaposan megcselekszi és jelen művet is alaposan tanulmányozta: akkor céljára rendszerint eleget tett.

Vizsgálatra való bocsátásért, az alkalmazásban lévő jelentkezők, felszerelt bélyeges folyamodvánnyal előljáró hatóságuk, a nem alkalmazottak pedig, közigazgatási hatóságuk útján fordulnak a vizsgáló bizottsághoz. Az egyetemi rendes hallgatók, közvetlenül adják be a bizottsághoz, eredeti leczkekönyvvvel felszerelt folyamodványaikat. A bizottságnak netán valamely irányban elutasító végzése, a pénzügyminiszterhez felebbezhető. Ha a jelölt a vizsgálatra szóló meghívásnak eleget nem tesz, új meghívót csak új folyamodványra kap.

Vizsgálat van rendszerint, a szünidős két nyári hónapot kivéve, minden hó második felében. A meghívókat a folyamodók lehetőleg egy-két héttel a vizsga előtt megkapják. Csak az állam hivatalos nyelvén lehet vizsgázni. Kivételt a pénzügyminiszter engedhet. A vizsgadíj 10 frt, melyet a vizsga megkezdése előtt kell a vizsgáló bizottság jegyzőjének kezéhez lefizetni.

A vizsgálatnak két része van; írásbeli és szóbeli. Az írásbeli vizsga, az előbb bemutatott számtani műveletekhez hasonló egy alkalmazott példának, továbbá egy kettős könyvviteli¹⁸ feladatnak megoldásából és egy számtartási irat¹⁹ elkészítéséből áll. Az írásbeli rendszerint megelőzi a szóbeli vizsgát. De lehet megfordítva is.

Egyik vizsgáló biztos felügyelete alatt, a vizsgától legalább is egy hónapra való felfüggesztés terhe mellett, minden második személylyel való érintkezés és ilyennek segítsége nélkül, legalább négy

ból? (2 230 487, 8027 drb.); 3. hány K. egyenlíthető ki ezen 8 frtos aranyokkal, tekintettel arra, hogy az 1892. évi 31. sz. Pénzügyi Közlöny szerint egy 8 frtos arany = 9 frt 52 krral és 1 frt = 2 koronával? (42 468 487, 763 408 K.); 4) mily veszteséget szenvedne az állam, ha a fentebbi koronaértékű tartozását 8 frtos aranyokkal egyenlitené ki? (11 512,24 K.).

¹⁷⁾ Pl. egy magyar gróf londoni rokonától 100,000 £ (sterl. font), 10 (schill.) 9 (pence), 3 (farthing) örökölt. Ebből fizetett örökösödési illeték fejében $4\frac{7}{8}\%$; a fenmaradt összeget $122\frac{1}{2}\%$ árfolyam mellett, azaz $10\text{ £} = 122\frac{1}{2}\text{ frt o. é.}$ felváltván, a Pesti első hazai takarékpénztárba helyezte el 4% kamatra oly feltétel alatt, hogy a kamat csak az év végén jár le. A kamatjövedelemből tőkekamatadóra fizetett 10% , önfentartására fordított évenként, 42,000 frtot, melyet a nyert kamatból s a mennyiben a kamatból nem futotta, a tőkéből fedezett. Kérdés: mennyi tőkével bírt a gróf a 2-ik év végén? (1 165 193,805 frt.)

^{18—19)} Alább ilyen példákat is fogunk közölni.

óra alatt kell, az írásbeli feladatokat megoldani. A jelölt minden feladatot külön íven tartozik kidolgozni, s mihelyt egy feladvány készen van, ezt a felügyelő biztosnak be kell adnia. A vizsga óráinak leteltével a be nem fejezett dolgozatok is beadandók. Ha a jelölt a feladatok közül egyet sem oldott meg, akkor új feladatokkal külön írásbeli javító vizsgálatot tehet.

A szóbeli vizsgálatot az elnökből, a számtartást előadó tanárból és egy kinevezett tagból alakult bizottság előtt kell kiállni. A bizottság úgy intéz minden jelölthöz legalább is fél óra alatt és legalább is negyven kérdést, hogy feleleteiből nemcsak ismereteinek minőségét és mennyiségét, hanem felfogását, ítélő képességét és gyakorlati érzékét is megbirálhassa. A kérdések és hogy ezekre a jelölt kitünően, jól vagy elégségesen felelt, mind jegyzőkönyvbe jönnek.

Kitünő képesítésről szóló oklevelet nyer az, a ki az írásbeli feladatokat is számítva, az összes kérdéseknek legalább $\frac{4}{5}$ -ére kitünően, $\frac{1}{5}$ -ére jól felelt; jól képesített lesz a kérdések $\frac{4}{5}$ -ére legalább jól, $\frac{1}{5}$ -ére elégségesen felelő; végül kielégítően képesített az, a ki a kérdéseknek legalább $\frac{4}{5}$ -ére kielégítően felelt.

A vizsga eredményét ennek befejezése után a bizottság elnöke kihirdeti. Az ehhez képest kiállított bizonyítványt a jelöltnek rendszerint azon az úton kézbesített, a melyen a vizsgáért folyamodott. Avagy vele a kihirdetéskor azonnal közli, hogy az esetleg nem sikerült írásbeli vizsgát, vagy pedig az egész vizsgálatot mikor ismételheti. A másodszor is visszautasítottat csak a pénzügyminiszter bocsáthatja vizsgára.

Források: Szabályzat az államszámviteltanból tartandó állami vizsgálatokról, 1892. évi deczember 12-én 52,177. pénzügyminiszteri sz. alatt a pénzügy- és vallás- s közoktatásügyi miniszterek által kiadva; megjelent a B. K. 1892-iki 290., R. T. 270. és P. K. 30. számában. 1883. évi I. t.-cz. 17., 18., 20. §§-ai. A községi jegyzők számtartási vizsgája tárgyában 1894. április 11-én, 25,894. számú belügyminiszteri rendelet.

ELSŐ KÖNYV: ALAPVETŐ RÉSZ.

I.

A GAZDASÁGRÓL.

9. §. Szükségek és javak.

(Jogi és természetes személyek. Hiányok, ezek kielégítése. Személyi szükségek és javak. Dologiak. Későbbi szerepük.)

Már alkotásánál fogva minden személy hiányokban szenved. És pedig a jogi személyek (egyház, állam, törvényhatóságok, községek s más testületek, mindenféle társaságok és alapítványok stb.) még inkább mint a természetes személyek, vagyis: az emberek. A hiánynak ez az állapota a *szükség*, melyet az ennek kielégítésére alkalmas természetű dologgal lehet fedezni. Az ilyen alkalmas természetű biró dolog tehát: jó dolog. Ezért az ilyet jószágnak (és nem „jav“-nak), jószágoknak, javaknak nevezzük.

A szükségesek és javak származásukra, s céljukra nézve két csoportba oszthatók: *személyiekre* és *dologiakra*.

Személyi szükségek alatt: a magában a személyben lévő hiányokat értjük. Ilyeneket érezzük: a testi és lelki gyengeség, kiskorúság, betegség, műveletlenség stb. állapotában. Azok a javak pedig, mint a testi és lelki erőteljesség, nagykorúság, egészség, ismeretek, tehetségek, ezek művelése, kifejtése stb., melyek a személyi hiányokat födözik, ezek a személyi javak.

Személyi jószágokat azonban, a születésben örökölték mellé, csak személyen kívül álló dolgok segélyével lehet szerezni és fentartani; mert erőnk, korunk, egészségünk, műveltségünk stb. mind a minket környező világ közreműködésével jó létre. A személynek ezekre a dolgokra irányuló hiányaiból származnak a dologi szükségek. Azok a javak tehát, mint a föld, lég, tűz, víz, gabona, fa, hús, tej, vas, arany, gőz, villany stb., melyeket a természet három országa dologi szükségünk födözésére szolgáltat: dologi jószágok.

A szükségeknek és javaknak ez a személyiekre és dologiakra való eloszlása rendszerünkben, az egyszeres és kettős könyvvitel megállapításánál nevezetes szerepet játszik. Azért jó lesz ezt későbbi használatra itt maradandólag megjegyezni.

10. §. Vagyon, gazdaság, gazdálkodás.

(Cél és eszköz Erkölcsi és anyagi érték; vagyon, gazdaság, gazdálkodás. A vagyon osztályozása tulajdonosa és részei minősége szerint: magán-, köz-, kincstári, nyilvános testes és testetlen, cselekvő, szenvedő, tartozási, közlekedési, ingó, ingatlan vagyonra. Tartozék, növedék, mellékdolog. A gazdálkodás tárgya és a személyi vagyon. Következtetés.)

Az előbbi §-ból következik, hogy a személyi jószágok úgy viszonylanak a dologiakhoz, mint a cél viszonylik az eszközhöz. Ha tehát az ember testi és lelki szükségeinek kielégítése céljából az elsőkre, mint életcélra törekszik: akkor az utóbbiakat, mint eszközöket megszereznie és föntartásukról gondoskodnia kell, hogy végül szükségei fedezésére fordíthassa. Az embernek ez a munkálkodása tehát nemcsak anyagi, materialis, hanem erkölcsi, ethikai értékkel is bír és így annak mibenléte minden tekintetben érdekes.

Ha ezt a munkálkodást, csak némileg megvizsgáljuk: a következő eredményekre jutunk:

1. A tulajdonbirtokban levő dologi javak összegét vagyonnak mondjuk; ennek az a része, melyet új javak előállítására fordítanak: az a *gazdaság*; végül az új javak előállítása, ezek kezelése és a szükségek fedezése, s általában az a tevékenység, melylyel a jólétnek előmozdítására így törekszünk: ez a *gazdálkodás*.

2. A vagyon *tulajdonosához* képest *magánvagyon*, ha egyes ember vagy magántársulat birtokában van, és *közvagyon*, ha ezt valamely közcél vallja magáénak. Ilyen az egyházak, az államok, törvényhatóságok, egyházi és világi községek, közalapok stb. vagyona. A magán- és a közvagyon összege képezi a nemzet, a társadalom vagyonát.

A *közvagyonnak* osztálya van: kincstári és nyilvános. Az elsőbe azok tartoznak, melyek közvetlenül a tulajdonos kincstárának, pénztárának termelnek, jövedelmet hoznak, s a melyek a gazdaság költségvetésében nemcsak a kiadások, hanem a bevételek között is előfordulnak. Ilyenek pl. a közhatalom tulajdonában lévő vasutak, csatornák, kikötők, pénzkészletek, gyárok, posta és táviró

intézet, hajók, gépek, bérházak stb. A másik osztályba pedig azokat kell sorozni, melyek nem termelésre, hanem használatra vannak. Ezeket közvetlen a nyilvánosság, a közélet, a közönség, vagy pedig az államnál és a helyi hatóságoknál, a közigazgatás közvetlenül használja s a költségvetésben inkább csak a kiadások között szoktak előfordulni. Ilyenek a nyilvános kép- és könyvtárak, muzeumok, különféle hatósági és iskolai épületek, országutak stb.

3. Az alkotó részek minőségéhez képest:

a) vagy *testes*, ha oly dolgokból áll, melyek emberi érzékek által meghatározhatók; ellentétben *testetlen* akkor, ha csak meghatározott dolgokra vonatkozó jogigényekből áll.

b) A valamely személy testes és testetlen javainak összege képezi az illetőnek *cselekvő*, *activ*, vagyis *értékvagyonát*, ellentétben a *szenvedő*, *passiv*, vagyis *tehervagyonnal*, mely utóbbi alatt az érték-vagyonra nehezedő idegen jogigényeket kell érteni. A szenvedő vagyont annak szempontjából, kinek *cselekvő* vagyonát terheli: *tartozási*, s annak szempontjából, kinek *értékvagyonát* emeli: *követelési* vagyonnak is mondják.

c) *Ingatlan* és *ingó* lehet a vagyon a szerint, a mint azt a viszonyt, a melyben az a földhöz és környezetéhez áll, megváltoztatni lehet vagy nem lehet. Oly dolgokat, melyek önmagukban ingók, jogilag ingatlanoknak kell tartatni, ha a törvény vagy a tulajdonos akaratánál fogva valamely ingatlannak *tartozékát* képezik. Értvén tartozék alatt azt, a mi valamely dologgal állandó kapcsolatban van. Ilyen nemcsak valamely dolognak *növedéke*, míg attól el nem különítettik, hanem azon *mellékdolgok* is, melyek a fődolog nélkül nem használhatók, vagy: a melyek a fődolog állandó használatához rendelvek.

Csak a dologi javak képezik önmagukban közvetlen tárgyát a gazdálkodásnak, vagyis: csak ezek *gazdasági javak*; mert a személyi javak az általuk előállított, forgalomba hozott vagy elfogyasztott dologi javakban előbb megtestesülnek és csak ezekben válnak gazdasági jószágokká. Így: a mezőgazdasági működés csak az előállított, gabonában, borbán, marhában stb., az ipari és kereskedelmi működés az iparcikkekben, árúban stb. válik a gazdaság tárgyává.

A személyi javak tehát önmagukban a gazdaságnak tárgyát nem képezik. Pl. a tisztviselőnek, tanárnak, írónak, ügyvédnek, orvosnak, katonának stb. a közönség személyi biztosítására, egészségének előmozdítására, értelmének támogatására stb. szolgáló fog-

lalkozása önmagában nem képezi tárgyát a gazdaságnak. És nem képezi a mezőgazdának, iparosnak, kereskedőnek sem az a munkája, mely semmiféle dologi jószágban kifejezést, megtestesülést nem nyer. Ilyen a zsákmány nélkül végződött vadászat, s a nem pénzben való kártyázás; mert mindkettő csak az egészségnek szolgál javára vagy kárára, mely pedig önmagában nem gazdasági tárgy.

Ezt azért kell tudni, mert *a mi nincs a gazdaságban, annak a számtartásban sincs helye.*

11. §. A vagyonnak forrása.

(Termelés, teremtés, termesztés. Az iparos és a kereskedő. A termelés tényezői, meghatározásuk. A természet adományai. A tőke alkatrészei és felosztása: álló, üzleti, alap, forgó, tétlen és holt tőkére. A munka szerepe a mezőgazdaságban, iparban és a kereskedésben. Minősített és közönséges munka.

A vagyonszerzésnek egyetlen eredeti forrása a termelés, a produkezio. Ez alatt a dolgok emberi szükségét fedező képességének, tehát hasznosságának bármely úton és módon való előállítását vagy szaporítását kell érteni. A termelés ezért kevesebb a teremtésnél, több a termesztésnél; mert az első a dolgoknak semmiből való létrehozása és erre ember nem képes; az utóbbi pedig a termelésnek csak mezőgazdasági része.

Termel tehát az iparos is, ha pl. nyolcz koronát érő anyagból húsz koronát érő cikket állít elő, mert az anyag hasznos voltát tizenkét korona erejével szaporította. Vagy termel az a kereskedő is, a ki használatlan heverő dolgot forgalomba, használatba hoz, mert így ha nem is a dolgot magát, de ennek a hasznosságát ő fedezte fel, ő állította elő.

A termelésnek három tényezője van: *a)* a természet; *b)* a tőke és *c)* a munka. Ezek összehatása által áll elő minden névvel nevezhető gazdasági jószág. A *természet* a termeléshez adja a nyers anyagokat és erőket; a *tőke* adja ezeknek az anyagoknak birtokba vételére és minél használhatóbbá tételére szükséges dologi javakat, a *tőke* pedig ugyan erre a személyi javakat. E szerint tőke alatt a termelt és újból termelésre fordított dologi javakat, a munka alatt pedig az ugyancsak termelésre felhasznált személyi javakat kell érteni.

a) A természet javait rendesen a föld színe szolgáltatja, oly módon, hogy ennek elkülönített részei — a telkek — meghatározott tulajdonosok birtokába kerülnek, s ezek által rendszeres művelés alá vétetnek.

Ehhez a műveléshez képest, a földszinének egyes darabjai szántó, kaszáló, kert, legelő, erdő stb. néven ismeretesek. Az ezeken folytatott mezőgazdasági munkálatok szántó-vető, széna-rét, szőlő-gyümölcs, állattenyésztő és erdő gazdaságnak stb. mondatnak. A bányászat, szesz- és sörfőzés, cukorkészítés, selyemtenyésztés, tágabb értelemben szintén mezőgazdasági munkálatok, csak hogy ezek üzésében a természet adományai mellett a tőke és a munka veszik át a főszerepet.

b) A tőke a termelésnél felmerülő szükségekhez képest különböző elemekből áll. Ilyenek: épületek, termelési anyagok, munkaszerek, közlekedési eszközök, gépek, értéktárgyak és árukészletek, élelem, tenyész- és igásállatok stb. Ezek értékéhez képest a pénztőke csakugyan a legkevesebb, csak hogy legelevenebb, legtevékenyebb.

A tőkét felosztják alap, vagyis álló és üzleti, vagyis forgó tőkére. Az első alatt a gazdaságban beruházott, befektetett azt a tőkét értik, mely közönségesen az üzlet berendezésében szokott állni, s melyet a termelés ismételten használ, a nélkül, hogy a termelt jószágba felhasználná. Az üzleti, vagyis forgó tőkét folyó tőkének is mondják, s az üzlet vitelére elhasználható anyagokból, áru- és pénzkészletből szokott állani. Megkülönböztetnek még: tétlen tőkét, ha haszonvétlenül hever, holt tőkét, mely hasznot hajtani képtelen. Ezek ellentétje a termelés szolgálatában álló élő tőke.

c) A munka a gazdasági életet három főrésztre osztja, ú. m. mezőgazdaságra, iparra és kereskedelemre. Az elsőnél a munka az anyagokat (magot, földet, nedvességet, melegséget stb.) összeteszi, a másodiknál a javakat (a gabonát, fát, vasat, gyapjút stb.) átalakítja és a harmadiknál azokat (a lisztet, butort, szerszámot, posztót stb.) áthelyezi. A munka az általa igénybe vett személyi erők minőségének túlsúlyához képest szellemi, vagy helyesebben minősített és anyagi, vagy helyesebben közönséges munkára osztható.

12. §. A vagyonnak elhasználása.

(Fogyasztás és újratermelés. Végszél. Termékeny és meddő, személyi és dologi fogyasztás. Fényűzés. A fogyasztás tényezője.)

A mint a vagyonnak forrása a termelés, úgy a fogyasztás annak az elhasználása. És a mint a termelés alatt nem teremtet, úgy fogyasztás alatt sem a megsemmisítést kell értenünk. Hanem a mint termelés alatt, csak a dolgok hasznosságának és nem magok-

nak a dolgoknak előállítását és szaporítását értjük: úgy fogyasztás alatt sem magoknak a dolgoknak, hanem csak ezek hasznavehetőségének, hasznosságának alkalmazás folytán való apadását, elenyészését kell értenünk.

Végcélja minden termelésnek a fogyasztásban és minden fogyasztásnak a termelésben, (azaz az elfogyasztottak újra termelésében) reprodukciójában nyilvánul. A termelés és fogyasztás tehát, vagyis helyesebben a termelő fogyasztás és a fogyasztó termelés, mint egymásnak okai és okozatai függnek össze.

Ezért rendszerint csak az a fogyasztás felel meg a gazdaság érdekeinek, mely a termelést előmozdítja és csak az a termelés szolgálja a gazdaságot, melyet el is fogyasztanak. A termelést előmozdító fogyasztás: termékeny, productiv, hasznos. Minden más (elemi csapásokból, pazarlásból stb. származó) fogyasztás: terméketlen, improductiv, tehát káros.

A termékeny fogyasztás személyi és dologi lehet. Személyi a fogyasztás, ha ez a javak származásának eredeti okára és végcéljára: a személyi valóságos szükségletek kielégítésére történik. A valóságos szükségletek kielégítésén túlmenő személyi fogyasztás csak fényűzés, luxus. Ellenben dologi a fogyasztás, ha ez a javaknak új javakra (pl. a rongynak papirosra, a fának butorra stb.) való feldolgozásában nyilvánul.

A mint vannak a termelésnek tényezői, úgy van a fogyasztásnak is egy tényezője: a háztartás. Ezzel valamely alakban mindenki bir, s alatta a gazdaság tulajdonosának, családjának és más hozzátartozóknak, szükségük tervszerű és közvetlen fedezését kell érteni.

13. §. A forgalom.

(A gazdálkodók egymásra vannak utalva. Munkamegosztás. Kereslet, kínálat, csere, forgalom, piac. Jog és teljesítés. Személyi és dologi javak kicserélése.)

Szükségeit rendszerint mindenki saját termeléséből iparkodik fedezni, vagyis: első sorban ezt fogyasztja. De a legtöbb gazdálkodó túlnyomólag vagy csak személyi vagy csak dologi javakat és ezeknek is csak bizonyos részét képes termelni. De ezt rendszerint a saját közvetlen szükségleténél nagyobb mennyiségben termeli. Az ilyen gazdálkodók tehát, szükségük legnagyobb részével egyenként és tömegesen mások termelésére vannak utalva. Általában legkezdetlegesebb műveltségi állapotot kivéve, ritkán képes

akár egyes ember, akár egész nemzet, minden szükségét saját terméséből fedezni. Kisebb-nagyobb mértékben tehát majd mindenki kénytelen, a más által termelt javakat is igénybe venni, hogy legyen mit fogyasztania, minek fejében viszont ezeknek saját termelvényeit, javait bocsátja rendelkezésünkre.

Így jön létre a munkamegosztás és ebből a termelés és fogyasztás között a kereslet és kínálat, s a javaknak adás-vevése, egyik tulajdonból a másikba: a termelőkéből a fogyasztókéba való átmenete. Ennek egyes eseteit: cserének, a csereesetek azt a sorát, melyen az áruba bocsátott jószág a termelőtől a fogyasztóig keresztül megy: forgalomnak, s az e közben megtett azt az utat, melyen a forgalom történik: piacznak nevezzük.

Mind az adásban, mind a vételben két fontos mozzanatot különböztetünk meg. Az egyik: a felek megegyezése a csere iránt, vagyis a jog, mely az egyezés folytán létre jön, s a mely a bevételi és kiadási, azaz: a tartozási és követelési illetményt állapítja meg. A másik mozzanat a létrejött jognak a teljesítése: a megállapított illetménynek ki- és beszolgáltatása, lerovása által.

Úgy a szükségletek, mint a javak és így a fogyasztás is, személyire és dologira oszolván: a forgalomban nemcsak dologi javakat dologi javakkal, hanem ilyeneket személyi javakkal és viszont is cserélnek ki. Ez által az is, a ki csak személyi javakat vagy ezeknek csak egy részét termeli, megszerezheti a neki szükséges dologi javak egész összegét. És viszont: a dologi javakat, vagy ezeknek csak egy részét termelő is megszerezheti a neki szükséges személyi javak egész összegét.

14. §. Érték és ár.

(A hasznos értékes. Különféle érték. Az érték kifejezője. Érték és ár különböző dolgok. Különféle ár. A termelési tényezők ára.)

Valamely dolog csak azért jószág (9. §.), mert tulajdonosa azt valamely szempontból valamire használja. Az tehát neki becses, fontos, értékes. Ezért a jószágnak azt a jelentőségét, melyet a gazdálkodó ennek tulajdonít, értéknek mondjuk.

Az érték annak szempontjából, ki a jószágot maga használja: használati, arra nézve pedig, ki azt más javak kicserélésére fordítja: csereérték. A használati érték ismét: dologi és személyi, a szerint: a mint a jószágot vagy új javak előállítására vagy pedig

személyi szükségek fedezetére használják el. Az értéknek másféle felosztásairól a hitelpapiroknál és a mértékeknél lesz szó.

A cserénél mindegyik cserélő, a másik fél jószágából, a saját jószágának általa megállapított értékével, egyenlő értéket iparkodik igénybe venni. Ez az ár, mely tehát az eladott jószág értékének, az érte cserében kapható, másik jószág bizonyos mennyiségében való kifejezése. Hogy ez a másik jószág legtöbbször a pénz: erről a következő §-ban.

Különböztessük meg jól az értéket az ártól. Az érték magának a kicserélendő jószágnak tulajdonsága. Az ár pedig a kicserélendő jószágért kapható olyan másik jószág, melynek a kicserélendő értékével kell birnia.

Az árt felosztjuk: előállítási árra, mely a jószág termelési költségeivel egyenlő; vételárra, melyen a jószágot tulajdonunkba hozzuk; középárra, mely az egyes ügyleteknél előforduló árak átlagából áll; piaczi árra, mely adás-vevési esetek legnagyobb részében előfordul; szabad és hatósági árra, a mint az: vagy a vevők és eladók között, a kereslet és kínálat folytán, alku útján szabadon jó létre, vagy pedig hatóságilag állapíttatik meg.

A termelési tényezők közül a természet használatáért nyert árt: bérletárnak, haszonbérnek mondjuk. A másnak rendelkezésére bocsátott közönséges anyagi munka ára a bér. A minősített vagyis szellemi munka ára pedig: fizetés, díj. A saját kockázatra üzött munkának jutalma a nyereség. A tőke használatáért kamat jár. A kamatláb pedig a tőke értékének bizonyos százaléka, mely a tőke jövedelmének időnként való megmérésére szolgál.

15. §. A pénz.

(A csere nehézségei. Érték-többször. Indokolása. Valuta, egyes, kettős. Váltópénz. Törvényes pénz. Pénzláb. Pénzegység. Ötvözet, ennek különféle súlya. A pénz különféle értéke. Osztrák, franczia és német érték. A magyar korona-érték. Reláció. Frank, márka, sterling, rubel, hollandi frt, skandináv korona, piaszter, dollár, arany frt. Kereskedelmi érték, agio.

A csereforgalomnak eredeti alakjában minden termelő fölkereste az ő jószágának fogyasztóját, illetőleg azt a másik termelőt, kivel egymásnak jószágaira szükségük volt. Ha találkoztak, akkor a kicserélendő jószágok értékét más mérték hiányában egymással — in natura — mérték össze. Így az egyiknek árát a másiktól és viszont,

természetben határozták meg és szolgáltatták ki. Például: ha a borjút el akarták adni, hogy gabonát szerezzenek be, akkor keresni kellett egy gabonatermelőt, kinek éppen borjúra volt szüksége. És ha találkozott két ilyen, gabnát borjúért és borjút gabnáért kicserélő: akkor még azt a kérdést kellett megoldaniok, hogy a borjú mennyi gabonát és viszont a gabona mennyi borjút ér? vagyis egyiknek árát a másikban kellett meghatározni és kiszolgáltatni.

A cserének ily nehézkes alakja mellett azonban élénk forgalom alig jöhetett létre, s a műveltség haladásával úgy számban, mint különféleségben folyton gyarapodó szükségek alig lettek volna fedezhetők. Gondoskodni kellett tehát a javak értékének egy közös többséről, vagyis egy olyan általános, mindenki által jónak, hasznosnak elismert jó dologról, jószágról, melyben minden másnak értéke befoglaltatik. Ennek azután valamely mennyiségével mint egységgel a többi javaknak értékmennyisége, értéktartalma éppen úgy megmérhető volt, a mint azoknak külső mennyiségüket, nagyságukat az erre szolgáló mértékekkel meghatározni lehet.

E törekvésnek eredményéül jött létre, a nemes fémekből vert pénz. Ez főleg anyaga értékes voltánál és oszthatóságánál fogva, a különféle értékeknek kifejezésére, s úgy kisebb mint nagyobb mennyiségben való megmérésére kiválóan alkalmas. Ez az oka annak, hogy pénzért minden forgalomba kerülő jószágot oda adunk és megveszünk. A pénz tehát csereeszköz és értékmérő: valuta.

A valóságos pénzt rendszeren vagy aranyból, vagy ezüstből, vagy mind a kettőből állítják elő, vagyis a pénzdarabokat, az érmekeket ebből verik. Ehhez képest vagy csak arany, vagy csak ezüst egyes, vagy pedig mind a kettőt elfogadó kettős valutát különböztetnek meg. A nemes fémekből vert pénznek, kis értékekre való felváltása céljából, nem nemes fémekből is vernek érmekeket. Ez a váltópénz. Csakhogy ezekben bizonyos meghatározott összegnél, nagyobb fizetéseket elfogadni senki sem köteles.

Ha az állam valamely valutáról kijelenti, hogy minden fizetésnek abban kell történni: akkor ez a valuta nemcsak a társadalmi gazdaság csereeszköze, hanem az állam törvényes fizetési eszköze is. Pl. ez idő szerint van nekünk aranyból pénzünk, de törvényes fizetési eszköz mégis csak az ezüstpénz, mert az állam ezt jelentette ki ilyennek. Úgy hogy még az aranyban kikötött összegek is megfelelő reáfizetés mellett ugyan, de csak ezüstben, vagy a következő §-ban tárgyalás alá kerülő papírpénzben követelhetők.

A pénznek, mint értékmérőnek, alapja a pénzláb. Ez alatt a törvényes valutának elfogadott nemes fémnek vagy fémeknek, azt a súlyban és finomságban meghatározott mennyiségét értik, mely a pénzverés alapjául szolgál, s melyből meghatározott számú, alakú és értékű pénzdarabokat vernek. A pénzláb felosztása tehát az értékek mérésére szolgáló egységet, a pénzegységet adja.

Az aranyat és ezüstöt tisztán sem mint pénzt, sem mint árucikket forgalomba bocsátani nem lehet; mert nagyon lágy, hajlékony és így könnyen elkopik. Hogy tehát kellő keménységre tegyen szert, rézzel vegyítik, vagyis ötvözik. Az így vegyített arany vagy ezüst súlyát: az ötvözet elegysúlyának, az ebben lévő tiszta aranyét vagy ezüstét: mag- vagy színsúlynak, s a hozzá adott réz súlyát pedig pótsúlynak mondják. Az ötvény finomsága alatt az ötvözet és a színsúly arányát értik.

Mindezek után a pénznek háromféle értékét különböztetjük meg.

a) *Fémérték.* A most nálunk forgalomban lévő forint színsúlya $\frac{1}{90}$ -ed kilónyi tiszta ezüst, mely a forint elegysúlyának $\frac{9}{10}$ -ed részét képezi, s melyhez $\frac{1}{10}$ -ed részben réz járul. Egy kiló tiszta ezüstből — és ez az osztrák érték pénzlába — 90 frtot vernek.

A koronaértékhez is ötvözetet használnak; mert egy kiló színaranyból 3280, ötvözöttből pedig 2952 koronát vernek. Ez lesz az értékpénz vagyis a korona pénzláb. Az állam magánosnak is ver 3—5% díjért értékpénzt, ha az illető nyers aranyat ad hozzá.

Az ezüst koronát olyan ötvényből verik, melynek csak 0,835 része ezüst és 0,165 része réz. Egy kiló ilyen elegysúlyból 200 koronát vernek. Az apróbb váltópénz tiszta nikkelből és pedig egy kilóból 250 darab 20 filléres és 333 darab 10 filléres kerül ki. Az 1 és 2 fillérek, kilónként 600 és 300, olyan bronzból készülnek, melyben 0,95 vörösréz, 0,04 ón és 0,01 horgany van.

Az idegen pénzek fémértékéről csak annyit jegyzünk meg, hogy úgy a francia franknál, mint a német márkánál a koronához hasonló ötvözetet használnak, és hogy egy kiló tiszta aranyból frankot 3 444,44-et, márkát 2 790-et vernek.

b) *Törvényes érték* — valuta — az a pénz, illetőleg ennek azon értéke, melyet az állam törvényei annak tulajdonítanak; a melylyel tehát minden jószág értékét mérni, árát kifejezni és kifizetni kell. Ilyen törvényes érték nálunk most úgy az ezüst, mint a kényszerforgalmú papiros forint és ilyen lesz majd az arany

korona. Ennek a két pénznek egymáshoz, valamint a koronának idegen pénzekhez való értékaránya, vagyis a reláció, a nekik alapul szolgáló pénzlábak fémértékének összehasonlítása alapján állapíthatók meg. Az ezüst- és a papíros forintnak, a koronához való értékaránya, a belföldi forgalom számára törvényesen úgy van megállapítva, hogy egy forint két koronát (K) ér. A korona száz fillérre (f) oszlik.

Az idegen pénzek közül legelterjedtebb a franczia frank (F), mely száz centimre (c) oszlik és a melyből 21 F egyenlő a mi 20 K -kal, 20 c vagyis 4 szu a mi 19 fillérünkkel. A frank Romániában lei, Bulgáriában leva, Szerbiában dinár, Görögországban drachma, Finnországban márka, Olaszországban lira, Spanyolországban pezeta név alatt, Belgiumban és Svájcban saját nevén, törvényes pénzülván elfogadva.

A német márka (M) száz pfennigre (ϑ) oszlik és egyenlő 1 K 17 f ; $50 \vartheta = 58 f$ és $1 \vartheta = 1 f$.

Az angol font sterling (sovereign \mathcal{L}) 20 shillingre (sh), ez újból 12 pencere (dénár), (d) és ez végül 4 farthingra oszlik. $1 d = 10 f$, $1 \mathcal{L} = 24,02 K$, $10 \mathcal{L} = 240,17 K$, $100 \mathcal{L} = 2401,74 K$.

Az orosz ezüst rubel (R), mely száz kopekre (kop) oszlik $= 1$ frt 30 kr. Az orosz imperialt pedig, mely $= 5 R = 20 F$. aranyból verik.

A hollandi arany frt $=$ száz cent $= 1,98 K$.

Dániában, Svéd- és Norvégországban törvényes pénz az arany skandináv korona, mely száz oert foglal magában és a mi pénzünkben 1,32 K -nek felel meg.

A török piaszter, mely 40 parára és ezek ismét 3 asperre oszlanak, 17,96 K -nek felel meg.

Az Egyesült-Államok arany dollárja $= 4,96 K$.

Végül említést érdemel, hogy a nálunk csak kereskedelmi pénznek vert 8 és 4 frtos vagyis 20 és 10 frankos aranyak, koronaértékben teljesen egyenlők az előbb tárgyalt frank pénzekkel, és hogy a reczés arany (H) $= 11,29 K$. Oly fizetési kötelezettségeknél pedig, melyek tényleg vagy magyar vagy osztrák arany forintokban teljesítendőek: 42 arany frt $= 100$ valóságos arany K -val.

c) A pénznek fémértékénél, legalább is a verési díjjal, mindig több a törvényes értéke. Ezzel az értékkel azután vagy egyenlő, avagy

annál több vagy kevesebb a *kereskedelmi értéke*, mely akkor áll elő, midőn a pénz anyagánál, vagy valamely más körülménynél fogva, a piacon nagyobb vagy kisebb vásárló erővel bír, mint a melyet a törvény neki tulajdonít. Az utóbbi esetben a belföldön erővel kell fentartani a törvényes értéket és ekkor *kényszer-árfolyama* van a pénznek. Így van most nálunk az ezüst és a papir pénz. Ha a kereskedelmi érték a törvényesnél nagyobb, mint a hogy most nálunk az arany pénznek értéke nagyobb a törvényes ezüstenél, akkor a kereskedelmi érték kivesz a forgalomból és csak reáfizetés, *agio* mellett kapható. A törvényes érték pedig külföldön *disagióval*, vagyis: törvényes értékénél kisebb értékben jár.

Források: 1868: VII., 1874: VIII., 1892: XVII., XVIII., XIX. t.-cz. 1892. 17. P. K. 1893. 4. és 18. P. K.

16. §. A hitel.

(Mikor a pénz csak értékmérő? A hitel alapja és fogalma. Dologi, személyi, fedezett hitel. Adóslevél.)

Az előbbi §. szerint, hogy adás-vevés jöjjön létre, az *in natura* csere eseteit kivéve, arra úgy is mint csereeszközre, úgy is mint értékmérőre pénz szükséges. Csakhogy igen gyakran a pénz nem mindkét, hanem csak egyik és pedig értékmérő minőségben szerepel.

Ez úgy történik, hogy az eladófél, nem minden esetben kapja meg azonnal, a kezéből kiadott jószág árát kifejező pénzösszeget, hanem a vevő ennek későbbben való teljesítésére, lerovására kötelezi magát. És a csere mégis megtörténik; mert az eladófél megelégszik azzal, hogy az árú értékét a pénzzel egyelőre csak megmérjék, vagyis az árt csak megállapítják és lemond arról, hogy azt neki azonnal át is szolgáltassák. E helyett az ígéretet tett vevőnek fizetési képességében, akarátában, vagy esetleg az ezt pótló igazságszolgáltatásban helyezett bizalmából, hitéből kifolyólag az árút pénz nélkül is kiszolgáltatja. Ekkor a csere nem a pénzen, hanem a hiten, bizalmon alapulva jó létre. Ezért az ilyen cserét hitelben történtnek, hitelügyleteknek mondják.

A hitel tehát másnak javai fölött, a tulajdonos engedelmeiből való rendelkezhető képesség. Ha azon hit, hitel, melylyel a hitelező az adóst megajándékozta, ez utóbbinak vagyonára, fizetési képességére van fektetve, akkor az dologi, reális. Ha pedig a hitel alapját az adósnek személyi jó tulajdonai, becsületessége, munkássága,

fizetési akarata képezi, ekkor a hitel személyes. A tárgyi hitelt fedezettnek is mondják. A személyi hitelt csak akkor, ha az ügyletet írásban foglalják.

A hitelező és az adós között létrejött jogokról és kötelezettségekről szóló írást, okmányt, adóslevélnek mondjuk.

17. §. Az értékpapírok.

(Nem minden adóslevél hitelpapír. Kötvény, részvény, elsőbbség, záloglevél, váltó, sorsjegy, utalvány, letétjegy, pénztárjegy, bankjegy, államjegy. Papiros-pénz. Kényszerforgalom. Mire szólhat? Szelvény, szelvényív és szelvény-utalvány.)

Ha az adóslevelet vagy az állam, vagy ha más valaki is, de az állam engedélyével adja ki, akkor az: hitelpapír, értékpapír. A nevezetesebbeket felsoroljuk:

1. Kötvény alatt valamely tartozásnak, legtöbbször azonban a tartozás csak egy részének tulajdonjogáról kiállított olyan adóslevelet értünk, mely a tulajdonosnak meghatározott (fix) kamatot biztosít. Ezek nálunk főleg az állam, a törvényhatóságok és a községek által felvett adósságokból származnak.

2. A részvény ellenben valamely vállalat egy részének szól a tulajdonjogáról, s rendesen nem meghatározott kamatra, hanem a vállalat eredményéből, a részvény értékének aránylagosan megfelelő osztalékra jogosít. Ilyen részvények kibocsátása által szokták alapításukkor, az ú. n. részvénytársaságok vállalataikhoz, a szükséges tőkéket megszerezni.

3. A már üzletben lévő részvénytársaságok tőkéjük szaporítására ú. n. elsőbbségeket és pedig úgy elsőbbségi részvényeket, mint elsőbbségi kötvényeket szoktak kibocsátani. Ezek között azután újból első, másod stb. kibocsátásúakat különböztetnek meg. Elsőbbségeknek azért mondják, mert tulajdonosaik a vállalat jövedelmének évenként való elosztásakor, az eredeti ú. n. törzsrészvények fölött valamelyes előnyben részesülnek. Nevezetesen a jövedelemből első sorban a legfiatalabb, s így visszamenőleg, egymásután következő kibocsátású elsőbbségi kötvények megállapított (fix) kamatait fizetik ki. Az ez után maradó jövedelemnek azután, ugyancsak valamelyes biztosított %-át kapják szintén, az egymásután visszamenőleg következő kibocsátású elsőbbségi részvények. Csak a még ekkor is maradó jövedelmet osztják fel aztán magok között — és pedig úgy az elsőbbségi mint a törzsrészvényesek — valamely előre meghatározott arányban.

4. A záloglevelek oly kötvények, melyeket a hitelt kereső földbirtokosoknak, a földhitel emelésére alakult pénzüintézetek adnak. Céljuk, hogy azok eladása által a birtokosok pénzhez jussanak. Azoknak, a kik a zálogleveleket a földbirtokosoktól megveszik, a záloglevél tőkéjét és (fix) kamatjait meghatározott terv szerint a kibocsátó intézet fizeti ki, melynek ezt ugyancsak meghatározott terv szerint, a földbirtokos fizeti vissza. Ez alatt birtoka a kölcsön erejéig, a pénzüintézetnek telekkönyvi zálogul szolgál.

5. A váltóban az ezt kiállító magát bizonyos pénzösszegnek lefizetésére vagy fizettetésére (a közönségesnél szigorubb) váltójogi szabályok szerint kötelezi. A váltó oly szövevényes természetű hitel-papír, hogy azzal gyakorlatilag foglalkozni, csakis a váltójognak beható gyakorlati ismerete alapján tanácsos.

6. A sorsjegy oly kötvény, melylyel az ezt kibocsátó adós, a részben vagy egészben visszatartott kamatok és ezek kamatai fejében, mindezeknek összegét, mint nyereményt igéri azoknak a hitelezőknek, kiknek a kötvényszámok tervszerű kisorsolásakor a szerencse kedvez.

7. Az utalvány oly értékpapír, melylyel az adós hitelezőjét követelésének kiegyenlítése céljából egy harmadikhoz utasítja. Ide tartoznak nemcsak az állami gazdaságban nagy számmal előforduló különféle közigazgatási utalványok, hanem a társadalmi gazdaságban újabban nagy szerepet játszó folyó számla, csekk, kliring és más, a készpénz-fizetés helyettesítésére vonatkozó írásos rendelkezés.

8. A letétjegy valamely általánosan elismert hitellel bíró helynek, a nála elhelyezett értékekről szóló elismervénye. Ilyenek vannak az államgazdaságban is, de főleg ezek közé számítandók a különféle pénzüintézeti betétkönyvecskék.

9. A pénztári jegyek az állam és a pénzüintézetek által rövid lejáratra és birtokosra kiállított kamatozó papírok.

10. A bankjegy sem egyéb, mint egy fajtája az érték-, a hitel-papírnak, melynél a jegyeket kibocsátó, tehát adós bank igéri, hogy azokat a bemutatóknak kamat nélkül, de teljes értékben és törvényes pénzben bármikor kifizeti.

11. Az államjegyeket az állam készpénz helyett bocsátja ki és e helyett fogadja is el. Csak arra nem kötelezi magát, hogy törvényes pénzzel beváltja.

12. Ha az állam valamely bank- vagy államjegyet kényszerforgalommal ruház fel, vagyis: elrendeli, hogy polgárai azt törvényes pénz helyett fogadják és adják: ekkor azokat papirospénznek mondják.

Az értékpapír szólhat — a váltót kivéve — birtokosra vagyis: előmutatóra és névre. Az előbbinek mindenkori birtokosát a törvény jogos tulajdonosnak tartja, az ellenkező bebizonyításáig. Ilyen a legtöbb értékpapír. A névre szóló papirosnak ellenben csak az lehet tulajdonosa, kinek neve a papíron kellő módon rajta van. Némely papírnak természete kizárja a névre szólhatást. Ilyen: a papírpénz, a bank- és a pénztárjegy.

Az értékpapírnak kamatját is, osztalékját is félévenként, illetve évenként szokták fizetni. Még pedig a névre szólóét rendesen a tulajdonos nyugtájára. A birtokosra szólóét pedig mindig kamat-, avagy az osztalék-szelvényre, kuponra.

Az utóbbi az értékpapírhoz ívszámra van csatolva és a valamely időpontban lejártat az ivről leszelvén, ezt a rajta megnevezett pénztárnál a rajta megnevezett, vagy máskép közhirré tett kamattal, osztalékkal beváltják. Az ív utolsó szelvényéért, a talonért, új szelvényivet adnak. A szelvény tehát mindig birtokosra szóló utalvány, és ha ki van fizetve, ekkor nyugta.

18. §. Tőzsde.

(A tőzsde és szervezete. Árjegyzék. A hitelpapírok különféle értéke. Pénz és árú. Kibocsátási és átvételi árfolyam. Aláírás. Opczio. Időközi kamat. Darab és százalékos jegyzés. Alkuszdíj. Tőzsdei kötés (tétel). Az értékpapír szövege.)

Tőzsde (börze) oly nyilvános hely, hol bizonyos tagdíj lefizetése mellett bárki megjelenhet; a hol bankárok és kereskedők, alkuszok és ügynökök a nap bizonyos óráiban (többnyire délben), egy közös teremben találkozva: adnak és vesznek. És pedig a szerint, a milyen a tőzsde: vagy árukat, vagy értékpapírokat. Az alkudozás nyilvánosan történik, vagyis: hangosan foly az árszabás. A tőzsdét tekintélyesebb tagjaiból álló bizottság, mint tőzsdetanács vezérli. Ez gyakran, a tőzsde tagjai között, mint bizonyos fokig az állam által is elismert, választott bíróság szerepel. Ennek a tanácsnak tagjai a tőzsdén felváltva, mint napi biztosok is szerepelnek. Annál a jelentőségénél, befolyásnál fogja, melylyel a tőzsde az állami életre is bir: a tőzsdén még kormánybiztos is szokott lenni.

Az előfordult adásvevési esetek alapján a napi biztos, az alkuszok közreműködésével és a kormánybiztos felügyelete mellett, megállapítja a piaczi árakat. Ezeket aztán a tőzsdei, vagyis abba a hivatalos árjegyzékbe (Courszettel) foglalja, mely a börzén naponként mint

A budapesti termény-, gabona- és értéktőzsde hivatalos jegyzései

1899. évi január 10-én.

Budapesti értéktőzsde					Min. hektb.			Ár 100 kgr.	
Különféle termények	F a j	Pénz	Árú						
disznósír .	budapesti	55 50	56		Rozs, I. rendű	70—72	8.15	8.20	
"	vidéki	—	—		" II. "	—	8.05	8.10	
szalonna .	m. Ia légenszárit. vidéki	—	—		Árpa takarmány	60—62	6.10	6.40	
"	városi légensz. 4 drbos	46 —	46 50		" égetni való	62—64	6.70	7.50	
"	" " 3 "	48 —	48 50		" serfőzésre	64—66	7.70	8.50	
"	füstölt	53 —	54 —		Zab ó	—	—	—	
szilva k. árú	boszn., 1898. usance-min.	—	—		" új	39—41	5.70	6.05	
"	" " " 120 dbos	8 —	8 25		Tengeri bántási ó	—	5.55	5.60	
"	" " " 100 "	9 50	9 75		" másnemű ó	—	5.50	5.55	
"	" " " 85 "	13 —	13 50		Repcze káposzta	—	—	—	
"	szerbiai, 1898. usance-min.	7 —	7 25		" bántási	—	—	—	
"	" " " 100 dbos	8 76	9 —		Köles új	—	4.25	4.50	
"	" " " 85 "	12 75	13 —						
szilva határ-időre .	bosz., 1898. okt.-nov. u.-m.	—	—		Budapesti értéktőzsde.				
"	" " " 120 dbos	—	—		Államadósság.				
"	" " " 100 "	—	—		Magyar aranyjáradék	4%	120 —	120 50	
"	szerb., 1898. nov. us.-min.	—	—		" koronajáradék	4%	97 70	98 30	
"	" " " 100 dbos	—	—		1876. évi keleti vasúti állam-				
"	" " " 85 "	—	—		köles. aranyb., adólev.	5%	120 —	121 —	
szilvaíz,					1889. áll.-vasúti ar.-köles. 4 1/2%		119 75	120 75	
kész árú .	szlavonai 1898.	13 50	14 —		1889. " ezüstköles. 4 1/2%		100 —	101 —	
"	szerbiai 1898.	11 50	12 —		Államk. va. kapuczelj. adóm. 3%		87 50	88 50	
szilvaíz					1870. " nyer.-köles. 100 frtos		160 —	161 —	
határidőre	szlavon. 1898. szept.-okt.	—	—		1870. " " 50 frtos		159 50	160 50	
"	szerbiai 1898. "	—	—		M. regale kárt. kötvény 4 1/2%		100 75	101 50	
heremag .	luczerna, magyar	46 —	56 —		Horv.-szlav. kárt. kötvény 4 1/2%		101 —	101 75	
"	vörös, idei	41 —	44 —		M. földtehermentes. kötvény 4%		96 50	97 50	
					Horv.-szlav. " 4%		97 —	98 —	
					Tiszai és szeg. nyer. köles. 4%		138 —	139 —	
					Horv.-Szlv. jelz. földv. kötv. 5%		—	—	
					Egyesített jár. papirban 4 2/10%		101 50	102 —	
					" " ezüstben 4 2/10%		101 50	102 —	
					Osztrák aranyjáradék	4%	120 30	120 80	
					" koronajáradék	4%	101 75	102 25	
					" áll.-sorsj. 1854. évből 4%		166 50	168 50	
					" " 1860. " 500 ft 5%		141 —	142 —	
					" " 1860. " 100 ft 5%		159 —	160 —	
					" " 1864. " 100 ft		193 50	194 50	
					" " 1864. " 50 ft		193 50	194 50	
					Bpest főv. 1890. kölesön 4 1/2%		100 —	101 —	
					" " 1897. " 4%		97 —	98 —	
					Temes-Bega-társulat	5%	97 25	98 25	
					Záloglevelek, elsőbbségek.				
					E. bp. főv. tak.-pénztár 4 1/2%		100 —	101 —	
					Kisbirt. orsz. földhitel-int. 5%		100 25	101 25	
					" " " 5%		102 50	103 —	
					" " " 50 1/2 év 4 1/2%		100 —	101 —	
					M. földhitel papirban	5%	—	—	
					" " " 4 1/2%		100 —	101 —	
					" " " 4%		97 50	98 50	
					" " koronaért.	4%	97 50	98 50	
					" " talajjav.	4%	97 —	98 —	
					Magyar jelzálog-hitelbank 5%		100 —	102 —	
					" " 4 1/2%		100 05	101 —	
					" " 4%		98 50	99 50	
					" " közs.-köles. 4%		100 —	100 50	
					" " nyer.-kötv. 4%		120 —	121 —	
					" " 3%		103 —	104 —	
					M. orsz. központi t.-p.	4 1/2%	100 25	101 25	
					T.-p. k. jelzálog-bankja 4 1/2%		100 25	101 25	
					" " közs.-kötv. 4 1/2%		100 —	101 —	
					" " " 4%		96 —	97 —	
					Pesti hazai t.-p. közs.-k. 4 1/2%		—	—	
					" " " 4%		95 80	99 30	
					" " záloglev. k. é. 4%		98 25	99 25	
					Pesti m. keresk. bank	5%	—	—	

Budapesti gabonatőzsde.

Buza :	kilós	Ár 100 kgr.	kil.	Ár 100 kgr.
Bántási új	75	9.65 — 9.80	79	10.25 — 10.30
"	76	9.85 — 9.95	80	10.35 — 10.40
"	77	10. — 10.05	81	— — — —
"	78	10.10 — 10.20	82	— — — —
Tiszavid. ó	74	— — — —	78	— — — —
"	75	— — — —	79	— — — —
"	76	— — — —	80	— — — —
"	77	— — — —	78	— — — —
" új	75	9.85 — 10. —	79	10.45 — 10.50
"	76	10.05 — 10.15	80	10.55 — 10.60
"	77	10.20 — 10.25	81	— — — —
"	78	10.30 — 10.40	82	— — — —
Pestvid. ó	74	— — — —	78	— — — —
"	75	— — — —	79	— — — —
"	76	— — — —	80	— — — —
"	77	— — — —	78	— — — —
" új	75	9.80 — 9.95	79	10.40 — 10.45
"	76	10. — 10.10	80	10.50 — 10.55
"	77	10.15 — 10.20	81	— — — —
"	78	10.25 — 10.35	82	— — — —
Fehérm. új	75	— — — —	78	— — — —
"	76	9.85 — 10. —	79	— — — —
"	77	10.05 — 10.15	80	— — — —
"	78	10.20 — 10.25	78	— — — —
"	78	10.30 — 10.40	79	10.45 — 10.50
"	—	— — — —	80	10.55 — 10.60
Bácskai új	75	10.10 — 10.15	81	— — — —
"	76	10.15 — 10.20	79	— — — —
"	77	10.25 — 10.30	80	— — — —
"	78	10.35 — 10.40	81	— — — —
Szerb új	75	— — — —	76	— — — —
"	76	— — — —	77	— — — —

	Pénz	Árú		Pénz	Árú
Pesti magy. keresked. bank 4 $\frac{1}{2}$ %	100 —	101 —	„Danubius“ m. hajógyár r.-t.	95 —	96 —
„ „ „ 4%	98 50	99 50	Ganz és társa vasöntőde r.-t.	2260 —	2265 —
„ „ „ közs. kötv. 4 $\frac{1}{2}$ %	103 50	104 50	Rimamur.-Salgótarj. vasmű r.-t.	295 25	296 75
„ „ „ 4%	99 —	100 —	Schlick-féle gépgyár	219 —	221 —
Adria tengerhajózási r.-t. 4 $\frac{1}{2}$ %	100 50	101 50	Athenaeum	345 —	350 —
Bpesti közúti vasp.-társ. kor.	98 75	99 75	Franklin-társulat	265 —	270 —
Budapest-pécsi vasút . . . 4%	96 —	97 —	Kosmos-műintézet	75 —	78 —
Kassa-oderb. vas. 1889. ezüst 4%	98 —	99 —	Könyves Kálmán irod. k. k. I. k.	— —	— —
„ „ „ 1889. arany 4%	118 —	119 —	Könyves Kálmán irod. k. k. II. k.	— —	— —
Bankok.			„Pallas“ irod. és nyomdai r.-t.	190 —	195 —
Angol-osztrák bank	155 —	156 —	Pesti könyvnyomda r.-t.	1500 —	1550 —
Budapesti bankegyesület . . .	102 —	103 —	Általános waggonkölcsönző r.-t.	600 —	610 —
Első magyar iparbank	176 —	178 —	Budapesti ált. villámossági r.-t.	125 —	135 —
Fiumei hitelbank	101 —	102 —	Egyesült m. üveggyár r.-t. . . .	— —	— —
Fővárosi bank részv.-társ. . .	82 —	83 —	Első magyar betüöntő r.-t. . . .	145 —	147 —
Hazai bank részvény-társ. . .	110 —	111 —	Első magyar gyapjúmosó-gyár . .	420 —	430 —
Horvát orsz. jelzálogbank . . .	115 —	117 —	Első magyar részvény-serfőző . .	1305 —	1320 —
Magyar általános hitelbank . .	— —	— —	Első magyar sertéshizlalo r.-t. . .	270 —	280 —
Ipar- és kereskedelmi bank . .	— —	— —	Első magyar szállítási vállalat . .	170 —	180 —
Magyar jelzálogbank. I. kibocs.	— —	— —	Első magyar szálló r.-t.	235 —	245 —
Magyar leszámítoló bank . . .	— —	— —	Spódium-gyár	134 —	138 —
M. tak.-p. központi jelz.-bankja	510 —	520 —	Fiumei rizshántoló	1550 —	1660 —
Pesti magyar kereskedelmi bank	1437 —	1442 —	Gschwindt-féle szeszgyár	465 —	475 —
Takarékpénztárak.			„Hungária“ árpagyöngy-gyár. . .	— —	— —
Belvárosi takarékpénztár részv.-t.	104 —	105 —	„Hungária“ műtrágya-gyár . . .	— —	— —
Budapesti III. kerületi.	121 —	123 —	M. cukoripar A sor	128 —	129 —
Budapest-erzsébetvárosi	85 —	87 —	M. cukoripar B sor előjogos . . .	155 —	155 —
Bpesti takp. és orsz. zálogk. r.-t.	234 —	236 —	Magyar villámossági r.-t.	133 —	135 —
Egyesült Budapest fővárosi . . .	1175 —	1177 —	Nemzetk. villámossági r.-t. . . .	320 —	322 —
Magy. ált. takarékpénztár r.-t.	328 —	330 —	Nemzetk. waggonkölcsönző r.-t.	575 —	585 —
Országos központi	815 —	820 —	Közlekedési vállalatok.		
Pesti hazai első takarékpénztár	8290 —	8340 —	„Adria“ m. tengerhajózási r.-t.	223 —	225 —
Biztosító társaságok.			Budapesti alagút-társulat	— —	— —
Bécsi biztosító társulat.	200 —	210 —	Budapesti közúti vaspálya	— —	— —
Bécsi élet- és jár.-biztosító társ.	270 —	280 —	Bpesti közúti vasp. élvez.-jegy . .	255 —	260 —
Első magyar ált. biztosító társ.	3200 —	3225 —	Budapesti társaskocsi r.-t.	— —	— —
Fonciére pesti bizt. intézet . . .	100 —	105 —	Budapesti vill. vár. vasút r.-t. . .	225 50	226 50
Pannónia viszontbiztosító intézet	850 —	875 —	„ „ „ élvez.-jegy	100 —	105 —
Malmok.			Bpest-újpest-rákosp. vill. k. v. . .	80 —	82 —
Concordia-malom	290 —	295 —	Déli vasút.	— —	— —
Első budapesti malom	698 —	705 —	Duna gőzhajós részv.-társ. . . .	443 —	445 —
Erzsébet-malom	283 —	288 —	Kassa-oderbergi vasút	188 —	189 —
Luiza-malom	178 —	180 —	Magyar-gácsországi vasút	213 —	214 —
Hengermalom	585 —	590 —	Magyar gőzhajós részv.-társ. . .	— —	— —
Molnárok és sütők malma.	235 —	238 —	Osztrák-magyar államvasút . . .	— —	— —
Viktória-malom	138 —	142 —	Sorsjegyek.		
Iparvállalatok.			Bazilika-sorsjegy	6 —	6 50
Bpesti téglá- és mészégető r.-t. .	109 —	112 —	Bécsvárosi nyer.-köles. 1874. . .	175 —	177 —
Bpest-szent-lőrinczi téglagy. r.-t.	205 —	220 —	Budavárosi sorsjegy	62 —	63 —
Egyes. téglá- és cement-gyár . .	86 50	87 —	„Jósziv“-sorsjegy	3 20	3 70
Északmagyarországi köszénbánya	140 —	142 —	Magyar vörös-kereszt-sorsjegy . .	8 50	8 —
F.-magyarországi bánya és kohómű	107 —	109 —	Olasz vörös-kereszt-sorsjegy . . .	11 —	11 50
„István“-téglagyár részvény.-társ.	76 —	80 —	Osztrák vörös-kereszt-sorsjegy . .	19 75	20 25
Kőbányai gőztéglagyár-társaság	725 —	730 —	Osztrák hitel-sorsjegy	198 —	200 —
Kőbányai polg. serfőző részv.-t.	84 —	85 —	Pálffy-sorsjegyek	62 25	63 25
Kőszénbánya és téglagyár r.-t.	345 —	350 —	Pénznemek és váltók.		
Magyar aszfalt részvénytársaság	223 50	224 50	Cs. és kir. arany, vert.	5 72	5 77
Magyar ált. köszénbánya r.-t. . .	119 —	121 —	20 frankos arany	9 54	9 58
M. gőztégla, cement- és gipszgy.	119 —	121 —	20 márkás arany	11 79	11 83
Salgótarjáni köszénbánya	615 —	617 —	Német birodalmi bankjegy	58 90	59 10
Ujlaki téglá- és mészégető . . .	238 —	239 —	Franczia bankjegy	47 70	47 95
Első magy. gazd. gépgyár r.-t.	160 —	165 —	London 10 font sterlingért . . .	120 45	120 85
Telefon-Hirmondó részv.-társ. . .	— —	— —	Német bankpiacok	58 95	58 15
			Olasz bankpiacok	44 40	44 60
			Páris 100 frankért	47 80	48 —

külön lap jelen meg, s melyben az ott forgó mindennemű árúnak és értékpapirnak, aznapi ára hiteles kifejezést nyer. Ezt az árjegyzéket a hivatalos lap következő napi számában szintén közli és a többi napilapok is több-kevesebb teljességgel hozni szokták.

A hitelpapiroknak első sorban kétféle értékét különböztetjük meg. Név- és piaczi értékét. A névérték alatt azt az összeget kell érteni, melylyel az adós tőkében és kamatban tartozik. A piaczi érték alatt pedig azt az árt kell érteni, melyen az értékpapirost a tőzsdén adják és veszik.

A papirok piaczi ára a kínálás és a keresés szerint ismét kétféle. Pénz- és áruérték, a melynek megfelelőleg a tőzsde árjegyzékének is két értékhasábja van: a pénz- és az áruhasáb. Az első hasábban az van közhirre téve, hogy a tőzsdén milyen hitelpapirt, mennyiért lehet eladni. Vagyis: ha valaki értékpapirt kínál, hogy ezért pénzt kapjon: akkor annak értékét a pénzhasáb szerint kell számítani. A második hasáb pedig azt mutatja, hogy a tőzsdén milyen értékpapirt milyen áron lehet venni. Vagyis: ha valaki hitelpapirt keres, hogy ezért pénzt adjon: akkor annak értékét az áruhasáb szerint kell számítani.

A pénz és áru árfolyamon kívül még, kibocsátási és átvételi árfolyamot is ismer a pénzpiacz.

Az előbbi alatt azt az összeget kell érteni, a melyen valamely értékpapir meghatározott névértékét, a nagy közönség megszerezheti. Ez úgy történik, hogy a kibocsátó hirdetés útján megjelöli az árt, melyen és a hitelpapirt, a melyet nyilvános aláírásra bocsát. Erre a tőkések a megjelölt helyen, időben és árban, bizonyos mennyiségű ilyen papirnak megvásárlására, aláírásukkal kötelezik magukat és biztosítékul az aláírt összegnek valamely (rendesen tíz) százalékát azonnal le is fizetik. Később lefizetik a még hátralevő összeget is és megkapják a papirokat. Az így alakult árfolyamot aláírásinak is mondják.

Az átvételi árfolyam pedig úgy alakul, hogy valamely társaság (consortium) vállalkozik, az értékpapiroknak meghatározott árban való átvételére. Azután kifizeti a vételárt és az átvett értékpapirokat vagy megtartja, vagy lehető jól értékesíti. Az utóbbinak egyik módja, hogy ő bocsátja nyilvános aláírásra.

Néha a consortium opcióval él, vagyis: kiköti, hogy valamely jövőben kibocsátandó összegű értékpapirt, meghatározott árfolyamon átvenni jogosítva legyen.

Az értékpapiroknak tőzsdei, piaczi áraban vagy van, vagy nincs benne az *időközi* kamat. Ez alatt azt a kamatot kell érteni, mely a szelvények lejárási ideje között, adás-vevésre került értékpapírok kamatai fejében, a felek valamelyikét megilleti.

Az olasz, francia és angol börzéken jegyzett árakban, már az időközi kamat, minden értékpapíroknál benne van, úgy hogy ott azt külön számítani és fizetni nem kell. A többi európai piacokon, s tehát nálunk is így rendszerint csak a részvényeket jegyzik. A tőzsdejegyzésnek ezt a módját darabjegyzésnek mondják, mert mindig azt fejezi ki, hogy aznap az illető értékpapíroknak, egy-egy darabját mennyiért adták és vették: beleértve a kamatoknak vagy osztaléknak addig való időközi értékét is. Nálunk más értékpapíroknál, nevezetesen a kötvényeknél, az ú. n. százalékos jegyzés járja, vagyis hogy a névérték száz egységét (pl. 100 K.-t vagy frtot) mennyiért adtak-vettek.

A százalékos jegyzésnél, ha a legközelebbi kamatlejárati idejében beváltásra kerülő szelvény a vevő birtokába megy át, ekkor a szelvénynek, a vásár napjáig szóló értékét, vagyis: az időközi kamatot ez tartozik az eladónak megtéríteni. A fizetendő összeg tehát ezzel nagyobb lesz. Ha pedig az eladó tartja meg a szelvényt, ekkor a szelvénynek, a vásár napjától a lejáratig szóló értéket, az eladó tartozik a vevőnek kiszolgáltatni. Vagyis: a vevő a vételárból az időközi kamatot levonja.

Ennél az időközi kamat számításánál figyelemmel kell lenni a szelvénynek adóköteles vagy adómentes voltára; mert a szelvény értékének kifizetésekor, a pénztár az adót: az időközi kamatra való tekintet nélkül vonja le.

Az értékpapírok forgalmát alkuszok közvetítik, a kiknek ezért alkuszdíj jár és pedig nálunk a névérték után számított $\frac{1}{2}\%$.

A tőzsdei kötelező szokások megállapítják azt a legkisebb összeget, a mennyi az egyes papírfajtákból esetenként a börzén eladható. Pl. a darabszámra jegyzettekben 25 db. a százalékos jegyzésűekből 5000 frt névérték stb. Ez képez egy tőzsdei tételt vagy kötetet.

Egyébiránt valamely értékpapír számításánál magát az értékpapír szövegét kell tanulmányozni, mert a pénztárról és névértékről, melyekre a papír szól, a lejárat határidőkről, adózási viszonyairól, beváltó helyeiről stb. legkönnyebben ez ad hiteles felvilágosítást.

19. §. A gazdaságok különfélesége.

(Magán-, nyilvános és társadalmi, kereső és háztartó, egy és több tagú, csere, pénz- és hitelgazdaság. Közalap.)

Ahhoz, a mit a gazdaságról a 10-ik §-ban elmondtunk, itt még hozzátesszük, hogy a gazdaság más és más szempontból tekintve, különféle lehet, a nélkül, hogy e miatt az eddig előadott gazdasági alap- és sarkfogalmak általános érvénye csorbulna.

1. Tulajdonosához képest a gazdaság lehet: *a)* magángazdaság, ha tulajdonosa magánszemély, s a forgalomban a szolgáltatás és viszontszolgáltatás elvének fentartása mellett, magánszükségletek kielégítésére szolgál. Ide tartoznak: az egyes ember, valamennyi család gazdasága, valamint a földművelés, ipar és kereskedelem körébe eső mindenféle vállalat, pénzintézetek, társaságok gazdasága; *b)* nyilvános gazdaság, mely alatt oly gazdaságot kell érteni, melynek tulajdonosa nem magánszemély, hanem a polgároknak valamely érdekszövetkezete, hogy így az általuk, mint egyesek által nem fedezhető szükségüket kielégíthessék. Ez a gazdaság az adás-vevésnél, a magángazdaságban honos egyéni szolgáltatás és viszontszolgáltatás elvéhez, szigorúan nem ragaszkodik. Ide tartoznak: az egyház, az állam és ország, a különböző törvényhatóságok és községek, s végül a *közalapok* gazdasága. Közalap alatt a különböző kegyeletes és közhasznú célra felajánlott vagyonösszegeket kell érteni; *c)* köz- vagy társadalmi gazdaság alatt, egy állami közösségben élő nemzet magán és nyilvános gazdaságainak, bensőleg tagozott — organikus — összeségét, mint egészet értjük: úgy a mint az egész nemzet egyenként és együtt, javakat termel és forgat, hogy a körében felmerülő szükségeket mindenkor és mindenhol fedezhesse.

2. Irányához képest a gazdaság: *a)* termelő vagyis: kereső gazdaság, melynek egyenes és közvetlen célja új dologi javaknak előállítása. Ide tartoznak: a mező, ipari, kereskedelmi és általában azok a gazdaságok, melyek dologi javakat, dologi javakkal, pl. gabonát pénzzel, a pénzt váltóval, ezt áruval stb. cserélnék ki. Ilyen a legtöbb magángazdaság. Sőt ilyenek a tulajdonukban lévő birtokaik, tőkéik és vállalataik miatt, részben a nyilvános gazdaságok is. A közgazdaságnak pedig egészben véve, épen termelő gazdaságnak kell lennie; *b)* fogyasztó vagyis: háztartó gazdaság,

melynek egyenes és közvetlen célja új személyi javak előállítása. Oly módon, hogy a gazdálkodó személyi javainak dologiakért való kicserélése által, a dologiakat legalább is akkora mennyiségben iparkodik tulajdonába hozni, hogy háztartási szükségéi fedezve legyenek. Ide tartoznak: mindazoknak gazdaságai, kiknek munkája egyenesen és közvetlenül főleg személyi javakat hoz létre. Így a magángazdaságok közül a legtöbb minősített munkás: papok, tisztviselők, tanárok, írók, művészek, ügyvédek, orvosok, katonák, színészek, zenészek stb. majdnem kivétel nélkül; a közönséges munkások közül a személyesen kiszolgálók minden faja: borbély, pinczér, inas, közszolga stb. A nyilvános gazdaságok legnagyobb része és legnagyobb részben: szintén háztartó gazdaságok.

3. Berendezéséhez képest lehet a gazdaság *a)* egytagú, ha önálló céllal bíró részekre nem osztható. Ilyen a legtöbb család, számos egyházi és világi község, valamint közalap gazdasága; *b)* többtagúnak, vagyis: összetettnek mondjuk ellenben az oly gazdaságokat, melyeknek részei már önmagukban, mindannyi önálló gazdasági céllal bírnak. E részek csak a náluknál magasabb irányú valamely gazdaságban és célban egyesíthetők szerves egészszé. Ide sorolhatók főleg az államok, országok, törvényhatóságok, községek gazdasága, továbbá számos magángazdaság is.

4. Végül csereközegéhez képest van *a)* cseregazdaság, melynél a pénz mint értékmérő és csereeszköz nem szerepel, hanem a javak természetes eredeti állapotjukban cseréltetnek ki; *b)* a pénzgazdaságnál minden jószág értékét pénzzel mérik meg, és ezért is adják oda; *c)* a hitelgazdaságban a pénzt a jószágok értékének csak megmérésére használják és a cserét magát a hitel, illetőleg ennek megtestesülése: a hitelpapír közvetíti, vagyis a javakat ezért adják és veszik.

20. §. A vagyonváltozások.

(Valódi, átfutó, hatályos, hatálytalan, rendes, rendkívüli, állandó, változó vagyonváltozások. Lejárat, hátralék, túlfizetés, egyenleg, maradvány, tiszta (netto), nyers (brutto), beszámítás (compensatio) mérleg. Föltétlenül (absolut) és viszonylagosan (relativ) átfutók. Ezek átnézete.)

Vagyonváltozások alatt azt a hullámozását kell érteni a vagyonnak, melyet ebben a termelés, fogyasztás és forgalom előidézik. Csak-hogy különbséget kell tenni hatásuk között; mert a termelés által

a javak előállnak és szaporodnak, a fogyasztás által pedig kevesbednek, illetőleg elenyésznek. Ennélfogva a termelés és fogyasztás által a vagyonállapot, mennyiségileg, vagyis: értékében változik.

A csereforgalom által ellenben a javak sem elő nem állnak, sem pedig el nem enyésznek, csupán anyagukat, helyüket, tulajdonosukat stb. változtatják meg. Azaz: a valakinek tulajdonában lévő vagyonösszeg a csere által szükségkép csak alakjára nézve változik, pl. a gabonában lévő vagyonösszeg pénzzé változik át, a nélkül, hogy ez az értékben való változást is, szükségkép maga után vonná. A vagyon a csere folytán csak akkor változik értékében, mennyiségében is, ha a csere nyereséggel vagy veszteséggel jár.

A vagyonnak mind ezek a változásai, a gazdaságban mint bevételek és kiadások jelentkeznek. Ezeket újból valódi és átfutó változásokra, illetőleg bevételekre és kiadásokra osztjuk fel.

A vagyonnak a termelésből és fogyasztásból eredő, valamint a cserénél előfordulható nyereségből és veszteségből származó mennyiségi változásai képezik a *valódi* bevételeket és kiadásokat. Ezek ellenében a vagyonnak a csereforgalom által előidézett alaki változásai csak *átfutók*. Más szóval: valódiak az olyan változások, melyek a vagyont szaporítják, vagy kevesbítik; ellenben az átfutók az olyanok, melyek a vagyont sem nem szaporítják, sem nem kevesbítik.

A vagyonra való befolyásuk szempontjából az elsőket még hatályosoknak, az utóbbiakat hatálytalanoknak is mondják.

Foglalkozzunk külön *a)* a valódi és külön *b)* az átfutó változásokkal.

a) Minden dologi jószág, mely a gazdaságba be-, vagy innen kilép: *bevételet* vagy *kiadást* képez. Ellenben *jövedelem* és *költség* csak az olyan valódi bevétel és kiadás, mely tervszerű gazdálkodásnak az eredménye. Ilyen pl. az évi termés, a munkások bére stb. Ellenben a talált kincs, a szerencsejátékra fordított pénz, gazdaságilag nem jövedelem és nem költség.

Azt a bevételt és kiadást, mely a tervszerű gazdálkodásnak közönséges eredménye: *rendesnek* mondjuk. Ilyen a közepes termés, vagy vetőmag. Azt ellenben, mely tervszerű gazdálkodásnak ugyan, de csak kivételes eredménye, mint a nagy nyereség, elemi csapások, ezeket *rendkívülinek* mondjuk.

Ha valamely rendes bevétel és kiadás mindig ugyanabban az összegben és időben fordul elő: akkor ez *állandó*. Ilyenek: a fizetés, haszonbér, lakpénz, zsold, munkabér és a legtöbb személyes illetmény. A más és máskor, s más összegben előfordulók: változók. Ilyenek az úti költségek, jutalmak, segélyek, s a legtöbb dologi kiadás.

Az adásnál és vételnél megállapított jognak teljesítési idejét: *lejáratnak* nevezzük. Néha nem magyarosan esedékességnek is mondják. A lejárt és nem teljesített jog: a *hátralék*. Ez ha bevételi jogból származik: cselekvő, ha kiadásiból, akkor szenvedő. A jognál nagyobb teljesítés: *túlfizetés*. A tartozási és követelési jog különbsége: *az egyenleg*, mely a szerint, a mint a tartozás vagy követelés nagyobb: lehet követelési és tartozási. Ez nem mindig azonos a *maradvánnyal*, mely a teljesített bevételek és kiadások különbségéből áll, s melynek testes mivoltából kifolyólag, mindig cselekvőnek kell lennie.

Ha a bevételből, az ezzel ugyanegy forrásból származó kiadást, és a kiadásból, az ezzel ugyanegy forrásból származó bevételt le számítjuk, más szóval: ha az ellentétes mennyiségeket compenzáljuk, az így mutatkozó bevételt és kiadást *tisztának, nettónak* mondjuk. Ha ellenben a *beszámítás, compensatio* nem történik meg, hanem úgy a bevételeket, mint a kiadásokat előfordulásuk teljes összegében tekintjük: akkor ezeket *nyersnek, bruttónak* nevezzük. Az ellentétes természetű vagyonrésznek sommás összehasonlítása: a *mérleg*.

b) Minden átfutó vagyonváltozásnak két része van: egy bevétel és egy kiadás. Ezek aztán vagy föltétlenül — absolut — vagy viszonylagosan — relativ — átfutók.

Föltétlenül átfutók: az olyan bevételek, melyek tartozást s az olyan kiadások: melyek követelést vonnak maga után. Ellenben viszonylagosan átfutók: az így létrejött tartozások megtérítése és a követelések beszedése. A föltétlenül átfutók tehát képezik az okot, a viszonylagosan átfutók az okozatot, olykép, hogy az okból ellenkező természetű okozat, vagyis: a bevételből kiadás, a kiadásból bevétel származik.

Fröhlich a föltétlenül és viszonylagosan átfutó bevételekről és kiadásokról a következő átnézetet nyújtja:

Föltétlenül átfitó	Viszonylagosan átfitó
<p>B e v é t e l e k :</p> <p>1. Föltvett pénztőkék és egyéb kölcsönök :</p> <p> <i>a)</i> kamatra</p> <p> <i>b)</i> kamat nélkül.</p> <p>2. Ideiglenes bevételek :</p> <p> <i>a)</i> kapott előlegek</p> <p> <i>α)</i> megtérítendő</p> <p> <i>β)</i> elszámolandók</p> <p> <i>b)</i> elfogadott letétek</p> <p> <i>c)</i> elfogadott ideiglenes pénzek.</p> <p>K i a d á s o k :</p> <p>1. Kölcsönzött pénztőkék :</p> <p> <i>a)</i> kamatra</p> <p> <i>b)</i> kamat nélkül</p> <p>2. Ideiglenes kiadások, és pedig :</p> <p> <i>a)</i> adott előlegek</p> <p> <i>α)</i> megtérítendő</p> <p> <i>β)</i> elszámolandók</p> <p> <i>b)</i> letétbe adott összegek.</p>	<p>K i a d á s o k :</p> <p>1. Visszafizetett pénztőkék és egyéb kölcsönök :</p> <p> <i>a)</i> kamatosak</p> <p> <i>b)</i> kamat nélküliek.</p> <p>2. Visszaszolgáltatott ideigl. bevételek</p> <p> <i>a)</i> visszaszolgáltatott előlegek</p> <p> <i>α)</i> lefizetés által</p> <p> <i>β)</i> elszámolás által</p> <p> <i>b)</i> visszaszolgáltatott letétek</p> <p> <i>c)</i> visszafizetett idegen pénzek.</p> <p>B e v é t e l e k :</p> <p>1. Visszavett kölcsöntőkék :</p> <p> <i>a)</i> kamatosak</p> <p> <i>b)</i> kamatn nélküliek</p> <p>2. Visszakapott ideigl. kiadások és pedig :</p> <p> <i>a)</i> visszakapott előlegek</p> <p> <i>α)</i> befizetés által</p> <p> <i>β)</i> elszámolás által</p> <p> <i>b)</i> felvert letétek.</p>

II.

SZÁMTARTÁS A GAZDASÁGBAN.

21. §. A gazdaság vitele.

(Hogy gazdálkodjunk? A tényezők megismerése. A gazdaság rendszere. Idő és hatása. Gazdasági terv. Üzleti gazdaságok. Gazdaságosság. Egyes események előzetes tárgyalása. Végrehajtás: intézkedés és kezelés. A folyó jelen és a jövő. Utólagos tárgyalás. Ennek rendszere.)

Miután az eddig elmondottakban a gazdaság közönséges szervezetének alapvető részeit megismertük, tegyük szemlélődésünk tárgyává most már magát a gazdasági életet, mely az ilyen szervezetben kifejlődik. Más szóval: ismerkedjünk meg már most a gazdaság vitelével, vagyis: magával a gazdálkodással.

A legelső kérdés az, hogy mikép kell gazdálkodni? A felelet az, hogy czélszerűen. A gazdaság célja pedig tudvalevőleg a szükségek kielégítése. Úgy kell tehát gazdálkodni, hogy a szükségek kielégítése fennakadást ne szenvedjen!

Ezért valamint a 11. és 12. §§-ban, mi siettünk a gazdasági tényezőket általában megismerni: úgy a gazdálkodónak is legelső feladata, saját gazdasága tényezőivel megismerkedni.

Ezek a tényezők cselekvők és szenvedők. Cselekvők, a valamely gazdaságban meglévő vagyonforrások. Szenvedők a háztartási s általában a személyi és dologi szükségletekből származó költségek, melyek a vagyonforrásból meritett javakat fogyasztják.

Azonban a valamely adott, élő gazdaságban lévő tényezőkkel ha azt a gazdaságot vinni, abban gazdálkodni akarunk, a megismerkedés, nem szorítkozhatik a gazdasági tényezők létezésének csak a megállapítására. Hanem ki kell terjedni azoknak termelő és fogyasztó képességére, nagyobbodásra vagy kisebbedésre hajlandó természetére, s a gazdaságilag használandó érték- és tehervagyonnak

minden vonatkozására ; mert nagy különbség van nemcsak a 19. §-ban tárgyalt különféle gazdaságok vitele között, hanem még a különben azonos természetűek között is. Például a kézimunkás és a tudós, a földműves és a nagybirtokos, a kis- és a nagykereskedő, a falu, város és törvényhatóság, egyház és állam, a földművelő és az ipart, kereskedést űző, avagy egy nagy és egy kis államnak gazdasági tényezői között.

Csak alapos megismerésük után méltányolható ezeknek egymásra való gazdasági hatásuk, s állapítható meg rendszerük, mely egyszersmind a *gazdaságnak is rendszere* ; értvén az alatt a valamely gazdaságban lévő termelési és fogyasztási tényezőknek, és az ezeket meghatározó törvényeknek, szabályoknak szerves összességét.

A gazdasági rendszerrel azonban a gazdálkodásnak csak legtávolabb eső, azon tárgyilagos határai vannak kijelölve, melyeken belől a gazdasági élet egészének mozognia kell. De maga ez az élet, ennek tartalma, a bevételek és kiadások iránya, nagysága, sorrendje, egymás közti aránya, s általában a gazdasági életnek az a hullámozása, mely a tényezők működése folytán kifejlődik : ez nincs rendezve. Pedig a gazdaságban lévő vagyon, a javak termelése és fogyasztása, illetőleg forgalma következtében folytonos változásnak van kitéve. És ezeknek a változásoknak mind úgy kell történni, hogy a cél elérése, vagyis : a szükségek mindig és minden körülmények között történő biztos kielégítése állandó legyen.

És itt az eddigiekhez egy új fogalom járul : *az idő* ; mert ideig, óráig a termelési és fogyasztási tényezők önmagukban is működnek. Nevezetesen termelés gyakran van ott és akkor is, a hol és a mikor még, vagy már : nincs szükséglet. De viszont az igazi szükségek föltétlenül jelentkeznek, ha nincs is mivel fedezni azokat. De mind ez csak bizonyos ideig ; mert ha a gazdasági tényezők eredményeit : a termelést és fogyasztást, a szükségletet és fedezetet, a kiadást és bevételt bizonyos időn belől egymással belső összefüggésbe nem hozzuk, hiába állapítottuk meg a gazdaság rendszerét is.

Jól mondja Kieschke, hogy : „úgy a magán-, mint a nyilvános gazdaságnak legelső föltétele a szigorú rend. Ennek pedig legelső követelménye a gazdaság helyes ismerete, hogy így meghatározhatók legyenek a bevételek, melyeket az rendelkezésünkre bocsáthat a kiadások fejében, melyeket azután követel. A bevételeknek, a kiadásokkal való összhangzásba hozása és mindkettőnek a gazdasági

élet mindenkori követelményei szerint való meghatározása által jön létre a terv, melyre rendszeres háztartás alapítható.“

A gazdasági rendszer keretén belől tehát: tapasztalat és előre látás alapján a gazdaság jövőjét időszakonként előre lehetőleg ki kell dolgozni és megállapítani. Más szóval: a gazdasági élet legközelebbi időszakának vagyonváltozásairól *tervet* kell készíteni.

Ez a szükségeket és javakat, valamint az arányt is, melyben ezek egymáshoz állanak, megismertetvén, az egész felett áttekintést nyújt. A gazdának tehát alkalmat ad a rendelkezésre álló javak körültekintő beosztása által, az idő és gazdaság folyamában előforduló minden szükségnek, megfelelő fedezetéről, kellő időben gondoskodni. Úgy hogy egy helyes alapokon készített gazdasági terv által, a vagyonforrások működése mellett, a szükségek fedezése biztosított-nak mondható.

Vannak azonban gazdaságok vagy gyakran ezeknek egyes ágazatai, melyeknek vitelét előre tervezni többé-kevésbé lehetetlen. Ezek a termelő, kereső gazdaságok közül az u. n. spekulatív, vagyis üzleti jellegű vállalkozások. Ezeknél a gazdasági eredmény nem a termelési tényezők abszolút képességétől, hanem (az előre nem látható váratlan gazdasági esélyek, fordulatok, conjuncturák között) azoknak esetről esetre való ügyes alkalmazásától függ. A mennyiben azonban lehetséges ezeknél is, különösen a szükségekről előre tájékozást kell szerezni.

Ha így a gazdaság rendszeréből származó terv lehetőségig készen van: a gazdának további feladata, a tervnek következetes és szigorú végrehajtása. Azonban ez nem abban áll, hogy a gazda újból és újból termeljen, csak azért, hogy a javaknak minél nagyobb tömegét halmozza fel. Vagy pedig megfordítva, hogy a szerzett javakat a mesterségesen felcsigázott, gyakran képzeleti szükségeknek szórja oda martalékul. Hanem abban áll, hogy a rendelkezésre álló vagyonforrások termőképességének gyengítése nélkül, sőt ha lehet ezek fejlesztése mellett, minden szükség fontossága sorrendjében, kellő mennyiségű és minőségű javakkal fedeztessék. És pedig lehető gazdaságosan. Ez alatt az arra irányuló törekvést kell érteni, hogy minél kevesebb jószág feláldozásával, minél több szükséglet legyen kielégítve. Más szóval: a gazdának úgy kell tekinteni a termelést és fogyasztást, s úgy kell bánnia a bevételekkel és kiadásokkal, mint egymásból folyó, egymással szervesen összefüggő részekkel; bizonyos fokig egymásnak létföltételeivel, okai és okozataival.

Ezért, a mint a gazdasági tervben a vagyonváltozások tartalma, mondhatnók sommásan előre rendeztetett és megállapított: úgykell most már a gazdasági terv végrehajtása céljából és folyamában, a mutatkozó egyes gazdasági eseményeket részletesen előre meglátolni, rendezni és irányítani.

E célból a bevételeknél *esetről esetre előre meg kell figyelni*, hányni, vetni, fontolni, ha vajjon valamely bevétel arányában fog-e állni azokkal az áldozatokkal, melyekkel előállítására jár? Különösen azonban annak a vagyonforrásnak, melyből a bevétel valamely adott esetben merítendő: természete, törvényei megengedik-e a célba vett bevételt? A kiadásoknál pedig, hogy az az élvezet, előny, nyereség, mely azzal szerzendő lesz, megérdemli-e, megéri-e a vele járó költséget, esetleg kockázatot? S általában a gazdaság viszonyai, berendezése, továbbá a gazdálkodási terv, megengedik-e a célba vett kiadást?

Ha így a gazdálkodó valamely bevétel vagy kiadás célszerűségéről és gazdaságos voltáról meggyőződött, s annak épen ily fogatosítására minden *intézkedést* előre megtett; csak ekkor nyulhat annak kézzelfogható tetteges végrehajtásához vagyis: *kezeléséhez*. A gazdaság rendes viteléhez tartozik tehát az is, hogy a jövedelemnek tényleges bevételeit és a szükségek tényleges fedezését kezelési nehézségek ne akadályozzák. Különösen pedig, hogy a bevételek és kiadások mindenütt és mindenkor — *in natura* — összevágjanak, s hogy a térben és időben való távolság miatt, a vagyon tétlenül, a szükség pedig fedezetlenül, ne maradjon.

Ha így a gazdálkodás egészét a gazdasági tervben sommásan, a gazdálkodás részleteit pedig esetről esetre előre jól megállapítottuk, s lehetőleg ehhez képest is hajtottuk végre: ezzel a gazdálkodás még csak a *folyó jelenről* gondoskodott.

Pedig annak figyelme a *jövőben* bekövetkező szükségek fedezésére is ki kell, hogy terjedjen. Más szóval: nemcsak a jelen számára kell termelni, azaz: produkálni, hanem az elfogyasztott javakat a jövő számára újra termelni, vagyis: reprodukálni kell. A gazdának e célból folytonos tudomással kell birnia az elfogyasztott és a még meglevő javakról, hogy így azoknak újakkal való pótlásáról és a meglevőknek kellő beosztásáról gondoskodhassék.

Úgy az elfogyasztott, mint a meglevő javakról pedig csak úgy birhat a gazdálkodó folytonos tudomással, ha a gazdaságban előforduló vagyonváltozásokat *nemcsak* — a mint eddig láttuk —

előre sommásan és részletesen tervezi, irányítja, hanem ha *létrejövételük után* is rendezi és vizsgálat alá veszi: vajjon a kilátásba helyezett vagyonváltozások csakugyan létrejöttek-e? ha igen: úgy-e, a mint tervezve voltak? nem állott-e be eltérő eredmény? mi okozta ezt? stb. Sőt az előbb említett spekulatív gazdaságoknál, nagyrészen épen a történeteknek *utólagos* megállapítása és elrendezése által jó létre az a világosság és rend, mely a gazdaság további vitelére szükséges.

A vagyonváltozások ez *utólagos* rendezésének, vizsgálatának sorrendje épen az ellenkező, mint volt az előzetesé. Ez a gazdasági rendszeren kezdődve, a gazdasági terven keresztül, az egyes gazdasági események tényleges teljesítésén végezte. Az *utólagos* ellenben a ténylegesen teljesített egyes események vizsgálatán és rendezésén kezdi, és ezeket lassanként összegyűjtve, végül felöleli az egész gazdaságot, sőt magát a gazdaság rendszerét is.

Ily módon a gazda általában és részleteiben *előre* öntudatosan jár el, *utólagosan* pedig részleteiben és általában a történetekből jövőre tanulságot meríthetvén: gazdaságát céljának megfelelő rendben viheti, azaz: úgy gazdálkodhatik, hogy valódi szükségai mindig biztos kielégítést fognak találni.

22. §. Számvitel a gazdaságban.

(Megismerés, minőségileg, mennyiségileg, a mértékek útján, emlékezet, leltár, költségvetés, kalkuláció, könyvek, további nyilvántartás, fogatosítás, napló és könyv, *utólagos* műveletek, spekulatív gazdaságok, számvitel.)

Az előbbi szakaszban láttuk, hogy a gazdaság vitelének mily módon kell történni. Nem szorul külön bizonyításra, hogy az nem csak a cselekvő és szenvedő gazdasági tényezők, hanem ezek minden változása, alakulása és az egész gazdaság és gazdálkodás lehető legtökéletesebb, mindenkori ismerete alapján történhetik. Értvén ez alatt oly intensív, oly beható, alapos *ismeretet*, melynél fogva a gazdaság és az ebben és ezzel való, minden véghezvitt vagy abbahagyott cselekedet bármikor, bármilyen irányban és szempontból, egészében és részleteiben, szerves összefüggésében és külön tagjaiban is, multjával, ebből származó jelenével és jövőjével együtt, emberileg csilhatlan bizonyossággal, megállapítható, meghatározható legyen.

A megismerés pedig, mint mindenütt a természetben, úgy a gazdaság körében is két irányban történik. *Minőségileg és mennyiségileg*. Legelőbb tehát e két irányban kell a gazdálkodónak gazdaságát tanulmányozni.

A gazdasági javak *minősége*: jellemző tulajdonságaikban nyer kifejezést. A gazdálkodás tárgyát képező vagyon minőségét, és a gazdálkodás által előidézett minőségi változásokat tehát, a jellemző tulajdonságok szerint lehet meghatározni. És minthogy, a tulajdonságok a dolgok végtelen különböző természetéhez mérten, végtelen különbözők: ennél fogva a minőség és az ebben létrejövő változások is megfelelő sokfélék lehetnek. A gazdaságban előforduló különféle jószágoknak, jellemző tulajdonságaikat azonban, itt ismertetni akarni: egyszerűen hiú törekvés volna. A tudomány legkülönbözőbb ágai sietnek, a körükbe eső dolgok minőségeit kikutatni és fáradozásaik eredményét, a gazdaság rendelkezésére bocsátani. Jelen soroknak pedig a gazdasági rendtartás mibenlétének kutatásán kívül más feladata nincs. Ezért a gazdasági javak minőségeinek tárgyalásával nem is foglalkozunk.

Másképp van a mennyiségi megállapítás módozataival; mert a dolgoknak még minősége, is mennyiség szempontjából: bizonyos meghatározott külső és belső jelenségekre redukálható. Ilyen jelenségek a gazdasági javak terjedelme térben, időben, valamint azok értéke. Ezeknek megfelelően úgy a tudomány, mint a gyakorlat mértékeket állapított meg, melyekkel a megismerendő mennyiségek megmérhetők és így meghatározhatók. Aztán minden mennyiség csakis két irányban változhatik. Nevezetesen vagy szaporodik vagy apad. Ezért a már megmért mennyiségek változásai is mérés alá vehetők. Ennél fogva a mennyiségek és változásaik mérés útján megismerhetők, megállapíthatók és megnevezett számokban kifejezhetők, s így: fel is foghatók.

Már most a vagyonnak és változásainak, e vizsgálódások alapján minőségileg és mennyiségileg megszerzett *ismeretét*, az *emlékezetbe úgy meg- és nyilvántartani*, a mint az a jelen szakasz elején mondottak szerint, a gazdaság vitelére szükséges: emberileg rendszerint lehetetlen. Mert ha a folyó jelenben lévő állapotát valamely vagyonnak, vagy minőségileg vagy mennyiségileg, avagy mindkét irányban, a véges emberi elme ideig-óráig meg is tartja: lehetetlenné válik ez minden gazdaságban, mihelyt a gazdasági tényezők működése, a vagyonban változásokat kezd előidézni. Ezek a változások

a vagyon mennyiségének nagyobbodása és kisebbedése, minőségének pedig meghatározhatlan sokfélesége által, oly szövevényessé teszik a gazdálkodást, hogy ezt: csak a vagyonnak és változásainak, minőségi és mennyiségi, valamely rendszeres és írásos nyilvántartása által lehet és kell az emlékezetnek, biztosan megtartani. Még pedig úgy magunk mint a velünk összeköttetésben álló idegen gazdaságok számára.

Tekintetbe véve már most a gazdálkodásról, az előbbi szakaszban elmondottakat, úgy találjuk, hogy a gazdának már midőn gazdasága rendszerének megállapítása céljából, gazdaságának tényezőivel akar megismerkedni, tehát már működése kezdetén, megnevezett *számokkal* való minőségi és mennyiségi nyilvántartást kell szerkesztenie. Így és ekkor jő létre a *leltár*, mely alatt a már meglevő vagyonnak rendszeres minőségi és mennyiségi részletes és sommás nyilvántartását kell érteni.

Tovább haladva a gazdaságnak vitelén, úgy találjuk, hogy a gazdaság *tervének* megállapítása sem lehet egyéb, mint a gazdaság valamely bekövetkező időszakában (évében, hónapjában, hetében) a gazdálkodási tényezők működése folytán, valószínűleg előforduló vagyonváltozásoknak, ugyancsak megnevezett *számokban* való előzetes számvetése. Ezt a műveletet közönségesen *költségvetésnek* is nevezik.

A gazdálkodásnak az előbbi §-ban tárgyalt menetét így tovább tagolva, azt látjuk, hogy a tervezett költségvetés végrehajtása céljából és folyamán, az egyes vagyonváltozásoknak előzetes *megvizsgálása* újból csak *számvetés*, számolás. És pedig részben a gazdaság rendszeréből és költségvetéséből, részben pedig a vagyonváltozás természetéből származó adatok alapján, hogy így a bekövetkező vagyonváltozások, lehető leggazdaságosabb megejtése előkészíthetők. Ez az eljárás egy további számműveletet hoz létre, melyet számfejtésnek, árvetésnek, kalkulációnak stb. szokás nevezni.

Azok közé az intézkedések közé, melyeket a gazdálkodónak még a vagyonváltozás tényleges megejtése előtt tenni kell, tartozik az is, hogy ha a gazdálkodó vagyonváltozást elhatározta, avagy ha épen egy második személlyel arra nézve megegyezett, s így jogot állapított meg: ennek az elhatározásnak, esetleg jognak mibenlétét a feledékenységtől és félreértéstől megóvjá, illetőleg óvassa. Ezért annak megbízható módon való nyilvántartásáról gondoskodik. Ez által egy új, igen kiváló számszeres eljárás és irat jő

létre, melyet nagyon sokféleképen neveznek. Mi egyelőre azt előzetes könyvelésnek s magát az iratot könyvnek mondjuk.

A tévedéstől és visszaéléstől való félelem, még más olyan eljárásokra is indíthatja a gazdálkodót, melyek mind arra irányulnak, hogy a gazdálkodó a gazdaság és az egyes vagyonváltozások mindenkori helyzetét világosan ismerje. Hogy így mielőtt azok foganatosításához nyúlna: a lehető helytelenségek elhárítására már előzetesen mindent megtehessen.

Csak mind ezek után következik az eddig előkészített vagyonváltozás tettleges, fizikai foganatosítása. De ehhez a vagyonnak az előbbi §-ban tárgyalt megfelelő kezelése szükséges.

Ennek pedig az az előfeltétele, hogy a kezelő is a rábizott vagyont minden ízében apróra ismerje. Erre pedig a legrészletesebb, olyan esetről esetre való számszeres feljegyzések szükségesek, melyek minden vagyonváltozást, a mint előfordulnak kronológiai, időrendi sorban, azonnal nyilvántartásba vesznek. Ezek a naplók, a melyeket egyetlen vagyonkezelő sem nélkülözhet.

A mint ily módon a gazdálkodó csak előzetes, vagyis: a gazdasági eseményeket megelőző számszeres műveletek és eljárások támogatásával képes valamely folyó jelen időben a gazdaság vite-
lére: épen úgy, sőt még inkább, csak további új számszeres műveletek segítségével képes, annak továbbvitelét biztosítani. Ezek az u. n. utólagos műveletek, melyek különösen a spekulatív természetű gazdaságoknál fontosak; mert ezeknél a gazdaságoknál előzetesen keveset lehetvén megállapítani, csak az utólagos műveletek és eljárások mutatják meg a gazdálkodást és ennek mivoltát. De fontosak az utólagos műveletek más gazdaságoknál is; mert csak utólagos eljárás által állapíthatók meg részletesen és sommásan, hogy abból, a mit előre terveztünk, mi és hogyan történt meg? és az ú. n. könyvekben csak ezek által rendezhetők úgy a megtörténtek, hogy ezekből jövőre, a gazdaság tovább vitelére, következtetni lehessen.

A könyvek előzetes és utólagos nyilvántartása szisztematikusnak, címszerintinek neveztetik azért, mert a míg a gazdasági események a naplókban, rendszerint tartalmukra való tekintet nélkül, csak létrejövetelük egymásutánja szerint tartatnak nyilván, addig a könyvekbe, tartalmukból meritett lényeges ismertető jeleiket kifejező címek alatt, csoportosítva és elkülönítve vétetnek fel.

De ennek az úgy előzetes, mint utólagos nyilvántartásnak, ezt a nevet valóban meg kell érdemelnie; mert abban a múlt és jelen

megvilágítására szolgáló minden adatnak nemcsak benne, hanem szemléletileg oly módon kell ott lennie, hogy a kereső minden adatot ezek tömegében, a maga helyén könnyen és biztosan megtaláljon, felismerjen. Ilyen áttekinthetőség nélkül, a gyűjtött adatok haszontelensége, majdnem egészen elenyészne.

Mindezekből az látszik, hogy az előbbi szakaszban előadott rendes és célszerű módon, csak úgy lehet gazdálkodni, ha ezt a gazdálkodást kezdettől végig, s innen az újrakezdetig, minőséget és mennyiséget kifejező, megnevezett számokkal szerkesztett nyilvántartás támogatja. Ez a nyilvántartás annyira uralja néha a gazdálkodást, hogy gyakran a gazdasági működés alig is áll egyébből, mint az ezen nyilvántartás részeit alkotó számszeres műveletek és eljárások létesítéséből.

Ezeknek a számszeres adatoknak, műveleteknek stb. a gazdálkodással, a gazdaság vitelével való párhuzamos létesítése, *vitele* alkotja a gazdasági számtartásnak azt a részét, mely támogatja, előmozdítja a gazdálkodást, a gazdaság vitelét, s melyet erről a tevékenységről *számvitelnek* mondanak.

23. §. A számvitel műszaki eszközei.

(A számviteli adatok szerzése, minőségi, mennyiségi mérés, csoportosítás és szétválasztás, hasábok.)

A gazdaságnak az előbbi szakaszban tárgyalt számviteli megismerése úgy történik, hogy a gazdálkodó a közönséges minőségi adatokat rendszerint saját ismeretei alapján megállapítja. Ha azonban a gazdaság oly természetű, hogy az abban előforduló javak és ezek változásai megbízható felismerésére szakismeretek szükségesek, akkor azok megállapítására ilyeneket kell igénybe venni.

A mennyiségi adatoknak mérés által való megállapításánál már ritkábban van szükség különleges szakismeretekre, mert mennyiségileg a legtöbb előforduló jószág közönséges megmérés alá esik. Ezért a gazdálkodó vagy esetleg az ő támogatása céljából működő számvivő, a gazdasági dolgok és események nagyságát, a közönséges mértékekkel, rendszerint maga méri meg. Azaz: maga hasonlítja össze megméréndő jószág ismeretlen nagyságát az ismert nagyságú mértékkel. Így meghatározza, hogy hányszor foglaltatik a mérték, a megméréndő jószágban és ez által az utóbbinak nagyságát megismeri.

A számvitel tehát anyagát és adatait magából a gazdaságból, még pedig az ebben levő vagyonnak és változásainak, minőségi és mennyiségi megmérése által meríti. Az így szerzett adatokat azután, ugyancsak az előbbi szakaszban jelzett szemléleti módon, áttekinthetőleg úgy iparkodik csoportosítani és szétválasztani, hogy összetartozók együtt, a külön valók egymástól elkülönítve legyenek. Ebből a célból az egynemű és egyszerű adatokat számtani rendben, céljához képest egymás alá, fölé és mellé helyezi. Az így alakított csoportok közé nagyobb világosság kedvéért még függélyes és vízszintes vonalakat is helyez, úgy hogy ez által az író lapon úgynevezett rubrikák, hasábok keletkeznek.

A mértékek és hasábok tehát a számvitelnek olyan külsőleges műszaki eszközei, melyek segítségével a gazdaság megismerésére szolgáló adatokat gyűjti, s magokat az adatokat is rendszeresen megismerhetővé és felfoghatóvá teszi.

Lássuk ezeket egyenként.

24. §. A mértékek.

(Értelmük, külsők, belsők, szokásosak, törvényesek, tér, méter, ár, ster, liter, gramm, hold, lóerő, idő, különféle évek, római és görög naptár, határidő.)

Ezek alatt azokat, az egységgül elismert mennyiségeket kell érteni, melyeknek valamely ismeretlen mennyiségben való megkeresése által, az utóbbinak nagyságát megismerjük, megmérjük. A vagyonnak és változásainak ilyen meghatározása vonatkozhatik ezeknek külsejére és belsejére. Az első alatt a meghatározandó dolognak terjedelmét, az utóbbi alatt annak értékét kell érteni. Az elsőt közönséges mértékekkel, az utóbbit pénzzel mérjük meg. Az utóbbiról már a 15. §-ban szoltunk.

A közönséges mértékek lehetnek *a)* szokáson, *b)* törvényen alapulók.

a) A szokáson alapuló mértékekkel a tagozott, vagyis azokat a mennyiségeket mérjük, melyeknek minden egyes része, a megméréndő mennyiségnek önálló tagját képezi és így darabszám vagy ezeknek csoportjai szerint, leginkább meghatározhatók. Ilyenek a kalongya, a tuczat, rizsma, matring stb. Ezek a mértékek a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem különféle ágaiban és helyein uralkodó szokásos gyakorlat szerint, nagyon különbözők szoktak

lenni. A gazdasági élet, a törvényes mértékek mellett, ezeket a mértékeket is használja. És pedig részint csak szokásból, de részint, mert nélkülözhetlenek is, s ezért azoknak esetről esetre mért el-sajátítása föltétlenül szükséges is. De még sem tartjuk feladatunknak, ezeknek a kimeríthetlenül változó mértékeknek tárgyalásába bocsátkozni, hanem az olvasóra kell biznunk, hogy a gazdaságnak valamely ágában, helyén és piaczán szokásos mértékekkel gyakorlatilag megismerkedjék.

b) A törvényen alapuló mértékek az oly mennyiségeket szabályozzák, melyeknek részei egymással bensőleg összefüggnek. Ezek ismét kétfélék. Olyanok, hol az összefüggő részek csak egymás mellett vannak és olyanok, hol azok végnélkül egymásba folynak. Az első *aa)* tér, a második *bb)* időmennyiség.

aa) A terménnyiség meghatározásánál vagy csak ez önmagában, vagy pedig ennek tartalma is tekintetbe jó. Az elsőnek meghatározására a hossz- és területmértékek alkalmasak. A területmértékhez tartozik a földterület mértéke is. A tartalom megmérésére a köb- és a súlymértékek használatnak. A köbmértékhez tartozik az ürmérték is.

Valamennyi terménnyiségnek: a hossznak, területnek, köbnek és súlynak megmérésére most már legáltalánosabban és törvényesen a métermértéket használják. A méterrendszer alapja a méter, vagyis: a föld délkörének negyven milliomod része. A hosszmérték egysége a méter; a területmérték egysége általában a négyszögméter; a szántóföldek és hasonló vagy helységek határának mértékegysége az ár, vagyis: oly négyzet, melynek minden oldala 10 méter, úgy hogy $1 \text{ ár} = 100 \square \text{ méter}$. A tömörség mértékének egysége a ster, vagyis: a köbméter, azaz oly kocka, melynek éle 1 méter. A folyékony testek és a gabona mértékének egysége a liter. Ez oly üres kocka, melynek éle $\frac{1}{10}$ méter. A súlymérték egysége a gramm, vagyis annak a Celsius szerint számított 4^0 meleg víznek súlya, mely oly kockába fér, melynek éle $\frac{1}{100}$ méter.

Mindezen mértékegységeknek többszörösei és részei a tizes rendszer szerint alkottatnak. Még pedig többszöröseik görög szónak, részeik pedig latin szónak elébe tétele által. Nevezetesen jelenti: deka 10-szeresét, hekto 100-szorosát, kilo 1000-szeresét, miria 10 000-szeresét, deci $\frac{1}{10}$ -ét, centi $\frac{1}{100}$ -át, milli $\frac{1}{1000}$ -ét az illető mértéknek. Ennélfogva az egész rendszer így lesz:

1. Hosszmérték :

1 miriaméter	= (mrm.)	= 10 000 m.
1 kilométer	= (km)	= 1 000 „
1 hektométer	= (hm.)	= 100 „
1 dekaméter	= (dkm.)	= 10 „
1 méter	= (m.)	= 1 „
1 deciméter	= (dm.)	= 0,1 „
1 centiméter	= (cm.)	= 0,01 „
1 milliméter	= (mm.)	= 0,001 „

2. Terület (□) mértékek általában :

1 mrm ²	=	100 000 000 m ²
1 km ²	=	1 000 000 „
1 hm ²	=	10 000 „
1 dkm ²	=	100 „
1 m ²	=	1 „
1 dm ²	=	0,01 „
1 cm ²	=	0,0001 „
1 mm ²	=	0,000001 „

3. Földterületmértékek :

1 miriár (mà)	=	1 000 000 m ²
1 kilár (kà.)	=	100 000 „
1 hektár (hà.)	=	10 000 „
1 dekár (dkà)	=	1 000 „
1 ár (à)	=	100 „
1 deciár (dà)	=	10 „
1 centiár (cà)	=	1 „

4. Test (köb) mértékek általában :

1 mrm ³	=	1 000 000 000 000 m ³
1 km ³	=	1 000 000 000 „
1 hm ³	=	1 000 000 „
1 dkm ³	=	1 000 „
1 m ³	=	1 „
1 dm ³	=	0,001 „
1 cm ³	=	0,000001 „
1 mm ³	=	0,000000001 „

5. Űrmértékek :

1 kiloliter (kl)	=	1000 dm ³
1 hektoliter (hl)	=	100 „
1 dekaliter (dkl)	=	10 „
1 liter (l)	=	1 „
1 deciliter (dl)	=	0,1 „
1 centiliter (cl)	=	0,01 „

6. Súlymértékek :

1 millier (ml)	=	1 000 000 g.
1 quintal (q)	=	100 000 „
1 miriagramm (mrg)	=	10 000 „
1 kilogramm (kg)	=	1 000 „
1 hektogramm (hg)	=	100 „
1 dekagramm (dkg)	=	10 „
1 gramm (g)	=	1 „
1 decigramm (dg)	=	0,1 „
1 centigramm (cg)	=	0,01 „
1 milligramm (mg)	=	0,001 „

A most nevezett mértékek közül a gyakorlatban előfordulnak :
 $dm, cm, mm, km, m^2, dm^2, cm^2, mm^2, à, hà, m^3, dm^3, cm^3, mm^3,$
 hl, l, dl, cl, q = métermázsa, kg, dkg, g, dg, cg, mg . 1000 kg.
 = 1 tonna (t).

1876. január 1-jétől kezdve egyedül törvényes mértékrendszer:
 a méterrendszer. Azonban a földterület mennyiségének jogügyletek
 és földadó alapjául szolgáló meghatározására, az előbb említett
 törvényczikk szerint, az 1200 illetőleg 1600 □-öles holdak, törvé-
 nyes mértékül tovább is megmaradtak.

Az erőmérték egysége a lóerő, vagyis: azon erő, melylyel
 75 kilogrammot egy másodpercz alatt egy méternyi magasságra
 emelhetünk.

Szükségesnek tartjuk itt a régi mértékeket is és ezeknek az újakkal való összehasonlítását a következőkben röviden ismertetni.

Hosszmérték 1 láb (') = 12 hüvelk (''), mely újból 12 vonalra ('') oszlik; 1 öl = 6'; 1 rőf = 2·46'; 1 osztr. vagyis posta mért-föld 4000⁰.

Területmértékek a hosszegységek négyzetei és pedig az osztrák hold 1600 □⁰, a magyar hold 1200 □⁰.

Köbmértékek a hosszegységek köbei

Gabonamérték a mérő = 1,9471 köb', mely két vékára és 64 itczére oszlik. A régi pesti mérőben 3 s a némely vidéken honos köbölben 4 véka van.

A folyadékok mértéke akó = 40 pint, 1 pint = 2 itcze, 1 itcze = 2 meszely; 1 akó = 1,792 köb'.

A kereskedelmi súlyok mértéke a mázsa = 100 font (℥); 1 ℥ 32 lat, 1 lat = nehezék.

A gyógyszerészeti súly: 1 font = 12 unczia, 1 unczia = 8 drachma, 1 drachma = 3 scrupulus, 1 scrupulus = 20 szemer, 1 gyógyszerészi font = 24 lat kereskedelmi súly,

A régi és új mértékek közötti arányszámok a következők:

a) Hosszmértékek:

1 m.	= 3,16375 bécsi'	1 bécsi'	= 0,31608 m.
1 m.	= 0,52729 ⁰	1 bécsi ⁰	= 1,89648 m.
1 m.	= 1,2861 rőf	1 rőf	= 0,777 m.
1 km.	= 0,11971 magyar mérföld	1 magyar mérföld	= 8,3536 km.
1 km.	= 0,13182 osztrák mérföld	1 osztrák mérföld	= 7,5859 km.
1 km.	= 0,134768 földr. mérföld	1 földr. mérföld	= 7,42016 km.
		1 marok (lómérték)	= 10,536 cm.

b) Területmértékek:

1 m ²	= 10,00931 □'	1 □'	= 0,0999 m ²
1 m ²	= 0,27804 □ ⁰	1 □ ⁰	= 3,5966 m ²
1 mrm ²	= 1,433 magyar □ mérföld	1 magyar □ mérföld	= 0,6978 mrm ²
1 mrm ²	= 1,738 osztrák □ mérföld	1 osztrák □ mérföld	= 0,5755 mrm ²
1 hà	= 2,317 magyar hold	1 magyar hold	= 0,4316 há
1 hà	= 1,738 osztrák hold	1 osztrák hold	= 0,5755 há

c) Testmérték:

1 m ³	= 31,6669 ○'	1 ○'	= 0,0316 m ³
1 m ³	= 0,1466 ○ ⁰	1 ○ ⁰	= 6,821 m ³
1 hl.	= 1,8418 akó	1 akó	= 0,5430 hl.
1 l.	= 1,1787 magyar itcze	1 magyar itcze	= 0,8484 l.
1 hl.	= 1,5992 pozsonyi mérő	1 pozsonyi mérő	= 0,6253 hl.
1 hl.	= 1,6264 bécsi mérő	1 bécsi mérő	= 0,6149 hl.

d) Súlymértékek :

1 kgg. = 1,7855 b. \mathfrak{B}	1 b. \mathfrak{B}	= 0,56006 kg.
1 kg. = 3,5629 bécsi márka	1 b. márka	= 0,28067 kg.
1 kg. = 2 vámfont	1 vámfont	= 0,5 kg.
1 g. = 0,05714 lat	1 lat	= 17,503 g.
1 g. = 0,28646 aranybeli súlyegység	1 aranybeli súlyegység	= 3,4909 g.
1 g. = 4,8551 bécsi karát	1 bécsi karát	= 0,20597 g.
1 kg. = 2,3807 gyógyysz. \mathfrak{B}	1 gyógyysz.	= 0,42004 kg.

bb) A számvitel a vagyont és változásait nemcsak a térben, hanem az időben való megjelenése szerint is megméri, osztja és csoportosítja, mert a gazdaság vitele is az időnek méretei szerint szakad részekre és ezek szerint foglaltató össze. Az időmennyiség megmérésének legalsóbb rendű egységéül a nap, vagyis: azon idő lett elfogadva, mely alatt a föld saját tengelye körül egyszer megfordul. A hold a földet egy hónap alatt, a föld a napot egy év alatt járja körül.

Egy évben van 12 nem egyenlő hónap: január 31, február 28, márczius 31, s a következő hónapok föl váltva 30 – 31 nappal, vagyis összesen: 365 nap. Minden negyedik évben februáriusnak 29 napja van, s ekkor e szökőnek nevezett év: 356 napot számít. A hét napból álló hét sem az évnek, sem a hónapnak nem alsóbb rendű egysége, mert maradék nélkül egyik sem osztható vele. Csak a napnak képezi ez felsőbb rendű egységét, s a számvitel is csak a napok eredményeinek összefoglalására használja. Ezért a hét a hónapban és évben mint önálló időmennyiség előlről kezdve egymásután számítandó.

A nap 24 órára, minden óra 60 perczre, s minden percz 60 másodperczre van felosztva. A nap kezdetét éjjeli 12 órakor veszi. A naptári év január 1-én kezdődik és deczember 31-én végződik. A polgári év bárhonnán kezdődő 365 napból áll. Mint alább látni fogjuk, az így számított éveken kívül a számtartás még másféle éveket is különböztet meg. Ilyenek: a katonai, költségvetési, tapasztalati, utalványozási stb. évek.

Csillagászatilag véve egy év 365·2422 napot tesz. Ehhez lehető pontossággal alkalmazkodik az úgynevezett római: vagyis a XIII-ik Gergely pápa által használt naptár, mely a polgárisult világban most már általánosan el van fogadva. Ennek ellenében a görög keresztények által használt naptár ma is a Julius Caesar kevésbé pontos időszámítását alkalmazván: a jelen században már bezárólag 12 nappal marad a római időszámítás mögött.

Az idő, ennek helyes beosztása s tehát számítása is, a gazdasági számtartásban nagy szerepet játszik. Nem csak azért, mert „az idő pénz“, hanem azért is, mert minden öntudatosan vezetett gazdaságban minden eseménynek többé-kevésbé meg van a maga ideje, a melyben létrejön, a meddig tart és mikor elmúlik. Ezeket határidőknek mondják, melyeknek megismerésük és megtartásuk úgy a gazdaságra mint a számtartásra nézve igen fontos.

25. §. A hasábok.

(Értelmezés, fej, függélyes, vízszintes, egy és több tagú, szöveg és szám, tárgy és jegyzet, hasáb, sorszám, darab, érték, hivatkozási, arany, ezüst, papiros stb. hasáb. Számok csoportosítása. Tétel.)

A számtartásban hasábok alatt az írásra szánt lapnak azon részeit kell érteni, melyeknek határai két függélyes vagy vízszintes vonal által vannak megjelölve, s a melyek a számtartásnak egynemű és nevű adatait magokban összefoglalják, a különmeműeket pedig egymástól elkülönítik. A hasábok fekvésüknél fogva vagy *a) függélyesek* vagy *b) vízszintesek*.

a) A függélyes hasáboknak nevezetes részét képezi a fej, melyben a hasáb tartalmát alkotó adatok neve nyer kifejezést. A függélyes hasábok alakjukra nézve lehetnek *egy* vagy *több* tagúak. Egy tagúak, ha csak egynemű adatokat foglalnak magokban. Több tagúak, ha a felölelt adatok egymás fölé csoportosult nemeit vagy egymás alá rendelt fajait egy, de több részre osztott fej alatt foglalják magokban és különítik el egymástól. A több tagú hasábokat ebből a szempontból még fő- és alhasábokra is szokták felosztani.

A függélyes hasábok tartalmukra nézve lehetnek *szöveg-* és *számhasábok*. Az előbbiekre a vagyonnak és változásainak, főleg minőségi, fogalmi leírása jó. Az utóbbiak, az ezen leíráshoz tartozó számokat és pedig úgy foglalják magukban, hogy (a számokat az olvasóval szembe állóknak tekintve) balról jobbra minden három számjegy közé, egy jegynyi üres helyet hagyunk. Csak a tizedeseket választja el az egész számoktól egy vessző. A tizedesek még apróbb számokkal is szoktak iratni.

A szöveghasábok a számtartás *tárgyához* képest többfélék lehetnek. Legnevezetesebbek ezek között, a majd minden számtartási iratban előforduló *tárgyhasáb* és *jegyzethasáb*.

A számhasábok között meg lehet különböztetni: sor- vagy

folyószám, melléklet, idő, darab, érték, hivatkozási stb. hasábokat. Sor- vagy folyószámnak rendszeren minden számtartási iratban kell lenni. A melléklet hasábot gyakran az által mellőzik, hogy a mellékletek számát a sorszám alá törtalakban írják. Az időt pedig sokszor csak a tárgyhasábba jegyzik. A darab- és az értékhasáb azonban sehol sem mellőzhető; mert a vagyont és ennek változatait mennyiségileg ezek szerint lehet és kell meghatározni. Az értékhasábok az érték megmérésére alkalmas pénz különféleségéhez képest arany-, ezüst-, papiros- és váltópénz, sőt (az árfolyamos pénz- és érték-papírokra való tekintettel) kereskedelmi és névértékhasáb is lehet. A hivatkozási hasábok a számtartási iratok és ezek adatai között, bármi okból lévő összefüggést fejezik ki.

b) A vízszintes hasábok mindenike egy-egy tételt, vagyis a vagyonnak vagy változatainak, egy önálló részét vagy eseményét, a függélyes hasábokon keresztül, egy vagy több sorban foglalja magában. Ugy a függélyes, mint a vízszintes hasábok az alább tárgyalás alá kerülő számtartási műveletek folyamán bőven fordulnak elő, s ezért helykimélés czéljából azoknak amúgy is mindenki által ismert egyszerű alakjait itt bemutatni szükségesnek nem tartjuk.

26. §. A gazdálkodás ellenőrzése.

(A megbízás okai, személyiek, tárgyiak, gyámoltak, gondnokság alatt levők, jogi személyek; a megbizhatatlanság okai, megbízó, megbizott, ellenőrködés szükségessége, fogalma, felosztása: előzetes és utólagos, közönséges és minősített.)

Az eddigiekben azt láttuk, hogy a gazdaságot miképen kell vinni és hogy a gazdálkodásban a számtartásnak, illetőleg a számtartás megfelelő részének, számvitelnek minő szerepe van. Pedig bizonyos körülmények között a gazdaságot nemcsak vinni, hanem ellenőrizni is kell.

Az eddigiekben ugyanis a gazdaság vivője, vagyis maga a gazdálkodó, a tulajdonos személyétől nem lett elkülönítve. Sőt ezeket egymással azonosítva, azt az állapotot tételeztük fel, midőn a gazdaság tulajdonosa saját személyében, saját felelősségére önmaga gazdálkodik. Pedig részint 1. a vagyon tulajdonosának személyében, részint 2. a gazdaság berendezésében rejlő tárgyi okoknál fogva megtörténik, hogy a gazdaságot egészben vagy részben megbizott viszi.

1. A vagyon tulajdonosa lehet: *a)* kiskorú, midőn helyette gyámja gazdálkodik; *b)* testben avagy lélekben oly félszeg: pl. siketnéma, pazar, örült stb., hogy a gazdaság vitelére nagykorában is alkalmatlan. Ekkor a hatóság által kinevezett gondnokok szoktak, az illető gazdasági viszonyainak vezetésével megbízatni; *c)* *jogi személy*, mint az egyház, állam, ország, törvényhatóságok, községek, egyesületek, alapok, ipari és kereskedelmi társaságok stb. Ezeknek természetes (fizikai) személyiségök, és nevezetesen (a 19. §-ban tárgyalt nyilvános gazdaságoknak) olyan tulajdonosuk, melylyel a fizikai világban közrehatnának: egyáltalán nincs. E szervezetükben kell megbízottakról, vagyis: oly természetes személyekről gondoskodniok, kik helyettük gazdálkodnak.

2. A gazdaság berendezésében rejlő tárgyi okoknál fogva pedig, minden oly esetben megbízottakra van szükség, midőn a gazdaságot terjedelménél, többtagúságánál, tagjai különféle természeténél, szétszórtságánál stb.-nél fogva, a gazda egyedül a legjobb akarat mellett sem képes vinni.

Az igaz, hogy minden emberről és így a megbízott gazdálkodóról is, az ellenkező bebizonyításáig csak becsületességet kell és szabad föltételezni. De az ember: *a)* veleszületett gyarlóságánál fogva, erősen ki van téve annak a kísértésnek, hogy eljárásában ne mindig és kizárólag csakis a gazdaság érdekei vezessék, s hogy saját jó szántából ne minden erejével iparkodjék, hűséget kellő ügyességgel és ismeretekkel párosítani; *b)* másfelől pedig rendszerint a gazdaság tulajdonosa sem képes megbízottját feltétlen, minden utógondolattól ment bizalmával megajándékozni.

Érdekében áll tehát: 1. a megbízónak, hogy megbízottja eljárásáról meggyőződhessek; 2. a megbízottnak, hogy eljárását bármikor igazolhassa. De főleg az utóbbinak áll ez érdekében; mert míg az előbbinek legfeljebb csak vagyona forog kérdésben: addig az utóbbinak becsülete lehet kockára téve. És ezért, ha a megbízó el is hanyagolná: a megbízottnak önmaga és övéi iránt való kötelessége minden gyanut és gáncsoskodást megelőzni és gazdálkodásában oly eszközökről gondoskodni, melyek eljárásának hűségét és czélszerűségét igazolják. Minden *megbízásból* vitt gazdaságban tehát föltétlenül szükséges az *ellenőrködés*.

Más szóval: úgy a megbízónak, mint a megbízottnak jól fel-fogott érdekében áll a gazdaság vitelét *ellenőrizni*, vagyis: oly intézményeket létesíteni a gazdaságban, melyek ebben minden tévedést

és visszaélést lehetőleg előre lehetetlenné tesznek vagy legalább is megnehezítnek, s ha olyanok mégis előfordulnak: ezeket lehetőleg és biztosan felfedezik és jóvátenni iparkodnak.

Az ellenőrködés ezért működésének idejére való tekintettel két részre oszlik, ú. m. előzetesre (praeventiv) és utólagosra (detectiv). Az ellenőrködésnek azt a részét, mely a tévedést és visszaélést előre lehetetlenné tenni vagy legalább megnehezíteni iparkodik: előzetesnek mondjuk, ellentétben az utólagossal, mely azokat, ha előfordulnak, felfedezni van hivatva. Az előzetes ellenőrködésnek tárgyát tehát csak még tervben lévő, az utólagosnak tárgyát pedig már legalább is elhatározott vagyonváltozások képezik.

Úgy az előzetes, mint az utólagos ellenőrködés vagy közönséges vagy pedig minősített. Az első alatt az ellenőrködő működésnek azt a gépies részét értjük, mely a vagyonváltozások tetteleges végrehajtásának, kezelésének fogatosítására terjed, ellentétben az utóbbival, mely alatt magasabb természetű, vagy legalább is szakismerek segítségével gyakorolható ellenőrködést kell érteni.

27. §. Számadoltatás a gazdálkodás ellenőrzésében.

(Világosság a gazdaságban és az ellenőrködésben; a számvitel adatainak igazolása. Számonkérés, adás és vétel, számadoltatás. A számvitel a számadoltatás alapja. A kettő feladatának azonossága és különbsége. Az utólagos ellenőrzés fontossága.)

Az ellenőrködésnek az előbbi szakaszban tárgyalt értelmezéséből kiindulva, kérhetni, hogy miben állhatnak az ellenőrködésnek intézményei, miben állhat ezeknek tartalmuk, hogy azokkal a tévedést és visszaélést nemcsak ha már előfordultak vagyis utólagosan felfedezni, hanem előre létrejövetelüket megakadályozni vagy legalább is megnehezíteni lehet?!

Úgy az erkölcsi, mint anyagi világban minden foglalkozásnak legelső föltétele az ahhoz való értés, tudás, az ismeret. Így láttuk a 21. és 22. §-okban, hogy a gazdaság vitelének, a *gazdálkodásnak* legelső föltétele a gazdaságnak lépésről lépésre, előzetesen és utólagosan, utólagosan és előzetesen való megismerése. Még pedig oly beható, alapos megismerése, melynél fogva az abban véghezvitt vagy abbanhagyott minden cselekedet bármikor, bármilyen irányban és szempontból, egészében és részleteiben, szerves összefüggésében és tagjaiban külön is, multjával, ebből származó jele-

nével és jövőjével együtt emberileg csálhatlan bizonyossággal és lehetőleg könnyen megállapítható, meghatározható legyen. Azt is láttuk tovább ennek a tudásnak, ismeretnek megszerzésére egyedüli eszköz a *számtartásnak* az a része, melyet *számvitelnek* nevezünk; mert csak ez tárja fel a gazdaságot és ennek rendjét, ez helyezi azt olyan világosságba, hogy a célnak megfelelő módon megismerni lehessen.

Azonban ez az ismeret nemcsak a gazdálkodásnak, hanem az *ellenőrzésnek* is legelső feltétele; mert az ellenőrnek az ellenőrzésére bízott gazdaság vitelét legalább is úgy kell ismerni, mint magának a gazdálkodónak.

Ennek az ismeretnek megszerzésére azonban, az ellenőrködésnek *nincs más eszköze*, mint maga a számtartás. Ezért a gazdaságban, az ennek vitele céljából létrejött világosság nemcsak a gazdálkodónak világítja meg a gazdaságot, hanem megvilágítja azt minden más szemlélőnek és így az ez iránt jogos érdeklődéssel viseltető ellenőrzésnek is. Vagyis: a mit a számtartás a számvitel által a *gazdaság vivőjének* tesz, hogy megismerhetés céljából megvilágítja neki a gazdaságot, ezt a szolgálatot egyidejűleg *megteszi* annak is, ki a gazdaság vitelét *ellenőrzeni* van hivatva.

Csak hogy épen a gazdaságban a számvitel folytán már meglevő világosságot, megfelelő módon alkalmassá kell tenni az ellenőrködés használatára is. Mert a számvitel minden egyes tétele, a vagyonról vagy ennek változásáról csak egy-egy puszta állítást foglal magában, és a míg a tulajdonos gazdálkodó, a maga gazdálkodásának támogatására maga viszi, vagy (ha más által is, de saját akarata szerint) viteti a számot: addig magának a tulajdonosnak az ezen állításokban foglaltak iránt kételkedni oka nincs.

Az igaz, hogy mint minden emberi munkában, úgy ebben is fordulhatnak elő tévedések, de a számvitelnek épen úgy kell berendezve lenni, hogy ha ilyenek mégis előfordulnak, maga a berendezés, maga a számvitel rendszere hozza napvilágra. Azt azonban, hogy a tulajdonos által, a maga tájékoztatására önmaga vagy felügyelete alatt vezetett számvitelben más, mint a valóságnak teljesen megfelelő állítások fordulhassanak elő, hogy így a tulajdonos szándékosan rosszul vezetett számvitelével önmagát akarná félrevezetni: ez senkiről sem tehető fel.

Más a helyzet azonban, midőn a számvitelnek nem magát a gazdálkodót, hanem egy ettől különböző második személyt kell meg-

győznie, legyen ez akár megbízó, akár valamely idegen üzletbarát. Ebben az esetben nincs kizárva a lehetősége annak, hogy a gazdálkodó úgy vezeti vagy vezetteti a számvitelt, hogy ez az ő működését kedvező színben tüntesse fel, ellenben tévedéseit és tán bűneit elfedje vagy legalább is leplezze.

Ha tehát a számvitelnek egy második személyt kell meggyőznie, ebben az esetben minden állítását, minden tételét igazolni kell. Meg kell győzni a maga vagy más nevében ellenőrködőt arról, hogy a számvitel a gazdaságot a valóságnak megfelelő, s tehát nem hamis világításban mutatja be. Meg kell győzni részint az által, hogy előre meghatározott elvek szerint jár el, melyeket a változó körülményekre való tekintet nélkül alkalmaz, részint pedig hiteles okmányokkal és más elfogadható bizonyítékokkal.

A számvitel adatainak ez által az igazolása, bizonyítása által válik a *számvitelből számadás*, melyet, hogy az ellenőrzésnek hatásos támogatója lehessen, *számonkérésnek* kell megelőznie és *számvételnek* kell követnie. Abban a bizonyító eljárásban tehát, melylyel a számtartás, a számvitel által a gazdaságban létrehozott világosságot az ellenőrködés számára is alkalmassá iparkodik tenni: három mozzanatot különböztetünk meg. A számonkérést, a számadást és számvételt. A *számonkérés* az ellenőrzésre jogosított azon szándékának kijelentése, hogy a számvitel adatai alapján a gazdálkodás mibenlétéről meggyőzetni kíván. A *számadás* a gazdálkodó részéről való az a törekvés, hogy az ellenőrködésre jogosítottat, a gazdálkodás mibenlétéről csakugyan meggyőzze. És végül a *számvétel* a számonkérőnek abbeli iparkodása, hogy az eléje terjesztett adatok alapján a gazdálkodásról a keresett meggyőződést megszerezze. A számtartásnak ezt a felsorolt három részét együttvéve *számadoltatásnak* mondjuk. Ez van hivatva úgy támogatni az ellenőrködés vitelét, mint a számvitel támogatja a gazdaság vitelét.

Ennek a három, illetőleg második főrésznek tehát tartalmát a számtartásnak legelső és legfőbb része: a *számvitel* ad. Ez tette könnyűvé az 1. §-ban kifejtett körülmény folytán azt, hogy eddig nálunk számvitel alatt, legtöbbször az egész számtartást értették. Pedig épen az előadottakból látszik, hogy ezeket a részeket egymástól megkülönböztetni kell; mert gazdálkodás támogatására szolgáló számvitel, még nem elégséges az ellenőrködés támogatására is. Hanem, ha a számvitel már meg van (és pedig annak meg kell lenni a gazdálkodása támogatására), akkor az: igen is

jól használható és fel is használandó az ellenőrködés támogatására is.

Gyakorlatilag véve, a megbízásból viendő gazdaság átadásánál, a megbízó és megbizott között létrejövő szerződés, meghatalmazás, leltár, utasítás stb. címén írásba foglalt minőségi és mennyiségi adatok (melyekben egyfelől a megbizottnak átadott vagyonforrások és ezeknek használata, másfelől pedig azok a szükségek és követelések határoztatnak meg, melyek a megbizott által e vagyonforrások használatából vagy használatáért fedezendőek lesznek), nemcsak a gazdaság rendszerének megállapítására vagyis a gazdaság vitelére, hanem az ellenőrködésre is irányulnak. Mert a megbízatás leteltével csak ezek alapján tudható, hogy a megbízó és megbizott egymásnak mivel tartoznak és egymástól mit követelnek.

Így tovább menve a gazdaság vitelének és a számvitelnek a 21. és 22. §-okban tárgyalt fonalán, a gazdasági terv vagyis: költségvetés és az ennek végrehajtása céljából és folyamán való meglátolása, számfejtése, kalkulációja az egyes vagyonváltozásoknak nemcsak azt iparkodik előre részletesen megállapítani, hogy mi a teendő, hanem azt is, hogy mi nem teendő és mi abbahagyandó. Így a gazdálkodót előzetesen megőrzi, óvja a tévedéstől és visszaéléstől.

És midőn az említett §-ok szerint a gazdálkodás támogatása céljából a számvitel az elhatározott vagy épen jogilag is megállapított vagyonváltozást nyilvántartásba veszi: ez által is valamelyes nyomást gyakorol a gazdálkodóra, hogy a már megtörtént elhatározás és megállapított jog értelmében járjon el. Ugyanez a hatása van a számvitel által vagyonkezelés támogatása céljából megejtett feljegyzeteknek is.

Midőn tehát a számvitel, a vagyonváltozások megtörténte előtt és alatt, a megfelelő intézkedés és kezelés céljából a gazdaságban segítőleg, támogatólag közre hat: egyszersmind ennek előzetes ellenőrzését is lehetővé teszi.

Az előzetes ellenőrködés azonban nem meríti ki az egész ellenőrködés fogalmát és nem tesz eleget az ellenőrködés céljának; mert az előzetes ellenőrködésnél azzal, a minek a gazdaságban történni kell, nem azt hasonlítjuk össze, a mi tenyleg történni fog, hanem legfeljebb csak azt, a mit terveznek. Sikerül néha ez úton is téves vagy hűtlen cselekvényt megakadályozni, s az ellenőrködés célja ilyenkor: az előzetes ellenőrzés által is a legteljesebben el

van érve. Azonban bármilyen legyen a tervezet, attól a bekövetkező gazdasági tények egészen elütők lehetnek. Ezért az igazán hatásos ellenőrzés csak az utólagos lehet. Első sorban ennek szolgál alapul az utólagos számtartás; mert a megbízott gazdálkodó saját cselekedeteiről nyilvántartást nemcsak a maga, hanem megbízójának tájékozása, meggyőzése, vagyis: számadás céljából is vezet.

28. §. A számtartás célja, meghatározása, jelentősége.

(A számtartás még nem ellenőrködés. Ennek támogatója. A gazdálkodásnak is támogatója. Cselekvő és szenvedő támogatás. Cél. Meghatározás. Tapasztalatok. Tájékoztatás. Jó és balszerencse. Pater familias. Bejegyzett cég.)

Összefoglalva a számtartásnak a gazdaság körében való szerepéről eddig elmondottakat, úgy találjuk, hogy a mint a számvitel a 21. és 22. §-ok szerint magának a gazdaságnak nem vivője, hanem annak csak nélkülözhetlen támogatója: úgy óvakodnunk kell attól is, hogy a számtartásnak az ellenőrködés támogatására hivatott második főrészét, a számadoltatást az ellenőrzéssel azonosítsuk.

A számtartás az ellenőrzés céljából csak éles, meggyőző világításba iparkodik helyezni a gazdaságot. Ilyen világításnál a gazdasági események mintegy előre vetik árnyékukat és lehetőleg szembeszökő módon feltárják, az ilyen vagy olyan okokból származott bajokat. A számtartás tehát előzetesen vagy utólagosan csak rámutat a bekövetkezhető vagy már meglévő bajokra, a nélkül, hogy azokat föltétlenül megakadályozni, vagy ha már elkövetkeztek: önmagában jóvátenni és megtorolni képes volna.

Pedig e nélkül nincs ellenőrködés; mert hogy a számtartás rámutat úgy a tudatlanságból elkövetett helytelenségekre, mint a gonoszságból véghez vitt jogtalanságokra, ez a rámutatás legfeljebb feszélyezi, de rendszerint még nem tartja sem a tudatlant, sem a gonoszt vissza attól, hogy újból és újból vissza ne essék, kárt ne tegyen. Ettől őket előzetesen csak az erőhatalom tartóztathatja vissza, mely utólagosan is, erkölcsileg és anyagilag kárpótlást szerezhet. A számtartás tehát önmagában még nem ellenőrködés, hanem ennek csak nélkülözhetlen támogatója és eszköze. Ezért kényelmes, de egyszersmind a legnagyobb mértékben jogtalan, midőn a hatalom gyakorlatában lévő ellenőrködés, saját mulasztásainak következményeiért gyakran a számtartást iparkodik felelőssé tenni.

De a mint a számtartás nem meríti ki az ellenőrködés fogalmát, úgy nem is szorítkozik, mint ezt a közkeletű felfogás tartja, csak az ellenőrzésre, hanem a mint ezt a 21. és 22. §-okból tudjuk, közreműködése kiterjed főleg a gazdaság vitelére. És ez a tevékenysége a gazdálkodás körében még fontosabb, még áldásosabb annál is, mint a mit az ellenőrködés körében kifejt. Mert számtartás nélkül is lehet dologi javakat termelni, szerezni és lehet azokat elhasználni, költeni. De nem lehet oly *rendszeres* tevékenységet kifejteni, melyben a gazdaság, mint az ember egész erkölcsi és anyagi életének, életcéljainak nélkülözhetlen eszköze jelentkezik.

Egyfelől, minél sokfélebbek és különbözők azok a szükségek, melyek valamely gazdaságtól fedezetüket várják és másfelől, minél különbözőbbek a vagyonforrások, minél más és másfélebb módon lehet azokat egy gazdaságban összefoglalni, működésben tartani és minél többféle szempontból lehet a gazdaságot megítélni, annál föltétlenebbül szükséges, hogy a gazdálkodó a reábizott gazdaságról és vagyonról minden irányban, emberileg a lehető legtökéletesebb módon tájékozva legyen. Ez pedig csak lehető tökéletes *számtartás* által érhető el.

Mindezekből kifolyólag elejtettnek tekinthetjük azt az, eddig elméletben és gyakorlatban vallott felfogást, hogy a számtartás hivatása csak az ellenőrzés és hogy ez kizárólag egészen is az ő feladata. Nem. A számtartás az ellenőrzést is csak támogatja, de támogató működésében azután az ellenőrködésnél nem áll meg, hanem a gazdálkodást is támogatásában részesíti, s ez által azt nemcsak előmozdítja, hanem egyáltalán lehetővé teszi.

Most már tehát megállapíthatjuk, hogy a *számtartás* a gazdaságot egyáltalán *támogatja*. És pedig első sorban támogatja a gazdálkodást, vagyis: a gazdaság *vitelét*, activ, cselekvőleg, a számvitel által, még pedig *minden* körülmények között. Másodsorban pedig támogatja a gazdaság *ellenőrzését* negativ, szenvedőleg: a számadoltatás által, de csak a *megbízásból* vitt gazdaságoknál. Támogatja pedig a számtartás a gazdaságot mindkét irányban, az által a *rend és világosság* által, melyet a gazdaságra vonatkozó adatoknak nyilvántartásával abban létre hoz és fenntart. A számtartás *célja* tehát: a gazdaságban rendet és világosságot hozni létre és tartani fenn, hogy ez által a gazdaság vitelét és ellenőrzését támogassa.

Igy látva eszközeit és célját: most már véglegesen megállapíthatjuk a számtartásnak *fogalmát*.

Számtartás alatt értjük azt a gazdasági intézményt és működést, mely előre meghatározott rendszer és módozatok szerint a gazdaságban levő vagyont és változásait mennyiségileg és minőségileg, részletesen és sommásan, előzetesen és utólagosan úgy tartja nyilván, hogy ez által a gazdaság vitele és ellenőrzése céljából a gazdálkodásban rendet, világosságot hoz létre és tart fenn.

Miután a számtartásnak úgy is mint gazdálkodási, úgy is mint ellenőrködési tényezőnek jelentőségét a 21., 22., 26. és 27. §-okban már kiemeltük: fölöslegesnek látszik annak most mindkét irányban való fontosságát újból hosszasabban bizonyítani.

Bármely gazdaságnak előnyös vagy káros vitelére föltétlen befolyással bír az; mert a hasznos tervek és intézkedések számtartási tapasztalatokon alapulnak.

Valódi delejtű a vagyonnak, a gazdasági működés által előidézett hullámozása között; mert csak ez képes tájékoztatást nyújtani a gazdálkodónak az iránt, hogy kiadásait hol szállíthatja le, s bevételeit hol emelheti. Általában mikép intézkedhetik a vagyon szaporodásának előmozdítása, s apadásának meggátlása iránt.

Nélkülözhetlen tehát a gazdaságban, s e tulajdonsága egyzersmind jelentőségének mértéke is.

Jól mondja egy író, hogy a „számtartás kedvező szerencsében jólétünk tükre, balszerencsében becsületünk védpajzsa”: mert igaz barátsággal tanuskodik eljárásunk mellett, ha ezt az eredmények cserben hagyják, s öntudatos eljárásunkat bizonyítja, ha ezt igazolják. Egyszersmind kérlelhetlen következetességgel tárja fel a hibákat is, hogy ezekről jövőre óvakodni, a multa nézve pedig káros hatásait orvosolni lehessen. Számtartás nélkül csak tapogatózás volna a gazdálkodás; a tapogatózásból zavar, a zavarból pedig — ha a szerencse nem segít — gazdasági és erkölcsi bukás szokott származni.

Ezért helyes volt a rómaiaknál az az intézkedés, hogy a számtartás, mint a tisztességes gazdálkodásra okvetlenül szükséges eszköz, minden pater familiásnak kötelessége volt. És bármi sajátosan hangozzék sokak előtt, mégis felvetjük a kérdést, hogy mi képtelenség lenne abban, ha most nemcsak a bejegyzett kereskedők és iparosok, hanem meghatározott jelentékeny része a másféle gazdálkodással foglalkozóknak is, gazdasági számtartásra köteleztetnék? Mennyi perlekedésnek, mennyi társadalmi bajnak lehetne ezzel elejét venni!

29. §. A számtartás kereskedelmi, magán- és büntetőjogi törvényeinkben.

(Kereskedelmi törvény, kereskedő. Nyelv, rendszer, hitelesség. Hitelesítés, bélyegzés. Leltár, mérleg. Bejegyzett kereskedő, kiváltsága, ennek tartama, eljárási törvény. Ellenőrzés, csőd, bíróság, mérleg, aláírás, eskü, tömeggondnok, csődbiztos, hitelezők kimutatása. Csalárd és vétkes bukás, büntetése.)

A számtartás gazdasági jelentőségét hazai törvényeink is elismerik. Így a kereskedelemről szóló 1875-diki XXXVII. t.-cz., mely a kereskedőket kötelezi számtartásra. Ez úgy értendő, hogy a törvény kereskedőnek tartja azokat a mezőgazdákat és iparosokat is, kik saját nevükben kereskedelmi ügyletekkel iparszerűleg foglalkoznak, azaz: ingóságok forgalomba hozását, az adás-vevést kereset céljából rendszeresen üzik. Ide tartoznak tehát pl. a nagyiparosok kivétel nélkül és a földbirtokosok is, mezőgazdasági iparvállalataik tekintetében. Mindezek tartoznak tetszésszerűnti élő nyelven és tetszésszerűnti rendszerben ugyan, de olyan számtartásról gondoskodni, a melynek alapján a gazdaságban levő vagyon és ennek változásai minden irányban bármikor felismerhetők.

Ez pedig csak úgy lehetséges, ha minden gazdasági esemény vagy előzetesen, vagy pedig létrejövetelével egyidejűleg feljegyeztetik. És pedig olyan iratokba, naplókba, könyvekbe stb., melyeknek megváltoztatása lehetőleg ki van zárva. Ezeknek tehát lapozva, bekötve, átfűzve és írásra szánt helyük, hézagtalanul kitöltve kell lenni. Aztán tilos: a beírtakat kitörlés által vagy egyébként olvashatlanná tenni avagy kivakarni, s általában úgy megváltoztatni, hogy a bejegyzés eredetisége iránt kétely támadhasson.

Mielőtt azonban valamely állandó nyilvántartásra szánt számtartási irat, napló, könyv stb. használatba vétetik, azt parafáltatni, hitelesíttetni kell. Ez alatt azt az eljárást kell érteni, mely szerint az illető irat lapjait folyó számmal ellátván, s az első lapon a lapok összes számát és az illető irat (pl. napló, főkönyv stb.) rendeltetését kifejezván: felragasztatik arra a (reá eső jogügyi illeték fejében ennek) megfelelő összegű okmánybélyeg. Ez az illeték rendszerint a cím szerinti számtartásnál ívenként 25 és az időrendieknél 5 kr. Egy ív alatt az előbbieknél 5040, az utóbbiaknál 2640 cm² nagyságú lap értendő. Végül mindezeket az adatokat a gazdálkodó saját aláírásával bizonyítván, a könyv összes lapjain átfűzött selyem

zsinór két végét az első lapra hozza át, melyet aztán az illetékes pénzügyi (többnyire a járási adó-) hivatal lepecsétel és a felragasztott bélyegeket felülbélyegzi.

Az elől említett törvény továbbá elrendeli, hogy a gazdálkodás megkezdésekor minden kereskedő cselekvő és szenvedő vagyonáról leltárt és mérleget készítsen s hogy azután is, és pedig a kisebb áruházzal bírónál mindkettőt évenként, nagyobbaknál pedig a mérleget egy, a leltárt két évenként újra összeállítsa.

A kereskedelmi törvény, mely ily módon a kereskedőket számtartásra kötelezi, ezzel a kötelezettséggel nevezetes kiváltóságokat is köt össze. Nevezetesen ellentétben perbeli bizonyítás általános szabályaival, a bejegyzett (azaz: a magát azon törvényszéknél, melynek területén kereskedelmi gazdasága létezik, a kereskedelmi cégjegyzékbe bevezetett) kereskedő szabályszerű számtartása kereskedelmi ügyletekből eredő perekben, a kereskedő mellett bizonyító erővel bír. Még pedig ú. n. félbizonyító erővel, oly módon, hogy ha a gazdálkodó a számtartási iratot (könyvet stb.) vagy ennek másolatát a bíróságnak bemutatja, csak még esküt kell rá tenni vagy máskép igazolnia, hogy feljegyzésének jogcíme a számtartásban helyesen van bevezetve, s ez által a félbizonyító erő teljesen bizonyítóvá lesz. Ezzel a bizonyító erővel a bejegyzett kereskedő számtartása kereskedővel szemben tíz évig, nem kereskedővel szemben (a kisebb polgári peres ügyekben való eljárásról szóló 1877-iki XXII. t.-cz. 46. §. szerint) két évig bír. Épen ezért a számtartás szerves részeit alkotó levelek, számlák, könyvek stb. legalább is tíz évig épségben megőrzendők.

A törvénynek eddig felsorolt intézkedései azt célozzák, hogy a számtartás a gazdaság vitelét minél hatásosabban támogassa. Ezzel azonban a törvény nem éri be, hanem arról is gondoskodik, hogy ha a magán- vagy közérdek ellenőrzést kíván, a számtartás ennek is támogatására legyen. Ezért (az 1881-iki XVII. t.-cz. 244. §-ában) elrendeli, hogy ha a kereskedő vagy kereskedelmi társaság fizetéseit megszünteti: azt a csőd megnyitása végett, az illetékes törvényszéknek írásban, haladéktalanul bejelentse. Egyúttal pedig a kereskedelmi könyveket a törvényszék kizárólagos rendelkezése alá bocsássa, s lehetőleg a mérleget is bemutassa. Továbbá, hogy a csődbe jutott adós a mérleget sajátkezűleg azon kijelentéssel írja alá, hogy annak valódiságát kész esküvel megerősíteni. A hitelezők nevei, lakhelyei és azon rokonsági vagy sógorsági viszony,

melyben a közadóshoz állnak, a mérleghez csatolt kimutatásban különösen kitüntetendők.

Ha a csődbe jutott adós a mérleget bemutatta, a hitelezőket képviselő tömeggondnoknak áll kötelességében, a bemutatott mérleget a szükséghez képest, szakértők alkalmazásával megvizsgálni és megállapítani. Ellenben, ha a csődbe jutott a mérleget be nem mutatta, azt a tömeggondnok elkészíteni, vagy a szükséghez képest szakértők által elkészíttetni tartozik.

Ha pedig a közadós a csődnyitási kérvény mellett, cselekvő és szenvedő állapotának kimutatását elő nem terjesztette, erre a törvényszék által kirendelt csődbiztos által haladéktalanul szorítandó. A csődbe jutott az általa előterjesztett kimutatást azon kijelentéssel tartozik sajátkezűleg aláírni, vagy kézjegyével ellátni, hogy kész esküt tenni arra, hogy vagyonából semmit el nem titkolt és kimutatásába koholt tartozásokat nem vett fel.

Szükség van pedig minderre azért, hogy kipuhatolható lehessen, ha vajjon bukását üzleti szerencsétlenségek, vagy pedig büntetendő cselekedetei idézték elő? mert (az 1878. évi V. t.-cz. — a büntető törvény szerint —) csalárd bukás büntettét követi el a vagyonbukott, ki azon czélból, hogy hitelezőit megkárosítsa, 1. vagyonához tartozó értéktárgyat elrejt, félretesz, értéken alul elidegenít, elajándékoz, vagy őt cselekvőleg illető követelést elenged, eltitkol vagy valótlan követelést kifizet; 2. oly adósságot vagy kötelezettséget valónak ismer el, mely egészben vagy részben valótlan; 3. egy vagy több hitelezőjét kielégíti, zálog- vagy megtartási jognak engedélyezése vagy vagyona valamely részének átengedése által kedvezményben részesíti; 4. kereskedelmi könyveket, ha a törvény azok vezetésére kötelezte, nem vezetett vagy azokat megsemmisítette, elrejtette, hamisan vezette, avagy akkép változtatta meg, hogy azokból cselekvő és szenvedő állapota vagy az üzletnek folyama ki nem deríthető. A csalárd bukás büntette öt évig terjedhető fegyházzal, ha azonban az okozott kár kétezer forintot túl nem halad: három évig terjedhető börtönnel büntetendő. A szabadságvesztés-büntetésen felül a hivatalvesztés és politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése is megállapítandó.

A vétkes bukás vétségét követi el és két évig terjedhető fegyházzal, valamint hivatalvesztéssel büntetendő azon vagyonbukott, a ki: 1. fizetéseképtelenségébe pazarlása, gondatlan üzletvezetése, tőzsdejáték vagy olyan merész üzletek által jutott, melyek üzlet-

köréhez nem tartoznak; 2. az előbbi 4. pontban megjelölt valamelyik cselekményt *nem* azon célból követte el, hogy ez által hitelezőit megkárosítsa; 3. kereskedelmi könyvek vezetésére kötelezve, cselekvő és szenvedő vagyoni állapotáról évenként rendes mérleget nem készít; 4. miután fizetéseképtelenségét tudta vagy tudnia kellett, új adósságokat csinált; vagy a csődkérvénybeadásnak elmulasztása által alkalmat szolgáltatott arra, hogy vagyonára egy vagy több hitelezője zálog- vagy megtartási jogot nyerjen.

Mindezek szerint számtartásra a kisiparosok és mezőgazdák — mint ilyenek — nincsenek kötelezve. Pedig nálunk a közép- és a nagybirtokosokra ilyen kötelezettség nemcsak egyéni, hanem nemzeti és állami szempontból áldás volna.

30. §. A számtartás közjogi törvényeinkben.

(1848: III—IV. t.-cz., 1868: X., 1870: XVIII., 1880: LXVI. t.-cz., 1889-iki országos határozatok. 1893: XXX., 1897: XX. t.-cz. Ennek ismertetése. 1867. évi XII. és XXX., 1870: XLII., 1883: XV. és 1893: IV., 1886: XXI—II., 1872. évi XXXVI., 1893: XXXIII., 1877: XX., 1885: VI. t.-cz. Más törvények.)

Az előbbi szakaszban azt tárgyaltuk, hogy a magángazdaságok számtartásáról mely törvényeink, mit intézkednek. Jelen szakaszban pedig arról szólunk, hogy a nyilvános gazdaságokról, s nevezetesen az államéról, az állam szervezetét és viszonyait tárgyzó és meghatározó, úgynevezett közjogi törvények, számtartás tekintetében mit határoznak.

Alig kell külön kiemelnünk, hogy fejtegetéseinkben ki nem terjedhetünk olyan régibb törvényeinkre, melyek már csak történelmi értékkel bírnak. Ezért 1848-on kezdjük, a midőn államéletünk és gazdaságunk egészen új alapokra lett fektetve.

Az 1848-iki III. t.-cz. 37-ik §-a szerint „a ministerium az ország jövedelmeinek és szükségének kimutatását, s a multa nézve az általa kezelt jövedelmekről számadását, országgyűlési megvizsgálás, illetőleg jóváhagyás végett, évenként az alsó táblánál (képviselőház) bemutatni köteles“.

Ez a törvény tehát elrendeli egyik felől azt, hogy a gazdaság viteléről évenként előre tervezetet kell készíteni, és másfelől azt, hogy a multa nézve vagyis utólagosan, arról számadást kell szerkeszteni. Ezen rendelkezéseit, az államot újra alkotó 1848-as törvényhozás oly fontosnak ítélte, hogy azt IV-ik t.-cikkének 6. §-ban nem kevesebb mint azzal a szankcióval látta el, mely szerint „az évi ülés

(már t. i. az országgyűlésé) az utolsó évrőli számadásnak, és következő évi költségvetésnek, a ministerium által leendő előterjesztése, s az irántoki határozatnak meghozatala előtt, be nem rekesztethetik, sem az országgyűlés fel nem oszlattathatik“.

Ezekben az intézkedésekben az állami számtartásnak alapjai nemcsak letéve, hanem biztosítva is voltak, mert a további kérdések megfejtése, az egészséges állami életnek szükségszerű folyamányai lettek volna. A szerves fejlődést azonban, a közbejött események annyira megzavarták, sőt megbénították, hogy a számtartás továbbfejlesztésére törvényhozásilag 1867-ig misem történhetett. Csak midőn ekkor, az 1848-iki alapon az alkotmányos életet visszaállították, csak ekkor találunk ismét oly törvényhozási intézkedéseket, melyek a számtartást is illetik. Így módosított az előbb említett IV-ik t.-cz. 6. §. az 1867 : X. t.-cz által a következőképpen: „minthogy az évi költségvetésnek országgyűlésileg történendő megállapítása, mindig csak egy évre terjedhet, s újabb megállapítás és megajánlás nélkül adót kivetni s behajtani nem lehet: oly esetben, midőn Ő Felsége az országgyűlést bármi okból előbb feloszlatja, vagy annak ülését előbb elnapolja vagy berekeszti, mint a befejezett számadások beadása és a jövő évi költségvetésnek előterjesztése a ministerium által teljesített, s az országgyűlésen e tárgyak iránt határozat hozathatott volna: az országgyűlés még ezen év folytán, és pedig oly időben összehivandó, hogy mind a befejezett számadások, mind a jövő évi költségvetés, az évnek végeig országgyűlésileg tárgyalathassék.“

Az utóbbi törvény tehát az 1848-iki IV. t.-czikknek, a költségvetés és a számadoltatásra vonatkozó, szigorú rendelkezései merevségét ugyan enyhítette, de annak határozatait lényegben hatályon kívül nem helyezte.

Ebben az irányban halad a magyar kormány, midőn az alkotmányosság újraébredésével előbb rendeleti úton intézkedik. Majd pedig országgyűlés elé terjeszti azt a törvénytervezetet, melyből az állami számvevőszék föllállításáról s hatásköréről szóló 1870-ik évi XVIII. t.-cz. jött létre.

Ez a törvény, mint a czime is mondja, az államgazdasági számtartást még nem rendezi ugyan, de „az állam bevételeinek és kiadásainak, az államvagyonnak és az államadósság kezelésének, s általában az állam számvitelének ellenőrzésére“ a kormánytól független állami számvevőszéket állít fel. Még pedig oly jogokkal és köteleességekkel, melyek

az állami gazdaságot egészben és részleteiben felölelő számtartás működését tételezik fel. Együttal (ennek a törvénynek 27. §-ában) a számtartás törvényes rendezésére is gondolnak, mert az állami számvevőszéknek kötelességévé teszik, hogy „működésének megkezdésétől fogva legfőlebb két év alatt, a ministeri tanács, illetőleg miniszterelnök útján törvényjavaslatot terjesszen az országgyűlés elé, saját ügykezelésének, az állam összes számviteli rendszerének és az államadósság ellenőrzésének szabályozásáról“.

Az állami számvevőszék a törvény ezen rendelkezésének a megszabott határidőn belül eleget is tett. De a közte és a kormány között erre vonatkozólag felmerült tárgyalások oly méreteket öltöttek és oly irányt vettek, hogy az egész állami számtartás rendszerének szabályozása helyett csak „az állami számvevőszék belső szervezetéről, ügykezeléséről és az állami adósságok ellenőrzésére vonatkozó hatásköréről“ szóló törvény jött létre, s ez is csak az 1880 : LXVI. t.-cz.-ben.

Nem tagadható, hogy ez is haladást jelez a számtartás rendezése körül. De hogy a céltól még távol álltunk, mutatja az, hogy a kormány 1885-ben, a minden oldalról nyilvánított óhajtnak eleget teendő, az országgyűlésnek megígérte, hogy szaktanácskozmányt fog összehívni, melyen a kormány és a számvevőszék tagjai és más szakértők, a számadások berendezését és az egész számtartási rendszert, az országgyűlési határozatokra és a felmerült indítványokra való tekintettel tárgyalás alá vegyék, s így a netán szükségesnek mutatkozó változtatások iránt javaslatot tegyenek.

A csakugyan egybehívott tanácskozmány figyelmét, az egész állami számtartásból, főleg azokra a részekre terjesztette ki, melyek a kormány gazdálkodásának, az országgyűlés által gyakorolt ellenőrzésére szolgálnak alapul. Megállapodásait az országgyűlés 1889-ben „országos“ vagyis oly határozattá emelte, melyhez az országgyűlés mindkét háza hozzájárult, de a mely szentesítés céljából, hogy törvényerőre emelkedhetett volna, a felség elé nem terjesztetett. Az ezen határozatban foglaltak tehát, ha nem is bírnak a törvény ünnepélyességével, de a kinek szólnak: a kormányra kötelező erővel bírnak. Tartalmuk pedig oly gazdag, hogy állami számtartásunk rendezéséhez, egy nagy lépéssel közelebb vittek.

Az így előkészített talajon és anyagból szerkesztette aztán, az időközben szerencsésen új vezetés alá került és az 1893 : XXX. t.-cz.-ben új állásokkal megerősödött állami számvevőszék azt a

törvénytervezetet, melyből az 1897 : XX. t.-cz. végre valahára magáról az „államszámvitelről“ létre jött. Ez a törvény a számtartásnak eddig még törvényhozásilag meg nem állapított egész rendszerét 5 fejezetben és 144. §-ban felöleli. A fejezetek közül az első, az állami költségvetésről, a második a pénztárok és anyagkezelő hivatalokról, a harmadik a számtartóságokról, a negyedik az államadósságról és az ötödik a számadási perrendtartásról szól. Ezekhez a három utolsó szakaszban „zárhatározatok“ csatlakoznak.

Mint az állami gazdálkodás és számtartás egyik jelentékeny szervezeti részét kell megemlítnünk még a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról s ezek elintézésének módjáról szóló 1867 : XII., valamint a Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről szóló 1867 : XXX. t.-cz.

A nyilvános gazdaságok közül törvényeink, még csak a vármegyék és községek gazdálkodásáról, s ebben azok számtartásáról intézkednek. Így az 1870 : XLII. t.-cz. a köztörvényhatóságok rendezéséről, az 1883 : XV. s ezzel kapcsolatban az 1893 : IV. t.-cz. a megyék háztartásáról, 1886 : XXI. t.-cz. a törvényhatóságokról, az 1886 : XXII. t.-cz. a községekről, az 1872 : XXXVI. t.-cz. Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről, az 1893 : XXXIII. t.-cz. Budapest székes főváros kerületi előljáróságairól, 1877 : XX. és ezzel kapcsolatban 1885 : VI. t.-cz. a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről.

Az ezeken kívül előforduló törvények a nyilvános gazdaságoknak kisebb, nagyobb részeit vagy csak épen egyes ágait tárgyzák. Ezekre tehát saját helyökön később rá fogunk térni.

31. §. Számtartás különfélesége a gazdasághoz képest.

(Számtartás és gazdaság, személyi és dologi javak a számtartásban. Ellentétes vagyonváltozások, csere a dologi javak között. Számla. T. és K. Kettősrendszer és alapja. Termel ő gazdasági számtartás. Csere a személyi és dologi javak között. Jog és teljesítés. Állam és polgárok. Egyszeres rendszer és alapja. Többszörös feljegyzés az egyszeresnél. Háztartó gazdasági számtartás. Alkalmazásuk. Az elv fentartása. Nyilvános, többtagú, naturális és hitelgazdaság.)

A 19. §-ban tárgyaltuk a gazdaságok különféleségét. Most azt vesszük szemügyre, hogy a gazdaságoknak különfélesége előidézi-e és hogyan a számtartás rendszerének is a különféleségét?

Már a 2. §-ban tárgyaltuk, hogy a számtartásnak összhangban kell lenni a rendben tartandó gazdaságnak és az ebben lévő vagyonnak s változatainak egész természetével. Továbbá arra kell visszamennünk, hogy a 10. §. szerint, csak a dologi és nem a személyi javak is képezik a gazdálkodás tárgyát. Az olyan jószágoknak pedig, mely *a gazdaságban nincs: a számtartásban sem lehet helye.*

Ebből az következik, hogy a számtartás különféleségére, első sorban a gazdaságoknak termelőre és háztartóra való megkülönböztetése bir döntő befolyással; mert a 19. §. szerint ezeknél lép előtérbe, a csere alá kerülő javaknak személyi és dologi természete.

Már a 12. §. szerint minden csereügyletnek két oldala van: az adás és a vevés, a szolgáltatás és viszontszolgáltatás; mert minden cserélőfél azért a mit kap: egyszersmind viszontszolgáltatásul valamit adni tartozik. És a mit ad: ezért valamit követelni joga van. Ha tehát a dologi jószágokat dologi jószágokkal, a gabonát pénzzel, ezt váltóval, a váltót posztóval stb. cseréljük ki, illetőleg azokat ezekért adjuk oda: ekkor az eladó pl. gabonájáért pénzt követel, illetőleg a kapott pénzért gabonával tartozik. És megfordítva: a vevő a gabonáért pénzzel tartozik, illetőleg az adott pénzért gabonát követel. Ezen egyetlenegy csereügylet tehát adás-vevési, bevételi és kiadási kettős oldalával, mindenik cserélőfélnél *két ellentétes irányú* vagyonváltozást okoz.

Ez így van a gazdaságban jogilag és így tényleg. Így kell tehát azt a számtartásban is kifejezni, vagyis: minden oly csereügyletet, melyben *dologi* jószágot *dologi* jószággal cserélünk ki, minden cserélőfél kétszer, mint egymáshoz tartozó, de ellentétes irányú mennyiséget kell hogy feljegyezzen. Pl. A. birtokos elad 200 q búzát B. kereskedőnek 8 frtjával 1600 frtéért. Ekkor A.-nak egyszer kiadásba kell tenni a búzát és egyszer ellenkező irányban bevételbe a pénzt, viszont B.-nek egyszer bevételbe kell tennie a búzát és egyszer ellenkező irányban kiadásba a pénzt.

Ezt pedig legczélszerűbben úgy ejtheti meg, ha minden oly jószágoknak és személyeknek (gabonának, folyó pénznek, váltónak, posztónak, marhának, aranynak, értékpapirnak, czukornak, sónak, dohánynak, szesznek, selyemnek, papirosnak stb., a különféle szerreknek, eszközöknek, anyagoknak, ezek nemeinek és fajainak, továbbá üzletbarátainknak), a melyekkel és a kikkel szemben a gazdálkodó helyzetét ismerni óhajtja: a nyilvántartó könyvben egy vagy több lapon külön számlát nyit. Például: ha tudni akarjuk,

hogy mennyi búzát, rozst stb. vett és adott el, s mindeniken mennyit nyert vagy vesztett, ekkor mindezeket a gabonafajokat egyenként külön-külön számlán tartja nyilván. Így van ez egyéb jószágnál is. A számla tehát a számtartó könyvnek egy olyan osztálya, melyen a vagyonnak és változásainak, természetüknél fogva egy cím alá sorozható csoportját tartjuk nyilván.

Minden számlán csak az arra a számlára tartozó jószág szaporodása és kevesbedésére, vagyis: bevételére és kiadására vonatkozó adatok jegyezhetők fel. Erre legalkalmasabb a kinyitott könyv két szomszéd lapját rendezni úgy be, hogy az első lapra a számla bevételei, a másikkra pedig annak kiadásai jöjjenek.

Minthogy pedig az előbb elmondottak szerint a cserénél ki a mit kap, bevesz, ezért viszontszolgáltatással tartozik: a bevételt *tartozásnak*, a számla bevételi oldalát pedig tartozásinak (T) mondjuk. És megfordítva. Minthogy, ki a mit szolgáltat, kiad, ezért követel: a kiadást *követelésnek*, a számla kiadási oldalát pedig követelésinek (K) nevezzük.

Ezekből kifolyólag minden olyan csereügyletet, melynél dologi jószágot dologival cserélünk ki, mindenik cserélőfél *két ellentétes irányban* és így legalább két számlára kell hogy bejegyezzen. Az egyik irányban mint tartozást, a másik irányban mint követelést. Így előbbi példánkat az üzletfelek lényegileg következőleg fogják feljegyezni:

A) *Birtokos:*

T.	Gabona-számla	K.	T.	Pénztár-számla	K.
	Pénztártól 1600 frt		Gabonának 1600 frt		

B) *Kereskedő:*

T.	Gabona-számla	K.	T.	Pénztár-számla	K.
Pénztárnak 1600 frt				Gabonától 1600 frt	

Az ilyen rendszerű számtartást kettősnek nevezzük, mert a csereügyletnek mind a két oldalát, mint ellentétes irányú de egymáshoz tartozó mennyiségeket jegyzi fel.

A dologi javaknak dologiakkal való kicserélése képezi tehát létokát és alapját a kettős rendszerű számtartásnak. Ezért az ilyen rendszerű számtartás azoknál a gazdaságoknál vagy gazdaságoknak azoknál az ágainál otthonos, a melyeknél dologi javakat dologi

javakkal cserélnek ki. Bármily hasábokkal láttassék is el tehát valamely rendszer, szerkesztessék annak befogadására egy vagy több könyv, vagy bármely néven nevezhető számtartási irat: tényleg kettős rendszerű leendő az, mihelyt a csereügylet *mindkét oldalát*, rendszeresen mint egymáshoz tartozó, de *ellentétes* természetű *mennyiségeket* (adás és vétel, szolgáltatás és viszontszolgáltatás, kiadás és bevétel, követelés és tartozás) tárgyalja és jegyezi fel.

A számtartás kettős rendszerét *kereskedelminek* is szokták nevezni. Oka ennek az, hogy dologi jószágokat dologi jószágokkal — az árút pénzzel és a pénzt áruval stb. — régen is leginkább az üzleti, kereskedelmi világban cseréltek ki. Szövevényes gazdaságának rendben tartására tehát leginkább ez volt utalva. Ez találta ki tehát, művelte, terjesztette és így ez adott nevet is a kettős rendszerű számtartásnak. Pedig az elmondottak szerint nemcsak a kereskedelmi, hanem egyáltalán minden *termelő* gazdaságnak s így a kereskedelmin kívül a mező- és ipari gazdaságnak is számtartását képezi; mert ezekben mindenütt dologi jószágot dologival cserélnek ki.

Másképp van ez a termelő gazdaságok ellenlábasában: a *háztartó*, a fogyasztó gazdaságokban, hol dologi jószágokat személyi javakért és megfordítva adnak és vesznek. Az bizonyos, hogy a személyi javak erkölcsi természetüknél fogva, számokban nem fejezhetők ki. Kérdés tehát, hogy a dologi jószágoknak személyi javakkal való kicserélése: két ellentétes irányban való bejegyzésre alkalmas-e? Igaz és hű kifejezése-e az ilyen bejegyzés a ténynek, melyet megörökíteni akar? Más szóval: van-e a kettős könyvvitel az ily csereügyleteknek nyilvántartására hivatva? Felelet: *egyáltalában nincs*.

Ennek pedig oka az, hogy a *dologi* jószágok kicserélésénél mindenik cserélőfél vagyona legalább alakilag, két ellentétes irányban változik. Egyik irányban szaporodik, a másik irányban kevesbedik. Mindkét cserélőfél könyveinek tehát e *mindkét irányú* változást ki kell fejezni. És a kettős rendszer szerint ki is fejezi. Mert úgy az adott, mint a vett javak dologi természetűek lévén, megszámolhatók, megbecsülhetők és gazdasági értékük számokba kifejezhető. Így: 10 mtr. posztó ára 100 frt, vagyis 100 frttal 10 mtr. posztót lehet venni, s ha létrejön a csereügylet, a kettős rendszer szerint a posztó-számla, a bevett 10 mtr. posztóval, illetőleg ennek ára fejében 100 frttal tartozik a pénztár-számlának, a pénztár pedig a kiadott 100 frtot követeli a posztó-számlától.

De hogy fejezhető ki mindkét irányban — vagyis: az eladónál,

mint kevesbedés és szaporodás, a vevőnél mint szaporodás és kevesbedés — az oly csere, melyben a dologi jószágért személyi javak és viszont adatnak és vétetnek? Például: midőn a tisztviselő szolgálatát az ezért járó fizetéssel, az orvos tanácsát az ezért adott tiszteletdíjjal, a napszámos munkáját a kiérdemelt bérrel stb. cseréljük ki.

Az ily eseteknek kettős irányban való számszeres kifejezése legalább is nem hű; mert az ilyen cserék csak egy és nem két irányban való feljegyzésre szolgáltatnak tényezőket. Például: a tisztviselőnek adott fizetés a kiszolgáltató által *egy irányban*, vagyis: csak kiadásban számolható el. De ennek bevételi egyenértéke: a tisztviselő szolgálata és elszámolásra egyáltalán nem alkalmas, s így: a kiadott fizetés ellentétes bevételül, a kifizetőnek nincs mit elszámolnia. És viszont a tisztviselő egyszer bevételben elszámolhatja az általa felvett fizetést, de ennek kiadási egyenértékéül saját szolgálatát kiadásba nem teheti. Így van a beteg az adott, az orvos a vett tiszteletdíjjal, a munkaadó és napszámos a munkával és ennek bérével stb.

Általában így van ez mindazoknál a csereügyleteknél, melyekben dologi jószágot személyivel, vagy személyi jószágot dologival cserélünk ki.

Ezek közé tartoznak kiválóan azok a csereügyletek, melyek az állam és a szolgálatában állók között, valamint az állam és a társadalom, a honpolgárok egésze között létrejönnek; mert az állam a polgároktól szedett adót és más gazdasági szolgáltatásokat bevételbe teheti; de ezekért a polgároknak viszontszolgáltatott, erkölcs-személyi természetű javakat kiadásba nem teheti. Viszont a polgárok adójukat stb. kiadásba tehetik, de az ezekért kapott erkölcsi, személyi javakat, mint bevételt el nem számolhatják. A mi tehát ezeknél az ügyleteknél mindig és minden körülmények között elszámolható: ez a cserének *csak az egyik* oldala, és pedig az, melyet a kicserélt dologi javak mennyisége képez. Ezt az egyik cserélő fél kiadja, a másik beveszi, a nélkül, hogy volna mit az első viszont bevételül, az utolsó pedig viszont kiadásul elszámoljon.

Az ily csereügylet tehát minden cserélőfélnél, ha *többször* is, de mindig csak *egy irányban* jegyezhető be. Még pedig, vagy *csak* mint bevétel, vagy *csak* mint kiadás.

Ebből következik, hogy minden olyan csereügylet, melynek egyik oldalát személyi javak képezik: legvilágosabban mindenik cserélőfél számtartásában (ha *többször* is, de) mindig csak: vagy egy bevételi, vagy egy kiadási számlán fejezhető ki.

Vegyük pl. az államnál vagy valamely magánvállalatnál alkalmazottak illetményeit. Ha 100 frtot fizetünk Rendes János számtartónak, ezt hogy jegyezzük fel? az előbb elmondottak szerint a kettős rendszerben úgy, hogy a csere két tényezője közül a fizető állami vagy magánpénztár követel. Ez bizonyos. De ki fog tartozni? tán Rendes?! hisz ez képtelenség volna, mert ő rászolgált a fizetésére, s így azzal nem tartozhatik.

Nem szenved kétséget, s majd látni is fogjuk, hogy a kettős rendszerű számtartás ilyen esetben segít magán. Az azonban kétségtelen, hogy ellentétes második feljegyzésre itt tényező nincs.

A személyi és dologi javak kicserélésénél tehát, csak a dologi rész, a feljegyzésre alkalmas tényező, s azt természetéhez képest vagy egy bevételi, vagy egy kiadási számlán fel is jegyezzük. Még pedig legalább kétszer, sőt néha többször is. De soha sem ellentétes irányban, és soha sem ellentétes számlákon. Hanem mindig ugyanegy irányban, ugyanegy: vagy bevételi, vagy kiadási számlán.

A legalább is kétszeri feljegyzés onnan származik, hogy a míg a dologiaknak dologiakkal való kicserélésénél, nem annyira a jog (13. §.) mint inkább a teljesítés játsza, a csere helyes létrejövetelének biztosítékát: addig a személyieknek dologiakkal való kicserélésénél, csak a jog feltétlen megállapítása képezi, a személyi javak szolgáltatójának biztosítékát arra nézve, hogy személyi javaiért a kikötött dologiakat csakugyan megkapja. Ezért ezeknél a cseréknél a számtartás súlyt helyez a jognak nyilvántartására, s így külön feljegyzi úgy ezt, mint külön a teljesítést. Minden csereügyletet tehát legalább is kétszer, de mindig egy irányban és egy számlán jegyez fel.

Ezek szerint utóbbi példánk természetének következő feljegyzések felelnek meg:

Az államnál kiadás.

Rendes Gábor számtartó illetményei		Telj.
Jog		
Évi fizetés havi egyforma részletekben 1200	Januárra	100
	Februárra	100
	stb.	

Rendes G.-nál bevétel.

Fizetésszámla		Telj.
Jog		
Évi fizetés havi egyforma részletekben 1200	Januárra	100
	Februárra	100
	stb.	

Az ilyen rendszerű számtartást egyszeresnek nevezzük; mert a csereügyletnek két oldala közül, csak az egyiket, a feljegyzésre egyedül alkalmas dologit jegyzi fel kétszer, sőt gyakran többször is, de mindig csak egy irányban és egy számlán. Tehát egyszeres és nem egyszerű (simplex) rendszer, a mint ezt a hozzá nem értők irányzatosan mondani szokták.

A dologi javaknak személyiekkel való kicserélése képezi tehát létokát és alapját az egyszeres számtartásnak. Ezért az ilyen rendszerű számtartás azoknál a gazdaságoknál, vagy a gazdaságoknak azoknál az ágainál otthonos, melyeknél dologi javakat dologiakkal cserélnek ki.

Az egyszeres rendszerű számtartás államkincstárinak is szokott neveztetni. Pedig a háztartó gazdaságokban rendszerint dologi jószágoknak személyi javakkal és viszont való kicserélése, vagyis: oly csereügyletek fordulnak elő, melyeknek kifejezésére egyedül az egyszeres rendszer alkalmas. Ezért az egyszeres rendszer kincstári helyett inkább háztartásinak volna nevezhető.

A háztartások közül azonban, az államit és az ezéhez — megfelelő arányokban — hasonló törvényhatóságit és községit kivéve, egy háztartás sem bir olyan közérdekkel, hogy számtartásának rendszere szélesebb körben figyelmet kelthetett volna. Az egyszeres rendszer tehát csak mint: államkincstári lett élénkebb figyelem és tudományos művelés tárgya, s így nevet is ez adott annak.

Az államgazdaságban és ennek egyes ágazataiban, mint kiválóan háztartó gazdaságban, túlnyomólag az egyszeres rendszer van alkalmazva. Még pedig nemcsak azoknál az ágaknál, melyekben dologi jószágot személyivel cserélnek ki, hanem még ott is az egyszeres rendszer formái vannak, hol dologi jószágok dologiak révén kerülnek forgalomba.

És megfordítva. Alkalmaz az állam olyan helyen is kettős rendszert, a hová az nem való.

Mind ebből nem az következik, hogy egyik rendszert, a másik rovására dicsérni vagy kisebbíteni kellene. Ezt csak azok teszik, kik csak az egyik rendszert sem ismerik alaposan. Mindenik rendszer a maga helyére való. Ott az a legjobb. Így a kettős rendszer a termelő, az egyszeres a háztartó gazdaságokban.

Ez aztán megint nem zárja ki, hogy bármely rendszer szerint, bármely gazdaságban valamelyes rendet tartani ne lehetne, a mely rend még mindig jobb lesz, mintha semmiféle rend sem volna.

Csak hogy azért, mert így kerülő úton is sikerül, tán több munkával és tán nem is olyan tiszta, olyan átlátszó — de még is — rendet tartani: ezért nem lehet elejteni azt az alapvető elvet, mely szerint a számtartás rendszerének, meg kell hogy úgy feleljen a gazdaság természetének, a mint egyáltalán az alak mindenben és mindenütt megfelel az anyagnak, a külső: a belsőnek. A netán mégis mutatkozó kivételekre szabályt alapítani nem lehet!

A gazdaságoknak a 19. §-ban előadott további megkülönböztetése, a számtartásra már kevesebb jelentőséggel bír.

Nevezetesen a gazdaságoknak tulajdonosukhoz képest való megkülönböztetése, csak annyiban van a számtartásra hatással, hogy a nyilvános gazdaságokban kivétel nélkül megbizottak gazdálkodnak, s hogy így azokban, a számtartásnak nemcsak a számvitelre, hanem a számadoltatásra is megfelelő súlyt kell fektetnie.

A többtagú gazdaságoknál pedig figyelmet kell arra fordítani, hogy a gazdálkodást támogató számvitel, minden gazdasági ágban, mindig ott legyen: a gazdálkodás kezeügyében. Előtte vagy mögötte, de úgy körülötte, hogy támogatása sohase hiányozzék. Ellenben az ellenőrzést támogató számadoltatást, a gazdálkodástól lehetőleg elkülönítve, ettől függetlenül és egységesen kell berendezni.

Végül a gazdaságok számtartásában, azok csereközegére annyiban kell súlyt helyezni, hogy a kezelés alá, in natura kerülő javak kezelése és részben elszámolása is, a pénz kezelésétől és elszámolásától részben különböző, de sok tekintetben ahhoz hasonló meghatározások alá tartozik s hogy nevezetesen a mindinkább nagyobb mérveket öltő hitelgazdaság sajátosságaira, a számtartásnak kellő figyelmet kell fordítania.

Végre félreértések kikerülése czéljából még megjegyezzük, sem tulajdonos, sem berendezés, sem csereközeg arra befolyással nincs, hogy egyszeres vagy kettős rendszerű legyen a számtartás. Csak egyedül a gazdaságnak háztartó vagy termelő mivolta. Még ha a tulajdonos hatalmánál fogva másképp intézkedik is, lényegben nem változtathat a helyzeten. Annyira nem, hogy pl. az összetett gazdaságok egyik ágában háztartó természeténél fogva lehet egyszeres számtartás, míg a másik ág természeténél fogva a kettőst igényli stb.

MÁSODIK KÖNYV: ÁTALÁNOS RÉSZ.¹⁾

III.

AZ ÁLLAMRÓL.

32. §. Az állam és szervezete.

(Életcél, működés, társadalom, hatáskör, külső feltételek, jog alanyilag és tárgyilag, társulatok, állam, eszközei, a hatalom és gyakorlói, szervezet, alkotmány, fejedelmi, törvényhozói és végrehajtó hatalom, az állam személyisége.)

Az embernek életcélja az, hogy saját erőit és tehetségeit kifejtve: az erkölcsi és anyagi jólét és fejlődés lehető magas fokára emelkedjék. Az embernek tehát úgy a benső vagyis: erkölcsi, mint a külső, vagyis: anyagi világra ható működést kell kifejtenie.

Ez a működés azonban csak rendezett társadalomban, vagyis csak ott lehetséges, a hol mindenkinek hatásköre minden irányban pontosan meg van állapítva; a hol e hatáskörön belül és mások hatáskörének tiszteletben tartása mellett, mindenki szabadon működhetik és a hol az egyes ember életcéljára mulhatlanul szükséges és saját erejét fölülmuló külső föltételek előállításánál, embertársai segélyére is számíthat. Az ember ezen szabad működési körének határait kijelölő *szabályok* foglalatát tárgyi értelemben, az ezen szabályoknak megfelelő *cselekvési* szabadságot pedig alanyi értelemben: *jognak* nevezzük. Maga a működési kör: az ember jogköre.

A rendezett együttlét vagyis: a társadalom azonban csak úgy jó létre, ha ennek megalapítására az emberek egymás között társaságba lépnek, s így a jogköreiket közérővel összeférhetőkké teszik.

¹⁾ *Jegyzet.* A bevezetés 5. §-ában megállapított rendszer szerint az első könyvben a gazdasággal és ebben a számtartással, a legáltalánosabb alapvető módon foglalkoztunk. Csak most térünk tüzetesen át az államra, hogy ennek gazdasága keretében számtartását keressük fel.

Ez által nem csak a jognak szereznek általános érvényt, hanem életcéljaiknak azokat a külső föltételeit, melyekre egyenként erőtlenné volnának, közös erővel előállítani iparkodnak. Ilyen társulatok: a család, nemzetség, törzs, nemzet, az egyházi és világi, a tudományos, művészi, gazdasági, ipar és kereskedelmi stb. társaságok.

Mindezek azonban korlátolt eszközeik- és körüknél fogva rendezett társadalom létesítésére még nem elégségesek, hanem a jog létesítésére és fentartására, az erkölcsi és anyagi jóllét és fejlődés előmozdítására, valamely meghatározott területen lakó embereknek egységes főhatalom alatt kellett szervezkedniök. Az így létrejött közület: az *állam*. Így alakult a magyar állam is ezelőtt 1000 évvel, s így áll fönn ma is módosulva, fejlődve, erőben és függetlenül.

Az államnak, mint oly társadalmi intézménynek, mely létének szükségéből meríti eszközeinek jogosultságát: a közös célok és az egyesek magatartása között mulhatlanul szükséges összhangot, még az utóbbiak akaratával szemben is fel kell tartania. Az állam léte tehát az egyesekkel szemben olyan ellenállhatlan kényszererőt tételez fel, mely az elérendő közös célokat meghatározza, s azokat létesíti.

E kényszererő: az állami hatalom, mely három részre, ú. m. fejedelmi, törvényhozó és végrehajtó hatalomra oszlik. Mind ez azonban önmagában csak puszta eszme, mely az által nyer életet, hogy egyesek, vagy többek képviselik. Ezek az általuk képviselt hatalom jogkörét, vagy ennek egyes részeit, részint maguk személyesen gyakorolják, részint megbízottjaik által gyakoroltatják.

Az állam saját hatalmának ily képviselőtere és gyakorlatára megfelelő *szervezettel* bir, melyet általában: *alkotmánynak* mondunk. Különösen és szűkebb értelemben pedig alkotmányosnak, azaz: constitucionálisnak mondjuk az oly államszervezetet, hol az államhatalom gyakorlatában, megbízott képviselői által a nép is részt vesz. Ilyen a magyar alkotmány is, melynek alapját és kiindulási pontját, a hazát kereső és szerző ősök vérszerződése képezte, és a melynek egyik pontja a nemzetnek a közügyekre való befolyását, abban való részvételt határozottan kikötötte.

Minden alkotmányban a legkiválóbb helyet az állameszméjének, hatalma egységének és felségének physikai személyesítője: az állam feje — nálunk az apostoli király — foglalja el, ki az államélet követelményeit, az államnak általa gyakorolt főhatalmával, vagyis: a fejedelmi hatalommal minden irányban érvényre emelni első sorban van hivatva.

Másodszorban ez a törvényhozó hatalomnak feladata. Az állam akaratát ugyan is törvényekben fejezi ki, s az államnak a törvények alkotása, módosítása, megszüntetése és hiteles magyarázatában nyilvánuló hatalmát: *törvényhozó hatalomnak* nevezzük. Nálunk e hatalom gyakorlata törvényeink (az 1798: XII. t.-cz.) értelmében, a törvényesen koronázott királyt és az országgyűlést együttesen illeti meg.

Az államnak a hozott törvények végrehajtásában nyilvánuló hatalmát: *végrehajtó hatalomnak* nevezzük. E hatalom nálunk kizárólagosan a királyt illeti meg, a ki ezt azonban (az 1848-iki III. t.-cz.) független felelős magyar miniszteriuma, mint: kormánya által gyakorolja. Bárminő rendelete és határozata, tehát a királynak csak úgy érvényes, ha azt, az abban foglaltakért az országgyűlésnek felelős miniszterek egyike aláírta, s ez által azt magáénak vallja. Az állami hatalom ezt a részét a gyakorlatára hivatott kormányról: *kormányhatalomnak* is mondják.

Az állam ilykép az állam fejében személyi képviselőt, az országgyűlésben gondolkodó és akarat kifejező, a kormányban cselekvő, végrehajtó szervet, a haza földje és polgárai összeségében pedig mintegy testet és lelket bir. Az állam tehát mint egy nagy tehetségek felett rendelkező erkölcsi jogi személy iparkodik tagjainak — a polgároknak — összes életcéljai megvalósítására.

33. §. A fejedelmi hatalom birtokosa.

(Király, helye az államéletben, viszonya a törvényhozó és végrehajtó hatalomhoz, czíme, hatalmának szervezete és hatásköre, korona, koronázás, udvartartás, udvari méltóságok, idegen államok, országgyűlés, törvényszentesítés, a végrehajtók megbízatása, adományozás, hadúr, pénzverés, birói hatalom, kegyelmezés, kiváltságok, Horvát-szlavon-dalmátország, Ausztria.)

Magyarországon az állami hatalom a királyban, mint az állam egységének személyi képviselőjében van kifejezve.

Minthogy az állami hatalomnak mindenki alá van rendelve: a királynak hatalma az államban mindenek fölött áll. Ő kútfeje minden méltóságnak és minden hatalomnak. Csak az ő személyes akaratával válik a törvényhozó hatalom akaratává: törvénynyé és ezeket a végrehajtó kormány az ő nevében hajtja végre. A király személyében nyilvánul az állam hatalma teljes felségében, souverain módon, vagyis: minden emberi hatalomtól függetlenül. Azért személye szent és sérthetetlen, s királyi felség — majestas — czim illeti meg. Ezen kívül az első magyar királynak a kereszténység

terjesztése körül, kifejtett apostoli működésének emlékéül „apostoli“ czímet is visel.

Azonban Ő apostoli királyi Felsége egyszersmind ausztriai császár is. Ezért czíme: „Ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya“ vagy rövidebben: „Ausztriai császár és Magyarország apostoli királya“; „Ő Felsége a császár és király“ vagy végül: „Ő császári és apostoli királyi Felsége“. A megszólításnál: „Császári és apostoli királyi Felség! Legkegyelmesebb Úr!“

A királyi hatalom az állam alkotmányában önálló helyet foglal el, s feladatainak megfelelő szervezettel és hatáskörrel bir. Első sorban, a királyi hatalom teljének jelvénye: Magyarország szent koronája (*Sacra corona Regni*). Törvényeink (az 1791-iki III. t.-cz.) világosan kimondják, hogy ősi szokás szerint csak az ország szent koronájával való koronázás adja meg a királyi hatalom teljes és tökéletes birtokát. A koronát ezért a nemzet ma is, mint ősi alkotmányának és szabadságának palládiumát őrzi és tiszteli. Ide tartoznak még: a koronázási jelvények, az ország ékességei (*clenodia Regni*); t. i. a királyi pálcza, az alma, szent István kardja, palástja és az apostoli kettős kereszt.

A király magas méltósága igényeinek megfelelő fényes udvartartással bir, s személyi működésének támogatására a kabinet-iroda szolgál. A különleges részben erről bővebben lesz szó. A királyi udvar fényének emelésére rendelvek továbbá a különböző magyar udvari méltóságok; a szent István-rend lovagjai; a magyar nemesi testőrség; a királyi kamarások és udvarnokok stb.

Hatáskörét illetőleg: a király, mint az állam személyes akaratát és cselekvőségét kifejező személy, az államhatalomnak más államokkal szemben képviselője. Mint ilyen az állam külügyeinek intézője; legfőbb hadúr, ezért az állam fegyveres erejével rendelkezik, s mint ilyen hadüzenési és békekötési joggal bir.

Alatta állanak a törvényhozó és végrehajtó kormányhatalom közegei.

Az országgyűlés összehívása, elnapolása, feloszlatása, évi ülésének megnyitása és berekesztése, mind: királyi jogok. Az országgyűlésen nem csak kezdeményezési joggal bir, hanem az országgyűlési határozatok csak az ő hozzájárulása, illetőleg jóváhagyása és szentesítése által emelkednek törvényerőre. Ezért a király a törvényhozásban döntő befolyást gyakorol.

A végrehajtó kormányhatalom pedig épen őt illeti meg, úgy a kül-, mint a belügyekre nézve. A kormányzat összes intézői és közegei tehát közvetlen vagy közvetve a király nevében, s a tőle nyert megbízatás folytán járnak el, minthogy minden hivatal és tisztség adományozása a törvényes feltételek mellett a királyt illeti meg. Ő a legfőbb hadúr. Az igazgatás minden részében, az egyházi és világi ügyekben főfelügyeleti joggal bír. A pénzverési és kibocsátási jog kizárólagos felségjogot (*jus majestatis*) képez. A király az igazságszolgáltatás feje, kire Werbőczy szerint: „a birói hatalom joga az uralkodással és kormányzattal együtt átruháztatott“. A kegyelmezés magasztos joga, a kiváltságok, címek és rangok adományozása szintén őt illeti.

Mindezek szerint a magyar király a magyar állam törvényhozó és végrehajtó hatalmának valóságos és állandó feje, s mint ilyen fölül áll minden folyó jelennek, társadalmi és állami torzsalakodásán. Ezért nem választás, hanem törvényes öröklés útján jut az uralkodáshoz és személyes akaratából sem törvényt nem alkothat, sem végre nem hajthat, hogy ne kelljen ezekért felelnie. Mint szent és sérthetlen lény tehát felelősségre nem vonható, hanem államhatalmi cselekvényeiért miniszterei felelősek.

Megjegyzendő még, hogy Horvát-szlavon-dalmátország részint a honalapítás, részint szent László nagy királyunk óta, a magyar királyság elválaszthatlan részét képezi. Ezért a magyar király ezen minőségénél fogva, egyszersmind az említett országnak is királya. Továbbá a magyar állam ezidő szerint királyul Ausztriával egy és ugyanazon uralkodót ismer; mert a királyválasztás jogával is birt magyar országgyűlés 1687-ben kimondotta, hogy jövőre nézve Magyarország, a Habsburg-családból származó fiú-örökösök közül, az első szülöttet választás nélkül törvényes királynak ismeri el. Ezt az örökösödést 1723-ban, az úgynevezett *pragmatica sanctio* a nőágra is úgy terjesztette ki, a mint az: a Magyarországgal és hozzátartozó részekkel, feloszthatlanul és elválaszthatlanul birandó osztrák örökös tartományokban, már előbb megállapítva volt. Mindezeknél fogva a magyar király egyszersmind osztrák császár is. Végül a magyar király nemzetközi egyezmény alapján, gyakorolja Bosznia és Hercegovina felett is a fejedelmi hatalmat.

34. §. A törvényhozó hatalom birtokosai.

(Gyakorló, a törvény, ennek életbe lépése, törvénytár, országgyűlés, részei, főrendek, képviselők, elnökök, tanácskozás és nyelve, bizottságok, delegacio, közös ügyek, összeférhetlenség, törvény szentesítés, tanácskozás tárgyai, Horvát-szlavon-dalmát ország, önkormányzata.)

A törvényhozó hatalom gyakorlata Magyarországon a királyt és az országgyűlést együttesen illetik meg; sem a király akarata az országgyűlés beleegyezése nélkül, sem pedig az országgyűlés határozata a király szentesítése nélkül, törvényerőre nem emelkedhetik. A törvényhozás e két tényezőjének összhangzatos működése által lesz alkotva: a törvény. Ez alatt az állam akaratának hiteles kifejezését kell érteni. A mennyiben valamely törvény hatályának kezdete, magában a törvényben megállapítva nincs, vagy ennek meghatározását nem a miniszteriumra bízta: minden törvény az országos „Törvény Tár“-ban való megjelenését követő két hét múlva lép életbe. Minden naptári évről külön törvénytár jelen meg, melyben a törvények római egyessel kezdődő sorszámmal láttatnak el, úgy hogy a törvényekre való hivatkozás: az év és sorszám megnevezése által történik.

A magyar országgyűlés alkata az 1848-iki IV-ik és V-ik törvényczikkek értelmében két részből áll. Úgy mint: a főrendi és a képviselőházból. Az előbbinek tagjai az ország főurai. Ezek örökös jogon: az uralkodóház teljeskorú férfitagjai föltétlenül, valamint a magyar hercegek, grófok, bárók, ha legalább 3000 frt évi földadót fizetnek; továbbá az ország zászlósai, a pozsonyi gróf, a fumei kormányzó, a királyi Curia és a közigazgatási bíróság elnökei és másodelnökei, a budapesti királyi ítélő tábla elnöke, a római és görög szertartású egyháznagyok, valamint a protestáns egyházak némely egyházi és világi elnökei, végül a király által élethossziglan kinevezett legfeljebb 50 tag. A főrendiház elnökét és másodelnökét a ház tagjai közül a király nevezi ki.

A képviselőház ellenben, elnökeit saját tagjai közül maga választja. Tagjai: az erre jogosítottak által kerületenként választott 413 képviselő. (Lásd: az 1848: V. és VII., 1868: XXX. és XLIII., 1873: XXVII., 1874: XXXIII. és 1877: X. törvényczikket.)

Az országgyűlésnek mindkét háza saját tanácskozási teremmel bir. A tanácskozási nyelv a magyar.

A tanácskozás előkészítése a főrendiházban szakbizottságban

történik. Ilyenek pl. az igazolási, a függő államadósságot ellenőrző, mentelmi, pénzügyi, közjogi és törvénykezési, közgazdasági és közlekedési, s végül naplőhitelesítő szakbizottságok.

A képviselőház pedig kilencz osztályra és több, részint állandó, részint esetről esetre kiküldött szakbizottságra oszlik. Ezek közül a gazdasági bizottság a képviselőház költségvetését készíti. A számvizsgáló bizottság pedig a ház kiadásait ellenőrzi. A törvényhozás mentelmi jogánál fogva, az országgyűlés tagjai az országgyűlésen tett nyilatkozataikért nem felelősek. E felett örökös a mentelmi bizottság. A korona kijelölésétől, vagy a korona, kormány és közgeinek kinevezésétől, befolyásától függő, fizetéssel vagy díjjal járó állásnak vagy hivatalnak, — kevés kivétellel — a képviselőséggel való egyidejű viselése tiltva van. Ennek megtartására ügyel az összeférhetlenségi bizottság. A pénzügyi bizottság egyéb pénzügyi dolgokon kívül, a költségvetést és a zárószámadási bizottság, az államzáró számadását tárgyalja.

Van még egy nevezetes bizottsága az országgyűlésnek. Ez a delegáció, vagyis: az osztrák és a magyar közös ügyek tárgyalására hivatott bizottság. Ez az előbbi §-ban említett abból a körülményből származik, hogy Ausztriával közös uralkodónk és így közös ügyeink is vannak. Ezek századokon át sok és keserves félreértésekre adtak alkalmat, míg végre az 1867-iki kiegyezésben szabályozást nyertek. E szerint Ausztriával csak két közös ügyünk van. A kül- és hadügy. Ezek is csak annyiban, hogy ebben a két ágazatban, a végrehajtó hatalomnak gyakorlása és gyakorlói, továbbá ezeknek az ügyeknek háztartása és az utóbbinak megállapítása, Ausztriával közös szervezetet, intézményt képez. Maga a törvényhozás tehát, még erre a két ügyre vonatkozólag sem közös, a mint hogy közös törvényeink sincsenek; mert még a kül- és hadügy is, úgy a magyar országgyűlésen, mint az osztrák törvényhozásban egymástól függetlenül (ugyan, de a dolog természete szerint egyértelműleg) hozott törvények szerint gyakorlandó. Az előbb említett s évenként újra választandó delegációba a főrendiház húsz, a képviselőház negyven tagot küld. Az előbbieket közül egyet, az utóbbiak közül négyet, az alább tárgyalandó horvát-szlavon küldöttek közül kell választani. Ennek a bizottságnak az képezi feladatát, hogy a közös kül- és hadügy háztartását tárgyalja és megállapítsa. Ebből a célból Ausztria is hasonló bizottságot küld ki. Ő Felsége mind a kettőt évenként: Budapestre és Bécsbe felváltva hívja össze. Mindenik

bizottság előbb albizottságokban tanácskozik és tárgyal, s külön tart teljes üléseket, melyekből egymással írott üzenetekben érintkeznek. Csak ha így meg nem tudnának egyezni: ekkor tartanak közös ülést. De ekkor is, tisztán csak szavazás céljából, a mely alkalomra a bizottságok teljesen egyenlő számú tagokkal jelennek meg. A mind két delegáció által egyértelműleg elfogadott határozatok törvényerővel bírnak, mely célból azokat a magyar törvényhozás, a maga módja szerint törvénybe is iktatja.

Az országgyűlés tárgyalása, melyet vitának neveznek, minden tárgyra nézve kettős: általános és részletes. Ennek befejeztével történik a szavazás. Minden törvényjavaslatot előbb a kezdeményezési joggal bíró képviselőházban, aztán a főrendiházban tárgyalnak, hol a javaslatot újból megvitatják. Ha a főrendiház megállapításai a képviselőházétól eltérnek, a két ház írásbeli üzeneteket vált mindaddig, míg az egyetértés létre jó. A törvényjavaslatnak ilykép közös akarattal megállapított szövege, mindkét ház elnökének és egy-egy jegyzőjének aláírásával, a miniszterium útján szentesítés végett Ő Felségéhez lesz fölterjesztve.

A tanácskozás tárgyát illetőleg, a törvényhozásnak már főnebb adott fogalmából következik, hogy az az államélet összes tevékenységére kiterjed. Így: az állam szervezetének, alkotmányának megállapítására, fejlesztésére, módosítására, megváltoztatására, a kormányzat, közigazgatás, igazságszolgáltatás minden ágában előforduló szerves intézkedésekre, az államgazdaság rendszerének és a költségvetésnek meghatározására, valamint a hozott törvények végrehajtásának *ellenőrzésére*.

Horvát-szlavon-dalmát országból ezidő szerint Dalmácia ugyan tényleg Ausztriához van kapcsolva, de különben úgy ez, mint Horvát-szlavonország többi része, épen oly elidegeníthetlen és elválaszthatlan módon tartozik a magyar állam területéhez, mint bármely három-négy vármegyéből álló más része az államnak. A különbség csak az, hogy földrajzi fekvésüknél fogva azokban a részekben, az önkormányzat a történeti idők folyamán jobban kifejlődött, mint az állam más részeiben. Ennek az önkormányzatnak mértékét előbb 1868-ban, aztán 1873-ban úgy szabályozták, hogy a szoros értelemben vett belügyet, továbbá a vallás-közügyet és az igazságügyet, ezeknek az országoknak önkormányzata körébe tartozónak mondták ki. Ezekre az ágakra Zágrábban egy külön tartományi törvényhozó testület van szervezve. Az állami élet más

ágaira, a törvényhozó hatalmat a magyar állam országgyűlése, Budapesten gyakorolja, hová a tartományi gyűlés és pedig a képviselőházba negyven, a főrendiházba két tagot küld, saját tagjai közül. Ezek a tartományi önkormányzatnak fentartott három ágat kivéve, minden egyéb ügyben a magyar képviselőkkel azonos jogokat birnak, sőt a tanácskozásokban horvátul is szólhatnak.

Bosznia és Hercegovinára is a törvényhozási jogokat Magyarország és Ausztria külön-külön, de összhangzóan hozott törvényekkel gyakorolja.

Források: 1868: XXX. és 1873: XXXIV. t.-cz.

35. §. A végrehajtó hatalom birtokosa.

(Kormány és hatalma, ennek négyféle értelmezése, kinevezés, bizalom, felelőség, a végrehajtás ruganyossága, rendeletek különfélesége, egyes miniszterek, minisztertanács, felség jóváhagyása, elnökség.)

Mint a 32. §-ból tudjuk, a végrehajtó hatalom birtokosa a *kormány*. Ez alatt első sorban azokat az államférfiakat kell érteni, kik bizalmát birják, úgy a királynak, mint az országgyűlésnek, s kiket a király koronájának tényleges tanácsosaivá, a koronatanács tagjaivá, minisztereivé nevez ki és a kik aztán nemcsak a királynak, hanem országgyűlésnek is működésükért felelősséggel tartoznak.

A kormányhatalomnak különféle értelmezésével találkozunk. Sokszor az alatt az államnak egész osztatlan és egységes hatalmi működését értik. Máskor csak a törvények végrehajtásában nyilvánuló hatalmát, a 39. §-ban tárgyalandó önkormányzat kizárásával. Sőt gyakran csak magoknak a kormányférfiaknak működési körét értik alatta. Mi a végrehajtó kormányhatalom alatt államnak és az ebbe foglalt önkormányzatnak, a törvények végrehajtásában nyilvánuló hatalmát értjük.

Ennek a hatalomnak gyakorlása pedig teljességgel nem valamely gépies végrehajtása, „kezelése“ a törvényeknek; mert ezek legtöbbször csak az önmagukban egyszerű elveket, a követendő irányt, gyakran csak a vezéreszmét jelölik ki, a nélkül, hogy a bekövetkező végrehajtásnak pontosan ki sem számítható esélyeibe, részleteibe bocsátkozhatnának. A személyek, tárgyak és viszonyok pedig, melyekre az általánosságban mozgó törvényeket esetről esetre alkalmazni kell, oly különféleképen változók, s más és más alakúak,

hogy a végrehajtásnak, a gyakorlati élet folytonos hullámozása, újabb és újabb jelenségei között, öntudatosan intézkedő, a törvényektől tetteinek csak lényében függő, különben egészen önálló hatalomnak kell lennie. A törvény gyakran nem sokkal több a holt betűnél, melybe csak a végrehajtás lehel életet. Ettől a végrehajtástól függ tehát sokszor, még a törvényhozás működésének is a sikere.

Ezért a kormány nemcsak egyszerű *végrehajtási* rendeleteket ad ki, melyek a valamely törvény életbeléptetésére szükséges teendőket határozzák meg, hanem ad ki törvényt *pótló*, vagyis oly rendeleteket is, melyek törvény által nem rendezett ügyeket, az alkotmány és törvényhozás szellemében szabályoznak. Sőt a törvényhozás utólagos beleegyezésének reményében, fenyegető sürgős veszély esetén, még a *törvényt módosító* vagy *felfüggesztő* rendeletet is bocsáthat ki.

Minden miniszterre a végrehajtó hatalomnak rendesen egy ága van bízva, melyben az minden irányban, gazdaságilag és számtartás tekintetében is önállóan jár el. Vegyes természetű ügyekben pedig az érdekelt miniszterekkel egyetértőleg. Az egész végrehajtó hatalmat illető ügyekben az egész kormány, azaz: a minisztertanács határoz. Minthogy pedig a végrehajtó hatalom a királyt illeti meg, s a miniszterium csak ennek közege: azért minden fontosabb megállapodást, kinevezést, törvényjavaslatot stb. Ő Felsége elébe kell jóváhagyás, illetőleg hozzájárulás czéljából terjeszteni.

A minisztertanácsban az elnökség Ő Felségét illeti meg. Rendesen azonban a miniszterelnök vezeti azt. A miniszterelnököt valamint az elnök előterjesztésére a többi minisztert, Ő Felsége nevezi ki. Címök: Nagyméltóságú miniszter! Kegyelmes úr!

36. §. A felelős kormány-rendszer.

(A végrehajtó hatalom tulajdonosa, megbizottak, visszaélések, a király személye, a felelősség terhe, visszalépés, ellenjegyzés, rendelkezés, vádalahelyezés, kormány-rendszer.)

A 32. §-nak azt a kifejezését, hogy a királyt megillető végrehajtó hatalmat a kormány gyakorolja, úgy kell értelmezni, hogy a király az állam egész végrehajtó hatalmát, személyesen gyakorolni physikailag képtelen lévén, annak nagy részét rég idők óta megbizottjai által gyakoroltatta. Ezek azonban eljárásaikért

akkor csak a királynak voltak felelősek. A királyt pedig személyének sérthetlenségénél fogva megbizottjainak, a ténylegesen kormányzóknak, visszaéléseiért felelősségre vonni nem lehetett.

Hogy tehát a királyi méltóság megcsorbitása nélkül, a hatalommal való visszaélésnek elejét lehessen venni, vagy ha illet elkövetnek, ezt megtorolni lehessen: a királyt — mint szent és sérthetlen lényt — a hibázhatás emberi tulajdonságától meg kellett menteni. Ezért róla csak az állam üdvére törekvő működést feltételezve: a „végrehajtó hatalomból“ neki „a hatalmat“, a ténylegesen kormányzó, minisztereknek pedig a „végrehajtást“ s az ezzel járó felelősséget kellett tulajdonítani. Az utóbbiaknak azonban joguk van, megbízásukat a király kezébe bármikor letenni, ha a felelősséget akár a végrehajtandó törvényekért, akár a végrehajtó hatalomnak tulajdonosa: a király rendelkezéseiért elvállalhatni nem vélik.

A miniszterek felelőssége alakilag úgy nyer kifejezést, hogy a királynak bármely alakú rendelkezését, az ezért felelős miniszter aláírja vagyis ellenjegyzi. Minisztert ebben csak miniszter helyettesíthet. A végrehajtó hatalomnak a kormány által való gyakorlása pedig abban nyilvánul, hogy a miniszterek és ezek megbizottjai: az államtitkárok, tanácsosok, parancsnokok, igazgatók, felügyelők stb. a törvények keretén belől, ezek foganatosítása czéljából önállóan saját nevük alatt, saját egyéni akaratuk szerint, de saját egyéni felelősségükre is: rendeleteket, utasításokat, parancsokat, esetleg a teendők természetéhez képest, csak felhívásokat, némelykor pedig csak útbaigazító figyelmeztetéseket stb. adnak ki.

A miniszterek nálunk felelősségre vonhatók: *a)* minden oly tettért vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fennálló törvényeket, az egyéni szabadságot, vagy a tulajdon szentségét *sérti*, s általuk hivatalos minőségükben követtetett el, vagy adatott ki; *b)* a kezeikre bizott pénz és egyéb értékek *elsikkasztásáért*, s végül *c)* a törvények végrehajtásában, vagy a közcsend és bátorság fentartásában elkövetett *mulasztásokért*, a mennyiben ezek a törvény által rendelkezésekre bizott végrehajtási eszközökkel elhatárolhatók lettek volna. A miniszterek vád alá helyezését a képviselőház rendeli el, s fölöttük a főrendiház által saját kebeléből alakított tizenkéttagú bíróság ítél.

A végrehajtó hatalomnak a jelzett felelősség mellett való gyakorlását: felelős kormány-rendszernek mondjuk

37. §. A kormányhatalom felosztása.

(Ágak, igazságügyi közigazgatás és bíraskodás, külügy, diplomácia és konzulátus, belügy és annak ágazatai, véderő, pénzügy, tárcza nélkül, magyar miniszterek, bán, közösök, vezénylet, igazgatás, foganatosítás, intézetek, fokozatok.)

Az előbbi szakaszban már említettük, hogy a miniszterek mindenikére a végrehajtó kormányhatalom egy-egy ága van bízva. A kormányhatalom tehát első sorban ágakra oszlik és pedig annyi ágra, a hányféle úton és módon az állam céljára jutni iparkodik. Ezek: 1. az igazságügy; 2. külügy; 3. belügy; 4. véderőügy; 5. pénzügy.

1. Az igazságügy alatt a jogrend létesítésére, megóvására és tökélyesbítésére szolgáló intézményeknek előállítása, s ezen intézmények működése, valamint vezetésük és felügyeletük értendő. Az igazságügy keretén belül szorosan meg kell egymástól különböztetni a közigazgatást és bíraskodást. Az előbbi alatt az igazságügyi intézmények előállítását és működésük felügyeletét, az utóbbi alatt pedig a jognak önmagáért való érvényre emelését értjük. A bíraskodás a kormánytól független működés.

2. Külügy alatt az állam és polgárai érdekeinek idegen államokkal és polgárokkal szemben való képviselést és békés megvédését kell érteni. Itt egymástól diplomáciai és konzuli teendőket kell megkülönböztetni. Az első főleg az állam politikai céljainak, az utóbbi pedig legtöbbször a kereskedelmi érdekeknek érvényesítésére irányul.

3. A belügy az állam földrajzi határain belül a polgárok személy- és vagyonbiztonságának, testi és lelki, művelődési és közgazdasági érdekeinek fejlesztésére szolgáló intézmények létesítése. A belügyek keretén belül a szoros értelemben vett belügyön (vagyis: a belső rend és csend biztosítása, s a politikai közigazgatás vezetésén) kívül megkülönböztetjük még: a földművelés, továbbá az ipar- és kereskedelemügyet, mint a nemzet gazdasági érdekeinek az államhatalom részéről való előmozdítását és a vallás-közoktatásügyet, vagyis: a nemzet szellemi-erkölcsi fejlődésének támogatását.

4. A véderőügy alatt az állam fegyveres erejének kiállítására, ellátására, begyakorlására, vezetésére, s így az államnak és polgárainak jogtalan erőszak ellen, erővel való megvédésére szükséges

intézkedések foglalatját értjük. Ennek keretében a hadsereget és a honvédséget a népfelkeléssel együtt különböztetjük meg. Az államnak külellenségektől való megvédése és a belső rend fentartása első sorban rendszerint a hadsereg feladata. A honvédség háború idején a hadsereg támogatására és a belső rend fentartására van hivatva.

5. A pénzügy az államnak saját szükségei fedezésére szolgáló pénzösszegek megszerzésében, és kezelésében nyilvánuló gazdasági működése.

Hazánkban nemcsak a végrehajtó hatalom ennek az öt ágazatának élén áll egy-egy miniszter, hanem még az előbb említett földművelés, ipar- és kereskedelmi, valamint vallás- és közoktatási ügyek kormányzata is, egy-egy külön miniszterre bízva. Sőt ezeken kívül még, úgy hazánk alkotmányában és kormány szervezetében, mint máshol is vannak működési körök, melyek bár nem képezik az államélet önálló ágait, mégis sajátosságuk miatt egy-egy ú. n. tárcza nélküli miniszterre vannak bízva. Mindezek tekintetbe vételével a magyar állam végrehajtó hatalmát, összesen tizenhárom miniszter gyakorolja, helyesebben kormányozza. Ezek közül tíz magyar királyi és három császári és királyi közös miniszter.

A tíz magyar királyi miniszter közül nyolcz, a végrehajtó hatalomnak előbb említett nyolcz ágát kormányozza. Van még két tárcza nélküli miniszter. Az egyik a Felség személye körüli, Bécsben székelő miniszter, azzal a hivatással, hogy ott a magyar állam érdekeit képviselje és érvényre juttassa. A másik a horvát-szlavon-dalmát miniszter, az összekötő kapcsolatot képezi az állam és az említett országok önkormányzata között. Az utóbbi élén egy magyar zászlós úr: a horvát bán áll, ki a horvát tartományi gyűlésnek felelős, s a kinek a Felség elé kerülő minden intézkedését, a magyar királyi horvát-szlavon-dalmát miniszter is ellenjegyzí, s így ezért a magyar állam országgyűlésének felelős.

A közös miniszterek közül kettőnek van tárczája. A kül- és a hadügyminiszternek. A harmadik: a közös pénzügyminiszter, a két közös ügynek háztartására szükséges pénzeket gondozza, s inkább a közös miniszterek parlamentaris tanácskozhatásáért, mint a neki adott végrehajtó hatalom gyakorlásáért van. Most azonban a kül- és a hadügyet kivéve, Bosznia és Hercegovina minden egyéb ügyének kormányzatával van megbízva.

A kormány tagjai a reájok bizott végrehajtó hatalmi ágazatot, egymagok személyesen már physikailag sem gyakorolhatják. Hanem kénytelenek annak tartalmát, részint az ezt alkotó ügyek természetéhez, részint pedig az államterület nagyságához képest, többek között megosztva, ezek által saját kormányzatuk szerint gyakoroltatni. Így jönnek létre minden ágazatban fokozatonként a különféle hatáskörök, melyek leginkább három csoportba foglalhatók, illetőleg oszthatók. Ezek :

a) a vezénylés, b) igazgatás, c) a foganatosítás.

a) *Vezénylés* alatt az *egész állam területére* kiható azt a működést kell érteni, mely a végrehajtó hatalomnak kezdeményező, összefoglaló intézésében, a különböző célok elérésénél követendő elvek meghatározásában és a szükséges egyöntetű rendszabályok létesítésében áll. A kormányhatalom ennek a részének gyakorlói, a kormányzó miniszterek közvetlen támogatására hivatott különféle ügy- vagy szakminiszteriumok és más központi hatóságok.

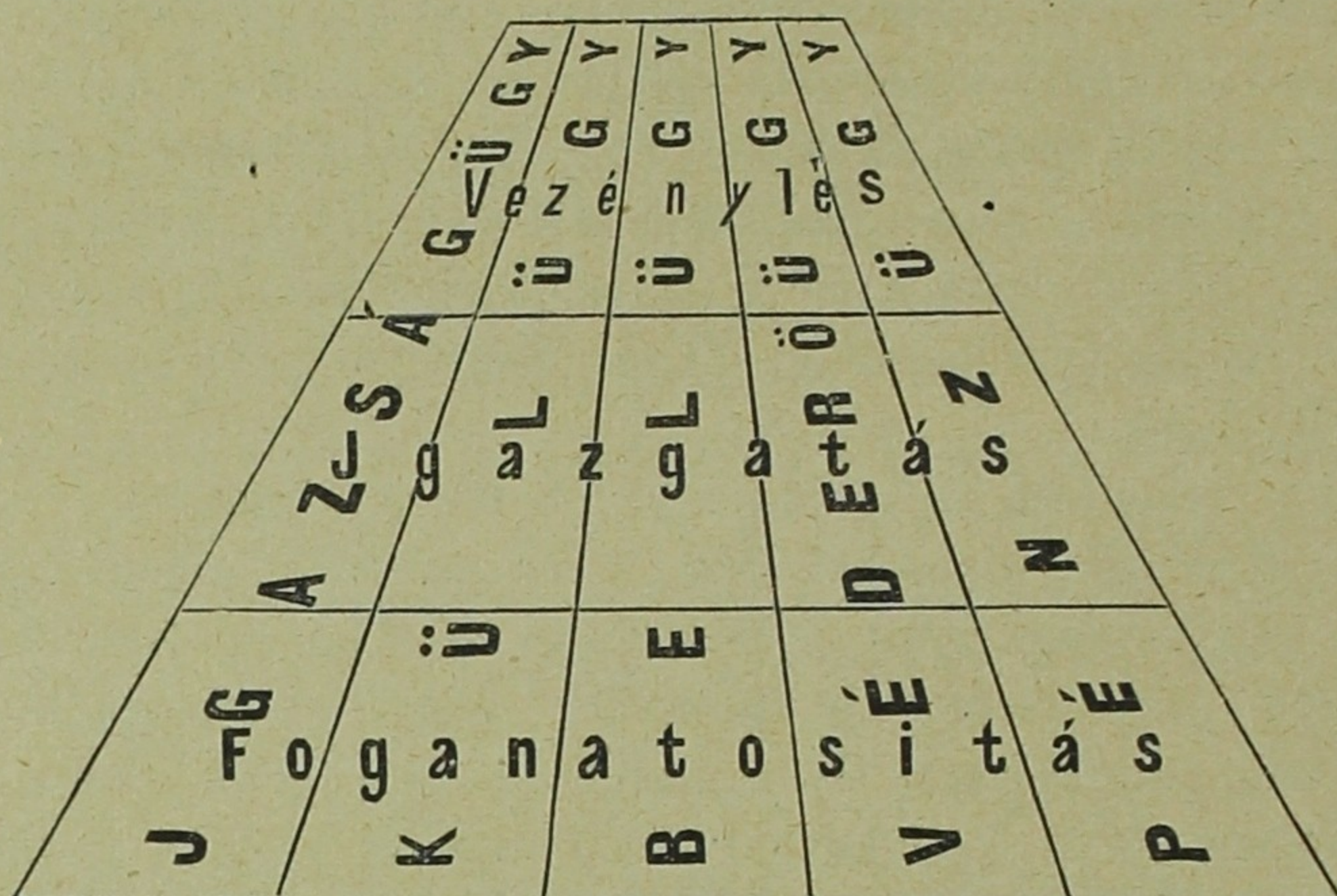
b) *Igazgatás* alatt a törvényeknek és kormányrendeleteknek az állam területének egyes vidékein a *helyi viszonyokhoz* és az adott körülményekhez mért lehető célirányos végrehajtása értendő. A kormányhatalom ezt a részét a különféle helyhatóságok gyakorolják.

c) *Foganatosítás* alatt a törvényeknek, rendeleteknek megtestesítése, kézzelfogható *physikai végrehajtása* értendő. Ennek gyakorlatára az illető ágazat természetének megfelelő más és más kezelő közegek hivatnak. Minket a számtartás szempontjából csak a vagyont kezelők, tehát a pénz- és raktárak érdekelnek.

Ezen elvi felosztás nem zárja ki azt, hogy egyik-másik végrehajtó hatalmi ágazatnál, a vezényletre hivatott hatóság tényleg igazgatási dolgokat, és némely igazgató hatóság vagyonkezeléseket ne végezessen. Nevezetesen az utóbbiak között figyelemre méltók az *intézetek*. Ezek alatt azokat a szervezeteket értjük, melyeknek feladata nem annyira a hatalom gyakorlatában, mint inkább bizonyos szakszerű tevékenységnek állandó kifejtésében áll. Ennek körében aztán, az ott szükséges kisebb méretű igazgató és foganatosító hatáskört együttesen töltik be. Ilyenek a különféle egészségi, közoktatási, igazságügyi, gazdasági stb. intézetek, melyekről alább bővebben fogunk szólni.

A végrehajtó hatalom felosztását szemléleti módon a következő ábrázolásban mutatjuk be.

Kormány.

A végrehajtó hatalom tehát felülről lefelé egymás mellett haladó ágazatokra oszlik, melyeknek gyakorlása folyamán a kormány: kormányozza a vezénylest, az igazgatást és a foganatosítást.

Más szóval: a végrehajtó hatalom ágai egymás mellé, a végrehajtás fokozatai egymás alá sorakoznak.

38. §. A központi vezénylő hatóságok.

(Ügyminiszteriumok, értelmezésük, a tárczanélküliek, feladatuk, számuk, báni kormány, szervezetük, minősítések, ügymenet, segédhivatalok, ezek feladata, központi igazgatóságok, szervezetük, eljárásuk, egyéniek és testületiek.)

Ezek alatt első sorban a magyar és a közös „ügy“-miniszteriumokat kell érteni; mert minden tárcza-miniszternek van egy olyan hivatala, az ő szakminiszteriuma, mely közvetlenül személye körül és alatt vezényletet gyakorol. És pedig az által, hogy a minisztert a végrehajtó kormányhatalom reá bízott ágazatának, rendszerint összes ügyeiben támogatja. Helyette az ő megbízásából és utasítása szerint rendeleteket, utalványokat, határozatokat stb. ad ki. Az ú. n. tárczanélküli minisztereknél azonban (a magyar miniszterelnöknél, a Felség személye körüli, a horvát-szlavon-dalmát és a közös pénzügy-miniszternél) ilyen ügyminiszteriumokról szólni nem igen lehet, s nem is igen szoktak; mert ezeknek a minisztereknek feladatuk, nem annyira a csak mások segítségével végezhető sok, hanem inkább az általuk személyesen teljesítendő kényes ügyek elvégzésében áll.

Ha azonban a tárczanélkülieknek is miniszteriumot tulajdonítunk: akkor van annyi ügyminiszteriumunk a hány magyar és közös miniszter van, azaz tizenhárom.

1. A miniszterelnökség hat osztályában igen sok udvari (zászlós urak, testőrség stb.), törvényhozási (főrendiházi elnök és tagok kinevezése, országgyűlés egybehívása, elnapolása stb., törvények szentesítése stb.), politikai (közös ügyek, Horvátország, Bosznia, honosítás, az állami czímer használatának engedélyezése stb.) és diplomáciai (nemzetközi szocialista-, anarchistamozgalom) ügyön, valamint a közigazgatási bíróság és a fumei kormányzóság személyes ügyein kívül, végzik azoknak az okmányoknak különféle nyelvekre való fordítását is, melyek a miniszteriumoktól és hatóságoktól ebből a célból oda érkeznek. Figyelemmel kísérik a bel- és külföldi sajtót.

2. A Felség személye körüli miniszterium Bécsben van és két osztályból áll. A magyar állam és kormány ügyeinek az udvari, a közös és osztrák hatóságoknál állandó közvetítője és képviselője. Ebben a tekintetben nevezetes az a működése, melyet a magyar hivatalos fizetségek közvetítése körül a bécsi pénzpiaczon kifejt. Közreműködik az egyházi és világi kitüntetések adományozásánál. Külföldi útleveleket is állít ki stb.

3. A horvát miniszterium segédkezik a Magyar- és Horvátország közti, abban a kevés ügyforgalomban, melynek csekélységénél fogva a miniszteriumnak osztályai sincsenek.

4. A belügyminiszteriumnak az elnökin kívül nyolcz fő- és több ügyosztálya van, melyekben a törvény- és rendeletek tárának, az országgyűlés hivatalos személyzetének, a színházaknak, megyéknek, városoknak, községeknek, az anyakönyveknek, s általában a politikai közigazgatásnak, továbbá csend- és rendőrségnek, a közegészségügynek és gyámoltaknak stb. stb. ügyeit intézik.

5. A pénzügyminiszteriumról IV. fejezetben szólnunk.

6. A kereskedelmi miniszterium hat szakosztályra szakad, s a köz- és vasúti, posta, táviró, távbeszélő, belvizi és tengerhajózási, ipar, tőzsdei, vásári, mérték stb. ügyekkel foglalkozik.

7. A földművelési miniszteriumnak elnöki és még hét főosztálya van, melyekben a mezőgazdasági, erdészeti, szőlőszeti, borászati, állattenyésztési és egészségügyi, telepítési, vízjogi, talajjavítási, ármentesítési, folyamszabályozási ügyeket vezetik.

8. A vallás- és közoktatásügyi miniszteriumban az elnökin kívül tizenkét ügyosztály van, melyekben némi kivétellel: az összes vallás-

felekezeteknek és alapítványaiknak (s némely szakoktatás kivételével) az egész felső-, közép- és népiskolai oktatásnak, a művészetnek stb. ügyeit vezetik.

9. Az igazságügyminiszteriumban az elnökin kívül hét ügyosztály van. A bíróságok, ügyészségek és igazságügyi intézetek összes személyes és dologi ügyeinek vezetésén kívül, azok adnak más minisztereknek a nemzetközi, közjogi, közigazgatási, magán- és büntetőjogi ügyekben jogi véleményeket, hazai törvényekről külföldre és viszont bizonyítványokat és felvilágosításokat, vezetik a hitbizományi, törvényesítési, örökbefogadási, birtokrendezési, büntetések kiadása iránti, rögtönbírósági, kegyelmezési, ügyvédségi, közjegyzőségi stb. stb. ügyeket.

10. A honvédelmi miniszterium elnöki osztályból és több ügyosztályra szakadó hat ügycsoportból áll, melyekben a honvédség, a népfölkelés és a koronaőrség összes gazdasági és ügy ezeknek, mint a csendőrségnek még összes személyi és fegyelmi ügyeit vezetik. Ide tartoznak még a közös hadseregnek is a közös hadügyminiszteriumhoz nem tartozó ügyei.

11. A közös külügyminiszteriumban, mely egyúttal az uralkodó családnak is miniszteriuma, tizenegy ügyosztályt lehet megkülönböztetni. Ezekben az uralkodó család ügyein kívül a külügyeket érintő katonai, irodalmi, egyházjogi, igazságügyi, kereskedelmi, közlekedési, egészségügyi stb. ügyeket vezetik. Külön önálló előadója van a keleti, a tengerentúli és nyugateurópai ügyeknek, van tájékozó, fordító stb. irodája.

12. A közös hadügyminiszteriumnak két főosztálya van. Egy a szárazföldi hadsereg és egy a hadi tengerészet számára. Az első elnöki osztályra és tizenöt ügyosztályra szakad. Ezekben tárgyalják a hadsereg összes személyes és szervezési, lelkeszi, igazság- és egészségügyi, gazdasági, elhelyezési, oktatási stb. ügyeit. A tengerészeti főosztályban külön elnöki osztályon kívül két ügycsoport és nyolcz ügyosztály van, melyekben a hadi tengerészet ügyeit úgy tárgyalják, mint a hadsereget az első főosztályban.

13. A közös pénzügyminiszterium két főosztályában csekély pénzügyi közös dolgan kívül, inkább a boszniai és hercegovinai ügyeket vezényli.

Mint központi hatóságot kell tekintenünk, a horvát báni kormányt, mely a horvát-szlavon önkormányzat három autonom ágához képest belügyi, igazságügyi és vallás-közüktatásügyi osztályokra

szakad, s a mely osztályok élén a horvát tartománygyűlésnek felelős osztályfőnökök állnak.

Minden miniszterium személyzete egy-két államtitkárból, a közösöknél ezek helyett osztályfőnökökből, továbbá miniszteri tanácsosokból, a közösöknél néha udvari tanácsosokból, továbbá osztálytanácsosokból, titkárokból, segédtitkárokból, fogalmazókból segéd-fogalmazókból, gyakornokokból, esetleg más szaktisztviselőkből áll. Az alkalmazott tisztviselők alsó-, közép- és főiskolai tanulmányaik szerint, három minősítési csoportra oszlanak. Irodát kezelő tisztviselők, kik csak négy középosztályt végeztek. *Gazdaságot* kezelnek és tartanak rendben azok, kik az egész középiskolát elvégezték. A végrehajtó hatalmat — iurisdictiont — gyakorlóknak, a rendelkezőknek, főiskolákat kellett végezniök.

Minden miniszter maga határozza meg miniszteriumának beosztását és ügymenetét. E szerint a miniszteriumok egymás alá és fölé rendelt osztályainak élén mint osztályfőnökök, csoportfőnökök rendesen miniszteri tanácsosok állnak. Ezek osztályuk személyzetének segítségével, a beérkező ügyek elintézéséről gondoskodnak. A kiadandó rendeleteket, végzéseket, utasításokat, körözüvényeket, utalványokat, átiratokat, szóval: a végrehajtó kormányhatalom minden írásbeli nyilatkozatát, részben helybenhagyják és kiadják, részint pedig ugyanezen czélból az államtitkár, vagy a fontosabbakat, kényes, bizalmas természetűeket, és az általa sajátmagának fentartottakat, a miniszter elébe terjesztik.

A miniszterium irodai teendőit a kezelő segédhivatalok végzik, melyek iktató-, kiadó-, irat- vagy levéltárra oszlanak, s melyeknek élén igazgatók állnak. Alárendeltjeik az irodát kezelő különféle elnevezésű tisztek. A miniszteriumhoz érkező minden irat, levél legelőbb az iktatóba jó, hol a beadványokat a tárgyalásukra illetékes osztály nevére, iktatókönyvi sorszám szerint bejegyzik, vagyis: iktatják. A beadvány idézése mindig e sorszám szerint történik. Az iktatóban külön betűrendes jegyzékeket vezetnek, a beadványokban előforduló tárgyakról és személyekről. A szükséghez képest pedig egy külön jegyzéket, azokról az ügynevezett idegen számokról, melyek alatt a beadványok más hatóságtól érkeztek. Az iktatott ügydarabokat, az ezekben idézett és elintézésükhöz szükséges más előiratok, ú. n. anteakták csatolása, vagyis: fölszerelésük céljából az irat- vagy levéltárba kerülnek. Ez a beérkezett ügydarabokat fölszerelve, a kijelölt osztálynak, vagy: tisztviselőnek adja át. Fel-

dolgozás és helybenhagyás után minden írásbeli rendelkezés tiszta, hű, s a gyakorlat által megállapított alakban leendő lemásolás, a sztaátznak aláíratása, esetleg mellékletekkel való ellátása, becsomá-golása és elküldése végett a kiadó hivatalba visszajő. Ez az ügy-iratok kezelésének, mind e felsorolt mozzanatairól, sorszám és esetleg osztályok szerint nyilvántartást vezet. Végül az elintézett ügydarab megőrzés és nyilvántartás céljából az írat- vagy levéltárba kerül.

Némelykor a valamely miniszter kormányzására bizott végre-hajtó hatalomnak vezényletét, nem minden ágában gyakorolja az illető ügyminiszterium, hanem törvény vagy rendelet alapján azt, kisebb-nagyobb hatáskörrel valamely más központi hatóság cselekszi. Ilyenek mindenekelőtt az igazságügyi és a közigazgatási legfelsőbb bíróságok, továbbá az állami üzletek és más szakok élén álló külön-féle főigazgatóságok. Nevezetesen: a belügy körében a földteher-mentesítési igazgatóság; a kereskedelminél az államvasutak, országos statisztika, a posta-táviró, a postatakarékpénztár stb. központi igaz-gatósága; a honvédelminél: a honvéd-főparancsnokság, a hadügynél a törzskar és a hadsereg főfelügyelősége, valamint a fegyvernemek szerint ez alatt álló felügyelőségek, parancsnokságok főnökségek stb. igazgatósága.

A legfelsőbb bíróságokat a szakminiszterekkel egyenlő rangú elnökök és alelnökök vezetik. Magok a bíróságok rendesen tanácsokra oszlanak, s ezeknek tanácselnökeik vannak. A főigaz-gatóságok élén rendesen egy-egy miniszteri tanácsos mint főigazgató, elnök stb. áll, a ki mellé helyettesül rendesen miniszteri osztály-tanácsos van adva. Maga az igazgatóság a miniszteriumokhoz hasonlóan osztályokra szakad. Ezeket a különféle szakhoz tartozó főtanácsosok, tanácsosok vezetik. Az osztályok személyzete aztán szakférfiak közül alkalmazott különféle elnevezésű és állású tiszt-viselőkből áll.

Az elnökök alkalmazása rendszerint azt jelenti, hogy ott a tagok együtt testületileg tanácskoznak és határoznak. Az igazgatók alatt működő hatóságoknál ellenben az igazgató vagy helyettese (úgy mint a miniszteriumban, a miniszter vagy helyettese) egymaga határoz. A többi tisztviselő az igazgatónak csak tanácsot ad, véle-ményt mond a feldolgozásukra bizott ügyekben. Az előbbieket testületi, az utóbbiakat egyéni hatóságoknak mondják.

Az irodai segédhivatalok, csak kisebb méretekben, de a miniszteriumokéhoz hasonlóan vannak ott is szervezve.

Az egyes miniszteriumokat és más vezénylő központi hatóságokat illetőleg, továbbiak tekintetében a harmadik könyvre (különleges rész) utalunk.

39. §. A helyhatóságok átalában és felosztásuk.

(Értelmezésük, felosztásuk, államiak, önkormányzatiak, különbség köztük, további felosztásuk.)

Minden miniszter a reábizott végrehajtó hatalom apróbb elágazásainak megfelelő, különféle sorozatával bír a helyhatóságoknak. Ezeknek mindenike a miniszterek kormányzata és a központi hatóságok vezetése alatt, a végrehajtó hatalom földrajzi területének különféle vidékein, a törvényeknek és a kormány rendeleteinek, a helyi viszonyokhoz és adott körülményekhez mért végrehajtásáról gondoskodnak. Más szóval: a végrehajtást igazgatja. Ezért igazgató hatóságoknak is szokták mondani.

A helyi hatóságoknak két osztályát különböztetjük meg. Ugy-mint: az államiakat és az önkormányzatiakat.

Ha a törvényhozás a végrehajtó hatalom minden ágában és részletében vagy maga intézkedik, vagy az intézkedés jogát és foganatosítását a kormányra, illetőleg ennek közegeire bizza: ekkor az egész végrehajtó hatalmat, s így a helyi viszonyokhoz és körülményekhez mértet is, az állam gyakorolja. Ebben az esetben a helyhatóságok államiak. Ezek egyenesen és kizárólag csak a központi vezérő hatóságoknak vannak alárendelve és működésük *csak* a törvények és kormányrendeletek foganatosításának előbb említett igazgatására szorítkozik. Ebből a célból az alájuk rendelt foganatosító hivatalokhoz rendeleteket is bocsátnak ki. Ilyen igazgató hatóságok a különféle állami igazgatóságok, felügyelőségek, parancsnokságok, vezetőségek, főtisztségek, követségek, konzulátusok stb. Ezeket felosztjuk magyar és közös hatóságokra.

Ha a törvényhozás a végrehajtó hatalom gyakorlásánál, a helyi viszonyok és körülmények által igényelt intézkedésnek vagy jogát vagy ennek foganatosítását, avagy mind a kettőt, az állampolgároknak (helyileg avagy más módon meghatározott) bizonyos érdekköreire bizza: ekkor a végrehajtó hatalomnak helyi gyakorlása autonomikus, önkormányzati. Az ilyen hatóságok aztán *nemcsak* az állami végrehajtó hatalomnak közegei gyanánt jelentkeznek, hanem a törvény által meghatározott ügyekben és mértékben, még ön-

magoknak szabályokat, statutumokat is alkotnak. Tehát önállóan járnak el. Sőt mi több: országos ügyekkel is foglalkozhatnak. Ebből a célból saját foganatosító hivatalaikhoz rendeleteket intéznek és saját gazdasággal bírnak. Ilyen önkormányzati hatóságok: a különféle törvényhatóságok, községek.

Lássuk előbb az állami és aztán önkormányzati helyhatóságokat.

40. §. Az állami helyhatóságok.

(A magyar királyi és a császári és királyi közös miniszteriumok és más központi vezénylő hatóságok alatt működő állami helyhatóságok valamint az ezeknek alárendelt intézetek felsorolása. Szervezetük.)

1. A miniszterelnökség alatt áll a fiumei kormányzóság. Ez mint közigazgatási hatóság a belügyminiszteriumtól és mint tengerészeti hatóság a kereskedelmi miniszteriumtól függ.

2. A Felség személye körüli miniszternek közvetlenül semmiféle alárendelt hatósága nincs.

3. Így van vele a horvát-szlavon-dalmát miniszter is; mert Horvátországban az állami ügyek igazgatására hivatott állami helyhatóságok, közvetlenül a magyar állami szakminiszteriumoknak, az országos önkormányzat körébe tartozók pedig a horvát báni kormánynak vannak alárendelve. Ez utóbbiról a központi hatóságoknál szoltunk. Az önkormányzati helyhatóságokról pedig a következő §§-okban lesz szó.

4. A belügyminiszterium alatt: *a)* a főispánok titkáraikkal és a budapesti főpolgármester; *b)* a csendőrség rendőri, és gazdasági tekintetben; mert az alkalmazottak katonák lévén: személyileg a honvédelmi miniszteriumnak vannak alárendelve; *c)* a székesfővárosi rendőrség; *d)* különféle intézetek, mint az országos levéltár, a budapesti és kolozsvári nemzeti színházak és a budapesti m. kir. opera, a kórházak, elmegyógyintézetek stb.

5. A pénzügyminiszterium alatt lévő állami helyhatóságokról a IV. fejezetben.

6. A kereskedelemügyi miniszterium alatt: *a)* államépítészeti hivatalok; *b)* ipari felügyelőségek; *c)* posta, táviró és távbeszélő igazgatóságok; *d)* fiumei tengerészeti hatóság; *e)* az államvasutak üzletvezetőségei; *f)* szabadalmi hivatal és tanács; *g)* az aldunai hajózási hatóság; *h)* az intézetek, mint az ipari és kereskedelmi szakoktatás iskolái, a közlekedési tanfolyamok, zálogházak, mérték-hitelesítő és fegyvervizsgáló bizottság stb.

7. A földmívelésügy körében: *a)* erdőigazgatóságok és *b)* felügyelőségek; *c)* gödöllői koronauradalom igazgatósága és az állami lótenyészintézetek felügyelősége; *d)* állategészségügyi és *e)* állattenyésztési, havasi és tejgazdasági felügyelőségek; *f)* országos vízépítészeti és talajjavítási hivatal; *g)* folyammérnöki hivatalok; *h)* a vízi munkálatoknál működő és *i)* a kulturmérnöki hivatalok; *j)* halászati és *k)* szőlőszeti, borászati felügyelőségek és az utóbbiakkal kapcsolatos vinczellér-iskolák; *l)* különféle kincstári birtokok, ezek között fürdők felügyelőségeik, tisztségeik; *m)* gazdasági és telepítési műszaki hivatal; *n)* a mező- és egyéb közgazdasági ágakat: méhészetet, kertészetet, gyümölcsészetet, vegykísérleteket, mezőgazdasági muzeumot stb. gondozó különféle hatóságok; *o)* mezőgazdasági statisztika, munkás és cselédügyek felügyelősége; *p)* selyemtenyésztési felügyelőség; *q)* intézetek és pedig: selmeczi erdészakadémia, gazdasági tanintézetek, s általában mezőgazdasági ismeretek terjesztésére szolgáló intézetek, erdőőri szakiskolák, országos meteorológiai és földmágnességi központi intézet, földtani intézet. stb.

8. A vallás- és közoktatásügyi miniszterium alatt kiválóan intézetek állnak és pedig: *a)* a felsőbb tanintézetek, ú. m. egyetemek, műegyetem, jogakadémiák és minden a mi ezekkel kapcsolatos; *b)* középiskolák, tehát gymnasiumok, reáliskolák, felsőbb leányiskolák és ezek tartozékai; *c)* népnevelési intézetek és pedig mindenféle nép- és polgári iskola, és ezek tanítói és tanítónői képző-intézeteik, kisdédóvók, ismétlő iskolák, szeretetház; *d)* szakiskolák, tehát az üvegtechnikai intézet, iparos tanulók iskolái, felső kereskedelmi iskolák és keleti kereskedelmi tanfolyam, bábaképzők; *e)* gyógy-paedagógiai tanintézetek, mint a siketnémák, vakok, hülyék, gyenge elméjűek nevelő intézeteik, valamint tanítóképzőjük; *f)* művészeti intézetek, vagyis: festészeti és szobrászati mesteriskolák, mintara ziskola és rajztanárképző, női festőiskola, iparművészeti iskola, zeneakadémia, színművészeti akadémia; *g)* muzeumok, képtárak és végül *h)* az ezen miniszterium alá tartozó állami hatóságok: a középiskolák fölött álló főigazgatóságok és a népnevelési tanfelügyelőségek.

9. Az igazságügyi miniszterium alatt: *a)* a királyi táblák; *b)* királyi főügyészségek; *c)* törvényszékek és járásbiróságok; *d)* királyi ügyészségek; végül *e)* az intézetek, mint az orsz. fegyintézetek, kerületi börtönök, állami- és gyűjtő fogházak, közvetítő- és javító intézetek.

10. A honvédelmi miniszterium alatt: *a)* honvédségi intézetek mint a központi ruharaktár, központi fegyvertár és lőszer bizottság, Ludovika-akadémia, honvéd-főreáliskola és két hadapródiskola, menház; továbbá a hatóságok mint *b)* főparancsnokság; *c)* kerületi parancsnokságok; *d)* csapatparancsnokságok.

11. A külügyminiszterium alatt álló helyhatóságok, azok a követségek és konzulatusok, melyek a monarchia mind a két (az osztrák és a magyar) államával, a nemzetközi jog szabályai szerint érintkező államoknak, helyileg meghatározott egész területén, vagy ennek csak egyes részein, az illető államok engedelmével működnek. Ilyenek (az ú. n. vadak kivételével) az ismert világrészek minden államában vannak. A diplomáciai testületbe tartoznak, a nagyobb-kisebb államok uralkodóinak székhelyén lakó nagykövetek, kik az uralkodó személyét is képviselik, továbbá a követek, meghatalmazott miniszterek és diplomáciai ügyvivők. Mindezek mellett és alatt működnek a különféle osztályú követségi tanácsosok, titkárok, attachék. A konzuli testület tagjai: a különféle osztályú főkonzulok, konzulok és alkonzulok. Mind a kettőhöz még tolmácsok és iroda személyzet járul.

12. A hadügyminiszterium alatt vannak: *a)* A szárazföldi hadseregnél a hadtestparancsnokságok (15); ezek alatt a hadosztály (32) és ezek alatt a dandár (minden hadosztályban kettő) és ismét ezek alatt a mindenféle ezred stb., valamint a vár- és térparancsnokságok. *b)* A hadi tengerészetnél a flottának parancsnoksága, mely alá a hajó-osztályok, s ezek alá az egyes hajók parancsnokai sorakoznak. *c)* Úgy a szárazföldi mint a tengerészeti haderőhöz tartozó mindenféle katonai nevelő-, képző-, tudományos, műszaki, gazdasági és egészségügyi intézet.

13. A közös pénzügyminiszterium alatt áll a szarajevói országos kormányshé. Ez alá sorakoznak aztán a különféle fokozatú törvényszékek, kerületi hatóságok, pénzügyi felügyelőségek, járási hatóságok és kirendeltségek.

Az állami helyhatóságok is, a rájuk bízott ügyek természetéhez képest osztályokra lehetnek és közönségesen vannak is berendezve. Azonkívül irodát kezelő segédhivatalokkal is bírnak.

41. §. A törvényhatóságok.

(Meghatározás, számuk, jogkörük. Alárendeltségük, önkormányzatuk tartalma, belügyeik, szabályrendeleteik, végrehajtásuk. Az állami közigazgatás közvetítése, a felirási jog, kivételek. Politizálás. Szervezet, közgyűlés, virilisek, kétszeres számítás, választók. Tavaszi, őszi és más közgyűlések, ezek elnöke, helyettesek. Állandó választmány. A közgyűlés tárgyalása. Közigazgatási bizottság, hatásköre, tagjai, szervezetei, tárgyalásai. Főispán, hatásköre, személyi ügyekben, főpolgármester, kormányzó. A törvényhatóság első tisztviselője, hatásköre, főjegyző, központi tisztviselők és járásiak. Törvényhatóságú városok polgármesterei és hatáskörük, a tanács tagjai, tárgyalásaik. A székes főváros polgármestere és tanácsa. Fiume. Horvát-Szlavon törvényhatóságok. Kisebb területű és jogú önkormányzó helyhatóságok. A székes főváros kerületei.)

A történelmileg fejlődött helyi magyar önkormányzatnak teljességével a törvényhatóságok birnak. Ezek alatt az állam meghatározott területén lakó népességének oly testületet kell érteni, melyek 1. közvetlenül a kormány alatt állnak és a törvény korlátai között gyakorolják; 2. az önkormányzatot; 3. az állami közigazgatás közvetítését, sőt 4. egyéb közérdekű és országos ügyekkel is foglalkozhatnak. Ilyenek a hatvanhárom magyarországi és a nyolcz horvát-szlavonországi megye, valamint a huszonhat magyar és két horvát-szlavon törvényhatóságú város. A nem ilyen hatóságú városok kivétel nélkül a községek közé (42. §.) tartoznak.

1. A minisztereken, illetőleg miniszteriumokon kívül, semmi más központi hatóság hozzájuk rendeletet nem intézhet.

2. Önkormányzati joguknál fogva a törvényhatóságok saját belügyeikben önállólag intézkednek, határoznak, szabályrendeleteket statutumokat alkotnak, ezeket részint saját választott, részint az állam által kinevezett tisztviselőkkel végrehajtják. Saját belügyek alatt a törvényhatóság népességét érdeklő minden olyan közügyet kell érteni, melyeket törvény-, kormányrendelet vagy jogszokás nem a kormány hatáskörébe utalt. A kormány a törvényhatóságoknak hatáskörükben tett önálló intézkedéseiket és hozott határozataikat feloldhatja és újak hozatalát rendelheti el, de maga új érdemleges intézkedést nem tehet. A törvényhatósági szabályrendeleteknek, statutumoknak pedig érvényességéhez tartozik, hogy azokat a kormány jóváhagyta legyen és hogy kellően kihirdetessenek.

3. Az állami közigazgatás közvetítésénél úgy járnak el, mint bármely állami helyhatóság, csak hogy őket ebben a működésükben mellőzni nem lehet. És birnak felirási, peticionális joggal, mely

abban áll, hogy ha a kormány valamely rendeletét törvénybe ütközőnek vagy czélszerűtlennek tartják, végrehajtása előtt az ellen a kibocsátó hatósághoz felirhatnak. De ha a miniszter rendeletét ismétli, vagy ha az már eredetileg: katonák halaszthatlan behívásáról szól: azonnal és feltétlenül végrehajtandó. Kivétel: a törvényhozás által költségvetésileg nem engedélyezett adó behajtására és törvénytelenül meg nem ajánlott ujonczozásra vonatkozó minden rendelet, melyeknek végrehajtása egyenesen tilos.

4. Közérdekű és országos ügyek alatt úgy nemzetközi, mint hazai érdekű, akár törvényhozás, akár kormány körébe tartozó ügyeket kell érteni. Ezeket a törvényhatóságok vita tárgyává tehetik, azokra megállapodásaikat kifejezhetik, egymással, kormányval közölhetik, sőt kérvény alakjában az országgyűlés bármely házához felterjeszthetik.

A három elsőben a törvényhatóságoknak közigazgatási, a negyedikben politikai hatáskörük van összefoglalva.

A törvényhatóságok mint az állam hatalma és alkotmánya egy részének, az állam képe és hasonlatosságára alkotott letéteményesei, maguk is feladatuknak megfelelő alkotmánynyal, szervezettel bírnak. Ebben első helyet a törvényhatósági közgyűlés (bizottság) foglal, mely a törvényhatóság jogait gyakorolja. Tagjai: a törvényhatósági képviselők és a törvény által erre jogosított tisztviselők. A képviselőknek felerésze virilisekből, vagyis: a törvényhatóság legtöbb adót fizető polgáraiból, s felerészben a lakosság által választott tagokból áll. A virilisek névsorát az adóhivatalok kimutatásai alapján szerkesztik, mert csak a törvényhatóság területén fizetett és szoros értelemben vett egyenes adót számítják. A sorrendben, főiskolai tanulmányokból vizsgázott, vagy különben magasabb műveltséget igénylő foglalkozású adófizetők adóját rendszerint kétszeresen számítják. A törvényhatósági képviselők választásában a lakosok közül, csak az országgyűlési képviselők választására jogosítottak vehetnek részt.

Minden törvényhatóság évenként legalább két rendes közgyűlést tart. Egyet tavasszal, a törvényhatóság múlt évi gazdálkodásáról szerkesztett zárószámadás megvizsgálására és egyet minden október végén, a törvényhatóság jövő évi költségvetésének megállapítására. Úgy a rendes mint a rendkívüli közgyűlések elnöke: a főispán. Ezt helyettesíthetik megyéken az alispán vagy a főjegyző, törvényhatóságú városokon a polgármester vagy ennek rendes hivatali helyetteséül kijelölt tagja, a városi tanácsnak. Az ezeket is

helyettesítő megyei vagy városi tisztviselőket, a törvényhatóságok szabályrendeletben állapítják meg.

A közgyűlés tanácskozásának tárgyait megyéken az állandó választmány készíti elő. Ennek elnöke azonos a közgyűlésével. Tagjainak számát a törvényhatóság határozza meg, s a közgyűlés három évente saját kebeléből választja. Alelnökeit, szakosztályait, ügyrendjét maga állapítja meg. Előadók: megyei és állami tisztviselők. A megyei állandó választmány hatáskörét, a törvényhatósági városokon a tanács tölti be, melyben ennél a működésnél a főispán, különben állandóan a polgármester elnököl. Az előkészített ügyeket a közgyűlés nyilvánosan szóbeli tárgyalás alá veszi, s azok felett rendszerint a jelenlevőknek egyszerű szótöbbségével határoz.

Universalis testületi végrehajtója a törvényhatóság területén, az állami törvényeknek, kormányrendeleteknek és a törvényhatósági statutumoknak: a közigazgatási bizottság. Ez hármass hatáskörében egyáltalában hivatva van: 1. felügyelni, ellenőrizni, esetleg intézkedni, hogy a törvényhatóság területén működő ügy állami, mint önkormányzati helyhatóságok, tényezők vállvetve dolgozzanak a közigazgatás céljaira. Ezért határozatainak minden közigazgatási alkalmazott engedelmeskedni, azok végrehajtásánál közreműködni tartozik; 2. közigazgatási peres esetekben első-, másod- és harmadfokúlag bíraskodik, határoz, mely határozatok ellen, ha nem végérvényesek, felelbezzni lehet; 3. tanácscsal, véleménynyel, javaslatokkal támogatja időnként, a kormányt és a törvényhatóság közgyűlését. Tagjai a bizottságnak a törvényhatóság élén álló főispán (Budapesten főpolgármester) elnöklete alatt, állami és törvényhatósági tisztviselők és választottak. Az elsőkhöz tartoznak: 1. a kir. pénzügyigazgató; 2. a kir. ügyész; 3. a kir. tanfelügyelő; 4. a kir. építészeti hivatal feje; 5. a közgazdasági előadó. Ezekhez járulnak a következő törvényhatósági tisztviselők: 6. a törvényhatóság első tisztviselője (alispán, polgármester); 7. a főjegyző (Budapesten e helyett az alpolgármesterek); 8. a tiszti ügyész; 9. az árvaszéki elnök; 10. a főorvos. Végül tíz tagja a törvényhatósági közgyűlésnek, kiket ez saját kebeléből két évre titkos szavazással választ. Ebben a bizottságban tehát harmonikusan érvényesülhetnek, a központi kormányhatalom és helyhatósági közigazgatás érdekei; mert a különböző állami és önkormányzati ágaknak, a törvényhatóság területén működő vezetői itt együtt vannak. Az elnökségben a főispánt,

a törvényhatóság első tisztviselője helyettesíti. A többi tisztviselőnek is van helyettese. A bizottság, melynek tisztviselő tagjai egyszersmind előadók is, havonként ülést tart, s rendszerint mint testület szótöbbséggel határoz. Sok oldalú teendőinek szakszerűbb ellátására különféle albizottságokra, küldöttségekre, választmányra stb. oszlik. Ügyrendjét ő maga állapítja meg.

Minden főispán egy vagy több törvényhatóság élén áll, s ott a törvénykezést kivéve, úgy az állami mint a törvényhatósági végrehajtó hatalomnak képviselője. A tisztviselők személyi ügyeiben: az állami állások betöltésénél, a központi hatóságoknak javaslatokat tesz; a törvényhatósági állásoknál pedig, a választás alá kerülőket kijelölő bizottságban elnököl. A többieket, nevezetesen: az orvosokat, rendőri tisztviselőket, a mindenféle számtartókat (könyvvivőket, nyilvántartókat), levéltárost, irodahivatalnokokat, az összes gyakornokokat és valamennyi tiszteletbelit kinevezi. Ezeket és a szolgabírókat állomásukra beosztja, áthelyezi, s ha kell helyettesítetteti. A törvénykezést kivéve, ellenőrzi, megvizsgálja az összes állami, törvényhatósági és községi hivatalokat, s azokhoz kivételesen rendeleteket intéz, sőt adott esetekben a nemengedelmeskedőket állásuktól el is mozdíthatja. Némely főispán mellett a belügyminiszter által kinevezett titkár is működik. A székes főváros élén bár némileg szűkebb körű, de nagyjában a főispánokéhoz hasonló állása van a főpolgármesternek. Kinevezési joga azonban egyáltalán nincs. Fiumében ugyan a kormányzónak lényegesen különböző állása van a főispánokétól, mégis ott a végrehajtó hatalom élén állónak őt kell tekinteni.

A megye törvényhatóságának első tisztviselője, végrehajtó hatalmának gyakorlója és tisztikarának közvetlen feje az alispán. Mint ilyen személyes képviselője a megye politikai és gazdálkodó személyiségének. Vezeti a közigazgatást, fegyelmi és felelősségi hatóságot gyakorol a központi, járási és községi hatóságokkal szemben. Az alispánnak rendszerint való helyettese és első munkatársa a főjegyző (horvát-szlavóniában: titkár), kinek az aljegyzők segédkeznek. A tiszti főügyész, főorvos, esetleg főmérnök stb. mint szakelőadók működnek a megye központi tisztikarában.

Minden megye szolgabírói járásokra oszlik. Ezeknek élén főszolgabírák állnak, kik a hozzájuk beosztott szolgabírákkal, számtartókkal, orvosokkal, közigazgatási gyakornokokkal, irnokokkal stb. a végrehajtó hatalmat legalsó fokban gyakorolják.

A főispáni kinevezés alá eső előbb említett állások kivételével minden tisztviselei állást a közgyűlés választás által tölt be.

Mint a megyében az alispán, úgy a törvényhatóságú városokon a polgármester a törvényhatóság első tisztviseleje. Csakhogy itt a törvényhatóság végrehajtó hatalmának gyakorlója nem egyedül a polgármester, hanem a tanács. Általában a polgármester személyi működésének köre, főleg gazdálkodási tekintetben, a tanács előnyére szűkebb az alispánénál; mert az alispán személyes hatáskörét, városon a tanács mint testület tölti be. Ennek pedig a polgármester is csak egy tagja, ha mindjárt „első“ is az egyenlők között. A tanácsban rendszeren a polgármester vagy szabályrendeletileg kijelölt helyettese elnököl. A tanács további tagjai: a főjegyző, főügyész, tanácsnokok és korlátolt szavazati joggal a rendőrfő. A tanács határozatképességéhez tartozik, hogy az elnökön kívül legalább két tag együtt legyen, s így hárman szótöbbséggel határozzanak. Nem érdemleges intézkedéseket azonban, a tanács nevében az elnök és a szakelőadó tanácsos, együttes felelősség mellett hozhatnak.

A székes főváros polgármesterének állása, nagyjában azonos a többi törvényhatóságú város polgármesterével, ámbár különösen gazdasági ügyekben azokénál önállóbb hatáskörrel bír. Így viszonylik a tanács hatásköre is a többi városokéhoz. Csakhogy azokat az állásokat, melyekre megyéken és városokon a főispán kinevez, sok más egyéb fontos állással (tanárok, tanítók, különféle intézetek személyzete stb.) együtt a tanács választással, élethossziglan tölti be. Viszont közmunkák, építésrendőri kérdések tekintetében hatásköre, a miniszterelnök alatt önállóan szervezett, fővárosi közmunkatanács által van megnyírbálva.

Fiumében a tanács a polgármester (podesta) alatt áll ugyan, de külön elnökkel (dirigente) bír. Fontos testület itt az „állandó bizottmány“, melynek előkészítő, határozó és a közgyűlést helyettesítő hatásköre van.

A horvát-szlavon törvényhatóságok szervezetében, van némi eltérés a magyar törvényhatóságokétól, de az itt elmondott vázlatos ismertetés azokra is ráillik.

A mint az állam területén vannak önkormányzó helyhatóságok, úgy ezek területén is alakultak, földrajzilag és jogilag kisebb, de azért önkormányzattal és helyhatósággal bíró további szervezetek. Ezek megyéken a községek és a törvényhatóságú városok közül, a székes főváros kerületei. A megyéken lévő járásoknak még

nincs önkormányzatuk. A községekről pedig a következő §-ban szólunk.

A főváros minden kerületének élén kerületi előljáró áll, ki mellé választás útján 24 tagból álló kerületi választmány van adva. Ennek hatásköre a kerület gazdasági és közmunkái dolgában: felügyelői ellenőrködés. Különben pedig az előljáró mellé városi jegyzők, orvosok, mérnökök stb. vannak beosztva, kiknek segélyével az előljáró személyes felelősség mellett intézi az ügyeket. Végrehajtja a közgyűlés, a közigazgatási bizottság, tanács, az árvaszék (erről alább) és a polgármester rendeleteit. Előterjesztéseket és javaslatokat tehet a hatásköréhez tartozó ügyekben a közgyűléshez stb.

42. §. A községek.

(Értelmezésük, felosztásuk, hatáskörük, alkotmányuk, a végrehajtó hatalom gyakorlóit: rendezett tanácsú, nagy és kis községekben.)

Ezek alatt azokat a legalsó szervezetű önkormányzó hatóságokat értjük, melyek között kivétel nélkül minden vármegye területe és kevés kivétellel népessége is feloszlik, s melyek ezekre nemcsak 1. saját önkormányzatukat, hanem 2. az állami törvények és kormány, valamint 3. a törvényhatóság rendeleteinek végrehajtását is gyakorolják. A községek három csoportra oszthatók: *a)* rendezett tanácsú, vagyis olyan községekre (városokra), melyek egy testületi hatóságnak (tanácsnak) költségeit viselik; *b)* nagy, vagyis: olyan községekre, melyek saját jegyzővel bírnak és *c)* kis községekre, melyek többen együtt tartanak (kör) jegyzőt.

A községi hatóság kiterjed kevés kivétellel a község határain belől levő minden személyre és dologra. Saját belügyében határoz és szabályrendeleteket alkot, s mindezeket rendszerint a törvényhatóság helybenhagyása után saját közegei által végrehajtja. Saját gazdasági, gyámhatósági (erről alább) és az államnak rábizott pénzügyein kívül, gondoskodik a községi utakról és közlekedési eszközökről, iskolákról és egyéb rokon intézetekről, a köz-, mezei, tűzrendőrségről és a szegényügyről. Közreműködik még erdő-, katonai, népfelkelési, kisajátítási, állategészségügyi, kisdédóvási, betegápolási, mértékellenőrzési stb. stb. ügyekben. A rendezett tanácsú községek (városok) még a helyi igényeknek megfelelőleg gondoskodnak a piaczi, vásári, hegyi, középítési és egészségügyi

rendőrségről is, melyet kis- és nagyközségekben a szolgabíró-ság intéz.

A községeknek is meg van feladatukhoz való szervezetük, alkotmányuk. Az önkormányzat jogát minden község: képviselő-testülete által gyakorolja. Áll ez a törvényhatósági bizottsághoz hasonlóan: legtöbb adót fizetőkől (virilisek), valamint a többi lakosok közül választott képviselőkől és községi tisztviselőkől. A képviselők száma rendszerint a népesség számához igazodik. A képviselő-testület jogait közgyűlésein gyakorolja, melyek rendesek és rendkívüliek. De tavasszal a múlt évi zárószámadás és ősszel a jövő évi költségvetés megvizsgálására egyet-egyet, az illető törvényhatóság tavaszi és őszi közgyűlés előtt legalább egy hónappal tartani köteles.

Úgy a községi önkormányzatot gyakorló képviselőtestületnek, mint a törvényhatóság és a törvény rendeleteinek végrehajtása, rendszerint a községi előljáróság feladata, mely a községek mind három osztályában máskép van szervezve.

a) A rendezett tanácsú városokban előljáróság: első sorban maga a tanács, melynek tagjai a polgármester, rendőrfő, tanácsnokok, főjegyző, főügyész és orvos. Az előljárósághoz tartoznak továbbá a netán még rendszeresített jegyzők, ügyészek, orvosok, pénztáros, számtartó, ellenőr, közgyám, levéltáros, mérnök, erdész, állatorvos és a helyi igényeknek megfelelően alkalmazott más tisztviselők. Így az árvaszékiek is, kikről később egészen külön szólunk. A polgármester a város első tisztviselője, s mint ilyen elnöke úgy a képviselőtestületnek mint a tanácsnak. Egyénileg felelős a végrehajtó hatalom gyakorlásáért a közgyűlésnek és az alispánnak, mely utóbbival szembe egy járási főszolgabírónak megfelelő helyet foglal el.

b) Nagyközségekben a képviselőtestület és az előljáróság feje a főbíró, ki mellett egy albíró mint helyettes s egy vagy több jegyző van. Négy esküdt (hites, tanácsbeli), közgyám, orvos, esetleg állatorvos tagja még az előljáróságnak.

c) Kisközségekben a bíró mellett, a körjegyzőn kívül legalább egy esküdt, körorvos és közgyám együtt képeznek előljáróságot. Ennek értelmi vezetője a körjegyző, kinek a főszolgabíró rendeleteit küldi s ki azokat az előljáróság tagjaival végrehajtja, s ezért — a nagyközségben is — a bíróval együtt, a szolgabírói hivatalnak első sorban felelős.

43. §. A foganatosító hivatalok.

(Hivatalok szűkebb, tágabb értelemben. Vagyonkezelő hivatalok, táarak, felosztásuk: tárgyuk, területük szerint. Vegyes kezelés. Felosztásuk működésük szerint, egységesek, a háziak felosztása, rendszere.)

Tágabb értelemben a vezénylő és igazgató hatóságok sem egyebek hivataloknál, azaz: törvények végrehajtására *hivatott* szervezeteknél. Azonban a törvényeket végelemzésben nem a hatóságok hajtják végre. Azok ez iránt csak intézkednek és intézkedéseiket alárendeltjeik által foganatosíttatják. Az olyan alárendelt szervezeteket tehát, melyek rendelkezési joggal nem bírnak, s melyeknek tiszte a törvényeknek és rendeleteknek (szabályoknak, utasításoknak, parancsoknak s általában a bármi néven nevezendő fensőbb intézkedéseknek), valóságos és tényleges, *kézzelfogható* személyes végrehajtásban, foganatosításában, *kezelésében* áll: ezeket nevezik egyszerűen hivataloknak.

A mint az ország egész területe a különböző minisztériumoknak alárendelt igazgató hatóságok között oszlik fel: úgy minden igazgató hatóság területe újból ennek alárendelt állomásokra, körzetekre stb. van felosztva, melyeknek élén egy-egy foganatosító hivatal áll. A mennyiben ezek a hivatalok vagyont is kezelnek, annyiban tágabb értelemben ezek is tárgyalásaink körébe tartoznak. Csak-hogy a vagyonkezelés nálunk rendszerint mellékes; mert foganatosító eljárásuk, a végrehajtó hatalomnak nem annyira gazdálkodása, mint inkább más ágazatai (37. §.) körébe szokott tartozni. Minket pedig első sorban a kezelő gazdálkodók, vagyis: azok a hivatalok érdekelnek, melyek a kormányzó, vezénylő és igazgató hatóságok rendelkezései szerint a gazdaságot kezelik. Ezek pedig a *táarak*. És pedig pénztárhivatalok, ha első sorban pénz- és értékpapírok kezelésére vannak hivatva; vagy pedig raktárhivatalok, ha a kezelésükre bizott vagyon egyéb készletekből, anyagokból stb. áll.

Rendszerint minden gazdálkodó hatóságnak vannak, gazdálkodása természetének megfelelő vagyonkezelő hivatalai. Sőt lehet különböztetni központi és helyhatósági kezelő hivatalokat. Így áll rendelkezésükre csak a minisztériumoknak: a központi állampénztári hivatal. És így némely (hivatalos ruha, fegyver, nyomtatvány stb.) központi raktár az egyes szakminisztériumoknak és főigazgatóságoknak. Sőt az utóbbiak közül némelyiknek (pl. államvasútnak, posta-

takaréknak) még külön központi pénztári hivatala is van. Az állami helyhatóságok kerülete rendszerint több alárendelt pénztári hivatal között fel van osztva. Sokszor van kerületi raktári hivatal is. Az önkormányzó hatóságoknak helyesen és rendesen pénztári hivataluk csak egy van, a melynek keretében aztán több pénztárt különböztetnek meg. A törvényhatóságú nagyobb városok s első sorban a székes főváros egész rendszerével bír az önálló pénztári és raktári hivataloknak.

Némely hivatalnál a pénz- és raktári kezelés egyesítve van. Így jönnek létre a faraktári, sóhivatali stb. pénztárak. Minket első sorban a tisztán pénztári hivatalok érdekelnek; mert a magyar államgazdaság túlnyomólag pénzgazdaság lévén: szükségleteit és az ezek fedezésére szolgáló javakat kivétel nélkül pénzben fejezi ki. Nem mellőzhetjük azonban az anyagkezelés tanulmányozását sem, minthogy ez a pénztári kezeléssel tényleg összefügg és ahhoz hasonló is. A XIII. fejezetben vissza is térünk rá. Most azonban a pénztári hivatalokat *a)* általánosokra, *b)* különlegesekre és *c)* háziakra osztjuk fel.

a) Általánosak azok a pénztári hivatalok, melyek úgy vannak szervezve, hogy *általában* bármely gazdasági ágból származó vagyonváltozás foganatosítására képesek. Ilyenek: a magyar királyi központi, a budapesti és a zágrábi állampénztár valamint az adóhivatalok.

b) Különlegesek (különösök) azok a pénztárak, melyek *külön, csak* egy meghatározott gazdasági ágra vannak szervezve. De aztán erre az ágra, az állam területén előforduló bármely vagyonváltozást foganatosítanak. Más gazdasági ágra: csak kivételesen és csak külön illetékes utasítás folytán. És akkor is csak mint *bizományosak* járnak el. Ilyenek a só-, lottó-, vám-, posta-, táviró-jövedéki, a bányászati és erdészeti stb. pénztárak, valamint a közösügyi pénztárak.

Az általános és különleges pénztárak mind olyan egyforma szervezettel bírnak, hogy (valamennyi ugyanazon gazdaság: a magyar államgazdaság vagyonát kezelvén) mint egymásnak kiegészítő részei, egymásért fizetéseket teljesítenek és így valamennyi, az állami pénzvagyron *egységes forgalmának* részesévé válik. Épen ezért az általános és különleges pénztári hivatalokat együtt: *egységeseeknek* is mondják.

c) Háziak azok a pénztári hivatalok, melyek bizonyos intézmény, intézet, hogy ne mondjuk: ház bevételeinek és kiadásának *helyi* foganatosítására vannak szervezve. Jellemvonásuk, hogy egy-

másért vagy az egységes rendszerbe tartozókért, mint ezek bizományosai sem fizetnek, s hogy a vagyonkezelés általános szabályain belől „a valahány ház: annyi szokás” elvét követik. Vagyis hogy mindenik más és más szervezettel bír. Mégis két főcsoportot lehet köztük megkülönböztetni. Vannak állami és önkormányzati házi pénztárhivatalok. Az elsőkhöz tartoznak a különféle állami intézetek (egyetemek, kór- és tébolyházak, fegyintézetek, stb.) pénztárai. A második csoportban vannak a különféle törvényhatóságok és községek pénztárhivatalai.

Bármely nagy legyen is tehát valamely törvényhatóság pénztára, ez az állami pénztárak rendszerében csak mint házi pénztár szerepelhet. Ez azonban nem zárja, hogy az önkormányzat keretén belől, az állami pénztárak egységes módjára, a törvényhatósági pénztárak is általánosokra, különlegesekre és háziakra ne szakadjanak. Sőt illet pl. a székes fővárosnál tisztán meg is lehet különböztetni.

44. §. A vagyont kezelő hivatalok szervezete.

(Kézi pénztárak, a vagyonkezelő hivatal meghatározása, célja, ennek biztosítása, két működési kör, két főtiszt, a számtartó, felelősség, felelős számadók, az első főtiszt működés köre, a másodiké, nézet eltérés, segédszemélyzet, bárca, kézi pénztár kezelője.)

Az előbbi §-ban tárgyalt pénztári hivatalokon kívül, a szójárás még kézi pénztárakat is ismer. Ezek azonban nem vagyonkezelésre külön szervezett hivatalok, hanem csak részei más hivataloknak. És pedig vagy napi forgalmát felölelő része (kézi szekrény) egy vagyontkezelő hivatalnak, vagy valamely más foganatosító (irodát kezelő stb.) hivatalnak az a része, mely ezen hivatal apró kiadásának (posta, irodai kisebb költségek stb.) fedezésére, számadás mellett kisebb összegeket forgat. Pénztári és egyáltalán vagyonkezelő hivatalok csak azok a hivatalok, melyek külön erre a célra és ennek célnak megfelelően vannak szervezve.

Célja pedig ezeknek a hivataloknak a vagyonkezelés, vagyis: a vagyonnak beszédése, készentartása és kiszolgáltatása. A szervezet pedig akkor lesz megfelelő, ha ez a célba vett kezelés létrejövetelet biztosítja. Ez pedig csak a hivatal (kezelő) gazdaságának megfelelő számtartás (vagyis a hivatalnak alárendeltje nem lévén: számvétele nincs, hanem itt számvitel és számadás) által érhető el. Két működési kört lehet tehát a vagyont kezelő hivataloknál megkülön-

böztetni. A kezelő gazdálkodóét és az ennek dolgát támogató számtartóét. Ennek a két működési körnek betöltésére két személy szükséges és tényleg minden vagyonkezelő hivatal rendszerint legalább is két személyből, két főtisztból áll. Az első főtiszt (azaz: adó-, vám- stb. pénztárnok, só-, dohány-, fa-, ruha-, fegyver- stb. raktárnok, gondnok, főnök, osztályvezető, fizetőmester stb.) a hivatal fegyelmi vezetése mellett különösen a vagyon személyes kezelésére, vagyis: a rendeletek foganatosítására van hivatva. A második főtisztnek, vagyis: az ú. n. ellenőrnek, az első főtiszt (működését előmozdító és ellenőrző) támogatása céljából, első sorban a hivatali számtartás képezi feladatát. El annyira, hogy az inkább is: hivatali számtartó, s csak azért nevezték el ellenőrnek, mert hajdan a számtartás és ellenőrzés fogalmát, mint ezt már fentebb ki is fejtettük, teljesen azonosították. A főtisztok egymás működéseért *egyetemlegesen* vagyis: egyik a másikért és mindegyik az egészért felelős, úgy hogy a hivatalt, úgy személyileg, mint írásban ők, az *előljáró* főtisztok, együtt képviselik. A hivatalra bízott vagyonról is ők együtt: *felelős számadók*.

Az első főtisztnek (vagy helyettesének): hivatalvezetői állásánál fogva az egész hivatali személyzet alá van rendelve. Ő bontja fel a hivatalos pecsét alatt vagy e nélkül érkezett beadványokat. Ha t. i. ezekben értékes tárgyak nem foglaltatnak; ellenkezőleg a felbontásnál az ellenőr jelenléte is szükséges. Az első főtiszt osztja szét továbbá a munkát; intézkedik az ügydarabok elintézése iránt, s helybenhagyja és kiadja azokat. Az ellenőr azonban az ellenőrködés tekintetében független. Azért lehetőleg a két főtiszt mindenben együtt jár el, s a munkát maguk között megosztják. A beadványok érdemleges elintézésének és a vagyonkészlet kezelésének egyetértőleg kell történni. Az ellenőrnek különben joga van, ha a vezénylő főtiszt a fegyelem reábizott gyakorlatát a szolgálat hátrányára elhanyagolja, vagy nem helyesen alkalmazza: ez iránt az első főtisztnek előterjesztést tenni, esetleg követelni, hogy az előljáró hatóság határozata kikéressék. Ha pedig köztük ki nem egyenlíthető véleménykülönbség támad: az ellenőrnek kötelessége követelni, hogy az előljáró hatóság utasítása előzetesen kikéressék. Ha azonban a halasztás kárral járna, az első főtiszt nézete dönt, de a végrehajtás után azonnal jelentést kell tenni.

Némely nagyobb hivatalnál több ellenőr és a főtisztokon kívül részint ezeknek helyettesíthetésére, részint pedig segédszemélyzet

gyanánt: még kezelők, hivatali segéd- és más különféle nevű tisztviselők, gyakornokok vannak alkalmazva. Van azonban arra is eset, hogy egészen kis és egyszerű forgalmu pénztári hivatalnál csak egy személy van alkalmazva. Ekkor személyi ellenőrködés nem lévén: valamely tárgyi ellenőrködésről, pl. ú. n. bárczákról kell gondoskodni. A kézi pénztárakat pedig mindig csak egy személy kezeli, mert ezeket vagy naponként zárják és megvizsgálják, vagy pedig készletükről mint elszámolandó előlegről (erről később tárgyalunk) adnak számot.

IV.

AZ ÁLLAM GAZDASÁGÁRÓL.

45. §. Az állami szükségek.

(A személyi szükségek kidomborodása, ezek fedezése, erre dologi javak szerzése közvetetlen szükséglet ezekre, állami gazdálkodás, ennek szervezete, pénzügy, önkormányzó hatóságok.)

Az állam gazdasága is: gazdaság lévén, szükségkép bele kell illeszkednie abba a keretbe, melyet általában a gazdaságokról az I. fejezetben kifejtettünk. Csakhogy a szükségeknek és javaknak a 9. §-ban kifejtett *személyi* és *dologi* mivolta, s ezeknek egymáshoz való viszonya, az ú. n. eszményi, jogi személyeknél és ezek között főleg az államnál domborodik ki; mert ennek a térben és időben való közrehatásra, személyi természetes szervezete nem lévén, az összes személyi javakat: az erőket, ismereteket természetes személyektől (26. §.), első sorban polgáraitól kell megszereznie. Ezt teszi az állam a 32—44. §-okban vázolt szervezetével.

Azonban a kiknek személyi *javait*, alkalmas szolgálatok alakjában az állam saját személyi *szükségeinek* fedezésére igénybe veszi: ezeknek *munkájuk*, mint a termelésnek tényezője, gazdaságilag meddő nem maradhat. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha az állam nekik az igénybe vett személyi javakért cserébe dologi javakat ad. Az államnak tehát: már személyi javainak megszerzése céljából, *dologi* javakra van szüksége. Az így megszerzett személyi javak azonban számos esetben, dologi javakkal való támogatás nélkül haszonvehetlenek volnának. Például: a katonának pusztá kézzel való fegyvertelen hadakozása, a mostani háborúskodásban csakugyan mit sem érne. A tanításhoz iskola is kell. A tisztviselőknek is megfelelő helyiségre stb. van szükségük. Mindez a megszerzett személyi szolgálatoknak dologi javakkal való támogatása. Sőt az államnak polgárai jóllétét, alkalom adtán közvetetlenül dologi javakkal,

anyagi eszközökkel is kell támogatnia. Gondoljunk csak a munkaképtelen szegényekre, a szárazság, víz, tűz, földrengés és más elemi csapások által inségre jutott polgárookra. Az állam ezeknek anyagi, gazdasági támogatására föltétlenül kötelezve van.

Hogy tehát az állam mindazokat a személyi és dologi erőket és eszközöket megszerezhesse, melyekkel céljára törekszik: kénytelen dologi, vagyis: anyagi, gazdasági javakat szerezni, ezeket természetüknek megfelelően készen tartani és alkalmazni. Más szóval: az *államnak* sok tekintetben az egyeshez hasonlóan *gazdálkodnia* kell. Az állam tehát gazdálkodik. Csak hogy úgy és aképen, a mint ezt egyénisége magával hozza. Vagyis: hatalmát gyakorló organumai által és tisztán erkölcsi célokból. Az állami gazdálkodás körében is a király, az országgyűlés és a kormány a már ismert módon gyakorolják az állam hatalmát. Vagyis: az első fejedelmi, a második törvényhozó hatalmával működik közre. A kormány pedig az állami és ezek között az állam gazdasági törvényeknek végrehajtására, s így az államgazdaságnak közvetlen vitelére van hivatva. Ezek szerint egészben ugyanazzal a szervezettel, melylyel az állam céljára törekszik, s melyből szükségai származnak: előállítja a javakat is, melyekkel azokat fedezi. A javak előállításában azonban a végrehajtó hatalom pénzügyi ágának van kiváló szerepe. Azért jelen fejezetben a pénzügy szervezetére kell külön tekintettel lennünk. Továbbá itt is külön megfigyelést igényel, az önkormányzó hatóságok gazdálkodása.

46. §. Az államnak bevételi forrásai.

(Erkölc, természet, magánbirtokos, tőke, vállalatok, munka, ennek célja, adó, hitel.)

Mint az előbbi szakaszban láttuk, az állam gazdaságában a szükségletek épen úgy származnak, az állami célokra és az erre szolgáló eszközök megszerzésére és fentartására irányuló törekvésből, mint az egyes ember életcéljából származnak ennek gazdasági szükségletei. Csakhogy, a míg a természetes személy gyarlóságánál fogva gazdálkodása körében erkölcsileg tévedhet is: addig az államnak mint erkölcsi, jogi személynek, még gazdálkodásában sem szabad erkölcsi céljaival ellentétbe jönni. Ezért tehát nemcsak a bevételek mennyisége, hanem a vagyonforrások működésének, a polgárok állapotára való különbeni hatása is tekintetbe jő.

Legrégibb bevételi forrása mint minden gazdaságnak, úgy az államének is: *a természet*. Az állam nagy kiterjedésű telkeket magánjogilag bir, s azokon mint bármely *magánbirtokos* jövedelem-szerzés céljából, a mezőgazdaság különféle ágait üzi.

Az állam gazdaságában ennek történelmi fejlődése szerint a második termelési tényező a tőke; mert részint a polgárok, s így a társadalmi közgazdaság, részint pedig az állami bevételek előmozdítása céljából, az állam különféle természetű *vállalatokba* bocsátkozik, s ezekbe nagy összegű alap- és üzleti tőkéket fektet.

Az állam erkölcsi természetének azonban mint vagyonforrás leginkább *a munka* felel meg, melyet az állam, illetőleg helyette: az ő hatalmának gyakorlói, kötelességének teljesítői végeznek. És pedig az által, hogy úgy a joguralmat általánosan az egész polgárratra nézve megállapítják és biztosítják, mint a polgárok erkölcsi és anyagi jóllétének és fejlődésének más külső föltételeit létesítik. Az állam ezen működése által polgárai részére egész sorát termeli az erkölcsszellemi és személyi javaknak, melyeknek előállítási költségeit a polgároktól *adó* czímen szedi be.

Végül mindezen bevételi források elégedetlensége esetében az állam is — mit bármely magángazdálkodó — *hitelét* veszi igénybe és a hiányzó összegeket ennek alapján szerzi be.

Lássuk ezeket a bevételi forrásokat egyenként.

47. §. Az állami birtokok.

(Származásuk, királyi hatalom, udvartartás, legnagyobb birtokos, eladás okai, el nem adandók, felosztásuk, okok, házi kezelés, bérletrendszer, az utóbbi felosztása, erdők.)

A történeti idők folyamán a magyar állam úgy alakult meg és szervezkedett, hogy a most államinak nevezett hatalmat meghatározott tagozatban, a honalapító ősök utódai: a nemesség gyakorolta. Minden nemes aztán viselte az ezen jogokkal járó költségeket is, úgy hogy eredetileg a most államinak nevezett költségeket az a nemesség viselte, melynek egyúttal a haza földje magánjogilag is tulajdon birtokában volt. Az így jogokat és terheket viselő nemesség legelsője maga a fejedelem, a király, kit úgy a jogokból, mint a terhekből, s ezért a haza földjéből is a legnagyobb rész illette meg. Az állami élet átalakulása és nevezetesen

a királyi hatalom emelkedése folytán, a fejedelmi főhatalmat gyakorló királyt, fenséges hivatásának megfelelő gyakorolhatása céljából, gazdaságilag is teljesen függetlenné kellett tenni. Hogy ez a függetlenség a mezőgazdaság esélyeitől is ment legyen: a királynak háztartó gazdasága szükségeinek fedezésére, *udvartartás* czímen megfelelő nagy összeg készpénzt bocsátottak rendelkezésére, s birtokait állami vagyonnak jelentették ki. Ezen a réven a magyar állam saját területén magánjogilag is a legnagyobb birtokos lett. Az idők folyamán azonban kiderült, hogy állami szervezet mezőgazdaságok vitelére egyáltalán nem alkalmas és hogy műveltebb, s így munkásabb polgárzat körében, ha az állami birtokok magánkezekbe jutnak: az eladási áron kívül, már adó czímen hoznak annyit az államnak, a mennyit eddig jövedelem czímen hoztak. Ezért az állam birtokait eladóvá tette és a körülmények tekintetbe vételével lassanként el is adja. Csak az olyanokat tartja meg, melyeknek állami kézben maradása valamely szempontból mégis kívánatos.

Az eladásra szánt birtokok a *pénzügyminiszter* alatt állnak. A *többiek* pedig két csoportra oszthatók. Az egyikbe azok tartoznak, a melyek a végrehajtó hatalom különféle ágaiban hasznosíttatnak. Ezek az illető miniszterekre vannak bízva. Ilyenek a hivatali célokra használt épületekhez csatolt udvarok, kertek, földek, az állami vasutak, gyárak, ménesgazdaságok stb. birtokai. A mely birtokok ezekhez sem tartoznak, azok képezik a másik csoportot. Ezeket az állam valamely közgazdasági okból nem adja el és a *földművelési* miniszter alá rendelték. Tartozzanak azonban bár hova, a mennyiben termelésre szánvák: az állam azokon — a sóbányák kivételével — mindenütt olyan magánjellegű gazdaságot visz, mint bármely magánbirtokos. És ennek is csak kisebb része (a ménesbirtokok, gödöllői uradalom) házi gazdálkodás; mert a mezőgazdasági birtokok rendszerint 200—1000 holdas nagy-, 5—60 holdas kis-, és népes városok közelében 0,5—5 holdas kerti bérletek útján szoktak hasznosíttatni. Az erdőgazdasági uradalmakat ellenben, a műszaki erdészet és tudomány legjobb vívmányai alapján, nagy tőkeberuházással és házi gazdálkodással hasznosítják.

A harmadik könyvben még lesz szó a kincstári birtokokról.

48. §. Az állami vállalatok.

(Magán- és vegyes jellegűek, ezek értelmezése, az utóbbiak felosztása, iparvállalatok, árúüzletek, illetékek, értelmezésük, személyi javak, felosztásuk, díjak, illeték-egyenérték.)

Ezek a vállalatok első sorban *magán- és vegyes* jellegűek.

1. *Magán-jellegűek* azok a vállalatok, melyeknél az állam teljesen valamely magánvállalkozó módjára dolgozik, vagyis: úgy hogy gazdálkodása az ezek által támasztott szabad verseny hatásainak ki van téve. Ilyenek nálunk az állami tulajdonban lévő vasutak, (sóbányák kivételével) az összes állami bányák, továbbá a kohók, vasművek, államnyomda, a budapesti zálogház stb.

2. *Vegyes* jellegűeknek azokat az állami vállalatokat mondjuk, melyeknek vitelénél az állam csak *részben* jár el a magángazdaság elvei szerint. Ez úgy történik, hogy a polgároknak szükséges javak előállítására vállalkozik. De hatalmára támaszkodva, hasonló javak előállítását másoknak eltiltja. Ez által a polgárokat az ő vállalkozása eredményének igénybevételeire nemcsak kényszeríti, hanem azt tetszés szerint való árban adja is el. Így tehát az ebből származó jövedelme nemcsak befektetett tőkéjének (a magángazdálkodás elvei szerint is) megengedett haszna, hanem hatalmának is az eredménye. A magán és a közhatalmi elemeknek ebből a vegyülékéből származó és ezért vegyes jellegűeknek nevezett állami vállalatok három csoportra oszthatók: a) fenségi *haszonvételek* vagyis *regálék*, b) *egyedárúságok* vagyis *monopoliumok*, c) *jogilleték* és díjak. A két elsőt együtt *jövedékeknek* is mondják.

a) A fenségi haszonvételek, regálék alatt az államnak fenségjogán alapuló oly *iparvállalatait* értjük, melyek a szabad verseny kizárásával az államnak jövedelmeket is hozhatnak, de a melyeket az állam inkább a hozzájuk kötött közérdekekért, mint jövedelmezőségükre való tekintetből visz. Ilyenek a posta és távíró, a pénzverési és Budapest székes főváros között a Duna forgalmi regálé. b) Egyedárúságok vagyis monopoliumok alatt, az államnak a szabad verseny kizárásával vitt *árúüzleteit* értjük. Ezeket az állam csak jövedelmezőségükért tartja. Ide tartoznak: a só, dohány, lottó, lőpor és az italmérés. c) Illetékek és díjak alatt a polgároknak azokat a pénzbeli szolgáltatásait értjük, melyekkel az állam az egyeseknek magánérdekeikben, cselekvőleg vagy szenvedőleg *külön* szolgáltatott *személyi* javait, szolgálatait esetről esetre megfizetteti. Így: minden

jogügylet alkalmával, mely a polgári törvények szerint jogokat alapít, átruház, erősít, megváltoztat vagy megszüntet; továbbá a halálozások folytán bekövetkező vagyonátruházások, hivatali állások, szabadalmak, engedélyek, fejedelmi kegyadományozások, s a nemes fémekből készített művek és áruk hivatalos megjegyzése stb. esetében.

Az illetékek lerovási módjuk tekintetében két csoportra oszlanak, ú. m.: *a) bélyegilletékekre* és *b) jogilletékekre*. *a)* Az elsőkhöz tartoznak azokat értjük, melyek meghatározott bélyegjegyek vagy bélyegzett lapok használata által rovatnak le, oly módon, hogy az állam ezeket pénzért elárúsítván, az illeték-köteles ügyesetről szóló okmány kellő bélyeggel ellátott papirosra, illetőleg lapokra írják. Ezeket közvetett illetékeknek is nevezzük. *b)* A jogilletékek ellenben azok, melyeket a hatóságok rendelete alapján a pénztárnál közvetetlen készpénzben (tehát nem bélyegek közvetítésével) kell leróni. *Díjaknak* nevezik azokat az illetékeket, melyek királyi kitüntetések, hitbizományok alapítása, államszolgálati kinevezések, szabadalmak adományozása, letétek megőrzése, arany-ezüstárúk hitelesítése (fémjelzés) stb. után járnak.

Illetékegyenértéknek pedig azt az illetéket nevezik, melyet jogi személyek olyan lekötött: hitbizományi, alapítványi stb. vagyonuk után fizetnek, mely rendszerint a forgalomnak, s ennek folytán jogügyleteknek, s így illetékkiszabásnak tárgyát nem képezik.

Mindezeket megállapított rendszerünk szerint a harmadik könyvben egyenként fogjuk tárgyalni.

49. §. Az adók.

(Együttes szükséglet és fedezet, tetszés és kényszer, ár és költség, adózási kötelezettség, adó és fogalma, felosztása, egyenes adók fogalma és felsorolása, adózási fogalmak, görbe adók fogalma és felsorolása.)

A közélet fejlődésével a polgárok összeségének olyan együttes szükségletei fejlődtek ki, melyeket az időközben egységesé vált állami hatalom, gazdaságilag nem természet és tőke, hanem kiválólággal *munka* útján és együttesen elégíthetett ki. Erre tehát az eddig tárgyalt bevételi források nem voltak alkalmasak; mert együttes és általános lévén a szükséglet: az államnak is együttesen és általánosan kell ezek fedezésére munkáját, *személyi* javait a polgároknak rendelkezésére bocsátania, s épen ezért együttesen, általánosan

kell igénybe vennie a polgároknak *dologi* viszontszolgáltatásait, pénzbeli fizetéseit. Azonban az állam által termelt javaknak használata vagy nem használata, és így az ezekért való fizetség sem függhet az egyesek tetszésétől; mert azokra a javakra egy vagy más módon mindenkinek szüksége van. Az egyeseknek e tekintetben netán eltérő felfogását, mint ezt a 32. §-ban láttuk, az állam jogosítva van a közérdekkel összhangzásba hozni. Ily módon az állam, az általa termelt személyi javaknak, hivatása- és hatalmánál fogva a polgárok között ha kell, valamely alakban kényszer útján is keletet szerez, s ezek árát tőlük ily úton is beszedi.

Az állam által termelt javaknak, e forgalomba hozásából azonban, az egyes polgárookra nézve a javak árát illetőleg az következik, hogy (míg a magángazdaságok között az eladó árúját bárkinek tetszése szerint való árban adja, vagy nem adja: addig) az állam, az általa termelt javakat, minden polgárnak egyenként oly árban kell adnia, és adja is, melyet ez megfizethet. De a mely fizetésekből összesen az állam által a polgárságnak nyújtott javak előállítási költsége, mely szükségeivel azonos, mégis kikerül. Így aztán különböző vagyoni szolgáltatások czimén mindenki gazdasági viszonyaihoz mérten, de megfizeti az államnak az ettől nyert erkölcs-szellemi, vagyis: személyi, belső javakat. Ez az államnak legbővebb, legtermészetes és legáltalánosabb bevételi forrása: az *adó*. Ez alatt tehát az együttesen élvezett állami jótétemények viszonzása fejében, a közszükségletek fedezésére, mindenkinek vagyoni tehetségéhez képest, törvényesen megállapított fizetéseit értjük. Az adóknak a tudomány szempontjából való különböző osztályozása közül a magyar törvényhozás azt fogadta el, mely azokat beszédük módja szerint *egyenes vagyis közvetetlen* és *görbe vagyis közvetett adókra osztja*.

a) Egyenes adók alatt azokat az adókat értjük, melyeket az állam egyenesen és közvetetlen azokra vet ki és azoktól szed be, a kiket megadóztatni kíván. Törvényeink szerint ide tartoznak a föld-, a ház- és a keresetadó, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adója, a bánya-, a tőkekamat- és járadékadó, a vasúti és gőzhajózási szállítás használata utáni, a nyeresemény-, a fegyver- és vadászati adó, a hadmentességi díj, és végül az általános jövedelmi pótóadó. Jegyezzük még a következő adózási fogalmakat: *adóalany* az a természeti vagy jogi személy, ki adózni tartozik; *adótárgy* az a jószág, jövedelem, bevételi forrás vagy cselek-

vény, mely után *adózni kell*; *adóegység* az adótárgynak az a minőségi és mennyiségi része, melylyel az adót mérik, és végül *adótétel* az az adóösszeg, mely az adótárgynak valamely egysége után jár.

b) Közvetettek az olyan adók, melyeknek terhét nem azok viselik, kik azokat fizetik, hanem azok, kik az adó tárgyát fogyasztják, illetőleg veszik; mert az eladó az általa fizetett adót, az árban betudja, vagyis ezt annyival magasabbra szabja, hogy így ebben az általa fizetett adó neki megtérüljön. Így az adóteher a vásárló fogyasztókra hárul át, s ekkép ezeket terheli. Törvényhozásunk szerint ide tartoznak a szesz-, a sör-, a cukor-, az ásványolaj- és a húsfogyasztási adók, továbbá a határvámok.

A különleges részt tárgyaló harmadik könyvben mindezekkel egyenként foglalkozunk.

50. §. Az állam hitele.

(A bevételi források elégtelensége, egyensúly, hiány fedezése, hitel felhasználása, állami és magánhitel hasonlatossága és különbözősége, örök adósság.)

A 16. §-ban szoltunk a hitelről. Az eddig ismertetett jövedelmi forrásoknak, jövőre szóló beruházások, vagy rendkívülileg támadt költségek miatt, hosszabb vagy rövidebb időre szóló elégtelensége esetében, az állam: hitelét veszi igénybe. A hiányzó javakat tehát hitel útján szerzi be.

A jól rendezett állami gazdaságnak egyik főfeltétele és biztosítéka az, hogy bizonyos idő, például: egy év alatt előforduló állami szükségeket, az ugyanazon idő alatt befolyó jövedelmek fedezzék, hogy így az államgazdasági egyensúly fenttartható legyen. Ennélfogva a szükségek fedezésében mutatkozó *deficit* vagyis: *hiány* csak akkor ismerendő el és ennek fedezésére az állam hitele csak akkor veendő igénybe, ha sem a szükségek korlátozása, sem pedig az államvagyon értékesítése, az adók és más jövedelmi források szaporítása által, sem pedig valamely más úton és módon az egyensúly helyre nem állítható. Ebben a sohasem kedvező esetben, a bevételek szaporításának egyedüli módja az adósságcsinálás. Ebből a célból az állam, mint bármely egyes, hitelét használja fel, vagyis: fizetési akaratának és tehetségének lekötése mellett, *idegen tőkét* von rendelkezése alá, hogy így a más módon nem fedezett szükségek fedezetet találjanak.

Az állam- és a magánhitel között tehát van *hasonlatosság*. Ott is, itt is, az adós fizetési képessége és akarata, s általában azon

viszonyok és körülmények az irányadók, melyek a hitelezőnek biztosítékul szolgálnak, az adós által elvállalt kötelezettségek teljesítésére. Az állam és a magánhitel között azonban, szorosabb megfigyelés mellett lényeges *különbség* is létezik. Az állam hitele inkább személyi viszonyain, vagyis: politikai helyzetén, fejlődő képességén, alkotmányának rendszerén, a nemzet jellemén stb. alapszik. Ezzel ellentétben áll a magánhitel, mely rendesen reális, tárgyilagos, vagyis: a lehető kielégítés alapjául, biztosítékául lekötött, erre szolgáló vagyponra van fektetve. Az állam hatalmára támaszkodva, adósságleveleit kiváltságokkal, pl. az általa fizetett kamatokat, adómentességgel ruházhatja fel. A magán adóslevél tehát az államival nem versenyezhet.

Ennek folytán az állami adóslevelek rendszerint nagyobb forgalmi képességgel is bírnak, mint a magánosok hitelpapirjai, úgy hogy a hitelező azoknak a pénzpiaczon, a tőzsdén való eladása által könnyebben juthat pénzéhez. Ezért az állam újabb időben sokszor már nem a felvett tőkének visszafizetésére, vagyis: adósságlevelei beváltására, hanem mint halhatatlan egész, csakis tőke után járó kamatok örökös fizetésére kötelezi magát.

51. §. Az államadósságok felosztása.

(Felvételük szerint, kényszerkölsönök, felsorolásuk, úrbérik, önkéntesek, ajánlatiak, aláírásaik, konzorcium, származásuk szerint, függők, pénztári hiány, kezelés, állandók, járadék és törlesztendő, kötvény és sorsjegy, elvállalt és magyar, általános, vasúti és tárcza adósságok.)

1. Az államadósságokat *felvételük* módja szerint fölosztjuk:
a) *kényszer* és b) *önkéntes* kölcsönökre.

a) A *kényszerkölsönök* létrejövedele céljából az államhatalom a hitelezőkre valamely nyomást gyakorol. Ilyenek a törvény- vagy rendeletből származó letétek, biztosítékok, nem utalványozott de lejárt tartozások, a kényszerforgalommal bíró papirpénz. Ide számíthatók továbbá az úgynevezett úrbéri kölcsönök, vagyis: a földtehermentesítési, a szőlődézsma, a maradvány- és irtványföldek s az italmérési jogok megváltásából származó állami adósságok. Ezeknél a volt földesurak a törvényhozásilag tőlük elvett földesúri jogok kárpótlásául, pénz helyett államadóssági kötvényeket kaptak és így akarva, nem akarva, az állam hitelezőivé lettek. b) *Önkéntes* az a kölcsön, melyet a hitelezők szabad akaratból bocsátanak a kincstár rendelkezésére. Ez ismét *kétféle*: *ajánlati* és *aláírási*, a

szerint, a mint a kölcsönt meghatározott tőkepénzesek, rendszerint egy bankárcsoport, konzorcium adják, vagy pedig az állam felhívása folytán a közönség írja alá. Újabb időben ezt a két felvételi módot úgy szokták egyesíteni, hogy a konzorcium a felveendő adósság egész összegének megszerzését biztosítja az államnak. De az összeg csak egy meghatározott részére köti ki, hogy minden esetre a magáéból kölcsönözhesse. A másik részt köteles a közönségnek aláírásra bocsátani és csak a mennyiben a közönség ezt alá nem írná: annyiban van joga és kötelessége az alá nem irt részt is a magáéból adni kölcsön az államnak.

2. Az államadósságok származásukra nézve *a) függő* vagyis lebegő és *b) konszolidált* vagyis *állandó* adósságok.

a) A függő adósság alatt vagy (a bevételi jogoknak nem teljesítése, azaz az állami jövedelmek be nem fizetése folytán mutatkozó) *pénztári hiány* fedezése czéljából kötött, vagy pedig a kezelés sajátos körülményei által előidézett adósságokat kell érteni. Az ilyen adósságok, a mint inkább csak alkalmilag, sem mint meghatározott terv szerint jönnek létre: épen olyan módon, rövid idő alatt törlesztve is lesznek. Pénztári hiány fedezésére kötött adósságok: a papírpénz, a kincstári utalványok, vagyis pénztári jegyek. Kezelési körülmények hozzák létre az államnak a készpénzbiztosítékokból, a sokféle letétekből, az államnak adófizetés és más czímen nyújtott előlegekből, esetleges váltó- és mindenféle számlatartozásokból származó függő adósságát. *b) Állósított* adósságok ellenben rendszerint a költségvetési *hiány* fedezésére szolgálnak. Az ilyen adósságokat az állam tervszerűleg, hosszú avagy épen örök időre köti. A magyar államnak adóssága túlnyomólag állósított adósságokból áll.

3. Az állósított adósságok a hitelezőkkel való viszony szempontjából ismét kétfélék: *a) járadék-* és *b) törlesztendő* adósságok.

*a) A járadék-*adósságokat az állam csak törlesztheti, de erre kötelezve nincs. Kötelezve csak arra van, illetőleg a hitelezők jogosítva csak arra vannak, hogy nekik és jogutódaiknak, a tőkéjük után megígért *kamat*, a megígért módon és mennyiségben *kijárjon*. Tőkéjét azonban senki sem követelheti, de az állam a járadék-kötvények névértékében azt bármikor visszafizetheti. Ilyen örök adósságai a magyar államnak: a 4⁰/₀-os arany- és a 4⁰/₀-os koronajáradék és a harmadik könyvben kifejtendő értelemben, az osztrák államadósság kamatainak a magyar törvényhozás által elvállalt része. *b) A törlesztendő* adósságok azok, melyeket az állam

előre kikötött módon a hitelezőknek visszafizet. Addig pedig, míg ez bekövetkezik, a hitelezőknek a megállapított kamatot vagy ennek egyenértékét szolgáltatja. A magyar államnak a legtöbb állandó adóssága ilyen törlesztendő adósság.

4. Törlesztés szempontjából az adósságok ismét kétfélék: *a) kötvény- és b) sorsjegyadósságok.*

a) A kötvényadósságoknál az egész kölcsöntőkéről több kisebb-nagyobb névértékkel bíró részletkötvény, *címlet*, vagy röviden: kötvény van kiállítva, melyek mindenike folyó- vagyis sorszámmal bír. Ezek a sorszámmok megállapított tervszerű húzás, vagyis sorsolás útján lassanként kijátszatván: a kihúzott sorszámmoknak megfelelő kötvények névértéke, a kötvénytulajdonosoknak ki lesz fizetve, s így idővel az egész kölcsöntőke törlesztve lesz. Addig pedig minden kötvénytulajdonos, kötvénye névértékének kamatait élvezi. Ilyen adósságai a magyar államnak, az előbb említett úrbéri adósságok, az államvasúti arany és ezüst $4\frac{1}{2}\%$ -os kölcsönök, valamint a magántulajdonosoktól megvásárolt hét különféle vasútnak; a magyar államra átszállott adósságai. *b) A sorsjegyadósságoknál*, a folyó kamatlábnál valamivel kisebb avagy éppen semmi kamatot nem adnak, hanem a megtakarított kamatokból nyereményeket alkotnak, s ezért *nyeremény-kölcsönöknek* is szokták mondani. Azután midőn a meghatározott névértékű sorsjegyek, melyekre az egész kölcsöntőke felosztva van, előre közhírré tett terv szerint kisorsoltatnak: a kamatokból alkotott nyeremények, az elsőnek, másodiknak stb. kihúzott sorsjegyek tulajdonosainak, az említett terv szerint lesznek kifizetve. Legalább is névértéke azonban a sorsolás folyamán minden sorsjegynek ki lesz fizetve. Sorsjegyadósságok nálunk az 1870-iki sorsolási és a tiszaszegei nyereménykölcsönök.

5. Ausztriával való közjogi viszonyunk szempontjából az államadósságok ismét kétfélék: *a) az Ausztriától az 1867-iki kiegyezésben elvállalt és b) magyar adósságok.* Az elsőkhöz tartozik: *α) az a járulék, melylyel a magyar kincstár a kiegyezés előtti időből származott, osztrák állandósított adósság kamataihoz állandóan járul; β) a közös függő adósság.*

6. A magyar adósságokat az állami költségvetés még *a) általános állami, b) külön vasúti és c) az egyes tárczák által egyéb beruházási célokra felvett adósságokra* osztja.

A különleges részt magában foglaló harmadik könyvben ezekre még visszatérünk.

52. §. Az államgazdaság szervezete.

(Államszervezet és a szükségletek rendszere, kormányzat és gazdálkodás, passív ágazatok, gazdaságosság, közgazdaság, pénzügy, ennek kormányzója, feladata, szervezete, helyhatóságai és vagyontkezelő hivatalai, viszonya az államgazdasághoz.)

Az előbbi fejezetből az állam szervezetét ismertük meg. Ennek a szervezetnek egész rendszere, gazdasági szempontból nem egyéb, mint rendszere az állami szükségleteknek is; mert az állami szervezetben helyet foglaló minden intézménynek, személynek és dolognak működése költséget is jelent. Ugy hogy az államnak olyan és annyiféle szüksége s tehát kiadása is van, a milyen és a hányféle, szervezetéből kifolyólag mutatkozik. A jelen fejezetből pedig azt tudjuk, hogy ezek fedezésére az állam jövedelmeit minő forrásokból meríti.

Összevetve már most az állami szükségek és az ezeket fedező javak forrásainak természetét, azt tapasztaljuk, hogy az állam csak azokat a célokat és annyira valósíthatja meg, a melyekre és a mennyire, az államgazdaság a szükséges javakat, mint eszközöket megszerezni képes. Az államgazdasági működés pedig újból csak annyit bír szerezni, a mennyit forrásaiból, legnagyobb részben tehát az állampolgárok jövedelmeiből meríthet. És ezek a jövedelmek újból azon gondoskodás és támogatás által jönnek létre, melyben az államkormány a nemzet társadalmának, közgazdaságát részesíti. Ezért az államkormányzat és az államgazdaság kölcsönhatásaikban, mint egymásnak termelői és fogyasztói, fogyasztói és termelői, tehát mint egymásnak létföltételei, okai és okozatai jelentkeznek. Ezért úgy kell *kormányozni*, hogy egyes és állam *gazdálkodhassék*. Egyesnek és államnak pedig úgy kell *gazdálkodni*, hogy a *kormányzat* fennakadást ne szenvedjen.

Az államkormány működésének tehát, gazdasági működésnek is kell lenni, vagyis: kell hogy a *kormányzat* egészben véve *gazdaság* is legyen. A gazdasági és kormányzati *elem* azonban az egyes ágazatokban különböző mértékben nyer kifejezést. Nevezetesen az igazság-, szoros értelemben vett bel-, továbbá a kül-, vallás-közüktatás- és hadügynél, a gazdasági kérdésnek csak másodsorban szabad tekintetbe jönni. Ezeknél az igazság-, a bel-, a kül- stb. ügyek a kormányzat céljai. Ezért az államgazdaság követelményeinek, nem is külső javak közvetlen szerzése, hanem csak ezek *gazdaságos* alkalmazása, vagyis: arra való törekvésük által tesznek eleget, hogy lehető kevés gazdasági jószág feláldozásával, a polgárság számára minél

több belső (személy-szellemi) jöszágot termeljenek. Gazdálkodásuk tehát teljesen passzív. A földművelési és a kereskedelmi minisztereknél, mint az egész nemzet és társadalom közgazdaságának, s ebben az államgazdaság fejlődésének is támogatására hivatott ágazatok kormányzóinál: az államnak gazdasági céljai már több közvetlenséggel jelentkeznek.

Az államnak gazdasági működése határozott aktív kifejezésre még is csak a *pénzügyben* jut, mely alatt az állami szükségek fedezésére szolgáló pénzüsszegek megszerzésére, kezelésére és kiszolgáltatására irányuló állami tevékenységet kell érteni, s a mely tevékenység teljesen államkincstári, fiscalis működés. Kormányzati csak annyiban, hogy eljárásában az erkölccsel, a joggal és a nemzet közgazdasági érdekeivel ellentétbe jönnie nem szabad. Az állami szükségek *fedezésére* szolgáló bevételeket tehát, *első sorban* a pénzügyminiszter szerzi be és ő bocsátja az állam céljaira közvetlenül törekvő más minisztereknek rendelkezésére.

Ennek a nagy feladatnak teljesítésére, a pénzügyminiszternek is megfelelő 1. központi és 2. helyhatóságok, valamint 3. fogantatosító hivatalok állnak rendelkezésére.

1. A központi hatóságok között első a pénzügyminiszterium. Ennek hatásköre (a kereskedelmihez tartozó: vasút, posta-távíró, s a földműveléshez tartozó: erdő, ménes és más eladásra nem szánt birtokok, s egyéb jelentéktelenségek kivételével) az államgazdaságnak a jelen fejezetben tárgyalt összes ágaira kiterjed. A miniszteriumnak egy elnöki osztálya, kilencz főosztálya, s ezekben ismét több ügyosztálya van. Van két központi igazgatósága: a dohányjövedékre és a vasművekre.

2. Alárendelt helyhatóságai: *a)* a pénzügyigazgatóságok, a székesfővárosi adófelügyelő és a központi díj- és illetékkiszabó hivatal; *b)* a földadónyilvántartás, kataszteri helyszinelési felügyelőségek és a kolozsvári kataszteri igazgatóság; *c)* jogügyi igazgatóságok és kincstári ügyészségek; *d)* pénzügyi törvényszékek a horvát-szlavon területen; *e)* az országos kataszteri felmérés háromszögméreti számító hivatala és felmérési felügyelőségei; *f)* dohánybeváltó felügyelőségek; *g)* lottó és *h)* jöszágigazgatóság; *i)* bányaigazgatóságok és *j)* főbányahivatalok; *k)* bányakapitányságok; végül *l)* az intézetek; ilyenek a selmeczi bányászakadémia, az államvasutak gépgyára, a diósgyőri vas- és aczélgyár, az állami vasművek, a dohánygyárak, állami nyomda, állami hidak stb.

3. Foganatosító hivatalai (a pénzügyőrségen és az adóvégre-hajtókon kívül) és pedig vagyonkezelő hivatalai: a legtöbb egységes pénztári hivatal. Nevezetesen a következő általános pénztári hivatalok, ú. m. a központi, budapesti, zágrábi állampénztárak és az adóhivatalok, valamint a különlegeseek közül: az összes fogyasztási adó, vám-, só-, bánya-, fémbeváltó hivatali, a dohány- és bélyeg-raktári s az előbb említett intézetek pénztári hivatalai. (A selmeczi akadémiának nincs külön pénztári hivatala.)

Az egységes pénztári hivatalok közül tehát ide csak a ménes, az erdő, a posta-távíró és a vasúti pénztárhivatalok nem tartoznak. És pedig azért, mert minden különleges vagyonkezelő hivatalnak, üzletileg ahhoz az ághoz kell tartoznia, melynek vagyonát kezeli. De tartalmilag végelemzésben ezek is pénzügyi hatáskörbe tartoznak; mert készletük fölösleget a pénzügyhöz tartozó központi állampénztárba szállítják és szükség esetén ez látja el őket kellő összegekkel.

Házi pénztári hivatala a pénzügynek csak egy van. Az úgynevezett államépületi felügyelőségnek (raktárnak) a pénztára. De bármely ágazatban legyenek a házi pénztárhivatalok is, ezek is vagy egészen vagy részben, bevételeiket a pénzügyi pénztárakból meritik. Mindezek szerint pénztárhivatalai révén, csakugyan a pénzügyminiszter bocsátja minisztertársainak rendelkezésére azokat az összegeket, a melyeket ezek kormányzatuk által, a nemzet jólétének, s így gazdaságának is tényezőibe beruháznak, s ez által az állam jövedelmi forrásait is ápolják. Az államgazdaság tehát nem azonos a pénzügygyel, s ezért nem is csak ennek, hanem az egész kormánynak, sőt az állam egész szervezetének képezi gondoskodása tárgyát.

53. §. A törvényhatóságok és községek gazdasága.

(Szervezet és gazdálkodás, vármegyék és törvényhatósági városok, különbségek; a megye vagyona, ellenőrzés, állami javadalmasítás, pótdók, százalék, közgyűlés, lajstromok, törvényhatósági városok, vagyonuk, leltár, könyvek, szabályrendelet, közgyűlés, bérbeadás, kölcsön, vállalatok, pótdók, közvetettek is, egyebek, főváros, munka, rendezett tanácsú városok, járások, szabad kir. és ehhez hasonló városok, kis- és nagyközségek, csak egyenes adók, egyebek, napszámosadó, oka, mérve.)

Az előbbi fejezetben az önkormányzó helyhatóságok szervezetét vázoltuk. Ennek a szervezetnek is az államhoz hasonlóan, csak kisebb méretekben, megvannak a maga személyi és dologi

szükségei. És ezeknek a szükségeknek is a rendszere, úgy mint az államnál, megfelel a szervezet rendszerének. Ezért az önkormányzó helyhatóságok is gazdálkodnak, még pedig: különféleségüknek megfelelő módokon. Így a vármegyék gazdálkodását nemcsak a községekétől, de még a törvényhatósági városokétól is meg kell különböztetni; mert az előbbiek területén alakult alsóbbrendű önkormányzó szervezetek: a községek maguk is saját külön gazdasággal bírnak. Ellenben a törvényhatóságú városok területén alsóbb rendű önkormányzás (a székesfővárosi kerületek jelentéktelen kivételével) nem fejlődött ki, hanem abban a törvényhatóság és a községi hatóság egyesül és a vármegyeinél fejlődöttebb önkormányzatot hoz létre. Ez a fejlődöttség főleg gazdasági tekintetben domborodik ki; mert míg a vármegyék gazdaságát az állam jelentékeny összegekkel kénytelen támogatni, addig a törvényhatóságú városok gazdaságilag teljesen saját erejükre vannak utalva. Szólunk tehát külön előbb 1. a vármegyék gazdaságáról; 2. a törvényhatóságú és 3. a rendezett tanácsú városokéről; végül 4. a nagy- és kisközségekről. (1870: XLII., 1872: XXXVI., 1876: VI., 1883: XV., 1886: XXI—II., 1891: XXXIII., 1893: XXXIII. t.-cz.)

1. A vármegyék gazdaságának következő bevételi forrásai vannak. *a)* Vagyonuk, melynek legalább törzse csonkítatlanul fenntartandó, s melylyel a gazdálkodást megyei szabályrendelet határozza meg. Ingatlan adásáról, vevéséről, a költségvetésben elő nem forduló terhes szerződésekről és a közművek emeléséről szóló megyei határozat belügyi helybenhagyást igényel. De ha a miniszter negyven nap alatt nem válaszol, a határozat elfogadottnak tekinthető. *b)* Állami javadalmazás, melyet közigazgatási (árva- és gyámhatósági) költségeikre évenként az állami költségvetésből kapnak, s mely minden megye részére (1883: XV. és 1893: IV. t.-cz.) az illető megyében fizetett egyenes adóhoz képest állapítottatott meg. Ezt a megye székhelyén lévő adóhivatal havi részletekben előre szolgáltatja ki. *c)* Közigazgatási, közgazdasági, közművelődési és közjótékonyági célokra, a föld-, ház-, kereset-, bánya-, tőkekamat- és járadékadó, valamint a nyilvánosan számadoló egyletek és vállalatok adója után kivethető, legfeljebb 3%-os megyei *pótadó*, mely 5%-ra a bel- és pénzügyminiszterek, magasabbra csak a törvényhatóság engedélyével emelhető. A pótadót tárgyaló a közgyűlésre minden tagot két héttel előre, a pótadó kivetéséről, emeléséről és céljáról szóló értesítéssel kell meghívni. A kivetési lajstromokat községenként előre

kihirdetett, egy hétig közszemlére kell kitenni, hogy a netán túlterheltek a közigazgatási bizottsághoz folyamodhassanak. Különben az adózás módozatait minden megye szabályrendeletben állapítja meg.

2. A törvényhatóságú városok gazdaságának következő bevételi forrásai vannak. *a)* Vagyonuk, melyet évenként leltározni és arról leltárkönyvet, a községi utakról törzskönyvet, vízi építményeiről és szolgalmairól vízikönyvet kell vezetni. A törzs (tőke) vagyon itt is megőrzendő, s külön szabályrendelet határozza meg, hogy milyen közgyűlés jogosított abban, belügyi helybenhagyás mellett, lényeges változásokra vonatkozó határozathozatalára. De az ilyen közgyűlés összehívása és megtartása között legalább egy hétnek kell lenni, s a határozat ellen minden városi polgár fellebezhet, melynek elintézése előtt a határozat végre nem hajtható. Ha a hasznosítás bérbeadásból áll, akkor ennek nyilvános árverésen s csak kivételesen történhetik szabad kézből való kiadás által Pénztőkéket csak pupillaris biztosíték mellett (54. §.) lehet kölcsön adni. *b)* A mennyiben törvények ki nem zárják, ipari és kereskedelmi vállalataik is lehetnek és vannak is (takarékmagtárak, fogyasztási adók kezelése, közvágóhid, vízvezeték, vásárcsarnok stb.). Ezeket a beléjük fektetett tőkék folytán, mint a városi vagyon alkatrészeit kell tekinteni, s a gazdálkodás és a kormány ellenőrzése tekintetében annak szabályai alá esnek. *c)* Azok a pótagók, melyeket a törvényhatóságú városok nemcsak a megyéknél említett egyenes, hanem a kormány engedelmével még a közvetett adók után is vethetnek ki. Így szedhetnek városi illetéket, vásári helypénzeket, különféle vámokat, járulékokat, sőt az állam által igénybe nem vett egészen új adókat is hozhatnak be. A földbirtokra tett közköltségek, csak az érdekeltek földadója után vetendő ki. Ellenben a belterület rendőri és közbiztonsági kiadásai, nem szabad a föld és bányatulajdonosokat, s a pusztai haszonbérlőket terhelni. A csatolt puszták, havasok és külön kezelt erdők adójának pedig csak fele vehető az általános községi adó alapjául. A székes fővárosban új adók behozatalát, a meglevők változtatását, 25 ezer forint értéket meghaladó (ezen alól a tanács) vagyon elidegenítését, vagy kölcsön felvételét csak olyan közgyűlés határozhatja el, melyben törvényhatósági bizottság összes tagjainak egy negyede jelen volt, s a jelenvoltak kétharmada hozzájárult. *d)* Végül a th. városok gazdasága, a városi polgárok kézi és szekeres (igás) munkáját is igénybe veszi a községi szomszédos (vicinális) és dülő utak, továbbá gátak létesítésére és fenntartására,

valamint a hófűvás, árvíz, tűzvész, hegyomlás, sáskajárás stb. esetén mutatkozó közveszély elhárítására. (1890:I, 1885:XXIII., 1894:XII., 1879:XXXI. t.-cz.)

3. A rendezett tanácsú városok (községek) gazdaságának bevételi forrásai csak nem oly gazdagok, de különben azonosak a th. városokéval. Ahhoz a pótdóhoz azonban, mely kizárólag a megye járása közigazgatására szolgál, a rt. tanácsú városok hozzájárulni nem tartoznak. Azok a rt. városok pedig, melyek szabad királyi város czímmel élnek, s mint ilyenek (1876:XX. t.-cz.) előbb törvényhatóságú joguknál fogva, közvetlen a kormány alatt álltak; továbbá a királyföldi 7 (ú. n. szász) és a volt 16 szepesi város, gazdasági ügyeikben most sem a vármegye, hanem a belügyminiszter alatt állnak.

4. A kis- és nagyközségek jövedelmi forrásai azonosok a városokéval. Adópótlékokat azonban csak azok után az egyes adók után és úgy vethetnek ki, a mint ezt a városoknál láttunk. Más adóval, tehát illetékkel stb. polgáraikat nem terhelhetik, csak út- és hídvámokat (1890. I. t.-cz.), valamint községileg fentartott közintézetek, vállalatok használatáért szedhetnek díjakat. Megemlítjük itt a községi napszámos adót, melyet az állami adótól felmentett napszámososztály fizet. De csak azokban a községekben, hol a napszámosok adómentessége miatt nem elég községi, megyei és iskolai pótdó vethető ki. Ezt az adót a község szabályrendeletben állapítja meg, de fejenként egy napszámnál vagy a községben fizetett legkisebb mérvű községi adó felénél nagyobb nem lehet.

Mindezeknek az önkormányzó helyhatóságoknak további gazdálkodásáról, következő tárgyalásainkban, az állam gazdálkodásával párhuzamosan lesz szó.

54. §. Az államgazdaság sajátságai.

(Felsorolásuk, értelmezésük, különbsége más társaság és a társadalmi gazdaságtól, háztartó, kivételes ágazatok, javak kicserélése, tagozás, pénz, in natura . szolgáltatás, hitel, megbízás.)

Az államgazdaság méreteinek nagyságánál, szükségének és javainak változatosságánál fogva, a legkülönbébb árnyalatait mutatja a gazdasági életnek. Így tekintettel a 19. §-ban elmondottakra, az államgazdaság: 1. nyilvános, 2. háztartó, 3. összetett és 4. pénzgazdaság, sőt tekintettel a 26. §-ra még 5. megbízásból vitt gazdaság is.

1. *Nyilvános* az állami gazdaság, mert nem egyeseknek vagy többeknek magán, hanem mindenkinek mindenkivel közös, közönséges törekvését, céljait mozditja elő. Szigorúan meg kell tehát különböztetni, az egyesek vagy többek által, *első sorban a maguk saját* szerzési céljaikra alakított közkereseti társaságoktól, különféle pénz- és hitelintézetektől. Ezeknek nem mindenki, hanem kiválóan a tulajdonosok jólléte lebeg szemök előtt. És csak akkor a közönségé is, ha ez azzal összeegyeztethető avagy épen annak támogatására szolgál. De meg kell különböztetni a társadalmi közgazdaságtól is. Ennek az állam gazdasága, ha nagyon nevezetes is, de mégis csak egy *részét* képezi. Érdekeik ideig-óráig még ellentétbe is jöhetnek. Úgy hogy míg virágzó közgazdaságból virágzó állami gazdaság önként foly, addig gyakran az állami gazdaság épen a közgazdaság rovására virít.

2. Az állam gazdálkodása és pénzügyei mellett, néha az államháztartást, mint ezekkel azonos fogalmat említik. Ez a kifejezés annyiban bir jogosultsággal, hogy az államgazdaság: *háztartó* gazdaság; mert az államnak a gazdálkodás nem célja, hanem erre csak eszköze. Még kevésbbé lehet célja, hogy maga meggazdagodjék. Erejének, gondoskodásának tárgyát inkább a polgárainak nyújtandó személyi javak előállítása képezi. És csak a mennyiben, ebből a célból gazdálkodnia is kell: ennyiben képezi a gazdaság tevékenységének tárgyát. Ezért az államnak egészben és elvileg csak háztartási gazdaságot kell és szabad vinnie. Az olyan gazdasági ágazatok pedig, melyekben az állam jövedelem szerzés céljából többé-kevésbbé termelő, kereső gazdaságot űz, vagyis: dologi javakat termel, a kivételekhez tartoznak. És származásuk rendesen a nemzet állami és gazdasági életének előzményeiben és gyakran tökéletlenségében keresendő. Ezeknek megszüntetésére az állam kellő módon törekszik is. Ide tartoznak nálunk: az állami birtokok és némely állami vállalat. Ha ezeket behatóbb vizsgálat alá vesszük, úgy találjuk, hogy teljesen termelő gazdaságot az állam csak birtokain és csak azokban a vállalataiban űz, melyekben *dologi* javakat *dologi* javakkal (sót, dohányt, gabonát, fát, bányatermékeket stb. pénzért) cserél ki. A dologi javakat *személyi* javakkal kicserélő vállalataiban (posta-távíró, vasút, illeték stb.), valamint az összes adóknál és hitelműveleteknél ellenben csak személyi javakat *termel*, hogy ezeket minél bőségesebben bocsáthassa a polgárok használatára. És csakis ezek az utóbbiak felelnek meg

az államélet természetének. Úgy hogy ha az állam ezekből szükségait valamikor fedezhetni fogja, gazdaságának termelő ágazatait, legalább is minden jövedelem nélkül: csakis az ezekkel összefüggő egyéb közérdekekre való tekintettel fogja ápolni. Mindezeknél fogva az állami gazdaság, az ebben *tényleg* előforduló termelési ágazatok daczára, természeténél fogva és *elvileg* háztartó gazdaság.

3. *Összetett* vagyis *több tagú* az állami gazdaság; mert annyi önálló gazdaságra osztható, a hány önálló hatáskör abban megállapítva van. Ilyen hatáskör minden esetre a fejedelmi és a törvényhozó hatalomnak, valamint a minisztereknek és az állami számvevőszéknek köre. Továbbá az államnak sajátyszerű intézményeiből folyó más gazdaságok, mint nálunk a közösügyi, a horvát-szlavon és különféle adóssági költségek stb. Az állami gazdaság önálló részei aztán fokozatosan lefelé újból több és több ágra oszthatók, úgy hogy az állami gazdaság több, kevesebb önállósággal bíró, nagy számú gazdaságoknak, szerves összeolvadásából származó gazdaság.

4. *Pénzgazdaság* a magyar állam gazdasága; mert (a polgárok által, a katonaság elszállásolásánál és a közmunkáknál, az állam javára természetben szolgálendő csekély értékű javak, továbbá az állam által némely alkalmazottjának természetben adott lakás, fa, só, földhasználat stb. kivételével) az állam összes bevételeit és kiadását pénzben állapítja meg és így is teljesíti. Sőt (az előbb említett) kivételes esetekben is, a természetben való szolgáltatás pénzbeli egyenértékét a legtöbbször meg szokta állapítani. Nem tagadhatni azonban, hogy a hitelügy fejlődésével úgy általában a hitelpapír mint különösen a papirospénz, ha nem is mint értékmérő, de mint fizető szerszám, hovatovább nagyobb tért hódít. Épen ezért további tárgyalásaink fonalán is, a hitelügy számtartására lehető figyelmet kell fordítanunk.

5. Végül nevezetes, hogy az államgazdaság egészben és részleteiben *megbízásból* vitt gazdaság, vagyis olyan, melynek vitele minden ízében ellenőrködésre szorul.

55. §. Vagyonváltozások és ezeknek származása az államgazdaságban.

(Pénzvagyon, szerzés, fogyasztás, forgalom, átfutók szűkebb értelme, oka, források, Ausztia, közös ügyek, ágazatok, alapok, ágazatok egymásközt és alapok, vagyonkezelő hivatalok.)

Mindaz, a mit a 20. §-ban a vagyonváltozásokról általában elmondottunk, csekély módosítással az állami vagyonban létrejövő

vagyonsváltozásokra is alkalmazandó. Csakhogy az állami gazdaság pénz-gazdaság lévén, itt a vagyonsváltozások alatt első sorban a pénzvagyonsváltozásait kell érteni. Az állam is *termel*, helyesebben: szerez javakat, ez által létrejönnek *valódi* bevételei. El is *fogyasztja* azokat, s ez által létre jönnek a *valódi* kiadásai. *Ezek között* a valódi vagyonsváltozások között aztán, abból az eljárásból, melyet a különböző vagyonsforrásokból származó javak, a különféle kiadási célokig megtesznek: *jó létre a forgalom*. És ebben a forgalomban jó létre az *átfutó* változások olyan tömege, hogy nyilvántartásuk, a mint a későbbiekben majd kiderül, az államgazdasági számtartásnak egészen önálló, sajátos részét képezi.

De ha ezeket az átfutó változásokat behatóbb vizsgálat alá vesszük, úgy találjuk, hogy ezek és az átfutó változásoknak, a 20. szakaszban tárgyalt általános fogalma között, *alakilag* mégis különbség van; mert az állami gazdaságban valamely vagyonsváltozást csak akkor tekintenek átfutónak, ha ez viszonylagosan, nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is, abba a jószágba térül meg, a melyből feltétlenül kiindult. Így pl. ha az állam birtokot ad el, bármilyen áron történjék az, a létrejött vagyonsváltozást nem tekintik átfutónak; mert a viszonylagos bevétel nem ugyanabban a jószágban, hanem pénzben történik. Így van ez ha sót, dohányt stb. ad is el. Az állam ezek szerint az átfutó vagyonsváltozást, saját gazdaságában, a közönséges felfogásnál szűkebben magyarázza. Oka ennek abban kereshető, hogy az állam gazdasági tervében, a költségvetésben, minden előre megállapítható bevételt és kiadást jogilag megállapít. Ily módon ezeknek a vagyonsváltozásoknak, alapul vagy következésül, nem viszonylagos vagyonsváltozást, hanem a megállapított jogot tekintik. Ez által az előre megállapított átfutó változások, a valódiakhoz hasonló alapot nyernek, s így tekintet nélkül arra, hogy különben természetüknél fogva átfutók-e vagy nem: ha költségvetésben vannak, kivétel nélkül valódiaknak tekintetnek. Ezzel ellentétben átfutók, csak a pénzvagyonnak olyan változásai, melyek viszonylagosan is pénzben térülnek meg.

Ezek az átfutó vagyonsváltozások, a magyar állami gazdaság-nak sajátos és sokszoros tagozottságánál fogva, származhatnak abból a viszonyból, a melyben áll: 1. az állami gazdaság egésze a) *Ausztriához*, b) a közös ügyekhez, c) saját önálló gazdasági tagjaihoz és d) *idegen* vagyonsösszegekhez; 2. az állami gazdaság önálló tagjai, e) *egymás közt* és f) *idegen* vagyonsösszegekhez; 3. végül

g) az állami pénzvagyonnak *kezelésére* hivatottak *egymás közt*. Lássuk ezeket egyenként.

1. a) A III. fejezetben tárgyalt közjogi viszonymál fogva, a magyar és az osztrák állami gazdaságok egymásnak legalább is jó üzletbarátai iparkodván lenni: egymásért saját területükön úgy bevételi, mint kiadási fizetségeket teljesítenek. Ezeket aztán egymásnak megtérítik, és így mindenik a saját gazdaságában átfutó kezelést hoz létre. b) A közös ügyek kormánya szükségleteit legnagyobb részben a szövetséges két állam jövedelmeiből, ezek területén és közegei útján fedezi. Nehogy tehát ezekben zavar támadjon, végleges legombolyításukat a magyar és a közös pénzügyminiszteriumok magoknak fentartották. A legtöbb közösügyi fizetséget tehát, létrejövetelük alkalmával, a közös ügyekre ideiglenesen, mint átfutókat írják. Ezek kiegyenlítése aztán, nagyszámú átfutó vagyonváltozást idéz elő. c) Az állami gazdaság minden egyes önálló tagjának, bizonyos állami bevételekre és kiadásokra kizárólagos joggal kell bírnia, minthogy felelősséget értők csak így vállalhat. Mindezeket az államgazdaság termeli, beveszi az ágazatoktól és ugyanezeknek adja fogyasztásra, hogy tőlük újból bevehesse. Ez által tehát nagymérvű forgalom, s így átfutó kezelés jő létre. d) Ide tartoznak azok a bevételek, melyeket a magyar államgazdaság a kezelése alatt álló alapok javára, ezen alapoknak ki- és visszaszolgáltatás mellett elfogad. És megfordítva: ide tartoznak azok a kiadások, melyeket az említett alapok terhére, ezek helyett bizományképen, mint pl. általuk megtérítendő előleget fizet.

2. e) Az állami gazdaság önálló tagjai nemcsak a gazdaság egészével, hanem egymással szemben is érvényesítik c) alatt említett jogaikat. Ha tehát valamely vagyonváltozás nem jogosított gazdasági ágba kerül, azt innen ki és oda terelik, a hová az jogilag tartozik. f) Az állami gazdaság önálló tagjai gazdaságának elkülönítettsége, természetesen még szigorubban érvényesül a d) alatt említett alapokkal szemben. Mind a kétféle eset sokszor fordul elő, s mindig átfutók.

3. g) Átfutók, továbbá azok a bevételek és kiadások, melyeket a vagyonkezelő hivatalok egymásnak és egymás helyett, megbízás folytán eszközölnek. A mit egyik hivatal a másiknak közvetve vagy közvetlenül ad, ez annál a hivatalnál mint kiadás, ennél mint bevétel ugyanazon összegben szerepel. És viszont: a mit egyik hivatal a másiktól kap, ez annál mint bevétel és ennél mint kiadás

szerepel. Az államvagyonra tehát befolyással nincs, miután az ugyanazon összeget tevő bevételek és kiadások egymást kiegyenlítik, s így átfutók lesznek.

Mindezekben az átfutó vagyonváltozásoknak csak gyakoribb forrásai vannak megjelölve; mert azok néha még más forrásokból is létrejönnek, a mikre később vissza is térünk.

56. §. Az árva- és gyámhatóságok, valamint az alapítványok szervezete és gazdálkodása.

(Idegen vagyon, személyi képességek, gyámgondnoki hatóság, gyakorló, kivétel, árvaatya, községi jegyző, árvaszék szervezete, foganatosító hivatalok, gyámpénztári hivatal, gyámgondnok tiszte. Gyámgondnokság, felelősség, leltár, biztosítás, eladás, értékek, pénz, számtartás, eltartás, szóbeli számadás. Pénzkezelés, kivétel, összesített, kölcsönök, tartama, jelzálog, becsérték leszámítás, pénzügyintézetek, tartalékalap, egyénenként, elhelyezésük, letét, felelősség első, másod, harmad sorban. Alapok, felosztásuk, gazdaságuk, államiak, segélyezett, törvényhatóságok, községek.)

Az állam eddig tárgyalt saját gazdaságán kívül, idegenek vagyonában is kénytelen gazdálkodni. Nevezetesen feladatai közé tartozik az is, hogy egyeseknél a gazdálkodásra szükséges személyi képességeknek már (26. §.) említett hiányát, saját tevékenységével pótolja (1877:XX. t.-cz.), pótolassa. Erre való az államnak gyámgondnoki hatósága. Ezt alsó fokban az önkormányzó hatóságokra ruházta, melyek azt árvaszékeik által gyakorolják. Felső fokban a belügyminiszteriumot illeti meg. Árvaszéke van minden törvényhatóságnak és rendezett tanácsú városnak. Az arra elég erkölcsi, értelmi és gazdasági képességgel bíró nagyközségeket is, árvaszék tartására a belügyminiszter kivételesen feljogosíthatja. Ezen kívül minden községben van árvaatya (hivatalosan: közgyám), kire ott a gyámsági és gondnoksági ügyek bízva vannak. Sőt a haláleset és leltár felvételére, valamint a gyám vagy gondnok hiányában, ilyennek javaslatba hozatalára a községi jegyzők kötelesek. Minden árvaszék elnökből, s legalább két szavazó tagból áll és feladata az, hogy mint testületi hatóság, a gyámoltak és gondnokoltak személyi és gazdasági ügyeit igazgassa. Minket főleg az utóbbi ügyek érdekelnek. Ezekben az ügyekben mint foganatosító hivatalok szerepelnek 1. a szükséges képesség hiányában szenvedő minden egyes személy számára kinevezett gyámgondnok, és 2. az illető törvény-

hatóság vagy község házi pénztári hivatala. Külön gyámpénztári hivatal tartása, kivétel nélkül: fölösleges.

1. Úgy a gyám, mint a gondnok lehet törvényes vagy hatóság által kinevezett. Mindkettő tisztéből folyó teendőiben, a szorgalmas családapa gondosságával tartozik eljárni, s felelős mindazon kárért, melyet szándékosan vagy gondatlanságból maga, avagy az általa alkalmazott személyek kellő óvatosság hiányában okoznak. Kötelesek tehát a reájuk bizottaknak vagyonát leltár mellett átvenni, azt minden irányban biztosítani, az ingatlan törzsvagyon értékének s állandó jövedelmezőségének csorbíthatlan fentartására ügyelni, a nélkülözhető ingókat, esetleg ingatlanokat is értékesíteni. Az ékszereket, drágaságokat, értékpapirokat, adósleveleket és más fontos okiratokat, valamint a nevelési és gazdálkodási, folyó szükségletek fedezésére szolgáló összegeken felül lévő pénzt, a gyámhatóságnak szolgáltatják be. Kötelesek továbbá a gazdálkodás folyamán számot vinni oly módon, hogy ennek alapján a vagyon állapota bármikor megvizsgálható legyen. És végül büntetés terhe alatt, kivétel nélkül kötelesek a számadási év leteltével, egy-két hónap alatt számot adni, ha csak a vagyon nem oly kevés, hogy annak jövedelme fejében épen a tulajdonos eltartását és gondozását vállalták el. A számadás szerkesztésében járatlan gyámgondnok, vagy a községi árvaatya, vagy pedig a jegyző előtt, gazdálkodási okmányai alapján, szóbelileg is számolhat ki, ezt jegyzőkönyvbe foglalva, az okmányokkal együtt az árvaszékhez terjeszti fel.

2. A gyámgondnokoltak pénzét és egyéb értékeit rendszerint a gyámhatóság pénztárában kezelik. A közigazgatási bizottság felterjesztésére a belügyminiszter megengedheti, hogy elég erkölcsi és vagyoni biztosítékot nyújtó más községek is kivételesen saját árvaik pénzét kezelhessék. Ennek szabályait úgy a megyék, mint a községek statutumban állapítják meg. Minden esetre pedig határozni kell a felett, hogy *a)* összesítve vagy *b)* egyénként kezeljék. *a)* Ha valamennyi gyámgondnokoltnak pénze, a pénztárban mint egy összeget képező készlet kezeltetik, akkor abból legfeljebb 32 éves törlesztésre, olyan jelzálogi biztosíték becsértékének egy harmad erejéig adható kölcsön, melyből a netán létező terhek, már háromszoros összeggel leszámíttattak. A pénztári készlet különben pénzügyintézeteknél is elhelyezhető. A befolyt kamat 10%-ából, valamint a kezelésért való mérsékelt díjból tartalékalapot kell képezni. *b)* Ha minden egyes gyámgondnokoltnak pénzét külön kezelik, akkor a

kezelésben az a különbség, hogy az előbbi módokon kívül, óvadék-képes értékpapírokba is elhelyezhetik a pénzt, s hogy ingatlanra csak első helyre kölcsönözhetnek. Különben pedig az állami adóhivataloknál kell kamatozó letétül azt elhelyezni. Ugy az *a)* mint a *b)* kezelésnél a kölcsön adott pénzért felelősök: első sorban az árvaszék tagjai szavazatuk szerint, másod sorban a tartalékalap és végül a törvényhatósági esetleg városi képviselőtestületnek azok a tagjai, kik a károsnak bizonyult elhelyezésre szavaztak. Gyámhatósággal nem bíró — előbb említett — községeknél pedig sorban, a közgyám, előljárók, illetőleg községi képviselő és végül a község felelős.

Azok közé az idegen vagyonösszegek közé, melyekkel az állam gazdálkodik, tartoznak még a 19. §-ban említett közalapok. Ezek közül az egyházi és a horvát-szlavon autonomiákhoz tartozókat tárgyalásaink körén kívül állóknak tekintjük. Ellenben 1. az állam, 2. a törvényhatóságok és 3. a községek gondjaira bizott alapokról röviden a következőkben emlékezünk meg.

1. Az állam gondjaira bizott nagyszámú és gyakran roppant vagyonnal bíró, közalapok fölött való rendelkezési jog, rendszerint Ő Felségét és a végrehajtó kormányt illeti meg. Ezek az alapok különben két csoportra oszthatók. Olyanokra, melyek állami segélyben részesülnek és a melyek nem részesülnek. Az elsők az állami számtartásban, ott a hol segélyezésükről van szó, megfelelő kifejezést is szoktak nyerni. Különben az alapok a kormány egyes ágazatai között természetüknek megfelelőleg el vannak osztva. Minden miniszter, a tárczájára bizott nagyobb vagyonú alap fölött, vagy az alapítólevélben vagy a másképp kifejezett célnak megfelelő gazdaságot visz. És ebben mint különleges állami hatóság, az egész kormánynak támogatására a közalapítványi kir. ügyigazgatóság (1898: XX. t.-cz. 40. §.) szolgál, mely alá a vidéken elhelyezett alapítványi ügyészségek is tartoznak.

2. A törvényhatóságok gondjaira is vannak alapok bizva. Ezek származásukra nézve háromfélék: *a)* a melyek megalkotására a törvényhatóságokat valamely törvény kötelezi; ilyenek a nyilvános betegápolási, a katona beszállásolási, a szegény-, valamint a közúti alap; *b)* a melyeket a törvényhatóságok önként magok alkottak, pl. különféle nyugdíj, kultur- stb. alapok; ilyenek minden vármegyében mások és mások vannak; *c)* a melyeket magánszemélyek biztak a törvényhatóságok kezére, s melyek fölött a rendelkezési

jogot gyakran magoknak és jogutódaiknak tartották fenn. Mind a három csoportba foglalt alapok, illetőleg ezek gazdasága vagy az illető törvényben, vagy az alapító törvényhatósági statutumban, vagy végre az alapító-levélben tüzetesen körül vannak írva. Sőt némely-nél, mint pl. a közúti alapnál, még a gazdaságáról szerkesztendő költségvetés módozatai is meg vannak állapítva.

3. A községeknél lévő alapok kevesebben vannak és rendszerint kisebb vagyonúak a törvényhatóságokéinál. De különben az utóbbiakról elmondottak ezekre is érvényesek.

SZÁMTARTÁS AZ ÁLLAM GAZDASÁGÁBAN.

57. §. Az államgazdaság vitele.

(Elvek érvényesülése, jogi törvények, kiadásiak és bevételiak, ezek rendszere, az államgazdaság rendszere, meghatározás, alanyi biztosítékok, tárgyiak, költségvetés és meghatározása, legfeljebb, legalább, adott esetek, rendelet és meghatározása, fogantatás, a gazdálkodás fokozatai.)

Miután a III. és IV. fejezetben az állammal és ennek gazdaságával megismerkedtünk, tegyük most már vizsgálódásunk tárgyává ennek a gazdaságnak *vitelét*, vagyis: magát az állami *gazdálkodást*. A gazdaság viteléről *általában* már a 21. §-ban szoltunk és az ott elmondottakat itt is ajánljuk az olvasó figyelmébe. Annál is inkább, mert azok fokozott mérvben érvényesek az *állami* gazdaság vitelénél is, s mert itt is czélszerűen gazdálkodva kell a szükségeket kielégíteni. Erre pedig az állami gazdaságban is legelőbbször azokat a *tényezőket, forrásokat* kell megismerni, melyeknek rendszere magának az állami gazdaságnak rendszerét alkotja és melyekből úgy a *szükségek*, mint a kielégítésökre alkalmas *javak* származnak. Az 52. §-ban pedig arról is volt szó, hogy a *kormányzat*, mint a szükségeknek és a *gazdaság*, mint a fedezetet nyújtó javaknak forrásai, tényezői, egymással benső, szerves összefüggésben vannak. Már most tekintetbe kell vennünk azt, hogy *úgy* (a miből az állami szükségek származnak) az állami szervezet és ennek működése, *mint* (a miből javak származnak) a bevételi források, jogi törvények által vannak szabályozva. És hogy a szükségeknek forrása tulajdonkép, a szükségeket létrehozó (5. §-ban érintett) *közjogi, közigazgatási* törvényekben, a javak forrása pedig (ugyancsak az idézett szakaszban érintett) *pénzügyi* törvényekben van letéve; mert ezek *tartalma* adja meg az államgazdaságban, úgy a szükségeknek, mint a kielégíté-

sökre alkalmas javaknak nemcsak a létjogot, hanem nagyságuk mértékét is.

Az államban gazdálkodó kormánynak tehát, midőn a gazdaság tényezőit és ezeknek rendszerét megismerni akarja: akkor tulajdonképp az ezeket meghatározó jogi törvényeket, ezeknek (mint egymás okainak és okozatainak egymással való benső) szerves összefüggését, más szóval: *ezek rendszerét* és ebben magának az *államgazdaságnak rendszerét* kell megismernie. Az *államgazdaság rendszere* alatt tehát értjük, azoknak az *egyfelől* közjogi, közigazgatási: vagyis kiadási, *másfelől* pénzügyi, jövedéki, vagyis: általában bevételi törvényeknek, szabályoknak szerves összességét, melyek *egyfelől* az állami szükségeket okozó állam szervezetet és ennek működését, *másfelől* az ezen szükségek fedezésére netán már meglevő javakat és az ilyenek szolgáltatására alkalmas bevételi forrásokat meghatározzák.

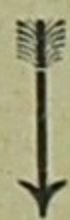
Mint a 21. §-ból tudjuk, valamely gazdaság rendszerének, ilyen felismerése és megállapítása, a gazdaság vitelére még nem elég. Az államgazdaság természetében lévő rendszer felismerésével, az állami gazdaság vitelének épen csak partjai vannak megjelölve. De ezeken a partokon belől, a gazdálkodó kormányt saját belátásán és lelkiismeretén kívül egyéb mi sem támogatja. Hogy a kormány ezen a tisztán alanyi biztosítékok mellett, az államgazdaság vitelénél minél több tárgyilagos segélylyel birjon: szükséges, hogy annyi, a mennyi (a gazdaság viteléből, a gazdaság rendszere által kijelölt határok között) előre, emberileg megállapítható, fixírozható: törvényesen meg is állapíttassék. Ezért kell *időnként* az államgazdaságban is tervet vagyis *költségvetést* szerkeszteni. Ez alatt azt a *műveletet* kell érteni, mely a multakból vett tapasztalatok alapján, a valószínű jövő tekintetbe vételével, minőségileg és mennyiségileg, részletesen és sommásan, rendszeresen tagolva magában foglalja és megállapítja, úgy a valamely bekövetkező gazdasági időszakban előforduló gazdasági szükségletet és fedezetet, kiadást és bevételt, mint a kettőnek sommás összehasonlítását és ebből netán származó különbözetet. Még pedig oly módon, hogy a *legfeljebb* így megállapított kiadások csakis az ezen tervben felsorolt czélokra fordíthatók. A bevételek pedig csak az itt felsorolt forrásokból meritendők, még pedig *legalább* is a megállapított összegek erejéig. Más szóval: oly módon, hogy az államgazdaságot a kormánynak a rendszer keretében e szerint a megállapított terv szerint kell vinni. Épen ezért költségvetését az állam, törvényes erővel is felruházza, abból törvényt csinál.

A költségvetés azonban az állam bevételeinek és kiadásainak valószínű eredményeit a bevételi források és kiadási czélok szerint csak általában határozza meg. Hogy (tárgyra, személyre, időre, helyre, mértékre és más egyéb körülményekre és föltételekre való tekintettel) *esetről esetre* minő és mennyi legyen a bevétel és kiadás? ez nem lehet és nincs is a költségvetésben. Erre a mértéket, az államgazdaság rendszerét alkotó törvények és szabályok határozzák meg. Az így általánosan rendelkező törvényeknek, az előforduló *adott* esetekre (ezeknek sajátos körülményei szerint) való alkalmazása: ez a költségvetési törvény végrehajtására hivatott, gazdálkodó kormány-
nak a feladata. Ennek a feladatának a kormány, *rendeletekben* tesz eleget. Ezekben minden egyes bevételt és kiadást (ennek alanya, tárgya, ideje, mennyisége, helye, föltételei stb. szerint az ide vágó törvények, szabályok, szerződések és fennálló gyakorlat alapján) részint maga, részint meghatározott hatáskörben, az igazgató hatóságok külön és részletesen meghatároznak. Ezért rendelet alatt leg-
tágabb értelemben a törvények végrehajtására irányuló kormány-
akaratnak hiteles kifejezését értjük.

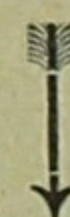
Csak ez után nyulhat a gazdálkodó kormány a vagyonváltozások, physikai létesítéséhez, vagyis a törvényeknek és rendeleteknek *foganatosításához*, mely alatt ezeknek, a vagyont kezelő hivatalok által térben és időben tényleges, kézzel fogható végrehajtását kell érteni.

A végrehajtó kormányhatalomnak ezt a *gazdálkodó* tevékenységet: az államgazdaság vitelét, fokról fokra szemléletileg az alább következő alakba lehet összefoglalni.

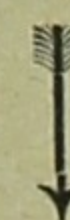
Államgazdaság rendszere.

Költségvetési törvény.

Rendelet.

Foganatosítás.

58. §. Számvitel az állami gazdálkodásban.

(Általában és különösen, öntudatos gazdálkodás, a támogatás, a tárgyalás rendszere.)

Mindaz, a mit a 22., 23. és 24. szakaszban *általában*, a számtartás számviteli részének, a gazdaságban való *szerepéről* és *eszközeiről* elmondottunk: az állami gazdaságban is teljesen érvényes. Midőn tehát az olvasót első sorban arra utaljuk, egyúttal hangsúlyozzuk, hogy az állami gazdaságban is a gazdálkodó, tehát a kormány: *öntudatosan* csak úgy gazdálkodhatik, ha erre irányult törekvését a gazdaságnak a *számtartásból* merített *ismerete* támogatja.

Az állami gazdaságnak, a számtartás által nyújtott támogatás oly nagyméretű, formáiban kevés kivétellel oly kidomborodott és minden mozzanatában oly fontos, hogy az egészet egy lélekzet alá összefoglalni célszerűnek nem tartjuk. Külön szakaszokban fogjuk tehát tárgyalni úgy az előzetes, mint az utólagos számtartás fokozatait, sőt ezen szakaszok között külön tárgyaljuk a folyó jelen számtartását is.

59. §. A számvitel előzetes fokozatai.

(Számszerű megismerés, természet és tőke, leltár, munka, további számszeres műveletek, ezek különféle alakzata, meg nem határozhatóságuk, számviteli fokozatok, előirányzat, mult, jövő, benső természet, az előirányzat első sorban számtartási művelet, a támogatás ismételése, számszerű kimérés, események összefüggése, kalkuláció, nyilvántartás, adatok, ezek helyessége, közgazgatási számfejtés, bejegyzés, értelmezése, pénztári számfejtés, értelmezése, előzetes fokozatok, alakzat.)

Mint az 57. szakaszból tudjuk, a gazdaság vitele céljából, első sorban az állam gazdaságának rendszerét kell megismerni. Csakhogy ennek a rendszernek szerves részeit az állami törvények alkotván, a *számszerű* megismerés nem ezekre a törvényekre magokra, hanem azokra a termelési és fogyasztási *tényezőkre* irányulhat, melyekből és a melyek számára azon törvények szerint gazdálkodni kell. A számtartás tudományának mai álláspontja szerint, e tényezők körül eddig csak, azoknak a *termelésieknek* kifejezésére van általánosan elismert számviteli alakzatunk, melyek a vagyonnak és a gazdaságnak anyagul szolgálnak. Ezek a *természet* és a *tőke*. Mint a 22. szakaszból tudjuk, ezeknek elismert számtartási alakja a *lel-*

tár, melyet tehát az állam *saját* vagyonáról szerkeszt is. A harmadik termelési tényező, a két előbbibe életet öntő *munka* személyi jószág lévén, ez önmagában való megmérésre és számszerű kifejezésre nem alkalmas. Ennek tehát külön számviteli alakja nincs, hanem a megmunkált természetben és tőkében, ezekkel együtt nyer kifejezést.

Az állam azonban tudvalevőleg jövedelmeinek fő részét nem saját, hanem a *polgárok vagyonából* meríti és ugyancsak személyi és dologi kiadások czímén ide is juttatja vissza. Mindezekre nézve is, megvan az államnak a maga útja és módja, a célhoz képest, melyre azoknak vezetni kell. Ilyenek a különféle összeállítások, összeírások, kimutatások, bevallások, telekkönyvek stb. Neveztesse azután ezek statisztikának, ekspozénak, pénzügyi programnak, indokolásnak stb. és legyenek egy rendszeres egészsze összefoglalva vagy csak álljanak, a gazdaság rendszerében egymást hallgatólag kiegészítő részletekből: mindezek a leltárhoz hasonlóan, többé-kevésbé számszerű műveletek. És arra szolgálnak, hogy a gazdaság természetében rejlő rendet, úgy a (törvényhozása útján gazdaságát megállapító) nemzettel, mint a (ennek vitelére hivatott) kormány nyal megismertessék. A számtartás tehát, illetőleg ennek számviteli része, az államgazdaság vitelében már a rendszer felismerésénél és kifejtésénél előkelő szerepet játszik, a nélkül, hogy ennél — a leltáron kívül — azt, mint határozott számtartási alakzattal bíró működést, közelebbről meghatározni lehetne.

Annál inkább meg lehet különböztetni fokról fokra, a gazdaság vitelének (az előbbi szakaszban tárgyalt) fokozatainál, a számvitel fokozatait. Mert a költségvetési törvény anyagának, az úgynevezett költségvetési *előirányzatnak*, preliminárénak elkészítése nem más, mint egy rendkívüli nagy fontosságú, az egész állami gazdaság multjának biztos, jövőjének is lehető ismeretét föltételező, ágazatos és hosszadalmas számszeres eljárás, melynél nagy számtömegek jönnek létre. Ezek alakilag úgy rendezendők, hogy ne értelmetlen számhalmazokat képezzenek. Hanem egymással való összefüggésükben, a tervezett bevételeket és kiadásokat a valósághoz híven és a gazdaság benső természetét szemlélhető világos alakban tüntessék fel. Ezért az államköltségvetési előirányzat elkészítése első sorban és túlnyomólag számtartási működés által történik, elannyira, hogy azt magától a gazdálkodástól alakilag külön meghatározható, számtartási mozzanatnak tekinthetni. Ilyképen csak a számtartás segélye-

vel szerkesztett költségvetési előirányzatból jó létre, az előbbi szakaszban említett költségvetési törvény, melyet aztán a megelőző szakaszban érintett rendeletekkel a kormány csakugyan végrehajt.

Azonban valamikép a gazdálkodó kormányhatalom, az államgazdaság rendszerét alkotó bevételi és kiadási törvényekből, szabályokból, (daczára hogy ezek előtte ismeretesek) a költségvetési törvényt a *számtartás* közreműködése nélkül elkészíteni nem képes, hanem az előirányzat megszerkesztésénél ennek támogatására van utalva: úgy most a költségvetési és az ennek alapját képező szerves törvények végrehajtása céljából teendő *rendelkezéseknél* sem nélkülözheti annak támogatását; mert az előbbi szakasz szerint is, a költségvetési törvény az államgazdaság rendszerét meghatározó törvényeknek és szabályoknak csak időszakonként bekövetkező *eredményét* foglalja magában. Ezeket apránként *részletesen* kell létesíteni, vagyis: a bevételeket és kiadásokat ama törvények és szabályok által meghatározott mértékkel, esetről esetre *számszerint* kell mennyiségileg és minőségileg *kimérni*.

De különben is a gazdálkodásnak, mint a joggal és jogintézményekkel szorosan összefüggő működésnek természetében rejlik, hogy a vagyonváltozások (mint bevételek és kiadások, tartozások és követelések, jog és teljesítés, cselekvő és szenvedő stb.) egymásból úgy folynak és egymásnak annyira föltételét képezik, hogy azok iránt egymástól függetlenül intézkedni nem lehet, vagy legalább is nem czélszerű. Minden egyes vagyonváltozásnál tehát úgy az előfordult, mint az előreláthatólag előfordulandó gazdasági eseményeket nemcsak minőségileg és mennyiségileg, hanem személyre, tárgyra, helyre, időre való tekintettel is megfontolás, kalkuláció alá kell venni. Mindezeknek (nagy számuk és különféleségük miatt) nyilvántartása, csakis jellemző tulajdonságaik szerint való be-, fel-, szét- vagy elosztása, rendezése, csoportosítása és különválasztása által eszközölhető. Ez pedig a minőségeknek megfelelő rendes, *czímszeres számtartást* tételez fel. Ebben az együvé tartozók együtt, a különbözők külön lévén elhelyezve: a kutató, a be rendezés természetében fekvő áttekintés alapján, a maga helyén minden adatot megtalál. Sőt a rendszer ezeknek az adatoknak helyességét még biztosítja is. Azok a körülmények és viszonyok tehát, melyek között valamely bevétel vagy kiadás elrendelhető, az illető hatóságok által — rendszerint csakis ilyen: *könyvbe gyűjtött* — adatok alapján határozhatók meg és a vagyonváltozásra irányuló

rendeletek csak ilyen előkészítés után adhatók ki foganatosítás céljából a vagyont kezelő hivataloknak. Ezért, ha nem is mindig szükséges, de rendszerint célszerű, hogy a hatóságok mielőtt rendelkeznenek a számtartás közreműködését igénybe vegyék. — A mint hogy veszik is. A számtartás ezen működését azért, hogy a teendő közigazgatási intézkedés körülményeit fejtegeti, *közigazgatási számfejtésnek* nevezik.

Csak ha így 1. az államgazdaság rendszeréből, 2. a költségvetési előirányzat és mind kettőnek alapján 3. úgy a költségvetési törvény, mint 4. a közigazgatási számfejtés létrejött, foghat a gazdálkodó hatóság 5. a rendelet megszerkesztéséhez. Ezt végleges megállapítása után a számtartással is közölni kell, hogy a létrejövő vagyonsváltozást 6. *bejegyezze*, beillesse a gazdaság rendjébe, az azt megillető helyre. Az utóbbit úgy kell érteni, hogy a gazdaság viteléhez szükséges rendet és világosságot, a számtartás csak úgy hozhatja létre és tarthatja fenn, ha a hatóság vele a gazdaságra irányuló minden intézkedését közli. Ekkor a számtartás ezeket, a gazdálkodásról imént említett nyilvántartásába, *könyvbe* úgy írja, jegyzi be, hogy a létrejövő számművelet magát a gazdálkodás rendjét szemléletileg mutatja, ezt tükrözi vissza. Csak ha így a rendet tartó számvitel, a tett hatósági intézkedést befoglalta az általa fenntartott rendbe: csak ekkor adható ki a rendelet, a vagyont kezelő hivataloknak foganatosítás céljából.

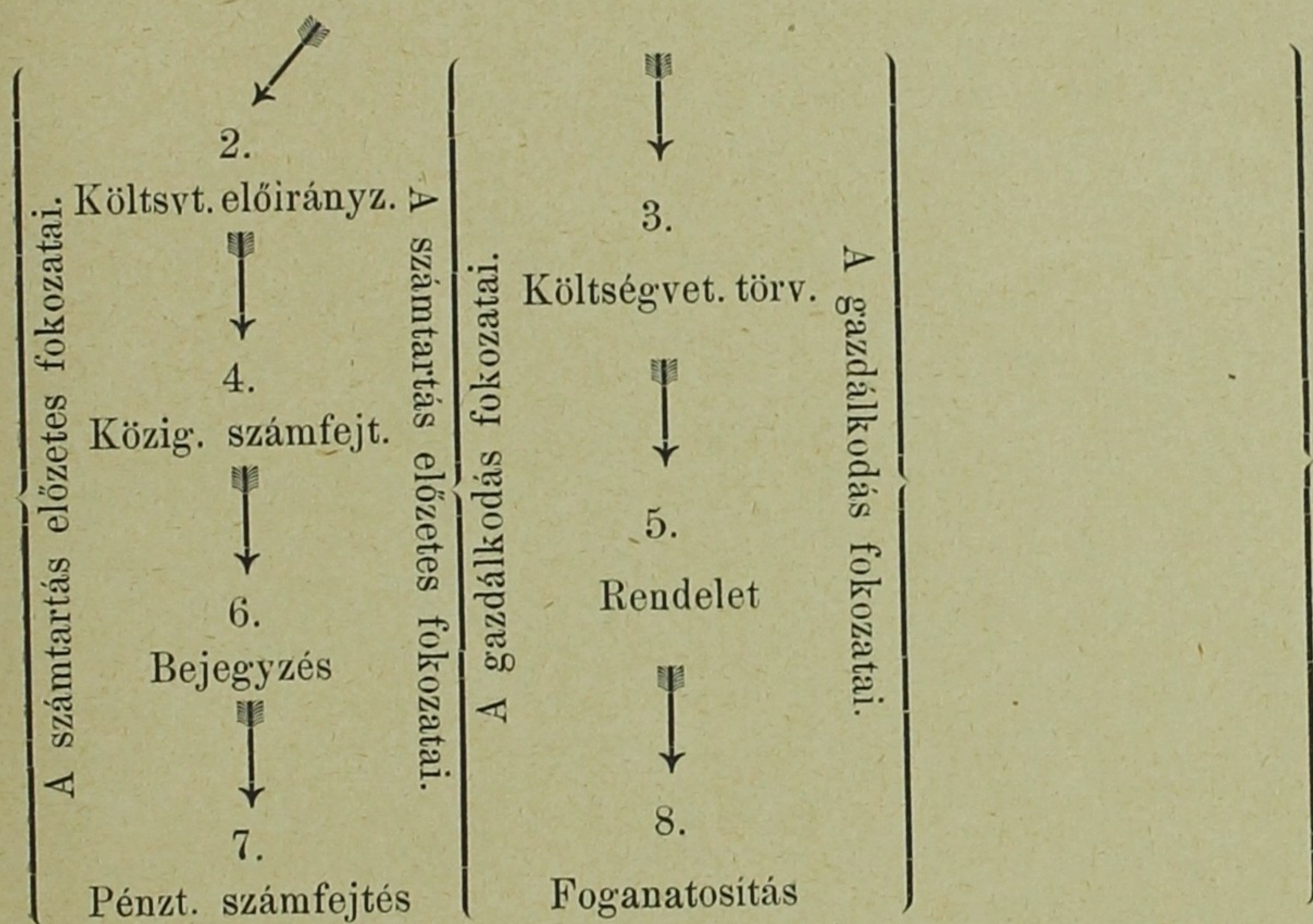
A mint azonban a gazdálkodó hatalom, (az államgazdaság előtte ismert rendszeréből) csak a számtartás *támogatásával* létrejött előirányzat alapján készíti elő a költségvetési törvényt, és a mint továbbá a gazdálkodó hatalom a (költségvetési törvény végrehajtására irányuló) rendeletet, újból egy számtartási mozzanat (a közigazgatási számfejtés) *segélyével* szerkeszti meg, sőt még a megszerkesztett rendeletet is közli a számtartással: úgy midőn a gazdálkodó hatalomnak foganatosításra hivatott közege, a rendeletet foganatosítani akarja: ezt újból csak a számtartás *közreműködésével* teheti, melyet ez *pénztári számfejtés* czimen nyújt. Ezt úgy kell érteni, hogy mielőtt a foganatosítás megtörténne, a számtartás meggyőződést szerez az iránt: vajjon a szóban forgó vagyonsváltozás a foganatosításra megért-e? a vagyont kezelő hivatal van-e jogosítva a foganatosításra? nehogy ez cselekvőleg vagy szenvedőleg másképp járjon el, mint a gazdálkodó hatóság elrendelte, s a számtartás följegyezze. Igenlő esetben, mint előbb a közigazgatási rendelkezés

támogatása céljából tette, úgy most pénztári foganatosítás céljából a foganatosító *pénztárnak fejt ki* betűkben és számokban a vagyonváltozást.

Ha a számvitelnek ezeket az előadott fokozatait közelebbről megfigyeljük, úgy találjuk, hogy ezek fokról fokra megelőzik, a gazdaság vitelének az előbbi szakaszban tárgyalt és alakzatosan is bemutatott fokozatait. Ezek tehát az állami számtartásnak *előzetes fokozatai*, melyekkel, ha az említett alakzatot kiegészítjük, a következő képet nyerjük.

1.

A z á l l a m g a z d a s á g r e n d s z e r e

60. §. A folyó jelen számvitele.

(A foganatosítás előkészítése, kezelés, hibás használat, számtartás és kezelés, naplózás, meghatározás, följegyzés a foganatosítás előtt és után, pénztári számfejtés és naplózás, folyó jelen.)

A számtartás, illetőleg a számvitel eddigi fokozatai a vagyonváltozás létrejövetelét megelőzve, ennek tulajdonkép csak előkészületeit képezték. A vagyonváltozás tényleg, térben és időben, valósá-

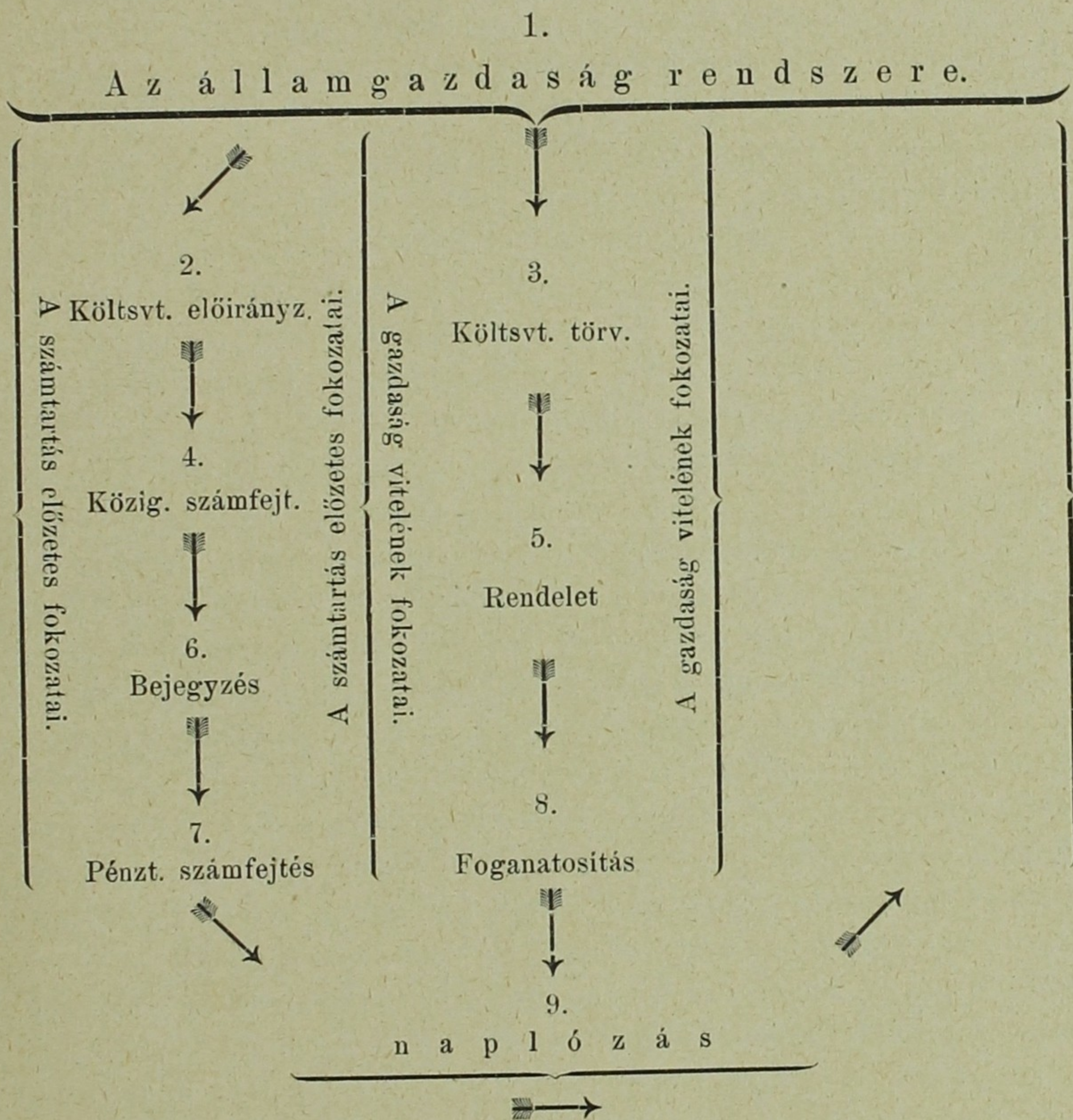
gosan csak a foganatosítás által jó létre. Nagyon természetes ezért, hogy ha a számtartás, már a vagyonváltozás előkészítésére, az előzetes számviteli fokozatokban rejlő nagy erővel dolgozik: akkor lehetőleg még nagyobb fokú gondosságot fejt ki, magának a vagyonnak *kezelésénél*. Ez alatt a vagyonnak, illetőleg a vagyonrészeknek beszédését, készentartását és kiszolgáltatását kell érteni. Jól jegyezzük meg tehát, hogy a kezelés tartalmát a vagyon testével való fizikai elbánás és semmi szín alatt nem — mint ezt közkeletűleg használják — az erre irányuló törvényhozási, avagy hatósági intézkedés képezi!

Ezek szerint a bevételi foganatosítás, vagyis a beszédés a vagyonkezelésnek első, a kiadási foganatosítás, vagyis a kiszolgáltatás annak utolsó részét képezi. A beszédett vagyonrészek készentartása pedig épen a kiszolgáltatathatás természetes előfeltétele. Midőn tehát a számtartás a gazdálkodásnak, a foganatosításra irányuló tevékenységét *támogatja*, ebben nemcsak a bevételi és a kiadási vagyonváltozásnak, hanem magának a vagyon egész kezelésének támogatása benne van. Épen ezért az állami számtartás rendszere, a kezelésnek nem csak számtartását, hanem *kezelését* is rendszeresen tárgyalja.

A számtartás a vagyonkezelésnek és ebben a foganatosításnak támogatására, a *naplózásban* bir hathatós eszközzel. Ez alatt azt kell érteni, hogy a vagyont kezelő hivatalok, minden vagyonváltozást *előfordulásuk sorrendjében*, minőségileg és mennyiségileg egy-egy külön tétel alatt följegyeznek. Még pedig a *bevételeket* közvetlen ezek megtörténte *után*, a *kiadásokat* közvetlen ezek megtörténte *előtt*. Tehát nemcsak naponkint, a mire a naplózás elnevezésből következtetni lehetne, hanem szorosan esetről esetre, pillanatról pillanatra, a foganatosítással majdnem egyidejűleg. A naplózást ily módon a vagyont kezelő hivatalok végzik, mintegy jeléül annak, hogy erre nekik a vagyonkezelés támogatása céljából szükségük van. De hogy miképpen, hogyan történjék a naplózás, ezt esetről esetre a számtartás, a megelőző pénztári számfejtésben mondja meg a foganatosító hivatalnoknak. Ily módon a naplózás a gazdálkodó kezelő hivatalok által a számtartóságok befolyása alatt jó létre. Nem oszthatjuk be tehát a naplózást sem a gazdálkodás, sem a már előre bocsátott számtartási fokozatok közé, hanem mint ezek-től alakilag egészen külön álló fokozatot kell felfognunk. Még pedig mint a *folyó jelen* számtartásának fokozatát; mert a számtartás többi

mozzanatai vagy megelőzik, vagy követik a gazdálkodás fokozatait. A naplózás az, mely térben és időben lehető szorosan tart a gazdálkodás testéhez.

Mindezek után a gazdálkodás és az előzetes számtartás fokozatai között az előbbi szakaszokban megkezdett alakzaton, a *naplózás* következő elhelyezést nyer:

61. §. A számtartás utólagos fokozatai.

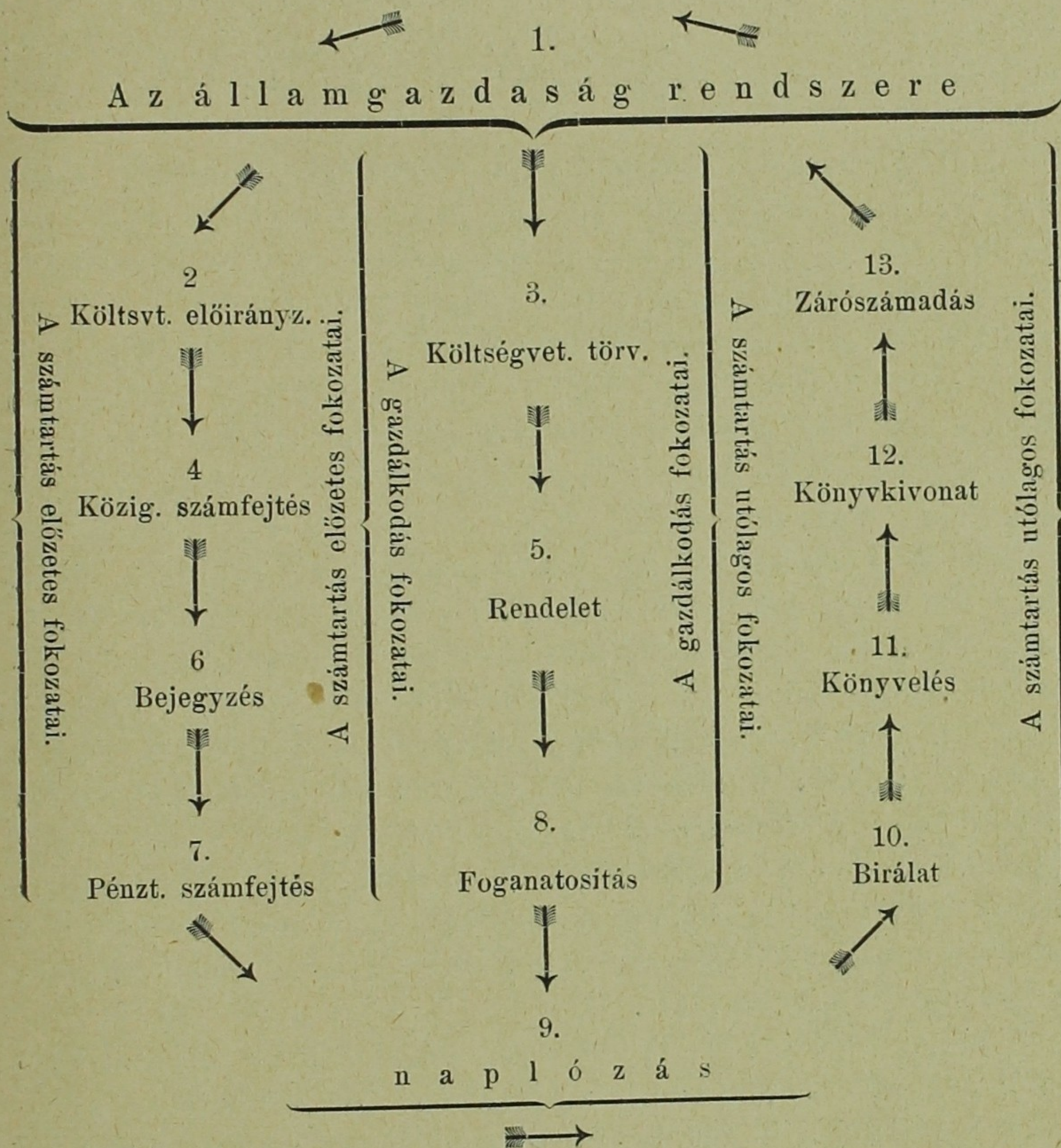
(Előzetesen, folyó jelenben, befolyás, utólagosan, jövő, előirányzat, üzletes ágazatok, utólagos fokozatok.)

Ha a két előbbi szakaszban tárgyalt módon, a számtartás előzetesen és a folyó jelenben is nyújtott támogatásával, a vagyon-

változások létrejöttek, ez által a számtartás: gazdálkodást támogató feladata főrészenek eleget tett; mert az előzetes fokozatokban előre megmondta mi, hogyan történjék, s a naplózás alkalmával arra is ügyelt, hogy minden folyó jelenben *úgy* történjék a gazdálkodás, a mint történni kell. A számtartás *utólagos* fokozatainak tehát, a gazdaság vitelére, vagyis: magára a gazdálkodásra *kevesebb* befolyás marad, mint a mennyi az előzetes fokozatoknak volt. Nem szabad azonban a gazdasági élet szerves természetét szem elől téveszteni. Azt, hogy a mi elmúlt, létrejött, ez a jelennek, s a jelen a jövőnek szolgál alapul. Ezért valamely vagyonváltozás létrejövételének gazdasági hatását nemcsak a múlt, hanem (a gazdaság helyes tovább vihetése céljából) jövőre is ismerni kell. A mint tehát ezt a 22. szakaszban már érintettük, a számvitel, illetőleg a számtartás nagy szolgálatot tesz a gazdaság vitelének *utólagosan* is. És pedig az által, hogy a gazdaságban történetekből tanúságot szolgáltat a közel jövőre, az államgazdaság tovább vitelére és főleg az előirányzat szerkesztésére nézve.

De még ennél is többet tesz azokban az ágazatokban, melyekben az állam többé-kevésbbé termelő gazdaságot, főleg pedig üzleti jellegű termelő gazdaságot üz. Tudvalevőleg az előbbiekhöz az állami birtokokon folytatott gazdálkodás, az utóbbiakhoz pedig az állami vállalatok tartoznak. Úgy ezeknél, mint a vámoknál is, a gazdálkodás fordulatai, conjuncturái, *előre* a legkedvezőbb esetben is csak átalában és legfeljebb annyira állapíthatók meg, hogy a költségvetést a múltak tapasztalatai alapján épen még meg lehet szerkeszteni. De már az egyes események előre *jogilag* teljességgel ki nem számíthatók. Ezekben az ágazatokban tehát, a számtartás előzetes fokozatai, a gazdálkodásnak (az előirányzat megszerkesztése után) vajmi csekély szolgálatot tehetnek. Annál nagyobb szükség van tehát ezeknél az utólagos számtartásra, melynek négy fokozatát különböztetjük meg. Ezek a birálat (szigorlat), a könyvelés, a könyvkivonatolás és a zárószámadás. Fentartván, hogy ezeket alább az állami ellenőrködésnél bővebben tárgyaljuk, itt csak azt jegyezzük meg, hogy a birálat a gazdaság vitelének szempontjából, megállapítja a történt gazdasági eseményeket. A más három fokozat pedig a megállapított adatok gyűjtésével és rendezésével foglalkozik, s az így kidolgozott zárószámadási adatok nyújtásával, főleg a költségvetési előirányzat megszerkesztését mozditja elő.

A gazdaság vitelének és az ezzel párhuzamosan haladó számtartásnak egymáshoz való viszonya, most már teljesen kiegészítve a következő szemléleti összeállításban van feltüntetve.

62. §. Az államgazdaság ellenőrzése.

(Fokozatok, ellenörködés, felosztása, ezek meghatározása és értelmezése.)

Minthogy a végrehajtó kormányhatalom és ennek 37. §-ban bemutatott fokozatai, az állami gazdaságban is teljesen érvényesülnek, azért az ellenörködésről, a 26. §-ban egyáltalán elmondottak kapcsán, az államgazdaságban is megkülönböztetünk *előzetes* és *utólagos* ellenörzést. Ezekben újból *minősített* és *kezelési* ellenörzést. A

minősített ellenőrzés az *államban: közjogira és közigazgatásira* oszlik.

Az állami előzetes és utólagos ellenőrködés fogalma teljesen összevág a 26-ik szakaszban előadott értelmezéssel; mert itt is azokat az intézkedéseket, melyek óvnak és védnek a visszaéléstől: előzeteseknek, azokat pedig, melyek azt fölfedezik: utólagosaknak mondjuk.

a) A *közjogi* ellenőrködés tárgya az államgazdaság *egésze*. Vagyis: hogy a kormány államgazdasági működése megfeleljen az államélet jogi és erkölcsi természetének; hogy ne jöjjön ellenkezésbe az alkotmánynyal, a közgazdaság érdekével, az államgazdaság rendszerével, s hogy az egész államháztartást a gazdaságosságra való törekvés lengje át. Az ellenőrködés ezen legmagasabb fokozatának úgy előzetes, mint utólagos gyakorlatára közvetlenül csak a törvényhozás lehet hivatva és egyenesen a *felelős miniszter* működésére irányul.

b) A *közigazgatási* ellenőrködés részletesebben azt vizsgálja, hogy a miniszternek, vagy az annak nevében gazdálkodó hatóságoknak, a vagyonváltozásokra vonatkozó részletes intézkedései, *rendeletei* megfelelnek-e az érvényben álló költségvetési, pénzügyi, jövedéki, közigazgatási törvényeknek és szabályoknak, s hogy a kiadások valóban a megengedett célokra lettek-e fordítva? Ezen ellenőrködés a *vezénylő és az igazgató* hatóságok működésére irányul. Ennek *előzetes* gyakorlatára, vagyis: mintegy önellenőrzésre magok a végrehajtó hatóságok, *utólagos* gyakorlatára pedig: a felelős kormánytól független állami számvevőszék, illetőleg: maga a törvényhozás van hivatva.

c) A *kezelési* ellenőrködés azt célozza, hogy a gazdálkodó hatóságoknak az államvagyon kezelésére és változására vonatkozó rendeletei a kezelő hivatalok által híven és czélszerűen legyenek *foganatosítva*. Az ellenőrködés ezen legalsó foka az államvagyon *kezelő hivatalok* működésére irányul, s úgy előzetes, mint utólagos gyakorlatára a vezénylő és igazgató hatóságok vannak hivatva.

63. §. Számadoltatás az államgazdaság ellenőrzésében.

(Előzetes ellenőrködés és fokozatai, ezeket támogató számadoltatás fokenként, folyó jelen ellenőrzése, utólagos ellenőrködés és fokozatai, ezeket támogató számtartás fokenként, *kj*, *ki*, *kz*, számvitel, számadoltatás.)

A mit a 27. szakaszban a számvitelről és számadoltatásról alapvetőleg elmondottunk, az államgazdaságban is teljesen érvényes. Sőt ebben a számtartásnak, mint az ellenőrködés támogatójának szerepe, még jobban kidomborodik; mert *előzetesen*, az állami *költségvetésnek* a számvitel segélyével történő megállapítása az államgazdaságnak nemcsak biztosabb vezetésére czéloz, hanem annak a határnak, medernek szám és mérték szerint való kijelölése által, melyben az államgazdaságnak mozogni kell: egyszersmind erkölcsi nyomást gyakorol az intézők eljárására. Ez által már előzetesen is ellenőrködőleg hat, s ezért a költségvetési előirányzat, a *közjogi* ellenőrzésnek képezi előzetes fokozatát. Ugyancsak előzetesen hat a *közigazgatási számfejtés* is; mert ebben a helyes gazdálkodás, (vagyis: a helytelenségek kikerülése) céljából, minden egyes bevételt és kiadást az odavágó törvények, szabályok stb. szerint már előre részletesen és pontosan terveznek. A *bejegyzésnek* is van előzetesen ellenőrködő hatálya; mert a gazdaság továbbvitele céljából, ez által tarthatók nyilván a tett intézkedések és mutatható ki, hogy az alárendeltek esetleg szám és mérték szerint: miben tértek el a hozott törvényektől és a kiadott rendeletektől. Ugy a közigazgatási számfejtés, mint a bejegyzés, a *közigazgatási* ellenőrködésnek képezi előzetes fokozatát. A foganatosítás előtt való pillanatban a vagyonváltozást, a *pénztári számfejtes* újból vizsgálat alá vévén: ez által a számvitel ismét előzetesen ellenőrködik; mert a vagyont kezelő hivataloknak, a nyert utasítástól eltérő káros cselekedeteit lehetőleg előre meggátolja. A pénztári számfejtés a *kezelési* ellenőrzésnek képezi előzetes fokozatát. A számtartásnak előzetes része tehát fokról fokra működésben, célban, időben és helyben: alapját képezi az előzetes ellenőrködésnek; mert alkalmat ad a tévedés és visszaélés lehetetlenné tételére vagy legalább is azok létrejövetelét megnehezíti.

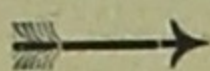
Nem tagadhatni azonban, hogy a számtartás előzetes fokozatai inkább a gazdálkodásnak, mint az ellenőrzésnek támogatására

vannak hivatva. Az utóbbi főleg a naplózásnak és az utólagos fokozatoknak képezi feladatát. Nevezetesen a rendeleteknek, a vagyont kezelő hivatalok, által valamely folyó jelenben végrehajtott foganatosításánál, az ellenörködést az ellenör képviseli. Ennek személyes ellenörködése a vagyonkezelés ellenörzésének csak egy részét képezi; mert ez utóbbihoz még a váratlan vizsgálatok is számítandók. Azonban úgy az ellenör személyes közreműködése, mint a pénztárvizsgálat csakis a számtartás egyik fokozatának: a naplózásnak segélyével történik. A naplózás tehát *kezelési* ellenörzéshez tartozik.

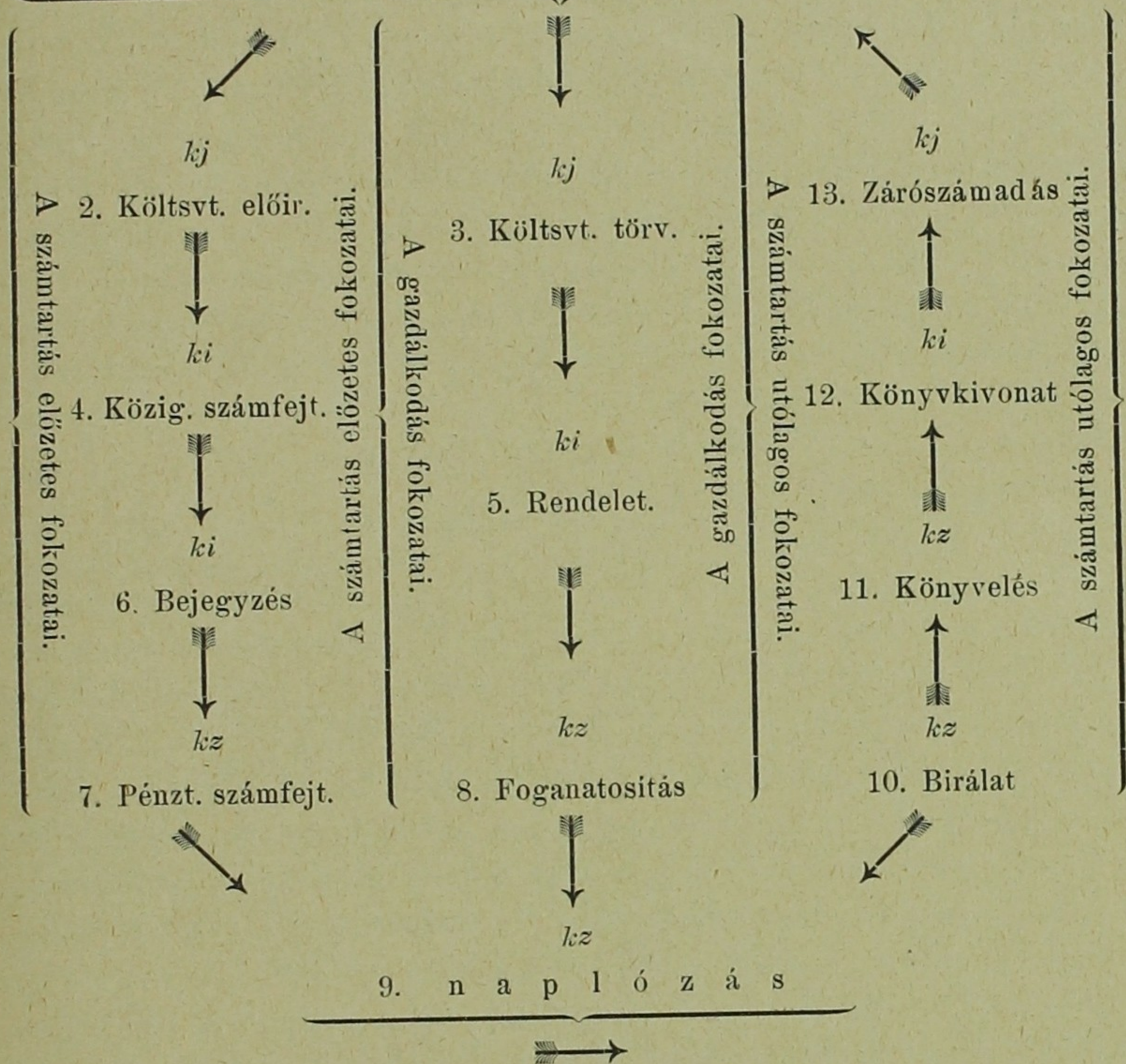
Az *utólagos* ellenörködés a *birálattal* (szigorlat) veszi kezdetét, mely a vagyonváltozásokat foganatosításuk után, egyenként veszi vizsgálat alá: meggyőződést szerzendő arról, ha vajjon azok a nyert utasítások szerint történtek-e? A mire tehát az előzetes ellenörködés a számfejtésnél törekedett: t. i. a foganatosítás szabályszerűségére, az utólagos ellenörködés a birálatnál ennek megtörténtét veszi vizsgálat alá. A birálat a *kezelési* ellenörzésnek utólagos fokozata. Ugyancsak a *kezelési* ellenörködés befejezésére szolgál: a megbírált számadások *könyvelése*. Ez által a foganatosítás eredménye, a jognak előzetes bejegyzésével egy nyilvántartásba, egy könyvbe kapcsolódik össze és így megállapítható lesz, hogy a foganatosítás egyezik vagy eltér, a törvény vagy rendelet alapján bejegyzett jogtól. A könyvekből szerkesztik azután azokat a *könyvkivonatokat*, melyeket a gazdaság helyes továbbvitelének támogatása céljából, esetleg a gazdálkodó hatóságoknak is, de a *közigazgatási* ellenörködés céljából, az erre hivatott számtartóságoknak minden esetre meg kell küldeni. Végül, a mint az államköltségvetési előirányzat a közjogi előzetes ellenörködésre szolgál: épen úgy szolgál a *közjogi* utólagos ellenörzésre az *állami zárószámadás*. Ezt úgy a könyvkivonatok, mint más adatok alapján szerkesztik, és főleg a költségvetési törvény végrehajtásának megítélésére szolgál.

Az utólagos számtartás tehát fokról fokra, működésben, célban, időben és helyben: alapját képezi az utólagos ellenörködésnek. Az államgazdasági számtartás tehát az állam gazdaságában úgy az előzetes, mint az utólagos ellenörködésnek legelső és nélkülözhetlen eszköze. Ha már most a közjogi ellenörködést *kj*-vel, a közigazgatásit *ki*-vel és a kezelést *kz*-vel jelöljük, akkor a gazdálkodásnak és a számtartásnak az előbbi szakaszokban tárgyalt alakzatán, az ellenörködés szemléletileg következőleg jelentkezik.

1.

A z á l l a m g a z d a s á g r e n d s z e r e.

Minthogy az államgazdaság minden fokon megbízásból vitt gazdaság, ezért az állami gazdálkodás úgy van berendezve, hogy ennek minden fokozatában nemcsak a gazdálkodásra, hanem az ellenőrzésre irányuló tevékenység is benne van. Nevezetesen a költségvetési törvényt, a törvényhozás a kormánynak úgy adja, hogy annak végrehajtását tőle számon fogja kérni. Ennek megfelelőleg a kormány gazdálkodása folyamán, számot visz és ad, a törvényhozás pedig számot vesz. Azoktól a hatóságoktól pedig, a melyeket a kormány a gazdálkodásban, vezénylő vagy igazgató hatáskörben rendelkezéssel bízott meg, a kormány, illetőleg az előjáró hatóság kér és vesz számot, minek megfelelőleg azoknak számot vinniök és számot adniök kell. Végül a foganatosításra hivatott vagyont kezelő

hivataloktól, az előljáró hatóságok kérnek és vesznek számot, mire ezek a naplókban csakugyan számot visznek és adnak.

Látható ezekből, hogy a gazdálkodás fokozatai felfoghatók nemcsak mint ilyenek, hanem úgy is, mint az ellenőrködés fokozatai; hogy továbbá a számtartásra reá lehet mutatni — a mint reá is mutattunk — úgy is mint *számvitelre*, vagyis mint a gazdálkodásnak és úgy is mint *számadoltatásra*, vagyis mint az ellenőrködésnek támogatójára. Leghelyesebb azonban úgy fogni azt fel, a mint az tényleg, gyakorlatilag van. Vagyis úgy, hogy az államnak ellenőrzés mellett vitt *gazdaságát*, az államgazdasági számtartás ugyanazon *egy eljárás által*, egyszerre támogatja úgy vitelében, mint ellenőrzésében.

64. §. A számtartóságok.

(Számvevőségek, mindenütt, céljuk, szervezetük, alá- és mellérendeltség, okok, ellenőr, az állami helyhatóságok számtartóságaik, miniszteri számtartóságok, hibás elnevezés; lefelé, otthon, fölfelé, helyes elnevezés, állásuk, előljáróik, igazgató, beosztásuk, személyi és dologi ügyeik, megvizsgálásuk, fegyelmi eljárás és ítélkezés, egymásközt levelezés, ellenőrzésben, iroda. Megyéken, városokon, községekben, árvaszéken.)

Az eddigiekben szoltunk a gazdaságról és ebben a számtartásról úgy alapvetőleg, mint általánosan az állami életre való tekintettel. De még nem foglalkoztunk az állam életében és gazdaságában, a számtartás gyakorlására hivatott *számtartókkal* és az ezekből alakult *számtartóságokkal* (számvevőségekkel). Pedig az elmondottakból következik, hogy a számtartást, s így a számtartókat gazdaságában, az állam sem nélkülözheti. Ezért elkezdve a törvényhozástól, a miniszteriumokon keresztül le a vagyont kezelő hivatalokig is vissza, találunk is ilyeneket mindenütt.

Szervezetüket céljuk határozza meg. Az, hogy az állami gazdaságnak úgy vitelét, mint ellenőrzését támogassák. Minthogy pedig a számtartásnak legközvetlenebb és első célja a gazdaság *vitelének* támogatása, ezért a számtartóságoknak úgy kell berendezve lenniök, hogy első sorban a gazdaság vitelét támogató *számvitelt* gyakorolhassák. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha a számtartóságok a gazdálkodó állami hatalom szervezetéhez simulva, ezzel fokról fokra egy szerves egésznek képeznek és különállásuknak megfelelő függetlenséggel ugyan, de egészben a gazdálkodó szervezetnek *alárendelve* vannak. A számtartásnak teljesen a gazdálkodásnak csak *mellé-* és *nem alá* is

rendeltségi viszonya (mint ezt a számtartás története tanítja) néha kétesse teszi annak, a gazdálkodás támogatására szükséges teljes odaadását. Ezért kell és vannak számtartóságok, a végrehajtó kormányhatalom minden fokán, a gazdálkodásnak alá- és mellé rendelve. Így látjuk, nevezetesen, a vagyont kezelő hivataloknál az *ellenőrt*, mint hivatali számtartót; mert ez ott első sorban, a vagyont kezelő tisztviselőt, gazdálkodásában, a (naplózásban nyilvánuló) *számvitel* által, támogatni van hivatva. Így vannak az állami és önkormányzati helyhatóságok mellett számvevőség néven számtartóságok, melyek hatóságaiknak alárendelve, ezeket előzetesen és utólagosan gazdálkodásukban *számvitelük* által támogatják. Nemkülönben vannak a vezénylő hatóságok is, melyek a Felső személye körüli és a horvát-szlavon minisztert kivéve, valamennyien számtartósággal rendelkeznek. (Az említett két miniszternek számtartását és a közigazgatási bíróságnak gazdaságát és tehát számtartását is a pénzügyminiszteriumban vezetik.) Feltűnő, hogy az ily módon első sorban *számvitelre* hivatott szervezeteknek hivatalos nevük, nem *számvivő* mivoltukra, hanem inkább a gazdaság *ellenőrzését* támogató *számvevő* feladatra vall. Ennek oka az, hogy a hivatalos számtartás eredete történelmileg az ellenőrködésre vihető vissza és hogy a számtartóságok az abból az időből származó nevüket, a számtartásnak időközi továbbfejlődése daczára megtartották.

De különben ez idő szerint is, a számtartás fokozatai, ha magok is nem ellenőrködnek, a mint ezt a régiek hitték, de mint tudjuk, ellenőrködni segítenek; mert támogatják az ellenőrködést. Ezért van az, hogy a vagyon kezelésénél az ellenőr a *naplókban* nemcsak számot *visz*, hanem ezekben a vagyonkezelővel együtt, az előljáró hatóságoknak ellenőrzés céljából *számot is ad*. Az előljáró helyhatósági számtartóságok pedig, a számtartás előzetes és utólagos fokozataiban, nemcsak a saját hatóságaik számára *számot visznek*, hanem egyúttal az alárendelt kezelő hivataloktól, hatóságaik nevében, ellenőrzés céljából számot is *kérnek és vesznek*, s hatóságaikkal együtt a vezénylő hatóságoknak számot is *adnak*. Így van ez a vezénylő hatóságoknál is, hol a számtartóságok hatóságaik számára, szintén nemcsak számot *visznek*, hanem ezek most már úgy a kezelésről, mint az igazgatásról ellenőrzés céljából számot is *kérnek és vesznek*, s az állami gazdaság rájuk bízott egész ágazatáról, élükön a felelős kormányzó miniszterrel, a törvényhozásnak számot is *adnak*. Más szóval: a számtartóságok saját hatóságaik

nevében, lefelé számot *kérnek* és *vesznek*, saját hatóságaik számára, otthon számot *visznek* és saját hatóságaikkal együtt fölfelé számot *adnak*.

Mintegy öntudatlan elismeréséül annak, hogy az államgazdasági számtartás feladata első sorban nem az ellenőrködésnek, hanem a gazdálkodó közigazgatásnak, adminisztrációnak támogatásában áll, a gyakorlat újabb időben a hatósági számtartóságokat közigazgatási számvevőségeknek szokta nevezni. Mi azt hisszük, hogy valamiképen ezek nemcsak *számvevőségek*, hanem *számvivőségek* és *számadóságok* is, vagyis: igazi *számtartóságok* és valamiképen azokat régebben helytelenül tartották, csakis ellenőrzésre szolgáló szerveknek: azonképen most (az ellenkező szélsőségbe esve) helytelenül illetik azokat csak a gazdálkodás támogatását jelző „közigazgatási” névvel. Helyesen csakis *hatósági számtartóságok*-nak lehet azokat elnevezni. Ez alatt úgy a vezető, mint az igazgató hatóságok számvevőségeit lehet érteni, s magában foglalja a számszerű működés egész tartalmát alkotó: számvitelt, számonkérést, számadást és számvételt.

Ha alakilag nem is, de lényegben és hivatásban mindezek fölött a kezelő (ellenőrök) és hatósági számtartók és számtartóságok fölött áll a törvényhozás számtartósága: az *állami számvevőszék*. Erről a következő szakaszban szólunk.

A hatósági számtartóságokról azonban még meg kell jegyeznünk, hogy miután azok a gazdálkodás támogatására a hatóságoknak nemcsak *alárendelve*, hanem a függetlenséget igénylő ellenőrzésnek támogatására a hatóságnak *mellé* is vannak rendelve: ezért a hatóságok szervezetének keretében kettős céljuknak megfelelő *külön* állást foglalnak el. Nevezetesen a vezénylő hatósági számtartóságok élén mint igazgatók egy-egy magasabb rendű tisztviselő, királyi tanácsos, főszámtanácsos, pénzügyi főtanácsos, miniszteri osztálytanácsos, miniszteri tanácsos stb. címmel szokott állani. A helyhatósági számtartóságok élén egy-egy számtanácsos, főszámvevő, számvizsgáló stb. van. A nagyobb számtartóságok csoportokra s ezek osztályokra szakadnak. Alárendelt tisztviselők a számvizsgálók, számvevők, alszámvevők, számellenőrök, számtisztek, járulnokok, gyakornokok stb. A számtartásra alkalmazott díjnokokat kalkulánsoknak, számolóknak mondják. Személyes ügyeikre nézve megjegyzendő, hogy az állami gazdálkodás kormányzására, vezénylésére, igazgatására és kezelésére, valamint annak *számtartására* hivatott tisztviselők nem

vehetnek részt sem közvetve, sem közvetlenül oly mesterség, kereskedés, vagy ipar üzésében, sem oly árveréseken, vállalatokban, adásvevésekben és bérletekben, melyek hivatalos működésükkel összefüggésben vannak. Személyükre nézve az osztályvezetők, a csoportfőnököknek, ezek az állami helyhatósági számtartóságok fejeivel együtt az igazgatónak, s ez végül magának a miniszternek van alárendelve. Az igazgatót működésében állandó helyettes támogatja, esetleg helyettesíti. Az állami helyhatóságok számtartóságainak személyes ügyeiben, a főnök javaslatát a hatósághoz terjeszti be, mely ezt véleményével a miniszteri számtartóság igazgatójához küldi. A tisztviselők működését egyéenként megítélő ú. n. minősítési jog, első sorban mindig a közvetlen előjárót, s ezután fokenként a főnököket, s végül a számtartóság igazgatóját illeti meg, ki a miniszternek minden személyes ügyben önállóan tesz előterjesztést.

A számtartóságok a gazdálkodást támogató működésökben (melynek *egy részét* közigazgatási segédszolgálatnak nevezik) saját gazdálkodó hatóságuknak alárendelve vannak. Ellenben az ellenőrzést támogató működésükben, ezektől függetlenül személyes előjáróik útján, csak a miniszternek felelősek. Működésüket igazgatójuk, a hányszor szükségesnek látja, de legalább minden három évben egyszer megvizsgálja. Fegyelmi vétség esetében a fegyelmi vizsgálatot az igazgató ellen a miniszter, a számtartóságok többi tisztviselői ellen az igazgató vagy a miniszter rendeli el. Ezeknél kérhetik azt, az állami helyhatóságok számtartósági tisztviselői ellen, a helyhatóságok is. Az igazgató ellen, a vizsgálatot a miniszter kiküldöttje, más ellen vagy ez, vagy az igazgató megbízottja ejtik meg. Itélkezik pedig: az igazgató és a miniszteri számtartóság tisztviselői felett a miniszteriumi fegyelmi bizottság. A helyhatósági számtartóságok vezetői felett, annak törvényhatóság közigazgatási bizottságának fegyelmi választmánya, a melynek területén a számtartóság székhelye van. Végül a számtartóság többi tagjai felett az állami helyhatóság fegyelmi bizottsága. Felebbezni a miniszterhez lehet, ki a miniszteriumi fegyelmi bizottság meghallgatása után dönt.

A mi magoknak a számtartóságoknak egymás között való viszonyát illeti, hatóságaik állására való tekintet nélkül azok, egymással *alakilag* teljesen *egyenlők*, koordináltak. Más szóval: a vezénylő hatóság számtartósága maga nem rendelkezik az igazgató hatóság számtartóságával és egyik sem rendelkezik pl. a vagyont kezelő hivatalokkal; mert a végrehajtó kormányhatalom gyakorla-

tának, a jurisdikciónak egyik sem részese, hanem csak az ebben részes hatóságnak támogatója. A számtartóságoknak ez az egyenlősége azonban csak tisztán *alaki*; mert a dolgok *lényegét* tekintve, nincs és nem is lehet az máskép, minthogy az alárendelt hatóság számtartósága, az előljáró hatóság számtartóságától függ. A számtartóságok tehát egymással, valamint a hatóságaiknak alárendelt hatóságokkal és hivatalokkal *átiratokban* leveleznek. Csak ha akaratuknak ebben az alakban történt kifejezését, a *megkeresett* hatóság vagy hivatal kellő figyelemre nem méltatná: fordulnak *előterjesztéssel*, *felterjesztéssel* saját hatóságukhoz, a melylyel különben is esetről esetre, ebben az alakban leveleznek. Saját hatóságaikkal egyenlő vagy magasabb hatóságokkal, a maguk nevében csak az ellenőrzés dolgában levelezhetnek. Különben a kívánt intézkedés tartalmát hatóságukhoz felterjesztik, a mely azután belátása szerint jár el. *Irodát* kezelő külön *segédhivatalaik* a számtartóságoknak is vannak.

Az önkormányzatú hatóságok közül, a megyéknek rendszerint nincsenek az egész megyei gazdaság számtartásának gyakorlására berendezett számtartóságaik, hanem minden megyében van a főispán által kinevezett főszámvevő, több számvevő, alszámvevő stb. Még igen sokszor ezek működése sincs, a főszámvevő vezetése alatt egyesítve, hanem mindannyi az ügy határozott kárára, mint önálló számvevő működik. A törvényhatóságú és a szab. kir. czimmel élő városoknak ellenben kivétel nélkül, a rendezett tanácsú városok közül pedig a legtöbbnek van berendezett számtartósága. Ilyen van még némely nagyközségnek is. Rendszerint azonban ezeknél és a községeknél a számtartó hatáskört a községi (kör) jegyző tölti be. Az árvaszéki számtartásra a megyéknél, rendszerint külön számtartó van. Városokban ezt is és helyesen a városi számtartóságok végzik.

65. §. Az állami számvevőszék.

(Ellenőrködés előzetesen, ennek hatástalansága, oka, utólagos, törvényhozás, szervezet, kezelés ellenőrzése, az utalványozásé, függetlenség, számvevőszék hivatása törvény szerint, ténylegesen, berendezése, elnök, alelnök, a többi, összeférhetetlenség, ügyvitel, felelősség, vád, kegyelem, helyettesítés, közös, főváros, törvényhatóság, rt.-város, községek.)

Az elmondottak után és különösen a gazdálkodás és a számtartás menetéről, a jelen fejezetben (59—63. §§.) szemléletileg bemutatott alakzatok segítségével, most már megállapíthatjuk, hogy a végrehajtó kormányhatalom, úgy gazdasága vitelének, mint *ellenőr-*

zésének támogatására minő szervezettel bir. Azonban az *ellenőrzést*, a számtartás előzetes fokozatain, csak maga a gazdálkodó miniszter gyakorolhatja és gyakorolja is. De csak saját gazdálkodó munkatársaival: a kezelő, igazgató és vezető közegekkel szemben; mert a miniszteri felelősség elve kizárja azt, hogy előzetesen, vagyis: a gazdaság vitelében, az ezért felelős kormányén kívül, más akarat érvényesülhessen. Annál inkább előtérbe lép tehát az utólagos ellenőrzésnek, s ebben a gazdaság tulajdonosát képviselő *a törvényhozásnak* az a *joga és kötelessége*, hogy a kormány gazdálkodását ellenőrizze. Azaz, hogy szervezetről gondoskodják, mely az ellenőrzésnek azt a részét, melynek gyakorlására a törvényhozó testület maga, alkotásánál fogva nem alkalmas, helyette, a célnak megfelelően, fokról fokra gyakorolja.

Az ellenőrködésnek fokozatai tudvalevőleg a kezelési, közigazgatási és közjogi fokozatok, mely két utóbbi a minősített ellenőrzésnek képezi tartalmát. A *kezelés* ellenőrzésének alapvető tényezője az az eljárás, hogy a vagyonkezelés, vagyis a *foganatosítás*, a rendelkezéstől, az utalványozástól, rendszerint úgy helyileg mint személyileg *szigorúan el van különítve*, s hogy úgy a rendelkező, mint a foganatosító hatóságok, illetőleg hivatalok, mindenik a maga feladatát, saját felelősségére végzi. A rendelkező hatóság tehát a kezelést, számtartósága segítségével, már saját felelősségénél fogva hatásos ellenőrzésben részesíti. Úgy hogy az utólagos ellenőrzés a kezelésnél csak épen a hatósági ellenőrzés helyes gyakorlásáról győződik meg. De már a hatóságok, s nevezetesen a miniszterek rendelkezéseinek hatásos ellenőrzését, semmiféle alárendelt szervezettől, s így a hatósági számtartóságoktól sem lehet várni. Olyanról kellett tehát gondoskodni, mely a végrehajtó *kormányhatalommal függetlenül*, egyedül a törvényhozó hatalomnak alárendelve, mint ennek számtartósága *vegyen* a kormánytól számot és *vigyen* illet a törvényhozás számára.

Erre van hivatva nálunk az *állami számvevőszék*, mely a (1870 : XVIII. t.-cz.) törvény szerint az állam bevételeinek és kiadásainak, az államvagyonnak, az államadósság kezelésének, s általában: az állam számvitelének ellenőrzésére és az állami zárószámadás szerkesztésére hivatott hatóság. Ez a meghatározás azonban nem felel meg a tényleges viszonyoknak. Mert a számvevőszék számtartása nem az egész állam, hanem csak a kormány gazdálkodására terjed. Az államvagyonnak és adósságnak pedig

nemcsak (mint a törvény mondja) a kezelésére, (vagyis: az ezzel való fizikai elbánásra), hanem ezenkívül a kormánynak azok fölött való rendelkezésére is terjed. Az állami számtartásból pedig újból csak a kormány (és nem pl. az országgyűlés) számtartásának ellenőrzésére van hivatva. Mindezeknél fogva a magyar állami számvevőszék, a *kormány* gazdálkodásának *ellenőrzését* támogató független *számtartásra* és az állami *zárószámadás szerkesztésére* hivatott hatóság. Ez a számtartás főleg és közvetlenül ugyan *utólagos*, de nem tagadhatni, hogy az előzetes számtartási fokozatok helyes gyakorlása, az utólagos fokozatok hatályosságának előfeltétele. Ugy hogy a számvevőszék működésének hatását, az ellenőrzés egész rendszerére és minden fokozatára kiterjedőnek tekinthetni.

Az állami számvevőszék az országgyűlés számtartósága, s mint ilyen a minisztériumtól független. Áll elnökből, alelnökből, három számvevőszéki tanácsosból, ugyanannyi osztálytanácsosból és négy titkárból. Az elnök a miniszterekkel egy rangban van. Az alelnök államtitkári, a tanácsosok, osztálytanácsosok és titkárok a minisztériumok hasonnevű tagjaival egyenlő állással birnak. Vannak még számvizsgálók, számellenőrök és számtisztek is, kiknek állása a minisztériumi számtanácsos, illetőleg számvizsgáló és számellenőr állásának felel meg. Az elnököt a képviselőház kezdeményezése folytán, az országgyűlés által kijelölt három egyén közül, a miniszterelnök ellenjegyzése mellett, Ő Felsége egész életére nevezi ki. Az alelnököt, tanácsosokat és titkárokat az állami számvevőszék elnökének javaslatára, s a miniszterelnök fölterjesztésére és ennek ellenjegyzése mellett, szintén Ő Felsége, a többi alkalmazottakat pedig a számvevőszék elnöke nevezi ki. Az állami számvevőszék elnökévé vagy tagjaivá nem szabad olyanokat kinevezni, kik egymás között vagy a miniszterekkel: fel- vagy lefelé, egyenes vagy oldalágon első- és másodfokú rokonságban állanak. Ugyanezek semmiféle más állami vagy magánhivatalt, oly állást és tisztséget, mely számadási vagy vagyoni felelősséggel jár, a természeti és törvényes gyámság egyedüli kivételével nem viselhetnek. Sem közvetlenül, sem hozzátartozóik vagy más közvetítők által nem vehetnek részt oly vállalatok igazgatásában vagy ügyvitelében, a melyek az államnak számolni kötelesek, vagy az állammal bárminő segélyezési vagy szerződési viszonyban vannak. Egyébiránt a számvevőszéki tisztviselők és szolgák ugyanazzal a fizetéssel és egyéb járandósággal birnak, mint a hasonfokú miniszteri tisztviselők, s ezekkel

úgy a szolgálat, mint nyugalmaztatás, továbbá özvegyeik és árváik ellátása tekintetében egyenlő szabályok alá esnek.

Az állami számvevőszék ügyeit személyes felelősség terhe alatt az elnök vezeti. Ő felelős minden mulasztásért vagy törvényellenes eljárásért, melyet vagy maga követ el, vagy a melyről tudomása lévén, jelentésében a magyar országgyűlés elé terjeszteni elmulasztott. Vád alá helyezését a képviselőház általános szavazattöbbséggel rendeli el. A bíraskodást, úgy mint hason esetben a miniszterek fölött, a főrendiház 12 tagjából alakított bíróság gyakorolja s hivatalvesztést vagy más büntetést csak ez mondhat ki. Ha elmarasztaltatnék, a királyi kegyelemzési jog reá nézve csak közbocsánat esetében gyakorolható. Az elnököt akadályoztatása esetében az *alelnök* s ezt egyik tanácsos helyettesíti.

A közös ügyek gazdaságának külön számvevőszéke van Bécsben. Ez nem az országgyűlésnek, hanem osztrák módra Ő Felségének van alárendelve. Az önkormányzó hatóságok körében a számtartás teljes függetlenségéről csak a fővárosban gondoskodtak, hol a *választott* főszámvevő nem a gazdálkodó tanácsnak, hanem közvetlenül a közgyűlésnek van alárendelve. Más törvényhatóságokban a számtartás csak annyiban független a gazdálkodástól, hogy a számtartókat nem választják, hanem a főispán kinevezi, és hogy vagyonkezelői és számtartói állásokra egyenes fel- és lemenő harmadizű oldalrokonságban, vagy másodizű sógorságban és gyermeki viszonyban állók nem alkalmazhatók. Különben a gazdálkodó alispánnak és tanácsnoknak vannak alá rendelve. A rendezett tanácsú városban a hat évre választott számvevő a polgármesterrel, főjegyzővel és pénztárossal, nagy- és kisközségben a jegyző bíró és pénztáros elsőizű rokonságban vagy sógorságban egymással nem lehetnek.

VI.

AZ ÁLLAMGAZDASÁG RENDSZERE.

66. §. Az állami leltár és berendezése.

(Ide tartozik, indokok, a létezők megismerése, a hiányzók megszavazása, eddigiek a leltárról, ennek felosztása, a magyar állami leltár, első leltára, ingatlanok becslése, mező, erdő, fém-, kőszén-, sóbányák, új és régi épületek, a becslés nehézségei, ingók becslése, készpénz, értékpapírok, állami követelések és adósságok, értékpapírtartozások, a leltár folytatólagos vitele, szakleltárak tárgya, kivételek, leltár a zárószámadásban.)

Miután így az V. fejezetben a számtartásnak az államgazdaságban elfoglalt helyét mintegy szemléletileg bemutattuk: foglalkozunk most már az ott látott 1—13. fokozatnak egyenként való taglalásával. Az első fokozat az államgazdaság rendszere. Erről alapvetőleg a 21. és 22. §-ban és általában az 57. és 59. §-ban már szoltunk is. Az ott elmondottakból következik, hogy az államgazdaság rendszerének tartalmát alkotó törvényeknek tárgyalása, nem (az államgazdaságnak alaki rendjével foglalkozó) számtartás-tanba, hanem a politikai és jogi tudományoknak azokba a más ágaiba tartozik, melyek az 5. §. szerint, az állami életnek és gazdálkodásnak vitelet tárgyazzák. A jelen fejezetnek tárgyául tehát csak az állam *vagyona*, vagy helyesebben az erről felveendő *leltár* marad; mert a cselekvő és szenvedő vagyon az állam gazdálkodásának is termelő és fogyasztó tényezőjét képezi és mert gazdálkodásának megkezdése előtt vagyonáról, az állam is felveszi a 22. szakaszban említett *leltárt*. Ezt tehát mint formás, alaki eljárást a gazdasági számtartásban és pedig az államgazdaság rendszeréről szóló fejezetben kell tárgyalni.

Mint az előbb említett 21. és 57. §-ból is következik, minden gazdaságban a gazdálkodást a leltár felvételével kell kezdeni. Így van ez főleg az állami gazdaságban; melynek tudvalevőleg célja

nem vagyongyűjtés, hanem csakis a szükségek fedezése. Az erre szolgáló összegek pedig legnagyobb részben a polgárok vagyonából kerülnek ki. Hogy tehát ezeknek mennyiségét lelkiismeretesen meghatározni lehessen, legelőbb leltározás által a már meglevő vagyont kell megismerni, megtudni. Azokhoz, a mit eddig a leltárról elmondottunk, még azt tesszük hozzá, hogy a magyar állami élet újrábredésével 1868-ban felvett magyar állami leltár általában nem különbözik más leltáraktól; mert a vagyont ez is két főcsoportban tartja nyilván: cselekvő és szenvedő főcsoportban. 1. A cselekvő vagyon: a) ingatlanokra; b) ingókra; c) készpénzre; d) értékpapirokra; e) állami követelésekre oszlik. 2. A szenvedő vagyon pedig: a) állami adósságok; b) állami tartozások értékpapirokban vannak.

1. A *cselekvő* vagyonban levő a) *ingatlanoknál* a leltár felvételét (1868) követő tíz év tapasztalata azt mutatta, hogy a megállapított értékek a valóságnak nem felelnek meg. Ezért az 1879-iki zárszámadásban, az állam ingatlan vagyonát újra megbecsülték. Nevezetesen: a mezőgazdasági művelés alatt álló jóságok értékének meghatározásánál, az évi adó százszorosát vették alapul. Az állami erdők értékét pedig, ezek jövedelmének 20%-os tőkéjében állapították meg. A fém- és kőszénbányák, valamint a vasművek értékeül a tiszta jövedelem 30%-os tőkéjét, az időközi beruházás folytán mutatkozó értékszaporodással vették fel. A sóbányákat, tekintettel az egyedárságra, a jövedelem 6%-os tőkéjére becsülték. Az új állami épületeket az építési költséggel, a régieket pedig a körülményekhez mért becslés alapján vették fel. Az államvasutak értékét, a megszerzési árral egyenlőnek mondták ki. Egyébiránt az állami ingatlan vagyon valódi becsértékének megállapítására vonatkozó törekvések állandóknak mondhatók. Tény az, hogy roppant mennyiségénél és ruganyos értékénél fogva, az állam ingatlan vagyonának leltározása és megbecslése minden nagyobb államban majdnem legyőzhetlen akadályokkal jár, s hogy különösen a becsérték megállapítása kisebb-nagyobb mértékben mindig problematikus fog maradni. b) Az *ingókat*, melyeket természetményekre (gyártmányokra), szerekre és eszközökre osztottak, a helyi viszonyoknak megfelelő azon a mérsékelt piaczi áron vették fel, melyen azok a leltár felvételekor, megszerezhetők lettek volna. c) A *készpénzt*, vagyis: az összes pénztári készletet mint minden leltárban, úgy itt is törvényes teljes értékkel vették fel. d) Az állami leltárban az *értékpapirokat* is névértékkel számítják; mert az állam ezeket egyes vállalatoktól nem üzleti, hanem közgazdasági

czélból szerzi, s az illető vállalatokra kellő felügyeletet gyakorolván, ezek értékpapirjait biztosan kamatozóknak, s így idővel névértékük szerint beválthatóknak tekinti. e) Az állami követeléseket is teljes névértékkel vették fel az állami leltárba; mert mindaddig, míg ennek ellenkezője, egyik vagy másik követelésre kimondva nincs: addig azt másnak mint teljes értékűnek tekinteni nem szabad. Ezek leltározásánál a már lejárt késedelmi és egyéb kamatokat is figyelembe vették.

2. Az állam szenvedő vagyonából a) az állami adósságok kezdetben szintén névértékükkel voltak fölvéve. Később más nézet érvényesült; mert azokat az 1883-iki zárszámadásban az ezen év utolsó napján jegyzett tőzsdei értékkel mutatták ki. b) Az értékpapirtartozásokat névértékben leltározták.

Az államnak ingatlan vagyona kivétel nélkül, az ingó pedig: az eladásra, fogyasztásra, gyártásra rendelt, vagy erre eszközül szolgáló, továbbá a gyors elhasználásnak kitett, avagy egy forintot sem érő tárgyak kivételével, *folytatólagosan* leltári elszámolás tárgyát képezi. Úgy hogy számadási ágankint, továbbá hatóságokint, hivatalonkint, intézetenkint stb., az ingatlan és ingó állami vagyona külön *szakleltárak* vannak. Ezekben a leltári tárgyakat, természetüknek megfelelő csoportokban és hasábokban, darabszám és érték szerint úgy tartják nyilván, hogy a szakleltár tartalmát képező vagyonálladék, azokból minőségileg és mennyiségileg, részletesen és sommásan bármikor megismerhető legyen.

Egyébiránt a leltári számtartásra alább a maga helyén ismételve visszatérünk. De itt még meg kell jegyeznünk, hogy miután most már a magyar állam gazdasága többé *nem új gazdaság* és minthogy valamely gazdasági időszak végén és a reá következőnek elején (tehát december 31-én és a következő január 1-én) felvett leltár rendszerint egy és ugyanazon tartalommal bír: ezért a magyar állami leltárt évről évre, többé nem az év elején, hanem a gazdasági év végén készítik el és mint az állami zárszámadás részét teszik közzé. Különben is a gazdálkodási és számtartási *alakzaton* (59—63. §.), az államgazdaság rendszerét mi úgy mutattuk be, mint a melyből úgy a gazdálkodás, mint a számtartás kiindul és a melybe újból visszatér. A leltárt tehát következetesen úgy is mutathatjuk be mint kezdő, úgy is mint végső mozzanatát az állam gazdasági életének.

VII.

KÖLTSÉGVETÉSI ELŐIRÁNYZAT.

67. §. A költségvetés tartama és alapja.

(Előző tárgyalások, előirányzat és költségvetés, fogalma, 57. §., ennek tartama, kezdete és vége, hosszabb, rövidebb, okok, több éves, nálunk, magyar gyakorlat, a változtatás, nehézségei, katonai év, múlt és jövő, lejárat, állandó és változó, normal budget, nálunk, tapasztalati évek, átlag, 0/0, folyó év, újak, szakszerűség, fejlődés, minimális és maximális, jog és teljesítés, okok, bevételeknél és kiadásoknál.)

A 21., 22., 57. és 59. §-ban a gazdasági tervvel, vagyis a költségvetéssel annyira már foglalkoztunk, hogy annak úgy célját, mint fogalmát az ott elmondottakból ismerjük. Itt tehát minden további bevezetést mellőzve, elfogadott ténynek tekintjük, hogy az állami gazdaságot vivő kormány, a kielégítésre váró szükségekről és az ezek fedezésére szolgáló javakról *költségvetést* szerkeszt. Ez alatt a kifejezés alatt azonban úgy a költségvetési előirányzatot, mint magát a költségvetési törvényt is szokták érteni. Félreértés kikerülése céljából tehát megjegyezzük, hogy mi költségvetés alatt már az 57. §-ban előirányzatot értettük és fogunk tovább is érteni. A költségvetési törvényt különben a következő fejezetben határozzuk meg és tárgyalásainkban megkülönböztetésül az előirányzattól, azt mindig költségvetési törvénynek fogjuk nevezni.

A költségvetés szerkesztésénél legelőbb azt kell eldönteni, hogy mekkora időszakra szóljon a költségvetés és hogy ennek a pénzügyi időszaknak mikor legyen kezdete és vége? Nagyságát illetőleg egyfelől óhajtandó, hogy minél hosszabb legyen; mert az államgazdaság vitelének sűrű kérdésessé tétele, úgy a társadalmi gazdaságra, mint magára az államéletre gyengítőleg hat. Másfelől az is igaz, hogy fejlődő államok költségvetéseinek folyton emelkedőleg változni

kell, s hogy a képviseleti alkotmányokkal bíró országokban, a költségvetés tárgyalása szolgáltat legjobbat a törvényhozó testületnek, az államélet és a gazdaság vezetésének megbíráására. Ezért föltöbb hosszúra nyújtani sem lehet a költségvetési időszakot. Minden egyes állam tehát saját viszonyainak tekintetbe vételével intézkedett. Van is a kisebb államokban 2—3 éves költségvetés. Azonban a nagyobb államokban rendszerint egy év a költségvetési időszak. Így van ez nálunk is, kivéve az utadó költségvetését, mely mindig két évre szól.

A költségvetési időszak kezdetét és végét illetőleg pedig, a változatosság államok szerint oly nagy, hogy erre még a költségvetési időszak tartamánál is kevésbé lehet szabályt felállítani. Nálunk is, mint sok más államban, az a naptári évvel vág ugyan össze, de abból a magyar gyakorlatból, hogy költségvetésünk az év elejére ritkán válik törvénynyé, arra lehet következtetni, hogy a mi költségvetési időszakunknak, a naptári évvel való egyezése viszonyainknak nem felel meg. Illetékes helyen többször megfontolás tárgya is volt ez, de minden idevágó körülmény (a közös ügyekkel és Horvát-Szlavonországgal való elszámolás, a különféle adóknak épen naptári évre való kivetése stb.) számbavétele alapján kénytelenek vagyunk az eddigi gyakorlat mellett maradni. Érdekesnek tartjuk itt még megemlíteni, 1864-ig Ausztriában (és így az akkor abban belefoglalt magyar államban is) a költségvetési év novemberrel kezdődött és a következő októberrel végződött. Összevágott tehát az ú. n. katonaévvvel, a melyből valószínűleg származott is volt.

A költségvetésnek egy éves természetét azonban úgy kell magyarázni, hogy a míg abba a korábbi években, vagy épen a jövő évekre, előre megállapított, de a költségvetési évben *lejáró* fizetések is felveendőek: addig az állami pénztárakban levő készpénz és a megelőző évekből származó (úgy cselekvő mint szenvedő) hátralékok, abban csak akkor foglalhatnak helyet, ha ezt külön törvény így megrendeli. Ha így a költségvetési évvel tisztában vagyunk, az a kérdés merül fel, hogy honnan vegyük ennek a jövő évnek, gazdasági valószínű eredményeit előre mutató adatokat? Itt meg kell egymástól különböztetnünk 1. az *állandó*, 2. és a *változó* összegeket.

1. Minden állandó összeg törvényben, szerződésben vagy szabályban számszerűleg meg van állapítva, s így kell azt évről évre előirányozni. Különben az *állandók* együtt véve némely állam háztartásában az ú. n. *normál* budgetet képezik és alatta az állandó tételek-

nek, egy külön költségvetésben oly célból való összefoglalását értik, hogy ezeket idő- és erőkimélésből évről évre a törvényhozás ne tárgyalja. Ilyen normal budget van Angliában. Nálunk még nincs; mert állami szervezetünk, a századokon keresztül tartott mesterséges elcsenevészítés miatt a teljes kiforrástól, s ezzel háztartásának állandó összegekben való nyilvánulásától is még messze van. A magyar állam költségvetésének szerkesztésénél tehát az állandó tételek csak annyiban képezik *külön* elbánás tárgyát, hogy (mint pl. az udvartartás költségei) vagy külön törvényben előre meg vannak állapítva, vagy pedig (pl. államadósságoknál, építkezéseknél stb.) magánjogilag előre megállapított kamatok, törlesztési részletek (annuitások) egyik költségvetésből a másikba változatlanul kerülnek át. Így kell felfogni a nem átalányban, hanem a rendszeresített létszám alapján kiszámítható, valamint a nyugellátásból származó *személyes állandó* illetményeket is. Csakhogy az előbbiekből, az időközi üresedések czímén létrejöhető megtakarításokra (intercalare), valamely $\%$ -ot le kell vonni. Az utóbbiaknál pedig az előrelátható változásokra kell tekintettel lenni.

2. A *változó* tételek megállapításánál első sorban az úgynevezett *a) tapasztalati* évek eredménye szolgál alapul. Értvén ez alatt, a költségvetési évet megelőző másodiktól visszafelé menő éveket. Így 1896-nak tapasztalati éve 1894 és nem 1895; mert ennek folyamában szerkesztvén az 1896-iki költségvetést, a szerkesztés idejében zárószámadásilag, csak az 1894. és még korábbi évek gazdasági eredménye ismeretes és lehet irányadó, a következő költségvetésre nézve. Ha a közelebbről lefolyt három év gazdasági eredménye egymástól feltűnően nem különbözik, akkor ezek *átlagos* eredménye veendő tekintetbe az összeg előírányzásánál. Ha azonban ez a három év aránytalanul eltérő összegeket mutat, akkor öt, hét, sőt több év gazdasági eredményéből kiszámított *átlag* szolgál zsinórmértékül. Ekkor azonban a legnagyobb és a legkisebb eredményt mutató éveket, a csoportból egyenlő számmal ki kell hagyni, s csak az így maradó eredmények átlaga jó tekintetbe. A tapasztalati évek tanúságához tartozik továbbá az, ha vajjon az illető összeg évről évre állandó gyarapodást avagy csökkenést mutat-e? s ekkor elég, ha a szabályosnak mutatkozó *emelkedési vagy csökkenési* $\%$ -ot adjuk az utolsó év eredményéhez. *b)* Ha a multat így tanulmányoztuk, figyelmünket a folyó jelenre, a folyó évi költségvetési *törvényre* kell irányoznunk, mely a jövő kiszámításánál másodszorban jó tekintetbe, feltéve, hogy

c) időközben oly törvények vagy szabályok, intézmények nem jöttek létre, melyek úgy az elmúlt tapasztalati idő, mint a folyó költségvetési törvény adatait, a jövő eredményeinek megállapításánál, értéktelenekké nem tették. Ebben az utóbbi esetben az új bevételi források és kiadási célok eredményét, (ha másképp nem lehet, a hasonló természetű ágazatoknál szerzett tapasztalatok alapján) kell előirányozni. d) Oly gazdasági ágaknál, építkezéseknél, felszereléseknél stb., melyek költségeinek meghatározására műszaki, művészi vagy más *szakismeretek* szükségesek, részletesen kidolgozott tervek és költségszámítások alapján szabad az előirányzatot megszerkeszteni. És ha az így tervezett kiadások vagy bevételek végrehajtása több évre terjed, az előirányzat tárgyhasábjában évenként az egész összeget, az értékhasábjában pedig csak az illető évre eső részt kell felvenni. e) Különben a számok gépies eredményét, föltétlenül elfogadni nem is mindig szabad, hanem tekintettel kell lenni az államélet és gazdaság időközi fejlődésére, s ezzel együtt az egész költségvetés állandó *emelkedésére*. f) Vannak azonban körülmények, melyeknek gazdasági horderejét előre meghatározni nem lehet. Ily esetekben bevételeknél ezek legkevesebbje, a kiadásoknál pedig ezek legnagyobb valószínű összege veendő számításba. Ez az úgynevezett *minimál* és *maximál* tételek rendszere.

Itt döntendő el az a kérdés is, hogy a tapasztalati évek adataiból a jogot jelentő ú. n. előirási vagy pedig a pénztárakba tényleg *lerótt* összegek vétessenek-e irányadókul? Elv az, hogy a szükségesség jogossága, a teljesítéstől függő nem lehet; mert ez utóbbi főleg a bevételeknél, nemcsak a fizetési képességtől, hanem a fizetési akarattól is függ és mert a leróttakban, előző évek hátrálékára történt fizetségek is vannak. Már pedig ezek a költségvetésben helyet nem foglalhatnak. Ezért a költségvetés megállapításánál nem a tényleg fizetett összegek szolgálnak a kiszámítás alapjául, hanem jogilag előirtak; mert ha ezeket a fennálló törvények helyesen felfogott értelmében, lelkiismeretesen állapították meg: akkor azokat előbb-utóbb le is fogják róvni. Meg kell vallani azonban, hogy ennek az elvnek gyakorlati keresztülvitele, a bevételek kifogástalan kivetését és behajtását tételezi fel, s így igen sok kivételnek enged helyet. Ezért csak a kiadások azok, melyeknél föltétlenül a kiszabott összegek szolgálnak az előirányzás alapjául. A bevételeknél pedig a szerint, a mint az illető gazdasági ág természeténél fogva megbízhatóbb alapot nyújt: vagy a jog, vagy a teljesítés.

68. §. A költségvetés tartalma.

(Teljesség, ehhez tartozók, kölcsönök, üzemek, kivételes törvények, községek és alapok, brutto-netto, eredetileg, okok, nálunk előbb és most, brutto előnye, szempontok, hátrány, kivételek, visszafizetés, munkálatok, vármegyék, közös.)

A költségvetés tartalmának *teljesnek* kell lenni, vagyis: magában kell foglalnia a költségvetési évben valószínűleg előforduló összes vagyonsváltozásokat. Ehhez a teljességhez tartozik, hogy 1. minden bevételt és kiadást és pedig 2. nyersen foglaljon magában.

1. A költségvetésbe felveendők úgy az azon évben adott kölcsönök (előlegek, per-, előállítási stb. költségek) és ezeknek megtérítése, mint az önálló üzemmel bíró gazdasági ágazatoknak egymásközti forgalmából, (mindenféle eladásokból, pénzbirdságokból stb.) származó vagyonsváltozások. A magyar állami költségvetésnek így gondozott teljességét azonban megrongálják a következő kivételek: a) Törvényhozásunk sűrűn alkot olyan törvényeket, melyekben a költségvetésen kívül rendelkezik nagyobb összegek felett. b) Költségvetésünkben teljesen hiányzik összes (törvényhatóságú és rendezett tanácsú városaink, nagy- és kis-) községeknek gazdálkodásának (53. §.) előirányzata. c) Ugyanígy hiányzanak az államilag nem segélyezett közalapok is. (56. §.) Pedig a két utóbbi, teljesen az állami gazdálkodás egy-egy szerves részének hatásával bír, a polgárok társadalmi gazdaságára.

2. A vagyonsváltozásoknak nyers és tiszta (brutto-netto) természetével és a beszámítással (compensatio) már a 20. §-ban foglalkoztunk. Ha minden kiadást és bevételt számszerinti teljes nagyságban, beszámítás nélkül vesznek fel a költségvetésbe, akkor ennek belalkata, számainak tartalma bruttó, nyers. Ellentéte ennek a nettó, vagyis: a tiszta költségvetés, melyben a jövedelmekkel járó minden költség előre le van számítva. Eredetileg minden költségvetés netto volt. Mielőtt ugyanis az államgazdaság és ebben a költségvetés egységének elve érvényre jutott volna, az állam bevételi forrásait, mint annyi önálló üzletet, a helyi hatóságok gondozták, kik a maguk és alárendeltjeik költségeit levonták és csak a tiszta jövedelmet küldötték be a vezénylő hatóságoknak. Ezek tehát csak ezt a jövedelmet tekintették a költségvetés tárgyának. Némely közép- és kisebb államban, hol a fejedelmi és állami jövedelmek patriarkális módon most is összefolynak, a költségveté-

seket most is netto módon szerkesztik, s a kezelési költségekről csak kimutatásokat mellékelnek a költségvetéshez. Így volt ez még a jelen század elején Franciaországban is, sőt Angliában igazi brutto költségvetés ma sincs. Ausztriában a költségvetés 1848-ig valóságos államtitok, 1864-ig pedig netto volt. A magyar alkotmánynak visszaállítása után szerkesztett első, vagyis 1868-iki költségvetésben is még nettók voltak az összegek.

Ma már azonban legtöbb államban, s így nálunk is brutto költségvetést szerkesztenek, sőt a rendezett gazdaságról történelmileg híres Poroszországban, maga az alkotmányt megállapító törvény szabja meg azt. Jobb is a netto költségvetésnél a brutto, úgy gazdálkodás, mint számtartás szempontjából. *Gazdálkodás* szempontjából azért, mert semmit sem hallgat el, hanem mindent nyilvánosságra hoz, s így megmutatja azt az egész terhet, melylyel az állam gazdasága, a társadalmi gazdaságra nehezedik. A nemzetet és törvényhozó testületet tehát őszintén csak ez tájékoztatja. *Számtartás* szempontjából pedig azért jobb a brutto költségvetés, mert a netto költségvetés a kiadások egy részét elvonja a nyilvántartás elől. A brutto költségvetés pedig ellenkezőleg jár el, s ezért a rendre és világosságra törekvő számtartás feladatának jobban megfelel. Nem lehet azonban tagadni, hogy a brutto költségvetésnek is vannak hátrányai. Ez főleg a számok nagy tömegében nyilvánul, mely az áttekintést nemszakértők részére, csakugyan megnehezíti. Ezért célszerűnek látszik a költségvetést bruttón szerkeszteni ugyan, de úgy, hogy legalább a költségvetés sommázata netto módon is kidolgozva, nyilvánosságra jusson. Nálunk is a brutto költségvetéshez a *netto sommázat*, egész a legújabb időig csatolva volt.

Előirányzatunk brutto jellegét azonban zavarják a következő kivételek. a) Az állami bevételek előirányzásánál meg is kompenzálnak (nem *előállítási költségeket* ugyan, hanem) jogtalan beszerzés czímen visszafizetésre kerülő összegeket. b) Némely munkálatnak a költségei, az idegen érdekeltek hozzájárulásának kompensációjával vétetnek fel. c) A vármegyei költségvetéseknek csak netto végsommája, egy összegben és az államilag segélyezett alapok költségvetéseinek ugyancsak netto végsommái vétetnek, az állami előirányzatba. d) Magyarországnak és Ausztriának, mint *szövetséges államoknak* közös költségvetéséből, a magyar kincstárra eső rész is a magyar költségvetésben *nettón* van felvéve. Megjegyezzük azonban, hogy maga a közös költségvetés brutto módon van szerkesztve, s így a

közös kiadásokból, a közös bevételek leszámítása után maradó *tiszta* különbség az, mely a magyar korona birodalma és Ausztria között felosztásra kerül.

69. §. A költségvetés szerkesztője és szerkesztése.

(Pénzügyminiszter, gazdálkodó tervez, foganatosítás, elemi, részleges, tárcza, budget, állami, főkönyvvivő, összeegyeztetés, különbözeti kimutatás, tárgyalások, tanácskozások, Felség, exposé, három határidő.)

Az állami költségvetés *egészének* szerkesztője ugyan a *pénzügyminiszter*, de ezt úgy kell érteni, hogy tekintettel arra, mely szerint költségvetést legjobban maga a gazdálkodó szerkeszthet és tekintettel arra, hogy a magyar állami gazdaság önálló ágaiban, az ezekért felelős miniszterek gazdálkodnak: nem lehet és nincs is máskép, minthogy minden miniszter az állami gazdaság reá bizott *ágáról* költségvetést szerkeszt. A miniszter azonban tudvalevőleg hatalma, s így gazdasága egy részének is gyakorlására meghatározott szervezettel rendelkezik. A miniszter ezért költségvetésének nagyobb részét, a közvetlenül mögötte álló vezénylő hatóságok gazdaságainak költségvetéseiből meríti. És így tovább lefelé: a vezénylő hatóságok költségvetése jó részben, az ezek alatt álló az igazgató hatóságok költségvetéseiből kerül ki. A végrehajtó hatalom gyakorlásának és így a gazdaság intézésének is részesei azonban csak hatóságok lévén: a költségvetés szerkesztésének fokozatossága tovább lefelé nem terjed. Ezért a *foganatosító* hivatalok *nem szerkesztenek költségvetést*, hanem róluk illet, az előljáró igazgató hatóságok készítnek.

Az állami költségvetésnek tehát azokat a legalsóbb részeit, melyek a különféle gazdasági ágak legkezdetlegesebb elemeit foglalják magukban: az igazgató hatóságok szerkesztik. Ezekben vannak részletesen és sommásan, egyfelől az igazgató hatóságoknak alárendelt bevételi forrásokból és területen várható jövedelmek és az ezekkel járó költségek, másfelől az ugyancsak nekik alárendelt személyekre és dolgokra szükséges költségek és az ezekkel járó jövedelmek. Mindezekhez járulnak még az igazgatóság saját személyi és dologi kiadásai, esetleg bevételei. Valamely *igazgató* hatóságnak a saját gazdaságáról, vagy ennek csak egy ágáról szerkesztett költségvetését, *elemi* költségvetésnek mondják. Egy ilyen elemi részletes és sommás előirányzat látható a 188—9—90. lapon. Az igazgató hatóságok elemi költségvetéseiket évenként az ügyminiszteriumokhoz vagy

a ritkán előforduló más (vezér-, központi, fő- stb. igazgatóságához, parancsnoksághoz) *vezénylő* hatósághoz évenként május 15-ig terjesztik fel, mely ezekből és saját személyi és dologi kiadásaiból szerkeszti a *részleges* költségvetéseket. Ezek a költségvetések tehát a gazdaságnak csak egy-egy nagyobb vagy kisebb ágát, de ezt az egész országra nézve felölelik. Ilyen részleges költségvetésnek egyik részletezését és a sommázatát mutatjuk be a 191—2. lapon, megjegyezvén, hogy a rovatok alatt előforduló személyi járandóságok, még az állások mennyisége és minősége szerint, külön részletesen kimutattatik. A vezénylő hatóságok saját költségvetéseiket a kormányzó *miniszterhez* terjesztik fel, ki aztán az egész *tárcza* költségvetésének szerkesztéséről gondoskodik.

A *tárcza* kifejezés a budgetből származik, mely némelyek szerint eredetileg ó-francia, az általánosabb felfogás szerint pedig angol szó. Kimondják hol francziásan büdzsének, helyesebben pedig angolosan bödzsetnek és annyit tesz, hogy zacskó, táska. Mostani jelentése abból a régi angol parlamenti eljárásból eredt, hogy a valamely közcélra megszavazott összeget, egy börzacskóban a törvényhozás nyílt ülésében adták át az illető kormányférfinak. Ennek a zacskónak felel meg tehát mai értelemben a *költségvetésnek* az a *része*, mely egy miniszter feladatainak elérésére szánt *gazdasági eszközöket* magában foglalja, s melyet most előkelőbb kifejezéssel *tárczának* nevezünk. Maga a budget kifejezés azonban átment az egész költségvetésre, úgy hogy közkeletűleg budget praeliminare alatt a költségvetési előirányzatot, budget-törvény alatt a költségvetési törvényt és budget alatt általában a költségvetést értik. A *tárcza* költségvetésre helykimélésből nem mutatunk be példát, annál is inkább, mert annak alakja teljesen azonos a részleges költségvetés sommázatával, (192. lap) csak hogy az alrovatok és rovatok helyett abban czimek és fejezetek vannak, vagyis: a *tárcza* előirányzat ezek szerint sorolja fel az összegeket.

Mindezeket a munkálatokat tényleg nem magok a hatóságok, hanem *számtartóságaik* végzik. Ezek állítják össze fokról fokra az elemi, a részleges és a *tárcza* előirányzatok részletezeteinek és sommázatainak *tervezeteit* és *indokolásait*, s terjesztik elő hatóságaiknak. Ezek aztán a netán szükségesnek mutatkozó változtatásokat megtéve vagy tétetve rajtok, csekély vagy épen minden változtatás nélkül szokták tovább fölterjeszteni. Az előljáró hatóságok első sorban, ugyancsak számtartóságaik által vizsgáltatják meg a fölterjesztett elő-

irányzatokat és ezek által szerkesztetik meg a tovább fölterjesztendőket. A számtartóság tagjai közül pedig azok vannak hivatva a költségvetés szerkesztésére, kik az egyes gazdasági ágakról a XI fejezetben tárgyalandó ú. n. *főkönyveket* vezetik; mert a gazdasági ág multját, s így ebből származó jövőjét is ezek alapján leginkább ők ismerik.

Az összes részleges előirányzatoknak, a költségvetési évet megelőző *julius 1-ig*, az *állami költségvetés* elkészítése céljából, a pénzügyminiszterhez kell jutniok; mert az 52. §-ban kifejtettek szerint, ha van is a más tárczáknak több-kevesebb bevételük, az állami szükségek fedezéséről, s így az állami gazdaság vitelének egészéről, első sorban mégis a pénzügyminiszter van hivatva gondoskodni. Neki kell tehát a kiadásokat és a bevételeket összeegyeztetni. Erre a célra szolgál az ú. n. különbözeti kimutatás is, melyet a pénzügyminiszter arról szerkesztett, hogy a tárcza előirányzatok a *folyó* évi költségvetési törvényben megállapított összegektől, hol és mennyiben térnek el? s ennek alapján minden oly összeg iránt, melynél nagyobb eltérés mutatkozik: az illető miniszterrel levelezés útján előleges tárgyalásokat indít meg, avagy a tárcza előirányzatot, a szükségleteknek bizonyos összeggel való korlátozása céljából, vissza is küldi. Egyébiránt az államgazdasági egyensúly fölött, első sorban a pénzügyminiszter ugyan, de az egész minisztertanács is hivatva van örködni. Ezért az állami költségvetést ebben újból beható tárgyalás alá veszik. Ha ennek folyamán, a miniszterek között kiegyenlíthetlen elvi ellentétek mutatkoznak: a minisztertanács többsége, esetleg (mint a végrehajtó hatalom feje) Ő Felsége határoz. Ha e határozatért egy, vagy több miniszter, vagy épen a minisztertanács sem hajlandó a felelősséget elvállalni: akkor azok egyenként vagy összesen megbízatásukat, tárczájukat a Felség kezébe leteszik. E tárczákat azután a Felség oly államférfiakra bizza, kik a törvényhozás bizalma mellett, az államélet és az államgazdaság vezetésére, az adott körülmények között képeseknek és hajlandóknak mutatkoznak.

Végül az így megszerkesztett költségvetési előirányzatot, előleges „hozzájárulás” céljából a kormány Ő Felsége elé terjeszti. Így az, mint az összes végrehajtó hatalmi tényezők gazdasági befogásának kifejezője kerül, a pénzügyminiszter kimerítő szóbeli jelentése (exposé) kíséretében a törvényhozás elé. A beterjesztés rendszerint a költségvetési évet megelőző (*szeptemberben*) oly időben történik, hogy az még abban az évben törvényhozásilag tárgyalható és törvényerőre emelhető legyen.

1899. évi elemi részletes előirányzat

a pénzügyi tárcza dohányjövedéki címének dohányeladási rovataira, az x-i dohányraktárnál.

Tétel	Részletezés	Tényleges eredmény 1897. évben	Helyben- hagyott elő- irányzat 1898. évre	Javaslat az 1899. évre	Észrevétel
		osztr. ért. forintokban			
Rendes kiadások. XIII. fejezet: 19. cím, 4. rovat.					
1.	1. alrovat: Személyi járandóságok. Fizetések és lakpénzek: a) Egy dohányárúraktári kezelő: 1200 frt fizetés- sel, 240 frt lakáspénzzel 1,440 frt b) Egy ellenőr: 800 frt fizetéssel, 210 frt lakás- pénzzel 1,010 frt c) Egy segédtszt: 500 frt fizetéssel, 200 frt sze- mélyi pótlékkal, 180 frt lakáspénzzel 880 frt összesen 3,330 frt 20/o időközi megtakarí- tást leütve 67 frt marad 2,680 3,263 3,263				Rendszeresi- tett létszám szerint.
2.	Napidíjak: egy napidíjasnak 1 frt napidíjjal egész évre.....	184	365	365	1897-iki 58,422. pümsz. engedély
3.	Bérek: a) két éjjeli őrnek napi 50 kr., együtt egész évre 365 frt — kr. b) egy napszamosnak napi 90 kr., egész évre 328 frt 50 kr.	641	694	694	
4.	Ruhailletmények	—	—	—	A hivatalsszolgai teendőket nap- szamos végzi. Il- letménye a „bé- rek“-ben van.
5.	Jutalmak és segélyek ..	120	—	—	Tavaly óta a köz- pont rendelkezik felettök.
	A személyi járandóságok összesen	3,625	4,322	4,322	
1.	2. alrovat: Dologi kiadások. Haszonbér: hivatali és raktári helyiségekért évi házbér	750	750	750	1896. évi 99,763. pümsz. a. 3 évre jóvánh.szerz.alapj.
2.	Irodai költségek: a) irodai átalány 18 frt 50 b) világítási átalány 28 frt 50 c) a hivatal főátalánya 45 frt — d) fűtési átalány 90 frt —	178	182	182	Az a) és b) alati- tiak a rendszere- sített létszám, a c) és d) alattiak pedig 1882. évi 36,444. pümsz. a. mégál apított átalány szerint.

Tétel	R é s z l e t e z é s	Tényleges eredmény 1897. évben	Helybenha- gyott elő- irányzat 1898. évre.	Javaslat az 1899. évre	Észrevétel
		osztr. ért. forintokban			
3.	U t a z á s i k ö l t s é g e k : előfor- dulható helyettesítésekre	0,000 98	0,000 100	0,000 100	Az 1897-iki tény- leges eredmény szerint.
4.	É p ü l e t e k f e n t a r t á s a	—	—	—	A dologi kiadá- sok 1. tétele foly- tán ilyen nem fordul elő.
5.	B ü n t á r g y a l á s i k ö l t s é g e k : a kerületben előfordulható doh. jöv. kihágásokra	32	40	40	Az előrelátható szükséglet szerint.
6.	K á r m e n t e s í t é s e k	—	—	—	Nem fordulnak elő.
7.	F u v a r o z á s i k ö l t s é g e k : dohánygyártmányok szállítására kerekszámban	642	730	800	Az évről évre emelkedő eladás- nak megfelelően.
8.	E l a d á s i j á r a n d ó s á g o k : nagyárúsok tőzsdija	10,353	12,000	10,855	A tapasztalati 3 év átlagos ered- ménye alapján.
9.	K ü l ö n f é l e k i a d á s o k , a m e l y e k az eddigiekbe nem illeszthetők	14	20	20	A folyó költség- vetési törvény szerint.
	A dologi kiadások összesen	12,067	13,822	12,747	
	Rendes kiadások együtt	15,692	18,144	17,069	
Rendk. kiadások, beruh. : IV. fejezet : 5. cím.					
1.	É p i t k e z é s e k r e a d o h á n y e l - adásnál: az x—i raktár számára emelendő épületek költségei	—	—	9,565	Az 1897. évi 68,391 pümsz. a jóváhagyott szer- ződés szerint.
	A kiadások főösszege	15,692	18,144	26,634	
Rendes bevételek : IV. fejezet : 14. cím, 3. rovat :					
Al- rovat					A fokozódó na- gyobb eladásnak megfelelően.
1.	E l a d á s b e l f ö l d ö n	559,170	560,000	570,000	
2.	B e v i t e l i é s t e r m e l é s i e n - gedély-illetékek	339	235	270	Itekintettel a do- hánytermelésnek a kistermelőknél va- ló megszorítására.
3.	K i v i t e l r e e l a d o t t n y e r s d o - hány- és gyártmányokért	—	—	—	Nem fordulnak elő.
4.	D o h á n y g y á r t m á n y o k e l - adása Bosznia és Hercze- govina részére:	—	—	—	Ilyen a kerü- letben nincs.
5.	H a s z o n b é r e k a d o h á n y k i s - árusoktól:	10,758	11,580	10,800	A tapasztalati 3 év átlagos ered- ménye.
	Összes bevétel	570,267	571,815	581,070	
A m. kir. p. ü. igazgatóság mellé rendelt számvevőség. P ben, 1898. évi május hó 10-én. Hozzájárulok : N. N., kir. tanácsos, p. ü. igazgató. N. N., számtanácsos.					

1899. évi elemi sommás előirányzat

a pénzügyi tárca dohányjövedék czímének dohányeladási rovataira az x-i dohányárú-raktárnál.

Alrovat	Tétel	M e g n e v e z é s e k	Tényleges eredmény az 1897. év- ben	Helyben- hagyott elő- irányzat az 1898. évre	Ajánlata a számvevő- ségnek az 1899. évre	Ajánlata az igazgató- ságnak
			osztr. ért. forintokban			
Rendes kiadások. XVIII. fejezet, 19. cím 4. rovat.						
1.		Személyi járandóságok.				
	1.	Fizetések és lakáspénzek	2,680	3,263	3,263	
	2.	Napi díjak	184	365	365	
	3.	Bérek	641	694	694	
	4.	Ruhailletmények	—	—	—	
	5.	Jutalmak és segélyek	120	—	—	
		Összesen	3,625	4,322	4,322	
2.		Dologi kiadások.				
	1.	Haszonbérek	750	750	750	
	2.	Irodai költségek	178	182	182	
	3.	Utazási költségek	98	100	100	
	4.	Épületek fentartása	—	—	—	
	5.	Búntárgyalási költségek	32	40	40	
	6.	Kármentesítések	—	—	—	
	7.	Fuvarozási költségek	642	730	800	
	8.	Eladási járandóságok	10,353	12,000	10,855	
	9.	Különféle kiadások	14	20	20	
		Összesen	12,067	13,822	12,747	
		Rendes kiadások összege	15,692	18,144	17,069	
Rendkívüli kiadások. Beruházások, IV. fejezet, 5. cím.						
		Épitkezésekre a dohányeladásnál	—	—	9,565	
		Kiadások főösszege	15,692	18,144	26,634	
Rendes bevételek. IV. fejezet, 14. cím 3. rovat						
1.		Eladás belföldön	559,170	560,000	570,000	
2.		Beviteli és termelési engedélyilletékek	339	235	270	
3.		Kivitelre eladott nyersdohány- és gyártmányokért	—	—	—	
4.		Dohánygyártmányok eladása Bosznia és Hercegovina részére	—	—	—	
5.		Haszonbérek a dohánykisárusoktól	10,758	11,580	10,800	
		Összes bevétel	570,267	571,815	581,070	

Melléklet: 1 drb. részletes előirányzat.

A m. k. pénzügyigazgatóság mellé rendelt számtartóság.

P.-ben, 1898. május 10-én.

Hozzájárulok :

N. N., kir. tan., pénzügyigazgató.

N. N., számtanácsos.

1899. évi részletes előirányzat

a pénzügyi tárca dohányjövedék czimének dohányeladási rovatára.

Alrovat	Tétel	M e g n e v e z é s e k	1899. évi előirányzat			1898.	Tétel
			Magyar-ország	Horvát-Szlavon-ország	Összesen	évre meg-	
						állapított költségvetés	
f o r i n t							
Rendes kiadások : XVIII. fejezet : 19. cím, 4. rovat.							
1		Személyijárandóságok :					
1	1	Fizetések és lakpénzek	55,492	4.106	59,598	59,535	1
2	2	Napidíjak	700	—	700	700	2
3	3	Bérek	14,506	600	15,106	14,606	3
4	4	Ruhailletmények	580	30	610	570	4
5	5	Jutalmak és segélyek	1,100	200	1,300	1,300	5
		Összesen	72,378	4,936	77,314	76,711	
2		Dologi kiadások :					
1	1	Haszonbérek	8,900	320	9,220	7,600	1
2	2	Irodai költségek	6,300	800	7,100	6,800	2
3	3	Utazási költségek	500	100	600	600	3
4	4	Épületek fentartása	6,756	650	7,406	3,650	4
5	5	Büntárgyalási költségek	350	50	400	850	5
6	6	Kármentesítések	9,750	200	9,950	10,370	6
7	7	Fuvarozási költségek	247,000	3,000	250,000	250,000	7
8	8	Eladási járandóságok	750,000	70,000	820,000	800,000	8
9	9	Különféle kiadások	700	100	800	800	9
		Összesen	1.030,256	75,220	1.105,476	1,080,670	
		Rendes kiadások összege	1.102,634	80,156	1.182,790	1,157,381	
Rendkív. kiadások, beruházások : IV. fej. : 5. cz., 3. rovat.							
		Építkezésekre a dohányeladásnál	—	8,000	8.000	—	
		Kiadások főösszege	1.102,634	88,156	1,190,790	1,157,381	
Rendes bevételek : IV. fejezet : 14. cím, 3. rovat.							
1	1	Eladás belföldön	44.900,000	3.900,000	48.800,000	48.000,000	1
2	2	Beviteli és termelési engedély-illetékek	264,000	5,000	269,000	234,000	2
3	3	Kivitelre eladott nyers dohány- és gyártmányokért	560,000	—	560,000	500,000	3
4	4	Dohánygyártmányok eladása Bosznia és Herzegovina részére	37,000	—	37,000	40,000	4
5	5	Haszonbérek a dohány kisárúsoktól	913,000	87,000	1.000,000	910,000	5
		Összes bevétel	46.674,000	3.992,000	50.666,000	49.684,000	

1899. évi sommázata

a pénzügyi tárca dohányjövedék czíme részleges előirányzatának.

Rovat	Alrovat	M e g n e v e z é s e k	1899. évi előirányzat			1898.	Tétel
			Magyar-ország	Horvát-Szlavon-ország	Összesen	évre megállapított költségvetés	
			f o r i n t				
Rendes kiadások : XVIII. fejezet : 19. cím.							
1		Dohányjövedéki központi igazgatóság ---	132,728	—	132,728	126,117	
2		Dohányvétel... --- --- ---	17.615,065	—	17.615,065	17.275,465	
3		Dohánygyártás --- --- ---	6.189,419	—	6.189,419	5.869,601	
4		D o h á n y e l a d á s ---	1.102,634	80,156	1.182,790	1.157,381	
Rendes kiadások összege			25.039,846	80,156	25.120,002	24.428,564	
Rendkívüli kiadások, beruházások : IV. fejezet : 5. cím.							
1		Dohányvétel... --- --- ---	94,440	—	94,440	35,000	
2		Dohánygyártás --- --- ---	118,500	40,000	158,500	191,000	
3		D o h á n y e l a d á s ---	—	8,000	8,000	—	
Beruházások összege			212,940	48,000	260,940	226,000	
Kiadások főösszege ---			25.252,786	128,156	25.380.942	24.654,564	
Rendes bevételek : IV. fejezet : 14. cím.							
1		Dohányvétel -- --- --- ---	4.303,000	—	4.303,000	4.303.000	
2		Dohánygyártás --- --- ---	50,000	—	50,000	50,000	
3		D o h á n y e l a d á s ---	46.674,000	3.992,000	50.666.000	49.684,000	
Rendes bevételek összege			51.027,000	3.992,000	55.019,000	54.037,000	

70. §. A költségvetés belső berendezése.

(Áttekintés, 2. §., ezelőtt, főosztályok, osztályok, adósságok, átmeneti, beruházás, 23. fejezet, tárca, cím, kivételek, rovatok, csoportok, alrovatok, tételek, személyi, dologi, hivatalos épületek, leltári ingóságok, objektumok, üzem, beosztás, napdíjasok, nyugdíjtárca, különféle adósságok, vegyesek, tagozat, horvát-szlavonia.)

A költségvetés berendezését az a cél határozza meg, hogy *áttekintést* kell nyújtania az állam gazdálkodása felett. Ez pedig csak úgy érhető el, ha az állami gazdaságot, mint szerves *egészet*, *egységesen* fogjuk fel, s azt (szigorúan megtartván a 2. §-ban felállított alapelvet, hogy a számtartásnak összhangban kell lenni a gazdaság természetével) számtartásilag is, egyöntetű szemléleti módon juttatjuk kifejezésre.

Volt ez másképp is. Eredetileg minden kiadási célra kerestek egy bevételi forrást, s meghatározták és ellenőrizték, hogy ezeket a bevételeket csak arra a kiadási célra fordítsák. Ez pedig sok hátránnyal járt; mert gyakran *már* jelen volt a szükség és *még* nem volt pénz; vagy pedig már használatlanul heverték az *egyik* célra szánt összegek, míg valamely *más*, de éppen oly fontos célnál égető volt a fedezetlen szükség. A heverő pénzt aztán a megengedett célra annál könnyebben adták ki. Pedig az állami gazdaság minden bevétele a társadalom gazdaságából lévén elvonva, azokat sem hevertetni, sem könnyelműen kiadni nem szabad. Aztán a pénznek nem is anyaga, hanem értéke szolgál valamely célra, s így nincs értelme azt erre anyagában kötni le. Az angol költségvetésben látszik legjobban az egységes rendszerre való törekvés. Eredetileg minden bevételi forrásból külön alapot képeztek. Csak az államadósságok terhe alatt kezdték valamennyi alapot igénybe venni, míg a XVII-ik század végén és a következő elején hat alapból csináltak egyet. Később új alapok keletkeztek. Végül a múlt század közepén valamennyi alapból lett az ú. n. consolidált, állandó alap, vagyis: normalis budget. Így alakult az angol költségvetés, az angol állami és gazdasági élet természetének megfelelőleg.

A magyar állami költségvetést is, saját állami gazdaságunk természetének megfelelően kell berendezni. Már pedig a IV. és V. fejezetben elmondottak szerint, az államnak is úgy szükségei vannak, mint más gazdálkodónak. Az államgazdaság természetéből kifolyólag tehát a költségvetés szerkesztésénél első sorban a *szükségek* mennyiségét kell meghatározni, hogy aztán a *fedezet* nagysága ehhez alkalmazkodjék. Minthogy pedig ez a két fogalom: szükséglet és fedezet, a költségvetés egész tartalmát magában foglalja, ezért egyszersmind a költségvetés *két főosztályát* is alkotja, vagyis ennek megfelelőleg a költségvetés első sorban *kiadásra* és *bevételekre* oszlik.

Ha a gazdaságot az I. alatt elmondottak szerint vesszük tovább vizsgálat alá, úgy tapasztaljuk, hogy a költségvetésnek úgy szükségleti mint fedezeti főosztályát *rendes* és *rendkívüli* osztályokra kell szétválasztani. Mert az államgazdaságban fordulnak elő olyan vagyonváltozások, melyek az államélet és gazdaság természete vagy a tételes törvények szerint, az állam tervszerű gazdálkodásának *közönséges* kifolyásaként, ha változó összegben is, de évről évre (a törvény szerint: állandóan) jelentkeznek. De fordulnak elő olyan vagyonváltozások is, melyek az államélet és gazdaság természetéből

kivételesen csak egyszer mindenkorra, vagy ha többször is, de nem tartósan folynak. Kiemeljük, hogy a költségvetésben így előforduló rendes és rendkívüli vagyonváltozások fogalma, nem azonos az állandók és változók fogalmával; mert a rendesek és rendkívülieknél a vagyonváltozások származására, az állandók és változóknál pedig azok mennyiségének hullámzására van a súly fektetve. Úgy hogy nemcsak a rendes, hanem a rendkívüli is lehet állandó (pl. *egy* évi fizetés, lakpénz stb.) és változó (útiköltség, jutalom stb.). Megjegyezzük még, hogy annál a gondosságnál fogva, melyben az állam hitelét részesíti, szabályul szolgál, hogy az államadósságok kamatait, törlesztési részleteit, kezelési és érczpénz beszerzésére fordított költségeit rendes kiadásai közé veszi fel.

A magyar állami költségvetésben a *rendkívüli kiadásoknak* ismét két részét kell megkülönböztetni: átmenetieket és beruházásokat. Az utóbbiak alatt (szerzés, fel- és újraépítés, átalakítás mindenféle értékfokozás, első berendezkedés és felszerelés stb. útján) az ingatlan állami vagyonba *leltárilag* fektetett vagy a vízi és szárazföldi közlekedés előmozdítására fordított más kiadásokat értik. Minden egyéb rendkívüli kiadás az *átmenetiekhez* tartozik. Ilyenek: 1. a rendkívüli közös ügyiek; 2. az inségi kölcsönök és más hasonló természetű, valamint 3. az értékpapírok vásárlására fordított és 4. az államadósságok kibocsátásával és konverziójával járó kiadások; 5. a tisztviselők drágasági és más kivételes pótlékai; 6. a rendelkezési állapotba helyezett tisztviselők illetményei; 7. kegyúri új építkezések költségei stb. stb. A *rendkívüli* bevételek csak egy osztályban vannak és legtöbbször kölcsönök felvételéből, némely átmeneti kiadás megtérüléséből, értékpapírok és államjóságok eladásából stb. származnak.

A költségvetés tovább *fejezetekre* oszlik és szorosan az alkotmány és a kormányzás (végrehajtás) testéhez simul. Ennek az ú. n. tárgyilagos, realis rendszernek az az előnye van, hogy a költségvetés végrehajtásával megbizottak felelőssége, több biztossággal és pontossággal érvényesíthető. Ezért úgy 1. a rendes, 2. átmeneti és 3. beruházási kiadások, mint 4. a rendes és 5. rendkívüli bevételek osztályai a következő 23. fejezetet, vagyis: *tárczát* foglalhatják magukban ú. m.: 1. kir. udvartartás költségei; 2. Ő Felsége kabineti irodája és ennek az irodának nyugdíjai; 3. országgyűlés; 4. közösügyi kiadások; 5. az 1849—67-ig fennállott kormány közegeinek nyugdíjai; 6. (magyar) nyugdíjak; 7. állami (átalános)

adósságok; 8. vasuti adósságok; 9. egyes tárczákat terhelő kölcsönök; 10. előlegezések a vasuti kamatbiztosítás alapján; 11. Horvát-Szlavonország beligazgatási szükséglete; 12. állami számvevőszék; 13. közigazgatási bíróság; 14. miniszterelnökség; 15. Ő Felsége személye körüli miniszter; 16. Horvát-szlavon miniszter, s végül 17—23. a bel-, pénz-, kereskedelem-, földművelés-, vallás- és közoktatás-, igazság-, honvédelmi magyar királyi miniszterium. Valamennyi fejezet csak a rendes kiadások osztályában fordul elő; mert a többi osztályban nem minden fejezetnek van gazdálkodása. A *fejezeteket* önmagukban is, tekintet nélkül arra, hogy bevételre vagy kiadásra, miniszteri hatásköre vagy pedig az állami életnek valamely más (pl. udvartartás, államadósság stb.) ágazatára vonatkoznak: közkeletűleg szintén *tárczáknak* szokás mondani.

Az állami gazdálkodás különböző irányú további elágazásai szerint, a fejezetek *címekre, számadási ágakra* oszlanak, kivéve 1. 2. 4. 5. 11. esetleg 12. 13. és a Felség személye körüli, valamint a Horvát-Szlavon tárczának szükségletét, melyek egy-egy összegben vannak előirányozva. A többiek közül utasítás-szerűleg állandóan meg van állapítva, hogy a 3. tárczának szükséglete (főrendiház, képviselőház, delegáció és közös függő adósságot ellenőrző bizottság kiadásai szerint) négy, a 6. és 9. tárczáé, (a 3. 12. és a tíz magyar miniszteri tárczának megfelelőleg) tizenkét, a 7. és 8. tárczáé pedig olyan és annyi címre oszlik, a milyen és hány odatartozó adósság van. A nem említett többi tárcza szükségleti és fedezeti címeit a költségvetés szerkesztésekor évről-évre állapítják meg.

A címek azután rendszerint rovatokra oszlanak. Ezek (már nem az állami gazdálkodás egy-egy még további elágazását, hanem) a czímszerű ágazatok gazdálkodásában előforduló vagyonváltozásoknak (természetüknél fogva összetartozó) *csoportját* jelentik és újból további alcsoportoknak megfelelő alrovatokra, s ezek esetleg (még alsóbbrendű csoportosításban, pl. az irodai szükségletnél: fűtés, világítás stb. szerint, tehát) a bevételi forrást vagy a kiadási célzt, közvetlenül megnevező tételekre oszlanak. Így pl. az olyan elemi költségvetés, mely csak egy gazdasági ágat felölelő kerület, intézet stb.-ről szól: az állami költségvetésnek egy tételét képezi. A szükségleti főosztályban a csoportokat (rovattól-tételig) két főcsoportra: személyekre és dologiakra is elkülönítik, illetőleg összefoglalják.

Jegyezzük meg még a következőket: 1. A hivatalos haszná-

latra szánt ingatlanoknak, fentartási és a leltári értéket nem emelő átalakítási költségeit, s közadóját, annak a számtartási ágnak terhére kell rendes kiadásul előirányozni, a mely az ingatlant használja. Ha több tárcza használja az ingatlant, akkor költségeiben és közadójában azok aránylag osztoznak. Ha azonban egy tárczába tartozó több cím használja, akkor lehet az egészet csak az egyik terhére előirányozni. 2. A leltári ingóságoknak úgy rendes, mint rendkívüli kezeléséből folyó kiadásokat és bevételeket, külön tételekben (alrovatokban) kell felvenni. 3. A beruházandó összegeket objektumonként kell előirányozni. De az egy címnél azonos célokra szánt, vagy 5000 frtot meg nem haladó avagy objektumonként előre meg nem határozható összegek, egy tételbe is összefoglalhatók. 4. A gazdasági üzemmel bíró címeknek üzleti költségei és közterhei külön rovatot képeznek. 5. Az alkalmazottak rendes és rendkívüli illetményei, a jutalmak, segélyek, napidíjak és útiköltségek stb. azt a címet terhelik, a melynek létszámába az illetők tartoznak, kivéve az egy évre vagy ennél hosszasabban máshová beosztottakét, melyek a beosztott ágazatot terhelik. 6. A napidíjasok költségei annak a hivatalnak a költségvetését terhelik, a melynél a díjazottak dolgoznak, kivéve, ha munkájuk valamely meghatározható ágra szorítkozik. 7. A nyugdíjtárcza címeiben az állandó és változó illetményeket külön rovatok alatt kell felvenni. 8. Az állami általános és a vasúti adósságok tárczájának, minden címénél a törlesztési részletek (kárpótlások), a kamatok (járadékok) és mindenféle költségek rovatonként is, de címszerinti summákban is felveendők. 9. A 9. tárcza adósságai címenként (melyek egy-egy tárczának felelnek meg) rovatok és alrovatokba úgy veendők fel, hogy abból (necsak úgy mint 8. alattiak, hanem még) minden egyes adósság származása és mibenléte, részletes és sommás adataival kitűnjék. 10. A természetüknél fogva sehova be nem sorozható kisebb összegek különfélék (vegyesek, de nem: előre nem láthatók) néven foglalhatók egybe. 11. A fedezeti főosztály tagozata lehetőleg a szükségleti főosztály tagozatának s a rendkívülié a rendesének feleljen meg. 12. Az egész magyar államra kiterjedő gazdasági ágaknál külön kell előirányozni a magyar-, és külön a horvát-szlavonországi összegeket.

71. §. A költségvetés külső elrendezése.

(Alulról felfelé, felülről lefelé, felosztás, költségvetési füzet és tartalma, sommázat, mérleg, összehasonlítás, fölösleg és hiány, ferde helyzet, okok, állandó, időleges, fedezés, pénztári hiány, származása, fedezése, kisebb tárczák, tárcza-füzetek, tartalmuk, indokolás, különleges törvények, több év, nyugdíjak, adósságok.)

A 67—9. §. szerint az állami költségvetést alulról építik fel. A 70. §. szerint pedig annak tartalma, az osztályokon, fejezeteken, címeken és csoportokon keresztül felülről, lefelé tagozódik elemeire. Az utóbbi módon van ennek külső berendezése is, a mely szerint az egész a költségvetési előirányzat (mintegy 250 ives nagy negyed-rétű 19—20 füzetes nyomtatvány) magán a szoros értelemben vett 1. költségvetésen kívül még 2. részletezésekre és indokolásokra oszlik.

1. Maga a szoros értelemben vett költségvetés (nem az első, hanem) egy önálló füzetben jelenik meg, s magában foglalja: *a*) a költségvetési előirányzatnak osztályait, fejezeteit és címeit, úgy a mint annak a 198. lapon bemutatott kezdetéből látható; *b*) a sommázatot, vagyis: az előbbieket hasonló alakban de címek nélkül; *c*) végül a mérleget, vagyis: az előbbieket fejezetek nélkül. A mérleg tehát a költségvetési osztályokat és pedig előbb maguknak a főosztályoknak és azután a főosztályok *rendes* osztályainak egymással való összehasonlítását foglalja magában, úgy mint ez a 199. lapon látható. Ezek szerint a költségvetési mérleg a bevételek és kiadások között levő viszonyt juttatja kifejezésre. E viszony eredményeül vagy költségvetési *fölösleg*, vagy költségvetési *hiány*, deficit mutatkozik. Az előbbi a szükségleteknél nagyobb fedezetből, az utóbbi a fedezetnél nagyobb szükségletből származik, s mindkettő, ha nagyobb összegben jelentkezik: az állami háztartás ferde helyzetére mutat. A fölösleg azért, mert oly összegeket von el a polgárok gazdálkodásából, melyeket felhasználni nem tud. A hiány pedig azért, mert az oly magán vagy nyilvános gazdaság, mely saját terheit viselni képtelen: nem életképes. Ezért úgy a fölöslegnek, mint még inkább a hiánynak megszüntetése, az államhatalmi összes tényezők kiváló gondoskodásának tárgyát képezi. A számtartásnak pedig feladata, a helyzet igazi világosságban való bemutatása által, ama tényezőket ily gondoskodásra készíteni. A költségvetési hiányt *állandónak*, krónikusnak mondják, ha több költségvetési évenként

Fejezet	Czím		1899. évi előirányzat	1898 évre megállapított költségvetés
		A) Rendes kiadások.	f o r i n t	
I.		<i>A királyi udvartartás költségei</i> --- ---	4.650,000	4.650,000
II.		<i>Ő császári és apostoli királyi Felsége kabineti irodája és e kabineti iroda nyugdíjai</i> --- --- --- ---	78,307	76,864
III.		<i>Országgyűlés :</i>		
	1	A főrendiház kiadásai --- --- ---	70,700	67,670
	2	A képviselőház kiadásai --- --- ---	1.680,266	1.678,236
	3	A magyar delegáció kiadásai --- ---	26,000	6,000
	4	Az állami közös függő adósságot ellenőrző bizottság kiadásai --- ---	7,000	7,000
		Együtt (III.) fejezet, 1—4. cím)	1.783,966	1.758,906
IV.		Az 1899. évi közösügyi kiadásokból a magyar korona országaitillető összeg	28.318,076	27.882,870
V.		Az 1849. évtől az 1867. évig tényleg fennállott központi kormány közegei- nek nyugdíjai --- --- --- ---	23,203	25,460
VI.		<i>Nyugdíjak :</i>		
	1	<i>Országgyűlés :</i>		
		1. főrendiház --- --- --- ---	2,812	2,812
		2. képviselőház --- --- --- ---	18,915	18,029
	2	Állami számvéköszék --- --- --- ---	49,921	53,781
	3	Közigazgatási bíróság --- --- --- ---	13,000	—
	4	Ministerelnökség --- --- --- ---	24,179	24,179
	5	Ő cs. és apost. kir. Felsége személye körüli ministerium --- --- --- ---	26,421	22,813
	6	Horvát-szlavon-dalmát ministerium ---	3,299	3,299
	7	Belügyministerium --- --- --- ---	808,000	808,000
	8	Pénzügyministerium --- --- --- ---	2.920,000	2.790,000
	9	Kereskedelemügyi ministerium --- ---	1.117,000	1,073,000
	10	Földmívelésügyi ministerium --- ---	672,380	631,944
	11	Vallás- és közoktatásügyi ministerium	498,000	484,000
	12	Igazságügyi ministerium --- --- ---	1.937,000	1.887,000
	13	Honvédelmi ministerium --- --- ---	954,000	888,600
		Együtt (VI. fejezet, 1—13. cím)	9.044,927	8,687,457
VII.		<i>Állami adósságok :</i>		
	1	Az 1867. évi XV. t.-czikkben elvállalt államadóssági járulék --- --- ---	30.310,714	30.310,839
	2	Földtehermentesítés és örökváltságok	9.230,515	10.242,751
	3	Szölödézsma váltság --- --- --- ---	43,000	52,000
	4	Maradvány- és irtványföldek megvál- tása --- --- --- ---	26,600	45,000
	5	Italmérési jogok után adott kártalaní- tási tőkék kamataira és törlesztésére az 1888. évi XXXVI. t.-cz. alapján	10.844,428	10.833,296

és így tovább fő- és alosztályonként, fejezetek és címekként.

ismétlődik. *Időleges*, ákut akkor, ha csak egy-két évre terjed. Fedezéséről mindkét esetben rendesen a kiadások leszállítása, a bevételek emelése, vagy pedig az állam hitelének állósított adósság alakjában való igénybe vétele által lehet gondoskodni. A költségvetési fölöslegnek és hiánynak felel meg a zárószámadási különféle fölösleg és hiány, miről a zárószámadásnál lesz szó. Ebből az alkalomból megemlékezünk még arról, hogy a költségvetési hiánytól meg kell különböztetni a *pénztári* hiányt. Ez a bevételi törvényeken gyökerező, s így *jogilag* meglevő állami bevételek tényleges, vagyis: pénztári fogatosításának, a *lerovásnak* ideig-óráig a gazdasági év folyamában való szünetelése következtében áll elő. Ezt a hiányt függő adósság által szokás fedezni.

Mérleg.	Előirányzat;		1899. évre	
	1899.	1898.	több	kevesebb
	f o r i n t			
Rendes kiadások --- --- ---	460.005,399	449.388,401	10.616,998	—
Rendkívüli kiadások:				
Átmeneti kiadások --- --- ---	15.869,462	15.442,447	427,015	—
Beruházások --- --- ---	27.389,585	33.895,722	—	6.506,137
			11.044,013	6.506,137
Összesen ---	503.264,446	498.726,570	4.537,876	—
Rendes bevételek --- --- ---	482.464,037	470.605,451	11.858,586	—
Rendkívüli bevételek --- --- ---	20.839,566	28.169,840	—	7.330,274
Összesen ---	503.303,603	498.775,291	4.528,312	—
Összes kiadás ---	503.264,446	498.726,570	4.537,876	—
Összes bevétel ---	503.303,603	498.775,291	4.528,312	—
Fölösleg ---	39,157	48,721	—	9,564
A rendes kezelés mérlege a következő:				
Rendes kiadás --- --- ---	460.005,399	449.388,401	10.616,998	—
Rendes bevétel --- --- ---	482.464,037	470.605,451	11.858,586	—
Fölösleg ---	22.458,638	21.217,050	1.241.588	—

Budapest, 1898. év szeptember havában.

Lukács László,
magyar királyi pénzügyminiszter.

2. A költségvetési előirányzatnak részletezéseit és indoklásait római számok alatt egymásután sorakozó füzetek foglalják magokban. Az első füzet az ú. n. kisebb tárczákról szól. Ezt a kisebb tárcza kifejezést a parlamenti gyakorlat szülte és értik alatta, a költségvetésnek a belügyi tárczáig tartó, azt a rendszerint első 16—17 fejezetét, melyek a többi füzetekben lévő tárczákhöz képest csakugyan kis terjedelműek. Minden további vagyis: nem kisebb tárczának aztán két külön önálló fürete van. Az egyik a részletezést, a másik az indokolást foglalja magában, a tárczának úgy bevételeire, mint kiadásaira nézve. A részletező füzetekben vannak tulajdonkép a tárczaköltségvetések. És pedig előbb minden tárczának a sommázata osztályok, fejezetek és címek szerint. Aztán következnek a kiadások viszonylagos bevételi fejezeteikkel és címekkel. Az utóbbiak a kiadásoknál személyi és dologi főcsoportra osztott rovataikkal, alrovataikkal és tételeikkel, valamint a személyi járandóságoknak létszám szerint való felosztásával. Úgy a részletezéseknek, mint az indokolásoknak adatai vagy az elemi és részleges költségvetési előirányzatokból és ezeknek indokolásaiból, vagy pedig magától a költségvető minisztériumtól, illetőleg minisztertől származnak. És felvilágosítást nyújtanak: mindazon körülményekről, melyek a minisztert az előző költségvetési törvénytől, hacsak minőségileg is eltérő előirányzására bírták. Ilyenek: az alapul szolgáló átlagos számítások, a folytonos emelkedést vagy csökkenést mutató statisztikai adatok stb., úgy hogy ez indokolások idővel, az állami háztartás történetének legközvetlenebb kútforrásai lesznek.

Megjegyezzük még a következőket: *a)* az előirányzat indoklásához tartozik az is, hogy az előirányzott összegeknél, az egész költségvetésen keresztül, a folyó évi költségvetési törvény megfelelő összegei összehasonlíthatás céljából végesvégig felsoroltatnak, nem véve ki azokat sem, melyek a jövőben már elő nem fordulnak, s a melyeket utolsókul zárjelben szintén felemlítenek; *b)* a részletes előirányzatoknak olyan tételeinél, melyek külön törvényen alapulnak, ezekre hivatkozni kell; *c)* minden tárczaköltségvetés füzetében, a tárcza előirányzatán kívül, még a 6. és 9. tárczából a megfelelő cím is fel van véve. *d)* A költségvetés külső és belső el- és berendezését, a kormány és a számvevőszék elnöke egyetértőleg állapítják és változtatják meg, s nevezetesen az elemi és részleges előirányzatok szerkesztésénél azon különleges szabályok szerint kell eljárni, melyek az illető gazdasági ág részletes utasításaiban fog-

lálvák. e) A szoros értelemben vett részletezéseken és indokolásokon kívül, még időnként egyik vagy másik miniszter, az államgazdaság valamely ágának (pl. az állami jószágok, az állami iskolák, a posta- és táviró-hálózat, az aldunai vaskapu munkálatai stb.) gazdálkodását önálló füzetben is bemutatja.

72. §. A költségvetés országgyűlési tárgyalása.

(Képviselőház, bizottság, különféle előadók, általános és részletes tárgyalás, jelentés, változtatás, megtagadás, rendes, rendkívüli, törvénytervezet, appropriáció, tárgya, főrendiház, jogai, nézeteltérés, kiegyenlítés, szentesítés.)

A költségvetési előirányzatot a törvényhozás két háza közül, első sorban a képviselőház és pedig ennek pénzügyi szakbizottsága tárgyalja. Ebben a bizottságban minden tárczának külön-külön van szakelőadója és aztán az egész előirányzatnak központi előadója. Ezeknek meghallgatása mellett a bizottság előbb az egész előirányzatot *átalában*, aztán az egyes tárczákat részletesen tárgyalás alá véve: saját véleményét tárczánként is külön szerkesztett és a költségvetésre *átalában* is kiterjedő jelentésben terjeszti a képviselőház elé. Erre aztán a képviselőház az előadók meghallgatása, mellett ugyancsak előbb *átalánosságban* és ezután részleteiben a legbehatóbb vita tárgyává teszi a költségvetést. Ezen tárgyalás folyamán a költségvetésben felvett összegeket megváltoztathatják, nagyobbra vagy kisebbre tehetik, sőt egyes összegeket egészen törölhetnek is. De a költségvetést — mint ezt sokan vélik — az államélet kockáztatása nélkül: egészben nem tagadhatják meg. Legalább is a rendes bevételek és kiadások, mint az állami élet fentartására szükséges gazdasági javak legkevesebbje: minden körülmények között megszavazandó. Ellenben a rendkívüli kiadások és bevételek, egészben megtagadhatók, a nélkül, hogy ezáltal az államélet kockáztatnák. Így fogják ezt fel Angliában is, honnan a költségvetés intézménye származik.

Ha a költségvetési előirányzat fölött a képviselőház nyilatkozott: annak elfogadott adataiból a pénzügyminiszter *költségvetési törvénytervezetet* szerkeszt s azt *appropriációra* a képviselőház elé terjeszti. Ekkor a vita többé nem a költségvetésben foglalt adatok minősége vagy mennyisége, hanem a felett foly, hogy a már le-
tárgyalt költségvetés végrehajtása, a kormány iránt táplált bizalom vagy bizalmatlanság szerint, a hatalom birtokában levő avagy egy

újra alakítandó kormányra bizassék. Ezután további tárgyalás céljából a költségvetést a főrendiházhoz teszik át. Ennek a költségvetésre nézve nálunk épen annyi és olyan jogai vannak, mint az alsóháznak. Ha az országgyűlés két háza a költségvetésre nézve egymástól eltérő véleménynek adna kifejezést, ekkor az erre okot szolgáltatott költségvetési részleteket úgy az alsó-, mint a felsőházban ismételve addig veszik tárgyalás alá, míg az eltéréseket kiegyenlítik. Ha azonban a két ház valamely tétel fölött meg nem egyezne: ekkor az ugyanazon célból mult évben fölvelt összeg marad érvényben. Ha pedig ilyen abban elő nem fordul, akkor a két ajánlatba hozott összeg közül a kisebb elfogadása látszik okszerűnek. Így terjesztik végül a költségvetést az egész országgyűlés által lett elfogadás után, szentesítés céljából a Felség elé.

VIII.

KÖLTSÉGVETÉSI TÖRVÉNY.

73. §. A költségvetési törvény és hitel.

(Előirányzat felosztása, budget-törvény fogalma, a különbség az előirányzat és a törvény között, §-ok egyenként, az utolsó §., értelmezése, költségvetési hitel, saját és más tárczák, a költségvetési hitel terjedelme tartalomban és időben, korlátozás, tágítás, megnyújtás.)

A VII. alatt láttuk, hogy az előirányzat bevételi és kiadási főosztályra, ezek ismét rendes és rendkívüli osztályokra, s a rendkívüli kiadási osztály átmeneti, beruházási alosztályokra, s mind ezek tovább fejezetekre, címekre és csoportokra oszolnak, mely csoportok aztán rovatokat, alrovatokat és tételeket foglalnak magokban. Már most a költségvetési törvény alatt, valamely évi költségvetési előirányzatnak, a törvényhozás által változtatott vagy változatlanul törvényerőre emelt főosztályait, osztályait, alosztályait, fejezeteit, címeket és rovatait kell érteni. Tehát az alrovatok, és a tételek, valamint a további részletezés és indokolás vagy mult és folyóra vonatkozó egyéb adat, nincs a költségvetési törvényben.

Különben az egész törvényt a harmadik könyvben fejezetek, címek és rovatok szerint tárgyaljuk. Úgy hogy 1899-re onnan a költségvetési törvény akár össze is állítható. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy maga a törvény 7—8 §-ból szokott állni. Az *első* a magyar korona országainak kiadásait: rendes, átmeneti és beruházási, tehát négy összegre osztva határozza meg. A *második* §-ban az van, hogy az előbbi szakaszban meghatározott összegek, fejezetek, címek és rovatok szerint hogyan oszlanak meg. Más szóval: a *második* §. előbb a rendes, azután az átmeneti, s végül a beruházási kiadásokat fejezetekre, címekre és rovatokra osztva sorolja fel. A *harmadik* szakasz elmondja, hogy a *második* szakaszban megajánlott kiadások fedezésére: Magyarország jövedelmei a

magyar *állami* költségekre, s Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükségletére nézve egyszersmind: Horvát-Szlavonországok bevételei is jelöltetnek ki. Aztán felsorolja előbb a rendes, azután az átmeneti bevételeket fejezetenként, czímenként és rovatonként. A *negyedik* szakasz a második és harmadik szakasz közti különbség, vagyis a költségvetési fölösleg hovaforditása, vagy hiány fedezéséről intézkedik. Az *ötödik* azokra a törvényekre hivatkozik, melyek szerint a harmadik szakaszban felsorolt jövedelmek beszerzendők. A *hatodik* szakaszban az alább tárgyalandó *átruházás* tilalma és az ez alól való kivételek vannak elmondva. Van még néha a budget-törvényben egy-egy szakasz, mely épen arra az évre, valami más egyébről is intézkedik. De az utolsó §. minden esetre azt az intézkedést tartalmazza, hogy a költségvetési törvény *végrehajtása a pénzügyminiszterre* bízatik. Ezt úgy kell érteni, hogy a szükséges pénzüsszegek ellőállítására végelemzésben a pénzügyminiszter feladata; mert a többi miniszter csak költségvetési hitelt kap.

A 16. szakaszból ismerjük átalában a hitel fogalmát. Ezzel kapcsolatban költségvetési hitel alatt a minisztereknek és az állami számvevőszék elnökének, a költségvetési törvényben adott azt a *felhatalmazást* értjük, mely szerint a saját tárcájukat illető állami *bevételek* és *kiadások* fölött a törvények és szabályok értelmében intézkedjenek. A *nem* miniszteri tárczák költségvetési hitele fölött, részint a pénzügy-, részint a belügyminiszter intézkedik. Csak a nyugdíj és a tárczakölcsönök tárczájából az egyes miniszterekre eső cím fölött rendelkeznek még a többi miniszterek. A költségvetési hitel igénybevételének az a legfőbb elve, hogy az csak az ott megállapított célokra, a megállapított összegekben és idő alatt használtassék fel. És mégis *tartalom* tekintetében a költségvetés *tágítható*, de *korlátozásoknak* is van alávetve. *Idő* tekintetében pedig néha *megnyújtást* szenved.

74. §. A költségvetési hitel tágítása.

(Valószínűség, valóság, időközi pót- és rendkívüli hitel, származásuk, szándék, számszerű, fedezet, beillesztés, összegek növekedése, előföltételek, ezek hiányában, szak- és pénzügyminiszter, minisztertanács, számvevőszék, sürgősség, túlkiadás, túlbevétel, elő nem irányzottak, hiteltúllépés.)

A költségvetési törvény tudvalevőleg csak valószínűségi számítás. Bármennyire iparkodják a jövő eseményeket meghatározni, a végrehajtás folyamán, tehát *időközben* a gyakorlati élet annak

sokszor ellent mond. És pedig úgy a kiadásoknál, mint a bevételeknél. A kiadásoknál ez két alakban történhetik. Vagy nem elég bizonyos célra a budget-törvényben engedélyezett rendes és rendkívüli hitel, vagy pedig hogy valamely célról a budgetben egyáltalán nem gondoskodtak. Mindkét esetén *időközi* hitelekkel lehet segíteni és pedig az elsőt *póthittel*, az utóbbit *rendkívüli hittel*. Az első pótolja a meglevő, de nem elégséges hitelt. Az utóbbit pedig valamely nem várt esemény folytán engedélyezik. Azonban a kormány által kifejezett és a törvényhozás által netán tudomásul vett szándék, még nem engedélyezése az időközi hitelnek, hanem ezt lehetőleg számszerűen megállapítva, külön törvényjavaslatban kell kérni. És rá kell mutatni a megfelelő fedezetre s arra, hogy az ilyen külön *törvényes felhatalmazás alapján* álló időközi hitel-engedélyezés, a budget-törvény keretébe hogyan fog beilleszkedni. Ennek a beilleszkedésnek pedig módja az, hogy az időközi hitel-összegek a budget-törvény hasonló természetű összegei között olyan külön új tételeknek tekintetnek, melyekkel a megfelelő budget-osztályok, fejezetek stb. végösszegei növekednek.

Minden időközi hitel engedélyezésének két előfeltétele van. Az egyik, hogy a törvényhozó testület együtt, vagyis: működésben legyen. A másik, hogy a fedezendő szükség gyakran sürgős természete, időt engedjen a hitel törvényhozási tárgyalására. Ha ennek a két előfeltételnek akár csak az egyike is hiányzik, avagy a szükséglet jelentéktelenül csekély volta miatt a törvényhozást igénybe venni fölöslegesnek látszik: a szakminiszter *túllépi* a hitelt, vagyis: a pénzügyminiszter előzetes hozzájárulása mellett, a szóban forgó bevételről vagy kiadásról a *minisztertanácsnak*, az állami számvevőszékekkel hivatalból közölt beleegyezése alapján, sőt halasztást nem tűrő esetekben a nélkül is, rendeletileg *intézkedik*. Az utóbbi esetben erről egyidejűleg úgy az állami számvevőszéket, mint a minisztertanácsot és pénzügyminisztert értesíti. A pénzügyminiszter tudomása azért szükséges, mert ő különben csakis a budget-törvény és nem a törvényhozási vagy rendeleti úton nyitott időközi hitelek végrehajtására is, szükséges pénzt szerzi be. Ha a miniszter intézkedése valamely *elégtelen* költségvetési hitel pótlására irányul: akkor ez *túlkiadást* hoz létre. *Túlbevétel* azonban költségvetésileg nincs. Ilyen csak az egyes adó-, illeték- stb. kötelezettségekkel szemben esetenként fordulhat elő s akkor az az adó, illeték stb. törvények és nem a költségvetési hitel szempontja alá esik. A hitel *hiányában*

tett miniszteri intézkedés hozhat létre továbbá *elő nem irányzott* kiadásokat és bevételeket. A miniszteri intézkedésből származó mindezek a hiteltúllépések úgy beillesztendőek a budget-törvény keretébe, mintha azok törvényes felhatalmazások volnának, mert azokra nézve a törvényhozás nyilatkozni, illetőleg felmentvényt adhatni a zárószámadások alkalmával fog.

75. §. A költségvetési hitel korlátozása.

(Három, elemi és részleges felosztás, törvény, rendelet, az utóbbi kétféle, részletezés, indokolás, budget-törvény, kötelező volta, személyi járandóságok, revirement, tilos, kivétel, egyes összeg, részletezés, rovat, föltételes, indokolás, hitelkimerülés.)

A költségvetési hitel korlátozása alatt értjük: 1. a hitel-felosztást, 2. részletezéseket és indokolásokat, 3. az átruházás tilalmát.

1. A költségvetési hitel felosztása alatt azt kell érteni, hogy valamikép az igazgató és vezénylő hatóságok, az ők elemi és részleges költségvetéseikben, a kormányzó minisztereknek, az állami gazdaság rájuk bízott részének tervezetét mutatták be és ezekből épült fel a tárczaköltségvetés: úgy midőn a kormányzó miniszterek, a törvényhozástól megkapják a tárczaikra szükséges hitelt, ezt a bemutatott elemi és részleges költségvetéseknek megfelelőleg, az alárendelt hatóságok között fölosztják. És pedig vagy valamely *törvény* által, vagy pedig saját *belátásuk* szerint, meghatározott összegek fölött adnak az illető hatóságoknak, illetőleg a hatóságok mindenkori vezetőinek rendelkezési jogot. Törvény által meghatározott összegek rendszerint csak a megyéket illetik meg. Az állami hatóságok hitelét az előljáró miniszterek, rendeletileg az ú. n. *hitel-felosztásban* szabják ki. Az utóbbi kétfélemódon történik. a) Az igazgató, valamint az olyan központi hatóságoknak, melyek nem miniszteriumok, úgy bevételi, mint kiadási hitelöket *egész évre*, költségvetési rovatonként szabják ki. És ha időközben a kiszabottnál több vagy más, vagyis: időközi pót- vagy rendkívüli hitelre van szükségök: ezt az előljáró miniszterektől kérik, kik azt vagy a költségvetési hitelnek a magok számára fentartott részéből, vagy pedig törvényhozási vagy rendeleti úton (74. §.) nyitott új hitelből fogják engedélyezhetni. b) A miniszteriumoknak, illetőleg az ebben rendelkezési joggal személyileg megbízott *főtisztviselőknek*, időnként szokták minisztereik rendeletileg megállapí-

tani, hogy *milyen esetekben* és *esetről esetre mily összeg* erejéig vehetik igénybe a költségvetési hitelt. Ez az összeg az illető főtisztviselő állásához és a miniszternek benne helyezett bizalmához képest, kisebb-nagyobb szokott lenni, a nélkül, hogy ezeknek évi végösszege megállapítva volna.

2. A mint tudjuk, az előirányzatnak alrovatai, tételei s további személyi és dologi részletezései, valamint az indokolások nincsenek a költségvetési törvénybe foglalva. De ennek mégis oly kiegészítő részét képezik, hogy lényegükben kötelezők; mert a költségvetési hitel csak az ezekben foglaltak tekintetbe vételével használható fel. Ezért más forrásból, más célra vagy más módon (pl. vas- helyett fahidat, utat az árelőirányzottnál keskenyebbre stb. csináltatni) gazdálkodni, mint a hogy a részletezésekben és indokolásokban tárgyalva van, rendszerint sem bevételeknél, sem kiadásoknál nem szabad. Nevezetesen: nem szabad az előirányzat részletezéseiben felsorolt fizetések és állások rendszerétől eltérni vagy oly kiadásokat tenni, melyek sem a részletezésekben, sem az indokolásokban elő nem fordulnak, még akkor sem ha azok, a természetüknek megfelelő rovatokon elszámolva: túlkiadást nem is idéznének elő.

3. Míg az országgyűlés a költségvetésnek teljesen az ő akaratától, beleegyezésétől való függés által minél nagyobb befolyást iparkodik gyakorolni az államgazdaságra: addig másfelől épúgy iparkodik a végrehajtó kormányhatalom, legalább a költségvetés határain belül lehető szabad kezét nyerni. Még pedig az által, hogy a költségvetési törvény végrehajtása folyamában, a költségvetés egyik vagy másik osztályánál megtakarított összegeket, a budgettörvény keretében máshol mutatkozó hiány fedezésére fordíthassa, *átruházhassa*. Ez képezi a revirment (olv. *rövirmah*), vagyis átruházási jogot, melyet nálunk minden évben maga a költségvetési törvény tilt meg. Vagyis: annak egyik §. kimondja, hogy átruházás a kiadásoknak sem fejezetei, sem címei, sem rovatai között nem engedtetik meg. De ugyancsak ennek a szakasznak folytatásakép vannak azután felsorolva, fejezet, cím és rovat szerint az azon évre netán megengedett *kivételek*. Az átruházási tilalom azonban nem terjed ki a budget-törvénynek a részletezésekben foglalt tagozására; mert ezek között lehet átruházni, ha a hitelt maga a budgettörvény felosztás nélkül egyösszegben állapította meg. Ilyen egyösszegben való megállapítás minden esetben, a budgettörvény minden rovatá, a melynek ezért alrovatai és tételei között az átruházás közönségesen elő

is fordul. Csakhogy sem a budgettörvény engedélyén, sem a részletesen alapuló átruházás nem feltétlen, hanem mindig az előirányzat indokolásában felsorolt körülmények bekövetkezésétől és a hitel különben való kimerülésétől függ. Néha az átruházást a költségvetési évekre is értik. Ilyen azonban nálunk nincs, s a hitelmaradványoknak letéteményes kezelését vagy a költségvetési időszak egy évességét kijátszó más eljárást, a törvény megtiltja.

76. §. A költségvetési hitel megnyujtása.

(Mult és jövő, a megnyujtás okai, jogczím, építkezés, három hónap, hitel fenntartás, utalványozás, új budget, külön felhatalmazás, beszámítás, igazgató hatóságok.)

Megtörténik az is, hogy a költségvetési *évet* kell valamely módon *megnyujtani*; mert 1. vagy a *mulóban levő* költségvetési év alatt, nem lehetett minden abban előfordult gazdasági esetet legombolyítani, vagy pedig 2. a *küszöbön álló* új költségvetési év gazdasága még nincs megfelelően előkészítve.

1. Az első esetben, a mulóban lévő költségvetési évet kell, az új esztendőbe úgy belenyujtani, hogy ebben a tavalyról legombolyítatlan maradt ügyeket bevégezni lehessen. Az ilyen ügyek kétfélék. *a)* Vagy olyanok, melyek a költségvetési év 12 hónapja alatt már létrejött munkáról, szállításról, tehát már akkor érvényesen megalkotott jogról, jogczímról szólnak, vagy pedig *b)* olyan építkezések, építkezési jelleggel bíró átalakítások és felszerelések, melyek a költségvetési évre voltak szánva, és a melyeket akkor be nem fejezhettek ugyan, de azokat legalább is megrendelték. Az első esetben a költségvetési hitelt még, a költségvetési évet követő három első hónapban, tehát márczius végéig lehet igénybe venni. Az utóbbi esetben pedig a költségvetési hitel még egy, esetleg két évre *köthető le*, helyesebben: igénybe vehetésének joga még addig *tartható fenn*. A költségvetési évnek és hitelnek ily módon való megnyujtása az utalványozásban történik, miért is ennek módozatairól a X. fejezetben szólunk.

2. A küszöbön álló költségvetési év készületlenségét úgy kell érteni, mely szerint máshol is, de főleg nálunk igen sokszor megtörténik, hogy valamely körülmény folytán a budgettörvény, a költségvetési év első napjára még nincsen készen. Ily esetben, hogy egyfelől az államélet követelményének eleget lehessen

tenni, másfelől pedig nehogy költségvetés nélkül való kormányzás által törvénysértés követtessék el: a kormány egy külön törvényjavaslatban, a törvényhozástól *külön felhatalmazást* (mert általános felhatalmazás: a költségvetési hitel!) szóról szóra: büntetlenséget (indemnity) kér ahhoz az eljáráshoz, hogy az új budgettörvény életbelépéséig, a mult évi budget keretében, az állami jövedelmeket beszédhesse és a szükségeket fedezhesse. Ez a felhatalmazás azonban még nem terjed ki a megnyujtandó budgettel megszűnő összegekre. Ha azután az új budgettörvény kihirdettetett: ez azonnal életbe lép, s akkor a mult évi törvény alapján, a folyó évre vitt gazdálkodás eredményeit, az új törvény javára és terhére beszámítják. Ekkor tehát a tavalyi költségvetési törvényt nyujtották bele az új esztendőbe. Ez a külön felhatalmazás rendszerint az igazgató hatóságokra is kiterjed úgy, hogy ezek is valamely költségvetéssel nem bíró új évben, az indemnity alapján, előző évi hitelük keretén belől, külön miniszteri engedély nélkül intézkednek.

77. §. Állami érdekű egyéb költségvetések.

(Közös, szerkesztője, felosztása, bevételei, hiány, quota, kiszámítása, 0/0, Bosznia-Hercegovina, Horvát-Szlavonia, felosztása, fedezet, 0/0, törvényhatósági, ideje, közzététele, felszólalások, visszautasítás, th. városi, különbség, főváros, községi, szerkesztői, helybenhagyó, kivétel, bukás, gyám gondnoki, statutum, alapok, különféleségük.)

Ilyen költségvetések 1. a közös, 2. a Horvát-szlavon, 3. a törvényhatóságok, 4. a községek, 5. a gyám gondnoki és 6. az alapok költségvetése.

1. A 34. §-ban tárgyalt közös ügyeknek költségvetését a közös pénzügyminiszter szerkeszti, s a közös háztartásban az épen oly helyet foglal, mint a minőt a magyar állam költségvetése ennek gazdaságában elfoglal. Az is a szükségleti és fedezeti, rendes és rendkívüli (s egyéb jelentéktelen) felosztáson kívül, a közös ügyek tartalmát képező négy önálló hatáskörhöz képest, négy fejezetre oszlik, ú. m. 1. kül-, 2. had- és 3. közös pénzügyminiszterium, valamint 4. közös számvevőszék. A fejezetek ismét címekre, ezek gyakran alcímekre és tételekre oszlanak, melyek között átruházás nincs. A közös költségvetés brutto módon van összeállítva; mert a közös háztartásnak nemcsak szükségleti, hanem fedezeti részét is felöleli. Ez utóbbiakhoz tartoznak: a közösügyi alkalmazottak egy

részének állásuk után járó adója, valamint a szolgálati díjak, a külügy körében a consulsági jövedelmek, a hadügy körében a lőpor és salétrom egyedárúságból, eladott lovak, fegyverek stb. árából, haszonbérékből, intézetekből és alapokból stb. befolyó összegek. Ezeknél a (mintegy 2—3 milliót tevő) bevételeknél sokkal jelentékenyebb a *határvámból* befolyó (mintegy 58 millió) jövedelem, mely ez idő szerint az állami közös háztartásra van szánva. Ezt a két bevételt a közösügyi (mostanság mintegy 165 millió) rendes szükségletből levonva: a mutatkozó közös költségvetési hiányt (deficitet) kell Magyarországnak és Ausztriának fedezni. Az ehhez való járulási arány (quota) úgy van megállapítva, hogy a volt határőrvidéknek Magyarországhoz lett csatolása fejében, a közös háztartás deficitjéből, egyszer s mindenkorra megállapítottan, először is 2% a magyar kincstárt terheli. Az ennek levonása után fenmaradó összegből azután Magyarország annyit fedez, a mennyit a közte és Ausztria között tíz évről tíz évre újra kötendő szerződés megállapít. Ez idő szerint Magyarországra 30, Ausztriára 70% esik, úgy hogy a közösügyi évi tiszta szükségletből a magyar birodalom most 31.4%-ot visel. Az így megállapított összegeket úgy Magyarország mint Ausztria saját költségvetésébe változatlanul felveszi és mindkét állam pénzügyminisztere, a befolyó államjövedelmekből havonként a közös háztartásnak, a megfelelő összeget rendelkezésére bocsátani tartozik. *Bosznia és Hercegovina* fegyveres megszállásának költségei természetesen a közös hadügyminiszterium, a kormányzás költségei pedig, a kormányzással megbízott közös pénzügyminiszter budgetjében nyernek kifejezést. Ezeken kívül vannak vezényleti, igazgatási és fogantatási költségek, melyeket magoknak a megszállott tartományoknak jövedelmeiből fedeznek és a melyekről szerkesztenek ugyan költségvetést, de az parlamenti tárgyalás alá és így nyilvánosság elé nem kerül. (Források: 1867: XXII. és XIV., 1872: IV., 1878: XIX., 1887: XXII. t.-cz.)

2. A horvát-szlavon önkormányzatnak (34. §.) meg van a maga megfelelő költségvetése is. Ez azonban a szóban forgó tartományoknak annyira saját belügyök, hogy még zárószámadataikat sem ellenőrzés, hanem csak a magyar állam háztartási statisztikájának kiegészítése céljából terjesztik be a magyar állam számvevőszékéhez. Budgetjéről tehát csak annyit jegyzünk meg, hogy azt a báni kormány a magyar állami költségvetéshez hasonló módon szerkeszti, a zágrábi tartománygyűlés tárgyalja és a Felsőnek szente-

sítése után: a bán és a három önkormányzati ág élén álló felelős osztályfőnök végrehajtja. Szükségleti része a tartománygyűlés, a bán és három önkormányzati ág fejezeteiből áll. Fedezeti részét pedig főleg a magyar állami költségvetésből nyeri; mert a Horvát-Szlavonországban befolyt állami bevételek 44%-a, a magyar állami budget 11. fejezete alatt az említett tartományok önkormányzata költségeinek javára kiadásba van téve. Ezenkívül az önkormányzat egyéb bevételei csak jelentéktelen összeggel járulnak a szükségek fedezéséhez. (Források: 1868:XXX. és 1873:XXXIV. t.-cz.)

3. A 41. §-ban ismertetett törvényhatóságoknak költségvetéseit az 53. §-ban tárgyalt gazdaságok alapján az alispán, illetőleg a tanács befolyásával, a törvényhatósági számtartóságok szerkesztik, s két héttel az őszi rendes közgyűlés előtt, mely azt tárgyalni fogja, a megyéken közszemlére teszik, a városokon pedig ezenkívül a közgyűlés tagjai között nyomtatásban szét is osztják, hogy így arra az egyes adózók észrevételeiket megtehessék. Ha ilyenek a közgyűlés előtt 5 nappal érkeznek: ezeket megyéken az állandó választmány, th. városokon a tanács tárgyalja és véleményes jelentés kíséretében a közgyűlés elé terjeszti. Ennek határozata után azok a költségvetéssel együtt a belügyminiszter elé jutnak, ki a költségvetést vagy egyszerűen tudomásul veszi, vagy részletesen felülvizsgálja és észrevételeit a megyével közli. Esetleg új költségvetés készítésére utasíthatja. Az utóbbi eset főleg akkor következik be, ha a kapott állami segélyt a megye, nem közigazgatási célokra akarná fordítani; ha továbbá a költségvetés vagy az ezzel kapcsolatos pótdó ellen felszólalásokat adtak be, avagy végül, ha a megye törzsvagyona csönkulna. A *törvényhatóságú városok* tudvalevőleg gazdasági tekintetben a megyéknél belterjesebb önkormányzattal bírnak; mert az állam a községet általában és így a törvényhatóságú városokat sem segíyezi, hanem ezek összes háztartási költségeiket saját erejükben fedezik. Ezért a törvény (miből jövedelmeiket első sorban merítik) vagyonukról, s az ezzel való gazdálkodásról nemcsak tüzetesen intézkedik, hanem a th. városokat a megyéknél nagyobb önmegadóztatási joggal ruházza fel; mert míg az előbbiek csak némely egyenes adók után vethetnek ki bizonyos %-nyi pótdót: addig a városok nemcsak ezek, hanem a közvetett államadók után is, a törvény által nem korlátolt %-okban szabhatnak ki házi adót. A *székes főváros költségvetését* november végéig tartozik belügyminiszterhez felterjeszteni.

4. A *községek* úgy szerkesztenek költségvetést, mint a városi törvényhatóságok; csak hogy míg a r. t. városoknál legtöbbször rendezett számtartóságok vannak és itt ezek szerkesztik a költségvetést, addig az a feladat a nagy- és kisközségeknél a községi jegyzők dolga. Aztán mind e három fajta községnek költségvetését a törvényhatóság közgyűlése hagyja helyben (vagy utasítja vissza), kivéve a szabad királyi, a szepesi és szász városokét (53. §. 3.), melyek gazdasági tekintetben most is a belügyminiszter alatt állnak. Ha a község helytelen gazdálkodás vagy más balsors folytán a vagyonbukás szélére került, saját kérelmére vagy hivatalból is, meghatározott időtartamra gondnokság alá helyezhető. (Források: 1870: XLII., 1872: XXXVI., 1875: III., 1879: XXXVII., 1883: XV., 1886: XXI. és XXII., 1893: IV. és XXXIII. t.-cz.)

5. Az 56. §-ban tárgyalt gyám gondnoki hatóság alatt álló pénzek és egyéb hasonló értékekkel való gazdálkodásról s így az esetleg azokról szerkesztendő költségvetésről, minden hatóság a saját viszonyaihoz képest szabályrendeletben intézkedik. A hatósági számtartóság a gyám gondnoki ügyekben is eljár.

6. Végül költségvetést az alapokról is szerkesztenek az ezekkel gazdálkodók és helybenhagyás céljából minden költségvetést, ahhoz a más és más hatósághoz kell beterjeszteni, mely annak gazdálkodása felett felügyelni, ellenőrködni hivatva van. És ámbár az alapok költségvetésének szerkesztésénél is az általános elvek nagyjában érvényesülnek, mégis a sokféle alap különböző természetéhez képest, a legváltozatosabb alakzatokkal itt találkozunk. Így, hogy csak egyet említsünk: az utadóalap költségvetését mindig két-két évre kell szerkeszteni.

IX.

KÖZIGAZGATÁSI SZÁMFEJTÉS.

78. §. A közigazgatási segédszolgálat és számfejtés fogalma és alkalmá.

(Igazságügy, közigazgatás, igazgatás, fokozatok, számtartás szempontja, támogatás, eszközök, közigazgatási segédszolgálat, osztatkozás, nyilvántartások, kimutatások, kivonatok, közigazgatási számfejtés, kezdeményezés.)

Ez a kifejezés: *közigazgatás* eddig a 37. §-ban lett említve, s annak igazságügyi szempontból ott adott értelmezésén nem is változtatunk. De az igazságügyi közigazgatás, a végrehajtó hatalom által gyakorolt közigazgatásának, csak egy része; mert *közigazgatás* alatt az *egész* végrehajtó hatalom által gyakorolt azt a tevékenységet értjük, melyet az, az *egyéni* fejlődés előremozdítására és akadályainak elhárítására *általában* kifejt. Ezt nem kell összetéveszteni ugyan csak a 32. §-ban *b)* alatt említett *igazgatással* sem; mert míg ez, a végrehajtó hatalomnak csak egy fokozaton való működését jelenti, addig a *közigazgatás* a jelzett irányban, a végrehajtó hatalom működésének minden fokozatát felöleli. Más szóval: a közigazgatásban (a bíróságokat és műszakiakat kivéve) úgy az igazgató, mint a vezénylő hatóságok és néha maga a kormányzó miniszter is részt vesz. Sőt legtagabb értelemben ide számítják a kezelő hivatalok tevékenységét is. A közigazgatásnak ennél a fogalmánál szűkebb annak, a *számtartás* szempontjából való fogalma; mert ebből a szempontból a közigazgatás alatt a *végrehajtó hatalom gyakorlásának* azt a részét értjük, mely (az egyéni fejlődés előmozdítására és akadályai elhárítására) a *költségvetési törvény végrehajtására* irányul.

Mint a 22., 27., 28. §-ban és az V. fejezetben kifejtettük, a gazdálkodásnál, s így a budget végrehajtásánál, a gazdálkodó kor-

mány és alárendeltjei a számtartás támogatására vannak utalva. Az ehhez a támogatáshoz szükséges eszközöket, adatokat a számtartás összes fokozataiban és munkálatai által szerzi meg és bírja. Még is ezen munkálatok közül némely olyan részeket, melyekből rendszerint sem közvetve, sem közvetetlen számadás és számvétel nem lesz, hanem hivatásosan a közigazgatás támogatására szolgálnak, a gyakorlat egy fogalomba: a *közigazgatási segédszolgálatba* foglal össze. Ezek a munkálatok négy csoportba oszthatók: 1. közigazgatási számfejtés; 2. kimutatások szerkesztése; 3. közreműködés a vagyontkezelő hivatalok vizsgálatánál; 4. egyéb munkálatok. Az utóbbiakhoz tartoznak nevezetesen a különféle *nyilvántartások*, és pedig: a költségvetési *hitelről*, a rendszeresített létszámba tartozó nyugdíjképes valamint szervezés, ítélet vagy ideiglenes nyugdíjazás folytán rendelkezés alatt álló *alkalmazottakról*, a vagyontkezelő hivatalok megvizsgálásáról és naplózáratainak *eredményéről*, a havi *pénzmaradványokról*, különféle biztosítékokról, az elszámolandó előlegekről, szerződésekről, különféle adókról, statisztikai adatokról, szabályrendeletekről stb. stb., a mint ezt az egyes gazdasági ágakról szóló részletes utasítások rendelik. A 3. alattiakról a XVI. fejezetben és 4. alattiakról később a saját helyeiken lesz szó. Itt most a két elsőről megjegyezzük, hogy azok tulajdonképp csak *módozatai* annak a *támogatásnak*, a melyet a számtartás a gazdálkodásnak nyújt, s melyre az adatokat az összes számtartási munkálatok (s így a 3—4. alattiak is) szolgáltatják. A mi nevezetesen a 2. alattiakat illeti, azok igen sokszor magának a közigazgatási számfejtésnek képezik alkatrészét, s legtöbbször kivonatok a XI. és XVI. fejezetben tárgyalás alá kerülő különféle könyvekből. Tehát *könyvkivonatok*, mely gyűjtő néven, a számtartásnak önálló fokozata van, a melyben (XVII. fejezet) a kimutatások is rendszeresen szóba fognak jönni. Úgy hogy most itt, a közigazgatási segédszolgálatból ennek csak legfontosabb része: (a számtartásnak is önálló fokát képező) *közigazgatási számfejtés* kerül tárgyalás alá. Ez alatt pedig értjük a gazdálkodás céljából kibocsátandó közigazgatási rendeletnek, alapul szolgáló *számművelet megvizsgálását* esetleg *megszerkesztését*.

Mely esetekben kell ezt a számtartásnak saját kezdeményezéséből tenni? és melyben az előljáró hatóság felhívása folytán? erre szabályt felállítani nem lehet. Nem követ el hibát a számtartóság, ha legjobb belátása szerint mindazon esetben, midőn a hozzá tartozó gazdasági ágakra nézve mulasztást vagy szabályellenességet vél föl-

fedezni: ezt saját előljáró hatóságához intézett jelentésben *számszerűleg* kifejti, s a szükségesnek mutatózkodó intézkedéseket indítványozza. A hatóság feladata aztán a kifejtett alapon intézkedni, vagy az egészet abba hagyni. Minden esetre azonban, ha a számtartóságot előljáró hatósága, közigazgatási számfejtés megejtésére felhívja: helyzetéhez és ismeretéhez képest ennek megfelelni tartozik.

79. §. A közigazgatási számfejtés tartalma.

(Felvilágosítás, jogalap, hitel, több, kevesebb, más, mennyiség, mérték, gazdaságosság, beillesztés, hitel hiánya, más mérték, alá- és mellékrendeltség, torzsalkodás, felelősség, erő és kötelesség.)

A közigazgatási számfejtésnek felvilágosítást kell nyújtania legalább is az iránt, hogy a kérdéses vagyonváltozás 1. a gazdaság rendszerét alkotó törvényekben, rendeletekben, szerződésekben stb. bir-e jogalappal? 2. és ha igen: létrejövetelét a költségvetési hitel is megengedi-e? mert lehet bevenni *többet* és kiadni kevesebbet, de egyiknél sem *mást*, mint a mi a törvény vagy rendelet által engedélyezett hitelben benne van. 3. Az engedélyezett hitel a kiadásoknál nem merült-e ki? elég lesz-e a kívánt célra? nem történt már intézkedés? 4. A vagyonváltozás kimérésére minő *mértéket* kell alkalmazni és ezzel mérve, részletesen és sommásan *mennyit* tesz a tervezett vagyonváltozás? 5. A gazdaságosság kérdésére is ki kell terjedni és számszerűleg megállapítani azt a legcsekélyebb kiadást, melylyel a cél elérhető, s azt a minél nagyobb bevételt, a mely egyáltalán joggal remélhető. 6. Végül, hogy a vagyonváltozást a számtartás rendszerébe hogyan kell beilleszteni, hogyan kell elszámolni.

A közigazgatási számfejtés néha nehéz helyzetbe sodorja a számtartóságokat. Nevezetesen akkor, midőn a hatóság által tervezett valamely kiadáshoz *nincs*, vagy *nem* elég a rendelkezésre álló hitel és a számtartóság *ezt* kénytelen kifejteni: a mint hogy másképp tennie nem szabad. De gyakorlatilag ez sokszor úgy alakul, hogy a hatóság, a terveihez szükséges hitel kifejtése helyett, éppen az ellenkezőt kapván: ezt úgy fogja fel, hogy a számtartóság a hatóság gazdálkodását nem támogatja egész odaadással. Hasonló a helyzet akkor is, midőn a hatóság a vagyonváltozást más mértékkel kívánja mérni, mint a melyet a számtartóság érvényesen alkalmazhatónak tart.

A számtartóságok első sorban a gazdálkodás és csak másod-sorban lévén az ellenörködés támogatására hivatva, hatóságaiknak is első sorban *alá-* és csak másodszorban vannak *mellérendelve*. Fel-tétlenül szükséges tehát, hogy a számtartóság a hatósággal való torzsalkodást őszintén kerüljék. Az ellenkezőt nehéz is a számtartó-ságokról feltételezni. De minthogy minden helytelenségért, melynél számtartóság is közreműködött, a felelősséget rendszerint a szám-tartóságokra iparkodnak áthárítani: nem hallgathatjuk el kijelentését annak, hogy a hatóságok szándékainak lehető tiszteletben tartása mellett ugyan, de teljesen tárgyilagos felfogásának kifejtésére, min-den számtartóságnak kellő erkölcsi és értelmi erővel birni: úgy a szolgálat, mint önmaga iránt való kötelessége.

80. §. Eljárás a közigazgatási számfejtésnél.

(Szabályozatlan, gyakorlat, ügydarabok, vagyonváltozás, példák r. u., felhívás, közvetetlen, kész számművelet, bevételeknél, kiadásoknál, megvizsgálás, meg-állapítás, záradék, ennek fogalma, előfordulása, megállapítási példa, aláírás, észrevétel, számművelet elkészítése, különféleségek, ehhez kellékek, czélszerű eljárás, nézeteltérés, kifejezése, tervezetek, jogosultságuk.)

Ez az eljárás még most sincs elvi alapokon szabályozva és úgy van, a hogy a gyakorlat azt azóta fejlesztette ki, a mióta be-látták, hogy a számtartásnak nemcsak a gazdaság ellenörzésénél, hanem vitelénél is jó hasznát lehet venni. Épen ezért ma már minden hatóság köteles azokat az ügydarabokat, melyek (pl. valamely épít-kezési, felszerelési és egyéb előirányzatokra és számlákra, bér-jegyzékekre, adó- és egyéb kivetésekre stb. stb.) átalában szám-műveletekkel egybekötött vagyonváltozás előidézésére vonatkoznak (néha csak látszanak vonatkozni) „véleményadás végett“ szám-tartósághoz küldeni. És pedig *rövid úton* (r. ú.). Ez alatt azt kell érteni, hogy az átküldés nem egy külön írt rendelettel, hanem magára az ügyíratra vezetett felhívással történik. Ebben a felhívás-ban néha a számtartóság teendőjét tüzetesen megnevezik. Pl., hogy az ügydarabot megvizsgálás, megállapítás, nyilatkozat, jelentés, fel-világosítás, véleményezés, nézeteinek közlése stb. vagy az ügy ter-mészetének megfelelő más eljárás céljából küldik oda. A szám-tartóság teendőjének ez a kijelölése azonban nem szószerinti követést, hanem csak az ügy természetének megfelelő közigazgatási számfejtést igényel. Ezért helyesebb is volna a felhívásban mint czélt, átalában

a közigazgatási számfejtést jelölni meg. Némely hatóságnál olyan gyakorlat is fejlődött ki, hogy a vagyonkezelő hivataloktól, egyes tisztviselőktől, sőt magánfelektől is, a hatóság kikerülésével közvetlen érkeznek ügydarabok a számtartóságokhoz, melyek azokat a közigazgatási számfejtés megejtése után terjesztik fel az illetékes hatóságokhoz.

A számtartóságokhoz érkezett ügyiratban, a kibocsátandó rendeletnek alapul szolgáló számművelet vagy 1. már benne van és csak megvizsgálni kell, vagy pedig 2. el kell készíteni magát a számműveletet.

1. Az, hogy a kérdéses számművelet, vagy ennek legalább egy része magában az ügyiratban készen van: sokszor fordul elő úgy a bevételeknél, mint a kiadásoknál. A *bevételeknél* azért, mert létrejövetelüknek tervezetét, milyenek a különféle kirovások, kiadások stb. az erre illetékes közegek többnyire számszeresen elkészítik. A *kiadásoknál* pedig, mert a kiknek az állami kincstárral szemben követeléseik vannak: azok ezekről könyvkivonatot, *számlát* szoktak bemutatni. Mindkét esetben tehát a készen levő számműveleteket az odavágó törvények, szabályok avagy szerződések alapján meg kell *a) vizsgálni* és így azt egészben és részleteiben *β) megállapítva: záradékkal* kell ellátni.

a) Megvizsgálás alatt a számművelet adatainak helyességéről való meggyőződést értjük. *a)* Ebből a célból a számláknál arra kell ügyelni, hogy szükséges-e, jogos-e a kiadás felszámítása, s hogy nincs-e a felszámítónak arra átalánya, vagy beszámítandó előlege? esetleg a beszerzett tárgyaknak leltárba vétele a számlán igazolva van-e? *b)* A szerződéses építkezési és felszerelési költségelőirányzatokról, valamint a házilag végzett hasonló munkálatokról és beszerzésekről szóló számlák szerződésekkel, illetőleg hatósági bér- és árjegyzékekkel igazolandók. *c)* Kereseti kimutatások alapján igényelt részletfizetéseknél a szerződéses kikötéseket, a visszatartandó felülvizsgálati részleteket, s csak a megrendelt és teljesített munkálatokat kell figyelembe venni. Munka- és szállítmánytöbbletek engedélyezésig törölendők. *d)* A biztosítékos teljesítéseknél arra kell ügyelni, hogy tekintettel az építkezések felülvizsgálatáról és a szállítmányok átvételéről szóló jegyzőkönyvekre, a biztosíték részben vagy egészben mikor adható vissza stb. Más szóval: a számművelet adatait tételről tételre összehasonlítjuk, összemérjük, az azoknak alapul szolgáló törvényben, szabályban, szerződésben stb. foglalt mértékkel.

β) A *megállapítás* pedig abból áll, hogy a helyesnek talált adatokat, feltűnő módon aláhúzzuk, vagy pedig az eredeti számok kétségtelen olvashatóságának fentartása mellett, azokat helyesre kijavítjuk. A mi végül a *záradékot* illeti: ez általában valamely elvégzett számtartósági tárgyalásnak és tárgyalás eredményének, magán a tárgyalt iraton való rövid, hiteles számtartósági kijelentése. Mint azt a számtartás illető fokozatainál látni fogjuk, záradék a közigazgatási számfejtéstől kezdve bezárólag a könyvelésig mindenütt előfordul s általában mindenütt ugyanez az értelme. Csak a szövege, a számtartási fokozathoz képest más és más. A közigazgatási számfejtésnél alkalmazott záradékot: *megállapításnak* nevezik, s pl. így hangozhatik: ezt a számlát a székes főváros számtartósága megvizsgálta és a kiérdemelt összeget, a felszámított 428 frt 93 kr helyett háromszázhatvanhét (367) frt 52 krban állapítja meg. Budapest, 1895. márczius 15. Aláírják: a számtartóságnak a tárgyalást végzett tagja és ennek legalább is egy szolgálati előljárója, ki a tárgyaló tisztviselő által módosított tételek helyességét kivétel nélkül egyenként, a többieket kémpróbák útján vizsgálja és állapítja meg, s a ki az általa megvizsgált tételek helyességét aláírásával igazolja. A hitelességhez tartozik, hogy az aláírásoknál még a számtartóság pecsétjét is odanyomják. Ha a számtartóságnak a záradékon kívül álló észrevételei vannak: ezeket a számműveletet felterjesztő jelentésében mondja el.

2. Igen sok esetben azonban a tervezett rendelet számművelete nincs kidolgozva, hanem ezt alapjától kezdve a számtartóságnak kell elkészíteni. Az ilyen esetek oly különfélék, hogy ezekre szabályt felállítani nem lehet. A bevételeknél állhatnak: a különféle adók kivetésének, s az illetékek kiszabásának, a kiadásoknál: a kölcsönöknek törlesztési tervezeteiből, mindenféle kiszámításokból, kimutatásokból stb. Mindezek elkészítésénél az illető bevételi és kiadási törvényeknek, szabályoknak, valamint ezek számtartásának ismeretére a gyakorlati számtan (8. §.) ügyes alkalmazására, s végül ezekből kifolyólag, a tervezett közigazgatási intézkedés számszeres tartalmának, egyszerű magyaros előadására, megfogalmazására van szükség. Legcélszerűbb, ha az ügydarab tárgyalásával megbízott tisztviselő, mindenekelőtt magát az ügydarab iktatmányát, s ennek elő- és kapcsolt iratait, mellékleteit tanulmányozza. Ezután a számtartóság birtokában lévő ide vágó feljegyzéseket teszi tanulmánya tárgyává, s összehasonlítja az iratok tartalmával. Ekkép a

szóban forgó ügy mibenlétéről, céljáról, a körülmények és viszonyok alapos és beható tanulmányozása által, saját értelmi világában képet alkot, véleményt, meggyőződést szerez, s erről a fennálló törvényekre, rendeletekre, szabályokra, utasításokra, szerződésekre, határozatokra, tarifákra vagy hasonló korábbi esetekre való hivatkozással, mindenkor tárgyilagosan szerkesztett jelentést tesz.

Ha az alárendelt tisztviselőben az ügy tárgyalása folytán olyan vélemény érlelődik meg, melynek előjárói részéről való elfogadása iránt előre nem bizonyos, közli azt ezekkel, s utasításukat kéri ki. Ha a nyert utasítást a maga részéről is helyesnek tartja, s így magáévá teszi: az ügydarabot ennek értelmében intézi el. Ellenkező esetben, tartozik ugyan az ügydarabot a nyert utasítás értelmében dolgozni ki, de ebben nem saját véleménye nyervén kifejezést csak a kidolgozásért, s nem az elintézés lényegéért is felelős. Ezt magán a fogalmazványon is kifejezheti, ha megjegyzi, hogy kinek utasítása szerint járt el. Ha az indokolásnál nagyobb mérvű számadatok csoportosítására volna szükség, ezek a jelentéshez mint külön kimutatások (78. §.) csatolandók.

A számtartóságoktól gyakran nemcsak közigazgatási számfejtést, hanem ez ebből folyó rendeleteknek, utalványoknak, átiratoknak stb. elkészítését is kívánják. Ez csak azon esetekben jogos, midőn a szóban forgó vagyonváltozás minden kétséget kizárólag tiszta és világos (liquid). Ily esetben, munkakimélés céljából, a számtartóságok mintegy a közigazgatási számfejtés helyett készítik el magát az intézkedés tervezetét. Ha azonban a számtartóságnak aggályai vannak: ekkor jelentését úgy iparkodik szerkeszteni, hogy ennek ne csak tartalma, hanem szövege is a kiadandó rendeletbe átvehető legyen.

81. §. A közigazgatási számfejtés tárgyainak osztályozása.

(Átalában, bevételek, harmadik könyv, előkészítés, kiadások, szolgálatiak, személyiek, dologiak, szolgálatba lépéskor és alatt, bevégezése után, változó, állandó.)

A közigazgatási számfejtésnek átalában minden bevétel és kiadás tárgyát képezi. Csakhogy a *bevételeknek* rendszerint ágazatokként, megvannak a magok *különleges* törvényeik és szabályaik. Ezekben az ágazatokban tehát a közigazgatási számfejtést is, ezen különleges törvények és szabályok szerint kell megejteni. Azért

ezeket, a mennyiben a számtartás igényli és terünk megengedi, a különleges részben (harmadik könyv) fogjuk tárgyalni. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy ezeknél is a kibocsátandó fizetési (X. alatt tárgyaljuk) különféle rendeletek alakzatainak minden számtartási előkészítése, a közigazgatási számfejtés fogalma alá tartozik.

A kiadások számfejtésére vonatkozó törvényeket, szabályokat sem lehet mind általánosítani. Mégis ezt az eljárásra vonatkozókkal az előbbi §-ban lehetőleg megtettük. Sőt a kiadások között lehet még egy nagy olyan csoportot megkülönböztetni, melyben bizonyos fokig általános szabályok uralkodnak. Ez a szolgálati kiadások csoportja, mely tudvalevőleg újból 1. személyi és 2. dologi részre oszlik. A személyiekre vonatkozó számfejtési munkálatok ismét további felosztást tölnek meg. Nevezetesen az állam alkalmazottjait nemcsak, midőn szolgálatába fölveszi és ebben előlépteti, hanem később is, a szolgálatuk alatt, sőt ennek befejezése után is bizonyos körülmények között a) állandó és b) változó illetményekben részesíti. Mindezeknek az illetményeknek a kiméréséhez szükséges adatoknak, meghatározott módozatok szerint való összeállítása, megvizsgálása, rendezése és helyesbítése mind számtartóságok által történik. Mindezek a munkálatok, a kibocsátandó rendeletekhez szükséges számszerű és más adatokat dolgoznak fel. Más szóval: valamennyien a közigazgatási számfejtésnek képezik egy-egy változatát. Ezekkel tehát egyenként kell foglalkoznunk.

82. §. A közszolgálatba lépés.

(Kinevezés, választás, hatóság, feltételek, honpolgárság, erkölcs, jog, életkor, minimum, maximum, kivételek, közigazgatási képzettség, általában, jegyzők, polgármester, szakok, számtartóságok, iroda, kegyelem, nők, szolgák, altisztek jogai, rangsorozatok, szolgálatban állók és nem állók, fizetési osztályok, 1—11, véglegesek, ideiglenesek, osztályzás, létszám, rang, ebben sorrend, cím, jelleg, önkormányzatnál levők, ezek sorrendje, alkalmasok, nem alkalmasok.)

Közszolgálatba kinevezés és választás útján lehet jutni. Mielőtt az illetékes hatóság, a hozzá ebből a célból beérkezett folyamodványok fölött határozná, azokat a betöltendő állásra vonatkozó adatok megvizsgálása és a rangsorozatnak nevezett kimutatás összeállítása, esetleg észrevételeinek megtétele és az egészről való jelentés, más szóval: közigazgatási számfejtés céljából a számtartóságoknak adja ki. Hogy ebben a számtartóságok helyesen jár-

hassanak el, ismerniök kell mindazokat az általános feltételeket és körülményeket, melyektől a kinevezés és választás függ, vagy a melyek ezeket előnyösen vagy hátrányosan befolyásolhatják. Az önmagától értetődő magyar *honpolgárságon*, *erkölcsi* és *jogi* kifogástalanságon kívül, azok főleg három csoportra oszthatók: 1. a közszolgálatba való lépésre alkalmas életkor és 2. képzettség, valamint 3. az illetőnek eddigi közszolgálati.

1. Az életkor minimuma, melylyel közszolgálatba lépni lehet, általában nincs meghatározva. A maximum azonban 40 év. Kivételt csak a nyugdíjazott állapotból kinevezettek, valamint azok képeznek, kiknek Ő Felsége korengedélyt ad. Az alább tárgyalandó katonaaaltisztek azonban 45 éves korukig léphetnek közszolgálatba.

2. A vezénylő és igazgató hatóságoknál, a *közigazgatási* tisztviselőnek képzettségükről legalább is azt kell igazolniok, hogy az *állami*, néhol e helyett: a *jogi* tudományokból az állami vizsgálatot kiállották. A *községi hatóságoknál* csak a rendezett tanácsú városok polgármesterei vannak magasabb képzettségre: az államtudományi államvizsgára kötelezve. A *községi jegyzőséghez* közép- vagy ennek megfelelő más iskolai hat osztály után, egy évi jegyzői vagy más közigazgatási gyakorlat és jegyzői vizsga kell. Igazságügyi hatóságoknál rendszerint ügyvédi vagy bírói, ügyészségeknél ügyvédi vizsgát kívánnak. Tankerületi, orvosi, műszaki, bányászati, erdészeti, posta-, táviró, levéltári és tengerészeti *hatóságoknál* rendszeren főiskolai *szakképzettséget*, nehol ezek helyett államtudományi képzettséget fogadnak el. Tanfelügyelőknél és tollnokoknál a néptanítói, a levéltárt és a különféle *vagyont kezelő*, valamint *számtartó* tisztviselőknél legalább is egész középiskolai képzettséget kívánnak. Az *irodát* kezelőknél csak közép- vagy ennek megfelelő szakiskolai négy osztály is elég. Valamennyinél még az egyes szakoknak megfelelő elméleti és gyakorlati vizsgák vannak. Így nevezetesen a mindenféle számtartóságoknál: a már előbb is tárgyalt *számtartási államvizsga*. Vannak azután olyan esetek is, midőn valamely vizsga bizonyos hivatali állásnak nem képezi előfeltételét, hanem csak a különben egyenlők között előnyt biztosít arra. Ilyen az orvostudorság a csak sebészoklevéllel szemben, vagy a *számtartási államvizsga minden vagyonkezelői állásnál*. Az egyes miniszterek fel vannak hatalmazva, hogy a szolgálat érdekében a szakirodalom vagy a gyakorlat terén kitünő egyénekre nézve, a képzettség alaki hiányától: a vizsgáktól való felmentést Ő Felségénél kieszközölhessék. Mind

ez a qualificatio a férfi tisztviselőkre vonatkozik. A közszolgálatba lépő nőszemélyektől, altisztektől és szolgálótól megkívánt képzettség csak egyes ágazatokban van meghatározva. Egyedül a 12 évig s e közben legalább 8-ig altiszti minőségben szolgált, avagy a szolgálati idő tartamára való tekintet nélkül, ellenség előtt vagy közbiztonsági szolgálatban további fegyveres szolgálatra alkalmatlanná vált, de különben egészséges egyénekre van kimondva, hogy hivatalsszolgai és altiszti állásokra nemcsak képzetek, hanem mások felett azokra előnnyel bírnak. Sőt még az alsóbb rendű tisztviselői állások betöltésénél is, ha *már* alkalmazásban lévő vagy nyugdíjazott alkalmas egyén nem találkozónék: az említett altisztekeknek más pályázók felett előnyt kell adni.

3. A *rangsorozat* készítésénél a jelentkezőket legelőbb is két csoportra kell osztani. Olyanokra, a kik a bemutatott okmányok szerint az állásra alkalmas életkorral és képzettséggel bírnak és olyanokra, a kik nem bírnak. Az utóbbiakra alább visszatérünk. A törvényes képzettségűeket azután *az államnál* újból két csoportra osztják, a szerint, a mint *állami szolgálatban* a) *állanak* vagy b) *nem állanak*.

a) Az állami szolgálatban állók a gyakornokok kivételével egymás között *fizetési osztályok* és ezeken belől végleges vagy ideiglenes minőségük és ismét ezeken belől rangjuk szerint sorakoznak. Az állami tisztviselők *fizetési osztályának* száma tizenegy. Az *elsőben* a miniszterelnök van. A *másodikban* vannak a miniszterek, az állami számvevőszék és a Curia elnöke. A *harmadikba* az államtitkárok, az állami számvevőszék alelnöke, a Curia másodelnöke, a fumei kormányzó és a táborszernagyok (lovassági tábornokok) tartoznak. A *negyedikben* vannak a pénzügyi közigazgatási bíróság elnöke, a Curia tanácselnökei, a királyi ítélő táblák elnökei, a koronaügyész és az altábornagyok. Az *ötödikbe* tartoznak az udvari, a miniszteri és állami számvevőszéki tanácsosok, curiai és pénzügyi közigazgatási bírák, főügyészek, s a honvédelmi számtartóság igazgatója és a vezérőrnagyok, királyi táblai bírák. *Hatodikban* vannak: a miniszteri és számvevőszéki osztálytanácsosok, egyetemi és műegyetemi rendes tanárok, a kir. tanácsosok, fővárosi adófelügyelő, a jog-, bánya-, erdő- és pénzügyi főtanácsosok, a központi állampénztári, vám-, lottó-, posta-, bánya-, erdő-, jószágigazgató; némely miniszteriumi számtartóság igazgatója, ezredesek stb. A *hetedikbe* tartoznak miniszteri és számvevőszéki titkárok, az egye-

temi és műegyetemi rendkívüli tanárok, a miniszteri számtartóságok némely igazgatója és főnöke, a jog-, bánya-, erdő-, posta- és pénzügyi tanácsosok, némely régibb törvényszéki és járásbíró, királyi ügyész, tanfelügyelő, gimnáziumi, reáliskolai, felsőbb leányiskolai, tanító- és tanítóképző-intézeti igazgató; az alezredek stb. A *nyolczadikba* tartoznak: miniszteri segédtitkár; számtanácsos és számvevőszéki számvizsgáló; iroda főigazgatók, különféle igazgatósági titkárok, legtöbb törvényszéki és járásbíró, ügyészek, állampénztári pénztáros és ellenőr, pénzügyőri felügyelő, kincstári ügyész, fővám-szedő és vámfőellenőr, középiskolai igazgatók és régibb tanárok, őrnagyok stb. A *kilenczedikbe* jönnek: miniszteri, királyi táblai, főügyészségi, jogügyi és orsz. levéltári fogalmazó; aljárásbíró, királyi és kincstári alügyész; különféle igazgatósági segédtitkárok, számvizsgáló, számvevőszéki számellenőr, legtöbb adóhivatali pénztáros, a századosok, pénzügyőri főbiztosok stb. A *tizedikben* vannak: miniszteri, jogügyi, postatakarékpénztári, királyi táblai, rendőrségi segédfogalmazó; pénzügyi, dohányjövedéki és postatávíró fogalmazó; bírósági jegyző; számellenőr; államszámvivőszéki számtiszt; legtöbb adóhivatali ellenőr, pénzügyőri biztos, főhadnagy stb. Végül az *utolsó*, vagyis *tizenegyedik* fizetési osztályban állnak: számtiszt; mindenféle hivataltiszt, iroda- és segédtszt, kezelő, irnok, tollnok, hadnagy stb.

Az *ugyanazon* fizetési osztályba tartozók aztán, újból két csoportra oszlanak a szerint, a mint *véglegesen* vagy *ideiglenesen* vannak kinevezve. Az *ideiglenes* tisztviselők kétfélék lehetnek. Vagy bizonyos fizetési osztályokban, bizonyos számú állás ideiglenesen van rendszeresítve, a melyből a végleges állásokba csak akkor juthatni, ha ilyenek megüresednek; vagy pedig véglegesen rendszeresített állásra egyeseket valamely pótolható hiány (vizsga stb.) miatt ideiglenesen neveznek ki. Ezek létszáma, a végleges minőségben kinevezetteké után következik. A véglegesítettek azután, az ugyanazon fizetési osztályba tartozó véglegesek között, az utolsó rangot foglalják el. Különben a véglegesek és ideiglenesek egymás közt személyes rangjuk szerint sorakoznak. A *rang* a tisztviselőnek hasonló minőségű tisztársai *létszámában* elfoglalt helyét jelenti. Létszám alatt pedig a hasonló minőségű tisztviselők összességét kell érteni. A rangsort az Ő Felsége által kinevezettekénél a legfelső elhatározásnak, más kinevezéseknél a kinevezési okirat kelteinek napja határozza meg. Az *elsőséget* azok között, kik ugyanegy napon neveztettek ki, ha már előbb is államszolgalatban és egy

létszámban voltak, a kinevezés előtt közvetlenül elfoglalt rangsor adja meg. Ha pedig különböző létszámban voltak, első sorban a kinevezés előtt közvetlenül elfoglalt fizetési osztály; ennek egyenlősége esetében, az, ugyanebben eltöltött hosszabb szolgálati idő, és ha az is egyenlő volna, a nyugdíjba beszámítható hosszabb szolgálati idő, vagy végül, ha ez is egyenlő találna lenni: akkor a kinevezés sorrendje dönt. Akkor is, ha mind olyanok neveztetnek ki, a kik a kinevezést közvetlenül megelőzőleg, államszolgálatban nem voltak: a kinevezés sorrendje állapítja meg a rangsort. Ha már előbb is államszolgálatban állók és nem állók együtt neveztetnek ki, az előbbiek rangban megelőzik az utóbbiakat. A valóságos állásuk fizetési osztályainál, magasabb állás *czímével* és *jellegével* bírók, vagy a tisztán csak *tiszteletbeli* állások, az ezen állással járó illetményeket kivéve, a különben megillető minden előnyben részesülnek. A *czím* önmagában semmi előnnyel sem jár.

b) A nem állami szolgálatban állókat ismét fel kell osztani a törvényhatósági és a községi önkormányzat szolgálatában állókra és *nem* állókra. Ha az *önkormányzat* szolgálatában állók életkora és képzettsége különben a követelményeknek megfelel: akkor az állami szolgálatban állók után ezek is felsorolandók. És pedig, mert ezek között fizetési osztályok nincsenek, az ugyanazon *hatáskörrel* bírók idősbbségük sorrendje szerint egymásután. Ezek után betűrendben fel kell sorolni, a közszolgálatban ugyan sehol nem álló, de koruk és képzettségüknél *alkalmas* egyéneket. Végül pedig a két utóbbi körülmény egyike vagy másika, avagy mindketteje miatt tekintetbe nem jövéket kell felemlíteni.

Források: 1873: II. t.-cz. Szabályok a m. k. államszolgálatról, az államtisztviselőkről, államszolgákról és szolgálati viszonyaikról. Kiadja a m. k. p. ü. miniszterium. 1877. Budapest. 1883: I. és 1893: IV. t.-cz.

83. §. A közszolgálatban való előhaladás.

(Módjai, egyik osztályból másikba, fokozatból fokozatba, rangsor, érdemesség, fokozat, fegyelmi, ennek hatása, rangsorozat, állománykönyv, tartalma.)

Az állami és más közszolgálatban *előhaladni* vagy *kinevezés* és *választás* vagy pedig *előléptetés* útján lehet. Az alsóbb fizetési osztályból a magasabba, rendszerint kinevezés vagy választás útján, ugyanazon fizetési osztálynak (a 84. §-ban tárgyalandó) különböző fizetési fokozatai között pedig, a magasabba fokozatos előléptetés

útján jut a tisztviselő. A fokozatos előléptetés azon rangsor szerint történik, a melyet a tisztviselő a vele egy létszámba tartozók között elfoglalt. A kinevezésnél a rangsor mellett a szakképzettség, érdemesség és alkalmazhatóság a döntő. A kinevezés rendszerint az illető fizetési osztály legalsó fizetési fokozatába való sorozással történik. Különös szolgálati érdekből kivételesen, a minisztertanács hozzájárulásával magasabb fizetési fokozatba is történhetik kinevezés. Ha az előléptetésre sorszerint jogosult ellen, fegyelmi eljárás van folyamatban: előléptetését az eljárás jogerős befejezéséig függőben kell tartani. Ha pedig időközben a magasabb fizetési fokozatban több állás üresedik meg: ezekre a fegyelmi eljárás alatt levő után következők lépnek elő. De ezzel az előbbi meg nem előzik; mert ha ez a fegyelmi eljárás végén büntetés alá nem, vagy csak olyan alá esik, a mely a fokozatos előléptetés megvonásánál enyhébb: részére a magasabb fizetést attól a naptól kell utalványozni, a melytől kezdve az öt rangsor szerint, fegyelmi vizsgálat nélkül eredetileg megillette volna.

Mindezekből az látszik, hogy ha a megüresedett állásokat nem pályázat útján töltik be (a mely esetben az előbbi §-ban előadottak szerint kell a rangsorozatot elkészíteni), hanem azokat a hatóság kebelében már alkalmazottak közül, előléptetés, kinevezés vagy választás útján akarják betölteni: ebben az esetben a számtartóság vagy meghatározott időközökben, vagy a hatóság felhívására esetről esetre, *rangsorozatot* szerkeszt és terjeszt be a hatósághoz. Ezt pedig a számtartóság csak úgy teheti, ha az állami alkalmazottaknak tanulmányaikról, fizetési osztályaikról végleges vagy ideiglenes minőségükről, különféle kinevezésükről, előléptetésükről valamelyes *nyilvántartást* vezet. Ez történik az ú. n. *állománykönyvekben* (a közig. segédszolgálat egy része). Ezekben az alkalmazottaknak még minden olyan személyi és családi viszonyait nyilvántartják, melyek számukra jogokat és kötelességeket állapítanak meg, előnyt biztosítanak vagy hátrányt okoznak. Például az életkor, nyelvismeret, szolgálati kitüntetések esetleg büntetések, a család tagjainak száma stb. Ebből a célból az ilyen adatokat vagy saját érdekükben az alkalmazottak maguk, vagy pedig a szolgálat érdekében hatóságok közlik a számtartóságokkal.

Források: az előbbi §-nál említett p. ü.-miniszteriumi kiadvány és 1893: IV., 1897: XX. t.-cz.

84. §. Szolgálati személyes állandó illetmények.

(Értelmezésük, segélydíj, osztályozásuk, fizetés, osztályok és fokozatok szerint, létszám, lejárát, altisztek, szolgák, büntetés, lakáspénz, osztályozás, lejárát, főváros és külföld, altisztek, szolgák, pótlékok, osztályozás, anyagjárandóság, lejárát, válság, napidíjasok, gondozójuk, önkormányzat.)

Ezek alatt azokat az illetményeket értjük, melyek az alkalmazottnak közönséges, rendes szolgálatuk tartama alatt, egyenlő időközökben és összegekben, folytonosan és változatlanul kijárnak. Ezek 1. a segélydíjak, 2. a fizetések, 3. a lakpénzek, 4. a személyes pótlékok, 5. az anyag járandóságok, 6. a napidíjasok illetményei.

1. A gyakornokok állami tisztviselők ugyan, de fizetési osztályba nem tartoznak, s ezért rendszerint fizetésük nincs, hanem vagy csak *segélydíjuk* van, vagy épen semmi állandó illetményben nem részesülnek. A segélydíj a megkivánt fő-, közép- vagy ennél kevesebb iskolai tanulmányokhoz mérten évi öt, négy és háromszáz forint.

2. Minden tisztviselőt *fizetési* osztályának megfelelő fizetés és lakpénz illeti meg. Az 5—11. fizetési osztályba sorozottak fizetéséről és lakpénzéről alább közlünk egy kimutatást, megjegyezvén, hogy a magasabb díjosztályban lévők fizetése hat, a Curia elnökeié nyolcz és a minisztereké tizenkétezer forint. Az egy létszámba tartozó állások fizetési osztályuk különböző fokozatai között egyenlően oszlnak meg. Ha azonban az állások összes száma egyenlően fel nem osztható, a fölös számú állásokat arányosan a magasabb fizetési fokozatokba kell sorozni. Kivételek nevezetesen az igazság- és közoktatásügy körében fordulnak elő. Minden tisztviselőt a fizetési osztályában rendszeresített, különböző fizetések közül az illeti meg, mely a vele egy létszámba tartozó tisztviselők között elfoglalt rangsorának megfelel. Ha a kinevezés és az állás elfoglalás, a hónap első felében történik, akkor a fizetés a hónap közepétől, különben pedig a következő hónap elsejétől jár; előléptetés esetén pedig, a betöltött állás megüresedését követő, naptári negyedév első napjától kezdve: mindig előleges havi részletekben. Ha azonban valaki állását magánügyei miatt a fizetés lejártának napjáig nem foglalja el: a kinevezés idejéül az állás tényleges elfoglalását kell tekinteni. A bíróságokra nézve kivételek vannak. Az altisztek évi fizetése ötszáz, négyszázötven és négyszáz forint. A hivatalsszolgáké négyszáz, három-

százötven, háromszáz és kétszázötven. Az altisztek és szolgák létszámában is van fokozatos előléptetés, de ezeknél nemcsak a kinevezés idősbbsége, hanem az érdemesség és alkalmazhatóság is irányadó. Valakinek tiszti fizetése csak fegyelmi büntetés esetében szállítható le.

Fizetési osztály	Fizetési fokozat	Fizetés forintokban	Lakpénz forintokban			
			Budapest, Fiumében és a magyar korona országain kívül fekvő állomáshelyen	Az I—III. katonai lakbér-osztályzatokba sorozott állomáshelyeken	A IV—VI. katonai lakbér-osztályzatokba sorozott állomáshelyeken	A VII—X. katonai lakbér-osztályzatokba sorozott állomáshelyeken
V.	1.	5000	1000	700	600	500
	2.	4000				
VI.	1.	3000	800	560	480	400
	2.	2500				
VII.	1.	2400	600	420	360	300
	2.	2200				
	3.	2000				
VIII.	1.	1800	500	350	300	250
	2.	1600				
	3.	1400				
IX.	1.	1300	400	280	240	200
	2.	1200				
	3.	1100				
X.	1.	1000	350	245	210	175
	2.	900				
	3.	800				
XI.	1.	700	300	210	180	150
	2.	600				
	3.	500				

3. A lakáspénzről megjegyezzük, hogy a katonai lakbérosztályokba be nem osztott helységeket is, az előbb idézett kimutatás 2—4-ik osztályába, a házbérvallomások alapján beosztják és azokat az egyik osztályból a másikba csak a költségvetésben lehet áthelyezni. A természetes lakást élvezők lakáspénzt nem kapnak. Ha a kinevezett vagy áthelyezettnek bármely okból lakáspénze nem volt, ez neki a következő hónap elsejétől, különben az utolsó lakbérnegyedre következő hó első napjától évnegyedes előleges részle-

tekben jár. A bíróságokra itt is kivételek vannak. A Budapesten és a magyar állam határain kívül állomásozó tisztviselőknek, ha nőtlenek legalább hat, ha nők hétszáz forint fizetéssel kell birniok. Ellenkező esetben a hiányzó összeg erejéig több lakáspénzt kapnak. Az altisztek és szolgák lakáspénze évi százhusz, száz, hetven, hatvan és ötven forintot tesz.

4. A *pótlékok* nagyon különböző természetűek. a) Vannak olyanok, melyek fizetés jellegével birnak és az alapfizetés emelésével sem szűnnek meg. Ezeket *korpótlékoknak* is mondják. b) Ellenben a fizetés jellegével bíró némely személyes pótlék csak addig jár, míg az illető azt fizetésül megkapja. c) Más pótlékok pedig fizetés jellegével nem birnak, de addig járnak, míg az illető azt fizetésül megkapja. d) Némely pótlékok fizetés jellegével sem birnak, csak bizonyos működési körhöz vagy helyhez vannak kötve.

5. Némely gazdasági ágazatban állandó illetményekhez tartoznak még bizonyos *anyagjárandóságok*. Ilyenek: bizonyos mennyiségű fa, só, gabona, bor, sör, világítás; földek használata, eladási és jövedelmi százalék, a szolgák bérruhája stb. Mindezek a jogosítottoknak attól a naptól kezdve járnak, a melytől a fizetés jár és pedig havi, évnegyedi vagy évi összegekben, a gazdasági viszonyok természetéhez képest. Ezeket a járandóságokat a jogosítottnak lakására is kell szállítani, ha csak érték nem inkább készpénz váltságösszeget vesz igénybe, melyet az azon vidéki piaczi árak szerint kell kiszámítani.

6. *Napidíjasoknak* az olyan alkalmazottakat nevezzük, kik rendszerint valamely kisebb tisztviselői munkakört nem kinevezés, hanem csak felvétel útján felmondhatás mellett töltenek be; kiknek illetményeik kiszabásánál az időt nem az évvel, hanem csak napról napra mérik, s kikből idővel azután rendszerint tisztviselők is lesznek. A napdíj vidéken 80 krajczártól, a fővárosban egy forinttól elkezdve, néha forintokra is felrűg. Ügyeiket minden hatóságnál és nagyobb hivatalnál külön három tagú bizottság gondozza.

Minden önkormányzó hatóság alkalmazottjainak állandó személyes illetményét, szabályrendeletileg saját viszonyaihoz és körülményeihez képest állapítja meg. Ezek tárgyalásába tehát itt nem bocsátkozhatunk, hanem csak annyit jegyzünk meg, hogy rendszerint azok is az államiakhoz hasonló illetményekkel szoktak birni.

Források: a 79. §-nál említett püm. gyűjtemény; 1883: XV.; 1893: IV.; 1897: XXIV. t.-cz.

85. §. Szolgálati személyes változó illetmények.

(Értelmezésük, felosztás, jutalék, fiz. előleg esete, segély oka, helyettesítés, rendelkezés alatt, kedvezményes év, felfüggesztés, önkormányzat.)

Szolgálati változó illetmények azok a személyes illetmények, melyek az alkalmazottat valamely kivételes helyzetben, ennek tartalma alatt, a helyzethez mért összeg erejéig illetik meg. Ezek: 1. jutalom, 2. fizetési előleg, 3. pénzsegély, 4. helyettesítési díj, 5. a kedvezményi és 6. az élelmezési illetmény.

1. A ki hivatása körén túl valamely rendkívüli szolgálatot tesz: *jutalomban* részesül. Ez kétféle: *a)* rendkívüli, midőn egyeseknek azt a hatóság belátása szerint adja és *b)* rendes vagyis helyesebben: *jutalék*, midőn az előre meghatározott esetekben és mértékben osztalékul kijár. 2. A ki szolgálatát kifogástalanul végzi és hitelesen igazolja, hogy önhibáján kívül háztartásával szorult helyzetbe jutott: *fizetési előleget* kaphat. Ezalatt a fizetésnek legfeljebb három havi összegéig terjedő, kamat nélkül adott olyan kölcsönt kell érteni, melyet a felvevőnek fizetéséből azután legtovább három év alatt havi részletekben levonnak. 3. A kinek szorult helyzetén a fizetési előleg sem segít, az (többnyire kisebb állású egyén) *segélyben* részesülhet, mely alatt az államtól ajándékba kapott valamely pénzösszeget kell érteni. 4. Ha valamely megüresedett állásnak munkakörét a saját magáé mellett a betöltésig is valaki ellátja: akkor ennek *helyettesítési díjat* szoktak engedélyezni. Ez azonban a helyettesített állással járó fizetésnek felénél nagyobb nem lehet. 5. A szervezeti változtatások alkalmával, néha nem minden tisztviselő nyer a törvényes létszámban azonnal elhelyezést. Az el nem helyezetteket *rendelkezés alá* kerülteknek mondják, s ha a költségvetési hitel megengedi, rendszerint a létszámon felül, valamely hivatalhoz szolgálattételre beosztják. Ebben az állapotban egy évig, legalább is fizetésüket és lakáspénzüket megtartják. Ha azonban ennek a *kedvezményes évnék* lejártáig valamely rendszeresített állásra szert nem tesznek; a 87. §-ban tárgyalandó szabályszerű elbánás alá esnek. 6. Az állásától felfüggesztett tisztviselőnek, ha önmagát és családját nem képes másképp fentartani, *élelmezési* illetmény czímen fizetésének legalább is $\frac{1}{3}$ -da jár. Ez az összeg azonban az illetőnek nyugdíj igényeihez mérten ennek $\frac{2}{3}$ -dára emelhető. Az altiszteknek és szolgáltnak, ha az említett módon számított illet-

ményeikből kitelik, legfeljebb napi 21 kr., ellenkező esetben a kitelt kevesebb engedélyezendő.

A változó illetmények közül, az önkormányzatoknál szabályrendeletileg, habár egymástól rendkívül különböző összegekben, de leginkább a napidíjak vannak megállapítva.

Források: a 79. §-nál említett pénzügyminiszteri gyűjtemény; 1878. P. K. 1., 1894. P. K. 3. sz. és 1897. XXIV. t.-cz.

86. §. A szolgálati dologi kiadások.

(Értelmezésük, felosztásuk, utazás, gazdaságos, gőzhajó, vasút, málha, bérkocsi, fuvarpénz, emelt, mérsékelt, egyéb felszámítások, helyben, előleg, számla, két hét, $\frac{1}{4}$ év, napló, költözködés, család, cseléd, málha, kocsin, butor, rendelkezés alattiak, napidíj, fokozataik, gyakornokok, díjnokok, szolgák, félnap, mérsékelt, díjak, átalány, felosztása, önkormányzat.)

Ezek alatt olyan szolgálati kiadásokat kell érteni, melyeket az alkalmazottak nem személyi szolgálataik, hanem az állam érdekében tett költségeik, tehát dologi javaik megtérítése fejében kapnak. Ilyenek 1. az úti és 2. költözködési költségek, 3. a butorkárpótlás, 4. a napidíjak és 5. az átalányok.

1. Hivatalos kiküldetések esetében az alkalmazottakat első sorban *úti költségek* illetik meg. Még pedig, ha az utazást egészben vagy részben vasúton vagy gőzhajón lehetett megtenni, akkor ezek közül csak annak a költségét igényelhetik, mely tekintettel az időtartamra, kevesebbe kerül. Az 1—7. fizetési osztályba tartozó tisztviselők a vasutaknak első, a többiek második osztályát, az altisztek és szolgák a harmadikat számíthatják fel. A 1—3. osztályúak kíséretében utazó tisztviselőknek az első osztály jár. Hajón a tisztviselőt az első, a másokat másodosztályú és esetleg valamennyit 50 kg. málha-túlsúlyért járó szállítási díj illeti meg. Ezenkívül a vasúti vagy hajóállomáshoz és vissza, az árszabály szerint a szokásos árban kétfogatú bérkocsit és ezzel járó podgyászvitelbért is számíthat fel. Ha az utazásnak kocsin kell történni, ekkor a tisztviselőt fuvarpénz illeti meg. Ez 1—3. fizetési osztályban *miriaméterenként* 5 frt, a 4—7. osztályban 3.50 kr., és a 8—11. osztályban pedig 2.50 kr. A tengerparton 6, 4.50 és 3 frt. Azoknak, kiknek működése egy kerületre van szorítva, ha hivatalos társ nélkül utaznak mérsékelt, vagyis: az 5—7. osztályban 2.50, a 8—11. osztályban 2 frt, illetőleg a tengerparton 3 és 2.50 frt jár. Az oly rendkívüli igazolt kiadásokat, melyek az utazás folytatására föltét-

lenül szükségesek voltak, vagy éppen idő és költségmegtakarítást eredményeznek, továbbá útvámokat, hidpénzeket stb. szintén fel lehet számítani. A hivatali állomás székhelyen belül, két kilométerre terjedő kiküldetteknek is szabályszerű bérkocsidíj is jár. A kiküldött tisztviselő valószínű úti költségének $\frac{2}{3}$ -da, neki úti *előlegül* adható. Az utazás befejezésének napjától számított két hét alatt útiszámlát tartozik bemutatni. Ellenkező esetben nemcsak úti költségeinek megtérítését nem követelheti, hanem még a felvett előleget is visszafizetni tartozik. A külön kiküldetés nélkül, sűrűn utazók évnegyedenként számolhatnak. Az elvégzett szolgálati cselekményeket vagy az úti számlában, vagy ennek mellékletében időrendi sorban tüzetesen és határozottan körül kell írnia, valamint azt is, hogy vett-e fel és mely pénztárnál, mely naplócikk alatt úti előleget? Továbbá a számla szerint netán visszafizetendő előlegmaradványt, még a számla benyújtása előtt visszafizetni és erről a nyugtát a számlához kell csatolnia. Egyébiránt az úti költségekre nézve az *egyes gazdasági ágak* körében, a legrészletesebb meghatározások vannak érvényben.

2. A kiket nem saját kérésükre, vagy maguk okozta körülmény folytán, hanem tisztán csak a szolgálat érdekében *hivatalból* helyeznek át más állomásra, az ilyeneket *költözési* költség illeti meg. Ez áll, az áthelyezett fizetési osztályát megillető helyen: vasút vagy gőzhajó használatából úgy maga, mint felesége és vele átköltöző azon gyermekei részére, kiket ő élelmez. Továbbá a fizetési osztály és a költözködők számához képest meghatározott számú cselédség részére: az utolsó helyen és a málha-túlsúlyért fizetett összegekből: a nőtlen, nős és több mint két gyermekes állapothoz képest 50, 100 és 200 kg. után. Ha kocsin történik az utazás, az 1—2 családtaggal utazót fizetési osztályát megillető fuvarpénz másfélszerese, ha pedig még többbedmagával van: akkor kétszerese illeti meg.

3. A 2. szerint áthelyezettet *butorkárpótlás* czímen, ha nőtlen: egy, 1—2 családtaggal: két, s ennél többbedmagával három havi fizetés is megilleti. A rendelkezés alattinak, ha a kedvezményi éven belül helyezik át, fél kárpótlás, ezen túl pedig semmi kárpótlás nem jár.

4. Az 1. és 2. alattiaknak kiküldetésük és utazásuk egész idejére, fizetési osztályuknak megfelelő *napidíjakra* van igényük. Ez az 1—11. fizetési osztályban következő: 20, 17.50, 15, 12.50, 10.50, 8, 6.50, 5, 4, 3.50 és 3 frt. A gyakornokoknak is 3 frt, díjnokoknak napidíjukon felül 2 frt jár. Az altisztek 2 frtot, a szolgák 1 frt 50 kr. díjat

kapnak. Ha a kiküldetés az állomás helyen kívülre, s nem egész napra terjed is : egész napidíj jár. De ha a kiküldetés a szolgálati állomás helynek belterületén van, s a szolgálat érdekében csak délre és nem éjre is kell a színhelyen maradni : ekkor fél napidíj jár. A kerületre szorítkozók, a 10—11. fizetési osztályt kivéve, csak a közvetlen alsóbb osztály díjait számíthatják fel.

5. *Átalány* alatt olyan összeget értünk, melyet számadás terhe alatt vagy a nélkül valamely célra tetszés szerint használnak fel. Ilyen átalány a különféle célokhoz képest, különféle lehet. Legnevezetesebb ezek között: a) az *utazási* átalány, melyet olyan tisztviselőknek szoktak adni, kik gyakran ellenőrizhetlen utazásra kénytelenek menni, a kiknek tehát ha átalányuk van, bizonyos területen belül sem napidíjakat, sem úti költséget fel nem számíthatnak; b) a *lótartási* átalánynyal bírók, bizonyos területen belül csak napidíjakat számíthatnak fel; c) az *irodai* átalányok, melyet *hivatali* és *egyéni*re kell felosztani a szerint, a mint az a hivatal együttesen fedezendő szükségletére szolgál, vagy pedig a mint azt kiadják az egyeseknek, hogy szükségleteiket maguk fedezzék. Az előbbihez mindenféle papiros, fűtés, házvilágítás beszerzése, a butorok és más felszerelési tárgyak jókarban és tisztán tartása, tatarozása stb. tartozik. A személyi átalányból pedig, melyet *irodaira* és *világításra* szoktak megkülönböztetni, mindenki íróasztalát tartozik a neki szükséges író és világító szerekkel ellátni.

Az önkormányzatoknál szabályrendeletileg főleg úti költségek és különféle átalányok vannak rendszeresítve.

Források: a 79. §-nál említett püm. gyűjtemény; 1893: IV., 1898: XX. t.-cz., P. K. 10. sz. minisztertanácsi szabályzat.

87. §. Nyugalmi illetmények.

(Igény, állandók, egyszersmindenkoriak, alap, beszámíthatás, legalább, özvegy, árva, kivételek, korengedély, nyugdíjazás felosztása, feltételei, idő és nyugdíj mennyisége, végkielégítés, kedvezményes, özvegy és árvák ellátásának feltételei, szülőtlen, özvegyi nyugdíj, nevelési járulék, szabályos kor, hat gyermek, altisztek, nyugdíjas elhalálozása, végkielégítés, eljárás, szünetelés, megszűnés, temetési járulék, nők, követelések, kegyelem, díjnokok, önkormányzat.)

A kit az állam tisztviselő (díjnokokról alább külön szólunk), altiszt vagy szolga minőségben fizetéssel alkalmaz, annak ha a szolgálat kötelékéből saját hibáján kívül megválnak, önmaga és családja eszére, az alább következő feltételek mellett vagy állandó, vagy

egyszersmindenkorra való ellátásra van igénye. Az előbbi alatt ő és özvegye nyug-, esetleg kegydíját és a gyermekek nevelési járulékát, az utóbbi alatt a nyugdíj megváltást, a végkielégítést és a temetkezési járulékot kell érteni. Mind ennek alapjául az illető alkalmazottnak beszámítható *szolgálati ideje és javadalmazása* szolgál. Beszámítható pedig az az időtartam, melyet az alkalmazott az első hivatalos eskü letétele vagy ennek hijában, a szolgálatba lépés napjától, szakadatlanul állami vagy ezzel egyenlőnek elfogadott szolgálatban töltött. Továbbá az a fizetés, zsold, bér, s ezeknek részegyanánt kiszolgáltatott anyagjárandóságnak értéke, valamint személyi és kórpótlék, melyet a tényleges szolgálatban legutoljára élvezett.

Általános szabályul szolgál az, hogy a kinek legalább is *tíz év* beszámítható szolgálata van: annak nyugdíj, a tíz éven alul végkielégítés jár. Az özvegyet és az árvákat pedig a férj, illetőleg apa beszámítható *öt évi* szolgálata után nyugdíj, illetőleg nevelési járulék, öt éven alul végkielégítés illeti meg. Kivételt képeznek a *miniszterek, az állami számvevőszék elnöke, az államtitkárok és a főispánok*. A két előbbieket, ha mint ilyenek, vagy ezt megelőzőleg államtitkár minőségben, egyhuzamban legalább három évig szolgáltak s állásuktól fölmentetnek: 4000 forint nyugdíjat kapnak. Az államtitkárok nyugdíja, a miniszterekre nézve meghatározott feltételek mellett évi 2000 forint. Ugyanezen előfeltételek mellett a miniszter és az állami számvevőszék elnökének özvegye részére évi 2000 frt, az államtitkár özvegye részére évi 1000 forint nyugdíj jár. Mindezek az összegek azonban az illetőknek abban, vagy más minőségben töltött hosszabb állami szolgálatuk alapján magasabbra is mehetnek. A főispánokról a különleges részben, a belügyi nyugdíjtárczában fogunk szólni. *Kivételt* képeznek továbbá az ideiglenesen alkalmazottak, valamint a kik az államszolgálatba 40-dik életévük betöltése után, vagyis: korengedélylyel léptek; mert ezek sem maguk, sem családjuk tagjai részére végkielégítést nem igényelhetnek. Nyugdíjra azonban, illetőleg nevelési járulékra jogosultak, ha az alkalmazott beszámítható tíz évig szolgált, illetőleg öt évi szolgálat után halt el.

A nyugdíjazás vagy ideiglenesen vagy véglegesen történik. *Ideiglenesen*, ha az illető: a) hosszasan, de gyógyíthatólag beteg; b) ha szervezkedés, vagy c) ellene hozott fegyelmi ítélet folytán akkor, megfelelő állásra el nem helyezhető. *Véglegesen* a) ha

kötelességének teljesítésére végleg képtelen; b) ha a köteles szolgálati időt vagy végül, c) ha 65-ik életévét betöltötte. A 70-ik életévük betöltéséig szolgálható igazságügyi tisztviselőkről, a különleges részben az igazságügyi nyugdíj-tárczánál szólunk. Az ideiglenesen nyugdíjazottak, a nyugdíjazás okának megszűntével újból alkalmazhatók, kivéve, ha időközben a végleges nyugdíjazás előfeltételei bekövetkeztek, a mire azután állandó nyugalomba helyezendők. A köteles *szolgálati idő*: általában a szolgálatban megszakítás nélkül töltött 40 év; tanítókra, tanárookra rendszerint 30 év. A tanítói (tanári) és más tiszti szolgálat egymásba arányosan számít. Az *alkalmazott nyugdíjának* minimuma, az első tíz év után a beszámítható javadalom 40%-a; minden további év után 2—2%-kal, a tanárok (tanítók) 3—3%-kal kapnak nagyobb összeget. A beszámítható javadalomnak teljes összegénél nagyobb nyugdíjban senki sem részesíthető, még ha 40 évnél tovább szolgál is. Sőt a nyugdíj 8000 forintot egyáltalán meg sem haladhat, még az ennél nagyobb javadalommal bíróknál sem. Az alkalmazott *végkielégítése*, ha szolgálati ideje 5 évet meg nem halad, javadalmának egy évi összege, öt éven túl egész tíz évig, két évi összeg.

Általában tehát a nyugdíjban való részesítésnek az az első feltétele, hogy az alkalmazott legalább tíz, illetőleg öt évig szolgált legyen. Ha azonban az alkalmazott a szolgálat teljesítése közben vagy annak következtében vált szolgálatképtelenné, nyugdíjra akkor is igényt tarthat, ha tíz évet még nem is szolgált volna. A nyugdíj ilyenkor a legutoljára élvezett beszámítható javadalomnak 50%-áig terjedhet. Ha pedig szolgálatideje a tíz évet már meghaladta, nagyobb nyugdíj is engedélyezhető, mint a mennyi neki különben jár. Ha pedig az alkalmazott életét szolgálat közben vagy bebizonyíthatólag ennek következtében veszté el, az özvegyek és árvák nyugdíjra, illetőleg nevelési járulékra akkor is igényt tarthatnak, ha az alkalmazott öt évi szolgálattal nem birt is, de egyéb törvényes feltételeknek különben megfelelt. Kiterjed ez a kedvezmény az ideiglenesen, vagy korengedély mellett alkalmazottak hátrahagyott családjára is.

Az özvegynek és az igényjogosult apától származó árváknak ellátásban való részesítése, még a következő kellékek igazolásához van kötve: a) hogy a férj illetőleg apa, a tényleges szolgálat ideje alatt vagy előtt lépett házasságra; b) hogy a nő az igényjogosultság beálltakor férjével együtt élt; c) hogy a nő erkölcsös életet folytasson; d) hogy a nőnek férje halálakor, vagy ettől, vagy szintén

igényjogosult korábbi férjétől származott legalább három, még anyai ellátásban álló gyermeke legyen, esetleg teherben legyen; vagy d) hogy a férjnek korábbi házasságából származott gyermekeivel együtt legalább három gyermek anyai ellátásban részesüljön. A szülőtlen árvák, valamint az oly atyátlan árvák, a kiknek atyja öt évig szolgált ugyan, de anyjuk nyugdíjban még nem részesülhet (pl. mert férjével nem élt együtt, attól törvényesen elvált, erkölcstelen életet folytat stb.) vagy özvegyi nyugdíjának élvezete megszűnt (pl. mert újból férjhez ment): számukra való tekintet nélkül részesednek nevelési járulékban. A gyermekek közül csak azok kapnak nevelési járulékot, a kik a szabályos kort még el nem érték. Az állami tisztviselők, továbbá a tanárok (tanítók) özvegyei, férjök legutoljára élvezett beszámítható javadalmának 600 forintjáig, ennek 50%-át, a 600 forintot meghaladó rész után, ennek 20%-át kapják *özvegyi nyugdíj* fejében. A többi alkalmazottak özvegyeinek nyugdíja, az említett javadalomnak $\frac{1}{3}$ részéből áll. Özvegyi nyugdíj czímén 2500 frtnál többet senki sem kaphat.

Az állami tisztviselők és a tanárok (tanítók) árvái, *nevelési járulék* fejében a szabályos kor eléréseig, az anyjokat megillető özvegyi nyugdíjnak fejenként és külön $\frac{1}{6}$ -át kapják. *Szabályos kor* alatt a tisztviselők, továbbá a tanárok (tanítók) gyermekeinél a betöltött 20-ik, leánygyermekéinél a 18-ik, altisztek és szolgák gyermekeinél a betöltött 16-ik, leánygyermekéinél a 14-ik életév értendő. A nevelési járulékok együttes összege, az özvegy nyugdíjának összegét meg nem haladhatja. Ezért, midőn hat gyermeknél több látandó el, minden egyes gyermek csak annyi nevelési járulékot kaphat, a mennyi az özvegyi nyugdíj összegét elosztva a gyermekek számával, egy gyermekre esik. De ha később elhalálozás vagy a szabályos kor elérése folytán, egy vagy több gyermek nevelési járuléka megszűnik, ezek megszűnt járuléka a többinek javára osztandó szét. Az altisztek után maradt gyermekek fejenként évi 18 frtot, a szolgák után maradt gyermekek pedig fejenként 12 frtot kapnak nevelési járulék czímén. A napszámosok hátrahagyottjai azonban semminemű ellátásban nem részesülnek. A szülőtlen, valamint a szülőtleneknek tekintendő árvák, az atyátlan árvák számára kijáró nevelési járuléknak, másfélszeres összegét kapják. Hogy a férj, illetőleg atya a tényleges szolgálat tartama alatt vagy már nyugdíjazott állapotban halt meg: ez az özvegy és gyermekek ellátásának jogosultságára nincsen befolyással. De ha nyugdíjazott állapotban halt

el: az özvegy és gyermekek járandósága sem egyenként, sem pedig együttvéve nem lehet nagyobb, mint az a nyugdíj, melyet a férj, illetőleg atya élvezett. Az özvegynak és árváknak *végkielégítés* fejében férjök, illetőleg atyjok utoljára élvezett beszámítható javadalmának $\frac{1}{4}$ része jár. Úgy az állandó ellátás, mint a végkielégítés az anya járulékát képezi, s azzal nem a gyermek, hanem az anya, esetleg gondnok vagy gyám rendelkezik.

Az ellátás mindig egész forintokban állapítandó meg, s a fél forinton alul és felül levő összegek elhagyandók, illetőleg felfelé kikerekítendőek. Ellátási igényeiket az érdekelteknek egy év alatt kell érvényesíteniök, különben joguk a végkielégítésre elévül. Az állandó ellátás pedig csak a kérelem beadását követő hónaptól jár. A végkielégítés: az igény megállapítása után azonnal, az állandó ellátás pedig a következő hó elsőjétől, előleges havi részletekben fizetendő. Ez azonban a jogcímnek és feltételeknek változatlan fennállását igazoló bizonyítékokhoz van rendeletileg kötve. Az állandó ellátás élvezete Magyarország és Ausztria határain belül helyhez kötve nincs. Ezekén kívül csak a miniszter engedélyével szabad.

Szünetel az ellátás: a) ha a nyugdíjas állami vagy megyei szolgálatba lép. De csak az újra alkalmazás tartamára és csak azon összeg erejéig, a mennyivel új javadalmazása a nyugdíjjal együtt nagyobb, mint az a javadalmazás, melynek alapján nyugdíjazása történt; b) ha az özvegy nyugdíj-igényeinek újabb özvegysége esetére való fentartása mellett férjhez megy; c) az árváknál szabályos koruk betöltéséig, ha előbb férjhez mennek vagy olyan ingyenes közellátásban részesülnek, mely a nevelési járuléknál többet ér. *Megszűnik* az állandó ellátás, ha az ellátott: a) meghal; b) olyasmit követ el, a miért a tényleges szolgálatból is elbocsátának; c) az ideiglenes nyugdíjazás okának megszűntével tényleges szolgálatba lépni vonakodik. d) Megszűnik különösen az árva ellátása, ha azt hivatalvesztésre ítélik, valamint elvonhatja a miniszter, ha az árva hat hónapnál hosszabb szabadságvesztéssel van büntetve; megszűnik a szabályos kor elérésével is. f) Megszűnik végül, ha a nyugdíj-igényt az állam egyszersmindenkorra egy összeggel megváltja. Ezt a nyugdíjasnak, ha nős: hitestársa beleegyezésével minden további igényről való lemondás mellett kell kérnie; az özvegy pedig, ha ellátatlan gyermekei vannak, a gyámhatóság beleegyezését tartozik kimutatni. A megváltási összeg a nyugdíjasnál a nyugdíjazás alap-

jául vett javadalmazásnak, az özvegynél pedig az évi nyugdíjnak legfeljebb kétszerese, de csak úgy, ha közhatósági orvos igazolja, hogy a nyugdíjas egészségi állapotához képest, legalább még annyi évig élhet, a hány évre eső nyugdíjösszege a megváltásképen adandó összeggel felér, az özvegynél pedig, hogy egészségi állapota neki még két évi életet megenged. A gyermekek nevelési járuléka megváltás tárgyát nem képezheti.

Az özvegyet és a szabályos kort el nem ért árvákat *temetési járulék* is megilleti. Ez a tényleges szolgálatban elhaltnak beszámítható javadalmazása, a nyugdíjazottnak nyugdíja után lesz kiszabva. És pedig, ha ez az 1000 frtot meg nem haladja: három havi, ha 3000 frtot meg nem haladja: két havi, ha ennél is nagyobb, akkor egy havi járandóságból áll. A temetési járulék azonban a második esetben 250 frtnál kevesebb, a harmadik esetben pedig 500 frtnál kevesebb és 600 frtnál több nem lehet.

Az *alkalmazott* nők nyugalmi ellátása a férfiakéval egyenlő. De a férjet felesége után csak temetési járulék, gyermekeit pedig nevelési járulék csak akkor illeti meg, ha ezek szülőtlen árváknak tekinthetők vagy az atya vagyontalan és keresetképtelen. Különben a nő igényei elbírálásánál az alkalmazott férfiakra, a férjre és gyermekekre pedig az özvegyre és árvákra érvényes szabályok alkalmazandók. A nőnek saját szolgálata után járó ellátása összefér úgy a férj létevel, mint az ennek szolgálata után járó külön ellátással. De már a szülőtlen árvák nevelési járulékbán csak az egyik szülő után, hanem ekkor választásuk szerint részesíthetők. Temetkezési járulékot és esetleg végkielégítést azonban mindkettő után igényelhetnek.

A szolgálati viszonyból eredő állami *követelések* csak a nyugdíjazott ellen érvényesíthetők. Az özvegy és árvák ellen csak akkor, ha azok kiegyenlítését az özvegy önként felajánlja. A nyugdíjazásnál előforduló minden vitás kérdés eldöntése egyedül a nyugdíjazó hatóságot illeti meg. A törvénytől eltérő ú. n. *kegyelmi tények* az illető miniszter felelőssége mellett csak a minisztertanács határozata alapján gyakorolhatók.

A *díjnokok* szolgálatképtelenség esetében tíz évi szolgálat után 100, húsz év után 200, harmincz év után 250 és negyven év után 300 frt állandó *nyugdíj-ellátásban* részesülnek. Fizetési tisztviselői állásra való kineveztetés esetében, a kinevezést közvetlenül megelőző díjnoki évekből a nyugdíjazásnál minden kettő egynek számít.

A díjnoki törvény (1897:XXIV.) életbelépte előtt megszakítás és kifogás nélkül eltöltött díjnoki idő egyharmada, legfeljebb öt évbe beszámíttatik. A díjnoknak alkalmazott nyugdíjas nyugellátásra igényt nem tarthat.

Az egyes tárczák különleges nyugdíj-szabályait a különös részben tárgyaljuk. Rendszerint az önkormányzó hatóságok is gondoskodnak alkalmazottjaik nyugalmi ellátásáról. Még pedig erre irányuló statutumaikban irányadóul, az állam által elfogadott elveket tették némi változtatással magukévá. Sőt rendszerint még külön *nyugdíj-alapot* is alkottak, a mint erről a különleges részben is meg fogunk emlékezni.

Források: 1885:XI. t.-cz., 1886:XXI. t.-cz. 59. §-a, 1892:XXX. t.-cz., 1897:XXIV. t.-cz. és Sólyom Jenő pénzügyi tanácsosnak: „A nyugdíj-törvény magyarázata“ című, Budapesten, 1892-ben megjelent, és úgy a hatóságok, mint a közönség megérdemelt elismerésében részesülő alapos és szép munkája.

X.

RENDELET.

88. §. A rendelet és az utalványozás fogalma.

(Jogi, műszaki, akarat, kifejezés különféleségei, határvonal, rendelet és utalvány, díjszabályzat, értelmezése, előfordulása 22 és 61 §., kivetés, kiszabás, adósságok, hatósági engedély, 17, 65, 13. §, eljárás itt.)

A gazdálkodó hatóság, mielőtt valamely irányban intézkednék, nem csak a számtartóságokat szokta igénybe venni, hogy ezek a IX. alatt előadott módon, saját tudásukkal és álláspontjukból működésében támogassák, hanem igen gyakran jogi vagy műszaki szempontból még más szakértő hivatalok és hatóságok véleményét is kikéri. Csak ha a szóban forgó ügy minden oldalról így kellően megvilágítva van: fejezi ki a közigazgatási hatóság az iránt akaratát, hogy valamely vagyonváltozás létrejöjjön vagy ne jöjjön. A hatóság akaratának ezt a kifejezéseit különféleképp szokták nevezni. Ismerünk kibocsátványokat, leiratokat, elhatározásokat, utasításokat, szabály- és körrendeleteket, végzéseket, meghagyásokat, intézkedéseket, utalványokat stb. Ezek kivétel nélkül a végrehajtó kormányhatalom, illetőleg a hatóságok akaratának hiteles kifejezései, a nélkül, hogy köztük a határvonal biztosan meghúzható és így értelmük szigorúan meghatározható volna. A mint azonban az 57. §-ban is láttuk, a kormány, illetőleg a közigazgatási hatóság akaratának egyes adott esetekre vonatkozó hiteles kifejezéseit, legáltalánosabban *rendeleteknek* szoktuk nevezni. Azokat a rendeleteket, melyek az állami gazdálkodásban bármely vagyonváltozás iránt intézkednek: tágabb értelemben *utalványnak* mondjuk. Szoros értelemben pedig utalvány alatt a *kiadási* rendeleteket szoktuk érteni.

Az utalványozás fogalmának ezen legszélsőbb határai közé befoglalhatók, a hatóságok következő intézkedései: 1. Midőn valamely általános utasításban a vagyont kezelő hivatalok felhatalmazást nyernek, hogy meghatározott gazdasági ágban és *díjszabályzatok* (tarifa, skála) szerint, egyes esetekre vonatkozó minden további rendelet nélkül bevételi, vagy kiadási fizetségeket teljesítsenek. Főleg ilyenek a 22. és 61. §-ban érintett spekulatív, üzletös gazdasági ágaknak sűrűn és egyforma összegekben előforduló fizetségei. Ezeknél az esetről-esetre való, külön közigazgatási számfejtés és rendelkező utalványozás helyett, az egyáltalában előfordulható esetek típusait és ezek egyenként való értékét, mint *mértéket* előre megállapítják és osztályozzák. Így jönnek létre a díjszabályzatok. A vagyont kezelő hivatalnak aztán nincs más feladata, mint az előforduló gazdasági eseményekre a megfelelő tarifa, skála mértékét alkalmazva, ennek eredményéhez képest azt foganatosítani. A díjszabályzat kibocsátása tehát nem egyéb, mint egy általános érvényű utalványozás. Ilyenek vannak a sónál, dohányynál, postánál, távirónál, vámnál, vasútnál stb. 2. A mindenféle adóknak kivetésében, illetékeknek kiszabásában is, a jogosított hatóságoknak akarata nyilvánul oly irányban, hogy a kirovott összegek beszédése által az állami gazdaságban vagyonváltozás jöjjön létre. 3. Az államadóssági czimletek kibocsátása, az állami értékpapírok megsemmisítése és elévülése, új szelvények kiszolgáltatása, mind vagyonváltozást s így utalványozást foglal magában. 4. Valamely állami követelés elengedése, új fizetési határidő kitűzése, adóhitelezés stb. szintén mind a gazdálkodó hatalomnak vagyonváltozásra irányuló működése vagyis: utalványozás.

Az utalványról különben a 17. §-ban már volt szó és az ott adott fogalom lényegében itt sem változott; mert a 65. §-ban elmondottak szerint, az államgazdaságban a jog a teljesítésétől (13. §), az utalványozás a kezeléstől szigorúan el van különítve. Az utalványrendeletekkel pedig a rendelkező hatóság, az eljárásnak másik két tényezőjét: a vagyonkezelő hivatalt és a cselekvőleg vagy szenvedőleg érdekelt személyt utasítja, hogy valamely tartozást vagy követelést egymás között egyenlitsenek ki.

89. §. Az utalványozás joga.

(Hitel, tárczabirtokosok, kivételek, átruházott hatáskör, számvevőszéki alelnök, önkormányzat, véglegesen, számadásra, megszüntetésig, szerződés, verseny, törvényhozás, minisztertanács, kivételek *a—h*) mellőzés, megújítás, jogügyigazgatóság, jog tartama, magyarázás, közvetetlen, előre, hitelátruházás, létszám, fizetés, eltérés, legombolyítás, jogcím, póttalványozás, ideje, utalványozási év, póthitel, döntő, tavalyi az idénre, elévülés, külföldi, egyenes adók.)

Az utalványozás joga a költségvetési hitelből foly. Annak van joga utalványozni, a kinek költségvetési hitele van. Ilyenek az államköltségvetési törvény alapján, a miniszterek és az állami számvevőszék elnöke nyugdíjaikkal és kölcsöneikkel együtt; mindenik a saját tárczájára, nem miniszteri tárczákra pedig a pénzügyminiszter. Kivétel az országgyűlés, melyre a belügyminiszter, továbbá az országház építése és a közigazgatási bíróság, melyekre a miniszterelnök utalványoz. Azonban a tárczabirtokosok költségvetési hite-
lében, a 75. §-ban tárgyalt hitelfelosztás alapján, átruházott hatáskörben (ez nem „hitel“, hanem „hatásköri“ átruházás!) a nekik alárendelt központi és helyhatóságok is részesülnek. Az állami számvevőszék alelnöke pedig, elnökének akadályoztatása esetében, ennek épen törvényszerű helyettese. Ugyancsak költségvetési hitellel birnak az önkormányzati költségvetések alapján az önkormányzati gazdaságokat vezető tisztviselők is.

A költségvetési hitel keretén belől a *kiadások* utalványozhatók: 1. *véglegesen* törvény, szerzett jog, beigazoltan végzett munka vagy megrendelt szállítás teljesítése alapján; 2. részletesen meghatározott *számadási kötelezettséggel*, előleg vagy hitelnyitás alakjában; 3. a *megszüntetésig* folytonosan járó állandó illetményül, a személyzetnek és fizetésének a költségvetés részletezéseiben megállapított berendezése (állománya) alapján. A mi nevezetesen a szerződésekkel illeti, ilyeneket csak nyilvános szabad verseny útján lehet kötni. Még pedig: kölcsönökre, hitelműveletekre, ingatlanok eladására (kivéve a kisajátítás avagy adó, illeték stb. hátralék révén szerzetteket) nagyobb és hosszabb kötelezettséggel járó építkezésekre, csak a törvényhozás előzetes felhatalmazása alapján és a pénzügyminiszter útján, vagy ennek hozzájárulásával. A rendes adminisztráció keretén túlmenő és több évre szóló más terhes szerződéseket pedig, a pénzügyminiszterrel egyetértőleg a minisztertanács hozzájárulása alapján. Kivételek az olyan ügyekre vonatkozó szer-

zódések, melyek: *a)* titoktartást igényelnek; *b)* verseny útján nem biztosíthatók; *c)* kísérletül szolgálnak; *d)* késedelmet nem tűnnek, *e)* verseny útján kétszer nem sikerültek, *f)* az utasításszerű apróbb hivatali, és 300 forintnál többbe nem kerülő beszerzések; *g)* magasabb művészi avagy szakismeretet igényelnek, s így csak korlátozott verseny útján biztosíthatók; *h)* dohányvásárlásra és dohányjövedéki tárgyaknak hasznosítását célozzák. A nyilvános verseny mellőzéséhez az illetékes miniszter engedélye szükséges. A nyilvános verseny útján kötött szerződéseket megújítani és megnyújtani is rendszerint csak így szabad. Ez alól csak a minisztertanács engedélyével és csak sürgős esetekben lehet kivételt tenni. A legalább is ötezer forint értéket képviselő szerződések megkötésénél ezek felbontásánál (az igazságügyi tárczába és az alapítványok körébe tartozókat kivéve) a kincstári jogügyigazgatóságot is meg kell hallgatni.

Az utalványozási jog *elvileg* valamely év január 1-től a következő december 1-ig terjed, s a *legszigorúbban* magyarázandó. Ebből foly, hogy *a)* közvetlen csak azon célokra és összegekre terjed, melyek a budget-törvényben, illetőleg az előirányzat részletezéseiben és indokolásaiban felsorolva vannak; *b)* hogy valamely pót- vagy rendkívüli hitel fejében előre utalványozni nem szabad; *c)* hogy hitelátruházás a költségvetési évek között nincs, s így a múlt évi hitelmaradvány, sem kellő időben megejtett utalványozás alapján való letéteményezés, sem pedig utólagos utalványozás által igénybe nem vehető; *d)* hogy a személyi járandóságok, az alkalmazottaknak a költségvetési törvényben megállapított létszámát, még hitelátruházás esetében sem mulhatják fölül és *e)* hogy ezek a járandóságok fejenként, csak a költségvetés részletezésében felsorolt, esetleg még alacsonyabb fizetési osztály szerint utalványozhatók; *f)* hogy a költségvetési hiteltől való minden minőségi vagy mennyiségi eltérést indokolni, s az eltérés okainak nyilvántartásáról, már az utalványozásnál gondoskodni kell.

Azonban a 76. §-ban elmondottak szerint, valamely mulóban levő költségvetési év alatt, nem lehet az abban az esztendőben előfordult minden gazdasági eseményt legombolyítani. Így nevezetesen az államkincstárral szemben követeléseket támasztó számlákat, a követelők gyakran csak a költségvetési év lejártá után mutatják be, s így ezek valamely elmúlt évre, csak a folyó évben tehetők közigazgatási számfejtés és utalványozás tárgyává. Ehhez hasonlóak a tavaly kiérdemelt jutalmak, segélyek s általában mindazok az ösz-

szegek, melyeknek a *jogczímüket* megállapító cselekmény, az *elmúlt* közigazgatási évben ugyan létrejött, de a melyekről ez a körülmény, vagyis: a *jognak* létezése, csak az idén volt megállapítható. Az ilyen összegek tehát *jogilag* az elmúlt évet illetik, s így módot kellett keresni arra, hogy az egy éves költségvetési hitel idejének lejártá után, vagyis: valamely folyó jelen évben *tavalyra* legyenek utalványozhatók. Ezt a módot abban találták meg, hogy valamely elmúlt költségvetési év 12 hónapjának keretében, *jogilag* létrejött eseményekből folyó *kiadásokat*, a következő év három első hónapjában, még az elmúlt év költségvetési hitelének terhére utalványozzák. Ez a három hónap, a tavalyi gazdálkodás *pótutalványozási* („kezelési“ ?!) időszakát képezi. Úgy hogy a januártól kezdve 12 hónapra terjedő *költségvetési évnél*, ugyancsak januártól kezdve 15 hónapra, vagyis: következő év márczius 31-ig terjedő *utalványozási év* felel meg. Ezért az év három első hónapjában egyszerre két költségvetési időszak gazdasága foly egymás mellett: a tavalyi és az idei. Ezek azonban, mint a XI. alatt látni fogjuk, egymástól szigorúan elvannak választva. Alig szükséges még külön fölemlítnünk, hogy a *pótutalványozásnak* a költségvetési *pót-* avagy egyéb hitellel, csak olyan összefüggése van, mint bármely más utalványozásnak; mert különbség csak az időben van, vagyis: hogy a pótutalványozás a budgethitelre nem a budgetév 12 hónapjában, hanem a következő év három első hónapjában történik. Nem helyes tehát az a felfogás, mintha mindent avagy csak akkor lehetne pótutalványozni, ha van hitel; mert nem ez, hanem a *jogczím léte* és a *jogczím keletkezésének ideje* a döntő. E szerint csak azt lehet utalványozni, a minek *jogcíme* a 12 hónapra visszavehető. De az ilyenre azután *kell* is hitelt keríteni. A 15 hónap lejártával jelentkező tavalyi követeléseket, jogosságuk esetében a folyó évi hitel terhére kell utalványozni.

Azok a hitelösszegek, melyeket az előadott módon az utalványozási év végéig igénybe nem vettek: évről évre *elévülteknek*, vagyis: fel nem használásuk folytán elenyészetteknek kell tekinteni. A fel nem használt hiteleknek megfelelő pénzösszegek pedig, ha épen a pénztárakban csakugyan megvoltak, mint pénztári készletek az államnak törvényesen megengedett más czéljaira fordíthatók. A *külföldi* leszámolások annyiban kivételt képeznek, hogy ezek rendszerint csak a számadási év után, gyakran hosszabb idő múlva ejthetők meg. Határozottan kivételt képeznek az *egyenes adók* bevételei, melyekre az utalványozás csak a naptári év végéig gyakorolható.

90. §. Az utalványozási jog fentartása.

(Megnyújtás, okai, tárgyai, hitellekötés, helyesebben, előbbi szabály, elrendelés, értelmezése, utalványozás a budgettörvényből, tényleges fizetés, 1—9. bejelentés, nyilvántartás, épület fentartás, objektum, átruházás, tervezett, terjed, hozzájárulás, igénybevétel, előlegek, első év, második, indokolás, harmadik, elévülés, helyhatóságok.)

A költségvetési évnek az előbbi §-ban tárgyalt megnyújtása elégtelennek bizonyult; mert az utalványozási évnek 15 hónapja alatt mind azt fizikailag nem lehetett végrehajtani, a mire a 12 hónapos költségvetés a kormánynak hitelt nyitott. Nevezetesen a költségvetési törvényben engedélyezett valamely *építkezés* iránt, a költségvetési évben ugyan már intézkedtek, vagy talán az építkezést meg is kezdték, de bevégezni, s így az arra engedélyezett hitelt a cél-
nak megfelelően igénybe venni nem bírták. Ehhez hasonló az építkezési jelleggel bíró olyan *átalakítások, felszerelések*, melyeknél a végrehajtás részei egymásutánjának természete miatt, a költségvetés által kitűzött cél a költségvetési évben csak megközelíteni, de elérni nem lehetett. Az így kikezdett, de természetes okokból ki nem merített hitelt, csupán a költségvetési év lejáratára miatt, a cél-
tól elvonni, vagy egy új költségvetésben azt kérdésessé tenni: a cél-
nak és az erre addig tett költségnek veszélyeztetésével járna. Módot kellett tehát találni, hogy az ilyen összegek, a törvényben már egyszer megállapított céljukra, az egy éves költségvetés fentartása mellett, a költségvetési éven túl is felhasználhatók legyenek. Ez a mód a hitellekötés (jogról lévén szó, tán helyesebb volna: hitelfentartás), mely úgy értendő, hogy az említett építkezési, átalakítási és felszerelési hitelek alapján nemcsak, mint az előbbi §-ban láttuk, abban az esetben lehet kiadásokat utalványozni, ha a munka bevégeztetett, vagy a szállítás teljesített, hanem akkor is, ha a munka, a melyre vonatkoznak, nem fejeztetett ugyan be, de már elrendeltetett. Azaz: midőn a házilag foganatosítandó munkálatok költségvetését, más munkálatoknál pedig a munkaprogramot az illetékes hatóság jóváhagyta. Ilyenkor a rendelkezésre álló hitelből, az elrendelt munkálatokra szükséges összeget, a pótutalványozási időszak lejáratára előtt kiutalványozzák ugyan, de nem a pénztáraknál és nem ezekből, hanem csak a számtartóságoknál a budgettörvényből; mert az így kiutalványozott, helyesebben: az elévülés

alól kivont, fentartott hitelösszegekre a pénztárak, csak a munkálatok vagy szállítások megtörténtének igazolása után fognak fizetésre szóló utalványokat kapni.

Az ilyen hitellekötés: 1. az állami számvevőszéknek (XVII. alatt tárgyalandó módon) esetről esetre bejelentendő és 2. külön (XI. alatt tárgyalandó módon) nyilvántartandó; 3. épület fentartására nem alkalmazható; 4. elannyira csak valamely meghatározott objektumra és az erre szükséges összegre történhetik, hogy az még 5. átruházás esetében sem használható fel másképp, mint a hogy lekötöttet; 6. tilos csak tervezett vagy csak elvben elfogadott munkálatokra; 7. szorosan csak az illető munkálatokra szánt és nem máshol megtakarított hitelekre terjed; 8. elő nem fordulhat olyan munkálatok költségeire, melyekhez az állam valamely meghatározott és egyszerre előzetesen fizetendő összeggel csak hozzájárul; 9. igénybe veendő, ha feltételei megvannak, de más módon a hitelt megnyújtani tilos; 10. előlegeiből csak az tekinthető felhasználtnak, mely az azokról szóló és letárgyalt számadás szerint teljesített munkálatokra tényleg kiadatott.

A lekötött hitelt rendszeren a költségvetési évet követő utalványozási (számadási) évben kell felhasználni. De ha a munkálatokat a hitel használatának második évében sem fejezhették be és még van erre a célra igénybe vehető költségvetési hitel: akkor a tárcza-miniszter, a munka be nem fejezését, a hitel használatának második évéről szóló zárószámadásban indokolni tartozik. De az addig igénybe nem vett hitelt még a harmadik évre is fentarthatja, vagyis: arra tovább utalványozhat. Ha az engedélyezett hitelt a használat harmadik évében sem merítené ki azért, mert a munkában levő építkezést, felszerelést, berendezést elvégeznie nem sikerült: ekkor ez a hitel is elévültnek tekintetik, s a munkálatok bevégzésére netán szükséges további összegeket a törvényhozástól vagy a legközelebbi költségvetésben vagy külön hitel alakjában kell kérnie. A fentartott hitel használatának úgy második, mint harmadik éve: 15 hónapos utalványozási év. Hiteleket csak a miniszteriumok köthetnek le. Az utalványozó állami helyhatóságok tehát ilyenekért évenként kellő időben és jól indokolva folyamodnak.

91. §. Az utalvány tartalma.

(a—n), hatóság, ügyszám, hivatal, költségvetés, alap, napló, összeg, valuta, személy, jogczim, különleges, okmányok, rendelet száma, keltezés, aláírások, kivétel, visszaküldés, elévülés, törlés, új utalvány, hitelczimletek, számozás, czímer, szöveg, pecsétnyomat, aláírások, szelvényiv és utalvány, három év.)

Az utalványozási jog gyakorlatának eszköze és formája az utalványrendelet. Ennek a következőket kell tartalmaznia: *a)* az utalványozó hatóság czímét; *b)* az ügyszámot; *c)* annak a vagyont kezelő hivatalnak, pénztárnak nevét, melyhez az utalvány intézve van; *d)* a költségvetési évet és törvényt, valamint az utóbbinak részletesen azt az osztályát, fejezetét, czímét, csoportját, avagy a költségvetésen kívül álló azt az alapot stb., melyre az utalványozás szól; *e)* a foganatosító hivatal naplójának nevét, melyben az elszámolásnak történnie kell; *f)* a kezelendő összeget, betűkkel és számokkal kifejezve; *g)* az összeg valutáját közelebb meghatározva, hogy az pénz, vagy egyéb érték-e? s ha pénz: bankértékben, vagy aranyban számítandó-e? bankóban, ezüstben vagy aranyban fizetendő-e? *h)* a fizetésre jogosított vagy kötelezett személy, esetleg helyettesének nevét, czímét, lakhelyét; *i)* a jogczímet, melynélfogva, esetleg a föltételt, mely alatt és az időszakot, melyre előzetesen vagy utólagosan a fizetés történik; *j)* hogy állandó-e, vagy változó az illetmény? valamint azon különös körülményeket és esetleg elővigyázati rendszabályokat, melyekre a fizetésnél figyelemmel kell lenni; *k)* az okmányok megnevezését, mely a fizetésnél előmutatandó, illetőleg ki- vagy beszolgáltatandó; *l)* ha az utalványt valamely magasabb hatóság rendelete (pl. hitellekötés) alapján bocsátják ki: akkor ennek a rendeletnek ügyszámát és keltét; *m)* az utalvány keltének helyét, idejét és az utalványozó hatóság főnökének vagy helyettesének aláírását s a hivatalos pecsétet; *n)* végül (a bejegyzési záradékkal vagy e nélkül) az illetékes számtartóság főnökének vagy helyettesének ellenjegyző aláírását. Az utóbbi alól kivételnek az olyan utalványok, melyeket a hatóság, valamely más hatóság megkeresése folytán (a XIV. és következő fejezetekben tárgyalandó) bizományos fizetésekre ad ki. Ilyen esetekben az átiratot kell a megkereső hatósági számtartóság ellenjegyzésével ellátni. Az utalványozó hatóság pedig a foganatosító hivattal ezt az átiratot közli, vagy legalább is erre (az esetleges záradék adataival) hivatkozik. Minden más esetben, a számtartósági aláírás nélkül szűkül-

ködő utalványt, a foganatosító hivatal teljesítés nélkül küldi vissza az utalványozó hatósághoz.

Szabály az, hogy minden kiadási utalvány saját keltétől számított egy évig érvényes. Állandó illetményeknél az elévülési idő, az utoljára felvett részlet után következő, első lejáratától számítandó. Az év letelte után az utalványozott kezelő hivatal, az utalványt a kibocsátó hatósághoz küldi, melynek rendeletére a kiutalt összeg, az állami tartozások nyilvántartásából töröltetik. Ezzel azonban nem a kiadási kötelezettség, hanem ennek csak teljesíthetősége, vagyis: az illetmény *lejárása* évül el. Ha a jogosult fél a magánjogi elévülési idő (32 év) alatt új utalványozásért folyamodik: póttartalványozás idejében a multa, különben a folyó költségvetési hitel terhére új utalvány állítható ki.

Mint a 88. §-ban láttuk, minden államadóssági címlet is, egy-egy utalványt képez és a következő adatokat kell tartalmaznia: 1. a megkülönböztetéshez szükséges számozást, mely az adósság minőségéhez képest, betűjeggyel vagy e nélkül, folyó számból és a sorsjegykölcsönöknél sorozati és nyerőszámból áll; 2. a magyar állam vagy csak Magyarország czimerét, a szerint a mint a kölcsön az egész államot, vagy csak az anyaországot terheli; 3. a szövegben a kibocsátást elrendelő törvényczikkelyt, az adósság minőségét és főösszegét, a valutát, a névértékét, a kamatszázalékot és fizetési módját, a tőke törlesztési tervét, esetleg a visszafizetés más módját, a fizetőhelyeket, esetleg jelzálogot, adómentességét vagy a hitelezőknek nyújtott egyéb kedvezményeket; 4. keltezést és a magyar állam, esetleg csak az anyaország pecsétnyomatát; 5. pénzügyminiszter, a központi állampénztár igazgatója és a pénzügyi hitel-számtartóság főnöke aláírásának kézmását és egy eredeti ellenőrző aláírását. Az utóbbiak a központi állampénztár hivatalában, két ottani főtisztviselő előtt ejtendő meg, s azokról rendszeres jegyzékek szerkesztendőek. Ha a címlet szövege több nyelvű, hiteles a magyar. Az előmutatóra szóló kamatos értékpapírok lényeges kiegészítő részét teszik, a velök hasonszármazású szelvényívek és esetleg szelvényutalványok. Az előbbieket legfeljebb 20 félévre utólagosan lejárató szelvénynyel vannak ellátva, melyek fogytán három éven belől a szelvényutalványra, azután ez és a hitelpapír bemutatása mellett új szelvényív adatik.

92. §. Az utalvány alakja.

(Azonosság, különbség, r. ú. ügyiraton, nyugtán, távirat, összeolvasás, egyúttal, közlekedés, gyanú, szóbeli, megszokott, üzelmek.)

Az utalványrendeletek külső alakja: vagy azonos a többi rendeletekével, vagy pedig az egyes tárczáknál és számadási ágaknál külön meg van határozva. A közönséges rendeleti alaktól néha abban szoktak eltérni, hogy a hivatal megszólítása helyett „*utalvány*” czímet irnak. Ezután külön bekezdésben azokat a költségvetési adatokat sorolják fel, melyeken az utalvány alapul, s melyek az utalványozott összeg elszámolásánál is irányadók. Csak ezután jő külön kikezdésben az utalvány szövege.

Rövidítés okáért, az üzletes gazdasági ágazatok vagyonváltásait, továbbá az úti számlákon, kereskedelmi könyvkivonatokon alapuló követeléseket rövid úton (r. ú.), azaz úgy is utalványozzák, hogy a hatóság külön utalvány helyett, az azokat *megállapító* közigazgatási számfejtő *záradék* után irt „*kiszálgáltatandó, kifizetendő, beveendő, átveendő*” stb. kifejezéssel és az elszámolási adatok idézésével rendelkezik. Ezt a rendelkezést az utalványozó hatóság nevében az előbbi §-ban említettek írják alá. A helyben levő vagyonkezelő hivatalnál némely rendkívül sürgős esetben még ennél is *rövidebb úton*, vagyis: magán az ügyiraton történik, a vagyonváltásra vonatkozó meghagyás. Ilyen esetben a nyugtának, az utalványozó hatóság által való láttamozása is, egyelőre elégséges a vagyonváltás foganatosítására. Az első esetben a *foganatosítás* megtörténte, magán a rendelkező ügyiraton, az utóbbi esetben pedig külön felterjesztésben, az utalványozó hatóságnak bejelentendő. Mindkét esetben a hatóságtól, kellő alakban kiállított utalvány megküldését kell kérni.

Nem a hatóság székhelyén levő vagyonkezelő hivataloknál ugyancsak rendkívül sürgős esetekben, a távirati úton való utalványozás sem kerülhető ki. Ilyenkor azonban azzal az elővigyázattal kell élni, a mit *összeolvasásnak* neveznek. Ez alatt azt értjük, hogy a táviratilag utalt hivatal, a táviratot visszatávirja az utalványozó hatóságnak, hogy ez meggyőződhessek, vajjon távirata helyesen érkezett meg a kérdéses hivatalhoz. Egyúttal az utalványt a vagyonkezelő hivatalnak eredeti aláírásokkal, írásban külön is meg kell küldeni és ugyancsak egyúttal a vagyonkezelő hivatal is, az érkezett táviratról és ennek foganatosításáról a táviratozó hatósághoz jelen-

tést tesz. Sőt ha a hatóságtól írásban elküldött utalvány, a közlekedéshez mért legrövidebb idő alatt meg nem érkezik: a vagyonkezelő hivatal, a távirattal való visszaélés gyanújából származó további intézkedések megtételére köteles.

Minden körülmények között pedig föltétlenül szem előtt tartandó az, hogy *szóbelileg* utalványozni nem lehet, és hogy egyes gazdasági ágazatok gyakorlatában kifejlődött, s ezek hatóságainál és hivatalainál *megszokott* utalványozási formaságokat, ha különben még oly kicsinyesek is azok: „kicsinyelni“ nem szabad. Főleg ezek szoros megtartásának tulajdoníthatni, hogy utalványok meghamisítása, más hasonló üzelmek sűrűségéhez képest, egyáltalán nem fordul elő!

XI.

BEJEGYZÉS.

93. §. A bejegyzés értelmezése és felosztása.

(Értesülés, módja, oka, ügyirat, titok, adatok, nyilvántartás, bejegyzés fogalma, előtt, után, könyvviteli, egyszerű, szabályrendelet, láttamozás, értelmezés, más könyvek.)

Mint a 22. és 59. §-ból tudjuk, a számtartás csak úgy tarthat rendet a gazdálkodásban, s feladatának csak úgy felelhet meg, ha a gazdaságot érdeklő minden körülményről, főleg pedig minden vagyonváltozásról értesül. Ez legczélszerűbben úgy történik, hogy a hatóságok ügyirataikat, az ezekben folyó tárgyalásnak valamely megfelelő időpontjában, saját számtartóságaikkal rövid úton (r. ú.) közlik. Ez által a számtartóságok nemcsak az egyes intézkedésekről, hanem azokról a viszonyokról, körülményekről és indokokról is tudomást vehetnek, melyek között és folytán az intézkedés létrejött. Így ezt minden részletében felfoghatják és ehhez képest járhatnak el. Legczélszerűbb, ha a hatóság, számtartóságával minden oly ügyiratot közöl, a melyről csak némileg gyanítható, hogy a számtartóság által bármely szempontból használható adatokat tartalmaz. A számtartóság pedig ne szünjön meg, kellő módon előljáró hatóságát arra bírni, hogy ez vele inkább többet, mint kevesebbet közöljön, s főleg pedig hogy titka előtte ne legyen. A számtartóság a vele így közölt ügyiratokból, kikeresi a gazdaság rendbentartására neki szükséges adatokat, s azokat valamely nyilvántartásba való *bejegyzés* által, az emlékezetnek megtartani és az értelemnek könnyen felfoghatóvá tenni iparkodik. *Bejegyzés* alatt ezért a gazdaság rendtartására szükséges adatoknak, az erre a célra berendezett *könyvekbe* való rendszeres bevezetését és nyilvántartását kell érteni.

A szóban forgó ügyiratokban vagy *van vagy nincs utalvány*. Előbbi esetben a bejegyzés *könyvviteli*, s ekkor az ügyiratot az utalvány elküldése előtt kell a számtartósággal közölni. Midőn azokban nem utalvány, hanem csak valamely más rendelet avagy a számtartás által használható egyéb tudni való van: elég ha azokat a számtartóságokkal csak végül, azaz akkor közlik, midőn az azokban folyó tárgyalások befejeztettek, s az ügydarab már csak irattárba lesz teendő.

Az ilyen rendeletek bejegyzése *egyszerű*; mert bejegyzésük semmi számtartási szakismeretet nem igényel és vagy a *szabályrendeletek* vagy a *láttamozási könyvbe* történik. Az előbbi könyvbe a bárhonnán és bármely alakban érkező fontosabb rendeleteket és más közleményeket írják be. Még pedig érkezésük sorrendjében szóról szóra. A könyvben foglaltakról, a tárgyakat jelző vezérszavak szerint szerkesztett betűsoros mutató szolgál felvilágosítással. A láttamozási könyvbe, a kevésbbé nevezetes rendeleteket kivonatilag és betűrendben jegyzik fel. Mindezek a könyvek azért hasznosak, sőt szükségesek, mert minden gazdasági ágban és hatóságnál, az általános érvényű rendeleteken kívül, vannak oly különleges rendeletek, melyek csak abban az ágban és csak valamely hatóságnál, ennek helyi viszonyaira való tekintettel érvényesek. Ezeket a rendeleteket akár az emlékezetnek; akár az áthelyezett avagy most szolgálatba lépő tisztviselőnek, legczélszerűbben csak a tárgyaló könyvekben lehet megtartani. Ezeken a könyveken kívül: még egyik vagy másik számviteli ágban különféle statisztikai adatok felölelésére szolgáló könyvek, előjegyzések, nyilvántartások, ki-mutatások (78. §.) stb. fordulhatnak elő. Mindezeknek berendezését és az ezekbe bevezetendő adatokat az a czél határozza meg, melynek elérésére vitetnek, és azok a külön rendeletek, melyek az illető számviteli ágban érvényesek. Mindezek a könyvek az alább tárgyalandó főkönyvek mellett *segédkönyvek* jellegével bírnak.

94. §. Könyvviteli bejegyzés.

(Után, előtt, megvizsgálás, alkalom, közig. számfejtés, számszerű, kényes helyzet, akadékoskodás, kifogások esetei, gazdaság rendszere, hitel, kellékek, be-jelentés, rendeletre, 22., 59. és 31. §., könyv fogalma, felosztás.)

Az előbbi §-ban említett ügydarabokat azért elég csak végül, a rendeleteknek kibocsátása *után* közölni a számtartóságokkal, mert

csak az utalványok azok, melyek újabb számtartási tárgyalás nélkül esetleg, helyrehozhatlan hibák forrásai lehetnek. Ezeket a számtartóságokkal helybenhagyásuk után ugyan, de a kezelő hivatalokhoz való kibocsátás *előtt* azért közlik, hogy az utalványokat saját szempontjukból *vizsgálat* alá vegyék. Mert vagy volt alkalom valamely szóban forgó vagyonsváltozást közigazgatásilag számfejtteni vagy nem. Az utóbbi esetben, a mostani vizsgálat a közigazgatási számfejtésnek csak utólagos megejtése. Ha azonban erre a számtartóságnak már előbb volt alkalma, akkor vagy hozzájárult az utalványozó hatóság a számtartóság fejtegetéséhez, vagy nem. Ha hozzájárult: ekkor a mostani vizsgálata csak *számszerű*, vagyis: arra terjed ki, hogy a közigazgatási számfejtésben felsorolt adatok, helyesen lettek-e tartalmilag a kiadandó rendelet fogalmazványába, s alakilag ennek tisztázatába átvéve? Kényes a helyzet akkor, ha a számtartóságnak a közigazgatási számfejtésre alkalma volt, de a hatóság nem járult a közigazgatási számfejtésben elmondottakhoz, hanem ezek mellőzésével, intézkedik és pedig esetleg a számtartóság nézete szerint: nem kifogástalanul.

Míg az előzetes ellenőrködés tapintatos érvényesítése minden esetben jó szolgálatot tehet az államgazdaságnak: addig az indokolatlan akadékoskodás az ügynek is, az akadékoskodónak is ártalmára van. Ezért mi sem természetesebb, mint hogy az esetről esetre fenforgó *személyi* és tárgyi viszonyokhoz képest, az ellenőrzés gyakorlásának érdességtől menten: szigorúan tárgyilagosnak kell lenni. Ha tehát a számtartóság a vele közölt rendeletet valamely szempontból kifogásolandónak tartja, pl. ha a tervezett utalvány a gazdaság rendszerét alkotó törvényekbe, szabályokba ütköznék, költségvetési hitellel szemben túl-, esetleg előirányzat nélküli kiadást, nem engedélyezett hitelátruházást, a hatóság hatáskörét túlhaladó utalványozást stb. foglalna magában, továbbá, ha a 91. § ban felsorolt kellékekkel nem birna vagy a rendelet kiadása ellen akármilyen más tárgyilagos észrevétele van, felfogását az ügydarab előadóívén, az utalványozó hatóság főnökének bejelenti. Ha erre a hatóság a rendeletet megfelelően változtatja, avagy épen visszavonja: a további eljárás szüksége önként megszűnik. Ha azonban a hatóság és a számtartóság álláspontja össze nem egyeztethető: a számtartóság az utalványt könyveibe mindaddig be *nem jegyezheti*, a míg a hatóság ezt írásban *külön* el nem rendeli és az által az utalványból folyó következmények terhét egymagára nem vállalja. Ezek

szerint a számtartóság az utalványt, az erre a célra berendezett könyvekbe, vagy saját jószántából vagy pedig „rendeletre“ *jegyzi be*. De vagy így, vagy úgy bejegyzí, s ezzel megkezdi a *könyvvitelt*.

Tárgyalásainkban tehát mi is rátérünk a számtartásnak arra a részére, mely könyvvezetés, könyvvitel néven ismeretes. Ebből a célból legelőbb azt kell tisztáznunk, hogy *könyv* alatt számtartási szorosabb értelemben mit kell értenünk? Ismételten említettük eddig, mely szerint a számtartás rendszerének meg kell felelnie a gazdaság és gazdálkodás rendszerének. Ezt az elvet tartja szem előtt az eddigiekben, a leltár és a költségvetés. Így tehát a számtartósággal közölt vagyonváltozásokat is olyan *nyilvántartásba* kell bejegyezni, mely a vagyonban és változásaiban természetüknél fogva összetartozókat együtt, a külön állókat külön egymás fölé, mellé és alá osztályozva öleli fel. Ez a nyilvántartás pedig maga a *könyv*, mely alatt tehát számtartó értelemben: a vagyonnak és változásainak, a gazdaság természetéből származó, rendszeres csoportokban való nyilvántartását értjük. Az így szerkesztett könyvek azután a tárgyukat képező gazdaságnak és vagyonváltozásoknak természetéhez képest, a mint ezt a 31. § ban láttuk, ismét kétfélék: *egyszeresek* és *kettősek* lehetnek. Előbb mint államit az egyszerest és azután maga helyén a XVIII. fejezetben tárgyaljuk a kettős rendszerű könyvvitelt.

95. §. A kincstári könyvvitel felosztása.

(Kettős, állami főkönyv, zárószámadás, az egyszeres felosztása, alapja, tartalma, főkönyv, segédkönyv.)

A kettős könyvvitel az egész állami gazdaságot érdeklőleg, csak az állami számvevőszéknél, az egész állami gazdaság egész viteléről vezetett állami főkönyvnél van alkalmazva. Ennélfogva tárgyalásaink rendszerének megfelelőleg azt, a számviteli fokozatok közül, csak az állami zárószámadás keretében fogjuk tárgyalhatni. Annál inkább helyén van itt az egyszeres, azaz: kincstári könyvvitel tárgyalása, melynek keretében (a vagyonváltozásoknak a vagyonra való hatásuk szerint) *kétféle* könyvvitelt különböztethetünk meg: a *tárcza* és a *forgalmi* könyvvitelt. Az első magában foglalja az államnak *valódi*, vagyis: az államgazdaság rendszeréből folyó *budgetszerű* gazdálkodását. Az utóbbi pedig a *budgetszerű* gazdálkodásnak termelési és fogyasztási, bevételi és kiadási forrásai között létrejövő *forgalom* felölelésére van hivatva. Az elsőt a minisz-

teri felelősségnél fogva, mint neve is mutatja, *tárczák szerint* elkülönítve kell vinni. Az utóbbi az egész államgazdaságra nézve egy összefolyó *egységes egészet* képez.

Mindkét rendszerben megkülönböztetünk *fő- és segédkönyveket*. Főkönyvek alatt azokat a könyveket értjük, melyek valamely szempontból, egy egész gazdaságnak, *egész* vitelét felölelik. Ellentétben a segédkönyvekkel, melyek egy gazdaság vitelének csak valamely *részére* terjednek. Az eddigi tárgyalásainkban előfordult állomány, statisztikai, szabályrendeleti, láttamozási stb. könyvek mind csak segédkönyvek jellegével bírnak. Ellenben külön főkönyv van az állami számtartásban legalább is minden tárczának, alapnak, önkormányzó helyhatóságnak, valamint hogy elvileg az egész állami gazdaság egész forgalma is egy főkönyvbe van összefoglalva.

96. §. A tárczafőkönyvek berendezése.

(Megfelel, brutto, tartalmilag, fejezet, cím, rovat, tétel, alosztályok, kötet, egy személy, hitelesség, belterjes decentralizáció, legkisebb csoport, további felosztás, évköz, lekötés, átfutók, név, lapok, tükör.)

Minden tárczafőkönyv berendezése először is megfelel a budgettörvény berendezésének; mert az egyszeres rendszernek és a bruttobudgetnek megfelelően a bevételekre és kiadásokra (ha nem is épen külön kötve, de tartalmilag) elkülönítve vannak berendezve. Aztán minden ilyen bevételi vagy kiadási tárczakönyv újból megfelel a budgettörvény azon fejezete berendezésének, melyről a tárczakönyvet vezetik; mert az *állami* gazdaság természetéből származó tagozása a vagyonnak és változásainak, ott már előre kötelezőleg meg van állapítva. Ezért 1. minden költségvetési fejezet gazdaságáról egy tárczafőkönyvet. 2. a fejezet minden címéről a főkönyv egy-egy, sőt gyakran 3. a cím gazdaságának tömörségéből származó földrajzi tagozása folytán, több kötetét kell vezetni. Továbbá minden a tárczafőkönyv vagy ennek kötete, 4. legalább is annyi és olyan számlára oszlik, a hány és a minő rovat, esetleg alrovat sőt tétel a költségvetési fejezetben vagy a megfelelő cím-ben van.

1. Tudvalevőleg az állami gazdaság több tagú gazdaság és ez a tagoltság a budgettörvényben nyer határozott kifejezést oly módon, hogy a miniszterek és az állami számvevőszék elnöke, a költségvetés megfelelő *fejezetei* fölött rendelkezési joggal, költség-

vetési hitellel bírnak. Az ebből folyó önállóság és felelősség tehát oly szempont, mely megköveteli, hogy tartalmilag legalább is annyi és olyan tárczakönyvet vezessenek, a hány és a minő fejezete van a budgettörvény öt (három kiadási, két bevételi) alosztályának.

2. A költségvetési törvénynek azonban kevés olyan bevételi vagy kiadási rendes fejezete van, melyeknek gazdaságát egy könyvbe összefoglalni lehetne. És pedig első sorban azért, mert egy könyvben egyszerre csak egy személy dolgozhat. A gazdaság pedig sokkal nagyobb, sem hogy annak könyvvitelével járó munkákat egy ember elvégezhesse. De meg a könyv hitelessége is kizárja, hogy abban bár különböző időkben, különböző személyek vegyesen dolgozhassanak. Az ilyen tárczafőkönyveket tehát annyi és olyan *kötetre* osztva kell vezetni, a hány és a minő *címre* az illető költségvetési fejezet oszlik. Ez a felosztás azonban nem zárja ki azt, hogy a fejezetnek csak némely nagyobb címeiről vezessünk egy-egy külön kötetet és hogy a többi kisebb címet foglaljuk egy kötetbe össze.

3. A költségvetési törvénynek azonban nemcsak némely fejezete, hanem némely címe sem alkalmas arra, hogy gazdaságáról egyetlen kötetet vigyenek. Különösen nem azok a címek, melyek olyan belterjes gazdasági ágat foglalnak magukban, melyeket csak úgy lehet jól igazgatni, ha ez a hatáskör, az állam egész területére kiterjedő helyhatóságok között felosztva, decentralizálva van. Az ilyen *helyhatóságok* rendesen a költségvetési hitel felosztás alapján utalványozási joggal is fel vannak ruházva. Ezek tehát saját ágazatukban és területükön saját gazdasággal és számtartással, s ebből folyó főkönyvvel is bírnak. Ezek a könyvek is mindannyi *kötetei* az illető költségvetési cím, illetőleg fejezet tárczafőkönyvének.

4. A tárczafőkönyv, illetőleg kötet azután legalább is annyi és olyan *számlára* oszlik, a hány és a minő *legkisebb csoportra* az illető költségvetési cím vagy fejezet felosztva van. Ezt úgy kell érteni, hogy ha olyan fejezetről vezetünk főkönyvet, melynek csak címei és nem rovatai is vannak: akkor legalább is annyi és olyan számlát kell berendezni, a hány és a minő címek a fejezetben vannak. De ha a címek rovatokra, sőt ha ezek csak az előírányzatban is, esetleg alrovatokra vagy még épen tételekre vannak felosztva: ekkor a számlák ezeknek felelnek meg. A kiadási számlákat költségvetési törvény személyi és dologi rovataihoz képest:

személyi és dologi számlákra osztjuk fel. Azután lehet még *részletes* és *sommás* számlát is megkülönböztetni, a szerint a mint azok vagy csak saját tételeiket vagy pedig több más számlának végsommáit ölelik fel; mert néha a gazdálkodó hatóság, a költségvetési törvény és előirányzat legalsóbb csoportjában nyilvánuló részletezésnél is részletesebb nyilvántartást, könyvvitelt óhajt. Ekkor az előirányzat legalsóbb csoportját, könyvvitelileg még több *alsóbb* rendű csoportra osztjuk, s ezeknek megfelelőleg nyitunk részletes számlákat. Ezeknek eredményét azután egy sommás számlába foglaljuk. Mindezek az évi költségvetésen alapuló számlákon kívül, a gazdaság vitele néha még más számlákat is igényel. Ilyenek a költségvetés kere-
tén *kívül*, évközben vagy a törvényhozás, vagy pedig a miniszter-
tanács engedélye alapján igénybe vett, valamint a *fentartott* (le-
kötött) hitelek nyilvántartására szolgáló számlák. De a valódi va-
gyonváltozásokat felölelő mindezek mellett, nyitni kell a tárcza-
könyvben néha u. n. *átfutó* számlákat is, mert az elvileg csak
valódiakra szánt tárczagazdagságban néha átfutó vagyonváltozások
is fordulnak elő. Ilyenek főleg a különféle megtérítendő előlegek,
az illetéktelen vagy fölös be- és kifizetések vagy magánfelek ter-
hére tett szolgálatok költségeinek megtérítése, a számadási perből
(XV. fejezet) azon évben származott térítmények stb. Sőt az ismét-
lődő (úgy valódi mint átfutó) vagyonváltozásokra is, külön számlá-
kat kell nyitni.

Minden számlának azonos a *neve*, annak a költségvetési cso-
portnak, vagy a vagyonváltozások annak a csoportjának nevével, a
mire a számlát berendezzük. Minden számlára a könyvnek meg-
felelő mennyiségű *lapját* kell szánni. De ennek a mennyiségnek
meghatározására nem szükséges a kellőnél nagyobb súlyt fektetni;
mert ha valamely számlának lapjai beteltek, a számlát ismételten
a könyvnek valamely más és más számlának szánt, de üresen álló
lapjaira lehet átvinni és ott folytatni. Ily módon néha egy számlát
elé- és visszaugrásokkal a könyvnek más és más helyein viszünk.
A könyvben levő számláknak minősége, mennyisége és elhelyezése
fölött a könyv *tükre*, vagyis: tartalomjegyzéke (rovatmutató) nyújt
olyan tájékozást, hogy ebből a számlák folytatásának ide-oda ugrását
is lapszám szerint látni lehet.

97. §. A tárczafőkönyv számláinak berendezése.

(Megjelölés, főhasábok, ikerlap, baloldal, jog, utalványozás, fizikum, hitel, tárczabejegyzés, Vorschreibung, tartozás, követelés, alhasábok, tartalmuk *a—g*, jobboldal.)

Mint a 258—9. lapon bemutatott számlán látható, először is meg kell a gazdaságnak azt a részét és a költségvetési hitelnek azt az összegét jelölni, a melyről a számla szólni fog. Aztán minden számla két, esetleg három főhasábra szakad. A két főhasáb az utalványozás és teljesítés (előírás és lerovás), az esetleges harmadik a pénztári számfejtés felölelésére szolgál. Minden számla a nyitott könyv egy ikerlapját foglalja el. Ennek egész baloldalát egy főhasáb veszi igénybe. Ebbe jegyezzük fel a vagyonváltozásoknak alapul szolgáló azt a *jogot*, melyről a 13. szakaszban szoltunk és a mely az államgazdaságban esetről esetre, a *bejegyzendő* utalványban nyert kifejezést. Ez pedig a tárczagazdaságban azzal a joggal azonos, a melyet a tárczabirtokosok a költségvetési hitelben nyertek, s a melyet ezek az általuk bármely alakban kibocsátott utalványokból vesznek igénybe.

E szerint a tárczakönyv első sorban nem a vagyonnak fizikumát, hanem a költségvetési *hitelt* tartja nyilván. A *tárczakönyvi bejegyzés* alatt tehát az utalványozás nyilvántartásba vételét értjük. Ennek a számlára való írását hivatalosan *előírásnak* nevezik. Ez azonban olyan magyar kifejezés, melyet itt csak németül lehet megérteni; mert a *vorschreibung*-nak szolgál fordításából származik. A magyar rendelkezik, parancsol, utasít, megmond, megír valamit: de nem „előír“. Jelen esetben pedig bejegyzik az *utalványban* nyilvánuló jogot és pedig világosan meglehet és ezért meg is kell különböztetnünk egymástól a bevételnek és a kiadásnak bejegyzését; mert ha az állam utalványt bocsát ki, hogy pl. Szetye János 100 forint adót fizessen: ebből Szetyének tartozása származik. Ez a bejegyzés tehát Szetyének, az állam által vezetett számláján: *tartozás* lesz. Ha pedig az állam kiadási utalványt bocsát ki: hogy pl. Ramocsa Gábor számtartónak a pénztár 100 forint jutalmat fizessen ki, ebből Ramocsának a pénztárral szemben követelése származik. Ennek, az állam által vezetett Ramocsa számlára való bejegyzése: *követelés* lesz. Mellőzve tehát a helytelen előírás kifejezést: a bevételi jogot megállapító utalvány bejegyzését tartozásnak, a kiadásiét követelésnek nevezzük. E szerint a *nyitott* kiadási tárczakönyv jobboldali lapja *követelés*, a *bevételi* tárczakönyvé pedig *tartozás*.

Az 1899-ik évi költségvetési törvény, rendes kiadások, XVIII. fejezete,

K ö v e t e l é s

Folyó tételszám	Mely pénztár- nál	T á r g y	Egyenként				Teljesítési czikk	Törlés		Összesen 1898 január 1-től				
			mult évekre		folyó évre					mult évekre		folyó évre		
			frt	kr.	frl	kr.		frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	
1898														
Mult évi hátralék.														
1/7	az X—i adó- hivatal	Bakter János a beteg éjjeli őr helyet- tesítéséért az 1897-iki november 25-én 35208. számú igazgató hatósági ren- delet szerint	10	—	—	—	15	—	—	—	—	—	—	—
2/13	"	Maltér Pál köműves egy ajtó befala- zásáért az 1897-iki deczember 9-én 37612. számú igazgató hatósági ren- delet szerint	22	—	—	—	19	—	—	—	—	—	—	—
										32	—	—	—	—
Folyó utalványozás.														
3	az Y—i adó- hivatal	Térdes Ferencz kövező a hivatalos he- lyiség előtt levő járda helyreállítá- sáért 1898-iki jan. 28-án 2567. sz. a. igazgató hatósági rendelet folytán	—	—	18	37	13	—	—	—	—	18	37	—
4	"	Tüzes Gábor kovács az ablak vas- rácsainak kijavításáért az 1898-iki márczius 25-én 8675. sz. igazgató hatósági rendelet szerint	40	—	—	—	—	—	—	40	—	—	—	—
										72	—	18	37	—
5	"	Lásd még alább a 7-ik tételt.												
6	"	Pala Péter cserepező a fedélzet tata- rozásáért 1898-iki ápril 10-én kelt 12563. számú igazgató hatósági ren- delet szerint	—	—	31	72	31	—	—	—	—	—	—	—
6	a Z—i adó- hivatal	Deszkás Imre asztalos az éjjeli őr fa- köpenyének kiigazításáért 1898-iki május 17-ről 13468. számú igazgató- hatósági rendelet szerint	—	—	8	—	34	—	—	—	—	39	72	—
7	az Y—i adó- hivatal	A 4-ik tétel alatti 40 forintból 1898-iki augusztus 25-iki 16763. számú igaz- gatósági rendelet folytán	—	—	—	—	—	10	—	10	—	—	—	—
8	"	A tűzoltó szerek kiigazításáért Szá- moló József kereskedő 1898-iki szept- ember 27-én 18007. számú igazgató- sági rendelettel	—	—	31	53	38	—	—	62	—	58	09	—
9	"	Apró házi kiadásokért Rendes Kele- men kebelbeli iroda vezető az első félévre 1898-iki augusztus hó 30-án 18673. számú igazgatósági rendelettel	—	—	6	27	41	—	—	—	—	37	80	—
1898 deczember végeig összesen										—	—	—	—	—
Pótutalványozás										—	—	—	—	—
Összes utalványozás										—	—	—	—	—
1899														
Mult évi hátralék.														
1/4	az X—i adó- hivatal	Tüzes Gábor kovács az 1898-iki már- czius 25-én 8675. és augusztus 25-én 16763. számú igazgatósági rendelet folytán ablakrácsokért	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
										30	—	—	—	—
Folyó előírás.														
2	"	Mély Tamás kútmester a vízvezeték megigazításáért 1899-iki január 17-ről 2563. igazgatósági számú rendelettel	—	—	13	42	—	—	—	—	—	—	—	—
3	"	Tiszta Gergely a szemétdödör kihor- dásáért 1899. január 21-én 3617. számú igazgatósági rendelettel	11	50	—	—	—	—	—	30	—	13	42	—
										—	—	—	—	—
										169 frt 39 kr.				

19. czíme, dohányeladás rovatának épületfentartási számlája: 150 frt.

Számfejtetett				T e l j e s í t é s									
Mikor ?	Ki által ?	Összeg		Mely pénztár által ?	A tételre	Kelt	Czikk	T á r g y	Egyen- ként		Össze- sen 1898. január 1-től		Észrevétel.
		frt	kr.						frt	kr.			
1898 1/29	N.	18	37	az X-i adó hiva- tal	3	1/29	13	Térdes Ferencznek	18	37	—	—	
1/20	"	10	—	"	1	1/30	15	Bakter Jánosnak	10	—	—	—	
2/3	"	22	—	"	2	2/3	19	Maltér Pálnak	22	—	—	—	
4/15	"	31	72	"	5	4/15	31	Pala Péternek	31	72	—	—	
5/20	"	8	—	"	6	5/20	34	Deszkás Imrének	8	—	—	—	
								Első félévben	—	—	90	09	
9/30	"	31	53	"	8	9/30	38	Számoló Józsefnek	31	53	—	—	
9/30	"	6	27	"	9	9/30	41	Rendes irodavezetőnek	6	27	—	—	
								Második félévben	—	—	35	80	
								Egész évben	—	—	127	89	
								Hátralék	—	—	41	50	

A baloldali, vagyis: az utalványozást nyilvántartó főhasábnak alhasábokban ki kell mutatni: *a)* a tételek folyó száma és *b)* az utasított vagyonkezelő hivatal megnevezése után, *c)* a cselekvő vagy szenvedő kezdő *hátralékot* tételenként; a bemutatott számla 1—2-dik tétele alatt a mult évről áthozott szenvedő hátralékok vannak felsorolva; *d)* a folyó évi tartozásokat és követeléseket, a főkönyvi példa a 3—9. tétele szerint; *e)* hogy a folyó utalványozásokból mennyi esik póttartalványozásul a *mult*, és mennyi a *folyó* évre? az előbbire példa a 4., az utóbbira a többi tétel; *f)* az esetleges törléseket; mert a kibocsátott utalvány visszavonható, megváltoztatható, s így az utalványozott összeg kifizetése részben vagy egészben megszüntethető. Ennek megfelelőleg a bejegyzés is módosulás alá esik. Erre a célra szolgál a példaul szerkesztett számlán a *törlési* hasáb és a 7. tétel; *g)* végül a törlés után maradó netto utalványozást a mult és folyó évre.

A számla jobboldalán az utalvány számfejtését (érvényesítést) és teljesítését (lerovását) mutató főhasábok foglalnak helyet. A számfejtésről tárgyalásainak rendjén a legközelebbi (XII), a teljesítésről pedig a könyvelés című (XVI.) fejezetben szólunk. Itt világosabb áttekintés céljából csak annyit jegyzünk meg meg, hogy minden számlának ki kell mutatni a (multból és a jelenből származó netto) utalványozást, lerovást és végső hátralékot. Egyébiránt a bemutatott számla magyarázatára az előbb idézett fejezetekben még visszatérünk, de annak tanulmányozását addig is melegen ajánljuk, megjegyezvén, hogy a pénztári számfejtés megjelölésére szánt hasábok, mint ez alább kiderülni fog, a főkönyvnek nem képezik elengedhetlen alkatrészeit és hogy az 1899-diki új számlát a mult évi (30 frt) hátralék átvitelével, csak helykimélés céljából nem nyitottuk (a mint ez a gyakorlatban van) külön lapon.

98. A tárczafőkönyvek vezetése.

(Adatok, kivételek, hátralékok, áthozás, változtatás, külön utalványozás nélkül, követelés, tartozás, valódiság, kétely, függő, akarat, bejegyzés, *a—f*, sorszám, esetek, előjegyzés, felfüggesztés idei, úti előleg, segédkönyv, lekötött hitelek, utalvány megváltoztatás, törlés, storno, viszonylagos számla, visszafizetett úti előleg, bizonytalan rész, helytelenség, egy utalvány több bejegyzés, átutalás, változtatás, sommás számlák.)

A tárczafőkönyvek adataikat rendszerint az utalványozó hatóságok rendeleteiből merítik. Kivételt képeznek a hátralékok és a

már többször említett azok az összegek, melyeket a vagyont kezelő hivatalok árjegyzékek, tarifák alapján teljesítenek. Az előbbieket a mult évi előirásból tételenként, szóról szóra kell áthozni a folyó évi számlára és sem a multban törült, s esetleg újból utalványozott, sem pedig számadási megtérítésekből származó tételekkel nem lehet azokat szaporítani, hanem az ilyeneket mint folyó utalványozást kell bejegyezni. Az utóbbiakat pedig, mint a kezelő hivatalok által külön utalványozás nélkül, saját hatáskörükben teljesített összegeket és mint a melyekről a számtartóság csak a naplókban értesül, ugyancsak ezekből lehet a teljesítés könyvelésekor, vagyis: utólagosan az utalványozásba bejegyezni.

Mielőtt valamely követelést a számla *terhére*, vagy *tartozást* számla *javára* íránk, a könyvvezetőnek szigorú kötelessége az utalvány valódiságáról meggyőződni. Ha a számtartóságnak bármely tekintetben csak a legkisebb kételye is van, vagy az utalvány szövege különféle magyarázatot enged meg: tartozik erről az utalványozó hatóságot értesíteni, s további utasításig a bejegyzést függőben tartani. Ha kétely nincs, vagy el van oszlatva: a vagyonszámla változást úgy kell bejegyezni, hogy ebből az utalványozó-hatóság akarata határozottan megismerhető legyen. Ezért a főkönyvbe az utalvány tartalmának nem csak lényege, hanem esetleg az utalvány szövege is szóról szóra bevezetendő. De legalább is be kell jegyezni: *a)* az utalványozó hatóságot, az utalványozás számát és idejét; *b)* a fizetésre jogosultnak vagy kötelezettnek nevét, lakását, lakhelyét; *c)* a fizetésnek jogcímét és *d)* valutáját, esetleg *e)* részleteit, vagy ha vannak *f)* feltételeit.

Minden számlában a sorszám évenként 1-gyel kezdődik, s egész éven keresztül minden bejegyzés a következő sorszámot kapja. A mult évi hátralék áthozatalánál a folyó évi sorszám a számlálót, a mult évi a nevezőt képezi. A tört sorszám tehát tavalyról áthozott tételt jelez. Az utalványozás bejegyzésénél előforduló esetek igen változatosak. A nélkül, hogy minden lehető esetet felsorolni szándékunk lehetne: megemlítjük a következő nevezetesebbeket.

1. Az *előjegyzés* akkor fordul elő, midőn a jog létrejövetelének valamennyi előfeltétele még nem következett be. De annyi mégis történt, hogy ennek az emlékezet számára való megtartása szükséges. Ekkor az egész esetet, az összegekkel együtt csak a szöveghasámba (*intra marginem*) írjuk. Az érték- és pénzhasámbokba csak akkor tesszük ki az összegeket, midőn a jog létrejövetelének min-

den előfeltétele bekövetkezett. Ilyen előjegyzési eset az, *a)* midőn a fizettség teljesítése valamely felfüggesztő feltételhez, vagy jövő időhöz van kötve. Ez leginkább akkor fordul elő, midőn valamely számlának javára vagy terhére állandó illetményeket kell írunk. Ilyenkor meg kell különböztetnünk, hogy az utalványozott összegből mennyi esik a folyó költségvetési hitelre? mert ezt nem az egész összeg terhelvén, az egész esetet az összegekkel *együtt* csak a szöveg-hasábra *előjegyezzük*, az értékhasábra pedig csak azt az összeget tesszük ki, mely az idej hitelt terheli. A jövő évi számlán azután az egész utalványozott összeget kitesszük a pénzhasábra, mert az egész évre egész összeg esik. *b)* Az *úti előlegeknél* az utalványozott összeg, még a kifizetés után is csak előjegyezve marad, mind addig, míg az útra küldöttel úti számlája alapján a végleszámolást meg nem ejtették és így a kiérdemelt úti költséget végleg meg nem határozták. A hol sok úti előleg fordul elő, ott a különböző úti előlegszámlákon kívül, még azok külön nyilvántartására és leszámolásuk ellenőrzésére úti előlegsegédkönyvet külön szoktak vezetni. *c)* A lekötött hitelek mint követelési (terhelő) hátralékokat kell az illető tárcza-főkönyvekben nyilvántartani és ha csekélységöknél fogva nem szánunk azoknak külön számlákat, akkor az ilyen hitelre érkező utalványokat a régi számlákon csak a főösszeghasábra írjuk, azaz csak előjegyezzük, de úgy, hogy azok különben a követelés bejegyzésének minden kellékével birjanak.

2. A könyvvezetés érdekes esetei közé tartoznak az átvezetett (storno) tételek. *a)* Ha valamely bejegyzett, de még *nem teljesített* utalványt utólagosan megváltoztatnak: ekkor a kisebbedést mint *törlést a törlési* hasábra, a nagyobbodást mint *új követelést vagy tartozást* új tétel alatt kell bejegyezni, s ezzel a könyvvezetés a megváltoztatott vagy visszavont utalvány szerint van rendezve. Ha azonban az összeget már teljesítették, *kifizették*, akkor ezt rendezni a törlési hasábról már nem lehet, hanem egy költött hasonértékű, de ellenkező irányú (storno) tétel bejegyzésével kell hatástalanná tenni. Erre a célra szolgálnak a *viszonylagos számlák*. Ezek alatt a kiadási tárczakönyvekben (a budgetszerű valódi számlákkal hasonnevű, de ellentétes irányú) bevételi számlákat és a bevételi könyvekben (hasonnevű ellentétes) kiadási *számlákat* kell érteni. Ha már most a fizetett összeg kiadás volt, ezt a viszonylagos bevételi számlára, ha pedig bevétel volt, a viszonylagos kiadási számlára kell bejegyezni. Ez által a visszavont utalvány jogilag, s majd a teljesítés által

pénztárilag is ki lesz egyenlítve. *b)* Így kell eljárni nevezetesen az előbb tárgyalt úti előlegek rendezésénél, ha a kifizetett úti előleg részben vagy egészben visszafizetés alá kerül. Úgy tehát, hogy a visszafizetendő összeget az úti költség bevételi számlán tartozásul jegyezzük be. *c)* Ugyancsak *stornoval* kell kiegyenlíteni azt az esetet is, midőn valamely összeg (pl. épületfentartási költség) előreláthatólag ugyanazon egy tárczának több számláját fogja illetni, de hogy minden egyes számlát milyen részben? az a bejegyzés alkalmával még nem bizonyos. Ilyenkor egyelőre az egész összeget az érdekelt számlák egyikére írjuk. Ha aztán a részesedés megállapítható: akkor az egész összeget mutató számláról, az arra már nem tartozó részt storno segítségével elvezetjük, vagyis: ezt a részt a viszonylagos (ellentétes) számlára jegyezzük. Ezzel az eredeti bejegyzést rendezvén, a stornált részösszeget azokra a számlákra írjuk, a melyekre (ha céljukat ismerjük) eredetileg is tartoztak volna. *d)* Egyáltalában mindazokat a helytelenségeket, melyek a gazdálkodásban akár az utalványozásból, akár a kezelésből származnak, a könyvvezetés storno segítségével fejezi ki és rendezi. Jegyezzük meg azonban, hogy a viszonylagosan átfutó számláknak a tárczakönyvekben való létezése, ezeknek a könyveknek budgetszerű, tehát valódi kezelésű tartalmát és egyszeres rendszerű (vagyis: csakis bevételi avagy csakis kiadási) jellegét nem zavarja; mert a tárcza gazdaságára *menyiségi* befolyással nincsenek.

3. Van olyan eset is, hogy egy utalvány alapján ugyanazon összeget több számlán és pedig úgy követelésül, mint tartozásul kell bejegyezni. Ilyen pl. a fizetési előleg és ehhez hasonló más kölcsönök esete. Ezek a főkönyvekben úgy az átfutó kiadások, mint az illetőnek számláján mint követelések egyenként jegyzendők be. A megtérítéseket is mind a két számlára be kell jegyezni, de egyenként csak a személyszámlán, a viszonylagosan átfutó bevételek között pedig csak sommásan. Ha az ilyeneket évközben ugyanazon tárczának valamely más címére utalják át, azt az előbbi czímen mint a kezdő hátralék apadását és az utóbbin pedig mint szaporodását kell bejegyezni. És egyáltalán a tárczának átfutó hátralékai, csak téves feljegyzések helyesbitése vagy átutalás folytán változtathatók. Minden más (pl. behajthatlanság stb.) esetben az illető követelés vagy tartozás, esetleg évközi új hitel igénybe vételével is, csak valódi számlákon egyenlíthető ki.

4. A sommás számláknál arra kell ügyelni, hogy a számlára

írás az utalványok alapján vezetett részletes számlák összesítéséből származik-e? vagy pedig a budgetösszegeket közvetlenül a törvény vagy a hitelfelosztás alapján jegyezzük be? Az első esetben a számlára írás negyed- vagy félévenként szokott történni. Az utóbbiban pedig új bejegyzés csak időközi új (pót-, rendkívüli, elő nem irányzott, túllépő) hitel alapján jöhet létre.

99. §. A forgalmi főkönyv.

(Értelmezése, számvevőszék, vezető, jog, pénzkészlet, lerovás sommásan, részletesen, egészben, egyesek, esetek, berendezés, egész gazdaság, összes, tételesenként, viszonylagos, meghatározás, számlák, *a—e*), valódiak, oldalak, alap, kezelés, utólagos, 1—2., jelleg, kettős, conto corrente, előjegyzés, számít, pénztárak, kötet, különleges.)

Mint az eddigiekből tudjuk, a tárcza-főkönyvekben minden tárcza a maga gazdaságának úgy *jogi*, mint *fizikai* egész vitelét nyilvántartja. De a tárcza-főkönyvek *csak a maguk* bevételi forrásaival és kiadási céljaival foglalkoznak, holott az egész állami gazdaság egy szerves egészet képez. Szükséges tehát egy oly könyvnek a berendezése és vezetése, melyben az egész állami gazdaság mint szerves egység legyen nyilvántartva. Az állami számvevőszék, a mint ezt a maga helyén látni fogjuk, vezet is több ilyen könyvet. De a számvevőszék csak az utólagos ellenőrködés független támogatására van hivatva, s mint ilyen, a kormányon kívül álló hatóság. Ennek könyvei tehát a végrehajtó hatalom gyakorlói által igénybe nem vehetők. Az egész állami gazdaságot egységesen felölelő könyvről tehát magának a gazdálkodó kormánynak kell gondoskodni. Ilyen a pénzügyminiszterium számtartósága által vezetett *forgalmi főkönyv*. Csak hogy az államgazdaságnak a törvények szerint való *jogi* vitele, a miniszteri felelősségből kifolyólag, a tárczaminiszterek hatáskörébe tartozik. Ezért a tartozásoknak és követeléseknek, minden egyes tárczafőkönyvben már meglevő bejegyzése, az egész államgazdaságról vezetendő forgalmi könyvben, a jognak nyilvántartását fölöslegessé teszi. De nem teszik azzá a teljesítéseknek, a lerovásoknak feljegyzését, melyekről az egész kormánynak, de különösen az államgazdaságot vezető pénzügyminiszternek a legmegbízhatóbb adatokkal kell birnia; mert csak ekkor fog oly pénztári készletről gondoskodhatni, mely az egész államgazdaságban mutatózó tényleges szükségletnek megfelel. Minthogy pedig a tárczagazdaság céljainál fogva, a tárczakönyvben minden egyes gazdaság

fizikai vitele is (a teljesítés, lerovás) részletesen be van jegyezve, elég ha a forgalmi főkönyvben az egyes tárczák teljesítései, csak sommásan nyernek kifejezést. Más szóval az államnak budgetszerű vagyis: *valódi* gazdaságból a forgalmi könyvben csak a *lerovást* és ezt is csak *sommásan* kell nyilvántartani.

Annál részletesebben, sőt épen tételenként kell nyilvántartani, az 55. és 95. §-ban érintett azt a forgalmat, melyet a fizikailag lerovott bevételek időben és térben megtesznek azért, hogy akkor és oda jussanak, a mikorra és a hova szánva vannak: a kiadások fedezéséhez. Ez a hullámozása a vagyonnak, a mennyiséget *egészben* ugyan meg nem változtatja, de az *egyes* kezelő hivataloknál mégis más állapotot idéz elő, mint a minő a tárczák alapján mutatkoznék. Gondoljunk csak az egyik időszakról a másikra átmenő pénztári maradványokra, az adott és kapott pénzküldeményekre és váltásokra az 55. §. szerint egymásért teljesített fizetésekre. Mindezek a tárczaszerű kezeléssel együtt alkotják azt a forgalmat, melyet mint egységes egészet egy főkönyvnek felölelni kell.

Az erre szánt forgalmi főkönyvnek is a *berendezése* hódol annak az elvnek, hogy a számtartás rendszerének összhangban kell lenni a gazdaság természetével. Ez a forgalmi főkönyvnél első sorban abban nyilvánul, hogy nemcsak úgy mint a tárczakönyvek: egy valamely tagjáról szól az állami gazdaságnak, hanem ezt az egész gazdaságot a forgalom szempontjából mint egységes *egészet*, egy főkönyvbe öleli fel. Továbbá hogy a forgalom épen a bevételek és a kiadások viszonylagosan ide-oda hullámozásából származván, a forgalmi főkönyv nem: vagy csak a bevételt, vagy csak a kiadást, hanem az *összes bevételt és az összes kiadást* magában foglalja. Még pedig az *átfutó* kezelést *tételenként* oly módon, hogy a forgalmi főkönyvben minden átfutó bevételnek viszonylagosan kiadásban és minden átfutó kiadásnak viszonylagosan bevételben elő *kell* fordulnia. A *valódi* kezelés is ilyen átfutólag, de *sommásan* fordul elő; mert a mennyire függetlenek valamely tárczának bevételei ugyanazon tárcza kiadásaitól *tételenként*: annyira összefüggnek az állami *összes* bevételek az *összes* kiadásokkal. Ezek egymásnak okai és okozatai, s így a valódi kezelés is a forgalomban sommásan *átfutóvá* válik. Tehát méltán foglal helyet a forgalmi könyvben. Ezeknél fogva a forgalmi főkönyv az a *pénzfőkönyv*, mely az egész állami gazdaság pénzkezelését, természetének megfelelő csoportokban, az átfutókat tételenként, a valódiakat sommásan felöleli. És pedig előbb az átfutó vagyonváltozások csoportjait. Addig is,

míg az egész forgalmi számtartást (XIV—VI. fejezetben) megfelelően tárgyalhatnók, megemlítjük, hogy az átfutó csoportok *a)* a kezdő és végső pénzmaradványokból, *b)* a pénzváltásból, *c)* a pénzszállítmányokból és ellátmányokból, *d)* előlegekből és idegen pénzekből, *e)* a különféle bizományos be- és kifizetések-
ből erednek és hogy a számlák is ennek megfelelőleg neveztetnek. Ezen átfutó számlák után következnek, a valódi kezelést rendszerint a budgettörvény rendjében felölölő, valódi sommás számlák. Mint a 266—267. lapon látható, minden számlája a nyitott forgalmi könyv ikerlapjának, egyik oldalán a bevételeket, a másikon a kiadásokat foglalja magában. A forgalmi számlákon tehát, a tárczakönyvektől elütőleg, nincs hely szánva a jog bejegyzésének; mert a forgalomban a vagyonváltozásoknak alapul s elvileg, rendszerint nem valamely megállapított jogeset, hanem az a kezelési tény szolgál, hogy a bevételnek egy viszonylagos kiadás és a kiadásnak egy viszonylagos bevétel felel meg. Más szóval: a forgalom, mint átfutó gazdálkodás az állami gazdaságnak nem (a hatóságok által gyakorlandó) *jogi*, hanem (a foganatosító hivatalok által *teljesítendő*) *kezelési* részéhez tartozik. Ebből az következik, hogy a forgalmi könyvvitelt a vagyonkezelő hivatalok működése után, az utólagos számtartás fokozatai között kell tárgyalni. És kellő tüzetességgel csakugyan ott is fogjuk tárgyalni. A jelen fejezetben, hol épen a *jogot* esetről esetre megállapított utalványoknak bejegyzését tárgyaljuk, csak azért kellett a forgalmi könyvvitelt is szóba hoznunk, mert 1. a kincstári könyvvitelnek nevezetes és sajátos alkatrészét képezi, s mert 2. tényleg a forgalmi könyvvitelnél is kivételkép fordul elő valamelyes *előzetes* bejegyzés.

1. A kincstári könyvvitel tudvalevőleg egyszeres rendszerű könyvvitel. Még pedig azért, mert minden vagyonváltozást, ha többször is, de mindig csak egy irányban tart nyilván. Ezzel ellentétben van a forgalmi könyvvitel. Ez az átfutó vagyonváltozásokat két irányban: úgy bevételben, mint a kiadásban nyilvántartja. A forgalmi könyvvitel tehát nem az egyszeres, hanem a *kettős könyvvitel* jellegével bír. És csakugyan: a forgalmi könyvvitel, a maga helyén (XVIII. fejezetben) tárgyalandó kettős könyvvitelnek *folyó számlájából* származik. Elannyira, hogy mind a kettőnek nemzetközi neve most is conto corrente. Az állam forgalmi könyvvitele tehát eredete és lényege szerint kettős rendszerű, csak hogy az állami számtartás körében, az állami czéloknak megfelelő államosításon ment keresztül.

2. Ennek az átformáló államosításnak egyik eredménye az, hogy noha a forgalom nem megállapított jogeseteken, hanem csak viszonylagos kezelési eseteken alapul, mégis fordulnak néha olyan körülmények elő, melyek előzetes bejegyzés tárgyát képezik. Csak-hogy ekkor ez a bejegyzés nem mint a tárczánál: tartozási vagy követelési jogot állapít meg, hanem a számtartósággal csak olyan valamit közöl, a miből idővel lehet minden és semmi. Az *előjegyzés* alakja itt is az a mi tárczánál: az hogy a bejegyzést az érték-összegekkel együtt csak a szöveg hasábjába írjuk, s így az eset meg van tartva az emlékezetnek a nélkül, hogy egyáltalában *számítna* mindaddig, míg valamely újabb körülmény folytán, az értéket az összeg hasábjába is ki nem tesszük.

A forgalmi főkönyv külső elrendezéséről megjegyezzük, hogy a mint a 43. §. szerint, az átalános és különleges pénztárak, vagy hivatásosan vagy megbízásból, de az állam egész gazdaságára egységesen fizetnek: úgy az ezen pénztárak között létrejött forgalom is egy egységes egészet képez. Az erről vezetett könyv pedig eszményileg épen egy, ha az külsőleg mindjárt vagy harmincz legnagyobb méretű kötetre oszlik is. Ezek közé tartoznak a forgalmi könyvnek azok a kötetei is, melyeket a nem pénzügyi (vasút, ménes, posta-távíró) különleges pénztárakról, az ezeknél utalványozó központi hatóságok számtartóságai vezetnek.

100. §. Egyéb könyvek.

(1—5. alapoké, berendezésük, letéteké, *a—b*, berendezés oka, pénz- és anyag-főkönyv, csere, kettős, *a—d*, zárószámadás, viszonylagos, formák, lényeg, *a—c*, sommás főkönyv, három számla, tárcza főkönyvek, conto corrente, több kötet, kibocsátási, tőkeálladék, hitel- és üreslapok könyve, törzskönyv, három rész, *a—é*, kezelés, külön utasítás.)

Főkönyveket kell még vezetni 1. az alapokról, 2. a letétekről, 3. az anyagokról és 4. törzskönyveket az ingatlanokról.

1. A 19., 55. és 77. §§-ban tárgyalt minden alap gazdaságáról, az ezek vitelével megbízott hatóságok számtartóságai, a tárczák főkönyveihez hasonló berendezésű *alapfőkönyveket* vezetnek, melyek az illő alapok költségvetéseinek avagy, a gazdaság más természetű csoportosításának megfelelőleg van számlákra berendezve. Ezek a számlák azután itt is a bevételi vagyis: tartozási és a kiadási vagyis: követelési jog, valamint a teljesítés vagyis: lerovás felőle-

lésére szánt két oldalra oszolnak. A számlák terhére vagy javára való bejegyzés és általán az alapfőkönyvek vezetése egyebekben is megfelel a tárczakönyveknek.

2. Az állam néha idegen sőt saját értékes dolgait is átfutólag külön kezelteti azért, hogy ez által valamely jog vagy közérdek biztosítást leljen. Az állam gondjai alatt így álló dolgot *letétnek*, *depositumnak* mondjuk és az *két féle* szokott lenni: *a)* általános vagyis: tárczaszerű és *b)* különleges, vagyis: alapszerű. *a)* Az elsőnek tárgya vagy már is az államé és csak azért kezelik külön, mert minden arra vonatkozó adatot még nem ismernek, s így nem tudják, hogy a gazdaság rendjébe hova, melyik tárczába stb. illeszszék be? vagy pedig tárgya nem az államé ugyan, de mégis valamelyik tárcza révén került állami kezelésbe s így ehhez számítják. Mindezekre a letétekre *tárczánként főkönyveket* kell vezetni. Még pedig olyanokat, melyeknek számlái nem a jog és teljesítés, hanem a bevétel és kiadás felölelésére van berendezve; mert a letét *átfutó* vagyonváltozásokat idéz elő. A mely letétnek tárczája meg nem határozható: az a pénzügyi tárczába jő. *b)* Az *alapszerű letétekkel* az állam, mint idegen alapokkal bánik. Ha ezeknek a letéteknek elhasználható és helyettesíthető javait igénybe veszi: akkor az függő adósságot képez és nem csak *tárczaszerű*, de egyenesen *tárcza*-kezelésbe megy át; mert a budgetben az államadósságok fejezetében foglal helyet.

3. Azokban az ágazatokban, melyeknél a gazdaságot nemcsak pénzben, hanem anyagban is, pl. fában, sóban, bélyegben, dohányban, érczben stb. vinni kell: az itt *pénzfőkönyvnek* nevezett tárcza esetleg alapfőkönyvön kívül, *néha* még *anyagfőkönyvet* is vezetnek; mert ezekben az ágazatokban az állam is, dologi jószágot dologi jószággal, az anyagot pénzzel és viszont cseréli ki. A kettős könyvitelnek tehát minden tényezője meg van ezekben az ágazatokban, s ezért a kettős rendszerű könyvvitel életbe léptetése ott nemcsak lehetséges, de szükséges is volna; mert addig az ezen ágazatok zárószámadásában kimutatott eredmények, teljes meggyőző erővel birni nem fognak. Az anyagfőkönyvek berendezése iránt különben az illető gazdasági ágazatokban érvényes utasítások intézkednek. Mégis azokban általában következő négy bevételi és kiadási viszonylagos számlát állapíthatunk meg: *a)* a saját termelésből és gyártásból, *b)* készpénzen való szerzésből és eladásból, *c)* más gazdasági ágakkal való szállitmányokból és ellátmányokból, s végül *d)* az

anyagok természetéből (apadás, párolgás, véletlen többlet stb.) származó változások számláját. Nevezetes itt továbbá az, hogy a pénz- és az anyagfőkönyvek egymásnak viszonylagos főkönyvei, vagyis: hogy ezekben a főkönyvekben rendszeren minden pénzbevétel mint anyagkiadás és minden anyagbevétel mint pénzkadás jelentkezik. Úgy hogy az egyszeres rendszerű könyvvitel formáinak alkalmazása mellett, lényegben mégis kettős a könyvvitel: a kettős rendszer előnyei nélkül!

4. A pénz és anyag viszonylagos nyilvántartásának kifejlődött rendszerét találjuk az államadósságoknál, melyekről: *a)* a hitelügyi számtartóság fejének közvetlen gondozása mellett egy olyan sommás főkönyvet vezetnek, melyben minden adósságnak tőkeálladékát, ennek (a törlesztési terv vagy más visszafizetési módozat szerint való) változásait, s végül a fizetett kamatokat egy-egy külön számlán nyilvántartják; *b)* a költségvetésnek megfelelő számlákkal adósságonként tárcza főkönyveket, továbbá a tárczában átfutó kezelés (az értékek beváltásával megbízott pénzüintézeteknek elszámolásra adott előlegek) nyilvántartására még kettős rendszerű folyó számlákat (*conto corrente*) is vezetnek (XVIII. fejezet); *c)* az anyagfőkönyv épen több kötetre oszlik: *a)* a kibocsátási főkönyv, melyben a kibocsátásra teljesen kész czimletek bevételben és a tényleg kibocsátottak kiadásban vannak; *β)* a tőkeálladék könyve, mely az adósság tőkéjének a czimletek kibocsátása folytán való szaporodásáról és a visszafizetés által való csökkenéséről szól; *γ)* az önmagában pár száz kötetre menő *hitelkönyvek*, melyek az államadósság minden egyes czimletének egész élettörténetét, a kibocsátás keltétől a beváltásig külön számlán tartják nyilván; *δ)* az üreslapok könyve, mely azoknak a félig-meddig elkészített értékpapiroknak nyilvántartása, melyekből valamely czimletet időközben bármely okból megújítanak.

5. Végül a főkönyvekhez kell sorolnunk a törzskönyveket is, melyek az állam ingatlan vagyonának lényeges ismertető jeleit, mindenkori álladékát és értékét részletesen és hiven kimutatják, s a melyekben ezért minden változást azonnal nyilvántartásba kell venni. Három részből szoktak állni. A tulajdonképeni törzskönyvből, melyben következő fejezeteket (számlákat) különböztetünk meg: *a)* földbirtok, *b)* építmények, *c)* az ingatlanokhoz tartozó jogok, *d)* az ingatlanokat terhelő szolgalmak és egyéb terhek, *e)* épületek felszerelése; továbbá a részletes leírásokból, melyek újból a törzskönyv beosztását követik, s végül a térkép- és okmánytárból, me-

lyet az ehhez tartozó rajzokkal, jegyzőkönyvekkel stb., a törzskönyv beosztásának megfelelő csoportokban kell kezelni. Egyébiránt a törzskönyvek berendezésének és vezetésének részletes szabályait, az illető ingatlanok neméhez és rendeltetéséhez képest, külön utasítások szokták megállapítani.

101. §. A bejegyzési záradék.

(Megtörtént, 80. §, egyszerű, könyvviteli, tartalma, pl., fogalmazvány, tisztázat, bejegyeztetett, visszaküldés, vétség, felelősség, sérelem, védelem, számvevőszék.)

Bármikor és bármely könyvbe jegyez be a számtartóság valamely vele közölt ügydarabot: annak hogyan és miképen való megtörténtéről *záradékban* (80. §.) tesz bizonytságot. Az *egyszerű* bejegyzésnél a könyv lapjára, esetleg tételszámára való hivatkozással, magára az ügyíratra kell vezetni a záradékot. A *könyvviteli* bejegyzésnél azonban, a záradéknak magában kell foglalni a könyv lapszámán kívül, a számlának (költségvetési vagy más teljes) nevét és tételszámát. Például így: bejegyezte a pénzügyminiszteri számtartóság a saját tárczakönyvének 72-ik lapján, 1899. költségvetés törvény, rendes kiadások, X. fejezet, 7. címének 3. rovatára: az iroda költség számla 18-ik tétele alá. Ezt a záradékot reá kell vezetni úgy az ügydarabra, mint magára az elküldendő utalványra. Ennek tehát a záradék és az aláírások híjával teljesen elkészítve kell a számtartósághoz érkezni, hogy így a számtartóság az utalványnak nemcsak fogalmazványát, hanem az utalvány tisztázatát is, a számszerű adatok helyes bevezetése tekintetében vizsgálat alá vegye.

A bejegyzési záradékot az utalvány tisztázatába, ha nem is mindig szükséges, de czélszerű bevezetni; mert ez úgy a pénztár, mint számtartóság további tárgyalásainak irányadóul szolgál. Ha azonban a záradék szövege az utalványból ki is marad: a szabályszerű bejegyzés megtörténtét a számtartóság főnöke magán az elküldendő utalványon „bejegyeztetett” szóval és aláírásával mindig tartozik bizonyítani. A gazdasági rend és pontosság fentartása céljából a pénztárak utasítva vannak, hogy a számtartósági aláírás nélkül érkező utalványokat az utalványozó hatósághoz teljesítetlenül visszaküldjék. Ha ezt nem teszik és egy ilyen nem ellenjegyzett utalványt teljesítenek: a fegyelmi vétségen kívül az államkincstárra vagy magánosokra háramolható károkért vagyoniilag felelősek.

A bejegyzési záradék azonban *nem* csak azt jelenti, hogy az utalványt az államgazdasági számtartás alaki rendjébe besorozták, hanem a 94. §-ban tárgyalt rendeletre szóló bejegyzés esetében, a záradék a mellett tanuskodik, hogy a számtartóság nézete szerint, az utalvány kibocsátása által, ha különben tán a külső rend megtartásával is, de valamely törvényt vagy szabályt megsértettek, s így a gazdaság belső rendjén sérelem történt. Az ilyen utalványozás esetében a bejegyzést megparancsoló rendeletet, a számtartóság saját védelmére gondosan megőrzi, s hogy a bejegyzés a rendeletre történt: ezt utalvány fogalmazványába vezetett záradék legelső szava gyanánt említi. Az utalvány tisztázatán pedig a számtartóság főnöke, midőn az utalványt ellenjegyzi, egyszersmind a „rendeletre“ szót neve fölé írja. Hogy az ilyen utalványokról ellenőrzés céljából az állami számvevőszék hogyan értesül: erről a XVII. fejezetben lesz szó.

XII.

PÉNZTÁRI SZÁMFEJTÉS.

102. §. A pénztári számfejtés értelmezése és gyakorlói.

(Felosztás, különbség, hasonlatosság, új vizsgálat, okai, idő, ellenőrzés, utalvány és nyugta, jogosság, valóigazság, fogalma, hivatott, tárgyilag, személyileg, bejegyzés, ügydarab, külön, függetlenség, helyben, összevágás, számtartóság, ellenőr.)

Kétféle számfejtést ismerünk. Közigazgatásit és pénztárit. Az előbbit már a IX. fejezetben tárgyaltuk, s mint nevök is mutatja, mindketten megegyeznek abban, hogy tevékenységük valamely gazdálkodási eljárásnak, alapul szolgáló számműveletre irányul. De különböznek egymástól abban, hogy az első az *utalványozó* hatóság, az utóbbi a *kezelő* hivatal gazdálkodási eljárására, vagyis: az első a rendeletre, az utóbbi a rendeletnek foganatosítására irányul. Az első tehát a gazdálkodásnak jogi, az utóbbi fizikai vitelét támogatja. Ennek helyes felfogására, azonkívül a mit az 59. szakaszban elmondottunk, megjegyezzük még, hogy ha a hatóságilag kellően kiállított és a számtartóság által kellően bejegyzett utalvány a vagyont kezelő hivatalhoz érkezik: akkor ez annak teljesítéséhez foghat. Mielőtt azonban a teljesítés megtörténnék: ennek a teljesítésnek módozatait még egyszer vizsgálat alá kell venni. Ennek kettős oka van. Az egyik az, hogy bármennyire jól szerkesztették meg az utalványt: abban még sem lehetett mindent elmondani, a mit a vagyont kezelő hivatalnak, a foganatosításnál szem előtt kell tartani. Nem különösen azt, melyek az utalvány kibocsátása és foganatosítása közti időben jönnek létre. Így nevezetesen a mindenféle című levonásokra, időközi kamatok mennyiségére stb. az utalvány tekintettel nem lehetett. De meg: a legjobb ellenőrzés (ha sikerül)

az előzetes, s ezért lehetőleg ilyennel kell biztosítani, hogy a minek az utalvány szerint *történni* kell: a bemutatott nyugta szerint ugyan *az történjék* és viszont, hogy a bemutatott nyugta, ellen-nyugta hibátlanul igazolja, az utalvány alapján *jogosan* teljesítendő vagyonváltozásnak *valóigaz* megtörténtét. Ebből a célból vizsgálat alá venni és összehasonlítani kell: a könyvi bejegyzésben számtartásilag kifejezésre jutott jogot és az ennek teljesítésére irányuló nyugtát (ellennyugtát), s csak ez után lehet a foganatosítást tényleg megejteni. A *pénztári számfejtés* alatt tehát oly számtartási eljárást *értünk*, mely a vagyonváltozásra irányuló jog bejegyzésének és a teljesítésére irányuló tevékenységnek megvizsgálásából és összehasonlításából áll.

A kérdés csak az, hogy erre ki lehet hivatva? *tárgyilag* véve az, a ki erre az eljárásra szükséges adatok birtokában van és ha többen volnának ilyen: ezek közül az, a ki legalább is egyenlő eredmény felmutatása mellett azt kevesebb fáradsággal csinálhatja; *személyileg* pedig az, ki az ellenőrzendő kezeléssel szemben több függetlenséggel bír. Az előbbire a számtartóságnak a már megejtett könyvi bejegyzései alapján, föltétlenül birni kell a szükséges adatokkal. Sőt azok nála már alakilag is oly rendben vannak, hogy azok alapján, az eset foganatosíthatásának föltétlenül megítélhetőnek kell lenni. Az igaz, hogy az időközben hozzá érkezett rendeletből már a pénztárnak is tudni kell a vagyonváltozás elrendeléséről. De tekintettel arra, hogy a számtartóság nemcsak az utalványozási rendeletet, hanem a vele eredetben közlött ügydarabból az egész ügyesetet ismeri és hogy a számtartóságnál az adatok már forma szerint jegyezve vannak, (míg a pénztárnak ebből a célból még külön kellene azokat feljegyezni) de különösen tekintettel a számtartóságoknak a kezeléssel szemben való teljes függetlenségére: a pénztári számfejtést, a hol csak lehet, a számtartóságokra bizzák.

De hol nem lehet ez? elvileg mindenütt lehet, de tényleg nem ott, hol a számtartóság nem a kezelés székhelyén van. A számfejtésnek épen abban rejlik egyik becse, hogy a foganatosítást megelőző, mintegy utolsó órában veszi az ügyesetet vizsgálat alá ha valjon az foganatosítható-e vagy nem. Ezért a foganatosításnak időben is annyira össze kell vágni a számfejtéssel, hogy e két tény között, a foganatosítást *módosítható* valamely időmennyiségnek elfolyni nem szabad. Ez pedig bajosan volna kikerülhető, ha szám-

vevőség és pénztár egymástól távol fekszenek. Tisztán csak a számfejtés céljából a pénztár székhelyén külön számtartókat tartani költséges volna, akkor midőn úgyis minden *kezelő hivatalban* a hivatal számtartásának vezetésére számtartónak lenni kell. Vegyük tehát már itt tudomásul, hogy minden számvevőség az általa könyvileg bejegyzett vagyonváltozásokat rendszerint számfejti is, ha az ezeket teljesítő pénztár helyben van. Ellenkező esetben a pénztári számfejtés megejtése, a kezelő hivatal ellenőrének, számtartójának teendői közé tartozik, s erről a XIII. fejezetben fogunk szólni.

103. §. A számfejtő könyvek és ezek vezetése.

(Közvetetlen, elvileg, tényleg, számfejtőkönyv, fő- és számfejtőkönyv, táblázat, csoport, egyén, berendezés, bejegyzés, forgalmi, előjegyzés, pénzhasáb, értesítés, következő hónap, levonások, szolgálati díj, részletek, adómentesség, visszatérés, bíróság, érintetlen, esetek, végzések, nyugta, elszámolás, iratok, kamat, költség, közigazgatási lefoglalás, adók, tisztii biztosíték, térítvények.)

Az előbbi §. szerint az utalványozott jog könyvi bejegyzésének, közvetlen célja a pénztári számfejtés. Ebből következik, hogy a számtartóságoknál vezetett minden főkönyv, a helybeli pénztár minden fizettségére *elvileg* számfejtő könyv is. *Tényleg* azonban csak a változó illetményekre nézve; mert a főkönyvekben az állandó illetményekre nézve rendszerint csak sommás számlák vannak. Az állandó illetményekre az egyénenkénti részletes számlák, külön segédkönyvben vannak és a pénztári számfejtés is ebből történik. Az ilyen segédkönyvek rendszerint négy évre rendeztetnek be és csak számfejtő könyveknek mondjuk, megkülönböztetésül az előbbi a *fő- és számfejtő* főkönyvektől. Ezek szerint a változó illetményeket a számtartóságnál főkönyvben számfejtik. Tekintettel a 258—9-ik lapon szerkesztett fő- (és most már számfejtő-) könyvre: nem látszik szükségesnek a változó illetmények számfejtő könyvét külön táblázatos példával megvilágítani. Annál inkább kell ezt tennünk a *csak* számfejtőkönyvvel; mert tudvalevőleg a tárczafőkönyv egy számlája rendszerint, a költségvetési törvény egy legalsó csoportjának felel meg, s mert egy ilyen csoportban rendszerint több egyének illetménye van összefoglalva. Már most mindezt a különböző egyének saját különböző viszonyaihoz képest, egy számlán nyilvántartani nem lehet. Tehát minden egyesnek *külön* számlát kell nyitni és ezek eredményét időnként sommásan lehet a főkönyv megfelelő szám-

lájára írni. De ezek a külön állandó illetményi *személyszámlák* igen elütők a főkönyv *dologi* számláitól; mert az állandó illetményi követelés bejegyzése, rendszerint kevesebb tételben történik, mint számfejtésük és teljesítésük. Ezért az állandó illetményi számfejtőkönyvek számláin, a bejegyzésre jelentékenyen kevesebb tért hagynak, mint a teljesítésre. Egy ilyen számla van a 278-ik lapon, melynek hasábrendszerre az államgazdaság különböző ágának természetéhez képest változik ugyan, de magát az állandó illetményi számfejtőkönyv számlájának alapul szolgáló gondolatot kellően megvilágítja, valamint azt is, hogy az állandó illetményekre vonatkozó rendelkezések nem mindig valamely bevétel vagy kiadás közvetlen foganatosítása iránt intézkednek, hanem gyakran azoknak megszüntetését, fölemelését letiltását, leszállítását és különféle fizetési módzatait állapítják meg. Mind e körülményeket az egyéni számlákra részletesen be kell jegyezni.

A forgalmi főkönyvbe jegyzett vagyonváltozásoknál is meg kell különböztetni, hogy ezek állandók-e vagy változók? Az előbbiek számfejtése a forgalmi főkönyvnek segédkönyvéül vezetendő külön számfejtőkönyvben történik. Az utóbbiak magában a forgalmi főkönyvben számfejtendők. Minthogy pedig itt számfejtési hasábok nincsenek: a számfejtés megtörténtét az által kell jelezni, hogy az addig csak előjegyzett összeget most a pénzhasábra kiírjuk. Különböben a forgalmi tételekre vonatkozólag a hatóságoktól, vagy pénztáraktól a számtartóságokhoz érkezett minden néven nevezhető *értesítés* a forgalmi főkönyv megfelelő számláján *előjegyzendő*. És ha valamely előjegyzett forgalmi tétel, az előjegyzési hónapban nem kerül számfejtés alá: az eredeti bejegyzésre való hivatkozással az, hónapról hónapra röviden újból előjegyzendő.

A számfejtésnél nagy figyelemmel kell lenni a különféle levonásokra. 1. *Szolgálati díj* alá esik *egyszer* minden 300 frtot meghaladó állandó illetmény, melyet végleges kinevezés vagy előléptetés alapján utalványoznak. Kivétel csak némely tanítói, közalapítványi és erdészeti kinevezés. A szolgálati díj összege az ezzel terhelt illetménynek $\frac{1}{3}$ -da, melyet rendszeren 12 havi egyenlő részletben vonnak le, mely idő alatt a szolgálati díjjal terhelt része a fizetésnek adómentes. Ha valaki az államszolgálatból kivál és ismét visszatér: a szolgálati díjat csak a réginél magasabb illetményekért fizet. 2. A köztisztviselők fizetésének birói lefoglalhatása iránt az 1881:IX. törvényczikk, s nevezetesen ennek 54—64. szakaszai

Székely Balázs, számmellenőr.

[illegible]

intézkednek, mely szerint annak legfelebb csak egyharmada vehető végrehajtás alá, de ez is úgy, hogy 800 frt érintetlenül marad. A nyug- és kegyélvezményekből, s a katonaházassági biztosítékokból legalább 500 forintnak kell épen maradni. A lakpénz csak lakbér fejében foglalható le. Ha a követelés feleség, szülők, gyermekek tartására irányul: ekkor a nyugdíj egészen, a szolgálati járandóság pedig 300 forintig foglalható le. A napi díjakból csak a napontai 1 frt 50 krt meghaladó rész foglalható le stb. A bíróság foglaló végzései az utalványozó hatóság útján jutnak a számfejtőhöz. A közvetlenül hozzáérkezett ilyen végzéseket az utalványozó hatósághoz terjeszti. A foglalást szenvedő tisztviselő egész havi illetményét nyugtatja ugyan, de a birói végzés értelmében a végrehajtatónak járó összeg levonandó és hallgatólag visszatartandó. A kijáró rész, a kincstári térítmények és adók már ekkor véglegesen elszámolandók. A visszatartott összeg pedig a végrehajtatónak szabályszerűen bélyegzett nyugtáján számfejtendő, s erre kifizettetvén: ugyanazon czímen számolandó el, a melyen le lett foglalva, pl. mint fizetés, nyugdíj, lakpénz stb. Az egész tartozás törlesztése alkalomával a végrehajtó kezében lévő birói végzés és kötelezvény, vagy váltó bekövetelendő. Az előbbit a nyugtához kell csatolni, az utóbbiak pedig a végrehajtottnak kézbesítendőek. Ha a tőke mellett kamatok és költségek is lettek megítélve és az ítélet másképp vagy sehogy sem intézkedik: legelőbb a költségeket, ezután a kamatot s csak végül lehet a tőkét kiegyenlíteni. Arra az időre, melyen át valamely részlet a pénztárnál levonva, a végrehajtó által felvehető volna: kamat nem jár. A közigazgatási lefoglalás iránt az 1883: XLIV. t.-cz. intézkedik. 3. Levonandók továbbá a IV. osztályú kereseti adó, esetleg az általános jövedelmi pót-, út- és községi adó, lehető tiszti biztosíték (XIV. fejezet), fizetési és úti előleg, s szolgálati egyéb térítmények.

104. §. A fizetési okmányokról.

(Jogosság, valóság, rendelet, nyugta, kivétel, összehasonlítás, okmányok kellékei, nyugta tartalma, kézjegy, rongálás, javítás, eredeti, bizonyító aláírás, nyugellátás, özvegy, beteg, iskolás, kor, fizetési könyv, céljuk, berendezésük, másodlat, átutalás, kivonat, bizonylat.)

Fizetési okmányoknak azokat nevezzük, melyek a fizetés jogosságát és valóságát igazolják. Az elsőt az utalványozó hatóságtól érkező *rendelet*, az utóbbit a fizetést fölvevő vagy teljesítő által

adott *nyugta* (ellennyugta), esetleg az ezekkel összefüggő egyéb okmányok képezik. Az előbbiekről már a X. alatt értekeztünk. Az utóbbiakat pedig csak a számfejtés alkalmával mutatják be a számfejtőnek. Így tehát most van helyén ezeket behatóbban megfigyelnünk.

Minden vagyonváltozásról a fél nyugtát, illetőleg ellennyugtát tartozik adni. Az utóbbi csak a lajstromokban, vagyis: sorkönyvekben elszámolt, valamint a jelen §. végén tárgyalt fizetési ívekben nyugtázott összegeknél mellőzhető. A bemutatott okmányokat a számfejtő az utalványozás bejegyzésével összehasonlítva: meggyőződést iparkodik szerezni, hogy csakugyan kell-e fizetésnek létrejönni? s hogy a bemutatott okmányok tartalma a bejegyzéssel egyez-e? s hogy különösen a bemutatott okmányok *valódiak, szabályosak*, s így *jogérvényesek-e?* A bemutatott nyugtának a nyugtatott összegről számokkal és betűkkel, a fizetség valutájáról és jogcíméről, helyéről és idejéről, a fizető vagy felvevő nevére kell nyilatkozni és az erre törvényesen hivatottak által kell kiállítva lenni. Ha az okmány kiállítója írni nem tud: ennek neve, helyette a szokásos kézjegyeknek odatétele mellett aláírandó, s két tanú vagy közjegyző által hitelesítendő. Lényeges részeiben vakart, rongált vagy az eredeti szöveget olvashatlanul kijavított okmányok: nem fogadhatók el. Az olvashatólag kijavítottak is csak akkor, ha a kiállító a kijavítást külön aláírásával elismeri. Hiteles másolatok és másolatok eredeti helyett csak az utalványozó hatóság engedélyével fogadhatók el.

Különös figyelmet igényelnek azok az okmányok, melyek a kiállítón kívül még valamely szempontból bizonyító aláírást igényelnek. Ilyenek különösen a végleges vagy ideiglenes nyugdíjat, kegy- és ellátási díjat, nevelési pótlékot élvezők nyugtái. Ezek a kiállító életbenlétének igazolásául a háztulajdonos és a községi előljáró által láttamozandók. Özvegyeknél megjegyzendő, hogy azok nem mentek férjhez? s az árvák nem részesülnek-e valamely más ellátásban? Az iskolába járó árváknál iskolai, betegség tartamára engedélyezett összegek kifizetésénél: hivatalos orvosi bizonyítvány szükséges. Meg kell figyelni továbbá, hogy a csak bizonyos életkorig élvezhető összegek annak a kornak elérésével meg legyenek szüntetve, stb. stb.

Az állandó illetmények számfejtése mindig a *fizetési*, az *adó*-stb. *könyvek*, *ívek* mellett történik. Ezek a *könyvecskék* is külön

mutatják ki a jogot és a teljesítést. Céljuk, hogy a megtörtént fizetést a vagyont kezelő hivatal *nyugtázza*, illetőleg *ellennyugtázza*. Ezeknek a táblázatos könyvecskének kiszolgáltatása mindig a számfejtőség (számtartóság vagy pénztár) dolga és rendszerint úgy elő vannak készítve, hogy csak ki kell tölteni, vagyis: a teljesítésre vonatkozó adatok, a fizetési részletek, ezek lejárási ideje, a föltételek, levonások, letiltások, ezek megszüntetése stb. esetről esetre azokba csak bevezetendők. Másodlat az egyszer kiállított könyvecskéről csak az utalványozó hatóság engedélyével állítható ki. Ha valamely befizetési könyv már megtelt vagy az utolsó részletet is lerovták: a fizetési könyv átveendő, s az előbbi esetben a folytatásra új könyvet, az utóbbiban pedig az egész befizetett összegről nyugtát kell kiszolgáltatni. A *kifizetési* könyvet azonban a kifizetést megszüntető hatóság nevének és a rendeletnek, szám és keltezéssel való bejegyzése után vissza kell adni a félnek.

Ha valamely állandó illetményt áthelyezés, előléptetés stb. folytán egy másik pénztárhoz utalnak át az átutalás önmagára a fizetőségre még nem elég, hanem a számfejtő-hivatal (tartozási?) *kivonat*ot szerkeszt a *számfejtőkönyv* arról a *lapjáról*, hol eddig a szóban forgó illetmény számfejtetett, s az esetleg erre vonatkozólag birtokában lévő egyéb okmányokkal együtt azt, bejegyzés céljából annak a számfejtőségnek küldi, hol az illetmény jövőben számfejtetni fog. Az eljárást illetőleg utalunk a 282-ik lapon bemutatott példára, megjegyezvén, hogy a számfejtőhivatal a számlakivonat, az átutalt illetmény első részletének fölvételéről szóló nyugtához csatolja. Az üresen érkezett bejegyzési bizonylatot pedig levágva és kitöltve az átutaló számfejtő hivatalhoz kell visszaküldeni.

105. §. Be- és kifizetések számfejtése.

(Minden számfejtendő, kivétel, pénz, átvétel, feltétel, letét, kés. kamat, lejárát, határidő-naptár, részletek, azonosság, letétjegyek, értesítés, gyám gondnokoltak, jogi, elhaltak, bélyeg, lelet.)

a) Számfejtés nélkül még *befizetést* sem szabad elfogadni. Kivétel a hatósági letét és a postán jött érték. Az előbbinél a hatóság kísérő *jegyzéke* az irányadó. A befizetésekre nézve pedig az az elv, hogy ilyet mindenki önmagáért és másért teljesíthet, s tehát *pénzt visszautasítani nem szabad*. Ezért az utalványozás nélkül érkező pénzek is mint letétek mindig számfejtendők. A befizetéseknél különös figyelem fordítandó arra, hogy azok kellő idő-

1566.
1898. szám.

1898. évi költségvetési törvény XVI. fejezet.
22. czim, fizetés rovat.

Számfejtőkönyvi kivonat.

Székely Balázs számellenőr tartozik az állandó illetmények számfejtőkönyvének 250-ik lapja szerint:

A t a r t o z á s n e m e	Összege	
	frt	kr.
Tiszti díjak.....részlet.....forint.....krajával 18.....tól kezdve	—	—
Túlélvezett.....18.....-ra évi..... forint után	—	—
Fizetési előleg húsz részletben 11 forint 15 krajczárjával.....	45	—
Birói tilalmak a mellékeltdarab végzés (kimutatás) szerint	—	—
Úti költségtérítmény 2 frt 73 kros részletekben ...	16	38
Összesen ...	61	38

Szóval: hatvanegy forint 38 krajczár.

Az állami (és községi) adó $900 + 200 = 1100$ frt illetmény után 1898. évi június hó végéig meg van fizetve.

A m. kir. x-i pénzügyigazgatóság 1896. évi 26953. szám alatt kelt rendeletével utalványozott 900 frtnyi — krnyi évi fizetést (^{esetleg} nyugdíj- vagy kegydíj _{nevelési pótlék stb.}) 1898. évi június hó végével, a 350 forintnyi évi lakpénzt 1894. évi május hó végével, a 200 forint — krnyi fizetési pótléket 1898. évi június hó végével: 1898. évi 16455. sz. alatt kelt rendeletével megszüntette.

A magyar kir. pénzügyigazgatóság számtartósága.

Budapest (Pest), 1898. július hó 2-án.

N. N.
számtanácsos.

(P. h.)

N. N.
számtiszt.

1463.
1892. szám.

Bejegyzési bizonylat.

Az ottani állandó illetmények számfejtőkönyvének 250-ik lapja szerint, az 1898-iki költségvetési törvény XVI. fejezete 22. czimének fizetés rovatán Székely Balázs számellenőr terhére előjegyzett térítmények, összesen 72 frt 63 kr. az 1898. évi július hó 2-án 1566. szám alatt kelt számfejtőkönyvi kivonat alapján, az itteni állandó illetményi számfejtőkönyv 49-ik lapján, a XVI. fejezet 22. czimének fizetés rovatán **be van jegyezve.**

A magyar királyi bányagazgatóság számtartósága.

Selmeczbánya, 1898. július hó 13-án.

N. N.
számvizsgáló.

(P. h.)

N. N.
számellenőr.

ben történjenek, s ezért számfejtés alkalmával esetleg a késedelmi kamatokra tekintettel kell lenni. Egyébiránt oly gazdasági ágaknál, melyeknél a befizetések határideje, ezek sokasága és különfélesége miatt, a fő-, illetőleg számfejtő-könyvekben kellően nyilvántartható nem volna: a számfejtő kötelessége azokról külön nyilvántartást, vagyis: határidő-naptárt (skadencz) úgy szerkeszteni, hogy az év minden napjára eső fizetések a naptár napi hasábjában vagy lapján följegyezve legyenek. Az állandó befizetéseknél a későbbi részletnek hátralék előtt való törlesztéséhez, hatósági engedély kell; ezért minden fizetés alkalmával előbb a régi és folyó részletek törlesztendő, s csak a maradó összeg számfejtendő, mint előzetes fizetés. Ha kamatozó követelést törlesztenek: előbb a kamatokat s csak ezután lehet a tőkét törleszteni.

b) A kifizetések számfejtésénél legelső kérdés, hogy a fizetési okmány bemutatója a pénz felvételére jogosítva van-e? Ha ismeretlen egyén jelentkezik, személyének a felvételre jogosított személylyel való azonosságát, ismert tanuk által vagy más módon, esetleg magán a fizetési okmányon igazolni tartozik. A letétjegyeket vagy az állam által netán kiszolgáltatott más elismerő leveleket az illető értékek kiszolgáltatásával vissza kell venni. Olyan kifizetésnél, mely egyszer mindenkorra történik, köteles a fél az erre vonatkozó értesítést is bemutatni, melyen a megtörtént számfejtés szintén feljegyzendő. Kik vagyonuk fölött nem rendelkezhetnek: magok részére fizetéseket nem vehetnek fel. Erre úgy mint a jogi személyek részére, törvényes képviselőjük van hivatva. Az elhaltak hátralékos illetményeit a hagyatéki tárgyalás befejezése előtt, csak a hagyatéki bíróság által erre felhatalmazottnak, a tárgyalás befejezése után, pedig az igazolt örökösnek szolgáltatják ki. Különös figyelem fordítandó a nyugtának bélyegköteles voltára, s hogy a bélyeg kellően átírva legyen. Szabálytalanság esetében a bemutatót erre figyelmeztetni kell, s vonakodás esetében a számfejtés ugyan megejtendő, de bélyegjövedéki kihágásról azonnal (lelet) jelentés teendő. A nyugtának a bejegyzéssel való összehasonlításánál különösen megfigyelendő, hogy esedékes-e csakugyan az összeg? s nem évült-e már el? nincs-e már számfejtve? mely részlet következik? s vannak-e és milyen levonások? A hivatalból származó levonások, megelőzik a magánköveteléseket, s a fizetés lefoglalható részének, csak az előbbieket után fenmaradó része fordítható az utóbbiak kielégítésére.

106. §. Eljárás a számfejtésnél.

(Korlát, darabka, bejegyzés, összehasonlítás, bal és jobb szeglet, vidimálás, záradék, tartalma, külön, kalitka, aláírás, bélyeg, fizetési jegyzék, jegy, 100 frt, nemegyezés, kijavítás, megtagadás, hibás, felvilágosítás, kiadási hasábok, teljesítési czikkely, bevételek, pecsét alatt, pénztáros, felelősség, nagyzolás.)

A számfejtőt a közönségtől korlát választja el. Az ezen át számfejtésre adott nyugta sarkáról az átvevő egy darabkát lehasít, s azt a félnek visszaadja, hogy ez a számfejtés megejtése után annak bemutatása és a nyugtához való illesztése által igazolhassa magát. A számfejtő a nyugta megtekintése után felkeresi a fő- és esetleg számfejtőkönyvet, s ennek azt a lapját, hol a számfejtendő vagyonváltozásnak rendszeresen bejegyezve lenni kell. Az így talált bejegyzéssel összehasonlítja a nyugtát, s annak eredményét legelőbb is a pénztári okmányon fejezi ki. Ez úgy történik, hogy legelől az okmány felső bal szegletére, a fő- vagy számfejtőkönyvnek azon lapját és tételét jegyzi fel, hol a szóban forgó összeg bejegyezve van. Jobb szegletre pedig a számadási évet és annak a naplónak nevét jegyzi, melyben az esetet a pénztár elszámolni fogja. Azután a nyugtának azon kifejezéseit, melyek a be- vagy kifizetés kellekeit foglalják magukban, valamint az összegeket is, a vizsgálat jeléül (a „vidit“-ből származó v. betűnek elpipásított alakjában) aláhuzza. Végül az okmány szövegén alól, vagy ha itt hely nem volna, annak tiszta hátlapján, de minden esetre közvetlen a szöveg után a *számfejtési záradéknak* kell következni. Ebben a nyugtázott és ebből levonandó, valamint a kifizetés alá kerülő maradék összeget megfelelő számtani rendben felsoroljuk és pedig külön a véglegesen most már elszámolandó és külön a letiltás folytán visszatartandókat. Végül a maradékot kifejező összeget vastag tollvonásokkal úgy bekalitkázzuk, hogy a zárt térben más jegynek helye teljességgel ne legyen. Így: „kifizetendő 200 azaz: kétszáz frt.“ Erre a nem törtszámalakban irt kelet, olvasható aláírás, és a hivatalos pecsét következik. Megjelölendők a számfejtett nyugtán, az esetleg ehhez csatolt okmányok is.

Visszaélések megelőzése céljából néhol a számfejtő és pénztáros időnként valamely titkos jelben is megegyeznek, melyet az előbbi a számfejtéskor tesz a nyugtára. A 100 frtot meghaladó változó illetménynek és a lefoglalt összegnek a lefoglaló részére való számfejtését, a számfejtő közvetlen előljárója is aláírja. Mihelyt

valamely okmányon számfejtési záradék van: az azon lévő bélyegek oly keresztvonással látandók el, melyek egymást a bélyeg közepén metszik. Ha jegyzék mellett mutatnak be számfejtés céljából egyszerre több nyugtát: ezek mindenikén a záradéki számítások megteendők ugyan, de az egészről aláírással és pecséttel ellátott záradékot kell a jegyzékre vezetni. Ha a nyugtának a bejegyzéssel való összehasonlításakor, a nyugta adatai a bejegyzés adataival nem egyeznek, vagy ha a nyugtában az összeg, az időszak vagy az aláírás kijavítottak, akkor a számfejtést nem csak meg kell tagadni, hanem a bemutatott okmány szövegén keresztül ráírandó, hogy „hibás”. Felvilágosítást a bemutatónak csak abban az esetben lehet adni, ha az igény és a felvételre jogosultság kétségtelen. Javítani pedig a számfejtőnek a nyugtában az időszakot és az összeget (krajczárokat kivéve) nem szabad.

Ezután következik a fő- vagy számfejtőkönyv számfejtési hasábjainak hivatásuk szerint való kitöltése, még pedig úgy, hogy a kiadási tárcza-fő- és számfejtőkönyvnek a számfejtés alkalmával még a teljesítési hasábjait is kitöltetik. Kivéve a teljesítési cikkelyre vonatkozó hasábokat, melyeket a naplózás után és ennek alapján, az illető naplócikkek számjegyeivel kell kitölteni. A bevételek teljesítési hasábjait azonban csak a teljesítés után szabad kitölteni.

Az egyszer mindenkorra történő fizetéseknél, a fél kezében levő hatósági értesítést tőle be kell kérni és esetleg ugyanezen fizetésre vonatkozó többi okmánnyal, a számfejtés hivatalos pecsétje alatt összevarrandó vagy ragasztandó, s a félnek a pénztárosnál leendő bemutatás céljából így kézbesítendő.

Ha így a számfejtés úgy a fizetési okmányokon, mint a számfejtőkönyvben, s esetleg ha ilyen van, a fizetési ívben is kifejezést nyert: a fél a fizetés megejtése és így a tulajdonképen való fogatósítás céljából a pénztárhoz utasítandó, mely azt rendszerint a számfejtési záradék szerint teljesíti is. De nem köteles teljesíteni, mert a számfejtés a pénztári fogatósításra hivatott tisztviselőt, nem fosztja meg azon jog és kötelezettségtől, hogy a fizetésnél a bemutatott okmányokat *lehetőleg* szemügyre is vegye. Szabálytalanság esetében tehát a kifizetést megtagadhatja. Épen ezért fölösleges nagyzolás a pénztári számfejtést *érvényesítésnek* nevezni; mert a számfejtés önmagában mit sem tesz érvényessé.

107. §. Értékpapírok számfejtése.

(1—6, össze-, szét- és átirás, lekötés, alapja, kivonás, jegyzék, tartalma, elismervény, előzetes, átlyuggatás, tényleges számfejtő, okmány, tartalma, megsemmisítés, oka, kérvény, törvényszék, hatóság, számfejtés, hirdetmény, határidő, új számfejtés, végzés, ennek hatása, szelvények, elévülés, szelvény-utalvány, nem semmisíthetők meg, új szelvényívek, 10 év, záradék, beváltás, közvetítés, kifizetés, visszautasítás, elévülési idő, járadékoknál, szelvények számfejtése, kivétel, névre szóló, lekötött, kamatfizetési ív, átutalás, nyugta kellékei.)

Ez a következő esetekben és módon történik.

1. Nehány fillér kezelési költség fejében, az államadóssági címletek, melyek *a)* kisebb névértékűek, nagyobb névértékűre összeirathatók és a nagyobb névértékűek, több kisebb címletre szétirhatók; *b)* bemutatóra szólók névre szólókra és ezek más névre átirathatók; *c)* a birtokosra, vagy névre szólnak: *lekötethetők* és a lekötés alól *feloldhatók*. A névre szólónak: bemutatóra vagy más névre átirása, vagy bírósági végzés vagy a szabadon rendelkező tulajdonos kérésére, vagy pedig felügyelő hatóság létében, ennek beleegyezése alapján történik. A lekötést pedig úgy kell érteni, hogy az értékpapírt a tulajdonos kezében való meghagyás mellett, a forgalomból kivonják az által, hogy *záradékot* vezetnek rá, mely szerint az értékpapír és illetőleg ennek jövedelme valamely személy vagy cél javára le van kötve, le van foglalva. Az *a)*, *b)*, *c)* alatt említett mindhárom esetben az átváltoztatandó értékpapírokat a pénztárhoz minden adósságnemre külön szerkesztett olyan jegyzékkel (felajánló okmánynyal, írásbeli nyilatkozattal) kell beterjeszteni, melyből nemcsak azok ismertető jele (az értékpapír neve, sorozata, száma, névértéke, a szelvények darabszáma vagy a kamatozás kezdete), hanem a művelethez képest az is kivehető legyen, hogy az átváltoztatás milyen névértékűre, milyen névre, avagy milyen szövegű lekötési záradékkal történjék, s a kamatokat melyik pénztárnál kívánják felvenni. A pénztár az átváltoztatás céljából bemutatott papirokról formás elismervényt ad, s a bemutató írásbeli nyilatkozatát a *papírok nélkül*, a hitelszámtartóshoz előzetes számfejtés, vagyis annak megállapítása céljából küldi, hogy a hitelkönyvek szerint tervezett műveletnek nem áll-e valami útjába? Igenlő esetben a papírokon borsónagyságú lyukakat üt az erre a célra szolgáló eszközzel, s miután azokat így a forgalomra képtelenné tette, a számfejtés tényleges megejtése céljából a hitelszámtartósnak megküldi. Ekkor az utóbbi ú. n. számfejtő okmányt szerkeszt, mely-

ben hitelkönyvei alapján a pénztárnak számszerűen apróra kifejti, megírja a foganatosítandó átváltoztatási művelet kezelési módozatait. (Forrás: 1878. 43, 1883. 19, 1889. 38, 1890. 23, 1891. 10, 1893. 16. P. K.)

2. Az értékpapirnak jogi *megsemmisítésére* van szükség, ha az a tulajdonos birtokából véletlen vagy meg nem engedett módon kikerül és a tulajdonos a papir birtokával járó jogait mégis fenntartani óhajtja. Az eljárás megindítása iránti kérvényben (a budapesti m. kir. kereskedelmi és váltótörvényszéknél, kivéve a horvát-szlavon földtehermentesítést, mely a zágrábi kir. törvényszékhez tartozik) a megsemmisíttetni kért *értékpapir* ismertető jelei az 1. alatt említett jegyzékhez hasonlóan felsorolandók. Ez a kérvény a gazdálkodó hatóság (pénzügyminiszterium, törvényhatóság stb.) útján előzetes számfejtés céljából a számtartósághoz jut. Ha annak megajjtésekor az derül ki, hogy az előadott ismertető jelek nem helyesek, vagy hogy az értékpapirban kifejezett követelés fenn nem áll: a kérvényt a törvényszék elutasítja. Ellenkező esetben a bíróság hirdetményt bocsát ki, melyben az értékpapir ismeretlen birtokosát felhívja, hogy birtoklását a lekötött és a névre szóló értékpapiroknál egy, különben három év alatt a bíróságnál bejelentse. Az így megindított eljárásról a törvényszék úgy a folyamodót, mint a megkérdezett hatóságot, s ez a számtartóságot értesíti. Ha a hirdetett határidő alatt senki sem jelentkezik és ha a folyamodó az értékpapir birói megsemmisítését újból kéri: a bíróság a kérvényt a gazdálkodó hatósággal közli, hogy vajjon az értékpapirban kifejezett követelés a hirdetett határidő alatt nem változott-e meg? s hogy nemleges esetben, további birói rendeletig az illető értékpapírt meg ne változtassák, ahhoz új szelvényt ki ne adjanak, s arra fizetést ne teljesítsenek. Egyúttal értesíti erről a pénztárt is. A hatóság akkor újból számfejtést kíván a számtartóságtól, s ha annak eredménye az, hogy az értékpapir időközben valamely irányú változást szenvedett, a törvényszék a kérvényt elutasítja és erről a pénztárt is értesíti. Ellenkező esetben és ha a bíróságnál a hirdetésben felhívott ismeretlen birtokos nem jelentkezett: a törvényszék az értékpapir megsemmisítését kimondja és erről úgy a gazdálkodó hatóságot (ez pedig *bejegyzés* céljából saját számtartóságát) mint az adósság pénztárát értesíti.

A jogerőre emelkedett megsemmisítési végzés folytán, a megsemmisíttetőt új értékpapir, illetőleg a lejárt követelés kifizetése

illeti meg. De értékpapirhoz kiadott és még le nem járt szelvényeket vissza kell adnia vagy a hiányzó szelvények értékét készpénzben lefizetnie; mert a szelvények csak elévülhetnek, de jogilag megsemmisítetteknek, ki nem mondhatók. Ezért ha az ilyeneknek nyilvánított értékpapirral, az ahhoz kiadott *szelvények* is, biróilag elpusztultaknak kimondatnak: a megsemmisítettőnek még akkor is csak az *el nem évült* és be sem váltott ilyen szelvények értéke fizethető ki. Csak ilyen értelemben vehető eljárás alá a szelvény akkor is, ha nem a tőkét képviselő értékpapir, hanem ennek *csak szelvényei vesztek el*. Ekkor a bírósághoz benyújtandó folyamodványhoz maga az értékpapir, vagy legalább ennek tulajdon birtokát igazoló okmány csatolandó. A mely szelvénynek értéke az elévülés befejeztétől számítandó három hó alatt nem követeltetik, annak értékéhez sem folyamodó, sem az értékpapir bemutatója igényt nem tarthat. Ha pedig az értékpapirral a *szelvény-utalvány* is elpusztult: az eljárás folyamata alatt az új szelvényív csak azt illeti meg, a ki a szelvény-utalvány mellett az értékpapirt is bemutatja. A megsemmisítés kimondása után, a megsemmisítettőnek az új értékpapirral együtt új szelvény-utalvány is jár. Ha *csak* a szelvény-utalvány vészett el, a bíróság elrendeli és úgy magára az értékpapirra mint a hitelkönyvekbe rájegyeztetik, hogy az új szelvényív csak az értékpapir bemutatójának fog kiadatni.

Birói megsemmisítés tárgyai nem lehetnek: 1. az állami pénztárjegyek; 2. a kir. zálogház által kiadott zálogjegyek; 2. a lottóbetétekről kiadott elismervények; 4. az értékpapirok szelvényei és szelvény-utalványai; 5. a jótékony és közhasznú célokra rendezett állam- vagy magán-sorsjátékok jegyei; 6. az oly értékpapirok, melyekre nézve a megsemmisítés magában az értékpapir szövegében határozottan kizáratott; 7. az osztrák-magyar bank jegyei; 8. minden névre szóló avagy lekötött értékpapir, ha üres hátirattal ellátva nincs. Forrás: 1878. XXV. és 1881. XXXIII. t.-cz.

3. Új szelvényeket tehát csak egy esetben: akkor lehet kiadni, ha azok beváltás folytán elfogytak. Ekkor (rendszerint 10 évenként) a szelvény-utalvány bemutatása és a tulajdonos által aláírt nyugtával (vétbizonyítvány) a hitelszámtartósághoz kell fordulni, melynek számfejtésére új szelvényívet adnak ki. Szelvény-utalvány hiányában az új szelvényív kiadását, magával a hitelpapirral kell kérni s kiszolgáltatását záradékkal ezen igazolják. Ugyancsak magát az értékpapírost kell bemutatni, ha az utolsó szelvény lejáratát után három évig a szelvény-utalványt be nem mutatták.

4. Az államadósságnak kisorsolt és (2—6 hónap alatt) lejárt címleteit beváltás céljából, a bemutató aláírásával és lakásának megjelölésével ellátva kell a pénztárnak bemutatni, mely azok átvételéről pontos elismervényt szolgáltat ki. Az adóhivatalok hitelügyekben csak közvetítők, s ezért a központihoz mint államadóssági pénztárhoz, úgy az adóhivataloktól mint közvetetlenül a közönségtől érkehetnek beváltandó címletek, melyeket az számfejtés céljából a hitelügyi számtartósághoz juttat. Az utóbbi azokat hitelkönyvei (100. §.) alapján vagy számfejti vagy visszautasítja. Első esetben a pénztár a címlet értékét egy hét múlva, a visszavett elismervényen való nyugtázás mellett készpénzben kifizeti. Az utóbbi eset akkor következik be, ha a bemutatott címletek hamisítottak, csonkák, biróilag semmisek, elévültek, vagy ismertető jeleik rongáltak. Az elévülési idő rendszerint húsz év, mely a járadékoknál is számít attól a naptól kezdve, melyen az első fel nem vett kamat lejárt. A visszautasításnál az elévült címletnek első lapjára, az elévülést feltűnően kell ráírni, s úgy azt a bemutatónak visszaadni.

5. A szelvények mindig a hónap 1-én járnak le, s ha a rendszerinti 6 (némely adósságnál 5 sőt 4) éves elévülésök még be nem következett, értéküket némely megszorításokkal az általános *pénztárak számfejtik* és fizetik. Erről a számfejtésről tehát a pénztáraknál (XIII. fej.) lesz szó. Kivételt képeznek a biróilag semmis szelvények. Ezeknek értékét elévülés után a jogosított nyugtával veszi fel. Ezt a fizettséget hitelkönyvei alapján a hitelszámtartóság számfejti. Még pedig úgy, hogy a fél vagy az elveszett szelvények címletét vagy pedig ennek birói megsemmisítését tartozik bemutatni.

6. Ugyancsak hitelszámtartóság számfejti a névre szóló vagy a valamely célra lekötött (nem szelvényes) címletek kamatairól kiállított nyugtákat is. Az ilyen fizettségek állandók, s a hitelszámtartóság ezért a jogosítottnak *kamatfizetési ívet* is ad, mely nélkül az nem számfejt, s tehát a pénztár nem fizet. Az ilyen kamatok fizetését a hitelszámtartóság, a fél kérésére az államadóssági pénztárból, kamatot megszüntető és átutaló kimutatással, bármely adóhivatalhoz is átutalhatja, sőt az adóhivatalok ezt az átutalást egymásközt is folytathatják. A kamatátutalásban egyéb rendes adatok mellett (a lekötés esetleges céljain kívül), a külön netán kikötött feltételek és kellekekről is meg kell emlékezni.

XIII.

FOGANATOSÍTÁS.

108. §. A foganatosítás részei és számfejtés a pénztárnál.

(§§., közkelet, szerintünk, számtartás, $a-d$), számfejtés, közigazgatási, pénztári, időköz, egyetértés, kívánatos, független, hasonlatosság a hasábszatban, külsőleg, különbség, XI—XII, a szelvények számfejtése, $a-d$), záradék.)

Annak folytatásául, a mit a 21., 37., 43—4., 60., 66. és 102. §-ban idevágólag elmondottunk még megjegyezzük, hogy a vagyonkezelő hivataloknak közkeletű felfogás szerint a számfejtés, a vagyonkezelés és erről való számadás a feladatuk. Hogy a számfejtés nem a vagyontkezelő hivataloknak, hanem a számtartóságoknak feladata: erről a XII. alatt szoltunk. Szerintünk a pénztári hivataloknak hivatásszerű feladatuk, csak a vagyonnak kezelése (a foganatosítás). Ebből és hogy megbízásból gazdálkodnak, szükségképp következik, hogy *számadásra* is vannak kötelezve, s hogy így *számot* is kell *vinniök*. A kezelő hivataloknak ebből a kettőből álló számtartásuk, tehát már csak következménye a kezelésnek, s arról a XIV. alatt külön fogunk szólni. Magában a szoros értelemben vett kezelésben pedig az értékeknek *a*) megvizsgálására, *b*) átvételére és nyugtázására, *c*) gondozására, s végül *d*) kiszolgáltatására vonatkozó részeket különböztettünk meg.

Mindezekről külön dolog a pénztári hivatalok által, a 102. §. értelmében, *sűrűn* végzett számfejtés. A mint a közigazgatási számfejtés nem azért közigazgatási, mintha azt a közigazgatási hivatalok végeznék, hanem azért, mert a közigazgatást támogatja: úgy a pénztári számfejtés is nem azért pénztári, mintha azt a pénztáraknak kellene végezni, hanem azért, mert (legtöbbször) a pénz- (és gyérebbe a rak-) táruk által gyakorolt foganatosítást támogatja.

Csak hogy ha a számfejtés és teljesítés közt olyan időköz mulik el, mely alatt a teljesítendő fizettségre nézve változás állhat be: akkor a számfejtésnek támogató és ellenőrködő hatása könnyen elveszhet. Ezért kellett a számfejtést magára a pénztári hivatalra ruházni, minden oly esetben, (egyedüli kivétel a *budapesti* állampénztár) midőn ez nem számtartóság székhelyén van. Pedig ekkor a számfejtés ellenőrködő hatása, a pénztári hivatal tagjainak bűnös egyetértésével könnyen elveszhet. Ezért kívánatos, hogy a pénztári számfejtés gyakorlásának, a számtartóságról a pénztári hivatalokra való ez az átruházása hova-tovább gyérüljön és hogy az ne a hivatalt, hanem az ellenőrt, mint hivatali számtartót illesse meg, ki ezt a jogát s kötelességét vagy önmaga, vagy a neki ebből a célból alárendelt személyzet által, teljesen a saját felelősségére függetlenül gyakorolja, gyakoroltassa.

Az ellenőr, a valamely pénztári hivatalnál számfejtendő illetményekre nézve épen olyan hasábokkal bíró könyveket vezet, mint a milyenekbe a számtartóságok a 103. §. szerint számfejtenek. És pedig a pénztári hivatalok által a *változó* illetményeknek számfejtésére használt könyvek hasábzata, a tárcza főkönyvvel (a 258—9. lapon) azonos, mint a melyben a számtartóságok is a változó illetményeket számfejtik. A pénztári hivatalok által vezetett *állandó* illetményi számfejtő könyveknek hasábzata pedig, azzal a könyvvel azonos, melyet ezen a néven, a náluk számfejtendő állandó illetményekről, a számtartóságok is (minta a 278. lapon) vezetnek. Külsőleg tovább még abban is hasonlítanak, a pénztári hivatalok számfejtő könyvei a számtartóságok könyveihez, hogy azokat a nagyobb gazdasági ágakra külön szokták berendezni. De *lényegesen* különböznek egymástól a pénztári és számtartósági könyvek abban, hogy a míg az előbbiek *csak* a náluk számfejtésre kerülő *egyes* esetekről, *csak* számfejtés szempontjából mint segédkönyvek vezettetnek: addig a számtartóság fő- és segédkönyveiben nem *csak* számfejtenek, hanem ezek az *egész* gazdaság egész vitelét szervesen, részletesen és sommásan *felölelik*. Egyebekben, nevezetesen a pénztár számfejtőkönyveibe való bejegyzés és abból való számfejtés tekintetében utalunk a XI—XII. alatt elmondottakra, megemlítvén még, hogy a pénztárhoz érkezett utalványok megőrzése és az elévült utalványoknak visszaterjesztése is az ellenőr feladata.

A mi pedig nevezetesen a szelvényeknek a 107. §-ban említett számfejtését illeti, ha tíznél több szelvényt mutatnak be, azokról

a bemutató jegyzéket tartozik szerkeszteni, mely azoknak számozását és nyers összegét tőke szerint, valamint a bemutató aláírását és lakhelyét tartalmazza. Csak *a*) kétségtelenül valódi, *b*) lényegükben (számozás, érték, idő és pecsét) ép, *c*) lejárt és *d*) el nem évült szelvényeket szabad számfejteni, azokat egyenként kelettel és kézjegyből álló záradékkal látván el. Így és még számfejtési pecséttel kell a szelvény-jegyzéket is számfejteni.

109. §. Az értékek megvizsgálása.

(Érkezés, közvetítő, posta, kulcsok, zárolás, ki előtt? hamis és sértett, jegyzőkönyv, értékes levelek, felbontatlan, pecsétek, forgalomképes pénzek, papírospénz, *a—d*), államjegyek, megcsonkított, hálózat, pénztárak, rongált, beváltásuk, letétemény, hamisak, kezelésük, kihallgatás, bíróságok, kétes, ércpénz, arany, súly, csonka, koronapénzek, pénzverő, kopás, okmányok.)

Az értékek vagy közvetve lezártan érkeznek a pénztárhoz, vagy pedig azokat a pénztárnak közvetetlenül leolvassák.

Az előbbi esetben közvetítő vagy a posta vagy más (pl. a küldő hivatalnak, intézetnek stb. tisztviselője) a megbízott. A posta a kisebb értékű küldeményeket beszolgáltatja a pénztárba. A nagyobbakat szolgák segélyével rendszerint tisztviselőknak kell arról elhozni. Ha erre a célra zárható szerszámot használnak, ennek kulcsai az elhozás alatt a tisztviselőknél vannak. Minden közvetített esetben a közvetítő előtt meg kell vizsgálni, hogy a pecsétek nem hamisítottak-e, a levél vagy csomag zárolása nincs-e oly módon megsérülve, hogy tartalma részben vagy egészben elveszhetett. A hamis pecsétellátott vagy sérült levél vagy csomag, hamis és sértett részeinek érintése nélkül, a főtiszték által azonnal felbontandó, s ha abból valami hiányzik: az egész esetről haladéktalanul jegyzőkönyvet kell felvenni. Ezt a jegyzőkönyvet a közvetítő személyek is aláírják és a pénztári hivatal azt kimerítő jelentés kíséretében az előljáró hatósághoz terjeszti fel. A nagyobb küldeményeknek súlyát is meg kell állapítani. A postán jött *értékes levelekről* külön jegyzék vezetendő, melybe a vevények posta-számai, a feladási helyek és az összegek beiktatandók. A pénzes leveleket egy napról a másikra a postán vagy a hivatalban felbontatlanul hevertetni nem szabad; azok a felbontásig a pénztári főszekevénybe helyezendők el. A felbontás az ellenőr jelenlétében úgy történjék, hogy a pecsétek épen maradjanak, s a csomag burkolata a küldemény tartalma átvételének

bevégzéséig megőrzendő. Előbb a csomagokat magokat, s ezután tartalmukat kell megolvasni.

Akár zár alatt érkeztek, akár nyíltan leolvassák az átveendő értékeket, mindig csak a 294. lapon látható jegyzékben felsorolt jó pénzek fogadhatók el. Ezért *a)* megcsonkított, *b)* rongált, *c)* hamis és *d)* kétes *papírospénzzel* a következőleg kell eljárni. *a)* A *megcsonkított államjegyek* értékét úgy a központi állampénztár mint a pénzügyigazgatóságok székhelyén levő adóhivatalok, az ép jegyek nagyságának megfelelő koczkás hálózat szerint magok számítják ki. A más pénztárak azokat a központnak küldik be, hol minden négyszög részért, mely a hálózat alá tett jegyből hiányzik: a névértéknek bizonyos részét levonják. Az így beváltott *államjegyeken* két helyt is rostalyukat ütnek, s a kifizetett összegről szóló nyugtákkal együtt (külön-külön borítékokban, melyekre az illető jegy folyó számát, a bemutató nevét, a darabszámot, az összes névértéket, s a beváltási összeget jegyzik fel) a magyar központi állampénztárba, ez pedig a közös központi pénztárba küldi. *b)* A zsír-, olaj- vagy savakba mártott, vagy égett, bármiként részecskékre szakadt, bélyegző rányomással vagy másképp a fel nem ismerésig eltorzított, kopott, *megrongált államjegyekkel*, mint letéteményekkel kell elbánni. Ezután egyenként külön borítékba helyezve, egy közös csomagban szakértői megvizsgálás, illetőleg az azokért járó összeg megállapítása végett, minden hó végével a közös pénzügyminiszteriumnak kell beterjeszteni. Az ettől érkezett összegek fölvételökig letétben kezelendők és a felvevőknek bélyegmentes elismervényeik, közvetlenül a közös pénzügyminiszterium számtartóságának küldendők. Hasonló eljárás követendő úgy a megcsonkított, mint a megrongált *bankjegyekkel* is, csak-hogy ezek az osztrák-magyar banknak küldendők. *c)* A *hamisítványokat* is mint a rongáltakat letéteményül kell kezelni. De ha közvetetlen érkeznek a pénztárhoz, származásukról a bemutatóval jegyzőkönyv veendő fel, s ha rögtön további nyomozás czélszerűnek vagy szükségesnek látszanék: akkor a jegyzőkönyv és hamisítvány a legközelebbi bíróságnak, különben pedig a budapesti, illetőleg a volt erdélyi részekben a marosvásárhelyi kir. törvényszéknek küldendő, jelentést tevéen az egész esetről az előljáró hatóságnak is. *d)* Oly államjegyek, melyeket a felek már *átlyukasztott* állapotban adnak át, vagy a melyekre nézve *kétely* merül fel, vajjon nem hamisítványok-e: letétbe veendőek és az illető fél az átlyukasztás iránt jegyzőkönyvileg kihallgatandó. A fölvett és kellően aláírt

Kimutatás

a forgalomban lévő és az állampénztárak által elfogadható ércz- és papírpénz-
nemekről.

Folyó szám	A pénznemek megnevezése	Pénztári értéke		Egy csomagban vagy zacskóban foglalandó darabok száma	Minimál-súly			Észrevétel
		o. é.			egy drbnál	egész tételnél		
		frt	kr.			gramm	darab	
I. Papir-pénz.								
1	Bankjegyek ---	1000	—	100	—	—	—	} Tíz csomag egy kötetet képez
2	" ---	100	—	100	—	—	—	
3	" ---	10	—	100	—	—	—	
4	Államjegyek ---	50	—	100	—	—	—	
5	" ---	5	—	100	—	—	—	
II. Arany-pénz.								
1	A 8 frtos arany--	9	52	500	6.440	500	3220	} Francia, belga, olasz, svájci, román és monacoi veretű
2	" 4 " ---	4	76	1000	3.220	1000	3220	
3	20 frankos arany	9	52	500	6.440	500	3220	
4	10 " "	4	76	1000	3.220	1000	3220	
5	# arany--- ---	5	64 ^{1/2}	1000	3.487	1000	3487	
6	20 márkás arany	11	76	500	7.950	500	3975	
7	10 " "	5	88	1000	3.975	1000	3975	
8	5 frankos arany	2	94	—	1.600	a tözsdei szokás sze- rint egész tétel nem létezik	—	} Francia, belga, olasz, svájci és román veretű
9	5 márkás arany	2	94	2000	1.987	2000	3975	
10	20 koronás arany	10	—	500	6.74	500	} 3370	
11	10 " "	5	—	1000	3.37	1000		
12	1 £ (sterling) ---	12	—	—	—	—	—	
III. Ezüst-pénz.								
1	Egy forintos ---	1	—	500	—	—	—	
2	Egy koronás ---	—	50	1000	—	—	—	
IV. Nikkel váltópénz.								
1	20 filléres ---	—	10	500	—	—	—	
2	10 " ---	—	05	1000	—	—	—	
V. Bronz-pénz.								
1	2 filléres ---	—	01	500	—	—	—	
2	1 " ---	—	00 ^{1/2}	1000	—	—	—	

jegyzőkönyv, az átlukasztott vagy kétes államjeggyel együtt a magyar királyi pénzügyminiszteriumhoz terjesztendő fel.

Az *ércz pénz* megvizsgálásánál, de különösen az *aranyaknál* arra kell ügyelni, hogy ezek közül csak a kellő súlylyal bírók fogadhatók el. Nevezetesen a lyukasztás, reszelés, vagy máskép megcsonkított darabok kalapács vagy olló segélyével úgy eltorzítandók, hogy eredeti alakjukból kivetkőzve, forgalomképtelenné váljanak és oly megjegyzéssel adandók vissza a félnek, hogy azokat a legközelebbi fémbeváltó hivatalnál fémértékükhöz képest forgalomképes pénzzel beválthatja. Nagy kivételt képeznek a korona-pénzek, melyek közül a megcsonkított aranyakat sem szabad visszaadni, hanem azokat nyugtára elfogadni, s tüzetes leírás kíséretében a körmöczbányai pénzverőhivatalnak kell megküldeni. Ez azoknak belső értékét a nyerssúly alapján végérvényesen megállapítja és a pénztári hivatal kifizeti. Ha azonban úgy a korona-aranyak mint az egyéb koronapénzek veretének évszáma szerint, ezek súlycsökkenése közönséges kopásból is származhatott: azokat teljes értékben kell elfogadni. Ha valaki koronaváltópénzről azt állítja, hogy annak sérülése véletlen balesetből (tűz stb.) származott: akkor az nem torzítandó el, hanem azzal a megjegyzéssel kell visszaadni, hogy a baleset igazolása mellett az érték kifizetéseért a pénzügyminiszteriumhoz folyamodhatik. A hamisítottság gyanújában álló érczváltópénzek elismervény mellett lefoglalandók, s miután a bemutatót jegyzőkönyvileg kihallgattuk, a lefoglalt pénzeket Körmöczre küldjük, hol azok mivolta megállapíttatván, ehhez képest azt vagy elfogadjuk vagy pedig (az előljáró hatóságnak is bejelentve) az egészet az előbb említett bíróságnak küldjük meg.

Okmányok, állampapírok és egyéb tárgyak pénztári elhelyezés végett csak az illető hatóságok külön utalványai folytán vehetők át. Ilyenkor az okmány megvizsgálendő, hogy ez az utalványban leírt állapotban adassék át és hogy mellékletei (esetleg a szelvények) meglegyenek. Magánokmánynál ennek valódiságára külön figyelmet kell fordítani. Ez okmányok külön borítékban helyezendők el, s erre az elszámolási naplócziikk, a letevő fél neve, az összeg, melyet az okmány képvisel és a bevételi rendelet kelte és száma jegyzendő fel.

110. §. Az értékek átvétele és nyugtázása.

Szállítmányi jegyzék, kitöltése, rovatlap, összehasonlítás, aznap, felbontás, pénzjegyzék, átvétel, bizottság, vezető, szoba, megolvasás, elkülönítés, kapcsolatok, felelősség a minőségért, a mennyiségért, megszámlálás, lehetetlenség, asztal, kéz, szabálytalanság, térítményjegyzék, nikel és bronz, arany, zacskók, jelzés, olvasás nélkül, megmérés, különbözet, elszámolás, közönség, pénztáros, utolsó részlet, hivatalos letét, jegyzék magánletét, fizetési könyv, bárca nyugta kellékei, másodlat, ellennyugta.)

A postán érkezett küldeményekről a pénztári hivatal az előbbi §-ban is említett *szállítmányi jegyzéket* vezeti. Ebbe úgy a levélhordó által kézbesített értékes leveleknek, mint a postától érkezett és a főtiszték által aláírt értesítő (rovatlap) alapján, a csomagoknak ismertető jeleit bejegyzik. Az értesítő alapján aztán, az előbbi §. szerint elhozott csomagokat a kifogástalan megérkezés ellenőrzése céljából a főtiszték megvizsgálván és a jegyzékkel összehasonlítván: ha az átvétel aznap befejezhető, a pecsétek épentartása mellett azokat felbontják. Ellenkező esetben más napig a főszekrényben hármassal zár alatt tartják. A felbontás és a burkolatból való kivétel (a burkolat az átvétel bevégezéséig megőrzendő) a főtiszték, a postáról elhozó tisztviselő és esetleg a bevételi pénztáros előtt történik. Ekkor a főtiszték a szállítmányok jegyzékét összehasonlítják a küldőtől érkezett ellennyugtával (pénzjegyzék), s megállapítják a küldemény összegét, a pénzt és értékeket nemeik szerint. Ugyanekkor az 1000, 100 és 50 frtos, valamint a nem egész tételt (100 drb.) képező papiros- és ércpénzcsomagok tartalmát darabszám szerint megolvasva veszik át. A nagyobb pénztáraknál az értékek megolvasását, egy főtiszt vezetése alatt a hivatal személyzetéből külön alakult pénzolvasó bizottság, máshol vagy csak az első főtiszték vagy ezeknek vezetése alatt a többi személyzet végzi. Az átvételnél működőknek, az átvétel bevégezéséig a szobát elhagyni nem szabad. A pénzt előbb darabonként *megolvassák*, s a forgalomra képeseket az erre nem képesektől elkülönítve (szortálva), a papirospénzt 100 drbként a pénztári hivatal kapcsai (széles papírszalagból kereszttekötés) alá teszik. A kapocs jobb oldalára a megszámláló kézjegyet és keltezt írnak, mi által az abban netán előfordulók *minőségeért* felelősséget vállal. Az így készült csomagokat egy másik tiszt *megszámlálja* (revidiálja), mert a főpénztárba csak revidiált csomagokat szabad betenni. A revisor is kézjegyet írja a csomóra, mi által annak *mennyiségi* helyességéért vállal felelősséget.

Az egész átvételnek úgy kell történni, hogy a tévedés vagy visszaélés emberileg lehetetlen legyen. Ezért az átvételt vezető tisztviselőnek, a számláló asztalt egy pillanatra sem szabad elhagyni vagy csak a főtiszték engedelmével és helyettesítéssel. Egész figyelmével tartozik tehát a számlálókat, ezek kezejárását kísérni; mert ezeknek az asztaltól távozni vagy kezüket arról levenni nem szabad, a míg a nekik kiosztott pénztételeket meg nem számlálják. A pénzolvasó által a küldeményben netán felfedezett szabálytalanságot, még egy tiszt és a vezető, az illető csomag keresztkötésén együttes aláírással állapítják meg, úgy hogy a szabálytalanság föltétlenül a küldőt fogja illetni. Ezekről a szabálytalanságokról is külön (térítmény) jegyzéket vezetnek.

Az érczpenzküldeményeket is hasonló módon veszik át, csak-hogy nikel- és bronzpénzből az állampénztárak 10 koronánál többet nem kötelesek elfogadni. Az aranypénzek darabonként megmérve veendők át. A többit pedig, ha a 294. lapon közöltek szerint, varrás nélkül szőtt zacskókban, a tartalmat hitelesen jelző feliratokkal és lepecsételve vannak, közpénztáráktól vagy különben is megbízható más intézetektől és hasonló magánszemélyektől megolvasás nélkül is át lehet venni. Az ily zacskók súlya megmérendő, s ha a jegyre irt súly helyes, kiürítendő, hogy nincs-e a pénz közé egyéb is keverve. Ha a súly nem helyes és a fél azonnal pótolni képtelen: a csomag visszaadandó. Ha később a megolvasásnál hiány vagy fölösleg fedeztetik fel: a felet ennek pótlására kell felszólítani, illetőleg a fölösleget ha 10 frtot meg nem halad, a félnek nyugtára kiszolgáltatni. Ha a különbözet 10 forintot meghalad: az előljáró hatóságnak az egészről jelentés teendő. Az így tapasztalt hiányt és fölösleget az alább (XIV. alatt) tárgyalandó forgalmi naplóban (mint adott előleget illetőleg mint idegen pénzt) kell átfutó kiadásul és bevételül elszámolni.

A fizetségét *közvetlenül leolvasó* nagyközönség tájékozása céljából a pénztári helyiségben szembeötlő helyre és módon, nyilvánosan közzéteendő, hogy minő befizetések átvételére: melyik tisztviselő, mikor és hol van kijelölve. Ha a fél ellennyugtája már számfejtve van: a befizetendő összeg ettől átveendő, s előtte megolvasandó. Ha az összeg rendben van, az átvételt a pénztáros az ellennyugtára jegyzi, s az elszámolás megejtése és a nyugta kiállítása céljából a naplózó tisztviselőnek adja azt át. Állandó befizetéseknél az utolsó részlettel a fizetési ív visszatartandó, s azzal

az észrevétellel adandó nyugta az utolsó részletről, hogy már a többi is be van fizetve.

A hivatalos letétek a hatóságoktól egy tisztviselő és letétjegyzék kíséretében rövid úton jutnak a pénztárhoz. Az előbbi magával hozza a letevést elrendelő ügyiratot is. A jegyzékben pedig a küldő hatóság iktató száma, a letevő fél neve, lakhelye, a letéteményezés oka, ideje, tárgyának megnevezése és jellemző leírása van. Ha magánfél hoz letétet: a pénztár tartozik erről annak a hatóságnak tenni jelentést, melynek javára a letét szolgál. Ha más vagyont kezelő hivatal számára szól a letét: csak ideiglenes nyugta adandó, addig, míg az illető hivataltól a szabályszerű pénztári nyugta megérkezik.

A pénztár minden egyes átvett értéket nyugtázni tartozik. Az állandó befizetések, s különösen az adók legnagyobb része a fél kezénél levő fizetési íven, könyvecskében nyugtázandók. A hivatalos letétek a letétjegyzéken. A sorkönyvek (lajstromok) mellett fizetett összegeket kitöltött bárczával, az egyéb fizetéseket pedig: vagy a félnek szóló fizetési meghagyáson, vagy a minden pénztárnál található nyugta-nyomtatványon kell nyugtázni. A nyugtának a naplóban foglalt adatokat, vagyis: a fizetett összeget betűvel és számmal, a fizető fél nevét, lakhelyét, a *fizetés jogcímét*, idejét és a mely alatt elszámoltatott: a *napló cikkét* kell magában foglalnia. Nem szabad arról a nyugtázó hivatal pecsétjének sem hiányozni. A főtisztok minden nyugtát aláírnak. Rajtok kívül nagyobb hivataloknál az illető naplózó és pénzkezelő is. Ha a vagyonkezelő hivatal által kiállított nyugta (elismervény) elveszett: a fél szabályszerű folyamodványára a hivatal másodlatot adhat ki. Ellen nyugtát a befizetőtől kivételkép csak akkor kell követelni, ha a fizetések nem ismétlődnek, vagy ha ezek összege az utalványozási rendeletben és a félnél levő fizetési ívben nincs világosan kifejezve.

111. §. Az értékek gondozása.

(Elkülönítés, együtt, számtartás, letétek, ércz, papiros, érték, függvények, kapesok, lyukasztás, zsineg, szekrények, a fő- és a kézi pénztár, forgalom, kulcsok, megváltoztatás, készlet, felelősség, pénzjegyzék, váltópénz, időnként, szükséglet és készlet, ellátmány és szállítmány.)

Mint az eddigiekből tudjuk, a pénztári hivatalok, úgy különféle állami, mint idegen vagyonösszegeket kezelnek. Ebből sokan azt

következtetik, hogy ezeket az értékeket egymástól *tényleg* is elkülönítve kell tartani. Ez a felfogás azonban téves, mert hogy a készletből: kire mennyi esik? ez nem a pénztartó szekrények, hanem a számtartás dolga, a mint hogy ezt alább látni is fogjuk. Ezért a vagyont kezelő hivatalokra bizott egész készlet együtt is tartható. Csak az oly *letéteket* kell föltétlenül külön tartani, melyek valamely okból a beszolgáltatott állapotban vissza is adandók. Különben a forgalomképes pénzkészletet ércze és papirosa, valamint értékosztályzata szerint rendezve kell tartani úgy, a mint 294. lapon levő kimutatásban felsorolva van. Az érczpénz a már említett varratlan zacskókban tartandó. A jó papirospénzeket pedig a forgalomra képesek és nem képesekre osztva kell kötegekbe foglalni. A zacskókon, és pedig az aranyén sárga, az ezüstén fehér, a nikkelén kék, a bronzén piros papirlemezekből készült, azok ú. n. függvények, a kötegeken azok a keresztkapcsok legyenek, melyeket azokra az átvevők illesztettek. A nem forgalomképes 5 forintos államjegyeken a többi állampénztárak is, az 50-eseken csak a központi és pedig az előbbieken két, az utóbbiakon négy rostalyukat úgy üt, hogy a pénzjegy képének ismertető jelei sérülést ne szenvedjenek. Aztán ezeken keresztül húzott zsineggel úgy pecsételi le, hogy a kötegből sértés nélkül kivenni mit se lehessen.

Úgy a fő- mint a kézi pénztár elhelyezésére külön pénzszekrények szolgálnak. Az utóbbi a napi apró forgalmat, az előbbi az utóbbinak szükségletéből és feleslegéből, idegen pénztárak szállítmányából és ellátásából, a pénzváltásokból, valamint a nagyobb összegű bevételekből és kiadásokból származó forgalmat végzi. A pénzszekrényekbe idegen dolgokat tartani nem szabad. A mi illet ott találnak, az ellenkező bebizonyításáig, az állam mint a magáét veszi igénybe. Idegen pénzszekrények is csak az előljáró hatóság engedélyével tarthatók a pénztári hivatalban. A használatban levő pénzszekrények legalább is két különböző zárral birjanak. A főpénztár kulcsai a főtiszteknél, a kézi pénztaré a pénzkezelőnél és a főpénztárban vannak, de úgy, hogy mind a két kulcs még különböző időben sem kerülhet egy kézbe. Minden kulcs másod- vagy harmad példánya, ha nincs helyben előljáró hatóság, annál áll, ki az elsőt birja. Ha egy kulcs elvesz: a zár megváltoztatása céljából az előljáró hatóságnak azonnal jelentés teendő. A kézi pénztárt a szükségletnek megfelelő összeggel napról napra a fő-

pénztárból kell ellátni. A kézi pénztár készletet a pénzkezelő tartozik úgy rendezni, mint az átvételnél láttuk, s ha nagyobb összeg gyűl, nemcsak naponként, hanem időközben is az a főpénztárba helyezendő el. Legfeljebb a jövő napi kiadások fedezésére szükséges összeget lehet a kézi pénztárban hagyni, melynek tartalmaért a fizetési idő alatt egyedül a kezelő felelős. A főpénztár mindig a főtiszték egyetemleges kezelése alatt áll és valahányszor abba valamit betesznek, vagy abból kivesznek: mindkét főtisztnek jelen kell lenni. Egyébiránt úgy a fő- mint a kézi pénztárban, s általában minden pénzszekrényben, ennek tartalmáról a felelős tiszték által aláírt jegyzék van elhelyezve. Ennek példája a 301. lapon látható. Ha szükségesnek látszik, a kezelés alá kerülő minden értékre abban hasábot nyitunk, úgy hogy a kimutatás az értékekben történt minden szaporodást vagy apadást feltüntet. A kézi és főpénztár forgalmát a főtiszték és pénzkezelő kölcsönösen ezekben a jegyzékekben ismerik el.

Ha oly nagy mennyiségű váltópénz folya be, hogy a pénzszekrényekbe elhelyezni nem lehet, akkor ez külön helyiségben is, de a szekrényekhez hasonlóan: kettős ellenzár alatt tartandó. Az értékek gondozásához tartozik még időnként meggyőződni, hogy mindaz megvan-e a pénztárban, a mi befolyt és a minek meg lenni kell? s mindez elég-e a kiadási utalványok fedezésére? avagy éppen fölösleg mutatkozik? Mindennek ellenőrzésére rövid időközökben, rendszerint hetenként ú. n. szükségleti és készlet kimutatásokat szokott a pénztári hivatal az előljáró hatósághoz belterjeszteni. Ebből származik a hiány fedezésére: ellátmánykérés az előljáró hatóságtól, vagy a fölösleg elszállítása az erre kijelölt pénztárhoz.

112. §. Az értékek kiadása.

(Készlet célja, kifizetés, számfejtő, naplózó, fizetési ív, pénzkezelő, kézi jegyzék, kézjegy, lyuk, új ellátás, letétek, r. ú. mult, ellenjegyzés, jegyzék, nyugta, hatóság, fölösleg, maximum, birság, kártérítés, koronaaranyak, veretük, értesítés, szállító levél, külön csomagolás, küldemény jelvényei, felügyelet, ellen-nyugta, egyenlő szállítmányok, elküldés előtt, postautalványok, postahivatal, vevény, ennek megőrzése, nyugta, sürgetés, jelentés.)

A pénztári készletet rendszerint a rendeletek, utalványok stb. teljesítésére, vagy pedig mint ezek után megmaradt fölösleget, valamely más pénztár javadalmazására fordítják. A kisebb összegekről

Jegyzék

a pénztárban elhelyezett pénzekről.

Év, hó és nap	Tárgy	P a p i r p é n z										V á l t ó p é n z														Arany érték- pénz		Össze- sen	Kézi pénz- tár		Fő- összeg					
		f o r i n t o s										ezüst				nikkel				bronz		össze- sen	forint	frt	kr.	frt	kr.		frt	kr.						
												1	1 K.	össz.	20 kr.		10kr.		1 kr.	1/2 kr.	frt							kr.			frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
															1	1 K.	össz.	20 kr.																		
		1000	100	50	10	5	1	össz.	1	1 K.	össz.	20 kr.	10kr.	1 kr.	1/2 kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.			
		1000	100	50	10	5	1	össz.																												
		f o r i n t o s																																		
1898. szept. 30-án. . . .	Marad- vány .	1000	200	200	100	100	150	1750	120	900	50	1020	50	1020	50	100	20	60	60	20	50	1	182	30	10	50	150	3102	80	879	16	3981	96			
1898. okt. 1.	Napiszük ségletre kivettünk	—	100	—	—	—	100	200	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	10	—	—	14	—	—	—	—	214	—	879	16	1093	16			
" "	Marad .	1000	100	200	100	100	50	1550	120	900	50	1020	50	1020	50	96	20	60	60	10	50	1	168	30	10	50	150	2888	80	—	—	2888	80			
" "	A nap vé- gével be- tettünk .	3000	—	400	—	710	1	4111	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4111	—	188	16	4299	16				
" "	Összesen	4000	100	600	100	810	51	5661	120	900	50	1020	50	1020	50	96	20	60	60	10	50	1	168	30	10	50	150	6999	80	188	16	7187	96			
1898. " 2.	Napiszük- ségletre kivettünk stb.																																			

így tovább napról napra a felelős tisztek aláírásával.

szóló, s így a legtöbb utalványt a kézi pénztáros fizeti ki. Ha tehát a fél értesítvényével, illetőleg ismétlődő fizetéseknél: fizetési ívvel és nyugtával pénznek vagy egyéb értéknek fölvétele céljából a hivatalnál megjelen: a számfejtő, esetleg a naplózó mindenekelőtt a bemutatott okmányokat vizsgálja meg, hogy kifogástalanok-e? Különösen a *számfejtésre* és a *naplózásra* kell súlyt fektetni. A fizetési ívre szóló járandóságoknál a fizetési ívet is be kell mutatni. Az állandó fizetések megszüntetése esetében a megszüntetési rendelet keltét, számát, a rendelkező hatóság nevét és a megszüntetési határidőt: a fizetési ívbe bevezetni, s így azt az abban nyugtázott levonások igazolhatása céljából a tulajdonosnak vissza kell adni. Esetleg a számfejtésnek is, de minden esetre a naplózásnak megejtése után, a fizetésre jogosultnak nyugtája azon szóbeli utasítással adandó vissza, hogy az érték fölvétele céljából a kifizető kézi pénztárosnál jelentkezzen.

Előzetesen bármennyire ellenőrzünk valamely kifizetést: a pénzkezelő még sincs fölmentve azon kötelezettség alól, hogy a fizetési okmányokat a kifizetés előtt ő is szemügyre vegye; mert ha a apos aggályai vannak, a fizetést esetleg meg is tagadhatja. Ha nincs akadály: a kifizetendő összeget előbb, az általa teljesített mindennemű fizetésről vezetett *kézi jegyzékbe* vezeti, s a bemutatott értesítvényt, fizetési ívet, nyugtát stb. kézjegyével látja el, sőt az utóbbin rostalyukat is üt. A két előbbit a félnek visszaadja, s a nyugtatott összeget csak ekkor fizeti ki. Ha a kézi pénztár készlete fogytán van és a főtiszték a pénzkezelő kézi jegyzékéből az összegek helyes elhasználásáról meggyőződtek: a főpénztárból a kézi pénztár új összegekkel látandó el, s ez a főpénztári kimutatásban feltüntetendő. Az így nyert összeg átvételét a kézi pénztárnok az ellenőr kiadási főjegyzékében elismeri, s egyszersmind saját kézi jegyzékébe írja.

A *letétek* kiadásáról szóló engedély: vagy rendes utalvány alakban, vagy pedig rövid úton, az illető ügyiratban adatik ki az illetékes hatóságtól. Ha a letét a múlt hónapból származik: a kiadást elrendelő ügyiratnak, mint bármely utalványnak számvevőségileg ellenjegyezve kell lenni. A mint van bevételi letétjegyzék (ellennyugta): úgy kell, hogy az ügyirattal most hasonló tartalmú kiadási (nyugta) jegyzék is mutattassék be. Ha a letétről nyugta adatott ki: ez a féltől visszakövetelendő, s általa a letét fölvétele ezen ismerendő el. Ha a nyugtát elvesztette: a letét csak az azt meg-

semmisítő birói végzés alapján adható ki. Ha a letét az utalványozó hatóság nevében adatik ki: a kiadási rendelet, vagy átírat fogalmazványa és tisztázata, a kiadási jegyzékkel együtt küldendő a pénztárhoz, mely a letétet a rendelethez csatolja és az így csinált csomagot saját neve, s pecsétje alatt küldi el.

A központi állampénztárt kivéve, minden pénztár részére meg van határozva, hogy legfeljebb mekkora készlettel (pénztári maximum) szabad birnia és hogy fölöslegeit: hová szállítsa. Az elszállítandó összeg hetenként és a hónap utolsóján mindig a főpénztárból, s az ebben őrzött pénztári kimutatás alapján a főtisztek által állapítandó meg és küldendő el. Elmulasztása pénzbírságot, sőt a visszatartott fölöslegnek elpusztulása esetében kártérítési kötelezettséget von maga után. Ugyancsak elszállítandók azok a koronaaranyak is, melyek kopás folytán törvényes forgalmi súlyukat elvesztették, s a melyeket legalább évnegyedenként a többi pénztárak a központinak kicserélésre beküldenek. Az utóbbi azokat magyar és osztrák veretük szerint kölcsönös elszámolás és kiegyenlítés mellett a körmőczi pénzverő hivatalnak illetőleg, az osztrák központi pénztárnak küldi. Minden esetben azt a pénztárt, vagy esetleg személyt is, hová vagy kinek a szállítmány küldve lesz, valamint úgy az előljáró hatóság számtartóságát, mint a *forgalmi számtartóságot*, a megelőző postával a (csomagok számáról és neméről, az ezekben elhelyezett pénzekről és értékekről, darabszámáról, az összegről, s a küldemény más jelvényeiről), külön levélben kell értesíteni. Ugyanezek az adatok sorolandók fel a szállító-levélen is. Ércz- és papírpénzt egy csomagban küldeni rendszerint nem lehet. Az érczpénz elküldésére megfelelő nagyságú jól abroncsolt és csomótlan zsineggel megkötözött, s a zsineg végén lepecsételt hordók használandók. A papírpénz, valamint egyéb értékek rendesen vászonban és zsineggel átkötve, pecsét alatt szállítandók. A küldeményekre is felírjuk az elküldő pénztárt, valamint annak nevét és lakását, hová a csomagot küldjük; továbbá a tartalmat, az értéket, súlyt, darabszámot s más jelvényeit a küldeménynek. A csomagolás a főtisztek, a postára szállítás pénztári tisztek felügyelete alatt történik. Az ellennyugta a csomagok egyikébe zárandó. Két egyenlő összegű szállítmányt egymásután elküldeni nem szabad. Közvetlen az elküldés előtt a pénztárban visszamaradó készlet helyességét megállapítani, s a szállítmány kiadását naplózni kell. A postautalványok pénzküldeményekre 500 frtig használhatók és 50 frtot meg nem haladó bélyegmentes

fizetségekre kizárólag használandók. A postahivatal az átvett értékekről vevényt ad, s azt a szállitmányt feladott tiszt a főtisztéknek haladéktalanul kézbesíteni tartozik. Míg a szállitmány megérkezéséről a nyugta meg nem jő: e vevény képviseli azt, s ezért ezt a pénzszekrényben ellenzár alatt tartjuk. Ha a nyugta megérkezhetett volna, de nem érkezett meg: megsürgetendő s ha ezt két hét alatt kétszer eredménytelenül ismétljük: az előljáró hatósághoz kell jelentést tenni.

XIV.

NAPLÓZÁS.

113. §. A naplók.

(59. §., napló, 1—12, legelől, nap, maradvány, tételszám, szöveg, idézés, okmány, különféle, összegezés, érték, arany, értékpapir, szelvények, számvitel és számadás, első és másodfeljegyzés, czél, lehető és lehetetlen vezetőjük.)

Ahhoz a mit az 59. §-ban elmondottunk hozzátesszük még, hogy a mint a könyvekben bejegyzés a jogot és a pénztári számfejtés, a jog gyakorlásának előkészítését tartja nyilván: úgy a naplózás a bejegyzett jog gyakorlását, foganatosítását, más szóval: a gazdaság *fizikai* vitelét tartja meg az emlékezetnek. A napló tehát a teljesített, lerótt vagyonváltozásoknak kronologikus, időrendi kimutatása. 1. Minden naplón legelől a tárgyat képező számadási ágnak, a kezelő pénztári hivatalnak, a felelős számadóknak, a számadási évnek és hónapnak kell állni. 2. A vagyonváltozások napját rendszerint a szöveghasáb közepébe írjuk és pedig naponként csak egyszer. Ha erre külön hasáb van: akkor a nap följegyzése minden tételnél ismétlődik. 3. Az oly naplókban, melyek nem költségvetési hitelről, hanem kész anyag- vagy pénzvagyonról számolnak: a havi első és utolsó tételt mindig a kezdő és végző maradvány képezi. 4. Rendszerint minden vagyonváltozás egy naplótételt képez, s a folyó szám 1-től kezdve, hónapokra való tekintet nélkül, az egész éven át szakadatlanul folyik. Ha a mellékletekre külön hasáb nincs: azok a folyó tételszámok alatt nevezőül jelentkeznek. 5. A tétel röviden és világosan legyen szövegezve. Különösen kiemelendő az utalványozó rendelet száma és kelte, a név és a jogczím, melyre és az összeg, melyben a a fizetés történt. Ha a tételek viszonylagos összeköttetésben állanak: a szöveghasábban ezeket is kölcsönösen idézni kell. Így: az előlegek

elszámolásánál, letétek, idegen pénzek és más átfutó tételeknél, valamint anyag- és pénzvagyron kicserélésénél. 6. Minden fizetési okmányt azzal a tételszámmal kell megjelölni, mely alatt az okmány szerint létrejött vagyonváltozás följegyezve van és a melynek a mellékletét képezi. Az okmányon a tétel száma alá nevező alakban írjuk, hogy hányadik melléklete az illető tételnek. 7. Ha egy fizetési okmány alapján különféle jogcímű fizetések történnek, pl. iroda, úti költség, épület-tatarozás stb. akkor mindezek külön tétel alatt naplózandók. A fizetési okmányt mindig a legnagyobb összegű kiadási tételhez csatoljuk és a többinél arra hivatkozunk. 8. A naplónak minden oldalát össze kell adni és az így mutatkozó összeg az összeadott oldalon mint átvitel, a következőn mint áthozatal jelentkezik. 9. A pénz, melyben rendszerint a fizetés történik, osztrák érték. Ezért az elszámolásnak is ebben az értékben kell történni. Fél krajczáron alul levő összegek a bevételnél fél krajczárnak, a kiadásnál nem számíttatnak. A $\frac{1}{2}$ krajczáron fölül és az egészen alul lévők a bevételnél egésznek, a kiadásnál $\frac{1}{2}$ -nek számítandók. 10. Ha a kezelésben aranypénzek fordulnak elő, ezeknek neme és darabszáma a szöveghasámban irandó le, értékük pedig a pénzhasámban törvényes érték szerint számítandó. Az árfolyam különbözet mint nyereség vagy veszteség, külön elszámolandó. Ugyanígy kell eljárni, ha az ezüstpénzek nem törvényes értékükben, hanem árfolyam mellett forognának. 11. Az értékpapírokat a szöveghasámban írjuk körül. A pénzhasámba tőzsdei értékük jegyzendő, kivéve a váltókat és pénztári jegyeket (17., 51. §.), melyeket névértékükben kell elszámolni. 12. A beváltott szelvényeket csak minőségük darabszáma és nem szelvényszámuk szerint kell naplózni. Ha az aranyban járó kamatokat papirosban fizették: a számítás alapjául szolgáló aranyárfolyamot is idézni kell.

A vagyont kezelő hivatalok nincsenek *egymás alá* rendelve. Számtartásukban tehát *számvetel* nincs, hanem csak *számvitel* és *számadás*, s mindkettőnek *túlnyomólag* a naplókban tesznek eleget. Ezekhez képest megkülönböztetünk *számviteli* és *számadási* naplókat. Az elsőkre a gazdasági események közvetlen szemlélete folytán nyert benyomást írjuk be. Az utóbbiakat rendszerint az elsőkből szerkesztjük. Azért a számviteli naplókat elsőfeljegyzésű (*prima nota*) naplóknak, a számadásiakat másodfeljegyzésűeknek (*secunda nota*) is mondják. Az *elsőfeljegyzésű* naplókban minden vagyonváltozásnak, a közvetlen szemlélet szerint való, igaz módon kell

előfordulni. A kezelésnek tehát számtartási támogatására első sorban ezek a naplók szolgálnak, vagyis : ezekből lehet megtudni, hogy mi történt bevételre és kiadásra, s így minek kell lenni a pénztárban. Az elsőfeljegyzésű naplókat ezért a vagyont kezelő hivatal minden tagja vezetheti, csak épen azok nem, a kiknek ellenőrzésére szolgálnak. Ezek a vagyont, a pénzt kezelők s tehát rendszerint az első főtiszt. Ellenben a másodfölgjegyzésű naplók szerkesztésében a kezelők is részt vehetnek ; mert ezek már csak az elsőfölgjegyzésűek adatait foglalhatják magokban. Minthogy pedig a vagyont kezelő hivatalok főtisztjei közül, hivatásánál fogva az *ellenőr a hivatali számtartó*, ezért a naplózás első sorban az ő feladata. Ez nem zárja ki azt, hogy neki ebben a feladatában, az ő felelőssége mellett, a hozzá beosztott más tisztviselők, sőt kellő módon maga az első főtiszt is ne segédkezzék.

114. §. A számvivő naplók és ezek lezárása.

(Főnapló, vezetője, állampénztárak, célja, neve, első és utolsó, sorrend, kivételek, helyviszonyok, előfordulás, kezelés, kis, segéd, jegyzék, lajstrom, közös, egyenként, napi somma, készlet, lezárás, összevetés.)

Azt az elsőfeljegyzésű naplót, melyben a valamely pénztári hivatalnál előforduló összes (úgy állami mint *idegen*) vagyonváltozásokat, előfordulásuk sorrendjében feljegyzik (vagy legalább is, így feljegyezni kellene!) : *főnaplónak* nevezzük. Ilyen főnaplót (kivéve a központi, a budapesti és a zágrábi állampénztárakat, melyekről alább [119. §. b)] lesz szó) minden általános és különleges állami pénztárnál vezetnek, s célja az állami vagyonváltozásoknak : maga a kezelő pénztári hivatal számára való nyilvántartása. Ezért *házi főnaplónak* is mondják. A 309—312-ik lapon ilyen bevételi és kiadási főnapló van bemutatva. A bevételek első tételét mindig a mult havi végző, azaz folyó havi kezdő és a kiadások utolsó tételét, a folyó havi végző pénzmaradvány képezi. Ezután jönnek a bevételek és kiadások, előfordulások sorrendjében és idejében egyenként, tételenként.

Vannak azonban néha a pénztárnak olyan fizetségei, melyeket akár helyviszonyok (pl. a munkásoknak a munka helyén való kifizetése stb.), akár sűrű és apró összegekben (legtöbbször erre a célra szolgáló kézi pénztáraknál), való előfordulásuk vagy valamely egyéb külső kezelési körülmény miatt a főnaplóba egyenként, vagyis : tétel-

lenkint bevezetni nem czélszerű. Ezek felölelésére szolgálnak a *kis* naplók. Ilyenek a segédnaplók, jegyzékek és lajstromok. A *segéd* napló sűrűn, de *nem* egyforma összegekben előforduló összegeket foglal magában. A *jegyzék* rendszeren az egy hivatalban lévők állandó illetményeiről szól. A *lajstrom* pedig a sűrűn és egyforma összegekben mutatkozó vagyonváltozások elszámolása. A kis naplóknak közös tulajdonságuk, hogy akárhol és akárki vezeti: a pénztári hivatal házi főnaplójának rendszerint csak napi végösszegeiket, napi sommákat adják át. A 313—314. lapon segédnapló és jegyzék van bemutatva. Ezeket szemügyre véve, látjuk, hogy pl. a segédnaplónak első napi három tétele egy summában, a bevételi főnaplónak 756. tétele alatt van naplózva stb. A jegyzék fizetési hasábjának summája pedig a kiadási főnapló 833. tétele alatt van és így tovább napról napra. Ily módon a házi főnaplóba minden vagyonváltozás belejő. Még pedig vagy előfordulásának sorrendjében egyenként, vagy pedig (a kis naplók szerinti) napi summákban. Ezért, ha a bevételi főnapló valamely *napi végösszegéből*, a kiadási főnapló aznapi summáját levonjuk: a kettő közti különbség a pénztárban, raktárban levő *összes készletet* (a totálét) *fogja* mutatni.

Így *kellene* vezetni tételről tételre, az egész hónapon keresztül, úgy az elsőfeljegyzésű házi *főnaplót*, mint a *kis* vagyis: az összes *számviteli* naplókat és *kellene* ezeket napról-napra, még pedig előbb a kis, aztán a főnaplót lezárni, hogy minden nap ezek alapján lehessen meggyőződést szerezni a pénztári értékek készletének, a számvittel való megegyezéséről. De pénztáraink az *idegen* naplókat *tényleg* nem úgy vezetik, a hogy törvény szerint vezetniök *kellene* és a hogy itt előadtuk, hanem úgy, hogy az idegen vagyon első feljegyzéséül nem a főnaplót, hanem magát a mindjárt tárgyalandó idegen naplót használják. Vagyis: hogy a hónap folyamán az idegen tételeket nem a főnaplóba, hanem az illető idegen (alap, letét stb.) naplóba vezetik be, és hogy így a napi zárlat és pénztárkészletek megállapíthatása céljából a 315. lapon látható szám-műveletet kénytelenek napról napra szerkeszteni. Alapos megértésükre a bemutatott példáknak végig, *tételről tételre* egymással való *összevetése* ajánlatos, megjegyezvén, hogy a hivatkozási hasábot és a havi lezárást a következő §-ban magyarázzuk meg.

B e v é t e l.

Tételszám, mellékletek száma	Számvetési ág	A tárgy és a tárgyalás napja	Ö s s z e g								Hivatkozás a tárcza, esetleg a forgalmi naplóra	
			bank-értékben		aranyban		ezüstben		kötvényekben		lap	tétel
			frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.		
748	Forgalmi	1898. október. Mult havi pénzmaradvány -- -- --	1647	52	—	—	—	—	—	—	322	226
749	Igazságügyi*	Október 1-én. Utiköltség-térítmény Vasadi Lajostól 1898. szept. 1-én 35,827. sz. igazs. min. rendelet folytán -- --	23	48	—	—	—	—	—	—	000	000
750	Közlekedés*	A dömsöd-dunapataji védgáttársulat által 1898. szeptember 10-én 42,515. számú rendelettel nyert kölcsönelőlegre teljesített részletfizetés -- -- --	2819	26	—	—	—	—	—	—	000	000
751	Forgalmi	Az aradi m. kir. adóhivataltól: Térey Jenőnek a nevezett hivatalnál 619/1898. Q) lajstromszámhoz előirt illeték tartozása és pedig tőkében 356 frt és kamatban 12 frt 42 kr. -- -- --	368	42	—	—	—	—	—	—	322	227
752	Adóhivatal	Selejtezett papirokért Polgár Benő által befizetett vételár -- -- --	28	93½	—	—	—	—	—	—	320	46
753	Forgalmi	Az egri m. kir. adóhivatal által 1898. július havi birságalap pénztári hiányának fedezésére vett összeg, az 1898. október 1-én 49,339. sz. pénzügyigazgatósági rendelet folytán és a birságnapló 43. tétele alatti kiadással viszonylagosan megtérül -- -- --	150	42½	—	—	—	—	—	—	322	228
754	Honvédelem*	Pálmay Keresztély Ludovica-akadémiai tanuló ellátási díja az 1897/98. év első felére -- -- --	150	—	—	—	—	—	—	—	000	000
755	Illeték*	X lajstrom** és Y alnapló 540—555. tétel eredménye -- -- --	202	35	—	—	—	—	—	—	—	—
756	Dohányeladás	Segédnapló 239—241. tétel eredménye -- -- --	22	72	—	—	—	—	—	—	—	—
757	Egyenes adó*	Az adó segédnapló** 619—622. tétel eredménye -- -- --	1242	93	—	—	—	—	—	—	—	—
758	"	A hadmentességi segédnapló** 150—152. tétel eredménye -- -- --	242	39	—	—	—	—	—	—	—	—
759	Díj-* jövedék	Az adóhivatali állandó fizetési jegyzék 240—245. tétele alatt levont tiszti díjak -- -- --	62	39	—	—	—	—	—	—	—	—
760	Egyenes adó*	Jegyzék szerint tiszti fizetésekből levont adók -- -- --	24	90	—	—	—	—	—	—	—	—
761	Adóhivatal	Jegyzék szerint levont fizetési előlegek -- -- --	130	42	—	—	—	—	—	—	—	—
		Napi zárlat 1-én -- -- --	5468	62	—	—	—	—	—	—	—	—
		Átvitt összeg -- -- --	7116	14	—	—	—	—	—	—	—	—

* A két csillagos kis naplókra minták nincsenek szerkesztve, de a bemutatott fizetési jegyzék és dohányeladási segédnapló alapján (313—4. lap) értelmezhetők.

** Az egy csillaggal jelölt tárczanaplók helykimelés céljából nincsenek bemutatva, de a bemutatott adóhivatali és dohányeladási tárcza-alnaplók (320—1. lap) alapján és a következő §. folyamán valamennyi megérthető.

B e v é t e l

Tételszám, mellékletek száma	Számveteli ág vagy alap	A tárgy és a tárgyalás napja	Ö s s z e g								Hivatkozás a tárcza, esetleg a forgalmi naplóra	
			bank-értékben		arany-ban		ezüst-ben		köt-vények-ben			
			frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	lap	tétel
		Athozott összeg	7116	14	—	—	—	—	—	—	—	—
		Október 2-án.										
762	Dohány-eladás	A jászberényi bizottság által Tahy Benedek hevesi dohánytermelőtől beszedett termelési illeték	7	58	—	—	—	—	—	—	321	82
763	Díj-jövedék	Matusek Bálint hédervári lakos által 1898. szept. 20-án 1238. számú marasztaló végzés szerint befizetett birság	25	—	—	—	—	—	—	—	000	000
764	Dohány-eladás*	Örködési illeték Petres Imre törökbecsei lakostól 1898. augusztus 10-én 6749. sz. rendelet folytán	76	45	—	—	—	—	—	—	321	83
765	Igazságügy*	Visszatérített rabtartási átalány a kir. ügyészségtől a jegyzék** 121—142. tétele szerint	246	59	—	—	—	—	—	—	—	—
766	Egyenes adó	Az igazságügyi nyugdíjból levont adó a jegyzék** 85—99. tétele szerint	22	58	—	—	—	—	—	—	—	—
767	Illeték*	Az X lajstrom és Y alnapló 556—580. tétel szerinti eredménye	1249	26	—	—	—	—	—	—	—	—
768	Dohány-eladás	A segédnapló 242—248. tétele alatti eredmény	31	12	—	—	—	—	—	—	—	—
		Napi zárlat 2-án	1658	58	—	—	—	—	—	—	—	—
		Főösszeg október 2-án	8774	72	—	—	—	—	—	—	—	—
		Igy tovább október 3-án										
		„ 4-én										
		„ 5-én										
		„ 6-án										
		„ 7-én										
		stb. egész a hó végéig.										
		Összesen 1894. október 31-én	8774	72	—	—	—	—	—	—	—	—
		Levonva a kiadást	5483	59	—	—	—	—	—	—	—	—
		Maradvány	3291	13	—	—	—	—	—	—	—	—
		Kimutatása a pénzügyi maradványoknak:										
		A főnaplóból	3291	13	—	—	—	—	—	—	—	—
		jövedéki birságból	728	46	—	—	—	—	—	—	—	—
		pénzügyi letétből	212	29	718	32	—	—	10948	27	—	—
		igazságügyi letétből	92	46	—	—	—	—	—	—	—	—
		közlekedési letétből	56	59	—	—	—	—	—	—	—	—
		X. alap	390	41	—	—	—	—	—	—	—	—
		birói letétből	—	—	819	22	917	40	46728	32	—	—
		Együtt	4771	34	1537	54	917	40	57676	59	—	—

Kelt 1898. október 31-én.

N. N. pénztárnok.

N. N. ellenőr.

K i a d á s.

Tételszám, mel- léletek száma	Számveteli ág vagy alap	A tárgy és a tárgyalás napja	Ö s s z e g								Hivatko- zás a tárcza, esetleg a forgalmi naplóra	
			bank- értékben		arany- ban		ezüst- ben		köt- vények- ben			
			frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	lap	tétel
1898. október 1-én.												
826 3	Pénz- ügyigaz- gatóság*	Utiköltség és napidij Pap Edének 1894. szeptember 15-én 4220. sz. rendelet folytán	18	42	—	—	—	—	—	—	000	000
827 1	For- galmi	A kolozsvári m. kir. adóhivatal által 220/1895. Z lajstrom tétel- hez beszédett illeték a m. kir. központi számvevőségnek 1898. szept. 16-án kelt 726-ik számú átutaló jegyzéke szerint ki- adatik	43	26	—	—	—	—	—	—	323	179
828	Igazság- ügy*	Bűnvádi átalány a kir. ügyészség- nek 1898. június 10-én 44,738. sz. rendelet folytán	1000	—	—	—	—	—	—	—	000	000
829	Föld- művelés	Munkadíj Halász Oszkárnak könyv- kötési munkálatokért 1898. aug. 13-án 25,760. sz. rendelet folytán	42	76	—	—	—	—	—	—	000	000
830 2	Adó- hivatal	Fizetési előleg 20 havi részletben való visszafizetés kötelezettsége mellett Pethes Gyulának 1884. szeptember 30-án 52,671. számú rendelet folytán	300	—	—	—	—	—	—	—	320	74
831	Igazság- ügy*	Az állandó fizetési jegyzék*	560	94	—	—	—	—	—	—	—	—
832	Közle- kedés*	879—871. tétel eredménye	478	92	—	—	—	—	—	—	—	—
833	Adó- hivatal	szintén* 245—260. tétel eredménye	636	66	—	—	—	—	—	—	—	—
		Napi zárlat október 1-én	3080	96	—	—	—	—	—	—	—	—
Október 2-án.												
834 1	For- galmi	Pénzszállítmány a m. kir. központi állampénztárba	1500	—	—	—	—	—	—	—	323	180
835 2	Adó- hivatal	Iroda és világítási átalány az adó- hivatal személyzetének okt. hóra	10	78	—	—	—	—	—	—	320	75
836 2	For- galmi	Nagy Jenőnek visszatérített illeték fejében a buttyini adóhivatalnál előírt illetékből 1894. jul. 20-án 42,792. számú rendelet folytán nevezett hivatal terhére kiadatik	52	38	—	—	—	—	—	—	323	181
837 2	Adó- hivatal	Uti előlegek Horváth Károlynak 1898. szeptember 30-án 62,838. számú rendelet folytán	60	—	—	—	—	—	—	—	320	76
		Oldalösszeg 2-áról	1623	16	—	—	—	—	—	—	—	—
		Napi zárlati összeg 1-ről	3080	96	—	—	—	—	—	—	—	—
		Átvitel	4704	12	—	—	—	—	—	—	—	—

K i a d á s.

Tételszám, mel- lékletek száma	Számviteli ág vagy alap	A tárgy és a tárgyalás napja	Ö s s z e g								Hivatko- zás a tárca, esetleg a forgalmi naplóra	
			bank- értékben		arany- ban		ezüst- ben		köt- vények- ben			
			frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
838	Dij- jövedék	Áthozott összeg	4704	12								
		Napi zárlati összeg 1-éről	3080	96	—	—	—	—	—	—	—	—
		Oldalösszeg 2-áról	1623	16								
		Walter Lipótnak fizetéséből hibá- san levont szolgálati díj 1894. augusztus 20-án 22,976. sz. ren- delet folytán	18	—	—	—	—	—	—	—	000	000
839	Igaz- ságügy*	A nyugdíj - jegyzék* 226—248 tételle szerint	628	49	—	—	—	—	—	—	—	—
840	Bírói letét*	A járásbírósi napló* szerint 260—263. tétel	128	70	—	—	—	—	—	—	—	—
841	Függő* állam- adósság	Ugyanazon napló* tételei szerint fizetett kamat	4	28	—	—	—	—	—	—	—	—
		Napi zárlat 2-án	2402	63	—	—	—	—	—	—	—	—
		Főösszeg október 2-án	5483	59	—	—	—	—	—	—	—	—
		október 3-án										
		" 4-én										
		" 5-én										
		" 7-én										
		" 8-án										
		Összesen 1898. október 31-én	5483	59	—	—	—	—	—	—	—	—
		Kelt... .. 1898. okt. 31-én.										

N. N. pénztárnok.

N. N. ellenőr.

Dohányeladási segédnapló 1898. október hóra.

Tételszám	Mellékl. száma	A tárgy és tárgyalás napja			P é n z ö s s z e g									
		a f é l n e k		a befizetett haszonbér terjed.	haszon- bére		kése- delmi kamat		3%-os hátralék		összesen			
		n e v e	lakhelye		frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr		
				— 1 —										
239		Bek Rudolf ---	Páthy -----	1898. okt. 1-től decz. 31-ig	7	—	—	—	—	—	7	—		
240		Keresztes Pál -	Hidegkut--	1898. jul. 1-től szept. 31-ig	12	—	—	72	1	—	13	72		
241		Mányi Antal --	Budaörs --	1898. szept. 1-től nov. 31-ig	2	—	—	—	—	—	2	—		
				— 2 —										
242		Me'cher Károly	Budakesz--	1898. okt. 1-től decz. 31-ig	5	—	—	—	—	—	5	—		
243		Petrik Géza ---	Csobánka -	1898. jan. 1-től " "	6	—	—	10	—	—	6	10		
244		Hajdu Imre ---	Zsámbék --	1898. okt. 1-től " "	4	—	—	—	—	—	4	—		
245		Pataki Béla ---	Tök -----	1898. jul. 1-től " "	3	—	—	9	—	—	3	09		
246		Hork Lajos ---	Üröm -----	1898. év III. negyed -----	—	—	—	—	2	76	2	76		
247		Gasztai Mitár -	Pomáz ----	1898. I—IV. negyed -----	—	—	—	—	7	42	7	42		
248		Rajkay Alajos -	" -----	1898. év I—II. negyed -----	—	—	—	—	2	75	2	75		
				stb.										
				Összesen a hó végével-----	39	—	—	91	13	93	53	84		
		Kelt , 1898. október 31-én.												
		N. N. pénztárnok.		N. N. ellenőr.										
		Elszámoltatott a dohány- eladási alnapló 84. be- vételi cikke alatt												

Adóhivatali állandó fizetési jegyzék 1898. október hóra.

A melléklet		J á r a n d ó s á g o k										L e v o n á s o k							Fő- könyv oldal- száma							
tétele és száma		kelte	Neve a pénz- fölvételre jogosi- tottnak	időponttól	időpontig	fizetése- sek		működési és helyi pótlékok		lak- pénzek		bérek		kereset- adó		átalános jövedelmi pótadó		szolgálati díjak		fizetési előlegek		térítmények neme		Ösz- szege		
						frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.		frt	kr.
1898. október.																										
240	1/10		Pethes Gyula	—	—	170	—	—	—	—	—	—	—	—	2	48	—	—	16	48	24	76	—	—	—	
241	"		Varga András	—	—	150	—	—	—	—	—	—	—	—	4	27	—	—	14	76	19	56	—	—	—	
242	"		Gonda Daniel	—	—	83	33	—	—	—	—	—	—	—	3	16	—	—	12	42	21	42	—	—	—	
243	"		Berkes Imre	—	—	83	33	—	—	—	—	—	—	—	3	16	—	—	15	12	18	50	—	—	—	
244	"		Horváth Károly	—	—	75	—	—	—	—	—	—	—	—	4	70	—	—	—	—	20	41	—	—	—	
245	"		Kaszab Ödön	—	—	75	—	—	—	—	—	—	—	—	7	13	—	—	3	61	25	77	—	—	—	
— 1 —																										
— 2 —																										
— 3 —																										
Összesen						636	66	—	—	—	—	—	—	—	24	90	—	—	62	39	130	42	—	—	—	
						Elszámoltatott az adóhivatali tárcza alnapló 77. tétele alatt										Elszámoltatott az egyenes adó alnapló * cz. a.				Elszámoltatott a díjjövedéki alnapló * cz. a.		Végelszámoltatott az adóhivatali tárcza alnapló 47-ik cz. a.				
N. N.		Kelt		1898. október 31-én.																		N. N.		ellenőr.		
pénztárnok.																										

N. N.

penztárnok.

Kelt

1898. október 31-én.

N. N.

ellenőr.

115. §. A számadó naplók és ezek lezárása.

(Háromfélék, szerkesztés, hiteles, átvezetés, napi sommák, 1—3 tárczanaplók és alnaplók, milyen és mennyi, minta, idegenek, alap- és kis naplók, megtekinthetés, alapalnaplók értelmezése, alappénztár, bizományos fizetések, forgalmi napló, §§, α — d , egységes maradvány, forgalom, α — δ , forgalmi alnaplók, minták, lezárás, pénzügy, állami és idegen, összes maradvány.)

A számadó, vagyis másodfeljegyzésű naplók háromfélék: 1. a *tárcza*-, 2. az *idegen*- és 3. a *forgalmi* napló és ezeknek *alnaplói*, illetőleg *kis* naplói. Ezeket úgy szerkesztjük, hogy a főnaplóból a tételeket egyenként kiválogatjuk és átnaplózzuk, átvezetjük a megfelelő számadó naplóba. És pedig szóról szóra; mert az első feljegyzésű tétel, mely a vagyonváltozás közvetlen szemlézése alapján jött létre: az a hiteles. Minthogy pedig a házi főnaplóban a kis naplók tételei csak sommásan vannak felsorolva: csak az egyes (állami és idegen) tételeket kell onnan átvezetni. A napsommákból álló tételek tehát (mindjárt meglátjuk az okát) érintetlenül maradnak.

1. Vezet minden pénztári hivatal havonként annyi *tárcza-naplót*, a hány tárczára abban a hónapban fizetsége volt. Itt a tárczát olyan értelemben kell vinni, a milyent annak a 96. §-ban adtunk. Vagyis: hogy a hivatal a költségvetés minden fejezetére, esetleg címére, sőt ennek még egyes hatóságai részére is, egyenként külön tárczanaplót vezet. Ha azonban egy fejezetre egy tárczanapló vezetése valamely irányban, nevezetesen a naplónak számtartási tárgyalásánál akadályt okozna: ekkor a címeknek megfelelő *tárcza-alnaplókat* vezetünk. Az első följegyzésű házi főnaplóból tehát a valódi tételeket egyenként, mindeniket a maga tárczanaplójába *vezetjük* át. Vagy ha egyik-másik tárcza valamely részére alnapló van berendezve: akkor a tétel a megfelelő alnaplóba jő. Két ilyen alnapló van a 320—321. lapon, melyeket, ha a 309—312. lapon bemutatott főnaplóval összevetünk, látjuk hogy az utóbbinak 752. bevételi tétele az adóhivatali tárcza-alnapló 752/46., a 762. és 764. főnapló-tétel a dohánybevételi tárcza-alnapló 762/82. és 764/83. tétele alatt van számadásban. És így tovább a kiadásnál is.

2. Az idegen vagyonról is számadásul, a házi főnaplóból a tárcza naplók alakjára és módjára szerkesztett *idegen naplók* esetleg alnaplók *szolgálnának*, csak hogy mint az előbbi §-ban láttuk, az idegen naplókat a pénztári hivatalok, törvényellenesen nem mint másod-, hanem mint első feljegyzésűeket vezetik. Ezért midőn a

számadási naplók szerkesztésére kerül a dolog, akkor az idegen vagyonról az idegen naplók már készen vannak. Megjegyzendő, hogy a míg valamely tárczanaplóhoz vezetendő vagy nem vezetendő alnaplóra nézve (hogy hányat és mire vezessünk), az illető költségvetési fejezetnek czímei az irányadók: addig valamely alapnál erre, az alapnak el- és milyen méretben való ágazása vagy nem elágazása a döntő. Az utóbbi esetben alnaplóra egyáltalában nincs szükség. Az előbbi esetben pedig az elágazáshoz képest egy vagy több alnapló is szükséges lehet. Az idegen vagyonba tartozó alapokról még meg kell jegyeznünk, hogy minden *alapról* csak egy pénztár és pedig az vezet *alapanaplót*, (esetleg alnaplót) a melynél az alap mint *alappénztárnál* elhelyezve van. Az állami kézben lévő legtöbb alapra nézve a *központi* állampénztár szolgál olyanul. A *nem* alappénztár által valamely alap részére történt minden fizetés: az alább (δ) szóba jövő *bizományos* fizetések közé tartozik, s mint ilyen a házi főnaplóból számadásul a *forgalmi* naplóba jő.

3. A mint így a tárczanaplók az állami, az idegen naplók a nem állami *valóságos* vagyonváltozások számadását képezik: úgy képezi a *forgalmi napló* az összes *átfutó* kezelés számadását. Ahhoz, a mit a 13., 20., 55., 95—9. §-ban idevágólag elmondottunk, még hozzátesszük a következőket. *a)* Forgalmi naplót csak az egységes rendszerű pénztárak, és pedig mindenik egyet vezet. *b)* Annak minden hónapban első és utolsó tételét a házi főnapló kezdő és végző maradványa képezi, a minthogy ilyet (a *tárczahitel* lerovásáról szóló tárczanaplók *nem*, hanem) az *összes* lerovást felölelő forgalmi napló mutathat ki; *c)* Ezután a házi főnaplóból jönnek a pénzforgalom szoros értelemben vett tételei. Ilyenek: α) a szállítmányok és ellátmányok; β) a pénzváltás; γ) előlegek és idegen pénzek; δ) bizományos fizetések. α) Szállítmány alatt elküldött, beszolgáltatott pénztári fölösleget, ellátmány alatt pedig valamely pénztári hivatal által szükségeire, előljáró hatósága útján kért és kapott összeget értünk. Minden pénztár számára külön meg van állapítva a pénztári maximum, vagyis: hogy legfeljebb mekkora összeget tarthat kész, letben. Ha a megállapítottnál nagyobb összegre volna szüksége, ezt a forgalmi napló lezárásánál büntetés terhe alatt indokolni tartozik. A fölösleget tehát ahhoz a pénztárhoz kell küldenie, illetőleg a mutatkozó szükségletek fedezésére ellátmányt rendszerint attól a pénztártól kell várnia, mely erre a célra egyszer mindenkorra, vagy pedig esetről esetre kijelölve van. Ezért úgy a szállítmány mint az

ellátmány egyik pénztárnál kiadás a másiknál bevétel. β) Ugyanígy egyenlítődnek ki a pénzváltási tételek is, melyek nagyobb értékű pénzdaraboknak kisebb értékűekkel, vagy ércz- és váltópénzzel más pénztárnál való kicseréléséből származnak. γ) Olyan előlegeket és idegen pénzeket, melyek bármely körülmény folytán egyik tárczát sem illethetik, vagy legalább is előfordulásuk idejében nem állapítható meg, hogy melyiket illetik: a forgalmi naplóban kell elszámolni. Pl. a szállítmányokban és ellátmányokban, vagy a pénzváltás és az alább tárgyalandó pénztári zárlatok alkalmával tévedés folytán mutatkozó kisebb hiányok vagy fölöslegek. Az előbbieket a felelős számadók terhére mint előlegeket, az utóbbiakat mint idegen pénzeket számoljuk el addig is, míg a valószínű tévedés kiderülven, viszonylagos tétel által kiegyenlítést nyernek. Avagy fordulnak elő tényleg olyan előlegek, melyek nem valamely tárczát, hanem az állam egész gazdaságát terhelik. Pl. nagy elemi csapások idejében az államtól kért kölcsönök stb. δ) Bizományosok azok a fizetések, melyeket nem az illetékes pénztárak, hanem ezek helyett más pénztárak teljesítenek. Ide tartozik különösen a fizetségeknek az a nagy sorozata, melyről az 55. §-ban $a—g$) alatt emlékeztünk meg. Az ott felsoroltakra a forgalmi naplók birálatának és könyvelésének tárgyalása alkalmával még visszatérünk. A forgalmi naplónak is lehetnek és nagyobb pénztáraknál vannak is a forgalom nagymérvű elágazásához képest alnaplói. Nevezetesen az osztrák államadósság vagy közös nyugdíjak stb., néha oly tömegesen jelentkeznek, hogy ezeket a könnyebb elbánás czéljából külön *forgalmi alnaplóban* számoljuk el, csak havi végösszegük jő a forgalmi naplóba. Mindezeknek lehető megvilágítására szolgáljanak a 309—312. lapon látható főnaplónak 748, 751, 753 bevételi és 827, 834, 836 kiadási tételei, melyek ott a hivatkozási hasámban idézett tételek alatt, a 322—3. lapon levő forgalmi naplóban vannak számadásba téve. Ha így az átfutó tételeket a házi főnaplóból egyenként, és a mennyiben azokat forgalmi *alnaplókban* számoltuk el, ez utóbbiak végösszegét a forgalmi naplóba átvezettük: csak ezután következik előbb az egyes tárcza és az idegen naplók, s csak végül a forgalmi napló lezárása.

Ez a *lezárás* úgy történik, hogy tudvalevőleg a házi főnaplóból számadás czéljából, csak az *egyes* tételeket és nem a kis naplók *napi* sommáit is hoztuk át a tárcza-, az idegen és a forgalmi naplóba. Nem hoztuk pedig át, mert a hónap végével a kis naplóknak *egész havi* végösszegeit visszük át, a fölöttük álló (azokba a) vagy

tárcza-, vagy idegen alnaplókba (melyekbe a többi tételeket a hónap folyamán a házi főnaplóból egyenként az 1. és 2. szerint már átvezettük). A hónap végén ezeket az alnaplókat is lezárjuk, s most ezeknek visszük *bevételei és kiadási végösszegeit* át (azokba a) vagy tárcza-, vagy idegen naplókba (melyekbe a hónap folyamán azokat az egyes tételeket a főnaplóból már átvettük, melyekre külön alnapló szánva nem volt). A tárcza és az idegen naplók tehát vagy tételenként vagy sommásan, de az *egész* tárcza illetőleg idegen gazdaságának, valamely pénztárnál előforduló *egész fizikai vitelét* felölelik. Végül a tárcza és az idegen naplókna úgy *bevételei mint kiadási végösszegei* (abba) a forgalmi naplóba jönnek (melyben a 3 alattiak szerint az átfutók már is tételenként benne vannak).

Megjegyzendő, hogy a *pénzügyi* tárczának nagy terjedelme miatt *nincs tárczanaplója*, hanem csak költségvetési fejezetének címei szerint *alnaplói* vannak, s hogy ezeknek végösszegeik (nem előbb egy tárczanaplóba, s csak ennek végösszegében, hanem) közvetlenül jönnek a forgalmi naplóba. Mindezek szerint a forgalmi naplóban az egész *állami* bevételi és kiadási kezelést, még pedig elől az átfutót tételenként, azután a valódit tárczanaplónként (a pénzügyét alnaplónként) havi végösszegekben elszámolván, ha a forgalmi napló így alakult bevételi oldalából a kiadást levonjuk: mint *egyenleget* azt az összeget kell megkapnunk, mely az *államot* a pénztárában levő készpénzből *megilleti*. Ehhez az állami készletet mutató egyenleghez *egyenként jönnek az idegen naplók értékkészleteit mutató maradványok*. Ekkor azután a forgalmi napló *végösszege* a hivatal pénztárában levő *összes értékkészletet* (a totalét) mutatja, mely végösszegnek és készletnek a házi *főnapló* zárösszegével kell egyezni. A hivatal egész pénzkezeléséről így képezi a házi *főnapló a számvitelt* és a *forgalmi napló a számadást*. Különben a naplók havi zárlatáról a 324. lapon látható próbát szokás szerkeszteni.

116. §. Egyéb számadások.

(1—2, *a—b*, naplók, rovatszámadás, intézetek, ellenőr, kis tárcza, számlák, rovatok, könyvkivonatok, megkülönböztetés, okmányok, megfordítva, elválasztás, anyagok, raktár, leltár, hasonlatosság, anyagfőnapló, kezdő és végző, időközi, viszonylagos, nyomtatványok, szoros, kimetszvény, törzs, szelvény, készpénz, adósságok, tárcza, czimletek, központi, többi.)

Ezek alatt értjük 1. a rovat- és 2. az anyagszámadást, mely utóbbit ismét *a)* raktár- és *b)* hitelszámadásokra osztjuk.

A for. napló 231. és 185. kiad. tételéhez.

A pénzügyi tárcza adóhivatali alnaplója 1898. októberre.
Bevétel. Kiadás.

Tételszám		Mell. száma		A tárgy és a tárgyalás napja		Pénzösszeg					Fő-könyv oldallapja	
						bank-jegyekben	aranyban	ezüstben	kötvénnyekben			
752	1			— 1 —								
46				Selejtezett papirokért Polgar Benő által befizetett vételár		28 93 1/2						
47				— 31 — Fizetési előleg az állandó fizetési jegyzék 240—245. tétele szerint		130 42						
						Összesen ----- 159 35 1/2						

Tételszám		Mell. száma		A tárgy és a tárgyalás napja		Pénzösszeg					Fő-könyv oldallapja	
						bank-jegyekben	aranyban	ezüstben	kötvénnyekben			
380	2			— 1 —								
74				Fizetési előleg 20 havi részletben való visszafizetés kötelezettségére mellett Petthes Gyulának 1894. szeptember 30-án 52,671 sz. rendelet folytán		300 —						
835	2			— 2 —								
75				Irodai és világitási átalány az adóhivatali személyné- nek október hóra		10 78						
837	2			Úti előleg Horváth Károynak 1898. évi szeptember 30-án 62,838. sz. rendelet folytán		60 —						
76				— 31 —								
77				Végelszámolás által az adóhivatali állandó fizetési jegyzék 240—245. tétele szerint		636 66						
						Összesen ----- 1007 44						

Elszámoltatott a forgalmi bevételi napló 231. cz. a.

Elszámoltatott a forgalmi napló 185. kiad. c. a.

N. N.
pénztárnok.

Kelt 1898. október 31-én.

N. N.
ellenőr.

A forgalmi napló 234. bevételi czikkéhez.

A pénzügyi tárcza dohányeladási alnaplója.

Bevétel 1898. októberre.

Tételszám	Mell. száma	A tárgy és tárgyalás napja	P é n z ö s s z e g								Fő- könyv oldal- lapja	
			bankje- gyekben		arany- ban		ezüst- ben		kötvé- nyekben			
			frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.		
		— 2 —										
762 82	1	A jászberényi biztosság által Tahy Benedek he- vesi dohánytermelőtől beszedett termelési ille- ték --- --- --- --- ---	7	58								
764 83	1	Örködési illeték Pethes Imre törökbecsei lakos- tól 1893. aug. 10-én 6749. számú rendelet folytán --- --- --- --- ---	76	45								
		— 31 —										
765 84	1	A dohányeladási segéd- napló 239—248. tétele szerinti eredmény --- ---	53	84								
		Összesen --- ---	137	87								

Elszámoltatott a forgalmi napló 234. cikke alatt.

Elszámoltatott a forgalmi napló 234. czikke alatt.

Kelt 1898. október 31-én.

N. N.
pénztárnok.

N. N.
ellenőr.

Forgalmi napló

B e v é t e l

A főnapló tétele és a folyó sorszáma	A mellékl. tétele és száma	B e v é t e l	Bank- érték		Arany		Ezüst		Köt- vények		A számvetőség forgalmi könyvének	
			frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	lapja	tétele
748		Mult havi pénztári maradvány..	1647	52	—	—	—	—	—	—	—	—
226		— 1 —										
751	1	Ellátmány az aradi m. kir. adó- hivataltól: Terey Jenőnek a nevezett hivataltól 619/1898. A) lajstrom számban előirt illeték tartozása és pedig tőkében 356 frt — kr. kamatban 12 „ 42 „	368	42	—	—	—	—	—	—	—	—
753	1	Az egri m. kir. adóhivatal által 1894. jul. havi birságalap pénz- tári hiányának fedezésére vett ellátmány megtérül, az 1898. okt. 1-én 49,339. sz. p. ü. ig. rendelet folytán és a C) birság napló 43. tétele alatti kiadással viszonylagosan...	150	42½	—	—	—	—	—	—	—	—
		— 31 —										
229		Az igazságügyi* tárcza naplóból	270	07	—	—	—	—	—	—	—	—
230		A közlekedési* „ „	2819	26	—	—	—	—	—	—	—	—
231		Az adóhivatali naplóból	159	35½	—	—	—	—	—	—	—	—
232		A honvédelmi* tárcza naplóból	150	—	—	—	—	—	—	—	—	—
233		A jogilletéki* naplóból	1451	61	—	—	—	—	—	—	—	—
234		A dohányeladási naplóból	137	87	—	—	—	—	—	—	—	—
235		Az egyenes adó* „	1532	80	—	—	—	—	—	—	—	—
236		A díjjövedéki* „	87	39	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen...			8774	72	—	—	—	—	—	—	—	—

* Ez mind nincs szerkesztve.

1898. október hóra.

K i a d á s.

A főnapló tétele és a folyó sorszáma		A mellékl. tétele és száma	K i a d á s	Bank-érték		Arany		Ezüst		Köt-vények		A számvetőség forgalmi könyvének	
				frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	lapja	tétele
— 1 —													
827 179	1	A kolozsvári m. kir. adóhivatal által 220/1890. A) lajstrom tételhez beszedett illeték a m. kir. központi számvetőségnek 1898. szept. 16-án 726. számú átutaló jegyzéke szerint kiadatik (I. lajstrom 550. tétele) --- ---	43	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—
— 2 —													
834 180	1	Pénzszállítmány a m. kir. közp. állampénztárhoz --- ---	1500	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
836 181	2	Nagy Jenőnek visszatérített illeték fejében a buttyini adóhivatálnál előírt illetékből 1898. jul. 20-án 42,791. sz. rendelet folytán nevezett adóhivatal terhére kiadatik --- ---	52	38	—	—	—	—	—	—	—	—	—
— 31 —													
182		Az igazságügyi* tárcza naplóból	2207	85	—	—	—	—	—	—	—	—	—
183		A közlekedési* " "	478	92	—	—	—	—	—	—	—	—	—
184		A földművelési* " "	42	76	—	—	—	—	—	—	—	—	—
185		Az adóhivatali naplóból --- ---	1007	44	—	—	—	—	—	—	—	—	—
186		A díjjövedéki* " --- ---	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
187		A birói letét* naplóból --- ---	128	70	—	—	—	—	—	—	—	—	—
188		A függő államadóssági* naplóból	4	28	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen --- ---			5483	59	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pénztári maradvány a hó végével			3291	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Egyenleg --- ---			8774	72	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kimutatása a pénztári maradványoknak:													
A főnapló maradványa --- ---			3291	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—
jövedéki birság maradványa ---			728	46	—	—	—	—	—	—	—	—	—
pénzügyi letét " ---			212	29	718	32	—	—	10948	27	—	—	—
igazságügyi " ---			92	46	—	—	—	—	—	—	—	—	—
közlekedési " ---			56	59	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1868. dézsma-kamat maradv. ---			390	41	—	—	—	—	—	—	—	—	—
birói letét maradványa --- ---			—	—	819	22	917	40	46728	32	—	—	—
Összesen --- ---			4771	34	1537	54	917	40	57676	59	—	—	—

Kelt.....1898. október 31-én.

N. N. pénztárnok.

N. N. ellenőr.

* Ez mind nincs szerkesztve.

Naplózási próba 1898. október havára.

B E V É T E L

Forgalmi napló		Igazság- ügy		Közle- kedés		Adó- hivatal		Hon- védelem		Illeték		Dohány- eladás		Egyenes adó		Díj- jövedék		Föld- művelés		Birói letét		Függő állam- adósság		Együtt	
frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
1647	52	23	48	2819	26	28	93½	150	—	202	35	22	72	1242	93	62	39	—	—	—	—	—	—	6199	58½
368	42	246	59	—	—	130	42	—	—	1249	26	7	58	242	39	25	—	—	—	—	—	—	2269	66	
150	42½	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	76	45	24	90	—	—	—	—	—	—	—	251	77½	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	31	12	22	58	—	—	—	—	—	—	—	53	70	
2166	36½	270	07	2819	26	159	35½	150	—	1451	61	137	87	1532	80	87	39	—	—	—	—	—	8774	72	

K I A D Á S

43	26	18	42	478	92	300	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18	—	42	76	128	70	4	28	—	—	1034	34
1500	—	1000	—	—	—	636	66	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3136	66
52	38	560	94	—	—	10	78	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	624	10
—	—	628	49	—	—	60	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	688	49
1595	64	2207	85	478	92	1007	44	—	—	—	—	—	—	—	—	18	—	42	76	128	70	4	28	—	—	5483	59

1. Mint az eddigiekből tudjuk, a pénztárak naplókkal visznek és adnak számot. Ez mint szabály azonban csak az egységes pénztárakra érvényes; mert a házi pénztárhivatalok egy része ú. n. *rovatszámadást* szerkeszt. Ezt úgy kell érteni, hogy némely *közintézet* gazdaságának csekély forgalma megengedi és sajátossága megköveteli, hogy számtartását nemcsak a kezelésre, hanem az igazgatásra is a pénztárnál már úgy is számtartóskodó ellenőr és ne a távol fekvő számtartóság végezze. Ezért az intézeti ellenőr vezet nemcsak a pénztár *kezelésről* naplókat, hanem az intézet igazgatójának adott költségvetési hitel felhasználásáról és az intézet egész kis gazdaságának viteléről megfelelő kis tárczakönyvet és végzi a számtartás némely más teendőit is. Minthogy pedig ennek a tárczakönyvnek is számlái az általános szabálynak, vagyis: a költségvetés rovatainak megfelelőleg vannak berendezve, s minthogy az intézeti hatóság (utalványozó igazgató stb.) számadásául abból szerkesztett könyvkivonatok (XVII) a gazdálkodást szintén a költségvetés rovatai szerint mutatják ki: ezért ezt a számadást, a naplószámadástól való megkülönböztetésül *rovatszámadásnak* nevezik. Némely házi pénztárnál a fizetési okmányokat a rovat számadásokhoz csatolják, s a naplókat üresen küldik be. Az ellenkező helyesebb volna, ha mind a kétféleképen rossz nem volna; mert a házi pénztáraknál nem a pénztári ellenőrré kell bízni a számtartósági teendőket, hanem az ellenőrből a kezelőtől független számtartót kell alkotni, s mint ilyet kell megbízni úgy a kezelés, mint az igazgatás ellenőrzésével is. Más szóval: lehetőleg függetlenné tenni és elválasztani kell a vagyont kezelő hatáskört és személyeket az ellenőrködő hatáskörtől és személyektől.

2. A saját hivatalos használatra adott anyagokat (tüzelő- és írószerek stb.) nem szokták számadás terhe alatt kezelni. Csak a 178. lapon említett és a) *raktárilag* kezelendőkről kell számtartást vezetni. Egészben ugyanazok a szabályok érvényesek az *anyagkezelésről* és számadásról is, mint a minőket a *pénzkezelésnél* és számadásnál láttunk; mert végelemzésben a pénz is csak anyag. Itt is ügyelni kell, hogy az összegek kellő időben, mennyiségben és minőségben vétessenek be vagy adassanak ki; hogy minden vagyonváltozás megfelelő okmányok alapján jöjjön létre; hogy a raktárkezelő az anyagot rendben és alkalmas helyen tartsa. Az anyagnak könyvi (utalványozási) számtartásáról a 100. §-ban szoltunk, s arra alább (XVI) még vissza is térünk. Az összes *anyagforgalom*

kezelése pedig, (nevezetesen: a kezdő és végző maradvány, a termelés, gyártás, vásárlás, szállítás, üzleti kezelés stb. folytán mutatkozó bevételek, valamint a feldolgozás, fogyasztás, eladás, elküldés, károsodás, kopás, apadás, párolgás, száradás stb. miatt létrejövő kiadások) mennyiségileg, minőségileg, sőt lehetőleg érték szerint is az *anyag-főnaplóban* és a vagyont csoportonként részletező al-, segéd- stb. naplóokban, a pénzről vezetett naplókkal *párhuzamosan* és *viszonylagosan* úgy számolandók el, hogy abból az elszámolás tárgyát képező vagyon, a számadási év kezdetén és végén sommásan, az időközi változások tételenként kitünjenek. Mind e számadások berendezését, számát, minőségét, zárlatuk és beküldésük módját és idejét, az elszámolandó anyagok és tárgyak fő- és alcsoportjaihoz és természetéhez képest, a részletes utasítások határozzák meg. Csak a hivatalos használatra szánt *nyomtatványokról* jegyezzük itt meg külön, hogy ezek kétfélék, ú. m.: *szoros* és *egyszerű számadás alá* tartozók. Az első: az úgynevezett kimetszvények (mellőzzük a német: bárcza kifejezést), különösen az oly elszámolási ágaknál szükségesek, melyeknek kis összegekben előforduló vagyonváltozásai előre meghatározhatók, s így a kezelés ellenőrzésére külön személyt nem is alkalmaznak. Ezek az okmányok két egyenlő tartalmú részből állanak: a törzsből és szelvényből. A szelvényt lemetszik, s mint nyugtát a fizető kezébe adják; a törzsbárcza pedig számadási okmánykép a kezelő hivatal kezében marad. Az utóbbinak tehát a hiányzó szelvényért készpénzzel kell (baar zahlen) számolni. Ezek tehát a szorosan *a) darabonként* számadás alá tartozó nyomtatványok, szembe az egyszerűekkel, melyek csak rizmaszámba jönnek. *b)* A központi állampénztár az államadósságok minden ágának pénzgazdaságáról nemcsak tárczanaplót és ehhez (a tőke-, szelvény- és nyugta-kamat, különféle költségek stb. kifizetéséről), alnaplókat vezet, hanem a *címletekről* a *pénzszámvittel* párhuzamosan és viszonylagosan: (kibocsátási, átírási, letét, üres lapok, új szelvényívek stb. nevű) anyagnaplókat is szerkeszt. A többi átalános pénztár csak tőke-, kamat és letétnaplót vezet. A két előbbinek a végösszege tárcza módjára havonként a forgalmi naplóba jó.

117. §. A számadások fölszerelése és beküldése.

(Okmányok, jogosság, valódiság, utalvány, nyugta, mellékletek, beküldési jegyzék, előjáró, értékek, átvétel, számszerű bírálat, szétosztás, egyéb beadványok.)

A számadások *fölszerelése* alatt azoknak a pénztári okmányokkal való ellátását értjük. Ezek tudvalevőleg azok az okmányok, melyek a számadásokban előforduló vagyonsváltásoknak *jogosultságát* és *valódiságát* igazolják. Az elsőre szolgálnak az utalványok, vagy ezeket helyettesítő más rendeletek és ezeknek lehető mellékleteik. Az utóbbiak alatt pedig a fél által adott nyugtákat, ellennyugtákat, mellékleteikkel együtt kell értenünk. Minden jegyzék, lajstrom, segéd-, mellék- és alnapló, okmányaival együtt mellékletét képezi annak a fölötté álló naplónak, melybe végösszeget vezettek át, s melynek címlapján az összes mellékletek így alakult száma följegyzendő. Ha egy tételnél a melléklet hiányzik: ez külön úgy az illető számadási, mint a házi főnaplóban megjegyzendő. Ez utóbbi mellőzhető akkor, ha a hiányzó okmányokról a pénztár külön nyilvántartást vezet. Ha az ily hiányzó okmányokat később beszerezük, azok a folyó számadásokhoz külön csatolandók.

A számadásokat mindig a közvetetlen előjáró hatóság számtartóságához kell küldeni, *két* beküldési jegyzék kíséretében. Ezekben a jegyzékekben mindazokat a naplókat kell felsorolni, melyeknek végösszegei közvetetlen a forgalmi naplóba jöttek. A jegyzékek egyik példánya a számadó főtiszték által aláírandó, oly célból, hogy az a számadásokat átvevő számtartóságnál ellennyugta gyanánt maradjon. A jegyzék másik példányát aláíratlanul küldjük az előjáró számvevőséghez, hogy ez azt a számadások átvételének elismeréseül aláírva, mint nyugtát küldje vissza a pénztárhoz. A számadásokat így csomagolva vevény mellett kell postára adni. Ha a számadások mellékletei között értékek, (pl. szelvények, kötvények stb.) fordulnának elő: ezek nem a számadásokkal, hanem nemeik szerint külön csomagolva *közvetetlen* küldendőek az illető számtartóságához. A borítékra ezek tartalmát, pl. az államadosság nemét, a darabok számát, névértékét stb. világosan fel kell jegyezni. A beérkezett számadásokat a számtartóság a beküldési jegyzékkel összehasonlítja, darabszám szerint átveszi, s ha hiánytalannak találja, megjegyzés nélkül aláírja a mondott jegyzéket. Ellenkező esetben a mutatkozó hiányokat (többletet, kevesbbséget,

téves feljegyzést stb.) azon felsorolja, s úgy küldi aláírásával vissza a számadó pénztárhoz.

Az átvevő számtartóság ezután arról győződik meg, hogy az egyes naplók végösszegei számszerűleg helyesek-e? s hogy fokról fokra az illető naplókba, s újból ezeknek végösszegei a forgalmi naplóba helyesen lettek-e bevezetve? E célból a számadások végösszegeit *számszerint* megvizsgálja, vagyis: utánszámítja, s ezeknek az illető napló számadásba lett átvezetését megtekintvén: az így megvizsgált összegeknek és átvezetésüknek helyességét igazoló kézjeggyel látja el. Ezt az eljárást *számszerű birálatnak* is mondják és megejtése mindig annak a számtartóságnak dolga, mely a számadásokat legelőbb kézhez kapja, s a mely azután a saját hatáskörébe tartozó naplókat magánál visszatartja és a többieket az illetékes számtartóságok között *szétosztja*, vagyis: azokat az előadott módon kiállított kettős beküldési jegyzék kíséretében ezeknek elküldi. A vagyonkezelő hivatalok az így szerkesztett havi számadásokon kívül, s ezekkel egyidejűleg azokat a más havi, évnegyedi, félévi vagy egész évi beadványokat is fölterjesztik az előljáró hatósághoz, melyeknek szerkesztésére a kezelő hivatalok külön utasítvák.

118. §. A vagyonkezelésnek és számadásnak biztosítékai.

(1—2, *a—c*, előélet, összeférhetlenség, tukmálás, államvizsga, hivatali felelősség, büntetés, *a—c*, gazdasági felelősség, *α—γ*, biztosíték, kamat, egész vagyon, kulcsok, különböző idő, harmadik, őrzés.)

Ezek a biztosítékok: 1. erkölcsiek és 2. anyagiak.

1. Erkölcsi biztosíték: a vagyont kezelők *a) becsületessége*, *b) műveltsége* és *c) hivatali felelőssége*. *a)* A pénztári és raktári tisztviselők kinevezésénél kiváló gondot fordítanak ezeknek kifogástalan *becsületességű* előéletére. Szolgálatuk ideje alatt pedig minden tekintetben oly magatartásra kötelezvék, mely eljárásuktól minden gyanut, félrevezető alkalmat távol tart. Így ugyanazon pénztári hivatalnál fel- és lemenő rokonok, sógorok, oldalrokonok bezárólag az unokatestvérig, örökbe fogadott szülői és gyermeki viszonyban állók, valamint a tisztviselő nejének fitestvére, vagy nőtestvérének férje nem alkalmazhatók. Nem szabad nyereszkedéssel járó mellékfoglalatosságot űzni, jutalmat — ép úgy mint más tisztviselőnek — közvetve sem szabad elfogadni. Ha pedig ilyen mégis reájok tukmáltatnék: azt azonnal letétbe helyezni, s följelenteni tartoznak. *b)* Műveltségüket

illetőleg pedig az intéző körök törekvése oda irányul, hogy általában legalább is középtanodát végzett és az államgazdasági közszámtartásból, állami vizsgálatot tett egyének neveztessenek ki. *c)* Minden tisztviselő első sorban *hivatalilag* felelős úgy a saját, mint az alája rendelt személyzet cselekményeiért vagy mulasztásaiért. Így a számfejtő felelős az általa számfejtett összeg helyességeért, ha a bejegyzés, melynek alapján a számfejtés történt, helyes volt. A pénzértékek és okmányok átvevője, a mennyiben kívülről felismerhetőnek bizonyul, felelős azok helyességeért, a naplózó a naplózásért, a pénzkezelő a kézi pénztár helyességeért stb. Ide tartozik a főtiszték együttes működésének viszonya is, mely szerint az ellenőr befolyásolja a pénztárnok kezelését, ez pedig az ellenőr számvitelét. Minden tett vagy mulasztás, mi által a kezelőkre bízott tárgyaknak, jövedelemnek, a szolgálat rendjének biztossága szenved vagy csak a hivatalnak tekintélyét veszélyezteti: egyszerű, súlyos és legsúlyosabb szolgálati vétség, mely írásos megrovással, pénzbírsággal, az előléptetés megvonásával, kisebb fizetésbe való áthelyezéssel, vagy végül hivatalvesztéssel büntethető.

2. Anyagi biztosítékul szolgál *a)* a főtiszték gazdasági felelőssége; *b)* az értékeket tartalmazó szekrények kulcsainak megosztott őrzése és *c)* más egyéb intézkedések. *a)* *A gazdasági felelősség* háromféle lehet: α) egyénenkénti (*particularis*), ha a bekövetkezett kárból az egyesek által okozott rész megállapítható; β) egyetemleges (*solidaris*), midőn nem határozható meg, hogy a bekövetkezett kárnak ki, mily részben, okozója? ekkor mindazok, kik az előidézett kárnak közvetve vagy közvetlen okozói, azt egyetemlegesen, vagyis *egyik a másikért és mindenik az egészért* tartoznak viselni; végül γ) szükségbeli (*subsidiaris*), ha az egyetemlegesen megtérítendő kár, a többiek vagyontalansága miatt csak egytől szedendő be. Arról, hogy a pénztári tisztektől az általuk megtérítendő összegek, vagyis: térítmények beszédhetők legyenek, annyiban gondoskodva van, hogy addig nem bocsáttatnak hivatali eskü letételére, a melytől hivataloskodásuk és fizetésük élvezete kezdődik, míg a *szolgálati biztosíték* letételét nem igazolják. Ez az államnak azon követeléseinek biztosítására szolgál, melyek vagyont kezelő tisztviselőinek számadói működéséből erednek, s melyből tehát más követelések csak külön bírósági végzés alapján fedezhetők. Ez a biztosíték 1868. április 21-ig az illetőnek egy évi fizetéséből állott, s állami hitelpapirokban is lehető volt. Az említett idő óta azonban készpénz-

ben és pedig a fizetés $\frac{2}{3}$ -adával felérő összegben teendő le. Vannak az egyes ágazatokban kivételes intézkedések is. Ha valaki a biztosítékot egyszerre egy összegben letenni nem képes: megengedik neki, hogy tiszti fizetéséből legföljebb 36 havi egyenlő részletben levonathassa. A letett összegről mihelyt ez 50 forintot elért, a letevő okmányt nyer, mely mint az állam függő adósságának része, kamatozik. A kamatot oda utalványozzák, a hol azt jogosított $\frac{1}{2}$ évi részletekben fölvenni óhajtja. A biztosíték csak a letevőnek számadással járó hivataltól való visszavonulása és az általa szerkesztett számadásoknak helybenhagyása után nyerhető ki; addig minden egyéb követelést kizárva és megelőzve, egyedül a számadási vagy más térítmények fedezésére lesz fordítva. Egyébiránt a pénztári tisztviselő felelőssége nemcsak a biztosítékre irányul, hanem ennek elégtelensége esetében a kezére bizottakért egész vagyonával felelős.

b) Úgy a fő-, mint a napi pénztári szekrények *kulcsai* a főtisztek között meg vannak osztva oly módon, hogy azokba egymás nélkül nem juthatnak, s így azokat mindig együtt kell felnyitniok. A szekrények összes kulcsainak egy kézbe jutni még különböző időkben sem szabad. Azért, ha a kulcsot tartó főtisztek közül valamelyik távozni készül: ez csak a kulcsok átadása után történhetik. Ekkor azonban egy kulcsnak sem szabad oly kézbe jutni, melyben az illető szekrény ellenzárának kulcsa már megfordult. Ha a pénztári főszekrénynek harmadik kulcsa is van: ekkor ez a netán helyben lévő előljáró hatóság egyik tagjánál áll. c) A pénztárakban lévő értékek physikai megőrzése czéljából a pénztári helyiségeknek és szekrényeknek lehetőleg víz- és tűzmenteseknek, nemkülönben a betörés ellen, fegyveres őrség által is kellően biztosítottoknak kell lenni. A hivatalos helyiség kulcsai a főtiszt lakásán őrizendők, s még a szobák tisztogatásánál is egy tisztnek jelen kell lenni.

119. §. A pénztárnak megvizsgálása.

(1—2, *a—c*, napi, heti, másodlat, havi, *a—c*, váratlan, elrendelői, terjedelem, magával visz, okmányok, szekrények, kulcsok, pecsételés, jegyzőkönyv, számadások, viszonylagos, kéz, záradék, készlet, eljárás, különbözet, felfüggesztés, szemle, lelet, összegek, készpénz, raktár, jelentés, számtartóság, azonosság, személy, jelenlevők, záradéktartalma, rendkívüli egyéb esetek.)

A vagyonkezelés és számadás (előbbi §-ban tárgyalt) biztosítékainak *épségét* időnként, a vagyont kezelő hivatalok *rendes* és *rend-*

kivüli (zárlataival és) *vizsgálásával* kell ellenőrizni. A *rovancsolás* elnevezés teljesen magyartalan és ezért mellőzük.

1. A *rendes* (zárlat és) vizsgálat az, melyet állásukból kifolyólag maguk a felelős főtiszték a kisebb pénztáraknál naponként, nagyobbaknál hetenként és mindkettőnél minden hó végén tartanak.

a) A 114. §-ban tárgyalt számvivő naplók *napi* lezárása alkalmával a főtisztéknek egyszersmind arról is meg kell győződnie, hogy az az összeg, melynek a havi főnapló végösszege szerint a pénztárban lenni kell: csakugyan ott van. És ha a főnapló és a pénztár tartalma között különbség mutatkozik: a főtisztéknek a pénztári hivataltól addig eltávozni nem szabad, míg ez a különbség vagy fizetség, vagy pedig a különbözeti összegnek a forgalmi naplóban való elszámolása által kiegyenlítve nincs.

b) *Heti* zárlat és vizsgálat rendszeren csak a három állampénztárnál (114. §.) van; mert ezek forgalmuk nagyságánál fogva főnaplót nem vezetnek, hanem már *számvitel* céljából azokat a naplókat vezetik, melyekről a 115. §-ban mint számadó naplókról szoltunk. Házi használatra a főnapló helyett, vagyis arra, hogy a kezelés bármely esete iránt, bármikor felmerülhető kérdésre felvilágosítást adhassanak: másodlatokat szerkesztenek mindazokról a naplókról, melyeket számadásul, *nem* helyben levő számtartóssághoz küldenek. A kezelés közben pedig a *kézi pénztárosok*, *kézi jegyzékeket* vezetnek és ezek lezárása alapján a főtiszték naponként, csak a kézi pénztárt vizsgálják meg. A főpénztár csak hetenként kerül vizsgálat alá és pedig ekkor annak tartalmát, az előbb említett számadó naplókból, ezeknek formászerű lezárása nélkül úgy számítjuk ki, mint ezt a 115. §-ban a számadó naplók havi lezárásánál láttuk. Ekkor is meg kell győződni a pénztár állapotának a naplók eredményével való megegyezéséről.

c) A havi vizsgálatot valamennyi pénztárnál, a számadó naplók havi lezárásakor kell megejteni.

2. A *rendkívüli* (zárlat és) vizsgálat vagy váratlan, vagy pedig a főtiszték változásánál, avagy egyéb rendkívüli esetben szokott előfordulni.

a) A pénztár *váratlan* megvizsgálását elrendelheti: a közvetetlen, valamint az e felett álló előljáró hatóság. Továbbá ez utóbbinak előleges értesítése mellett, az állami számvevőszék. A pénztárvizsgálat kiterjed az illető hivatal összes működésére, tehát: a pénz-, az okmány-, a raktárkezelésre, a leltári tárgyakra, az értékek biztonságára, az egész ügyvitelre és számtartásra. A kiküldött vizsgálónak magával kell vinni: a vizsgálat

íránt hozzá intézett rendeletet, kivéve, ha ő maga az előjáró hatóságnak a pénztárhivatalnál ismert főnöke; továbbá az ilyen váratlan vizsgálatokról szóló szabályzatot; a pénztárhoz küldött szállítmányok jegyzékét; egy hivatalos vagy magánpecsétet és végül a pénztárnak mult havi pénzmaradványait kimutató jegyzékét, melyet a vizsgáló biztos az őt kiküldő hatóság mellé rendelt számtartóságnál szerezhet meg. A vizsgáló biztosnak szigorúan ügyelni kell arra, hogy vizsgálata a pénztárra nézve csakugyan *váratlan* legyen. Mihelyt a vizsgáló biztos a pénztárnál megjelent, a számadó tisztektől megkérdi, nincs-e a hivatal birtokában naplózatlan fizetési okmány és pénz? avagy fizetés nélkül naplózott okmány? Megjelölteti továbbá mindazokat a szekrényeket, melyekben értékek, különösen pénz vannak elhelyezve, s azokat bezárja. A kulcsokat a hivatal főtisztjei által lepecsételtetve, magához veszi és a pénzes szekrényeket és pénzes kamarát saját pecsétnyomójával lepecsételi. A lepecsételés különösen akkor szükséges, midőn a vizsgálat egy nap alatt be nem fejezhető. Ezután a számadó tiszteket az előbb említett okmányok és pénzek iránt jegyzőkönyvileg kihallgatja. Ha a naplózatlan okmányok ellen kifogás nem merül fel, azokat naplóztatja. A többiekről a pénztárnak nyugtát ad és azokat a fölvelt jegyzőkönyvvvel együtt, az egésznek körülményes leírása mellett a vizsgálati jelentéshez csatolja.

A vizsgáló biztos ezután az összes számadásokat előkéri, s ezekből és a magával hozott szállítmányi jegyzék segítségével meggyőződik, ha vajjon a szállítmányok kellően bevételezve vannak-e? s hogy a pénzküldeményekről vannak-e nyugták? Ha ez irányban szabályellenességek mutatkoznak, a biztos kötelessége a kincstár érdekei megóvására a kellő intézkedéseket azonnal megtenni. Ezután azt vizsgálja meg: vajjon a számadások kellően vannak-e okmányolva. Különös figyelmet fordít arra, hogy a viszonylagos tételek egyezzenek, azaz: ha valamely naplóban egy tétel mint keresztül vezetett kiadás jelentkezik, ugyanezen tételnek egy más megfelelő naplóban, mint bevételnek kell elszámoltatni. Mindezek után a naplókat *sajátkezűleg lezárja*, vagyis váratlan *vizsgálati záradékot* vezet azoknak szöveghasábjába. Például így: váratlan pénztárvizsgálat alkalmából 52. tételtől 73. tételig ötszázhuszonnyolcz (528) frt 13 krral lezárta 1895. márczius 1-én, N. N. vizsgáló biztos. A záradékot még aláírják a felelős főtisztek és esetleg a vizsgáló bizottságnak más tagjai.

Ha így az összes számviteli és számadási naplók lezárása alapján a pénztári készlet mennyiségét megállapította : következik annak megvizsgálása, ha vajjon a számtartásszerű pénztári készlet a pénztárban megvan-e? E célból az összes pénztári szekrényekben levő készletet, a biztos jelenlétében a főtiszték, esetleg pénztári más tiszték megolvassák. Ennél az alkalomnál a vizsgáló biztos elnöklete alatt, ugyanazon eljárás követendő, melyet a pénztári hivataloknál, az értékek átvétele alkalmából már ismertettünk. Ha a pénzszekrényekben a naplószerűleg megállapított készletnél kevesebbet találtunk, akkor azon összeg, mint a felelős számadóknak adott megtérítendő előleg, a forgalmi naplóban kiadásba teendő; ha pedig több találatnék, a többlet mint idegen pénz bevételezendő. Csekély, két forintot nem tevő különbségeknél, ha egyébiránt sincsenek gyanúsító körülmények, megengedhető, hogy a hiányt a számadó tiszték azonnal, minden további hivatalos tárgyalás nélkül megtéríthessék. Ellenben nagyobb különbségeknél, a vizsgáló biztos kötelessége, a különbözet létezésére befolyó minden körülményt kipuhatolni és esetleg a felelős számadóknak állásuktól való felfüggesztése által is a kincstár érdekeinek megóvásáról gondoskodni. Ily módon a pénztárt és okmánykezelést megvizsgálva, a biztos kiterjeszti figyelmét a rak- és leltári tárgyakra is, s ezeket a nyilvántartásukra szolgáló anyag- és pénznaplók, valamint a leltár alapján, a vizsgálati tárgyak természetének megfelelő szemle alá veszi. Meggyőződést kell szereznie arról is, ha vajjon a pénztári kezelés biztonságára előirt intézkedések foganatosítottak? s hogy egyáltalában a pénztárban úgy az ügykezelés, mint a számvitel a szabályoknak megfelel?

Az így végrehajtott pénztári vizsgálatról az erre a célra készen álló nyomtatványon „lelet“, vagyis : a naplók végeredményeit és a pénztári készletet kimutató jegyzéket kell szerkesztenie. Ebben mindekelőtt a főnaplónak, azután a forgalmi és tárcza-, valamint a többi külön naplónak zárösszege, vagyis : az mutatandó ki, hogy a pénztárba *összesen* mily összegnek kell lenni. Ezután a kipuhatolt pénztári készletet, a különböző pénznemek szerint sorolja fel és pedig, a fő- és kézi pénztárak tartalma külön tüntetendő ki. A készpénz után azok a már említett okmányok sorolandók fel, melyek valamely akadály miatt elfogadhatók nem lévén, utólagosan sem voltak naplózhatók. Ezek után az összeg számokkal és betűkkel kiírandó, s a pénztári készlet és a számadási maradvány összehasonlításánál mutatkozó többlet vagy hiány fejezendő ki, mire a leletet, a vizsgáló

latnál cselekvőleg és szenvedőleg részt vettek: és aláírásukkal megerősítik. Hasonló az eljárás a raktári készletek megvizsgálásánál is; természetesen a vizsgálati lelet hasábjainak alkalmazkodni kell a vizsgált tárgyakhoz. A vizsgálati leletet ezután jelentés kíséretében, a vizsgálatot elrendelt hatósághoz terjesztjük fel. E jelentésben a biztos, a megvizsgált pénztári hivatalra vonatkozó minden intézkedéseit, észrevételeit elmondja, a netán fölvetett jegyzőkönyveket pedig mellékleteivel együtt csatolja. A hatóság ezt a jelentést rendszerint számtartóságának adja ki, mely a jelentésben foglalt, s a számtartásra vonatkozó esetleges észrevételek folytán a saját hatáskörében a szükséges intézkedéseket, illetőleg a hatóságnál a kellő indítványokat ezek iránt megteszi és konstatálja a zárlat alkalmával készült záradékok alapján a hozzá érkezett naplók *azonosságát*.

b) A rendkívüli (zárlat és) vizsgálat előfordulhat továbbá a számadó főtiszték személyének változásainál, midőn ezek egyike vagy másika véglegesen vagy ideiglenesen, de legalább 14 napnál hosszabb időre távozik. Az ekkor megejtendő vizsgálatnál és átadásnál nemcsak az átvevőnek, hanem az átadónak is mindenkor jelen kell lennie. Haláleseteknél, vagy pedig akkor, midőn a számadó tisztviselő betegségnél vagy egyéb oknál fogva akadályozva van az átadásnál megjelenni: ennek örökösei, vagy meghatalmazottja hivandók meg, s a körülményekhez képest az illető gyámhatóságnak is jelentés teendő, hogy az átadó tisztviselő érdekében az átadáshoz gondnokot, vagy képviselőt rendeljen ki. A vizsgálatot a szerint csináljuk, a mint a kérdéses állást véglegesen, vagy ideiglenesen adjuk át. Az első esetben az egész hivatalra, az utóbbiban csak a pénz-, okmány- és anyagkezelésre terjesztendő ki. A kezelés alatt lévő naplókhoz és lajstromokhoz az összes mellékletek csatolandók, hogy az átvevő tiszt azokat az egyes tételekkel összehasonlíthassa, s az elszámolt összegek valódiságáról, valamint arról is meggyőződjék, hogy a mellékletek, — melyekért azontúl ő felelős — rendben vannak-e? A naplók lezárásánál a záradékban a zárlatnak oka, valamint az átadó és átvevő tisztviselők nevei felemlítendő. Ezzel az alkalommal is úgy, mint a váratlan vizsgálatnál, minden napló-záradékban az első és utolsó czikk, a melytől a meddig a zárlat tartott, megemlítendő. Az ily módon lezárt naplók eredményeit a leletben bevételeik és kiadásai szerint összeállítjuk. A pénz megolvasása, az okmányok és egyéb értéktárgyak átadása, illetőleg átvétele, úgyszintén a fölfedezett hiányok vagy feleslegek

tekintetében, nemkülönben a pénz, okmányok, anyag és a többi elszámolás alatt lévő tárgyak kezelésére nézve, a más helyt már elmondottak szolgáljanak mérvadóul. Az egész esetről és a netalán mutatkozó hiányokról jegyzőkönyv veendő fel, melyet úgy az átadó, mint az átvevő tisztek aláírnak, s mely mellékleteivel együtt az átadás napjától számítandó 4 nap alatt, az előljáró hatósághoz terjesztenek fel.

c) Rendkívüli (zárlatot és) vizsgálatot kell azonnal megejteni végül akkor is, midőn valamely rendkívüli esetnek hordereje a pénztár állapotára számszerűleg csak ez úton állapítható meg. Ilyenek az elemi csapások, a betörés, sikkasztás stb. Utóbbi esetekben az azonnali vizsgálat csak előzménye annak a később bekövetkező vizsgálatnak, melyet az illetékes hatóság a tényálladék szakszerű megállapítása céljából annak megállapítására indít meg, hogy az elkövetett sérelem fegyelmi úton büntethető, avagy rendes bíróság elé tartozó vétség-, avagy épen büntett-e az?

XV.

BIRÁLAT (SZIGORLAT).

120. §. A birálat fogalma és különfélesége.

(117. §., állománykönyv, birálat, felosztása, számtan, minőség, jogosság, valódiság, összehasonlítás, magasabb és szakismeretek, 1—7, idő, alak, tételek, okmányok, selejtezés, összeférhetlenség, kézjegy, kiadások, ellenszámolás, r. u., jegyzék, határidők, ötezer, nyilvántartás, sürgetés, előzetes, a bíráló szakismeretei.)

Midőn a számtartóság a 117. §. szerint, a számadásokat további tárgyalás céljából megkapja: legelőször is azokat a számadási állománykönyvbe jegyzi. Ez egy segédkönyv, melyben minden számadást és tárgyalásának egész menetén át minden mozzanatával kezdetől végig nyilvántartanak. A részletek iránt a 124. §-nál látható kicsinyített minta és a jelen fejezetben előadandók nyujtanak felvilágosítást.

Birálat alatt a számtartásban azt az eljárást értik, melylyel a számtartóságok a gazdasági számadásoknak és ezzel a gazdaságnak mibenlétéről iparkodnak meggyőződést szerezni. A birálat lehet *számszerű* és *érdemleges*. Az *előbbi* alatt a számadásoknak tisztán csak mennyiségi szempontból, a számtan szabályai szerint való tárgyalását értjük. Ezt a birálatot minden számadáson, a 117. §-ban jelzett számtartóságon kívül, minden bírálónak meg kell ejteni. Csak ezután következik az *érdemleges* birálat, mely alatt a számadásoknak mennyiségi és minőségi mibenlétéről, s ezzel az előfordult vagyonváltozásoknak jogosságáról és valódiságáról szerzünk meggyőződést. Ez a birálat lehet közönséges és minősített. *Közönséges*, midőn a vagyonváltozás minőségéről a csatolt utalványnak és nyugtának, az illető számadási tétellel való egyszerű összehasonlítása alapján győződünk meg.

Ellenben *minősített*, midőn gyakorlásához valamelyes szak-, avagy épen magasabb természetű ismeretek szükségesek. Ha a minősített birálathoz szakismeretek szükségesek: akkor ezt *szakbirálatnak* mondják. Minden év márczius végéig a napló- és július végéig a rovatszámadások birálatát be kell fejezni. Ezen általános szabály alól csak némely anyagszámadás a kivétel.

A birálatnál *általában* a következőkre kell ügyelni: 1. A számadásoknak a meghatározott időben be kell érkezniök és szükséges kiterjedniök arra az egész időre, melyről szólniök kell. 2. Kellő alakban szerkesztve, a felelős számadók által aláírva, vakarás és minden olyasmi nélkül kell lenni, mely a számadás valódiságát kétségesse tenné. 3. A későbbi számadásnak tétel szerint csatlakozni kell az előbbihez, s a hol ilyen van: pénztári vagy raktári maradványoknak és készleteknek egyik hónapról a másikra az első tétel alatt kell lenniök. 4. A számadások mellékleteikkel tételről tételre összehasonlitandók, hogy ezek igazolják-e mindazt, a mi igazolandó. El kell látni azokat *selejtezési* jegyekkel (124. §.) és különösen a kiadásoknál behatóan megvizsgálandók, ha vajjon az okmányok szabályszerűek, hitelesek, s hogy minden tekintetben kellően vannak-e szerkesztve. 5. Nevezetesen a pénztári számfejtés szabályszerűsége, a számfejtési záradék, a teljesítés ideje, a levonások, viszontszolgálmányok, bélyeg stb. mind vizsgálat alá veendők. Épen ezért a pénztári számfejtés és birálat egy személyben *összeférhetlen*, úgy hogy a ki számfejtett, annak ugyanazt a számadást bírálni nem szabad. Nem lehetnek még bírálók a számadónak a 118. §-ban említett rokonai sem. 6. A kifogástalan tételeket, lényeges adatokat és okmányokat a bíráló láttamozó kézjeggyel látja el. Ha utólagosan jóváhagyandó fizetések történtek: e jóváhagyásnak a pénztár által kellő időben leendő bemutatására különös figyelmet fordít. A helytelenséget megjelöli, de változtatni a lényeges adatokat nem szabad, legfeljebb a helyes összegek színes tintával a helytelenek fölé írhatók. 7. Ha a számadásban átfutó kiadások jelentkeznek, melyeknek bevételkép kell előfordulniök, avagy ha a pénzkiadás megfelelő értékpapir- vagy anyagbevétellel áll összefüggésben: ekkor a kiadási tétel szövegében idézett bevételi czikknek létéről, a bírálónak meg kell győződnie és pedig személyesen, ha a megfelelő bevétel talán ugyanazon számtartóságnál fordul elő. Ennek megtörténte jeléül, a bevételnél a kiadási, a kiadásnál a bevételi tétel bírálója kézjeggyel idézi az ellentétel számát és idejét. Ilyen az *ellenszámolás* rövid úton. Ha azon-

ban a viszonylagos bevételi tétel pl. a távolság miatt személyesen meg nem tekinthető számadásban fordul elő: ellenszámlolási (számviszonyítási) *kimutatást* szerkesztenek. Ebben az ellenszámlolandó kiadási tételeket úgy sorolják fel, a mint a naplóban szövegezve vannak és ahoz a számtartóshoz küldik, a hol a keresett számadás illetőleg a viszonylagos ellentétel van. Ez a számtartóság két hét alatt a kiadási tételek megfelelő bevételezéséről, a nála lévő számadásból meggyőződik, s ennek megtörténtét az ellenszámlolási kimutatásra vezetett záradékban elismeri, illetőleg minden egyes tételhez a bevételi adatokat oda jegyzi. Az ellenszámlolás első sorban a kiadást bíráló feladata. És pedig, ha az rövid úton megejthető, avagy legalább is 5000 frtról van szó: ekkor a napló beérkeztétől számítandó 45 nap alatt, ha pedig jegyzékkel, avagy 5000 frton alul levő összeget kell ellenszámlolni, ez három hónap alatt ejtendő meg. Ha az ellentételes számadás még nem érkezett be, a megsürgetés ügyszámát, az ellenszámlolandó tételhez kell jegyezni. Ha azonban a számadás csak félévi vagy még hosszabb időközben érkezik be, az ellenszámlolási jegyzéket a bíráló *nyilvántartásba* veszi, s az ellentételes számtartósnak a bírálat alkalmával, tehát előre megküldi. Ha az említett határidők alatt a kiadást bíráló, az ellenszámlolást elmulasztja, a bevételt bíráló tartozik azt kezdeményezni. A nyilvántartásba vett jegyzékek visszaküldése, a határidő leteltével havonként megsürgetendő. Ha a viszonylagos tétel is ugyanazon bíráló alá tartozik: ekkor ez az ellenszámlolást előjárójának bemutatni tartozik.

Egyébiránt, hogy egyik vagy másik számadás mily irányban, mily mértékkel stb. bírálandó meg: ezt az egyes gazdasági ágak természete határozza meg; mert nevezetesen oly esetekben, midőn bármely okból számtartás előzetes fokai gyakorolhatók nem voltak: ezeket utólagosan a bírálatnak kell pótolnia. Ezért minden számvevőnek a bírálandó számadás tárgyára vonatkozó *törvényeket, szabályokat, utasításokat, szerződéseket* stb., továbbá a bírálandó számadás szerkezetét, célját, összefüggését teljesen ismernie szükséges.

121. §. A tárcza- és az idegen naplók birálata.

(Valódi, kivétel, utalvány nélkül, szakbirálat, átvezetés, megkülönböztetés, államiak, változás, kiegyenlítés, végösszeg, pénzmaradvány, r. u., forgalmi, átszámítási jegyzék, idegen, pénztári és számtartósági.)

Az egyes tárczanaplók, alnaplók és az ezekhez tartozó kis naplók birálatánál figyelmet kell arra fordítani, hogy mindezekbe csak költségvetésen alapuló, tehát: valódi tételek foglalhatnak helyet. E szabály alól csak az illető elszámolási ág keretén belől átfutók (96. és 98. §.) képezhetnek kivételt. Különös figyelmet kell fordítani azokra az ágakra, melyekben esetről esetre való utalvány nélkül magok a kezelő hivatalok szabják ki a vagyonváltozásokat. Ezeket a kiszabásokat a számtartás előzetes fokozatai nem támogatván: azok helyes vagy helytelen voltáról a számtartóságnak utólagosan, a birálatnál kell meggyőződnie. Ezeknek birálata szokott a *szakbirálat* körébe tartozni.

Ha valamely tételt nem abban a naplóban találunk, a hova az természeténél fogva való, azt onnan oda kell átvezetni, a hova az természeténél fogva tartozik. Mindenek előtt azonban meg kell különböztetni, hogy az átvezetés *állami vagy idegen* naplók között történik-e. Az első esetben a helytelenül elszámolt tételt az eredeti szöveg olvashatóságának épségben tartása mellett töröljük és kölcsönös hivatkozással abba a naplóba vezetjük, a hová tartozik. Ha az ilyen átvezetés egy tárczanaplónak alnaplója, vagy egy alnaplónak kis naplója között történik: ezeknek a naplóknak végösszegeit kell olykép kijavítani, hogy a mennyivel az átvezetés folytán egyik kevesebb lett, a másiknak annyival nagyobbodnia kellett. Az ily átvezetés folytán fokról fokra az egyik-másik kis, al- és tárczanapló végösszege változhatik. De nem szabad változni annak a napló végösszegének, melybe a kevesbedett és nagyobbodott, s így egymást kiegyenlítő összegek végül összekerülnek. Nevezetesen semmi szín alatt nem szabad változni a forgalmi naplóban kimutatott pénztári *maradványnak*; mert az egész átvezetés csak számszerűleg a számadásokban történvén, a pénztárban levő pénznek mennyiségét nem érinti. Megcsinálhatja az átvezetést a biráló *rövid* úton, személyesen is. Ha azonban az átvezetendő tételek máshol tárgyalt állami naplóba tartoznak: ezeket mellékleteik kíséretében, a forgalmi számtartósággal kell közölni. Ez utóbbi az átvezetendő tételeket

egy *átszámítási jegyzékbe* foglalja, s az elszámolásra hivatott számtartóságoknak küldi meg, hogy azokat, mint oda tartozókat: saját számtartásukba átvegyék. Ha a tévesen elszámolt tételek ily módon saját helyükre kerültek: végül a forgalmi számtartásnak azokat a tételeit is helyesbitik, melyekben a kiigazított tárczanaplók végösszegei foglalvák, természetesen mindig a forgalmi napló pénzmaradványának érintetlen hagyásával.

Ha azonban a téves elszámolás egyfelől *állami* és másfelől pedig *idegen* vagyonról szóló alap- vagy letétnapló között egyenlítendő ki: ekkor a kiegyenlítést tekintettel arra, hogy ez idegen pénzmaradványt fog megváltoztatni, első sorban a pénztárral kell megcsináltatni. Ebből a célból az előbb leirt eljárás követendő azzal a különbséggel, hogy most a hibás elszámolást fölfedező számtartóság, az átvezetendő tételekről maga szerkeszt *jegyzéket*, s ezzel egyenesen a pénztárt hívja fel, hogy ez a kérdéses tételeket naplóiban stornálja, (98. §.) vagyis viszonylagosan vissza és oda vezesse, a hol azok helyükön lesznek. A közreműködő számtartóságokról, illetőleg pénztárakról az előbbi eljárást számtartósági, az utóbbit pénztári keresztülvezetésnek is mondják.

122. §. A forgalmi napló birálata.

(Tárgyalás, első és másodszorban, 1—3 maradványok, idő, jelentés, bizományosok, megkülönböztetés, 1—3, *a—b*, magyarázat, államok, *a—c*).

Tudvalevőleg (115. §.) forgalmi naplót az egységes pénztárhivatalok vezetnek. Ezért egyáltalán a forgalmi naplónak tárgyalása, s így birálata is csak a tárczaszámtartóságoknál és ezek közül is csak azoknál fordulhat elő, a mely a tárczák egységes pénztárai fölött (43. §.) rendelkeznek. Ilyen kiválóan és első sorban a pénzügyi, másodszorban (a posta-távíró, a vasúti és ménesügyi pénztárhivatalok folytán) a kereskedelmi és földművelési tárcza. A forgalmi naplók birálatánál a következőket kell szem előtt tartani. 1. Valamely pénztárhivatal havi végző maradványa a hónap utolsóján kiadásul, a következő hónap elsején mint kezdő maradvány bevételül jelentkezik. Tehát a pénzmaradványok átfutók, s egymást viszonylagosan kiegyenlítik. 2. A pénzforgalmi tételeknél nemcsak az összegnek, hanem az elszámolás idejének is viszonylagosságára figyelemmel kell lenni, nehogy a forgatott összegeket időközben meg nem engedett célokra használhassák. 3. Nevezetesen

az előlegek megtérítettése és az idegen pénzek végleges elhelyezése iránt időnként a hatóságnak jelentést kell tenni.

A mi nevezetesen a *bizományos* fizetéseket (43. §.) illeti, ezek kiegyenlítésük tekintetében kétfélék. Olyanok melyek vagy költségvetési hitelhez, vagy pénztárhoz vannak kötve. (121. §.) Az elsőket a számtartóságok a költségvetési hitel keretében jogilag, számszerűleg egyenlítik ki. Az utóbbiakat pedig pénztárilag, vagyis úgy lehet kiegyenlíteni, mintha ez csakugyan készpénzben történék. 1. A *jogilag* kiegyenlítendőkhöz tartoznak: a) azok a fizetések, melyeket a magyar utalványozó hatóságok egymás javára vagy terhére teljesíttetnek. Az ilyet meg kell egymásnak téríteniök; mert a költségvetési hitelfelosztás alapján (75. §.) mindenik külön hitellel bír és így az egymásért igénybe venniök nem lehet. A pénztári rendszer *egységénél* fogva azonban nem szükséges, hogy a megtérítés pénzben történjék, hanem elég, ha a teljesített összeget a hatóságok saját hitelüknek javára vagy terhére írják. b) Ugyancsak jogilag lehet kiegyenlíteni az egyfelől közös és osztrák, másfelől magyar hatóságok, illetőleg pénztárak által egymás részére teljesített fizetéseket is; mert csak a két állam forgalmi számtartósága által, sommásan megejtett kölcsönös beszámítás után, mutatkozó összeget fizetik ki egymásnak az állami kincstárak. 2. A *pénztárhoz kötött* fizetségek közé tartoznak: a) az idegen vagyon (rendszerint közalap) részére más pénztárnál teljesített fizetségek, mint a hol az az idegen vagyon elhelyezve van; b) azok az állami fizetségek, melyeket valamely különleges okból, törvény vagy szabály köt meghatározott pénztárhoz. Pl. az adót annál a pénztárnál kell fizetni, melynek kerületében az adó tárgya van; c) a katonai pénztárak fizetségei. Mindezekre a könyvelésnél (XVI. fejezet) visszatérünk.

123. §. Egyéb számadások és a birálati záradék.

(§§., *a—b*, készlet, jog, teljesítés, hátrálék, leltárak, §§., szakbirálat, pénz és anyag, záradék, észrevétel, előljáró, váratlan vizsgálatok, évenként, leletek, utánszámítás, jelentés, összeférhetetlenség.)

A 116. §§. szerint egyéb számadások alatt a rovat- és az anyagszámadásokat értjük. a) A rovatszámadások tulajdonképp könyvkivonatokat képeznek, s így ezek természetét csak a XVII. alatt fogjuk megértetni. De a kezdő és végző vagyonkészlet, a tartozási

és követelési (utalványozási) jognak bejegyzése és a teljesítés, valamint az ezekből származó cselekvő és szenvedő hátralékok mind birálat tárgyává teendők (97. §.). *b)* Az anyagszámadásokkal, ha a hónapnál nagyobb időközökben is, de néha együtt járnak a leltárak is (66. §). Az utóbbiakról is alább a XVII. és XVIII. alatt lesz szó. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a különböző vagyont kezelő raktári hivatalok részletes utasításainak szemmel tartása mellett az anyag- és pénzszámadások szoros összefüggését rendszerint érdemleges szakbirálat (120 §.) alá kell venni, különös figyelmet fordítván arra, hogy az anyagnak *kezelése* és elszámolása, a pénz kezelésével és *elszámolásával* megbízottra *nem* ruháztathatik. Az a tisztviselő, ki a birálatot teljesítette, tartozik azt a számadásokon záradékban igazolni ilyformán: megbírálta és helyesnek találta, avagy: szám alatt észrevételeket tett. Ezt a záradékot az észrevételek valóságának és helyességének megállapítása, valamint a számadás helyesnek talált többi részeinek kémpróbák útján való megvizsgálása után, a közvetlen előljáró is aláírja.

Ha nem is volt a 116. §-ban számadásnak nevezve, de kétségtelen hogy annak képezik kiegészítő részét, a 119. §-ban tárgyalt és minden vagyonkezelő hivatalnál *évenként* legalább *egyszer* megejtendő váratlan vizsgálatokról szerkesztett *műveletek, leletek*. Az ezekben foglalt számszerű eredményeket a számtartóságok megállapítják oly módon, hogy az illető naplóknak a vizsgálati záradékig terjedő tételeit utánszámítják, s különben is a leletet a naplóval összehasonlítják és ha az eredmény a záradéknak megfelel, ezt a lelet illető tételéhez jegyzik. Ellenkező esetben a közvetlen előljáró hatóságuknak azonnal jelentést tenni tartoznak. Ezt a birálatot a pénztár vizsgálatában résztvett tisztviselő *nem* végezheti.

124. §. A számadási per és folyamányai.

(§§, 1—3, per fogalma, három év, kivétel, felelősség, csekélységek, eljárás, közvetítő, észrevételek, hivatal, felvilágosítások, feltételek, vétbizonyítvány, ismeretlen, másolat, határidők, kérdőpontok, okmányok, négy hét, *a—b*), igazolás, iratváltás, védelem, döntés, meghosszabbítás, elmakacsolás, 15 nap, hat hó, felmentés, foganatosítás, térítmények, kompenzatio, visszkereset, bíróság, kegyelem, rendetlenségek, állománykönyv, nyilvántartás, kivonat, pótlás, feloldás, feltételei, eljárás, okmányok, selejtezés, határidő, évek, jelek.)

Azonkívül a mit a 120—1. §-ban a számadások birálatánál, ezek rendezésére nézve láttunk, van még 1. a *számadási per*, mely

alatt a vagyont kezelő hivatalok számadásainak birálata (szigorlata) folytán, a számtartóságok által tett észrevételek tárgyalását, ennek folyamánai alatt pedig 2. a szolgálati biztosíték feloldását és 3. a számadási okmányok selejtezését értjük.

Ha a számadók rendes időben beadott számadásaikra, három év lefolyta alatt észrevételeket nem kapnak: a büntető törvénybe ütközőket kivéve, számadásaikból kifolyólag minden más hivatali és gazdasági felelősség alól fel vannak oldva. Az ilyen számadásokból eredő hiányokért és károkért, a felelősség az észrevételezést elmulasztott számtartóságot, illetőleg első sorban ennek főnökét és igazgatóját terheli. Mindezeknek tehát nagy érdeke, hogy minden szabály- és rendellenesség, avagy aggályos körülmény, még ha oly csekély volna is, észrevétel tárgyává legyen; mert gyakran az önmagokban csekélységek vezetnek nagy bajok nyomára. Az egész eljárás a számadó hivatal közvetítésével történik. Ezért az észrevételek mindig a számadó hivatalra szólnak, mely a felvilágosításokat felelősség nélkül megadja, ha ezek, vagy a számadók teljes felmentésére irányulnak, vagy ha a számadók elhaltak, testileg vagy lelkileg a felvilágosítás megadására képtelenek lettek. Ellenkező esetben az észrevételeket a számadó hivatal hiteles másolatban vétbizonyítvány mellett kézbesített a számadóknak, vagy a még élő egyik számadónak is. Ha tartózkodásuk ismeretlen: az előljáró hatóságnak és az észrevételező számtartóságnak azt bejelenti. A számadók is feleleteiket a számadó hivatal útján juttatják a számtartóságokhoz. A kézbesítésekről szóló elismervényeket aláírva, rendszerint 8 nap alatt kell a kibocsátóhoz visszajuttatni. A határidők számításánál nem számít a kézbesítés napja, s az utolsó nap, ha ünnepre esik. A postára adásnak pedig legkésőbb a határidő utolsó napján meg kell történni.

Magokat az észrevételeket kérdőpontok alakjában, minden elszámolási ágra, tételre és körülményre külön kell úgy tenni, hogy abból a számadás tárgya, időszaka, a felelős számadók neve, tétele és az észrevétel oka, minden vádaskodás nélkül, az adandó válasz határidejével együtt kivehető legyen. Ha a kívánt felvilágosítás megadásához a számadási okmányok is szükségesek, ezeket felülbélyegezve és nyilvántartásba véve, az észrevételekhez kell csatolni. Az észrevételek megérkezéséről a számadó hivatal vétbizonyítványt küld és pedig azonnal, ha a válaszlási határidő négy hétnél hosszabb, különben pedig a válaszsza-

együtt. Az észrevételeket aztán a számadó hivatal tartalmilag *a)* jogosultaknak vagy *b)* nem ilyeneknek találhatja. *a)* Az előbbi esetben a válasznak, pontról pontra röviden és szorosan alkalmazkodni kell az észrevételekhez, s vagy az észrevételben kifogásolt körülményt, vagy ennek jóvátételét igazolni tartozik. A felvilágosítás elégtelensége esetében, másodészrevételeket kell kiadni és az erre adott másodfelvilágosítással az iratváltás befejezést nyer. *b)* Ha azonban a számadók akár az első, akár a másodészrevételeket egyáltalán indokolatlannak találják: jogukban áll a válaszra adott határidőn belől, közvetetlen előljáró hatóságaikhoz fordulni védelemért, melyek azonban a miniszteri számtartóságok észrevételeit, ha levelezés útján a kibocsátó számtartóságokkal nem rendezhetik, döntés céljából a szakminiszterhez terjesztik fel.

A válaszolásra engedélyezett határidő meghosszabbításáért a számadók ahhoz a hatósághoz folyamodhatnak, mely mellé az észrevételező számtartóság rendelve van. Ha az eredetileg kitűzött vagy meghosszabbított határidőre válasz nem érkezik: a számtartóság ezt hatóságának bejelenti, mely számadókat az észrevételeknek megfelelően makacsságban marasztalja el. Ez ellen az elmarasztalt számadó 15 nap alatt egyszer igazoló kérelemmel élhet, de ha a netán adott új határidőt is elmulasztja, avagy felvilágosításai nem kielégítőek: a hatóság legtovább hat hónap alatt a számadónak elmarasztaló végzést ad ki. Ha azonban a felvilágosítás kielégítő, vagy a marasztaló végzésnek a számadó eleget tett: ugyancsak hat hónap alatt felmentő végzést kell kapnia. Az igazgató hatóságok által a számadók terhére hozott minden végzés ellen, 15 nap alatt a szakminiszterhez lehet (birtokon kívül) folyamodni, ki netán adott engedélyét meg is ismételheti.

A marasztaló végzésekben lehetőleg a végrehajtás módzatai is megállapítandók; mert ha az elmarasztalt, a kézbesítéstől számított 45 nap alatt a végzésnek önként eleget nem tesz, vagy ezen határidő alatt a végzés ellen jogorvoslatot a rendes bíróságnál nem keres, esetleg ilyet nem találván, a birói ítélet kézbesítésétől 15 nap eltelt: a végrehajtás (a szolgálati biztosíték különleges jellegének épségben tartása mellett) az elmarasztalt számadó fizetésén, nyugdíján közigazgatásilag, egyéb vagyonán, hagyatékán pedig az illetékes bíróság által foganatosítandó. A térítmények részletekben is fizethetők, sőt azon gazdasági ág javára, melyre a számadási per folyamán megállapítottak, ha a folyó

évből származnak, még kompenzálhatók is. Az elmarasztalt az olyan térítményekért, melyeket az ő felelősségére más alkalmazottak idéztek elő, a miniszterium útján számadási perrel, visszkereseti jogot érvényesíthet. Sőt ilyen birói úton (pl. közadósoknál stb.) hibás számítás czímén, magánosok ellen is támaszthat. Az elmarasztalt előtt nyitva áll még a kegyelem útja, melyet előljáró hatósága útján kell kérnie. Ha végül a számadási per térítmény nélkül ugyan, de olyan körülményeknek megállapításával végződne, melyek a gazdálkodás rendjével össze nem egyeztethetők: azokat a teendő fegyelmi intézkedések czéljából, a perelő számtartóság az illetékes hatóságnak bejelenteni köteles. Az egész számadási pert a 346—7. lapon látható és számtartási ágakként esetleg más és más hasábokkal ellátott, ú. n. *számadási állománykönyvben* tartják nyilván, megjegyezvén, hogy ennek a könyvnek szövegét helyszűke miatt ugyan nem közölhetjük, de az épen elmondottakkal figyelmesen összevetve, az így is megérthető.

2. A 118. §-ban elmondottakon kívül még tudnunk kell, hogy minden számtartóság az ő számvétele alá tartozók szolgálati biztosítékáról oly *nyilvántartást* vezet, mely a számadók neveit, állását és állomásuk helyét, a biztosíték összegét és nemét, a pénztár nevét, melynél kamatait fizetik és a rájegyzett térítményeket, birói tilalmakat, valamint a biztosítékokra vonatkozó minden változás feljegyzését magában foglalja. Ebből a nyilvántartásból valamely érdekelt számadónak áthelyezése esetében kivonatot kell küldeni, új állomásának számtartóságához. Ha a biztosítékokot részben vagy egészben állami követelések fedezésére kellett felhasználni, a számadó azt pótolni tartozik mindaddig, a míg számadó helyzete meg nem szűnt, avagy számadásai elintézését nyervén, netán ebből származó tartozását törlesztette. Mindennek bekövetkezése esetében vagy *kivételesen* hamarabb is, (ha a számadó összes számadásait már megbírálták és az illetékes számtartóságok megállapították, hogy a biztosítékból a térítmények mennyi, avagy már mit sem vesznek igénybe) a biztosítéknak aránylagos része, vagy egészen is a lekötöttség alól feloldható és kiszolgáltatható. A feloldást az illetékes számtartóságok meghallgatása után a hatóságok ejtik meg, mely utóbbiak azokat ebből a czélból nyilatkozatra hívják fel. Ha e nyilatkozatok szerint a biztosíték részben vagy egészben kiadható, azt az illetékes hatóság a pénzügyminiszteri számtartóságnál felmondja. A felmondási átirathoz a számadó egyéni számlájának számfejtőkönyvi

XVI.

KÖNYVELÉS.

125. §. A könyvelés értelmezése.

(Napló és könyv közti különbség, könyvelés fogalma, könyvvitel részei, történet, laikus, elválasztás, bejegyzés, folyósítás, megelőz és követ.)

Sokan a naplózást is könyvelésnek mondják. Pedig a könyv fogalma, a vagyonnak és változásainak, a naplóban lévő egyszerű időrendiségnél (chronológiánál), magasabb rendjét tételezi föl. Ez a rend pedig a 94. §. szerint maga a gazdaság természetének rendje. Óvakodjunk tehát a fogalmaknak, s így a naplónak a könyvvvel, a naplózásnak a könyveléssel való összezavarásától.

Egyébiránt pedig *könyvelés* alatt a szónak egyszeres, vagyis: kincstári rendszerű legszorosabb értelmében, a bejegyzett tartozási és követelési jog *teljesítésének*, vagyis: a *lerovásnak könyvi nyilvántartásba vételét értjük*. Ez tehát a (helyes értelemben vett) könyvvitelnek csak egy része. Még pedig utólagos része; mert a XI. és XII. alatt tárgyalt bejegyzés és pénztári számfejtés is, a számtartásnak szintén a könyvvitelhez tartozó részei. Úgy hogy e szerint a kincstári, vagyis: egyszeres könyvvitel a számtartásnak: *bejegyzés, pénztári számfejtés* és a *könyvelés* fokozataiból áll. Hogy a három kifejezés közül épen a legjellemzőbb elnevezés: a könyvelés maradt az utolsó fokozat megjelölésére, ez a kincstári könyvvitel történeti fejlődéséből származik. Eredetileg úgy vitték az állami könyveket is, mint ezt minden laikus ma is teszi. Úgy, hogy minden vagyonváltozást, a mint fizikailag létrejött, beírták a könyvbe. A bal oldalra a bevételt, a jobbra a kiadást. Ekkor tehát csak a lerovásból állott a könyvvitel. Az állami gazdaság fejlődésével azonban rájöttek, hogy a jognak is könyvi nyilvántartása szükséges. Ekkor elválasztották egymástól a bevételek és kiadások könyvvitelét, s a kinyitott

könyv baloldali lapját, úgy a bevételnél, mint a kiadásnál, a bejegyzésre használták. Így jött létre a bejegyzés (előírás), mint a könyvvitel első fokozata. Később azonban azt tapasztalták, hogy a jog és teljesítés könyvi nyilvántartása között még azt a felelősségteljes eljárást is be kell a könyvbe írni, hogy az utalványozásból a teljesítésre a számfejtés által ki, mennyit tett folyóvá? Így fejlődött ki lassanként a kincstári, könyvelésnek a jog bejegyzéséből és pénztári számfejtésből álló két előzetes foka. És így maradt a könyvelés kifejezés annak megjelölésére, a mire legelőbb is használták: a jog teljesítésének, vagyis: a *lerovásának* megjelölésére.

Egyébiránt minden könyvvitelt a könyvek berendezése előz meg és a könyvek lezárása követ. Eddig (XI. és XII.) tárgyaltuk a könyvek berendezését és a kincstári könyvvitel két előzetes fokozatát. Most tehát az utólagos fokozattal, vagyis: a könyveléssel és a könyvek *lezárásával* kell még foglalkoznunk.

126. §. A kincstári könyvelés és próbája.

(1—11, pénztárak, számtartóságok, kezelés, ismételt könyvelés, állandó, változó, összegezés, számfejtési hasábok, hivatkozás, adatok, értesítvények, téves, §§, a)—c), túlfizetés, hibajavítás, idegen pénz, megtérítendő előleg, tétel, próba, mennyiségek, hasábok, számfejtett, helyes, alak, rovat, helyesebb.)

A 258—9. lapnak tanulmányozásához tartoznak a következők is. 1. Azokat a vagyonváltozásokat, melyeket a pénztárak számfejtettek, saját számfejtő könyveikben a pénztárak könyvelik is. Még pedig: a kiadásokat, a lerovás idejének és napló cikkének kivételével, a pénztári számfejtéskor. A kiadásoknál ezeket az adatokat és a bevételeket egészen, a fizetség megtörténte után könyvelik. 2. Ugyanígy járnak el a naplók alapján a számtartóságok is azokkal a vagyonváltozásokkal, melyeket pénztárilag ők számfejtettek. És minthogy a pénztárak könyvelése csak magára a kezelésre bir jelentőséggel, a számtartóságok a pénztárak által számfejtett és könyvelt tételek adatait is, s nevezetesen: az állandó illetményeket, a megfelelő személy-számlák teljesítési hasábjába, hivatkozással a teljesítési időre és naplócikkre (lehetőleg a *birálattal egyidejűleg*) a naplóból könyvelik. 3. Így könyvelnek minden egyéb bevételeket és kiadásokat is, csak hogy a változó illetmények könyvelésénél, még a jog bejegyzésének (az előírásnak) tételére és viszont is hivatkozni kell, s a megfelelő hasábokban úgy a teljesítő pénztár, mint a teljesítés összege idézendő. 4. A részletes személy- és tárgy-

számláknak teljesítési tételeit, havi összegekben kell a költségvetésnek megfelelő főkönyvi sommás számlára átvinni. 5. A fizetési előlegeket azonban a főkönyvben, az átfutó kiadások között is úgy, mint az illetőknek személy-számláira *egyénenként*, azok visszafizetéseit pedig a főkönyvben *sommásan* kell könyvelni. 6. Minden számla havi eredményét összegezni és a megelőző hónap eredményéhez kell adni. 7. A pénztárnál számfejtett tételeknél, a számtartóságok könyveinek számfejtő hasábjai üresen is hagyhatók, de czélszerű a pénztári okmányok alapján azokat kitölteni. 8. A könyvelésnél a hivatkozási hasábok kölcsönös kitöltésére általában különös figyelmet kell fordítani, vagyis: a naplóban minden egyes tételnél a könyvelési adatokat és a könyvekben a naplózásiakat idézni kell. 9. Mindezek szerint a könyvelés adatait első sorban a *naplóból* meríti. De merítheti az ú. n. *értéktáblázatból* is, melyekre a forgalmi könyvelésnél visszatérünk. (128. §.) 10. Szigorúan ügyelni kell a vagyont kezelő hivatalok által (a 88. és 98. §.) kiszabott lerovások könyvelésénél, nehogy ezeket téves számlára könyveljük és ez által a tárcza gazdálkodását meg nem engedett hitelátruházásba (75. §.) keverjük. 11. A birálatnál kiderülhet, hogy *a)* be- vagy kifizettek többet; *b)* a számadásban összeadási vagy átviteli hiba folytán a helyes végösszeg, a kitett (s a forgalmi naplóba is átment) végösszegnél kisebb vagy nagyobb; *c)* valamely bevételi vagy kiadási tétel más számadásba tartozik. Mindezekben az esetekben a hiba számszerű rendezésül, a többletet mint idegen pénzt, a hiányt mint megtérítendő előleget kell tárgyalni. És pedig a lerovás könyvelésével egyidejűleg és ennek megfelelőleg nemcsak az utalványozásba kell utólagosan az idegen pénzt mint tartozást, a hiányt mint követelést, hanem ugyancsak az utalványozásba az előbbi leendő visszafizetésül viszonylagosan mint követelést, az utóbbit megtérítésül mint tartozást is be kell jegyezni.

Ha az előadottak szerint minden tételt könyveltünk, még havonként meg kell győződni arról, hogy valamely tétel nem maradt könyveletlen, vagy nem lett többször könyvelve. Erről meggyőződést szerzendő és tudva, hogy ha két mennyiség egy harmadikkal egyenlő, akkor azok egymás közt is egyenlők: ahhoz a két mennyiséghez, melyet egyrésről a naplók végösszegei és másrésről az azokból könyvelt összegek alkotnak, képezünk egy harmadikat úgy, hogy a könyvelt tételeket a *könyvből* egyenként, egy külön kimutatásba gyűjtjük. Ez a könyvelés *mennyiségi* helyességének a *próbája*, s alakja a következő lehet.

Neve a		A szám- adásnak havi ered- ménye		Ház- bérek		Iroda- költség		Úti költség		Épület- fentartás		Stb.		Stb.		Össze- sen	
hivatal- nak	szám- adásnak	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.

Ennek a kimutatásnak első hasábjában az illető pénztári számadások havi eredményeinek, a többi annyi és ugyanazon nevű hasáb pedig a hány és a milyen számla a főkönyvben van, az ebben már lerovásként könyvelt tételek felvételére szolgál. Ennél az eljárásnál ügyelni kell, nehogy csak a számfejtés megtörténtének jelzéséül kitöltött, de naplócikkkel nem bíró teljesítési hasábok alapján, lerovatlan tételek kerüljenek a próbakimutatásba. Ha a főkönyvben ilyen számfejtett, de nem teljesített tétel fordul elő: ennek származása iránt azonnal meggyőződést kell szerezni. Akkor helyes a könyvelés, ha a számadás havi eredményének végösszege, a számlahasábok összesen-hasábjának végösszegével egyez. Ezt a kimutatást, és általában minden olyan kimutatást, melyet az elszórva följegyzett tételeknek meghatározott célból való (pl. a részletes számlák tételeinek a sommás számlákra leendő könyvelése alkalmával azok) összesítésére használunk, az abban helytelenül *rovatoknak* mondott hasábokról, *rovancsnak* szokták nevezni. Pedig az előbbit érthetően csak *próbakimutatásnak*, az utóbbit *gyűjtőkimutatásnak* lehetne mondani.

127. §. A tárczakönyv lezárása.

(1—3, félévenként, összehasonlítás, *a*)—*c*), önmagával, hátralék, bevételi, kiadási, túlfizetés, átfutók, §§., beszédés, visszafizetés, következő év, kiegyenlítés, idegen pénzek, megtérítendő előlegek, póttartalványozás, egyenleg, ut. = telj. + hátr — túlfiz., *a*)—*f*).

A könyvek lezárása általában évszámra történik. A tárczakönyv lezárásánál pedig meg kell különböztetni 1. a teljesítésnek, 2. az egyes tételeknek és végül 3. az egész számlának a lezárását.

1. A teljesítő lerovást félévenként, vagyis: június és december végével, oly célból zárjuk le, hogy az illető gazdasági ágának, melyről a főkönyvet vezetjük, júniusban fél- és decemberben

egész évi tényleges, vagyis: pénztári eredményét megállapítsuk. E lezárás egyszerűen a lerovási oldal összegeinek összeadásából áll. Így látható ez a 259-ik lapon. 2. Az egyes tételek lezárása alatt az egyes vagyonváltozások utalványozásának és teljesítésének a közigazgatási év, vagyis: deczember végével való összehasonlítását és a mutatkozó eredmények megállapítását értjük. Az eredmény háromféle lehet. Úgymint: a jog a teljesítéssel *a)* vagy egyenlő; *b)* vagy ennél nagyobb; *c)* avagy kisebb. *a)* A jognak és teljesítésnek egyenlősége azt bizonyítja, hogy tényleg épen annyit adtak ki, vagy vettek be, a mennyinek jog szerint kiadatni vagy bevételni kellett. Az ilyen tétel önmagával záródik. *b)* Ha azonban a jog nagyobb a teljesítésnél: akkor az utalványozott összeg legalább is nem egészen lett leróva, s a mutatkozó különbséget mint hátralékot, tételenként a következő évi hasonnemű és nevű részletes számlára kell írni. Egyúttal az aktiv, vagyis: bevételi hátralékokról, az előljáró hatóságnak nemeik szerint jelentés teendő. A passiv, vagyis: kiadási hátralékoknál pedig az utalvány elévülését kell figyelemmel kísérni. A 258. lapon 1897. és 1898. évi hátralékok láthatók az $\frac{1}{7}$ és $\frac{2}{14}$, illetőleg $\frac{1}{4}$ tétel alatt. *c)* Végül, ha az előírás a teljesítésnél kisebb, ekkor túlfizetés mutatkozik, mely ha bevétel volt: vissza-, kifizetendő, ha pedig kiadás volt: vissza-, beszédendő, s mint ilyen viszonylagosan azonnal elő is irandó. Ebből következik, hogy minden valódi számlának viszonylagosan megfelelő számlája lehet, melyen a túlfizetéseket tartjuk nyilván. Az ily túlfizetések tehát, a gazdasági ág és főkönyv keretén belül mint átfutók szerepelnek (96—8. és 126. §.). Nevezetesen a kiadási túlfizetés csak szabályellenes eljárás eredménye lehet, s míg megtérül: mint előleg a hibát elkövetett tisztviselőt terheli. Az ilyenről az előljáró hatóságnak beszédetés céljából épen úgy jelentést kell tenni, mint a bevételi túlfizetésről, mely „idegen pénz“-t hozott az állam birtokába, s mely szintén csak utalvány alapján fizethető vissza. Abban az esetben, ha az utóbbi a következő évi tartozás fejében lett volna előre fizetve: a mutatkozó túlfizetést a folyó évi számlán kiegyenlítés céljából utólagosan mint utalványozást kell bejegyezni. Nyilvántartás céljából egyúttal utalványozásul a következő évi számlára is rávezetjük és a törlési hasámba való bevezetés által egyenlítjük ki. Az idegen pénzeknél csak a kiadási, s a megtérítendő előlegeknél csak a bevételi tételeknél (de nem megfordítva is) mutatkozhatnak hátralékok. 3. Ha ily módon minden egyes

tételt lezártunk: következik magának a számlának lezárása. Mint-hogy a teljesítés félévénként és az egyes tételek deczember végével már lezárvák, az utalványozási év, vagyis: márczius végével, még csak az utalványozások oldalát kell lezárni. Még pedig oly módon, hogy a mult évi hitel terhére a folyó év három első hónapjában, vagyis: a pótutalványozási időszakban utalványozott tételeket egy-összegben, a tavalyi utalványozáshoz adjuk, s az így nyert összeg képezi a tartozás vagy követelés (utalványozás) főösszegét. Most ezt a lerovási sommával hasonlítván össze: különbözetül az a hátraléki főösszeg fog jelentkezni, melynek már az egyes tételek lezárásánál mutatkozni kellett, s melyet az utalványozás és teljesítés számszerű kiegyenlítése céljából, mint egyenleget a lerovási oldalra kell vezetni. Alig kell külön fölemlítenünk, hogy a pótutalványozás mindig mint hátralék jelentkezik. Így látni ezt a 258—259 ik lapon is.

Mindezek szerint a tárczaszámlák nyilvántartják *a)* a kezdő hátraléket; *b)* a folyó utalványozást; *c)* mindkettőből a törlést s az így maradó *d)* tiszta utalványozást és (a rendszerint, de nem szükségképen következő pénztári számfejtési adatok után) *e)* a teljesítést s *f)* a végző hátraléket.

128. §. A forgalmi könyvelés és a bizományos fizetések.

(§§. igaz, pénzkezelés, forgalmi könyvelés, mintázatok, tárgyhasáb, 1—2, fizető pénztár, számla, értesítvény, előjegyzés, okmányok, tárczaszámtartóság, átvétel, számfejtés, naplózás, könyvelés, adatok, visszaküldés, viszonylagos könyvelés, valódi számla, jogi, napló, jegyzés, előjegyzés, okmányok, pénztár, naplózás, számfejtés, viszonylagos, számtartóságok, elnevezés, készpénz.)

Azok után, a miket eddig a 99., 115. és 122. §-ban a forgalmi számtartásról elmondottunk, itt megjegyezzük, hogy a 125. §. szerint kincstári könyvelés alatt a jog *teljesítésének* könyvi nyilvántartását értvén, ez különösen igaz a forgalmi könyvelésről; mert a forgalmi számlákon rendszerint valamely jog, nem lévén nyilvántartva (legfeljebb előjegyzés van), a forgalmi könyvelés mint az államgazdaság pénzkezelésének a könyvelése jelentkezik. Ennél is minden tételt természetéhez mérten a forgalmi főkönyvnek valamelyik számlájára vezetünk át, s minden naplótételnél hivatkozunk a forgalmi főkönyv arra a számlájára és tételére, hol a szóban forgó tétel könyveltetett, s viszont a könyvben, a naplótétel keltére és folyószámára. Így szemlélhető ez a 322—3-ik lapon bemutatott forgalmi napló 227—8-ik bevételi, valamint a 179. és 181-ik

kiadási tételénél, melyek a 266—7-ik lapon látható forgalmi számla 11. és 12-ik bevételi, illetőleg 14. és 15. kiadási tétele alatt vannak könyvelve. Félreértés elkerülése czéljából megjegyezzük, hogy a bemutatott forgalmi napló többi tételeinek könyvelése, helyszűke miatt bemutatható nem lévén: azokat a forgalmi főkönyvnek, többi megfelelő és hasonló számláira könyveltnek kell gondolni. A tárgyhasábban (intra marginem) előjegyzett és a számfejtés alkalmával a pénzhasábbba is kitett tételeknél, a könyvelés már *csak* a teljesítés kelte és a naplótétel bejegyzéséből áll.

A forgalmi könyvelésnél különös figyelmet igényelnek a már többször említett bizományos fizetések, melyekről a 122. §-ból tudjuk, hogy két részre szakadnak. Olyanokra: 1. melyek bizonyos költségvetési hitelhez és 2. melyek bizonyos pénztárhoz vannak kötve. Mindezeket a fizetéseket a fizető pénztár csak megbízásból, de nem a saját, hanem a megbízó javára vagy terhére teljesíti, s így azokat oda kell juttatni, a hová azok természetüknél fogva tartoznak. A fizető pénztárnak tehát a bizományos fizetéssel sem kiegyenlítés, sem egyéb czimen dolga nincs.

1. A bizonyos budgethitelhez kötött és bizományosan teljesített fizetéseket a számtartóságok *könyveikben* (121. §.) úgy egyenlítik ki, hogy azokat legelőbb is a forgalmi számtartóság annak a hivatalnak, vagy kerületnek forgalmi könyvében, hol a fizetés történt, az „értésítvényes“ kiegyenlítési számlán, úgy a mint a naplóban jelentkezik, bevételre vagy kiadásra könyveli. Az így könyvelt összegeket ezután tételenként, minden értesítendő számtartóság részére az övéit külön-külön kimutatásokba, ú. n. *értésítvényekbe* (aviso) foglalja. Ezeknek az értésítvényeknek végösszegeit annak a hivatalnak vagy kerületnek forgalmi könyvében, melynek mintegy *megbízásából* a fizetés történt, a bevételeket kiadásra, a kiadásokat bevételre, tehát *viszonylagosan* előjegyzí. Ezeket az előjegyzési adatokat is az értésítvényekbe vezeti. Ezután az értésítvényekben felsorolt összegekre vonatkozó fizetési okmányokat, a forgalmi naplóból az illető értésítvényhez csatolja, s ezt annak a hatóságnak számtartóságához küldi, melynek megbízásából a fizetés történt. Küldi pedig oly czélból, hogy az értésítvényben felsorolt bizományos fizetéseket, a csatolt okmányok alapján megvizsgálja, s ha helyeseknek találja: ezeket a nála vezetett tárczakönyvekbe, mint az illető tárczáért teljesített valóságos bevételt, illetőleg kiadást vegye át, vagyis: azokat a saját tárczakönyvében véglegesen tegye bevételbe, illetőleg kiadásba úgy

könyvelje (126. §. 9.), mintha az nem értesítvényben, hanem számadó naplóban jutna hozzá.

Az így értesített számtartóság az értesítvényben felsorolt tételeket, az ezekhez csatolt okmányok alapján minden tekintetben úgy megvizsgálja, mintha azok csak most kerülnének be- vagy kifizetés alá. Tehát forma szerint pénztári számfejtés alá veszi és ha helyeseknek találja: úgy azokat, a helyeseknek talált tételekhez csatolt okmányok átvétele mellett, számtartásába veszi. Vagyis: előbb utólagosan bejegyzí abba, a már rendszerint nála levő tárczanaplóba, melyben a fizetést rendes körülmények között a pénztár is elszámolta volna. Ezután az összeget a tárczafőkönyvben úgy *könyveli*, mintha nem is értesítvényt, hanem naplót könyvelne. És pedig arra a számlára, a hová és a melyre azok mint valódi bevételek, illetőleg kiadások, természetüknél fogva valósággal véglegesen tartoznak. Ez után a megtörtént könyvelés bizonyítékául, saját könyvelési adatait az értesítvénybe jegyzi és ezt a netán el nem fogadott tételek okmányainak kíséretében, az el nem fogadás okainak kifejtése mellett az értesítvényt küldött számtartósághoz juttatja.

Miután a forgalmi számtartóság a visszakapott értesítvényből az iránt meggyőződött, hogy a bizományos fizetések a tárczakönyvbe helyesen vannak átvéve, illetőleg abban véglegesen elszámoltattak: a viszonylagos kiadásra illetőleg bevételre eddig csak előjegyezve volt összegeket, most már mint megtérített kiadást, illetőleg mint bevételt könyveli. Ez által a legelőször elszámolt bizományos bevétel illetőleg kiadás viszonylagosan megtérül, vagyis: ki lesz egyenlítve. Minthogy azonban a forgalmi könyv nemcsak az átfutó, hanem a *valódi* kezelésnek sommás felölelésére is hivatva van, s minthogy továbbá a számvevőségek által így kiegyenlített összegek a forgalmi naplónak valódi kezelésében sem elő nem fordultak, sem előfordulni nem fognak (hogy onnan a forgalmi könyv valódi számláin könyvelhetők voltak volna vagy lennének): ezért a kiegyenlített bevételt vagy kiadást (hivatkozással az értesítvényben foglalt tárczakönyvelési bevételi vagy kiadási adatokra) egyidejűleg a forgalmi könyv megfelelő *valódi* számláján *nem* viszonylagosan, hanem a már kiegyenlített forgalmi naplózásnak megfelelően egyenes irányban bevételbe illetőleg kiadásba kell tenni. Ily módon a tárgyalt összegeket a forgalmi számtartásnak nem csak átfutó számláján egyenlítettük ki, hanem azokat a valódi számlákon is nyilván-
tartásba vettük.

A kiegyenlítés ennek a módjának különféle neve van. A kiegyenlítést közvetítő értesítvényről: értesítvényinek, s az érdekelt könyvekről: könyvinek, a közreműködő számtartóságokról: számtartósági kiegyenlítésnek is mondják. Minthogy azonban az egész kiegyenlítés a költségvetési hitel keretében történik: legjellemzőbben *jogi* kiegyenlítésnek kellene nevezni.

Ezek közé tartoznak nevezetesen a közös pénzügyminiszterium, illetőleg számtartóságánál vezetett úgynevezett *közösügyi hányad (quota) számlán* kiegyenlítést nyerő következő fizetségek: *a)* Ő Felsége kabinetirodájának költségei és nyugdíjai; *b)* a közös ügyek (33—4. §.) költségeiből a magyar államra eső (most 31·4%) hányad; *c)* a közösügyi régi (1867 előtti) nyugdíjak; *d)* az osztrák államadóssági járulék (erről mind bővebben a különleges részben); *e)* az Ausztria és Magyarország között létrejövő bizományos fizetségek. Ezeknek *jogi* kiegyenlítése az előbb tárgyalt módon úgy történik, hogy *a)*, *b)* és *c)* alatt felsorolt címeken, a forgalmi naplóban kiadott vagy bevett összegeket, a magyar pénzügyminiszteri számtartóság forgalmi osztálya, a forgalmi főkönyv hasonló nevű számláin, a *d)* és *e)* alatt elszámoltakat az államadóssági járulékszámlán, ugyancsak kiadásul vagy bevételül véglegesen könyveli. Még pedig mint: az említett címek fejében a közös központi pénztárba szállított vagy onnan kapott összegeket. Egyszersmind ezekről a közös pénzügyminiszteri számtartóság számára havonként (egy főértesítvényt, s ezenkívül az egyes közös tárczákat és osztrák koronatartományokat illető tételekről, minden tárcza és tartomány számára egy külön) értesítvényt szerkesztvén, a pénztári okmányok csatolása mellett valamennyit a közös pénzügyminiszteri számtartóságnak küldi. Ez a számtartóság a főértesítvény végösszegét, számszerinti megvizsgálás után Magyarország közösügyi quota számláján könyveli és ennek tanuságául, a könyvelési adatokkal ellátott főértesítvényt, az ezt kiállított magyar számtartóságnak visszaküldi. Ez pedig a közös számtartóság könyvelési adatait, forgalmi könyvének erre szolgáló hasábjába a tárgyalt tételekhez jegyzi.

A közös pénzügyminiszteri számtartóság e közben a nála maradt részletes értesítvényeket, az ezekben foglalt tételek megbirálására és végleges elszámolására hivatott különböző közös és osztrák számtartóságoknak adja ki. Hogyha az ezek által megejtett számfejtés alkalmával valamely összeg elismerése ellen akadály merülne fel, akkor az így kifogásolt tételt, az elismerést gátló akadály közlése

mellett, a közös pénzügyminiszteri számtartóság útján a magyar pénzügyminiszteri központi számtartóságnak ugyancsak értesítvényileg visszaszámítja. Ez esetben az akadályok elhárítása iránt az utóbbi számtartóságnak azonnal intézkedni kell.

Hasonló az eljárás — csakhogymegfordítva — midőn az osztrák vagy a közös pénztárak teljesítenek Magyarorszáért fizetéseket. Ezeket a közös pénzügyminiszter számtartósága, a hányad (quota) számlán mint Magyarországnak adott kiadást vagy ettől kapott bevételt jegyzi fel, s ezt a magyar pénzügyminiszterium központi számtartóságának egy főértésítvénnyel tudtára adja, ehhez csatolván az egyes magyar számtartóságok számára szerkesztett részletes értesítvényeket. Itt a magyar hányadszámlán a közös számtartóság főértésítvényének végösszeget, ha kiadási: viszonylagosan mint bevételt, s ha bevételi: akkor mint kiadást könyvelik, mi által a hányadszámla el van intézve.

Ezek az összegek azonban a magyar hányadszámlát csak a közös háztartással szemben illetik. A magyar állami háztartás keretén belül azok valamely tárczába tartoznak: a hová tehát még külön átszámolandók. Ezért a magyar hányadszámlán bevett ilyen összegeket, mint az illető tárczának adott előleget, a kiegyenlítési számlán kiadásba, ellenben a magyar hányadszámlán kiadottakat mint attól kapott előleget bevételbe kell könyvelni; előjegyezve egyúttal az előbbieket bevételre, az utóbbiakat pedig kiadásra. Ekkor a közös számtartóságtól kapott részletes értesítvényeket, az érdekelt magyar tárcza-számtartóságnak könyvi kiegyenlítés céljából adja ki, mire azután az az eljárás következik, melyet a 129. §-ban 1. alatt tárgyaltunk. A tárcza-számtartóságok által netán el nem fogadott tételeket, értesítvény útján a közös pénzügyminiszteriumi számtartóságnak visszaszámítja.

Már most mindezeknek a fizetségeknek, a quotaszámlán egymással és a közös kvtsel szemben való leszámítása után, havonként mutatkozó tiszta egyenlegét küldi készpénzben, magyar központi állampénztár a közös központi pénztárba, mely azután a közös tárczapénztárakat látja el a szükséges összegekkel.

2. Azoknak a bizományos fizetéseknek kiegyenlítése, melyek nem költségvetési hitelhez, hanem pénztárhoz vannak kötve, csakis annak a *pénztárnak* segítségével és csakis amaz alap vagy más gazdasági ág *naplójának* közvetítésével történik, melyhez a fizetés kötve van és a mely naplóban az alapot vagy gazdasági ágat illető

minden fizetésnek fel kell jegyeztetni. A jogi kiegyenlítéshez hasonlóan, az ily bevételeket illetőleg kiadásokat legelőbb is, a forgalmi számtartóság annak a pénztárnak forgalmi könyvében, hol a fizetés történt, a megfelelő „naplószerű“ kiegyenlítési számlán (ilyen a 266—7-ik lapon szerkesztett számla is), a naplónak megfelelőleg mint bevételt, illetőleg kiadást könyveli. Ezután ezeket az összegeket tételenként, minden pénztár részére külön-külön „jegyzékbe“ foglalja és minden jegyzék végösszegét *viszonylagosan*, abba a forgalmi könyvben kiadásra illetőleg bevételre jegyzi elő, a mely pénztár helyett a fizetség történt, és a mely tehát a bizományos bevételt magának követeli, illetőleg a kiadással tartozik. Egyúttal ezeket az előjegyzési adatokat a jegyzékekbe vezeti. Az így szerkesztett jegyzékeket ezután, a forgalmi naplónak a jegyzékbe foglalt tételekre vonatkozó mellékleteivel együtt, végelszámolás céljából az utóbb említett *pénztárhoz* küldi, oly célból, hogy ez a jegyzékben felsorolt bizományos fizetéseket, annak az alapnak vagy gazdasági ágának nála vezetett naplójába bevételre illetőleg kiadásra vegye át, a mely alap vagy gazdasági ág helyett a bizományos fizetség történt. Minthogy azonban minden bevételt és kiadást kezelés előtt pénztári számfejtés alá kell venni, ezért ha az érdekelt alapot vagy gazdasági ágat nem a pénztári hivatal, hanem az ezzel egy helyben levő számtartóság számfejti: ekkor a szóban forgó jegyzékek előbb a számtartósághoz küldendők, hogy ez juttassa azokat számfejtés után a pénztárhoz.

Ennek megtörténte után a pénztár a jegyzékben foglalt tételeket, a jegyzék és a számfejtett okmányok csatolása mellett, az illető alap vagy gazdasági ág naplójában végleg, úgy a mint a forgalmi naplóban van, bevételbe illetőleg kiadásba teszi. Egyúttal pedig a bizományos bevétel illetőleg kiadás kiegyenlítése fejében, a helyesnek talált összegeket, a *saját* forgalmi naplójában most már *viszonylagosan*, vagyis: kiadásba illetőleg bevételbe teszi. A számadó naplók azután annak rendje szerint és idejében, birálat és könyvelés céljából az illetékes számtartóságokhoz jutnak. Ekkor a forgalmi számtartóság a nála viszonylagosan kiadásra illetőleg bevételre előjegyzett bizományos fizetést ugyanígy könyveli. Ez által az átfutó forgalmi elszámolás ki van egyenlítve. Maga a valóságos bevételi vagy kiadási tétel pedig, az alap- vagy tárczanaplóból, szabályszerű könyvelés útján a végleges elszámolás felölelésére hivatott alap- vagy tárczafőkönyvbe jutott, vagyis: itt el lett könyvelve. A forgal-

minak valódi kezelésébe pedig (előtöl a jogi kiegyenlítésöl) az illető alap- vagy gazdasági ág naplójának végösszegével jutott, hová épen a jegyzék alapján került.

A bizományos fizetések kiegyenlítésének ezt a módját az igénybe vett pénztárról: a pénztárinak, a közvetítő számvevőségi jegyzékről: jegyzékesnek, a naplókról: naplószerűnek is mondják. Helyesnek tartjuk a pénztári elnevezést; mert az által, hogy a pénztárhivatal azt egyfelől az illető alap- avagy gazdasági ág és másfelől saját forgalmi naplójában viszonylagosan elszámolja: egyfelől az alapnak vagy gazdasági ágnak, másfelől pedig az államnak: a pénztárban levő készpénzhez való viszonya, a bizományos összeg erejéig úgy megváltozik, mintha ezt az összeget egymásnak fizikailag készpénzben szolgáltatatták volna át.

129. §. A forgalmi főkönyv lezárása.

(A lezárás áll? tárczánál, forgalminál, kezdő, végző, fedezés, havi lezárás, pénzmaradvány, részek, végleges, viszonylagos, függő, cselekvő, szenvedő, időpont, körforgás, ellenőrzés, kikeresés, egyezés, hozzáadás, levonás, hiba, deczember, számvevőszék, mérleg.)

Minden számtartási könyv lezárása a könyvben nyilvántartott azonos vagy ellentétes irányú tényezők összegezéséből, összehasonlításából és a netán mutatkozó különbségek megállapításából áll. A tárczakönyvnél ezek a tényezők az utalványozás (előírás) és ennek teljesítése voltak. A forgalmi főkönyvnél pedig ezek a tényezők a pénztárilag kezelt összes *bevételek* és *kiadások*. Tekintettel arra, hogy a forgalmi számtartásban a kezdő pénzmaradványt minden időszak keretén a bevételekhez, a végző pénzmaradványt pedig minden időszak végén a kiadásokhoz adjuk: a forgalmi bevételek és kiadások egymást sommásan, teljesen fedezik is. Más szóval, ha egyfelől a pénzmaradványos bevételeket és másfelől a pénzmaradványos kiadásokat egymással sommásan összehasonlítjuk, s a netán mutatkozó különbséget, mely csak valamely számtartási hibából származhatik, kiigazítjuk: ebben az értelemben a forgalmi könyvet minden hónapban lehet és le kell zárni. Csak így állapítható meg minden hónap elején, hogy a mult hónap végén az összes egységes pénztárakban mennyi pénz volt, mennyi illetve ebből az államot, az egyes alapokat és más az állam által vitt idegen gazdaságokat.

De a forgalmi könyv lezárásából, a gazdálkodó kormány nem

csak a különféle pénzmaradványokat, hanem azt is akarja tudni, hogy úgy az egymásért fizetéseket teljesítő, mondhatnók egymással üzletbaráti összeköttetésben álló részei az államgazdaságnak: mint ez és az általa folytatott idegen gazdaságok, egymásnak mivel tartoznak és egymástól mit követelnek. Ezek a tartozások és követelések pedig mind a forgalmi számtartáson futnak keresztül. Ebben vannak nyilvántartva mindaddig, míg valamelyes módon végleges elszámolást, elhelyezést találnak. És ha ilyet találtak, akkor a bevételek és kiadások egymást nemcsak sommásan, hanem tételenként is fedezik. Vagyis: minden *egyes* átfutó bevétel kiadásban is és minden *egyes* átfutó kiadás bevételben is előfordul. Azokat a tételeket, melyek *még* csak bevételben viszonylagos kiadás nélkül, vagy *csak* kiadásban viszonylagos bevétel nélkül jelentkeznek: *függő* tételeknek nevezzük. És pedig *cselekvőleg*, vagyis: bevételre függők azok a tételek, melyek valamely pénztárnál már kiadásban vannak, a nélkül, hogy viszonylagosan még bevétettek volna. Ellenben *szenvedőleg*, vagyis: kiadásra függők azok, melyek már bevétettek, a nélkül, hogy még kiadattak volna. Ezek függők is maradnak mindaddig, míg vagy (mint a szállítmányok, ellátmányok, felváltandó pénzüsszegek) rendeltetésük helyére érvén: itt viszonylagos elszámolást nyernek, avagy pedig, mint bizományos fizetések vagy jogilag, vagy pénztárilag az előbbi szakaszban ismertetett módon kiegyenlítve lesznek.

Hogy azonban minden átfutó tétel már úgy kiegyenlítve volna, hogy függő tétel a forgalmi kezelésben ne legyen: ilyen időpontot gondolni sem lehet; mert a mikorra valamely mult időszakban keletkezett függő tételek kiegyenlítést nyertek: akkorra a közbeeső időben már új függő tételek jönnek létre. Úgy hogy a függő tételeknek olyan állandó körforgása van, melynek önmagában soha sincs vége. Hogy tehát ezeknek a tételeknek kiegyenlítését mégis ellenőrizhessük, azok havonként kikeresendők. A számláknak ebből a célból való lezárása, az azokon levő bevételeknek és kiadásoknak összehasonlítása által történik. Ha a számlákon számszerű hiba nincs: akkor a kettő közti különbségnek az egyenként kikeresett függő tételek összegével egyezni kell. Még pedig kétféle módon is. Akár a bevett, de még viszonylagos kiadásban el nem számolt összegeket a kiadásokhoz és a kiadott, de még viszonylagos bevételben el nem számolt összegeket a bevételekhez adjuk. Akár pedig az előbbieket a bevételekből, az utóbbiakat pedig a kiadá-

sokból levonjuk. Az így alakított bevételi és kiadási összegek egymással mindkét esetben egyeznek. Az ellenkező valamely hibából származik, melyet az által követtünk el, hogy egy vagy más irányban viszonylagosan el *nem* számolt tételeket elszámoltaknak, vagy megfordítva könyveltünk. Az így megállapított függő tételeknek kiegyenlítése, végleges elszámolása, más szóval: rendezése iránt a szükséges lépéseket időnként meg kell tenni.

A havonként lezárt forgalmi könyvet az év utolsó havában, azaz: deczemberben is, a többi hónapokhoz hasonlóan lezárjuk. E lezárás a többi hónapokétól csak fontosságában különbözik az által, hogy míg az évközi hónapokban mutatkozó függő tételeket rendesen évközben rendezzük, addig a deczemberi lezáráskor mutatkozókat, a jövő évi forgalmi főkönyvben tételenként visszük át, vagyis: jegyezzük elő. Az állami zárszámadás szerkeszthetése céljából pedig azok az állami számvevőszék számára tételenként kimutatandók, mert nevezetesen az idegen vagyon-összegektől, alapoktól stb. nyert vagy ezeknek az államkinestárból kiszolgáltatott összegek az év végén, mint *szenvedőleg* és *cselekvőleg* függő tételek jelentkeznek. S így az államnak *pénztár-* és *vagyonmérlegére* szükségkép befolyással bírnak.

130. §. Egyéb könyvek vitele és lezárásuk.

(§, *a—f*, alapnaplók, bizományos fizetések, alapok, nem könyvelendők, követel, §, leltár, maradványok.)

A 100. §. szerint ezek az egyéb könyvek *a)* az alapok, *b)* letétek, *c)* anyagok és ezek között, *d)* az államadóssági címletekről vezetett főkönyvek és végül *f)* törzskönyvek.

a) Az alapfőkönyvek lerovási adataikat kizárólag az alapnaplók-ból (115. §.) merítik, mert az alapok részére teljesített bizományos fizetéseket pénztárilag egyenlítven ki (128. §.), az alapnaplókba ezek is belekerülnek. Lezárásuk vagy a tárczafőkönyvek módjára vagy pedig az alap szervezete által meghatározott valamely különleges módon történik. *b)* A tárczaszerű letétfőkönyveket a tárczafőkönyvek, az alapszerű letétekét pedig az alapfőkönyvek módjára vezetik és zárják le. *c)* Az anyagszámadások rendszerint *nem* könyvelendők. Ezért anyagfőkönyveket csak az olyan gazdasági ágaknál vezetnek, melyeket több hivatal kezel, s a mely kezelésnek számszerű szerves összefoglalása úgy a gazdálkodás mint az ellenőrzés szempontjából

szükségesnek mutatkozik. Ekkor a gazdasági ág természetének megfelelő különleges berendezésüket, vezetésüket és lezárásukat a részleges utasítások határozzák meg. *d)* Az államadósságok számára a 100. §. szerint berendezett könyvek a 116. §-ban tárgyalt naplókbl merítik lerovási adataikat és vagy az átalános szabályok vagy a részleges utasítások szerint vezetnek és záratnak le. *f)* A törzskönyveket az egymással viszonylagos pénz- és anyagnaplók alapján úgy kell vezetni, hogy a leltárakkal összhangban legyenek. A részleges utasítások itt is szem előtt tartandók.

Végül megemlítjük, hogy a 116. §-ban tárgyalt, többnyire a házipénztárak által szerkesztett rovatszámadatoknak alapul szolgáló könyveket természetüknél fogva a számadó vagyonkezelő hivatalok a tárczakönyvek módjára vezetik és zárják le, azzal a különbséggel, hogy azokban még a vagyonkészlet kezdő és végső maradványa is kifejezést nyer.

XVII.

KÖNYVKIVONATOK.

131. §. A könyvkivonatok értelmezése és felosztása.

(§., kezelők, intézők, számvitel és számadás, könyvkivonatok fogalma, kimutatások, különféleség, célzat, *a—c*)

Azon kívül, a mit idevágólag a 22., 27., 61., 63. §-ban elmondottunk, még megjegyezzük, hogy valamiképen a gazdaságot kezelő hivatalok a naplókban visznek számot: úgy a gazdaságot intéző hatóságok ezt a számtartóságaik által vitt könyvekben teszik. És valamiképen a kezelő hivatalok a számviteli naplókól szerkesztenek számadási naplókat: úgy a hatóságok a számtartóságaik által vitt könyvekből szerkesztik számadásaikat: a *könyvkivonatokat*. Ezek alatt tehát a hatóságok helyett és nevében, a számtartóságok által vezetett gazdasági könyvekből, ugyancsak a számtartóságok által szerkesztett hatósági számadásokat értjük. Ezeken a számadásokul szolgáló könyvkivonatokon kívül, részint a fő- és segédkönyvekből, részint pedig a 78. §-ban tárgyalt különféle nyilvántartásokból, a számtartóságok az ugyancsak ott említett kimutatásokat szerkesztik. Mindezek a legkülönbélebb szempontból csoportosított adatokat foglalhatnak magokban, azokhoz a célokhoz képest, melyekre használatnak, s melyeknek megfelelőleg azok a számtartóságok által, hatóságaik kívánatára esetről esetre, vagy pedig az egyes gazdasági ágazatok természetéhez képest előre meghatározott időközökben szerkesztetnek. Ezért az ilyenek inkább a közigazgatási (segédszolgálat) számfejtés körébe tartoznak; mert valamennyien azzal a célzattal jönnek létre, hogy valamely hatósági rendelkezés alapjául szolgáljanak. A most itt tárgyalás alá kerülő könyvkivonatok azonban első sorban ellenőrködésre törekszenek, mi épen nem zárja ki, hogy közigazgatási célokra is használtassanak.

Ilyen könyvkivonatok főleg azok, melyekkel a miniszter, illetőleg ennek nevében az utalványozó hatóságok, az alájuk és melléjük rendelt számtartóságok által, az állami számvevőszéknek, mint a törvényhozás számtartóságának, a gazdaság egész viteléről számot adnak. Ezek *a)* az utalványozási és megszüntetési jegyzékek, *b)* a lerovási kimutatások és *c)* a tárcza-zárószámadás.

132. §. Az utalványozási jegyzékek.

(Felelős, megbízás, intézkedés, utalványozás, arány, számadás, hitelnyilvántartás, kibocsátott és visszavont utalványok, pozitív, negatív, levonás, 1—24., szerkesztés, sommásan, indokolandók, külön pótutalványozás, összegezés, valódiak, folytonosak, emelkedés, változók, visszaható, hitelátruházás, rendeltre, hitelfenntartás, megszüntetés, budgethitelek, vezetés, kivételek, *a—e)*, nyugdíjak, kompenzatio, térítményi jegyzékek, kész, melléklet, lezárás, hiba, egyezés, év végén, január, határidő, hátralékos utalványozási jegyzék, két év, tárgyalási iratok, szerződések, kimutatások.)

Kétségtelen, hogy mindegyik miniszter az államgazdaság reá bízott ágának egész viteléért felelős. De az is kétségtelen, hogy e felelősség a gazdaság vitelében mégis csak annyira terjedhet ki, a mennyiben reá bízott. Reá bízott pedig a hatalom, a jog, a költségvetésben felsorolt bevételek és kiadások létesítése iránt intézkedni. A miniszter tehát első sorban e hatalom, e jog gyakorlataért, vagyis: az utalványozásért felelős. Erről is számol első sorban; mert ha ezt jog és törvény szerint gyakorolta: akkor a teljesítés is, a mennyiben erre jog és törvény befolyhatott, szintén így jött létre. Az állami számvevőszéknek tehát, midőn a minisztertől számot kér és számot vesz: első sorban az általa vagy helyettesei által kibocsátott utalványozásokra kell figyelmét fordítani. Ezeket tehát lehetőleg keletkezésük idejében és tételről tételre ismerni óhajtja.

Azonban nem elég az egyes utalványozásokat ellenőrizni, hanem a gazdálkodó, tehát: utalványozó hatóságoknak a gazdaság vitele céljából arra is kell ügyelni, hogy főleg a kiadásoknál ezek összege a költségvetési év haladása és az annak folytán még fedezendő szükségekkel arányban álljon. Mert nem volna okszerű, csak az egyes eseteket ellenőrizni és nem ügyelni arra, hogy egészben csak annyi utalványoztassék ki januárban, hogy február, márcziusra és így végig, még deczemberre is elégséges költségvetési hitel maradjon. Hogy tehát úgy az ellenőrködő számtartóságok, mint az utalványozó hatóságok, a költségvetési összegeknek mily mértékbe lett igénybe-

vételéről esetről esetre tájékozva legyenek: az erre szükséges számadás és hitelnyilvántartás céljából az úgynevezett „utalványozási jegyzékeket“ vezetik. Az utalványozási jegyzékekben az van részletesen kimutatva, hogy a budgettörvény valamely hitelének terhére mit utalványoztak. Az utalványozásiakhoz tartoznak a *megszüntetősi* jegyzékek, melyek azt mutatják ki, hogy az utalványozási jegyzék szerint kibocsátott utalványokból melyiket és milyen összeg erejéig vonták vissza, s hogy ez által a budgethitel mily mértékben szabadul fel a ráutalt terhektől. Az utalványozási jegyzéknek tehát mint a positiv utalványozás kimutatásának teljesen az ellentétét, a negativumot képezi (alakilag és tartalmilag) a megszüntetősi jegyzék, úgy hogy ha az utalványozási jegyzék valamely sommázatából, a megszüntetősi jegyzék hasonló időszaki sommázatát levonják: látni lehet, nemcsak az utalványozó hatóság gazdálkodását, hanem azt is, hogy a budgethitelből még mily összeg áll rendelkezésre.

1. Az utalványozási jegyzékeket a 366—7. lapon látható mintázat szerint, a tárczafőkönyvekbe jegyzett követelések, vagyis: a kiadási utalványozás alapján, a költségvetési törvény minden címére és pedig úgy a rendes, mint a rendkívüli átmenetiekre és beruházásokra, havonként külön úgy szerkesztik, hogy a főkönyvben a költségvetési czimek alá tartozó rovatokat, alrovatokat, tételeket képviselő számlákról, az ezeket terhelő tételeket és összegeket, a mint ott vannak, a jegyzéknek külön-külön erre a célra szolgáló hasábjaiiba vezetik. A nyugalmi ellátásokra vonatkozó jegyzékek minden tételéhez az illető nyugdíjazásnak alapul szolgáló ú. n. ellátási (szolgálati) táblázat hiteles másolatát kell mellékelni. 2. A számadó hivatalok által saját hatáskörükben teljesített kiadásokat, az erről szóló és megbírált számadó hivatali jegyzék csatolása mellett, havonként sommásan kell az utalványozási jegyzékbe felvenni. 3. Azokat a kiadásokat, melyek (akár mint túlkiadások, akár ha ilyet nem is képeznek, de mint a költségvetés szerkesztésekor tervezettekben nem foglaltak) külön indokolásra szorulnak: a többi kiadásokkal együtt abba a jegyzékbe, s abba a hasábjába kell felvenni, mely természetüknek megfelel. 4. Ellenben címenként külön jegyzékekbe kell foglalni az olyan kiadásokat, melyeket vagy időközi hitel alapján vagy egyáltalán előirányzat nélkül utalványoztak (74. §.) és meg kell jelölni a budgettörvény azon részeit, melyekhez ezek természetüknél fogva tartoznak. 5. A pótutalványozás három hónapos időszakában külön jegyzékeket kell szer-

Tétel	Az utalványozási rendelet kelte és száma	Tárgy	A folytonos illetőségek				U t a l-							
			tartama		évi járandósága	S z e m é l y i j á r a n-								
			mely időtől	meddig		3425		548		365		30		
						Fizetések és lakpénzek	Napi díjak	Bérek	Ruha-illetmények					
					frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr		
83	1898 VII/9 66,715 min. és IX/4 17,645 igazg.	Gondos Gábor dohányárúraktári ellenőrnek	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
84	1898 IX/9 17,908 igazg.	Nagy Ferencz pozsonyi dohányárúraktári hivatalszolgának az 1898. év II. felére	—	—	—	—	—	—	—	—	15	—		
85	1898 IX/10 17,923 p. ü. ig.	Weisz Áron nagyszombati dohányárúsnak a pozsonyi dohányárúraktárba szállított dugárú után	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
86	1898 IX/10 17,931 p. ü. ig.	Kovács János pozsonyi dohányárúraktári éjjeli őrnök folyó hó 1—10. napjaira napi 70 kr.	—	—	—	—	—	—	—	7	—	—		
87	1898 IX/11 17,942 p. ü. ig.	A következő dohánykistőzséreknek elárúsított limitó dohány után járó árkülönbözet, u. m. 1. Kis Jánosnak Bajnóczon 2. Kádár Testv.-nek Modoron	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
88	1898 IX/20 18,000	Sipos Péter segédtisztnek évi fizetése és lakpénze	1898 X/1	megszüntetésig	700	—	175	—	—	—	—	—		
89	1898 IX/24 18,542 p. ü. ig.	Gábor Áronnak, a „Pozsonyi Híradó“ kiadójának a bazini dohánynagyárúda betöltése tárgyában közzétett hirdetményekért	—	—	210	—	52	50	—	—	—	—		
90	1898 IX/27 18,607	Számoló József pozsonyi kereskedőnek a tűzoltószeresek kiigazításáért	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
91	1898 IX/30 18,613	Tóbiás István dohányárúraktári napidíjasnak erre a hónapra	—	—	—	—	—	30	—	—	—	—		
92	1898 IX/30 18,673	Rendes Kelemen kebelbeli irodavezetőnek az I-ső félelvi apró házi kiadásokért	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
93	1898 IX/30 18,695 p. ü. ig.	A „Dohányárúsok Közlönye“ kiadóhivatalának, a nagyszombati nagyárúda kezelésének biztosításáról szóló hirdetés közzétételeért	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Összes utalványozás szept. hóban			—	—	910	—	227	50	30	—	7	—		
Hozzá a f. évi augusztusban kimutatott utalványozás			—	—	4425	—	3425	—	518	—	358	—		
Összes utalványozás szept. végéig			—	—	5335	—	3652	50	548	—	365	—		
Levonva a szept. havi megszüntetési jegyzék végösszegét			—	—	800	—	258	33	—	—	—	—		
Marad szept. hó végével tiszta utalványozás			—	—	4535	—	3394	17	548	—	365	—		

*) Az épületek fentartása tételén folyósított 31 frt 53 krt és 6 frt 27 krt lásd az utal-

v á n y o z á s																			
d ó s á g o k				D o l o g i k i a d á s o k												Együtt		Észrevétel	
100				Össze-		800		100		100		200		1500		50		Össze-	
Jutalmak és segélyek				sen		Irodai költségek		Épületek fen-tartása		Kármén-tesítések		Fuvaro-zási költségek		Eladási járandó-ságok		Különféle kiadások		sen	
frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr
50	—	—	—	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50	—
—	—	—	—	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	35	—	—	—	—	—	35	—
—	—	—	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3 36	—	—	—	3 36	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	32 43	—	—	—	32 43	—
—	—	—	—	175	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	175	—
—	—	—	—	52	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	52	50
—	—	—	—	—	—	10	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	50
—	—	—	—	—	—	—	—	31	53	—	—	—	—	—	—	—	—	31	53
—	—	—	—	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	30	—
—	—	—	—	—	—	—	—	6	27	—	—	—	—	—	—	—	—	6	27
—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
50	—	—	—	329	50	15	50	37	80	—	—	35	—	35	79	—	—	124	09
50	—	—	—	4366	—	552	—	58	09	—	—	147	—	999	82	23	12	1780	03
100	—	—	—	4695	50	567	50	95	89	—	—	182	—	1035	61	23	12	1904	12
—	—	—	—	258	33	1	57	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	57
100	—	—	—	4437	17	565	93	95	89	*)	—	182	—	1035	61	23	12	1902	55

ványozásban a tárcza számlakönyv-minta (258. oldal) 8. és 9. folyó tételszáma alatt.

keszteni, úgy a mult, mint a folyó utalványozásokra. 6. Úgy a személyi és a dologi kiadásokat, mint az egy rovat alá tartozó esetleges alrovatok hasábjait önmaguk között, s végül az egész jegyzéket külön-külön hasábban összegezni kell. 7. Csak a valódi kiadások utalványozása veendő fel. Az átfutók csak annyiban, a mennyiben ezek a költségvetésben is helyet foglalnak, kivéve a fizetési és megtérítés mellett adott más előlegeket. 8. A folytonos illetmények számára nyitott külön hasábba oly utalványozások tartoznak, melyek alapján a fizetségek egy külön bekövetkező megszüntetésig, avagy legalább a következő évre is átmenőleg folyton tartanak. Ilyenkor az egész utalványozott összeget az illetmények hasábjába, s a jelen évre eső részt a megfelelő utalványozási hasábba kell felvenni. 9. Az illetmények emelkedésének utalványozásakor az összeghasábokba csak a különbözet veendő fel. A szöveghasábba azonban az egész esetet az utánszámíttatásra szükséges adatokkal kell felvenni. 10. Minden oly kiadás, melynek természete a megszüntetést kizárja (például: jutalom, segély, időre költség stb.) a folytonos illetmények hasábjának mellőzésével, egyenesen és egészen abba az utalványozási hasábba irandó, a hová mint változó illetmény tartozik. 11. A mennyiben az első évnegyedben valamely folytonos illetmény a mult évre visszahatólag és egyszersmind a folyó évre is utalványoztatnék: magától értetik, hogy az ilyen tétel úgy a mult, mint a folyó évre vezetendő jegyzékekbe az illető évekre eső összegekkel felveendő. Ekkor a folytonos illetmények hasábjára, a mult évre szóló jegyzékben kitöltetlenül marad. 12. A megengedett hitelátruházást, az utólványozási hasábok fejében kitett hitelösszegek változtatása nélkül, csak az észrevételek hasábjában szabad jelezni. 13. A számtartóság által csak a hatósági külön „rendeletre“ bejegyzett utalványozásokat (94. §.) itt is ezzel külön jelzéssel kell ellátni. 14. A hitelfentartás (lekötés) céljából kiutalványozott összegek (90. 96. §.) csak a márcziusi pótutalványozásról szerkesztett jegyzékekben és vörös tentával írva fordulhatnak elő. 15. A mint így az 1—14. alatt eddig elmondottak szerint kell utalványozási jegyzéket szerkeszteni, úgy kell illet ennek ellenkezőjéről: a megszüntetésről is csinálni. Alakja teljesen azonos a 366—7. lapon már bemutatott utalványozási jegyzékkel, azt kivéve, hogy a megszüntetési jegyzéknek fejében budgethitelek elő nem fordulnak. 16. A megszüntetési jegyzék vezetésének módja is majdnem egészen azonos az utalványozásiéval, csak annál (lehetőleg hivatkozással a vissza-

vont utalványozás idejére és jegyzék tételére) a megszüntetés képezi a kimutatás tárgyát. Némi kivételek, hogy *a)* nyugdíjaknak a multa való megszüntetését csak az észrevétel-hasáiban kell jelezni; *b)* a folyó kiadásokból leszámítható (kompenzálható) térítményeket a megszüntetési jegyzék módjára berendezett *térítményi jegyzékbe* foglalva, mint ennek havi sommáját kell a megszüntetésbe felvenni; *c)* az elszámolt előlegekből beszállított pénzmaradványok is a térítményi jegyzékbe jönnek; *d)* a netán törölt térítmények az eredeti tételekre való hivatkozással a térítményi jegyzék végösszegéből lerovandók, s csak az így maradó tiszta térítményt kell a megszüntetésbe átvinni; *e)* ha azonban valamely hasáiban, a kisebbitendő térítmények végösszegénél nagyobb találna lenni az abból levonandó töröltek sommája: a különbözet kék tintával tüntendő fel; *f)* a térítményi jegyzék a megszüntetésinek és ez az utalványozási jegyzéknek mellékletét képezi. 17. Lezárás céljából minden hónap végével, a megszüntetési jegyzék hasábjának végösszegeihez, (melyekben *b)* szerint az azon havi térítmények már benne vannak) egyenként és sommásan hozzáadjuk az előző hónapban kimutatott megszüntetések végösszegeit. Ugyancsak az utalványozási jegyzék végösszegeihez is, hozzáadjuk az előző hónapban, az azon évi elmúlt hónapokra kimutatott brutto-utalványozás végösszegeit. Ekkor aztán az azon évre így kimutatott összes utalványozásból levonjuk a megszüntetett végösszegeket, úgy hogy a maradvány az igénybe vett hitelösszegeket fogja tisztán mutatni. 18. Ha az egyik vagy másik jegyzékben hibás bejegyzés csúszott be, a kiegyenlítés úgy történik, hogy hivatkozással a helytelen bejegyzésre, a többlet a megszüntetésibe, a kevesblet az utalványozásiba jő. 19. Az így szerkesztett utalványozási jegyzékek évi végösszegének és az illető gazdasági ágról, a 134. §. szerint szerkesztendő tárcza-zárószámadás utalványozási összegének egyezni kell. A netán mégis mutatkozó különbözetet a tárcza-zárószámadással egyidejűleg szerkesztendő (utalványozási vagy megszüntetési 16-ik) jegyzékben úgy kell kiegyenlíteni a mint a 18. alatt előadtuk. 20. Azokat a folytonos illetményeket, melyek az év végével megszűnnek, a deczember havi megszüntetési jegyzékben tételenként fel kell venni. 21. Azokat pedig, a melyek a jövő évre átmennek, a januári utalványozási jegyzék első tételeül nemcsak egész összegükben fel kell venni, hanem még külön mellékleten úgy részletezendők is, hogy abból a személyi illetmények fizetési fokozatonként, a dologiak pedig tételenként kivihetők

legyenek. 22. Az igazgató hatósági számtartóságok az utalványozási jegyzékeket mellékleteikkel együtt a mult hónapra minden hó 10-ig, a miniszteriek 15-ig tartoznak az állami számvevőszéknek megküldeni. Ez alól az egyes ágazatok sajátosságára való tekintettel, a tárczaminiszter az állami számvevőszék elnökének egyetértésével engedhet kivételt. 23. Ha valamely hónapban utalványozás vagy megszüntetés nem fordul elő: a jegyzékeket az állami számvevőszékhez még üresen is, a költségvetési törvény minden rovatáról be kell küldeni. 24. A 90. §. szerint (lekötött, helyesebben) fentartott és itt a 13. alatt említett hitelösszegekről a költségvetési évet követő években czímenként külön hátrálé- (k kezelési) kos utalványozási jegyzékeket kell vezetni. Ezeket az illető költségvetési címnek, folyó évi jegyzékével kell a számvevőszékhez küldeni. Tartalmukat a végzett munkákért, a kereseti kimutatások alapján számfejtett, s a pénztárak által kifizetett összegek alkotják. Valamely évi hátrálékos jegyzék tehát esetleg már úgy egy új, mint a régi fentartott hitelre szóló utalványozást, minden esetre elkülönítve fogja kimutathatni.

Ezen jegyzékek alapján úgy az utalványozó gazdálkodó hatóság, mint az ellenőrködő számvevőszék állandóan tájékozva van a kiadási utalványozásokról, s a költségvetési törvényben engedélyezett összegeknek azok által mily mértékben lett igénybe vételéről. Ezeknek megvizsgálhatása céljából, a kormány és alárendeltjei a számvevőszék kívánságára a gazdaságra vonatkozó minden tárgyalási iratot annak megküldeni tartoznak. Sőt az általuk kötött, vagy jóváhagyott szerződésekről évnegyedenként, a számadási ágak szerint elkülönítve oly részletes kimutatásokat tartoznak az állami számvevőszékhez küldeni, melyben a szerződések tárgya, a felek megnevezése, a megállapított összeg és az illető szerződést jóváhagyó elhatározás száma és kelte meglegyen.

133. §. A kezelési kimutatások.

(Kezelők, hatóságok, számadásuk hasonlatossága, kétfélék, tárcza, utalványozás, tartalom, határidő, helyesség, számadatok, kémpróba, tárcza a forgalmiban, tételek és végösszegek egyezése, gyűjtőkimutatás, megállapítási, czimlap, hasábok, forgalmi, házi használat.)

Miután a hatóságok a főkönyveik utalványozási oldalairól készített utalványozási jegyzékekben, a rájuk bízott utalványozásról és ennek hullámozásáról, épen úgy havonként és tételenként számot adtak, mint a kezelők a számadó naplókban ezt a rájuk bízott ke-

zelésről teszik: a hatóságok a főkönyvek lerovási oldalairól szerkesztett kezelési kimutatásokkal, az utalványozott jog teljesítéséről, vagyis: a lerovásról is számot adnak.

Ezek a kimutatások kétfélék: tárcza- és forgalmi kimutatások.

A tárcza-kimutatásokat a tárcza-számtartóságok addig is, míg az év végén a tárcza egész gazdaságáról, s ebben a lerovásról is a tárcza-zárószámadás elkészülne, főkönyveknek teljesítési oldalairól, az első félév végével költségvetési rovatok szerint (számadási térítmények kompenzálása nélkül) szerkesztik. E kimutatásokból az utalványozás teljesen ki van zárva, s tartalmukat a folyó szám és szöveg-hasábon kívül, egyetlen függélyes hasábben, a félév lerovási eredményei, rovatonkénti summákban képezik, úgy a mint ezek: a tárczakönyvi lerovás júniusi lezárásánál jelentkeznek (127. §). Az igazgató hatóságok mellé rendelt számtartóságok, az ők részleges utasításaikban megállapított határidőkben, a kezelési kimutatásaikat a miniszteri számvevőségeknek küldik be, melyek azokból és saját főkönyveikből vett adatokból, az egész tárczára szóló kezelési kimutatást megszerkesztik és küldik be, minden szeptember végéig az állami számvevőszékhez. Ez a kimutatott összegek helyességéről meggyőződni tartozván, a kimutatásoknak alapul szolgáló pénztári számadásokat, az illető számtartóságoktól időnként bekivánhatja és ezek vizsgálata alapján meggyőződhetik: ha vajjon a lerovási kimutatásban foglalt adatok, a naplóban foglaltakkal egyeznek-e? Ez az eljárás azonban a megbírálandó lerovási kimutatások nagy száma miatt, inkább csak mint kémpróba alkalmazható. A lerovási kimutatások megvizsgálhatóságának tehát, valamely más rendszerű eszközéről kellett gondoskodni.

A *forgalmi* kimutatásokban lett ez megtalálva. Ismételten említettük, hogy a forgalmi naplóban és ebből kifolyólag a forgalmi könyvben, az átfutó kezelés után summásan a valódi, vagyis: a tárczakezelést is nyilvántartjuk. Ha tehát a forgalmi könyvnek úgy bevételi, mint kiadási oldaláról kivonatot szerkesztünk: ez nemcsak az átfutó, hanem a valódi kezelést is mutatja. És ezeknek, a *valódi* kezelés eredményét tárczánként mutató *tételeknek* egyenként, a tárcza-főkönyvekből szerkesztett megfelelő kezelési kimutatások *végösszegeivel* egyeznie kell. Megjegyzendő, hogy míg a tárczakimutatást minden egyes költségvetési címről vagy fejezetről egyenként külön szerkesztik, s ezekben minden egyes cím vagy fejezet lerovási eredményei rovatonként részletezve soroltatnak fel: addig forgalmi ki-

mutatást, az egy rendszerbe tartozó összes pénztárakról csak egyet szerkesztenek. Ez pedig az átfutó kezelést, a forgalmi főkönyv átfutó részletes számlái szerint, a valódi kezelést pedig a költségvetési címek- és fejezeteknek megfelelő sommás számlák szerint mutatja ki. De így ki is kell mutatnia, vagyis: az egyes tárczakezelési kimutatások „netto“, azaz tiszta végösszegének egyezni kell a forgalmi kimutatásban foglalt megfelelő tétel hasonló összegével. Ez rendesen egyezik is. Mert a forgalmi számvevőség a nála elszámolt valódi kezelési összegeket, évnegyenként ú. n. *megállapítási kimutatók*-ba foglalva küldi meg a tárcza-számvevőségeknek, hogy ezeknek alkalmuk nyiljék a netalán mutatkozó hibáknak gyűjtőkimutatók (rovancs, 126. §.) segélyével önmaguknál, vagy a forgalmi számtartóságoknál leendő kiegyenlítéséről előre gondoskodni. A tárcza-számtartóságoknak pedig nem szabad kezelési kimutatásaikat addig a számvevőszékhez küldeni, míg ezeknek a forgalmi kimutatóval való egyezésük, magának a kezelési kimutatónak címlapján számszerűleg és kétségtelenül megállapítva nincs.

A tárczakezelési kimutatók oly egyszerű szerkezetűek, hogy *alakjukat* külön bemutatni szükségesnek nem tartjuk. Annál is inkább, mert az teljesen azonos a következő szakaszban tárgyalt és a 374—5. lapon bemutatott zárószámadás 1., 2., 8. és 10. hasábjai-val, ezeket egy kimutatóba állítva össze. A *forgalmi* kimutatónak is ugyanilyen alakja van, csak a rovathasábjában, a 128. §-ban tárgyalt számlák neveit, az összegeket pedig papir-, aranypénz- és kötvényre elkülönítve mutatja ki. Ebben a kimutatóban van benne a kezdő és végző pénztári maradvány is. Némely számtartóság a kezelési kimutatót saját házi használatára a *második* félévre is, ennek végével külön és előre megszerkeszti, mielőtt azt a tárcza-zárószámadás céljából az év végén úgy is megszerkesztenie kellene.

134. §. A tárcza-zárószámadás és mellékletei.

(Jog, teljesítés, könyvek, megvizsgálás, mintázat, 1—9, költségvetésszerű és más gazdálkodás, egyesítés, határidő, kezdő, a) — d), hiba, visszahatás, térít-mény, átutalás, részletezés, okmányok, utalványozás egyezése, 16, törlés, netto, lerovás, megállapítás, végző, fentartott, elválasztás, tartalom, elnevezés, 1—5⁴ összehasonlítás, átfutó hátralék, tárcza-leltárak, pénzmaradványok, forgalmi könyvkivonatok.)

A két előbbi szakaszban előadottak szerint a miniszterek és alájuk rendelt utalványozási hatóságok, a gazdasági év *folyamában*

a *jogról*: utalványozási jegyzékekben tételenként és havonként, s az első félévi *teljesítésről*: kezelési kimutatásokban, költségvetési rovatonként számolnak. Az állami számvevőszék pedig az ezekben és ezekkel a könyvkivonatokkal nyert adatok alapján (mint ez a XVIII. alattiakból kiderülni fog) vezeti azokat a saját könyveit, melyeknek segélyével a miniszterek és az ezek alá rendelt utalványozó hatóságok által szerkesztett és beküldött tárcza-zárószámadásokat (évi pénzkezelési kimutatásokat) megvizsgálja. Mint a két következő lapon bemutatott ilyen zárószámadás igazolja, ez nem egyéb, mint a tárczakönyvek úgy utalványozási, mint teljesítési oldalainak egy kimutatásba összefoglalt kivonata. Ez tehát függélyes hasábokban magában foglalja: 1. a vízszintes hasábok (tételek) sorszámaát és ezeknek 2. fejeit, vagyis: a kivonatolt tárczakönyvek számláinak neveit; 3. a folyó évi kezdő hátralékokat; 4. ezeknek a folyó évben beállt változásait, és az ezek folytán 5. helyesbitett kezdő hátralékot; 6. a bevételi és kiadási folyó utalványozást; 7. az 5—6-ot együtt, mint a teljesítésre váró jogok összegét és az ebből 8. pénztárilag leróttakat; 9. a végző hátralékot.

1. és 2.-re nézve megjegyzendő, hogy zárószámadást tárczakönyvenként nem csak a bődzsetsyerű, hanem úgy a külön törvényes felhatalmazáson, mint a bődzsetsy keretén kívül álló gazdálkodásról is, külön-külön szerkesztenek és hogy az utóbbiak tartalmát azokba a bődzsetsyerű zárószámadásokba is, tételenként és külön összegezve felveszik, a melyekbe, ha bődzsetsyelve lettek volna, természetüknel fogva tartoznának. Az igazgatóhatósági számtartóságok által szerkesztett ilyen zárószámadásokat, a miniszteriek saját hasonló számadataikkal egyesítik, s így minden tárczabirtokosnak, mindenemű valódi gazdálkodásáról, tételenként és külön is összegezett, zárószámadást csinálnak, s küldenek be minden május végéig az állami számvevőszéknek. 3. A mint a tárczakönyvek tartozási illetőleg követelési oldalain (258. lap) legelől, a mult évről átjött végző hátralékok tételenként találhatók: úgy a tárcza-zárószámadásban legelől azok mint *kezdő hátralékok* foglalnak helyet. 4. és 5. A kezdő hátralékoknak az év folyamán való helyesbitését szükségessé teheti: *a*) a számtartás körében tavaly ejtett hiba (pl. kétszeres bejegyzése az utalványozásnak) kiigazítása; *b*) a tavalyi rendelkezésnek az idén visszahatólag való megváltoztatása (pl. elengedés, elévülés, behajthatlanság); *c*) a számadási térítmények kompenzatióban

1	2	3	4	5	6
Tételszám	Költségvetési rovatok	Hátralék a mult év végével	Szaporo- dás vagy apadás	Helyesbitett hátralék	Folyó utalványozás
		a r a n y -, e z ü s t - é s			
	Kiadás.				
	Személyi járandóságok.				
1a)	Fizetések	21 82 ¹ / ₂	— 04	21 78 ¹ / ₂	18,841 —
1b)	Fizetési előlegek	— —	— —	— —	656 41
2	Lakpénzek	— —	— —	— —	2,630 —
3	Bérek és ruha-átalányok	69 —	— 70	68 30	9,126 10
4	Napi díjak	22 40	— —	22 40	958 —
5	Jutalmak és segélyek	110 —	— —	110 —	2,500 —
	Összeg	223 22 ¹ / ₂	— 74	222 48 ¹ / ₂	34,711 51
	Dologi kiadások.				
6	Haszonbérletek	516 67	25 —	491 67	5,477 08 ¹ / ₂
7	Utazási és átköltözési költségek	158 41	— —	158 41	1,193 17
8	Épületfentartási költségek	1,060 61	17 —	1,043 61	4,156 48
9	Irodakezelési költségek	181 40 ¹ / ₂	— 77 ¹ / ₂	180 63	2,297 11
10	Bűntárgyalási költségek	5,006 32 ¹ / ₂	85 65	4,920 67 ¹ / ₂	3,946 08
11	Kármentesítések	1,227 37	— —	1,227 37	14,413 50
12	Különféle kiadások	2,181 20	5 53	2,175 67	2,518 20 ¹ / ₂
13	Fuvarozási költségek	44,645 20 ¹ / ₂	129 92 ¹ / ₂	44,515 28	193,396 74 ¹ / ₂
14	Eladási járandóságok	10,292 94	201 36	10,494 30	616,072 44 ¹ / ₂
15	Jövedéki visszatérítések	2,291 58 ¹ / ₂	242 40	2,049 18 ¹ / ₂	87,869 02 ¹ / ₂
16	Biztosítékok	— —	— —	— —	12,976 13
17	A határvám-hivataloknál 4 tiszt és 4 szolga fize- tésének térítménye	— —	— —	— —	35 70
	Összeg	67,561 72	304 92	67,256 80	944,351 67 ¹ / ₂
	Összesen	67,784 94 ¹ / ₂	305 66	67,479 28 ¹ / ₂	979,063 18 ¹ / ₂
1	Megtérítendő előlegek	— —	— —	— —	11,760 01 ¹ / ₂
2	Idegen pénzek	1,570 10	— —	1,570 10	8,290 67
	Összeg	1,570 10	— —	1,570 10	20,050 68
	Együtt	69,355 04 ¹ / ₂	305 66	69,049 38 ¹ / ₂	999,113 87 ¹ / ₂
	Bevétel.				
1	Eladás belföldön	880,582 10 ¹ / ₂	2,079 11	878,502 99 ¹ / ₂	30.831,922 97 ¹ / ₂
2	Biztosítékok (edényekért.)	— —	— —	— —	2,490 14 ¹ / ₂
3	Beviteli és termelési enge- dély-illetékek	112,216 62 ¹ / ₂	679 90	111,536 72 ¹ / ₂	395,104 34
4	Kivitelre eladott nyers dohányért	— —	— —	— —	495,066 90 ¹ / ₂
5	Dohánygyártmányok el- adása Bosznia részére	— —	— —	— —	41,347 40
6	Másféle bevételek	149,578 07	42,633 25	106,944 82	464,502 70 ¹ / ₂
7	Bérelőleg-térítmény	39 98	— —	39 98	— —
8	Fizetési előleg-térítmény	616 64	— —	616 48	656 41
	Összeg	1.143,033 26	45,392 26	1.007,641 —	32.231,090 88
1	Idegen pénzek	— —	— —	— —	8,290 67
2	Megtérítendő előlegek	238 21 ¹ / ₂	— —	238 21 ¹ / ₂	11,760 01 ¹ / ₂
	Összeg	238 21 ¹ / ₂	— —	238 21 ¹ / ₂	20,050 68 ¹ / ₂
	Együtt	1.143,271 47 ¹ / ₂	45,392 26	1.097,879 21 ¹ / ₂	32.251,141 56 ¹ / ₂
	Ingó államvagyon	— —	— —	— —	— —

7		8		9		10
Összes illetőség		Lerovás együtt az első és második félévről		Hátralék a folyó 1897. év végével		Észrevételek
f o l y ó p é n z é r t é k						
18,862	78 ¹ / ₂	18,841	02 ¹ / ₂	21	76	
656	41	656	41	—	—	
2,630	—	2,630	—	—	—	
9,194	40	9,147	40	47	—	
980	40	948	80	31	60	
2,610	—	2,610	—	—	—	
34,933	99 ¹ / ₂	34,833	63 ¹ / ₂	100	36	
5,968	75 ¹ / ₂	5,316	66 ¹ / ₂	652	09	
1,351	58	1,272	82	78	76	
5,200	09	3,383	28	1,816	81	
2,477	74	2,181	33	296	41	
8,866	75 ¹ / ₂	3,665	14	5,201	61 ¹ / ₂	
15,640	87	15,092	38	548	49	
4,693	87 ¹ / ₂	4,501	68 ¹ / ₂	192	19	
237,912	02 ¹ / ₂	181,185	16 ¹ / ₂	56,726	86	
626,566	74 ¹ / ₂	617,961	09 ¹ / ₂	8,605	65	
89,918	21	86,794	11 ¹ / ₂	3,124	99 ¹ / ₂	
12,976	13	12,976	13	—	—	
35	70	35	70	—	—	
1.011,608	47 ¹ / ₂	934,365	50 ¹ / ₂	77,242	97	
1.046,542	47	969,199	14	77,343	33	
11,760	01 ¹ / ₂	11,760	01 ¹ / ₂	—	—	
9,860	77	8,344	75 ¹ / ₂	1,516	01 ¹ / ₂	
21,620	78 ¹ / ₂	20,104	77	1,516	01 ¹ / ₂	
1.068,163	25 ¹ / ₂	989,303	91	78,859	34 ¹ / ₂	
31.710,425	97	30.818,658	63	891,767	34	
2,490	14 ¹ / ₂	2,490	14 ¹ / ₂	—	—	
506,641	06 ¹ / ₂	386,677	07	119,963	99 ¹ / ₂	
495,066	90 ¹ / ₂	495,066	90 ¹ / ₂	—	—	
41,347	40	41,347	40	—	—	
571,447	52 ¹ / ₂	450,495	08 ¹ / ₂	120,952	44	
39	98	26	94	13	04	
1,272	89	654	58 ¹ / ₂	618	30 ¹ / ₂	
33.328,731	88	32.195,416	76	1.133,315	12 ¹ / ₂	
8,290	67	8,290	67	—	—	
11,998	23	1,473	64 ¹ / ₂	10,524	58 ¹ / ₂	
20,288	90	9,764	31 ¹ / ₂	10,524	58 ¹ / ₂	
33.349,020	78	31.205,181	07 ¹ / ₂	1.143,839	70 ¹ / ₂	
—	—	—	—	—	—	

és hátralékaiban az idén mutatkozó változás; *d*) hátralékoknak más gazdasági ágakhoz való átutalása. Mindezekben az esetekben a hátralékok szaporodását és apadását, esetleg megszűnését, lehetőleg az erre vonatkozó okmányok csatolásával, a zárószámadásnak egy külön mellékletén részletezni és ebben úgy a változás jogcímét, az intézkedő rendelet adatait, s netán „rendeletre“ történt bejegyzését, mint a változás megítélésére szükséges minden körülményt előadni kell.

6. Ennek a hasábnak *végösszege* meg kell hogy egyezzen, az azon utalványozási évről szerkesztett *utalványozási jegyzék végösszegével*. Mert ha az utalványozási jegyzékbe minden utalvány, mely a főkönyvben előfordul, helyesen be lett vezetve és minden megszüntetés, mely arra az évre kiadott utalványt vont vissza vagy változtatott meg, az utalványozott összegből szabályszerűen levonatott: akkor az utalványozási 15 hónapról szerkesztett 15 utalványozási jegyzék végösszege, szükségképen egyezni fog a tárcza-zárószámadás utalványozási hasábjainak végösszegével. Ez által ezek egymás helyességét igazolják. Ha azonban e között a két összeg között különbség mutatkozik, akkor ez a 132. §. szerint, egy 16 ik utalványozási jegyzékben, még pedig ha keveslet van: mint utalványozás, ha pedig többlet van: mint megszüntetés pótlendő. Vagy pedig a különbözet oka a zárókimutatásban keresendő fel és itt helyesbítendő. A folyó bevételi utalványozásból évközben törült összegeket, a kezdő hátralék helyesbítése módjára (4—5.) részletezni kell. Ez által az utalványozásnak ez a számadása netto lesz; mert a kiadási térítmények már az utalványozási jegyzékekben, a bevételek pedig itt külön mellékletben kompenzáltatnak. A 7. további értelmezésre nem szorul, hanem a 8.-ról megjegyzendő, hogy a mely számtartóság a második félére is csinál lerovási kimutatást (133. §.), az a lerovási adatokat egész évre onnan készen veszi át a zárószámadásba és hogy ezen hasáb végösszegének egyezni kell az évi négy megállapítási kimutatás végösszegével (133. §).

9. A lerovásnak végül az utalványozással való összehasonlítása alapján megismerjük a *végző hátralékot*, mely a jövő évi tárcza-zárószámadásban, mint kezdő hátralék szerepel. A végző hátralékban benne vannak a fentartott (lekötött) hitelösszegek is. Ezeket az észrevételhasábban az igazi hátralékoktól évenként és tételenként részletezve el kell választani. A második év végével pedig mint elévülteket, törlendőknek kell kimutatni. A mint ezekből látszik, a tárcza-zárószámadás nem csak a „kezelés“-t, vagyis: lerovást, hanem az ennek alapul szol-

gáló jogszolgáltatást, utalványozást is és a mindkettőnek előzményül és következményül szolgáló kezdő és végző hátralékokat is magában foglalja, úgy hogy a pénzkezelési kimutatás közkeletű elnevezése helyett, azt méltán nevezzük: *tárcza-zárószámadásnak*.

Hogy a tárcza-zárószámadás mindazokat az adatokat szolgáltatassa, a melyek az eddig tárgyalt könyvkivonatokban nem foglaltatnak és a melyek pedig az *állami* zárószámadás fölépítéséhez szükségesek: a zárókimutatáshoz külön következőket kell csatolni: 1. A kezdő hátralék és 2. folyó bevételi utalványozás változásait részletező és *indokoló*, épen most említett kimutatásokat. 3. Az *összehasonlító* kimutatást, a bödzsethitel és a tárcza-zárószámadás szerint való utalványozásról, hogy a mutatkozó különbségek, nevezetesen a bevételek kimaradása, vagy a kiadási hitel áthágása kideríttessék és indokoltassék. Ezt az összehasonlítást magában a tárcza-zárószámadásban is meg lehet tenni, ha abban a bödzsethitelek felsorolására, a 9. és 10. hasáb közé egy új hasábot nyitunk. 4. Az átfutó kezelésében netán mutatkozó *hátralékokat* részletező és indokoló kimutatás. Ezek a hátralékok a forgalmi kezelés függő tételeivel (129. §.) együtt, az állami cselekvő és szenvedő vagyonnak alkatrészét képezik, s így nemcsak az állami leltárban nyernek kifejezést és az állam vagyonmérlegére befolyást gyakorolnak, hanem létrejövetelüket és legombolyításukat az állami számvevőszék külön ellenőrzés tárgyává teszi. 5. Az illető gazdasági ágban levő ingó és ingatlan állami vagyonról szerkesztett *tárczaleltárt*. Ezekből szerkeszti az állami számvevőszék az állami zárószámadás egyik részéül az állami leltárt, melyről a XVIII. alatt szólunk.

Végül megemlítjük, hogy a házi pénztárakkal bíró és rovatszámadást vezető intézetek tárcza-zárószámadásában, a költségvetési számlák (előbb 1—2) eredményén kívül a kezdő és végső pénzmaradványokat is ki kell mutatni.

XVIII.

ÁLLAMI ZÁRÓSZÁMADÁS.

135. §. Az állami számvevőszék eljárása és könyvei.

(§, még, 1—3, utalványozás, igazolás, adósságok, számszerűség, szabályszerűség, érdemi, okiratok, ügykezelés, készletek, felvilágosítás, miniszter, minisztertanács, hitelnyilvántartás, országgyűlés, állami zárószámadás, jelentés, határidő, minisztertanács és elnök, tárgyalás, ülés, 1—7 könyv.)

Azok után a mit és főleg a 65. §-ban elmondottunk, egyenesen arra térhetünk át, hogy a kormány gazdálkodásában, nem csak az állami bevételek és kiadások, hanem még az állami gondozás alatt álló közalapok és az állami segélyben részesülő közintézetek, valamint a fölvelt és fölveendő, függő és állósított államadósság is, *mind* az állami számvevőszék számtartása alá tartoznak. Ennek meg kell győződni, hogy: 1. az utalványozások az államköltségvetési törvénynek megfelelőleg adatnak-e ki? a kiadások nem haladták-e fölül az engedélyezett összegeket? fordult e elő törvényellenes átruházás? 2. a lerovásnál minden számadás a számviteli rendszer szerint kellően igazolva van-e? 3. s különösen az államadósságoknál a törvények rendeletei minden irányban megtartatnak-e?

A számvevőszéknek ebben az irányban való működése nemcsak a számszerinti helyességre terjed ki, hanem tartozik a gazdaság *szabályszerűségét*, tekintettel a törvényekre, jogerejű szerződésekre és a közigazgatás különböző ágaiban tényleg fennálló szabályrendeletekre *érdemileg* is megbirálni. E célból úgy a miniszteriumok, mint az ezeknek alárendelt hatóságok és számvevőségek kötelesek *minden szükséges okiratot*, számadást, kimutatást, könyvkivonatot, stb. az állami számvevőszék kérésére, a mennyiben ez a gazdaság vitelét nem akadályozza, megküldeni. Az állami számvevőszék pedig fel van jogosítva, nemcsak ezeket megvizsgálni, hanem az illető miniszter előleges értesítése mellett, a *számtartóságok* ügykezelését, könyveit,

a készpénz és hitelügyi *pénztárakat*, értékpapir- és anyagkészleteket saját tisztviselői által a helyszínén megvizsgáltatni, leltároztatni. Ezen az úton nemcsak a kezelési rend fentartásáról, valamint az eljárás czélszerűségéről és az összes számtartó szolgálat összhangzó működéséről, hanem a rendelkezésére bocsátott adatok, számadások, kimutatások, stb. helyességéről is meggyőződik.

Ha a vizsgálat folytán az érvényben álló számtartási elvektől és rendszabályoktól bármi tekintetben eltérést tapasztal: *felvilágosítást* kér az illető minisztertől. Ha ez a fölfedezett helytelenségeket el nem oszlatja: az állami számvevőszék az összes ügyiratokat észrevételei kíséretében a miniszterelnök útján a minisztertanácsnak küldi meg. Ugyanígy küldi ide minden egyes tárczáról az utalványozási jegyzékek alapján szerkesztett tétel *hitel nyilvántartást* is, melyre a minisztertanács határozatát a számvevőszékkel mindig írásban közli. Ezenkívül minden évnegyedről, az évnegyedet követő második hónapban, az illető érdekelt miniszter előzetes értesítése mellett, a minisztertanács útján az országgyűlésnek jelentést tartozik tenni minden *bödzsetjog-ellenes* utalványozásról. Végül pedig a számvevőszék minden szeptember elejére, a megelőző évre vonatkozó *állami zárószámadást* elkészíti. Ezt időközben szerzett számviteli tapasztalatairól szóló *jelentésével* együtt a minisztertanácssal közli. A zárószámadást a minisztertanácsnak erre és a jelentésre vonatkozó határozataival együtt, a miniszterelnök terjeszti az országgyűlés elé, melynek kívánatára az állami számvevőszék iratait bármikor bemutatni tartozik.

Mindezeket az ügyeket minőségök szerint az állami számvevőszéknél: vagy elnökségileg, vagy pedig az ügyosztályokban, vagy végül tanácsülésbe tárgyalják. A tanácsülés tagjai az elnökön kívül a számvevőszéki tanácsosok, osztálytanácsosok és titkárok. Az elnök, ha czélszerűnek látja, a számvevőszék más tisztviselőjét is meghívhatja a tanácsülésre. Az ülésekről jegyzőkönyvet vezetnek, melyhez az elnök személyes határozatától netalán eltérő külön vélemény és indokolás is melléklendő.

A számvevőszék feladatai megoldhatása czéljából a következő könyveket vezeti: 1. kettős rendszer szerint az állami *főkönyvet*; 2. egyszeres vagy kincstári rendszer szerint a *rovatkönyvet*; 3. az *utalványozási* könyvet, melyben a költségvetési könyvben megállapított hitelek rovására történt utalványozások, fejezetek, czímek és rovatok szerint nyilvántartatnak; 4. az ingó és ingatlan államvagyon

leltárkönyvét; 5. az államadósságok és fémváltópénz nyilvántartási könyvét; 6. az állami tisztviselők és szolgák, s ezek özvegyeinek és árváinak évi *nyugdíjai*, kegydíjai s a nevelési pótlékok egyénenkénti nyilvántartását és a másnemű nyugalmi ellátások sommás nyilvántartási könyvét; 7. *saját* költségeit illető fő- és számfejtő-könyveket.

136. §. A gazdálkodás és számtartás fokozatai a kettős rendszerű könyvvitelnél.

(Alapgondolat, leltár, termelő, előre, esélyek, mégis, megbizott, költségvetés, nagyobb, igazgatási, levelezés, kalkuláció, külön, pénztárak, formák, legtágabb, birálat, könyvkivonatok, adott, átalánosság, kettő.)

Az előbbi szakaszban említettük, hogy a számvevőszék által az állam gazdaságáról vezetett egyik főkönyv kettős rendszerű. A 31. §-ból pedig már ismerjük ennek a rendszerű könyvvitelnek alapgondolatát. Mielőtt tehát tovább mehetnénk: ezzel a rendszerrel kell alaposan megismerkednünk.

A gazdaságban levő vagyont itt is, úgy mint ezt a 22. és 66. §-ban láttuk, legelőbb *leltárba* kell foglalni, mert itt is csak ennek alapján fogjuk a gazdaság és gazdálkodás természetét és rendszerét megállapítani. Egyébiránt a *termelő* gazdaság (19. §.) természete, mely gazdaságban tudvalevőleg a kettős könyvvitel otthonos, *nem tűri* meg a gazdálkodás és az előzetes számtartás fokozatainak, *előre* szabályozható olyan erős kidomborodását, mint ezt az állami gazdaságnál az V. alatt láttuk; mert az ilyen gazdaságoknak üzleti esélyeit, fordulatait előre megállapítani rendszerint épen úgy nem lehet, a mint ezt az államnak termelő (magán jellegű és árúüzleti források) gazdasági ágazatairól már többször említettük. De az ilyen gazdaságoknál is, a mennyiben csak lehet, előre kell megállapítani mind azt, a mi megállapítható. Nevezetesen, ha a termelő gazdaságban bármely okból nem maga a tulajdonos gazdálkodik: utasítás, szerződés, kinevezés, vagy valamely más alakban kell a megbizottnak, *előre* megállapított általános szabályzattal birnia. Sőt a mennyiben az üzlet ruganyossága megengedi, lehetőleg *költségvetést* is kell szerkeszteni azokról az összegekről, melyek mint bevételek *legalább* is és mint kiadások *legfeljebb* előfordulni fognak. Nagyobb termelő gazdaságokban, már a munkamegosztás elvénél fogva is, a gazdálkodásnak és az előzetes számtartásnak fokozatai *valamely alakban* még ki is domborodhatnak. Létrejöhet nevezetesen, ha nem is a

közigazgatási, de az igazgatási számfejtés, vagyis : a *lehetséges* vagyonsváltozásnak kiszámítása. Levelezés alakjában létrejöhet a jogot megállapító rendelkezés és minden esetre pedig létre kell jönnie a pénztári számfejtésnek, vagyis : a fizikailag teljesítendő bevétel vagy kiadás kalkulációjának, kiszámításának. Csakhogy ezek *alakjáról* és egymásutánjáról minden egyes gazdaság, a különféle pénzüzetek, vállalatok, domaniumok stb. saját különös viszonyaikhoz, sőt gyakran az egyes esetekhez mértén külön intézkednek. De intézkednek, azaz : a gazdaság vitelének és ellenőrzésének *számszerű támogatása* céljából ilyen vagy olyan alakban és módon, de minden esetre kellően gondoskodnak. Ugyancsak így vannak *pénztáraik berendezésével* is.

Annál kidolgozottabb formákkal bír a kettős rendszerű könyvvitelnél a naplózás és a könyvelés : itt az utóbbit a legtágabb vagyis abban az értelemben véve, a hogy azt a 94. és 125. §-ban már meghatároztuk. Ez alatt tehát a vagyonnak és változásainak nemcsak utólagos, hanem a nyilvántartásra szolgáló minden irányú bejegyzését, a pénztári számfejtést is ide számítva kell értenünk, úgy a mint ezt a 125. §-ban megkülönböztettük. A bírálat itt is, természetének megfelelő szerepet játszik. Valamint hogy ezeknél a gazdaságoknál is, könyvkivonatokkal és zárószámadásokkal számolhatnak be a megbizottak megbizóiknak vagy ezek törvényes helyetteseiknek. Minthogy pedig a kettős rendszernél nincs és nem lehet olyan *adott* gazdaságunk, milyen a háztartó gazdaságok közül az állami gazdaság, a melynek szervezetén végig tagoljuk a számtartás egyszeres rendszerét : ezért kénytelenek vagyunk a kettős rendszerű könyvvitel alább következő tárgyalásánál oly *átalánosságokban* mozogni, a melybe minden lehető egyes termelő gazdaság besorozható lesz. Két gazdaságot fogunk ezért feldolgozni. Az első nemcsak hogy a legkezdetlegesebb, egyszerűbb gazdaság lesz, de a feldolgozásában is mellőzünk minden olyan részletet és eljárást, mely a rendszer mondhatnók : csontvázának, kiélesedését eltakarná, s így felfogását megnehezítené. A második gazdaság feldolgozásában már több szövetség lesz, de megértése az első alapján nehézségekbe nem fog ütközni. A ki a kettős rendszerű könyvvitelben tájékozást óhajt nyerni : annak mind a két gazdaság alapos és pontos, tételről tételre való tanulmányozását, átdolgozását ajánljuk.

137. §. A kettős könyvvitel bevezető ismertetése.

(Időrendi, csoportos, leltár, ellentétes, 1—4, számlák megkülönböztetése, egész, rész, gazda, tételenként, végösszegek, különféle elnevezés, bilanz, különbség, helytelen elnevezés, részleges, *a—b*) mi és hol van az előmérlegen? viszonylagos számlák, első, kérdés, 3—7, személyi és dologi, 9—10, üzlet és költség, 12—15, *a—b*, általános, készlet, eredmény, kétféle, elhelyezkedés, pénztár, anyag nyilvántartása, megbecslése, egy oldalon két egyenleg, magyarázata, holt számla, költség-egyenlegek, köszén és bor 8⁰/₀, utó- és eredmény-mérlegek, szerkesztésük, oldalaik, egyenlegeik, jelentésük, régi és új előmérleg, új számlák, készletek.)

A kettős könyvvitel tárgyalásánál is meg kell különböztetni a kronologiai, az időrendi nyilvántartást, vagyis: a naplózást a czím, a csoport szerinti, vagyis: könyvelési nyilvántartástól. Az első itt is megelőzi az utóbbit. És mindkettőt megelőzi a leltár szerkesztése. A jelen§-ban, illetőleg ennek végén formailag is feldolgozás alá kerülő kis gazdaságban nem fogunk a leltár szerkesztésével törődni, hisz a májusra szerkesztett napló szerint, úgyis egész vagyunk 10,000 frt készpénzből és 2000 frt 5⁰/₀-os adósságból áll, mely utóbbival Csiki Károlynak tartozunk. Ennek a vagyonnak megismerésére ugyancsak nem kell külön leltárt felvennünk. De ebben a gazdaságban még a naplózással is kevésbé fogunk vesződni. Hisz a naplózás itt is csak a bevételeknek és kiadásoknak előfordulásuk rendjében való följegyzése. Tételei ennek is, úgy mint az egyszeres könyvvitelnél láttuk, könyvbe mennek át. A megjegyzendő csak az, hogy *itt* minden tétel *két ellentétes* irányban lévén könyvelve, ebben a naplóban nem egy, de két könyvi tételre történik hivatkozás. Gondot tehát a napló szerkesztése sem okozhat. Hanem a könyvnek kettős rendszerű 1. megszerkesztése, 2. vezete-
tése, 3. lezárása és 4. a továbbvitelre való újból megnyitása igényli figyelmünket.

1. Ebben a könyvben is számlák vannak. Még pedig általánosak és részlegesek. *Általánosak* azok a számlák, melyek valamely szempontból a gazdaság egészét ölelik fel. Ezek az elő-, utó- és eredmény-mérlegszámlák. Minden más számla részleges, vagyis: a gazdaságnak csak egy-egy részét felölelő számla. Az *előmérleg* a gazdát képviselve, ennek a *kezdő* vagyonát mutatja. És pedig részletesen, ha (mint példánkban is) a gazdaság oly kicsiny, hogy külön formás leltárt szerkeszteni fölösleges. Ekkor tehát a kezdő vagyont az előmérlegben tételenként kell felsorolni. Ha azonban leltárt szerkesz-

tünk: ekkor a kezdő vagyon az előmérlegben csak szenvedő és cselekvő végösszegével jelentkezik. Az előmérleget még tőke-, kezdő vagyon-, leltári- stb. számlának is szokták mondani. Az *utómérleg* a gazdasági időszak végén meglevő *végző* vagyont mutatja. Ezt az általános számlát igen sokszor röviden csak mérlegnek, biláncznak (balance) is szokták nevezni. Az *eredménymérleg* az elő- és az utómérleg közti *különbséget* tünteti fel, vagyis azt, hogy a kezdő vagyon az üzleti időszak folyamán mennyit szaporodott vagy apadt. Más szóval, hogy mennyi a nyereség vagy a veszteség. Ezt a mérleget néha (nyervesz?!) nyereség- és veszteségszámlának is mondják. Mi azonban ezt az elnevezést, a számláknak már említett *elvi* felosztásán és ebből származó elnevezésén kívül, azért is helytelennek tartjuk, mert nem feltétlenül szükséges, hogy valamely üzleti időszakban nyereség is és veszteség legyen. De valamelyes eredmény csak lesz és ennek kimutatására szolgál az eredménymérleg. A *részleges* számláknál azután még megkülönböztetünk személyi és dologi, élő és holt, készlet- és költségszámlákat, mely elnevezések értelme az alább következőkből mind ki fog derülni.

2. Így ismerve a számlákat, a könyv vezetésénél meg kell egymástól különböztetnünk: a) a meglevő *kezdő* vagyonnak és b) ennek a vagyon *változásainak* könyvelését.

a) A meglevő kezdő vagyont mint első tételt kell a naplóba vezetni és azután könyvelni. Így látjuk a §. végén levő naplónak 1—4. hasábjában, a két első tétel alatt az előbb említett kezdő vagyont naplózva. Az 5—6. hasábjában bejegyzett könyvelési adatok megértésére tudnunk kell, hogy az előmérleg a gazdát úgy képviseli, hogy az előmérleg név helyett, a gazda nevét lehetne ennek a számlának adni. Így tehát kezdő adóssággal, egészen közönséges észjárás szerint is, az előmérleg, a gazda *tartozik*, vagyis: a gazda adóssága az előmérleg tartozási oldalára jő. A kettős könyvvitel az ellentétes mennyiségek elvét követvén, az előbbinek ellentétje az, hogy ha az előmérleg a gazda adósságáért tartozik, akkor cselekvő vagyonáért követel, vagyis: a cselekvő vagyon az előmérleg követel oldalára jő. Megállapíthatjuk tehát mint a kettős rendszerű könyvvitel egyik alapelvét, hogy az *előmérleg a kezdő cselekvő vagyonért követel, a szenvedőért tartozik*. De hát kitől követel és kinek tartozik? A kettős könyvvitelnek alapelve az ellentétes két irány levén. Így kell a kezdő vagyont is kifejezni. Ezért az előmérlegnek is meg vannak a maga *ellentétes* számlái, vagyis: az előmérleg

maga a gazda lévén, ez úgy cselekvő mint szenvedő vagyónát a gazdaságba helyezi, s így a gazdaság különféle ágait, csoportjait képviselő részleges számláknak adja át. Azt a *könyvelési elvet*, szabályt pedig már tudjuk (31. §.), hogy *ki a mit kap: ezért tartozik és a mit ad: ezért követel*. A gazda pedig, vagyis: az előmérleg jelen esetben egyetlen vagyónát, 10,000 frtnyi készpénzét a gazdaság pénztárának adja át. Az ezt képviselő pénztári számla kapván a pénzt: ezért viszonylagosan tartozik az előmérlegnek, mely azt követeli. Azt a 2000 frtot pedig, a mivel a gazda, illetőleg az előmérleg tartozik, kitől kapta? Csiki Károlytól, illetőleg ez adta. Ennek a számlája fog tehát a 2000 frtért az előmérlegtől követelni, a minthogy az előmérleg ezért már tartozik is. Így látjuk ezt nemcsak a naplóban, hanem úgy az előmérlegben, mint az ennek ellentétes részleges számlákon: a pénztár és a Csiki Károly számláján, ezeknek első tétele alatt. Mindezek szerint az előmérlegen részletesen vagy sommásan könyvelt *kezdő* vagyonnak megfelelő *részleges* számlákat nyitunk és a vagyont ellentétesen és részletesen, vagyis: *tételenként* ott könyveljük, úgy hogy ezek az előmérleg követeléseier, illetőleg tartozásaiért tartoznak, illetőleg követelnek. És ez a kettős rendszerű könyvelés csontvázának egyik alapvető része, az eljárásnak első stadiuma, vagyis: az, hogy a *kezdő vagyon naplózva és könyvelve* legyen.

b) Ha így a kezdő vagyont a leltár által megismertük és számtartásunkban a napló és a főkönyv révén elhelyeztük: ekkor foghatunk a gazdaság viteléhez, az adás-vevéshez, mi által vagyonváltozásokat hozunk létre. Az emlékezetnek ezeket is a naplóban tartjuk meg az által, hogy ide vezetjük be legelőször. Ha tehát veszünk pl. 1000 m³ tűzifát 3 frtjával, ezt legelőször a naplónak sorban 3. *tétele* alá vezetjük. A mi pedig könyvelését illeti: mindig azt a kérdést kell felvetnünk, hogy a könyvelendő tétel által *mely számlák és mely irányban* vannak érdekelve. Ennél a tételnél *pénzzel*, és pedig *tűzifát* vásárolván: a pénztár és a tűzifaszámla vannak érdekelve. Még pedig a tűzifaszámla már a 92. §-ban felállított elv szerint valamit: a fát kapván: ezért tartozik. Ellenben a pénztárszámla a pénzt adván: ezért követel. Így látjuk ezt a napló 5—6. hivatkozási hasábjában és így a tűzifa- illetőleg a pénztárszámla tartozik illetőleg követel oldalán. Ugyancsak ezt az eljárást látjuk ismételve a 4. *tételnél*, hol — és ezt hangsúlyozzuk — egy raktár köszönet a köszön mennyiségének közelebbi meghatározása nélkül 1000 forint.

átalányösszeggel vettünk meg. Ennél a tételnél az érdekelt köszén- és pénztárszámlák közül kap szentet a köszénzámla. Ez tehát tartozik. Ellenben ad pénzt a pénztárszámla. Ez tehát itt is követel. Az 5. *tétel*nél köszénadunk el, a miért pénzt kapunk. Az érdekelt pénztár- és köszénzámlák közül tehát a pénztár kap: ezért ez tartozik a köszénnek, mely szentet adott, s úgy ezért attól követel. A 6. *tétel* alatt kamatot fizetünk hitelezőnknek. Hitelezőnk számlája tehát kap pénzt, s így tartozik a pénztárunknak, mely pénzért hitelezőnktől követel. A 7. *tétel*nél 600 frtot érő köszénadunk el váltóra. Tehát a váltó- és a köszénzámla vannak érdekelve; még pedig a váltót kapván: a váltózámla tartozik a köszénnek, mely ellentétesen ezért a váltótól követel. Így látjuk ezeket tételről tételre a naplóban és a számlák megfelelő oldalain. A mi a napló 8. *tétele* alatti tűzbiztosítást illeti, itt egy elvi kérdést kell tisztáznunk. Ez az, hogy midőn a kettős rendszerű könyvvitelnél dologi jószág személyi jószággal kerül szembe: ekkor ennél a rendszernél is természetesen úgy, a mint jelentkezik, a cserének csak egyik oldala: a dologi rész jegyezhető be a könyvbe. Így tehát, ha fakészletünket elemi csapás ellen biztosítjuk: ekkor csak a kiadott biztosítási összeget lehet könyvelni. Más szóval: a pénztár ezért a kiadásért fog követelni ugyan, de kitől? Jelen és hasonló esetekben attól, a kinek az összeget adta: a biztosító intézettől nem követelhet; mert ez tényleg nem azzal, hanem a biztosítással tartozik, a melyet fog is nyújtani. Ennek a kérdésnek *elvi* megoldása az, hogy midőn a kettős rendszerű könyvvitelnél kivételesen dologi jószág személyivel áll szembe: ekkor a dologi rész könyvelése után ki kell keresni, hogy a vele szembe álló személyi jószág melyik személy, vagyis itt helyesebben: melyik számla javára vagy terhére esik. És ha ilyen számlát találtunk, akkor a cserének személyi részére eső összeget erre a számlára kell írni. Így van ez jelen esetnél, hogy a pénztár a kiadott 8 frtot a tűzifától követeli, melynek javára a biztosítás szolgál és a melyért tehát a tűzifaszámla a pénztárnak tartozik. A 9. *tétel* a 5-iknek ismétlése; a 10-ik pedig az, hogy Csikinek adósságunk felét kifizettük, nem igényel további magyarázatot; mert az ismert szabály szerint, az érdekelt Csiki- és pénztár-számlák közül az előbbi kapott: tehát tartozik, az utóbbi adott: tehát követel. Annál inkább fölvilágosításra szorul a 11. *tétel*, melynél ismétlődik a 8. alatti eset. A háztartásra kiadott összegekkel is személyi javak állanak szembe. Azok a személyi javak, melyeket háztartásunkban élvezünk. Az ezekre kiadott pénzért

tehát a pénztár követel. De kitől? a kik azért megszolgáltak vagy valamit eladtak: ezektől nem követelhet. Keresni kell tehát a 8-ik tételnél elmondottak szerint azt a számlát, melynek terhére vagy javára esik. Csakhogy ez egyiknek sem, avagy valamennyinek esik; mert a gazda épen azért gazdálkodik valamennyi számlán, hogy háztartásában jelentkező szükségleteit fedezhesse. Ezt a költséget tehát egyik számla terhére sem írhatjuk, hanem nyitunk *háztartási* számlát, melyet a pénztártól háztartásra kapott 75 forinttal megterhelünk, vagyis: a háztartási számla ezért tartozni fog. A 8-ik és 11. tételhez elmondottakból következik az *az. elv*, hogy ha a kettős könyvvitelnél személyi jószág áll dologival szembe: ekkor a személyi részre eső összeget első sorban arra az *üzletszámlára* írjuk, melynek terhére vagy javára ez az összeg esik. Ha ilyen üzleti számlánk nincs, vagy nyitni sem lehet: ekkor *költségszámlát* nyitunk és erre írjuk. Ilyen költségszámlák a háztartási, az egész üzletre vetett adó, vagy ott alkalmazott személyzet díjazásáról stb. szóló számlák. Ezek elannyira itt is az egyszeres könyvvitel jellegével bírnak, hogy követelési oldalaik az üzlet folyamán rendszerint üresen maradnak. Legfeljebb vagy egy térítmény fordul azokon elő. Ezek után a hátralevő tételek könyvelése kevés magyarázatot igényel; mert a 12. tétel alatt készpénzért eladott tűzifa könyvelése, az érdekelt pénztár- és tűzifaszámlákon, a könyvelési szabály szerint történik. A 13. tételnél új az, hogy nem pénzzel, nem is saját váltóval, hanem a köszéneladásból kapott és most tovább forgatott váltóval fizetünk, melyet tőlünk a bort eladó teljes értékben el is fogadott. Úgy a naplóba jegyzett könyvelési adatok, mint a bor- és a váltószámlára írás, a könyvelési szabálynak megfelel. A 14. tétel alatt Medgyesitől hitelbe veszünk bort. A könyvelési szabály szerint lévén ez az eset könyvelendő, bővebb magyarázatot nem igényel. Úgy hogy csak míg a 15. tételről említjük meg, mely szerint Medgyesi hitelbe adott borának az árát, a kikötötnél hamarább akarván megkapni, mi neki tartozásunk felét a lejáratí idő előtt csak úgy fizettük ki, ha abból 8%-ot enged. Így 2000 forint tartozásunkat 1840 forinttal törlesztettük. Ezért tehát pénztár követelni és Megyesi tartozni fog. Ha így a napló könyvelését *hibátlanul* végeztük, időnként a kettős könyvet is le szoktuk zárni, hogy gazdaságunk helyzetéről tájékozást nyerjünk.

3. A naplót tehát félretéve, egy hónapra szóló főkönyvünk lezárására térünk át. Ebben is két részt különböztetünk meg: a) a

részleges számlák lezárását és *b)* a még hiányzó általános számlák megszerkesztését és valamennyi általános számla lezárását.

a) Az *1. számla*: az *előmérleg*, általános számla lévén, ennek lezárását *b)* alatt tárgyaljuk. Különben pedig általános szabály szerint valamely számlát úgy zárunk le, hogy úgy a tartozási, mint a követelési oldalt aláhúzván, külön papíron mindenik oldalt külön összeadjuk és a két oldal közti különbséget mint egyenleget a kisebb oldalra írjuk.

Így látjuk, hogy a *2. pénztári számlán* könyvelt *tételek* összege 12,975 tartozást és 6973 követelést mutat. A kettő közti különbség tehát 6002, mely mint egyenleg a két oldalt egyenlővé teszi. Minthogy pedig a 12,975 tartozás a pénztárba betett, ellenben a 6973 követelés az onnan kivett összeget jelenti: ezért 6002 különbözet a pénztárban levő pénzösszeget, a *készletet* mutatja. Jegyezzük meg tehát, hogy minden *számla lezárásánál* *legelőbb* a számla cselekvő vagy szenvedő *készvagyona*t, *készletét* kell kikeresni és a számla lezárását ezzel kísértetni meg. A *készlet* pedig rendesen *abban a dologban* található: a *miről a számla szól*. Így áll a pénztárnál a készlet pénzből, s állani fog a tűzifaszámlánál tűzifából és így tovább. Csak a *személyszámláknál* szokott a *készlet testetlen javakból*, vagyis: az illető személy tartozásából vagy követeléséből állni.

A *3. Csiki Károly* személyszámlán az egyenlegek előtt 1050 tartozással 2000 követelés áll szemben. Miután a tartozási oldal szerint adósságunknak felét kifizettük: a készlet itt adósságunk másik fele, vagyis 1000 forint tartozásunk, mely mint készlet-egyenleg jő a kisebb: jelenleg tartozási oldalra. De ez a két oldalt nem egyenlíti ki, mert még 50 a különbség. Ezt mint eredmény-egyenleget írjuk a kisebb: most már követelési oldalra, mi által a két oldal kiegyenlítve van. És itt azt jegyezzük meg, hogy eddig *kétféle készlet-egyenleget* láttunk. A pénztári számlán követelésit, a Csiki-számlán tartozásit. Ennek az értelme az, hogy a követelési készlet-egyenleg a számlának cselekvő, a tartozási pedig szenvedő készvagyona, készletét mutatja. *Ezek* az egyenlegek a számlákon az *előmérleg szerint* helyezkednek el. Vagyis úgy, a hogy az előmérlegen a kezdő vagyon elhelyezését értelmeztük. Tehát hogy a tartozási oldalon a szenvedő, a követelési oldalon a cselekvő készlet-egyenleg van. Minthogy pedig szenvedő vagyon csak testetlen javakból, idegen jogigényekből (10. §.) állhat: ezért testes javakból szenvedő készlet sohasem alakulhat. Ebből foly az is, hogy a *pénztárnak* és ehhez hasonlóan: valamely *raktáros számláknak* *készlet-egyenlege*,

mindig csak követelési lehet. A Csiki-számlán mutatkozó másik egyenlegnek, az eredmény-egyenlegnek értelmezésére mindjárt rátérünk.

A 4. tűzifa-számlán a tartozási könyvelt tételek összege 3008, a követelési 2800 forintot mutat. A készletet keresve, azt látjuk, hogy a tartozási oldal szerint a számla kapott 1000 m^3 -t és a követelési oldal szerint adott 700 m^3 -t. A készlet tehát 300 m^3 , melynek értékét az üzleti viszonyok és egyéni felfogásuk szerint mi alacsonyra és magasra is becsülhetjük. De a szoliditás kedvéért 3 forintjával inkább alacsonyra, mint magasra becsüljük, s így a készlet-egyenleg értékét 900 forintra tesszük. De ezzel a számlán csak az *anyag nyilvántartása* van kiegyenlítve. Az értékhasáboknál mutatkozó 692 forint különbözetet, mint *eredmény-egyenleget* a kisebb oldalra írva: összeadás által a számla le van zárva. Ennél a számlánál is, mint a pénztárnál cselekvő készlet-egyenleg van, a melyet az előbbi tételnél adott értelmezés szerint kell felfogni. És van eredmény-egyenleg is, úgy mint a Csiki-számlán. Csak hogy az utóbbinak eredmény-egyenlege a követelési, az előbbié pedig a tartozási oldalon van. Ennek az értelmezése az, hogy a Csiki-számla a kölcsönért fizetett kamatokat adta, elvesztette, s ezért a könyvelési szabály szerint követel. Az utóbbi pedig 3008 forintba került tűzifából, a követelési oldal szerint részint már bevett, részint még bir összesen 3700 frtot érőt, vagyis: $(3700 - 3008)$ 692 frtot nyert, kapott, a miért a könyvelési szabály szerint tartozik. E szerint az *eredmény-egyenleg is kétféle: cselekvő és szenvedő.* A *cselekvő a nyereséget* mutatja, és mert a számla ezt kapta, bevette: ezért azzal *tartozik*. Vagyis: a tartozási oldalon mutatkozó eredmény-egyenleg mindig nyereséget. A *szenvedő* eredmény egyenleg *veszteséget* mutat, és mert a számla ezt adta, elvesztette: ezért azt *követeli*. Vagyis: a követelési oldalon mutatkozó eredmény-egyenleg mindig veszteséget jelent. A *készlet és az eredmény-egyenlegek* tehát a számlán épen *ellenkező irányban* helyezkednek el. A tartozási oldalon mutatkozó készlet szenvedő, az eredmény cselekvő, a követelési oldalon mutatkozó készlet cselekvő, az eredmény szenvedő. Megjegyzendő, hogy a *pénztári számlán* nem csak az előbbi tételhez adott magyarázat szerint, más készlet-egyenleg mint cselekvő, nem lehet, de egyáltalában nem lehet más, vagyis: nem lehet eredmény-egyenleg; mert a fizetési eszközül szolgáló pénzt (15. és 24. §.) törvényes értékénél drágábban vagy olcsóbban venni-adni nem lehet, s így ezen a számlán eredmény-egyenleg sem képződhetik.

Az 5. *kőszén*-számlán a lezárás előtt 1000 forint tartozás áll szembe 775 forint követeléssel. Itt is először a készletet keressük. De jól megtekintvén a számlát: ezen a készlet megállapítására tényezőket nem találunk. Másképp volt a tűzifánál. Itt a számla megmutatta, hogy hány m³ fát vettünk és adtunk el. De itt a *kőszén*nél nincs megadva a *kőszén* anyagának a mértéke. Tehát nem tudjuk, hogy pl. hány q. vagy mm. volt a raktáron, mennyit adtunk el és mennyi van még ott. Mikor ily módon az *anyag nincs nyilvántartva*: akkor a *készletet in natura kell megbecsülni*, vagyis: a *raktárban* fölkeresni és *megmérni*, leltározni, hogy mennyi van ott. Ennek az eljárásnak csekély előnye az, hogy anyagnyilvántartása a könyvvitelnek dolgot nem ad. De nagy hátránya az, hogy a jogos eladást, elhasználást nem mutatván ki: az ezen kívül idő, elemi csapás stb. folytán elkallódott, avagy hűtlen kezekre jutott részt nem mutatja, s így a gazdálkodásnak nem hű képét nyújtja. A jelen esetben a raktáron levő készlet értékét, tegyük fel, kellő megtekintés után kerekösszegben 200 frtra becsüljük és ezt az összeget, mint készlet-egyenleget vezetjük a kisebb, jelenleg követel oldalra. Csak hogy ezzel a számla kiegyenlítve nem lévén, a különbözetet, mint eredmény-egyenleget a még mindig kisebb, követelési oldalra írjuk, mi által a számla kiegyenlítve lesz. Megtekintve az így lezárt számlát, ezen azt az új körülményt látjuk, hogy míg a tűzifa- és a *kőszén*-számlákon levő, két-két egyenleg a számláknak ellenkező oldalain helyezkedett el: addig itt az ezen a számlán levő mind a *két egyenleg egy oldalon* van. De ez az alak a lényeg helyességét nem zárja ki; mert ez csak azt jelenti, hogy a számlán van még cselekvő vagyon, daczára hogy nem csak nem nyertünk, hanem vesztettünk rajta. Ennek a számlának lezárása tehát csak a szabálynak felel meg, midőn úgy a cselekvő készlet, mint a szenvedő eredmény-egyenleg a követelési oldalon jelentkezik.

A 6. *váltószámla*, ú. n. *holt számla*. Azért ilyen, mert a számla két oldala egymást *már* az üzlet folyamán kiegyenlítette.

A 7. *háztartás-számla* természetét már a naplózásnál kifejtettük, s így itt csak azt említjük meg, hogy a háztartási és más *költség-számlák* háztartó (19. §.) természetüknél fogva csak fogyasztók lévén, ezeknek rendszerint sem készletük, sem cselekvő eredmény-egyenlegük nincs, hanem egész tartozásuk mint szenvedő eredmény-egyenleg kerül át a követel oldalra, mi által a számla záródik is.

A 8. *borszámlának* csak tartozási oldalon van, két tétel

4600 forint értékkel, a nélkül, hogy a köszénhez hasonlóan a bornak mennyisége nyilván volna tartva. Eljárhattunk volna tehát úgy, hogy eladtuk volna az egész készletet pl. 5000 forintért, s akkor *nem* lett volna *készlet*, csak 400 forint nyereség, mely eredmény-egyenlegül a tartozási oldalra jött volna. Avagy eladhattuk volna készletünk *felét* 3000 frtért, s a másik fele még mindig *legalább* 2300 forintot érvén: nyereségünk lett volna $(3000 + 2300 = 5300 - 4600)$ 700 forint. Ekkor a (2300 forintos) készlet a követelési, a (700 forintos) eredmény a tartozási oldalon lett volna: a tűzifa-számlához hasonlóan. Vagy végül előfordulhatott az is, hogy a készletből eladunk valamely mennyiséget pl. 1800 forintért, és midőn a számla lezárása céljából az 5. számlánál előadott módon a készletek értékét keressük, azt látjuk, hogy ez az érték 2700 forintra rúg. Ekkor tehát újból a köszén-számla esete ismétlődik. Vagyis: a követelési oldal 1800 forintjához jönne a 2700 forintos készlet-egyenleg és még 100 forint veszteségi egyenleg. Mindezt csak okulás céljából soroljuk föl és jó lesz, ha az olvasó a számlának ezt a különféle lezárási módját az elmondottak szerint mind megcsinálja; mert mi tényleg a bor-számlának egy mindezeknél egyszerűbb, de eddig elő nem fordult lezárási alakot adtunk. Azt, hogy van cselekvő készletünk minden eredmény nélkül, vagyis: hogy egész készletünk megvan és pedig abban az értékben, a melyben vettük.

A 9. *Medgyesi* Hermann hitelezőnknel, mint a naplózásból tudjuk, az az eset van, hogy a kikötöttnél hamarább óhajtván tőlünk pénzt kapni, mi csak részben és csak 8% engedély mellett voltunk hajlandók fizetni. Így 2000 forint helyett 1840-et fizettünk. Készlet tehát a tartozási kisebb oldalra jövő 2000 forint adósság. A két oldal közti különbözetet az a 160 forint nyereség alkotja, mely az 1840-el kifizetett 2000 forintnak 8%-át teszi, s mely így a készlet-egyenleggel együtt a tartozási oldalon jelentkezik. Ennek a számlának lezárása tehát a köszén-számlának képezi megfordítottját. És ezzel a *részleges számlák mind le vannak zárva*.

b) Ha így a számlákat mind *hibátlanul* lezártuk: a még eddig meg nem szerkesztett két általános számlát *szerkesztjük* meg. Ez a két zárószámla: az *utó-* és az *eredmény-mérleg*. Szerkesztjük pedig ezeket a részleges számláknak, a lezáráskor megalakított egyenlegeikből. Még pedig oly módon, hogy a *készlet-egyenlegeket* az *utó-mérlegre*, az *eredmény-egyenlegeket* az *eredmény-mérlegre* *visszük át*: az *ellentétes oldalra*. Vagyis: a mely egyenleg a részleges szám-

lának tartozási oldalán van, az természetéhez képest vagy az utó-, vagy az eredmény-mérlegnek követel oldalára, a követel oldalon levők pedig a záró-számlák tartozási oldalára jönnek. Így látjuk ezt a 395. lapon 10. és 11. alatt szerkesztett eredmény- és utó-mérlegen, hová a részleges számlák egyenlegei ellentétes irányban mind áthozva vannak. Ezután a két zárószámla egyenlegét keressük ki. Az eredmény-számla egyenlege azt fogja mutatni, hogy mennyi az egész gazdaságnak *tiszta nyeresége vagy vesztesége*. Az utó-mérleg-számla egyenlege pedig azt, hogy mennyi a *tiszta érték avagy teher-vagyon*. Az *egyenlegek elhelyezésére* nézve, a 3. és 4. számla lezárásánál kifejtett szabály, a zárószámlák egyenlegére is érvényes. Ha próbaképen az előmérlegen mutatkozó kezdő tiszta vagyonhoz, az eredménymérleg tiszta nyereségét adjuk, vagy ha abból a tiszta veszteséget levonjuk: az utómérlegen mutatkozó végző tiszta vagyonösszeget kell kapnunk. Így látjuk, hogy az előmérlegből kivehető 8000 forint tiszta kezdő vagyonhoz, az eredmény-mérleg 702 forintnyi tiszta nyereségét adva: egyezik az utómérleg 8702 frtot tevő cselekvő egyenlegével. *Legvégül az előmérleget zárjuk le* és pedig oly módon, hogy a zárószámláknak egyenlegeit, mint ugyancsak egyenlegeket az előmérleg ellenkező oldalaira visszük át. Ha könyvvitelünkben számszerű hiba nincs: a két zárószámlának ily módon átvitt egyenlegeivel az előmérlegnek záródni kell. Így látjuk ezt saját előmérlegünkön is.

4. A kettős rendszerű könyvnek, a tovább vitelre való új megnyitása abból áll, hogy legelőbb is *az utómérlegből*, a jövő gazdasági időszak *új előmérlegét alkotjuk* meg. Ez úgy történik, hogy a *le nem zárt*nak vett utómérleget megfordítjuk, vagyis; a mely tételek az utómérleg követelési oldalán vannak, azok az új előmérleg tartozási oldalára és a tartozási oldalon levők az új előmérleg követelési oldalára jönnek. Így látjuk ezt a 12. *új előmérleg-számlán*. Ezután a 2. alatt előadottak szerint az előmérlegen levő kezdő vagyont az ellentétes számlákon kell könyvelni. Ezek azok a számlák, melyekről a *készlet-egyenlegek* az utómérlegre származtak, s mely készlet-egyenlegeket az új előmérleg ellenkező oldalára hoztunk át. Ha tehát ezeken a „*készlet*“-számlákon levő *készlet-egyenlegeket* az új gazdasági időszak új számláinak másik oldalára visszük át: a kettős könyv a tovább vitelre meg van nyitva, úgy hogy abba az új időszaki adás-vevési esetek, vagyis: az új napló tételeinek könyvelése következhetik.

Napló.

1	2	3	4	5	6	7
Sorszám	S z ö v e g	frt	kr.	Tartozó	Követelő	Észre- vétel
				számla		
	1-én					
1	Van készpénzem -----	10,000	—	pénztár	előmérleg	
2	Van 5 ⁰ / ₀ adósságom Csiki K.-nál	2,000	—	előmérleg	Csiki	
	4-én					
3	Veszek 1000 m ³ tűzifát 3 frtjával	3,000	—	tűzifa	pénztár	
	7-én					
4	Veszek egy raktár kőszenet átalányban -----	1,000	—	kőszén	pénztár	
5	Eladok apránként kőszenet ---	80	—	pénztár	kőszén	
6	Fizetek Csiki K.-nak félévi kamatot -----	50	—	Csiki	pénztár	
	12-én					
7	Eladok váltóra kőszenet --- ---	600	—	váltó	kőszén	
	19-én					
8	A fakészlet tűzbiztosításáért fizetek-----	8	—	tűzifa	pénztár	
9	Eladok kőszenet apránként ---	95	—	pénztár	kőszén	
	22-én					
10	Csiki K. követelése feléért, ---	1,000	—	Csiki	pénztár	
	23-án					
11	Háztartásra kell -----	75	—	háztartás	pénztár	
12	Eladok 700 m ³ tűzifát 4 frtjával	2,800	—	pénztár	tűzifa	
	25-én					
13	Veszek bort a kőszénért kapott váltóval -----	600	—	bor	váltó	
14	Veszek bort hitelbe Medgyestől	4,000	—	bor	Medgyesi	
	28-án					
15	Medgyesinek 8 ⁰ / ₀ engedély mellett követelése feléért ---	1,840	—	Medgyesi	pénztár	

F ő k ö n y v.

1.	T.	Előmérleg.				K.			
1	1	Kölcsönért Csiki K.-nak	2,000	—	1	1	Készpénzért pénztártól	10,000.	—
		Utómérlegtől ---	8,702	—			Eredménymérlegtől ---	702	—
		Összeg ---	10,702	—			Összesen ---	10,702	—

2.	T.	Pénztár.				K.			
		Május					Május		
1	1	Készletért előmérlegnek	10,000	—	3	4	Tűzifától	3,000	—
5	7	Eladásért köszénnek ---	80	—	4	7	Köszéntől	1,000	—
9	19	Eladásért köszénnek ---	95	—	6	7	Csiki K.-tól kamatért..	50	—
12	23	Eladásért tűzifának ---	2,800	—	8	19	Biztosításért tűzifától..	8	—
					10	22	Csiki-től követeléséért..	1,000	—
					11	23	Költségekért háztartást.	75	—
					15	28	Medgyesi-től a félköve- telésért --- --- ---	1,840	—
		Összesen ---	12,975	—			Készlet-egyenleg ---	6,002	—
		Junius					Összesen ---		
VI/1		Új előmérlegnek --- ---	6,002	—			Junius		

3.	T.	Csiki Károly.				K.					
		Május						Május			
6	7	Félévi 5 ⁰ / ₀ -os kamatért pénztárnak --- --- ---	50	—	1	1	Kölcsönért előmérlegtől	2,000	—		
10	22	Adósságom feléért pénz- tárnak... --- --- ---	1,000	—			Eredmény(egyenleg ---	50	—		
		Készlet-egyensúly ---	1,000	—			Összesen ---	2,050	—		
		Összesen ---	2,050	—			Junius				
		Junius			VI/1		Új előmérlegtől --- ---	1,000	—		

4.	T.	Tűzifa.				K.			
		Május				Május			
3	4	1000 m ³ 3 frtjával pénz- tárnak..	3,000	—	12	23	700 m ³ -ért 4 frtjával pénztártól	2,800	—
8	19	Biztosításért pénztárnak	8	—			300 m ³ -ért 3 frtjával készl. egytl.	900	—
		Eredmény-egyenleg	692	—			Összesen	3,700	—
		Összesen	3,700	—					
		Junius				Junius			
	1	300 m ³ -ért 3 frtjával új előmérlegnek..	900	—					

5.		T.		Kőszén.		K.			
4	7	Május A vett raktárért pénzt.	1,000	—	5	7	Május Eladásért pénztártól ---	80	—
					7	12	Eladásért váltótól ---	600	—
					9	19	Eladásért pénztártól ---	95	—
		Összesen ---	1,000	—			Készl. egyen. becsl. szer.	200	—
		Junius					Eredmény egyenleg ---	25	—
	1	Uj előmérlegnek ---	2,000	—			Összesen ---	1,000	—
							Junius		

6.		T.		Váltó.				K.	
7	12	Május		13	25	Május			
		Eladásért köszénnek ---	600 —			Vételért bortól -- ---	600 —		
		Összesen ---	600 —			Összesen ---	600 —		

7.		T.		Háztartás.				K.	
11	23	Május				Május			
		Költségekért pénztárn.	75	—					
		Összesen ---	75	—	Eredmény-egyenleg ---	75	—		
		Junius			Összesen ---	75	—		
						Junius			

8.		T.		Bor.		K.	
13	25	Május				Május	
14	25	Vételért váltónak ---	600 ---				
		Vételért Medgyesinek ---	4,000 ---				
		Összesen ---	4,600 ---			Készlet-egyenleg ---	4,600 ---
		Junius				Összesen ---	4,600 ---
	1	Uj előmérlegnek ---	4,600 ---			Junius	

9. T.		Medgyes Hermán.				K.			
15	28	Május			14	25	Május		
		8 ^o /o engedély mellett a félkövetelésért ---	1,840	—			Vételért bortól ---	4,000	—
		Készlet-egyenleg ---	2,000	—					
		Eredmény-egyenleg ---	160	—					
		Összesen ---	4,000	—					
		Junius					Junius		
						1	Uj előmérlegtől ---	2,000	—

10. T.

Eredmény-mérleg.

K.

31	Csiki Károlynak ---	50	—	31	Tűzifától ---	692	—
"	Köszénnek ---	25	—	"	Medgyesi Hermántól ---	160	—
"	Háztartásnak ---	75	—		Összesen ---	852	—
	Egyenleg ---	702	—				
	Összesen ---	852	—				

11. T.

Utómérleg.

K.

Május				Május			
31	Pénztárnak ---	6,002	—	31	Csiki Károlytól ---	1,000	—
"	300 m ³ -ért 3 frtjával tűzifának ---	900	—	"	Medgyesi Hermántól ---	2,000	—
"	Köszénnek becslés sze- rint ---	200	—				
"	Bornak vétel szerint ---	4,600	—				
	Összesen ---	11,702	—		Egyenleg ---	8,702	—
					Összesen ---	11,702	—

12. T.

Új előmérleg.

K.

Junius				Junius			
1	Csiki Károlynak ---	1,000	—	1	Pénztártól ---	6,002	—
"	Medgyesi Hermánnak ---	2,000	—	"	300 m ³ -ért 3 frtjával tűzifától ---	900	—
				"	Köszéntől becslés sze- rint ---	200	—
				"	Bortól vétel szerint ---	4,600	—

138. §. A leltár, a napló és ezek kettős könyvelése.

(Segédkönyv, napló, különbség, legelőször, vagyon, szétosztás, 1, nyolcz, összevetés, 2, szenvedő, 3, követel-tartozik, magyarázat, 4, folyószámla, kamatos, 5, készpénz, havi, időközi, 6—7, leltár, 8—9, 10, terhére irás, 11—19, 20, névérték, 21—28, kamatos, 29—32, ingatlanok, 33—37, folyó, 38—40, arany, terhelni-elismerni, birtokos, 41—45, nap, 46—50, képviselő, költségek, különféle segédkönyvek.)

Mind ahhoz, a mit a kettős rendszerű könyvvitelnek az előbbi szakaszban tárgyalt megszerkesztéséről, vezetéséről, lezárásáról és megnyitásáról elmondottunk, hozzá tartozik az, hogy nagyobb méretű gazdaságokban, még a leltár és a napló megszerkesztése is, többé-kevésbé kidomborodott formákból és eljárásokból áll. A 416. lapon tehát bemutatjuk egy még mindig kisebbszerű *leltárnak* az alakját, megjegyezvén, hogy a leltár csak sommázata szokott lenni a vagyonról szerkesztett azoknak a segédkönyveknek, melyben az részletesen, behatóan le- és körülírva van, s a melyeket hol törzs-, hol leltárkönyveknek neveznek.

A kettős rendszerű számtartásnál a leltár után egyenesen a napló az az alakzat, melyre legalább átlagosan szabályt felállítani lehet. Ez természetére nézve azonos az állami naplókkal, miután az előforduló vagyonváltozásokat előfordulásuk sorrendjében öleli föl (időszerinti elszámolás). Lényeges különbség és jellemző benne az, hogy míg az állami naplóban az egyszeres könyvelés miatt, a főkönyvnek mindig csak egy számlájára történhetik hivatkozás: addig a kettős rendszerű könyvelés miatt itt a naplóban szükségkép a főkönyv két számlájára kell hivatkozni. Minden más elszámolási tényező az állami naplóban is megvan, vagy meglehet. Tegyük fel tehát, hogy az előbb említett leltár alapján, az ezt követő 417. lapon kezdődő napló szerkesztetett, illetőleg az ebben foglalt üzleti események jöttek létre és hogy ezek az események, vagyis: naplótételek a 427. lapon kezdődő főkönyvbe könyveltettek. Legelőször is a leltár naplózandó, mert a napló csak akkor felel meg nevének és céljának, ha előfordulásának ideje szerint abban minden üzleti esemény megtalálható. A legelső ily esemény pedig az, hogy a gazda, gazdasági működése kezdetén vagyon fölött, és pedig a jelen esetben, az előbbi gazdaságánál elágazóbb cselekvő és szenvedő vagyon fölött rendelkezik. Ezt a vagyont a gazda üzleti céljainak megfelelően elrendezett és vagyona alkatrészeinek megfelelő számlák között osztja szét.

A napló 1-ső tétele tehát a cselekvő vagyonról szól. Ezt a vagyont, leltár szerint való alkatrészeinek megfelelő nyolcz részletszámla, a gazdától illetőleg az ezt képviselő előmérlegszámlától kapja. Ezért ennek tartozik, illetőleg az előmérleg ezért követel a részletszámláktól. Ennek az eljárásnak egyébiránt: hogy- és mibenlétéről az olvasót, egyedül a *napló tételeinek* a hivatkozási hasáb alapján, a *főkönyv* megfelelő számláival és viszont való figyelmes összevetése világosítja föl. Az ezzel járó fáradság az alapos megértésre elengedhetlenül szükséges annál is inkább, mert az előbbi szakaszban előadottak után, itt már aránylag kevésbé bocsátkozunk magyarázatokba: az olvasót ez által is, a kettősrendszerű könyvvitelnek önálló felfogásához akarván juttatni. A napló 2-ik tétele a szenvedő vagyonról szól, a mint ezért a vagyonért a gazdát képviselő előmérleg, azoknak a részletszámláknak tartozik, melyek ezt a vagyont neki adták, s melyért a részletszámlák követelnek az előmérlegtől. A 3-ik tétel alatt gabonát (árút) adván el váltóért: az eladó áruszámla követel a gabonáért, a kapott váltót bevevő váltószámlától; ez pedig tartozik azért amannak. S így tovább a következőkben is, miért az alábbiakban újabb magyarázatra nem szoruló részekben, sőt tételeken is minden megjegyzés nélkül siklunk át, kérve az olvasót, hogy ennek daczára azokat teljes figyelmére méltatva, ezek adatait a főkönyvvel és viszont minden esetre összevesse.

A 4-ik tétel alatt üzletbarátunk megbízásunk folytán váltótartozásunkat fizeti ki. Ez által az elfogadott váltók számlája megkapja a 2-ik naplótétel szerinti követelését. Ezért tartozni fog üzletbarátunknak, illetőleg barátunk követelni fog az elfogadott váltók számlájától. Üzletbarátaink összeségét, a mint ezt a leltár 6-ik tételének berendezése és az első naplótétel idevágó részének könyvelése tanúsítja, a főkönyvben a *folyószámla* képviseli, mely mind azért, mit barátaink adnak: követel és mind azért mit kapnak: tartozik. Minden üzletbarátunknak ezen kívül még személyenként külön *kamatos* folyószámlát nyitunk és velök való viszonyainkat részletesen ezeken tartjuk nyilván. Ilyen a 393-ik lapon Singer & Sohn-nak számlája, mely a cégnek minden tőlünk származó bevételeért tartozik (így a 17,491.48 frtnyi leltári követelésünkért is), s annak minden javunkra tett kiadásért (így a napló 4-ik tétele alatti összegért is) követel. A folyószámla-kamatok számításáról a következő 141. és 147. §-ban szólunk.

Az 5-ik tétel alatt előforduló készpénz-bevétel nincs a pénztár-

számlán könyvelve. Ennek oka az, hogy miután a naplóban a készpénzes tételek külön hasábokba jegyeztetnek: minden egyes tételnek a pénztári számlán való könyvelése idő- és helypazarlás volna. Elég ha naponként, hetenként, vagy a mint mi tesszük, a naplónak csak havi végösszegét könyveljük. Így látjuk ezt a hónap utolsójáról a pénztárszámlán, hol a napló szerint (232,124·03—4,560·98, mely utóbbi összeget mint kezdő pénzmaradványt már az előmérlegből könyveltünk) 227,563·05 mint havi bevétel tartozásul és 227,104·47 mint havi kiadás követelésül van könyvelve. Ugyane tételnél a kamatok megtérítése úgy értelmezendő, hogy az időközi kamat (18. §.) mindig a tőketulajdonost illeti, s ezért az eladott kamatszelvényeknek január 1-től 3-ig lejárt kétnapi értéke a vevő által az eladónak megtérítendő. A 6. és 7. *tétel* alatt említett Erdélyinek is van alább külön folyó számlája, melynek kezdő egyenlege a leltár 6-ik tételéből kerül ki. A főkönyv folyó számláján könyvelt tételek a kamatos folyószámlán is könyvelendők. A 10. *tétel*nél Erdélyivel történt megállapodásunkhoz képest, a helyett hogy — mint az 5-ik tételnél volt — a vevő a lejárt kamatokat az eladónak készpénzben térítené meg: ezek a kamatok Erdélyi számlájának terhére iratnak. Ezért a tőkeösszeggel nem a vásár napjáról, hanem a megfelelő korábbi: vagyis arról a napról terheljük meg Erdélyi számláját, a mely naptól — január 1-je — ő a kamatokat nem térítette meg. Így a lejárt kamatok készpénz helyett a javunkra eső felszámításban térülnek meg.

A 17. *tétel*hez: lásd Baranyai kamatos folyószámláját. A 20. *tétel*ben említett magyar vasuti kötvények névértéke 120 forint: azaz 300 frank volt. A 28. *tétel*hez: lásd Ivándynak kamatos folyószámláját. A 32-ik *tétel*nél a „közös ingatlanok számlája“ azért tartozik 28,740 és nemcsak a „maradó“ 23,740 forinttal, mert ez összegben előbbi veszteségünk megtérítésére a 30,000 frt nyereségből levont 5000 forint is benne van. A 37. *tétel*hez lásd: Roth kamatos folyószámláját a 394. lapon. A 39-ik *tétel* 3-ik bekezdése a 10-ik *tétel* szerint értelmezendő. A 40-ik *tétel* szerint az előbbi *tétel* 2-ik bekezdésében említett aranyok nem az ott remélt 5.50, hanem 5.45 árfolyamon keltek el. Minthogy pedig a folyószámlák az egész összegért az előbbi árfolyammal voltak megterhelve: most e számlákat az árfolyamkülönbségből származó összeggel el kell ismerni. A 41-ik *tétel*nél a kamat, az eladott pénztári jegyekben elhelyezett pénzek gyümölcse, melyet rendszerint a jegy mindenkori birtokosának (előmutatójának) fizetnek ki. Jelen esetben a beváltót

100,000 forintnak 21-ikétől járó 5 napi $4\frac{1}{2}\%$ -os kamatja illeti meg. (Lásd: a 34. tételt.) A 45. tételnél a pénztári jegyek kamatainak külön fölszámítása helyett az illetőnek folyószámláját a tőkével nem máról, hanem a jegyek kamatozásának napjától terheljük meg, úgy a mint ezt a kötvényekre nézve a 10. és 39-ik tételnél tettük. Az 50-ik tételnél az előbbi szakaszban tárgyalt az az eset van, midőn azokért az üzleti költségekért, melyeket az üzletnek csak valamely ágáért adtunk ki: az ezt az ágat képviselő számla tartozik. Az ilyen költségekről saját tetszésünk szerint berendezhető segédkönyveket vezethetünk, melyekben a naponként előforduló fuvar, posta, háztartási és egyéb költségeket az egész üzleti időszakon át külön hasábokban jegyzünk, hogy az időszak végével a főkönyv megfelelő számláira csak a végösszeget vigyük át.

139. §. A francia kamatos folyószámla.

(Tőke, kamat, berendezés, francia, három első, 4—5, kamatozás, 30, váltó, kezdet, pénztár jut, követel, 63—2, követelés a tartozásin, vörös, vége, kamatszám, képlet, ellenkező, kamatszám-egyenleg, egyenlő, annyit tesz, kiszámítás, naponkint, kamatszám folyószámlának, után, jutalék, egyenleg, új, üzletbarátaink, meggyőződés, felfogás, főkönyv, leltár, salda conti, kivonat, levél, kiegyenlítés, forgalmi számtartás.)

Kamatos folyószámla alatt olyan *személyszámlát* értünk, melyen üzletbarátunk tartozásának és követelésének nem csak tőkéjét, hanem kamatját is nyilvántartjuk. A napló 51-ik és 52-ik tétele ilyen lezárt folyó számlák kamatjait mutatja, s így itt van helyén a 4-ik tételhez elmondottakat kiegészítenünk. Kamatos folyószámla többféle berendezésű van. Legelterjedtebb az úgynevezett francia rendszerű folyószámla. A 432—3. lapon a mieink is így vannak berendezve. Legelőbb tehát ezekkel kell megismerkednünk. Ebből a célból Singer & Sohnnak számláját tanulmányozva, a három első hasáb önmagát magyarázza. A 4-ik hasábban tételenként a kamatozás kezdetének ideje, az 5-ikben pedig a kamatozás tartama, vagyis: az van jegyezve, hogy üzletbarátunk minden egyes összeg után kamattal hány napra tartozik. Így látjuk, hogy a 17,491.48 frt „egyenleg” üzletbarátunknak mult évről, vagyis: deczember 31-ikéről maradt tartozása lévén, a kamatozás is ekkor kezdődik. A kamatozás tartama a számla lezárásának napjáig, vagyis ama napig értendő, a melyen tájékozás vagy kiegyenlítés céljából üzletbarátunknak tartozását és követelését a számla alapján megállapítjuk. Ez — a megállapodás-

hoz képest — havonként, évnegyedenként, fél- vagy egész évenként szokott történni. A mi üzletünk csak januárra lévén szerkesztve: a folyószámlának is január végével kell záródni. Jelen esetben tehát a kamatozás egész tartama a havonként átlagosan vett 30 nap.

A január 26-án Singer & Sohnnak készpénz helyett küldött 80,000 forintnyi váltóról megjegyzendő, hogy az előbbi tételhez elmondottak szerint ez összeg kamatozásának kezdete arra a napra esnék, a melyen azt üzletbarátunk rendszeresen kezelhette, azaz: az átvételt követő napra. A kamat-tartozás tartama tehát csak 29-ike és 30-ika volna. Azonban üzletbarátunk pénzhez a kapott váltó révén rendszerint csak a váltó lejáratának napján, azaz: április 1-én fog jutni. Április 2-ig tehát pénzét nem gyümölcsöztethetvén, tőkéjének eddig járó kamatait ő is tőlünk követelheti. E követelés tartama januárban 2, februárban és márcziusban 60, áprilisban 1, összesen 63 nap volna. A helyett tehát, hogy a 2 tartozási és a 63 követelési napot jegyeznők a számlára: a 2 tartozási nap beszámításával csak 61 követelési nap lesz könyvelve. Még pedig — mert a tőke maga a tartozási oldalon van — nagyobb nyilvántartás okáért egyelőre e 61 követelési napot is a tartozási oldalra jegyezzük. Csak hogy az ezen oldalon levő többi adatoktól eltérő módon, pl. vörös tintával (a nyomtatásban: kövér betűkkel), hogy így e követelési napok az ugyanabban a hasábban jegyzett tartozási napoktól feltűnően legyenek megkülönböztetve. Az ily tételeknél tehát, ha tartozási oldalon vannak, a kamatozás-követelést, s ha követelési oldalon vannak, tartozást, azaz: ellenkezőjét jelenti annak, mint a mely oldalon van. Így magyarázandó az is, hogy a 4-ik hasábban nem a kamatozás kezdetének, hanem végének napja van jegyezve.

A számla tartozási oldalán tovább következő 26., 29. és két 30-iki tételnek, valamint a követelési oldalon január 2-től bezárólag 27-ig jegyzett összes tételeknek, a 4. és 5-ik hasábban található adatai az épen most elmondottak után külön magyarázatot nem igényelnek. Annál inkább ilyenre szorulnak mindkét oldalon a 6-ik hasábbba vezetett kamatszámok, melyek mindig a számla lezárásakor számíttatnak ki és jegyeztetnek helyükre. Ezek származását és további célját a kamatszámítás következő képlete magyarázza meg:

$$K(am) = \frac{T(őke) \times I(idő) \times \%}{100}. \quad \text{A kamatszámok tehát a 3-ik}$$

hasábbba jegyzett tőkék és az 5-ik hasábbba foglalt napok szorzatának

100-al való osztása által jönnek létre és pedig — mint a tartozási oldalon látszik — a vörössel (nyomtatásban: kövéren) irt napok kamatszámai szintén vörössel irvák; mert ezek mint eredetileg az ellenkező oldalra tartozó kamatszámok most már oda viendők át. Így látjuk a Singer & Sohn számlájának tartozási oldalán létrejött vörös kamatszámok összegét, az 53,546-ot a követelési oldal 6-ik hasábján január 31-ről, mint túloldali vörös számokat jegyezve.

Ezután mindenik oldalon külön összeadjuk a kamatszámokat és ezeknek végösszege között mutatkozó különbséget mint a kamatszámok egyenlegét, a kisebb összeget mutató oldalra jegyezzük. Így látjuk Singer & Sohn számlájának tartozási oldalán a két kamatszámhasáb közti különbséget = 74,444-et január 31-ről mint kamatszám-egyenleget jegyezve, úgy hogy ez által mindkét hasáb egyenlő 80,311 végösszeget mutat. Az ily egyenleg a tartozási oldalon annyit tesz, hogy több kamattal tartozunk üzletbarátunknak, mint a mennyit követelni jogunk van. A követelési kamatszám-egyenleg pedig az ellenkezőt jelenti. Singer & Sohn tehát 74,444-nek megfelelő kamatot követel. Ennek kiszámítása céljából a fentebb bemutatott képlet szerint a 74,444-et szorozzuk (üzletbarátunk és köztünk vezetendő folyó számlák részére szerződésileg megállapított kamatlábbal): a $4\frac{1}{2}$ -el, vagyis: inkább ennek a vegyes törtnek $\frac{9}{2}$ áltörtté átalakított számlálójával és osztjuk 2×360 -al. Ez utóbbival azért, mert: az idő naponként, vagyis az év $\frac{1}{360}$ -ad részenként van számítva, s így ez is a 2-hez hasonlóan, mint nevező szerepel. Ezek szerint a $74,444 \times 9 = \frac{669,996}{2 \times 360} = 930.55$ frttal,

mely összeget folyószámla-kamat fejében üzletbarátunk tőlünk joggal követelvén: azzal folyó számláját január 31-ről csakugyan elismerjük. Azaz: ez összeget üzletbarátunknak javára irjuk; formailag is az lévén az elv, hogy az ily kamat a folyószámlának arra az oldalára jő, melyen a kamatszámhasáb nagyobb összeget mutat. Ez azon 930.55 frt kamatösszeg, melyért a napló 51-ik tétele szerint — többekkel együtt — a kamatszámla tartozik a folyószámlának.

A kamatoknak ily módon való kiegyenlítése után még azokat a tételeket szokás a folyószámlába jegyezni, melyek épen a lezárás alkalmával állapíthatók meg. Ilyenek az üzletbarátunk érdekében kiadott postabér, alkuszdíj, valamint — ha kikötve volt — a jutalék, azaz: bizományi díj is. Ennek kiszámításánál úgy járunk el, hogy a két ellentétes pénzösszeget mutató oldal közül a

nagyobbikból levonjuk a nem jutalékos tételek összegét, s a maradvány után kiszámított jutalékkal a számlát megterheljük, vagyis: azt ennek tartozási oldalára írjuk.

Nem akarván gazdaságunkat a megérthetőség rovására szövényesíteni, folyószámlánkon ily felszámítások nem fordulnak elő. Ezért azt most már egészen lezárjuk úgy, hogy az ellentétes oldalak pénzhasábjainak különbözetét mint egyenleget a kisebb oldalra írjuk. A tartozási és követelési oldal akkor teljesen egyenlő végösszeget fog mutatni. Így látunk folyószámlánkon 48,861.31 frt tartozási végegyenleget, mely mindkét oldal pénzhasábját 184,318.55 frtra egyenlíti ki, s mely egyenleg a tartozási oldalon lévén, szenvedő készletet vagyis: azt jelenti, hogy tőlünk üzletbarátunk ennyivel kapott kevesebbet annál, a mit mi tőle kaptunk. Más szóval: üzletbarátunk tiszta követelése ennyit tesz. Ezért ez a tartozási végegyenleg, a legközelebbi gazdasági időszakban mint követelési kezdő egyenleg fog, az újra megnyitandó kamatos folyószámlán mutatkozni.

A *napló* 51-ik tétele szerint azonban nemcsak Singer & Sohn, hanem még Erdélyi, Baranyai, Ivándy és Róth nevű üzletbarátaink részére is kamatos folyószámlákat vezettünk, a mint hogy ezek számlái a 432—3. lapokon láthatók is. Ezek tanulmányozását kiválóan ajánljuk az olvasó figyelmébe. Egyébiránt ezek mind a Singer & Sohn számlájánál előadott módon és alakban lévén vezetve, részletes tárgyalásukba már csak azért sem bocsátkozunk, hogy az olvasó ezeknek magától való megértése által tételről tételre meggyőződést szerezhessen, ha vajjon helyesen fogta-e fel a kamatos folyószámlát? Elégnek tartjuk tehát, csak arra utalni, hogy kezdő egyenlegeiket a december 31-iki leltár 6-ik tételéből merítik, s hogy ez *egyenlegek netto summája a főkönyvi folyószámlán van könyvelve*. Az e számlákon mutatkozó passiv kamatokért pedig, a mint ezt Singer & Sohnnak 930.55 frt kamat követelésénél láttuk, az 50—1. naplótétel szerint, a kamatszámra tartozik a főkönyvi folyószámlának és az activ kamatokért követel attól. Végegyenlegeik pedig a közelebbi gazdasági időszakról folytatólagosan vezetendő kamatos folyószámlák ellenkező oldalain és a 397. lapon látható január 31-iki, vagyis a végző leltárban fognak jelentkezni.

Nagyobb üzletekben a folyószámlákat egy vagy több külön könyvben, az úgynevezett folyószámlák könyvében, vagy egyenleg-

könyvben (salda conti) szokták berendezni. E könyvből a megbízott üzletbarát a megbízó folyó számlájának kivonatát, másodlatát szokta a megbízónak megküldeni. A megbízó e kivonatot saját könyvei alapján megbírálja, s ha kifogása nincs, saját könyveit megfelelően lezárja, s a küldött kivonat helyességét vagy ennek aláírása által, vagy pedig külön levélben elismeri. Esetleg a lehető követelés tényleges kiegyenlítéséről gondoskodik. Annak ígérete mellett, hogy a kamatos folyószámlára, s különösen ennek különféle nemeire 145. §-ban még visszatérünk, menjünk át a napló 53-ik tételének tanulmányozására. Csak azt jegyezzük itt még meg, hogy a 99. §-ban előadottak szerint ebből a folyószámlából származott az állam *forgalmi* számtartása.

140. §. Az anyag nyilvántartása a segédkönyvekben.

(Pénz, segédkönyv, folyószámla, részletes, anyagi, külön, minőség, raktárkönyv, kamatszám, vállalkozói, kamat, kamatszám.)

A főkönyv a nagyobb méretű gazdaság menetének elágazó és elaprósodó részleteit, ezek sokasága miatt, rendszerint még pénzürtékben sem mutatja ki, hanem ebben is csak a sommás eredményekre szorítkozik. Így láttuk már a 399. lapon, a napló 50-ik tételének tárgyalásánál, hogy az elérendő czélok által meghatározott némely segédkönyveket vezetnünk kell. Így láttuk továbbá azt, hogy üzletbarátainkkal való pénzbeli viszonyaink részletes nyilvántartására is, külön személy-, vagyis: folyószámlakönyveket kell nyitnunk. Még kevésbé lehet a nagyobb méretű gazdaságban úgy járni el, a hogy mi a 137. §-ban, a 4-ik tűzifaszámlánál eljártunk. Ugy nevezetesen, hogy a főkönyv a gazdaság menetét és eredményét minden előforduló érték és mérték szerint, tehát a pénzen kívül még más anyagi mértékben is kifejezze. Ezért minden csak némileg nagyobb forgalmú gazdaságban, a főkönyv számlái csakis az illető dolog pénzbeli értékének nyilvántartására szorítkoznak. Az előforduló dolgok anyagáról, s az ebben történt változásokról rendszerint külön nyilvántartást vezetnek, mely az anyag minőségéhez képest raktár-, áru-, más- és másféle váltó-, értékpapir- stb. stb. könyv (rovany, rovancs, rovanyszó!?) néven ismeretes és czéljának megfelelő, tetszés szerinti berendezéssel bírhat.

Igy szerkesztettünk mi is a 434. lapon raktárkönyvet gabona-

árúinkról s az árúkészletben előforduló minden változást, melyet a napló könyvelése folyamában a főkönyvi áruszámlára jegyeztünk, egyszersmind e raktárkönyvbe is lehető részletesen bevezettük. Erről az olvasónak az illető tételek fölkeresése alapján meg kell győződnie. Sőt arról is, hogy e könyv kezdő és végző pénzegegyenlege az áruszámla egyenlegeivel egyez. Figyelmünket itt még a már ismertetett kamatos folyószámlának a raktárkönyvben való alkalmazása igényli, melynek alakja és számítás módja a folyószámlánál elmondottak után bővebb magyarázatra alig szorul. Itt is vannak kamatnapok és az ellenkező oldalra átvendő vörös számok. Itt a kamatszámegyenlegből a tiszta kamat kiszámítandó stb., megjegyezvén, hogy a pénzegegyenleg és a nyereség megállapításának módjára később visszatérünk. A dolog alapos megértésére u. i. tudnunk kell, hogy úgy az egész üzletben, mint ennek egyes ágainál az illető számlán mutató nyereség- vagy veszteségben, nemcsak a vállalkozói, hanem az a nyereség vagy veszteség is befoglaltatik, mely az üzletbe, illetőleg a különféle árúba fektetett pénzek cselekvő vagy szenvedő kamatai között mutatkozik. Hogy e kamatok kiszámíthatók legyenek, kamatos folyószámla módjára, az árúkönyvet a raktárba jött jószág árával, s ennek a fizetés napjától kezdődő kamatozásával megterheljük, ellenben a raktárból kiment árúért elismerjük. E módon a raktárkönyv külön ki fogja mutatni a kamat-, külön a vállalkozói nyereséget vagy veszteséget. A 22.73 frt kamatnyereséget, az üzleti összes aktív és passív kamatokat felölelő kamatszámok kapja, miért ez a napló 53. tétele szerint, az áruszámlának tartozik, az utóbbi pedig a kamatszámoktól követel.

141. §. A nyers mérleg.

(Utolsó tétel, eredmények, lezárás, próba, önmagát kiegyenlíti, végösszegek, tételek, különbözetek, rovarcs, napló-könyvelés.)

Az utolsó csereügylet, mely gazdaságunkban létrejött, már a napló 49. tétele alatt fel volt jegyezve; mert a 139—140. §-ban utóbb tárgyalt 50—53 tétel alatt nem új gazdasági események fordultak elő, hanem már előbb létrejött és a különféle segédkönyvekben följegyzett eseményeknek csak eredményeit foglalják magukban. A naplóban ezután felsorolt többi tétel is mind ilyen eredmény-tétel. Hogy azonban ezeket a tételeket megérthessük: a főkönyv

egyes önálló részeinek, a számláknak lezárásával kell megismerkednünk.

Mielőtt azonban a számlákat lezárnók: meg kell győződünk, ha vajjon a *naplótételek* kellően mind könyvelve vannak-e? Mert ebben az esetben minden tételnek két ellentétes számlán, az egyiken mint ugyanannyi mennyiségű tartozás és a másikon mint ugyanannyi mennyiségű követelés, s így a főkönyvben önmagát kiegyenlítőleg: két irányban kell előfordulnia. De viszont a főkönyv számláin a lezárásig, csak a *naplónak* ily módon bejegyzett tételei foglalhatnak helyet. Ugy hogy, az összes számlák *tartozási* oldalán eddig könyvelt tételek *végösszegének*, ugyancsak az összes számlák *követelési* oldalán könyvelt tételek *végösszegével* egyezni kell.

Igy látjuk főkönyvünk üzlettételeinek sommáit a 435. lapon szerkesztett próba- vagyis: „nyers mérleg“ 3—4. hasábjában egymással végül teljesen egyezni. Nemcsak, hanem a kimutatás 5—6-ik hasábjában erősebb bizonyítékaul az üzleti tételek sommáinak számlánként való különbözetei is felsoroltatván: ezek is végösszegükben egymással egyeznek. A kettős könyvvitelben tehát a nyers mérlegnek ugyanaz a célja, a mi a 126. §-ban tárgyalt rovancsnak volt az állami könyvvitelnél t. i. a könyvelés mennyiségi helyességének a próbája.

A nyers mérleg azonban mennyiségileg is csak arról győz meg, hogy a tételek két irányban vannak könyvelve. Arról pedig, hogy *minden* tétel könyvelve van, meggyőződünk, ha a naplóbeli hitel és pénztári (bevételi és kiadási) tételek végösszegeit adjuk össze. Így:

$$1.185.196.20 + 232,124.03 + 227,104.47 = 1.644,424.70.$$

Az eredménynek a számlák egyik-egyik oldala főösszegével, vagyis: a próbamérleg tartozási vagy követelési főösszegével szükségkép egyezni kell; mert a naplóban is *egyszer* minden tétel előfordul.

142. §. A részleges számlák lezárása.

(Egyenleg, készlet, raktárkönyv, leltár, előmérleg, fekvőségek, érték, különbség, pénztár, készpénz; leltár, váltó, elfogadványok, követel, árú, készlet, emelkedett, rozs, repcze, árpa, tengeri, különbség, megszemlélés, értékpapir, veszteség, folyószámla, ennek könyve, tiszta, kamatszám, lejárat, három, nagy, holt, függő, fele, elveszett, árfolyam, időközi, közös, letéteményezett, letét, biztosítás, veszteség, elhelyezés, foglaló, kamat, költség, háztartás.)

Meggyőződván valamennyi tétel helyes könyveléséről: hozzá foghatunk a részleges számlák lezárásához. Ebből e célból ki kell

keresnünk minden számlának az egyenlegét, esetleg egyenlegeit. Ha a főkönyvi számlák támogatására kellő segédkönyveket vezettünk: ekkor ezekből minden egyes számlának vagyonszerűségét, vagyis: készlet egyenlegét alkatrészeivel együtt épen úgy megtudjuk, a mint ezt a 137. §-ban magáról a számláról megtudtuk. Vagy a mint a 140. §-ban raktárkönyvünk alapján gabonakészletünket, az áruszámla lezárása alkalmával a nélkül tudjuk, hogy a raktárba menve e készletet tényleg megmérnünk kellene. Kellő segédkönyvek hijában pedig nincs más mód, mint a vagyonszerűséget in natura megmérni s így leltárilag felvenni úgy, a mint ezt a 394. lapon, 5. közsenszámlánál láttuk. A gabonaraktáron kívül pl. a fekvőségekről, váltókról, értékpapírról stb. nyilván tartásunk nem lévén, kénytelenek vagyunk leltárt csinálni. E leltár a 436. lapon, úgy mutatja az üzleti időszak *végén* mutatkozó vagyont részletesen, a mint a 416. lapon bemutatott *kezdő* leltár azt az üzlet kezdetén kimutatta. Az üzleti időszak végén szerkesztett leltár lesz, a következő üzleti időszak kezdő leltára és így tovább időszakról időszakra. Mellőzve tehát egyelőre az előmérleg-számlát, melyről a napló két első tételének tárgyalásakor már úgy is szólottunk, s mely úgy is csak legvégül, a zárószámlák eredményével záródik, egyenesen a *fekvőségek* számláját vesszük tárgyalás alá.

Minthogy az üzlet folytán szerzett birtokainkat újból eladtuk s így most is csak eredetileg birt fekvőségeink vannak birtokunkban: ezért a kezdő leltárból az ezekre vonatkozó adatokat átvezetjük a végző leltárba. Értéküket pedig mint cselekvő készletegyenleget (6000 frt) könyveljük a számla követel oldalán: abból a befogásból indulva ki, hogy a mint az üzlet kezdetén a számla vagyont a kezdeti vagyonszámlától kapta, s azért annak tartozott: úgy most az üzlet végén meglevő vagyont a végvagyon- vagyis utómérleg-számlának adja s azért ettől: követel. Ezután a számla mindkét oldalát külön összegezvén, a kettő közti különbséget, a kisebb oldal alá írjuk, mi által a számla lezárva van. A jelen esetben mutatkozó 19,650 frtnyi különbség a tartozási oldalra jó és ugyanannyi nyereséget jelent; mert az ez oldalon könyvelt két tartozási tétel 86,350 frtnyi értékének 106,000 frtnyi követelésünk felel meg. Ha tehát az utóbbinak megszerzése nekünk csak az előbbi kisebb összegbe került, akkor a kettő közti különbség szükségkép: nyereség. Ha azonban a készlet könyvelése után is a követelési oldal volna a

kisebb, vagyis: a különbségnek ez oldalra kellene jönni, akkor az: veszteséget mutatna.

A *pénztár-számlán* a 140. §-ban 5-ik naplótételnek magyarázatánál mondtak szerint: a naplóban mutatkozó összes készpénz-bevétel és kiadás egy-egy tételben van könyvelve. E számla kész vagyona tehát a pénztárban levő készpénz s ennek a naplopénztári hasábjában mutatkozó maradvánnyal egyenlőnek kell lenni. (A napló készpénz hasábjai a pénztári külön segédkönyvet pótolják.) Az előbbi számlánál értelmezett célból és felfogás szerint az 5019.56 forint készpénz tehát előbb a leltárba, s azután cselekvő készlet-egyenlegül a számla követelési oldalára jő, mi által az kiegyenlítve s így lezárva is van.

A *váltótárcza-számla* a tárczáinkban, birtokunkban volt vagy levő helybeli és idegen váltók értékét mutatja ki. A meglevő váltók most is tárczáinkban lévén: az ezeket nyilvántartó segédkönyv (rovany, rovanyzó) hiányában ez mutatja a számla kész vagyonát, vagyis: a Csekő és a Concordia 59,593 frt értékű elfogadványait. Ez tehát a leltárba és egyenlegül a főkönyv követel oldalára, mint cselekvő készlet jegyeztetik. Ez utóbbi bejegyzés által a két ellentétes oldal kiegyenlítve s így a számla lezárva is van.

Az *árúszámlánál*, tekintettel az anyag nyilvántartásáról a 142-ik szakaszban mondtakra, kezünkbe vehetjük a raktárkönyvet, s ebből megállapíthatjuk, hogy a raktárba jött 15,300 mm. búzából 12,800 adatott el, s így a raktárban 2500 métermázsának kell lenni. Fentebb mondtak szerint ezt, mint készvagyont a leltárba, s mint készlet-egyenleget a raktárkönyv erre hivatott hasábjába jegyezzük, az emelkedett árakhoz képest 10.50 frtra téven búzánk métermázsájának értékét. Átmenve a rozsra: azt látjuk, hogy ez mind eladatott. Így a repcze is. Ellenben az árpából és tengeriből még van készletünk. Ezzel is a búzához hasonló módon járván el, látjuk, hogy árpakészletünk 9480 és tengerikészletünk 1220, összesen 36,950 frtot ér, melyet most már az árúszámla követelési oldalára jegyzünk. Ez által a két ellentétes oldal pénzhasábjai, úgy mint a fekvőségeknél, kiegyenlítve nem lévén; záregyenlegül a 9447.14 frt különbséget a kisebb oldal alá írjuk. A számla tehát le van zárva, a nélkül, hogy a raktárban lettünk volna, mert raktárkönyveinkben a gabonakészletünkre vonatkozó adatokat feltaláltuk. (Ezzel ellentétben pl. a váltótárcza-számlának értékét, magából a váltókat fizikailag tartalmazó tárczából kellett megállapítanunk.) A

gabonaraktárba tehát most már nem azért megyünk, hogy mennyi a készlet? hanem, hogy ott van-e ez?

Az *értékpapírszámla* készlete is a tárczában lévén, segédkönyv hiányában annak mennyiségét: a 3420-at innen vesszük, s ezt úgy a leltárba, mint a főkönyvbe bejegyezzük. Ez által azonban nem csak hogy a két oldal kiegyenlítve nincs, hanem a követel oldal még mindig kisebb a tartozásnál, vagyis: követelésünk értékpapirokban kisebb, mint a tartozásunk. Az egyenleg tehát veszteséget mutat.

A *folyószámlának* úgy nyeresége és vesztesége (mely a 141-ik szakaszban tárgyalt 51. és 52. tételből, illetőleg a folyószámlák 29.45 és 1285.85 forint kamatösszegeiből áll, s így a kamatszám-lára vitettek át) mint szenvedő vagyonkészlet (mely a leltárba mint tiszta teher jelentkezik) a részletes folyószámlakönyvből meríthető. A tehervagyon a személyszámlák tartozási, az értékvagyon a követelési záróegyenlegekből, a tiszta értékvagyon a tartozási és követelési egyenlegek összegeinek különbségéből áll. E különbséget: 58,623.50 forintot a főkönyv folyószámlájának kisebb oldala alá írjuk, s ez mint tartozási egyenleg zárja a számlát.

A *kamatszámlának* érték- és tehervagyon a kamatköveteléseinkből és tartozásainkból áll. E célból az egész naplón végig menve keresnünk kell azokat a tételeket, melyek kamatozással járnak. Ilyen a napló 20-ik tétele, mely alatt tárgyalt 10,000 frtnyi követelésünknek január 13-ától maig járó kamatja, mely 37.78 frtot tesz. Továbbá a napló 3-ik tétele, mely alatt tárgyalt Csekő-féle 29,593 forintos és márczius 1-én esedékes, valamint 38 tétele, mely alatt tárgyalt váltókból még a tárczámban levő 24,000 csak április 1-én lesz esedékes. Ezek a lejárat napjáig járó kamatokkal névértékük-nél kevesebbet érnek. A megfelelő 319.20 frt tehát kamattartozást képez, s ezzel a számlát megterheljük. Ugyanezeket az összegeket egyszersmind a leltárba és a kamatszámlába is bevezetjük. Míg a két oldal közti 1302.12 frt különbség bejegyzésével kiegyenlítjük és bezárjuk a számlát. Ezen a számlán tehát nem kevesebb mint *három egyenleg* van.

A Nagy Jánosnál bekebelezett követelések, a Foncière biztosító-társaság, az elfogadott váltók és az utalványok számlája kivétel nélkül a két oldal közti különbségnek egyszerűen a kisebb oldal pénzhasábjába való bejegyzése által egyenlítődnék ki és záródnak le. A Nagy János *birtokeladási* külön számlája úgynevezett holt

számla. Mert tartozásai és követeléseik egymást, s így a számla önmagát kiegyenlítvén, megszűnik a gazdaságban tényező lenni.

A *függő követelések* számláján a napló 26-ik tétele alatt tárgyalt Szomjas-féle 12,000 frt tartozásnak csak felét tartjuk behajthatónak. Ez a számla cselekvő vagyont, s a követelés elveszett másik fele, ennek veszteségét képezi. Ez összegek kiegyenlítik és zárják is a számlát. Az *árfolyamospénzek* számláján levő egyenleg csak a nyereség- és veszteség-számlát illetheti; mert tárczámban ilyen pénz nincs, s így e számlának kész vagyona nem lehet. Az *időközi* nyereség- és veszteség-számla egyenlege csak az eredményszámlára tarthatik. A *közös ingatlanok* számlája a gazdaság folyamán — kihalt. A *letéteményezett* értékpapírok, s a *letétek* számlája tárczámban levő vagyontunk értékével, mint egyenleggel záródik.

A *biztosítási* díjszámlának 2310.60 frt tartozása van, melyből erre az üzleti időszakra 1870.60 frt esik. Ezen kiadásért semmi elszámolható, vagyis: dologi jószág nem vétetvén be: kettős rendszerű könyvvitelben mint tiszta veszteség jelentkezik. A két oldal közti egyenleget képező 440 frt már fizetett összeg az üzleti időszakon túl eső időre esvén, mint a számla vagyona jó tekintetbe, vagyis: a követelési oldalra könyveltetik. Az *elhelyezések* számlája ama pénztárjegyeknek tárczámban levő készletével záródik, melyekben pénzünk gyümölcsöztetés végett elhelyezve van, s mely készlet mennyiségét a két oldal közti egyensúly adja.

A *foglaló* pénzek számlája is a két ellentétes oldal közti különbözettel záródik. Csakhogy itt e különbözet az egész tartozási összeg; mert e számlának követelési oldalán mi sincs könyvelve. Az *elhelyezések kamatszám*lájá mint egyenleggel, az elhelyezések számláján levő kész vagyon kamat összegével záródik. Az egész üzleti tiszta költség a veszteségszámlára megy a tartozási oldalon könyvelt ama 876.52 frttal együtt, melylyel pl. még adó fejében tartozunk. A *háztartási* számla egész tartozása mint üzleti veszteség, egyenlegül jó a követel oldalra.

143. §. A napló és a főkönyv lezárása.

(Egyenlegek naplózása, eredményszámla, nyereség-veszteség, utómérleg, készletek, előmérleg zárása, új előmérleg, készletek az új számlákon.)

Az eddigiekben, a fekvőségek számlájától a háztartási számláig, a gazdaság egyes önálló részeit felölelő részleges számlákat, úgy a készvagyont mint az eredményt mutató egyenlegekkel le-

zárván, czélszerű szokás az, hogy végül az egyes számlák *lezárásánál* mutatkozó egyenlegeket is *naplózzák*.

Ebből származik az, hogy a napló 54—5 ik tétele alatt úgy a cselekvő mint a szenvedő eredményegyenlegek mind felsorolva vannak. Még pedig a 137. §. b) pontjában elmondottaknak megfelelőleg, vagyis: úgy hogy az eredményszámla minden nyereségért tartozik és minden veszteségért követel. Mind ezek az egyenlegek alapos megismerés céljából, a főkönyvben az illető számlákon fölkeresendők, s a napló 54-ik és 55-ik tételével összehasonlítandók. Ezeknek a részleges számla-egyenlegek tartozási és követelési összegeinek felel meg, kettős rendszerű főkönyvünkben a 431-ik lapon szerkesztett eredményszámla. Ennek tartozási oldalán az előbb említett nyolcz tartozási tétel végösszege 14,737.67 frt és követelési oldalán a másik négy számla végösszege 35,164.88 frt van könyvelve. Az eredményszámla egyenlege, úgy mint a 139. §. b) pontja alatt tárgyaltuk, az előmérleg-számlára megy át. Példánkban 20,427.21 frt nyereség mutatkozik, melyet a napló 54-ik tételének utolsó bekezdése szerint, az előmérleg (1) számla ellenkező vagyis: követel oldalára vittünk át.

A napló 56-ik tétele alatt az utómérlegszámla tartozik a tizen-négy részletszámlának: ezek értékvagyonát mutató cselekvő készlet egyenlegeikért (241,576.21 frtért) és az 57-ik tétel alatt megfordítva az követel: egyelőre csak hét számlától ezek tehervagyonát mutató tartozási egyenlegekért (80,690.82 frtért). A 160,885.39 frt egyenleg az előmérlegszámlára jó, még pedig ha — mint a jelen esetben is — követelési, vagyis tiszta értékvagyonat mutat: ekkor annak tartozási, ellenkező esetben pedig követelési oldalára. Ezt mutatja a napló 57-ik tételének utolsó bekezdése, mely szerint az egyenleg az előmérleg (1) számla ellenkező, vagyis: tartozási oldalára vitetett át. A nyereség- és veszteség-, valamint az utómérleg-számlán mutatkozó egyenlegeknek ily módon való átvitele által az előmérlegnek is ki kell egyenlődni, föltéve: hogy számláinkat számszerint is helyesen zártuk le. Mindezeket igazolja a 397. lapon január 31-én felvett leltár is, mert az ezen kimutatott cselekvő és szenvedő vagyon, részleteiben és eredményeiben az előadottakkal összevág.

Az üzlet tovább folytatása esetében a le nem zárt és megfordított utómérleg (végvagyon) számla fogja a jövő üzleti időszak előmérlegét képezni. Ezt jelzi az utómérlegen I/31-én mutatkozó 241,576.21 frt tartozási és 80,690.82 frt követelési vagyonnak

II/1-én az ellenkező oldalra való átvitelét, hogy így — mint ez a napló 1-ső és 2-ik tételénél előadva lett — a gazdát képviselő előmérleg tartozzék a gazda tartozásaiért megfelelő részletszámláknak és ezektől követeljen a gazda vagyonaért. A részletszámlák pedig egyenként az előmérleg tartozásaiért leltár szerint követelnek és az előmérleg követeléseire leltár szerint tartoznak. Ennek felelnek meg a részletszámlák II/1-ről keletkezett és az ellenkező oldalról áthozott egyenlegtételei, úgy a mint azt a 137. §. 4. pontjában kifejtettük.

144. §. A kettős könyvviteli rendszerek.

(Elvek, különféleségek, rendszerek, kettő, előfordulás, elnevezés, lényeg, jel leg egyenként, összesítve, példánk, általános, idő és jelleg, kezdő, sommás folyó számla, két érték, végző, francia, készpénz és hitel, prima nota, pénztárkönyv, gyűjtőkönyv, sommás, olasz, egy tétel, végösszeg, segédkönyvek, egyszerű kettős, szimpleksz, ellentétes, egyik, kereskedelmi, személyszámlák, leltározás, hozzáadás.)

A kettős könyvvitelt úgy és abban a rendszerben és alakban adtuk elő, a melyben annak elveit, lehetőleg a gyakorlatnak megfelelőleg is, legvilágosabban ismertetni véltük. Ezt azért hangsúlyozzuk, mert a kettős könyvvitel körében, úgy az irodalomban, mint a gyakorlatban a *legkülönbözőbb eljárásokkal* és alakzatokkal, a naplóknak, segédkönyveknek, sőt a számláknak is *más és más berendezésével*, s a tételeknek egymástól teljesen elütő felfogáson alapuló *könyvelésével* találkozunk. Mindennek azonban minket, kik elvek szerint járunk el, megzavarni nem szabad. A kettős könyvvitel lényege, az egésznek és részleteinek célja és összefüggése az előző szakaszokban úgy tárgyalatott, hogy az előadottak és a még következők gondos tanulmányozása és összevetése alapján, a kettős könyvvitelnek, a különféle gazdaságok és ezek vezetőinek egyéniségéből folyó észszerű változásai könnyen megérthetők lesznek. Ezért az egyes részleteknek cél és tetszés szerinti változásait és alakításait mellőzván, a kettős könyvvitelnek csak azzal a két rendszerével foglalkozunk még, melyek leginkább *francia* és *olasz* rendszer néven lettek ismeretesek és elterjedettek.

E két rendszer között lényeges különbség nincs; mert minden névvel nevezhető könyvviteli rendszerben legelőbb is előfordulásuk sorrendjében kell a gazdasági eseményeket följegyezni. Az, hogy e följegyzés a kettős (kereskedelmi) rendszerben *előjegyzéknek* vagy

naplónak neveztetik-e? mellékes dolog. A lényeg: az üzleti eseményeknek kronológiájuk, előfordulásuk rendjében való följegyzése. Ezután minden rendszer szerint az üzleti eseményeknek jellegük (czimük, nevük) szerint való csoportosítása következik. Ha az *első* följegyzésből az egyes üzleti események, az ezek csoportjainak befogadására szánt *főkönyvi számlákra egyenként* vezettetnek át: akkor a kettős könyvvitelt *francziának* nevezzük. Ha pedig az egyes üzleti események először időszakonként, pl. havonként valamely számveteli iratban számlánként összesíttetnek, s csak az így mutatkozó összegek *sommásan vitetnek át a főkönyvbe*: akkor *olasz* rendszerű a kettős könyvvitel. Eme tisztán alaki eljárásban rejlik a két rendszer közti különbség.

Az előbbi szakaszokban bemutatott kettős könyvelés egészben a *francia rendszer* szerint van szerkesztve. Mert az első följegyzést magában foglaló naplóból, melyben nemcsak az üzleti események, hanem minden egyes tételnek könyvelési tervezete is foglaltatik, a tételek közvetlenül és legtöbb esetben részletesen lettek a főkönyvbe könyvelve. Csak az általános számláknak, vagyis: az elő- és utómérlegnek, s az eredményszámlának tételeit könyveltük rövidség okáért sommásan, még pedig tekintettel a kezdő és végző leltárra, minthogy ezekben a vagyon úgy is részletezve van. A francia rendszer szigorú alkalmazásával az egész kettős könyvvitel csak az idő és jelleg szerinti följegyzésből, vagyis (a segédkönyvek s egyéb följegyzések mellőzésével): a naplóból és főkönyvből állhat, úgy a hogy a 137. §-ban tárgyalt gazdaságé van. Vagyis, hogy a leltárnak cselekvő vagyont mutató tételei a vagyonszámla követelési oldalán, a terhet mutatók pedig ennek tartozási oldalán részletesen felsorolva könyvelhetők. Ez által a *kezdő leltár* tehető fölöslegessé. A *sommás folyószámla* és még inkább a külön folyószámlakönyv is mellőzhető; mert üzletbarátaink kamatos személyszámlái elhelyezhetők magában a főkönyvben, s ezek egyenlegei egyenként vihetők át az utómérlegre. A kettős értéket, anyagot és pénzt képviselő számlák is *mindkét értékről*, sőt még a folyó kamatokról is szerkeszthetők külön segédkönyvben is. De szerkeszthetők magában a főkönyvben is, mi által a különféle anyag, váltó, árú, értékpapír, aranypénz stb. külön nyilvántartása magában a főkönyvben és az illető számlán eszközöltetik, úgy a mint a 137. §-ban a tűzifaszámlánál láttuk. A *végző leltár* pedig a cselekvő és szenvedő végvagyonnak, a végvagyon vagyis: utómérlegszámla tartozási és követelési oldalon való rész-

letes felsorolása által lesz nélkülözhető. Úgy hogy a francia rendszer szigorú követése mellett, az egész üzlet menete úgy írható le a naplóban és főkönyvben, hogy a kettőből bármely üzleti eseményre vonatkozó, bármely felvilágosítást megszerezhetni.

Az *olasz rendszernél* a hitelügyletek és a készpénzes üzleti események első följegyzése külön-külön szokott történni. Az elsők előjegyzékbe (*prima nota*) jegyeztetnek úgy, mint ezek francia naplónkban is följegyezve vannak, vagyis: úgy, hogy az előfordult üzleti események az emlékezetnek megtartassanak. A készpénzes üzleti eseményekről *külön pénztárkönyv* lesz vezetve, úgy mint készpénzes tételeink a 417. lapon kezdődő naplónknak bevételi és kiadási hasábjába iktatva vannak. Az így szerkesztett *külön elő- és külön pénztárkönyv* tételei egy *gyűjtőkönyvben* (ez hibásan naplónak, zsumálnak is szokott neveztetni) időközönként, de legtöbbször havonként rendeztetnek, úgy mint most említett naplónk tételeit mi rendeztük a 437—8. lapon. Vagyis: úgy, hogy az elő- és pénztárkönyv szerint cselekvőleg és szenvedőleg abban a hónapban előforduló valamennyi tétel számlánként a gyűjtőkönyvbe összevonatván: innen csak ezek *sommája könyveltetik* számlánként. Ezek szerint az olasz főkönyv számláira minden hónapban legfeljebb csak egy tartozási és egy követelési sommás tétel könyveltetik.

Az eredménynek azonban, francia vagy olasz legyen a könyvelés rendszere, különbözni nem szabad. Így: olasz rendszerű gyűjtőkönyvünk végösszege, minthogy ebben már a hitel- és pénztárügyletek, sőt még a kezdő vagyonösszegek is bennfoglalvák, a francia rendszerű könyvünkből készült próbamérleg végösszegével egyezik. Lásd: a 141. §-ban nyers, vagyis: próbamérleg értelmezését.

Az olasz rendszer egyik sajátosságának tartják a segédkönyvek nagy számát. Így a már eddig ismert folyószámlák és anyagnyilvántartáson kívül még levél, váltóárú, számla, másolati, lejárat (scadenza), szállítási, bevásárlási, eladási, árverési, bizományi, vásári stb. stb. könyvek fordulnak elő, melyek azonban az üzlet kellő nyilvántartása czéljából a francia rendszernél is előfordulhatnak. Egyébiránt a francia rendszert a gyakorlat emberei a nagyobb üzleteknél, melyeknek terjedelménél fogva minden ága-bogára egy külön könyv szükséges, alkalmazhatónak nem tartják. Ritkán is alkalmazzák.

A francia rendszerű könyvvitelnek némely tökéletlen változatait *egyszerű kettős* (?) könyvvitelnek szokták nevezni. Helyes volna az

elnevezés akkor, ha ez alatt csak valami *szimplekszet* értenének. De tényleg nem így van; mert ugyanezek az egyszerű alatt *egyszerest* értenek és csakis az olasz rendszert tartják kettős könyvvitelnek. Pedig az elmondottak után nem szükséges tovább bizonyítani, hogy észszerűen *minden oly könyvelés*, melyben a csereügylet mindkét oldala mint ellentétes mennyiség könyveltetik: csak *kettős lehet*. Egyszeres ellenben mind az a könyvelés, melyben a csereügyletnek *egyik* oldala által, *egy irányban* előidézett vagyonváltozás, mint önálló mennyiség könyveltetik. Ezt tagadni annyi volna, mint azt állítani, hogy kettő, mennyiségileg nem kettő, hanem egy, s megfordítva: hogy az egy pedig kettő. Kereskedelmi könyvvitel tehát elvileg csak kettős lehet, bármily hiányos, szimpleksz, tökéletlen stb. legyen is egyébiránt a rendszer, melyben e könyvelési mód néhol alkalmaztatik.

Ilyen nevezetesen az, midőn a főkönyvben csak személyszámlák vannak, úgy hogy ezek lezárása után csak üzletbarátaink tartozását vagy követelését ismerjük. Vagyonunk mennyiségét és minőségét, valamint ennek a gazdaság folytán egészben való szaporodását vagy kevesbedését pedig csak leltározás alapján tudjuk meg, úgy mint azt a 137. §-ban, az 5. kőszén-számlánál láttuk. E mellett az eljárás mellett vagyoni állapotunkat, úgy a hogy az által tudjuk meg, hogy üzletbarátainknál levő tiszta tartozásunkhoz vagy követelésünkhöz raktári vagyonunkat adjuk hozzá. Így azután látjuk, hogy mennyi a testetlen és testes vagyonunk összege.

145. §. A helvét és angol folyószámla.

(Ellenkező, kamatozás, nem kamatozás, nemleges, vörös, kisebb, egész, egyenlegek, angol, esetről esetre, kamatszám.)

Singer & Sohnnak számlája a következő 439-ik lapon, a helvétnek nevezett módszer szerint is ki van dolgozva. Alakilag teljesen megegyez ez a francia módszerrel, csak hogy a napok számításában épen az ellenkező rendet követ.

A francia folyószámla (a 432—3-ki lapon) abból az időből, melyre a folyószámla szól, a javára vagy terhére irt összegek *kamatozó időszakát* veszi számításai alapjául. Vagyis: azt számítja, hogy üzletbarátunk az összegnek terhére vagy javára írása idejétől a folyószámla lezárásának napjáig: hány napi kamattal tartozik, vagy: hány napi kamatot követel? s e kamatokat azután felszámítja,

vagyis: ezt a nagyobb kamatszámot és így nagyobb kamatozási időt mutató oldal tőke összegéhez adja.

A helvét ellenben abból az időből, melyre a folyószámla szól, a javára vagy terhére írt összegek *nem kamatozó időszakát* veszi számítása alapjául. Vagyis: azt számítja, hogy az összegeknek üzletbarátunk terhére vagy javára írása idejétől visszafelé a számla megnyitása napjáig: hány nap mult el. És minthogy üzletbarátunk e napokra kamattal sem nem tartozik, sem ilyet nem követel: ezekből oly nemleges értékű kamatszámok jönnek létre, melyek természetükre nézve a francia folyószámlánál ismertetett vörös (kövér) számokkal teljesen megegyeznek, s a melyek épp ellenkezőjét jelentik annak, mint a mely oldalon vannak. Ezért a kamatszámok egyenlegéből folyó kamatok nem mint a francia folyószámlánál: a nagyobb, hanem ellenkezőleg a kisebb kamatszámot mutató oldalra vitetnek át. E rendszernél nincs vörös szám, s ez nagy előny.

Így találjuk helvét folyószámlánkon a 4-ik és 5-ik hasámban kamatozó időszakot deczember 31-ére visszaszámítva. A lezárásnál pedig legelőbb is a nyers tőkeegyenlegnek (47,930.76 frtnak) a — nemlegesen — kamatozó egész időszaki kamatszáma tétetik ki, minthogy ezután az egész időszakra nem jár kamat. Ezután a kamatszám egyenleg és ugyanerre az oldalra az ebből (már ismert módon) kiszámított kamategyenleg és végül a folyó-számlaegyenleg lesz kiszámítva.

A francia és helvét folyószámlának kamatszám-egyenlege, s ennek folytán a kamat- és folyószám-egyenleg között is egy különbség mutatkozik. És csakugyan a helvét folyószámlát, nem lévén egészen pontos: ritkábban használják.

Legpontosabb és legvilágosabb a folyószámla-módszerek között az angol, mely a 401. oldalon látható. E módszer a tőkét, a kamatozó időszakot, s ebből kifolyólag a kamatszámot is ügyesettől ügyesetig tisztán (netto) számítja. Így látjuk angol folyószámlánkon, hogy Singer & Sohn kezdő 17,491.48 frt (T) tartozásáért, csak a legközelebbi ügyesetig terjedő két napi kamatszámot írunk és hogy január 2-ről kelt 66,000 frtnyi (K) követelése előbbi tartozásaiból levonatván: a maradó tiszta (K) követelés után újból csak a legközelebbi esetig terjedő három napi kamat jó számításba. És így tovább, míg végül a kamatszám-, kamat- és számla-egyenleggel ez is záródik.

LELTÁR

1899. december 31-ikén.

Sorsz.	S z ö v e g	Egyenként		Összesen	
		frt	kr.	frt	kr.
	a) Érték.				
1	Fekvőségek :				
	Egy ház Ujfaluban	2,000	—		
	Ugyanott külső birtok	4,000	—	6,000	—
2	Készpénz			4,560	98
3	Váltókövetelés :				
	Ábel M. 1899. I/20-án lejáró elfogadványa	9,135	95		
	Szomjas H. 1899. I/15-én lejáró elfogadványa	12,000	—		
	Csekő Z. 1899. I/15-én lejáró elfogadványa	18,000	—	39,135	95
4	Árúkészlet :				
	1000 métermázsa búza 9.50 frtjával	9,500	—		
	800 „ rozs 7.— „	5,600	—		
	700 „ árpa 7.45 „	5,215	—		
	900 „ tengeri 5.50 „	4,950	—		
	1000 „ repcze 12.70 „	12,700	—	37,965	—
5	Értékpapir-készlet :				
	5000 frt névértékű 6% értékpapiros 118 frttal	5,900	—		
	1000 „ „ 4% „ 85 „	850	—	6,750	—
6	Folyószámla-követeléseim :				
	Erdélyi Károly Pécssett	10,800.	—		
	Róth Miksa Pozsonyban	2,880.	49		
	Singer & Sohn Bécsben	17,491.	48	31,171	97
	Levonva ebből folyószámla-tartozásaimat :				
	Baranyai Károly Vácson	15,344.	28		
	Ivándy M. Pozsonyban	5,322.	14	20,666	42
7	Kamathátralékok :				
	5000 frt névértékű 6% értékpapir után 1/2 évre	150	—		
	1000 „ „ 4% „ „ 1/2 „	20	—		
	Nagy Jánostól 100,000 frt után 1892. június 30-tól	3,000	—	3,170	—
8	Betáblázott követelés Nagy Jánosnál			100,000	—
	Értékvagyon			208,087	48
	b) Teher.				
9	Foncière biztosító-társaság			1,560	—
10	Birtokomban lévő váltók előre megkapott kamatja			69	30
11	Váltótartozásom : 1899. I/1-én lejáró 3 darab			66,000	—
	13,200 frtos elfogadványom fejében				
	Tehervagyon			67,629	30
	Tiszta értékvagyon			140,458	18
	Összesen			208,087	48

N A P L Ó.

Folyó szám	A főkönyv lap, melyen a számla		1899-iki január havi	Hitel- ügyletek		K é s z p é n z			
	tartozik	követel		frt	kr	bevétel		kiadás	
						frt	kr	frt	kr
			— 1 —						
1	1		Nyolcz számla — Előmérlegnek : 208,087.48						
	2		Fekvőségek számlája	6,000	—				
	3		Pénztár-számla	—	—	4,560	98		
	4		Váltótárcza-számla	39,135	95				
	5		Árúszámla	37,965	—				
	6		Értékpapir-számla	6,750	—				
	7		Folyószámla	10,505	55				
	8		Kamatszámlla	3,170	—				
	9		NagyJ.-nál bekebelezett követelése számlája	100,000	—				
2	1		Vagyonszámla — Három számlának : 67,629.30						
	10		Foncière bizt. társaság számlájának	1,560	—				
	8		Kamatszámllának	69	30				
	11		Elfogadott váltók számlájának	66,000	—				
			— 2 —						
3			Csekő Zs.-nek eladok 1899. márczius 1-én lejáró váltóért						
			800 mm. búzát 10.— frtjával = 8,000.—						
			900 „ repczét 13.— „ = 11,700.—						
			700 „ tengerit 5.95 „ = 4,165.—						
			800 „ rozsot 7.16 „ = 5,728.—						
4	4	5	Váltótárcza — Árúszámlának	29,593	—				
			Singer & Sohn értesít, hogy a nála telepített és tegnap esedékes elfogadványomat beváltotta						
	11	7	Elfogadott váltók — Folyószámlának	66,000	—				
			— 3 —						
5			Áron M.-nek eladok 4000 frt névértékű 60/o-os értékpapirt 118 frtjával és a lejárt 2 napi kamat megtérítése mellett						
			Pénztár-számla — Két számlának						
	6		Értékpapir-számlának	—	—	4,720	—		
	8		Kamatszámllának	—	—	1	33		
6			Erdélyi Károly készpénz-küldeménye						
	7		Pénztár-számla — Folyószámlának	—	—	18,402	05		
			— 4 —						
7			Erdélyi K. kérésére Kovács K.-nak Székesfehérvárra készpénz-küldemény						
	7		Folyószámla — Pénztár-számlának	—	—	—	—	4,895	36
8			Senky Viktor készpénzfizetése, hogy ezért neki Bécsben az ő rendeletére és látra						
			Átvitel	366,748	80	27,684	36	4,895	36

Folyó szám	A főkönyv lap, melyen a számla		1899-iki január havi	Hitel- ügyletek		K é s z p é n z			
	tartozik	követel				bevétel		kiadás	
				frt	kr	frt	kr	frt	kr
			Áthozat	366,748	80	27,684	36	4,895	36
			Singer & Sohn által fizetendő utalványt adjak						
	12		Pénztárszámla — Utalványszámlának --- ---	—	—	5,000	—		
			— 5 —						
9			A leltárban előforduló 5000 frt névértékű 6 ⁰ /o-os és 1000 frt névértékű 4 ⁰ /o-os aranyértékű papiros 1899. január 1-én esedékessé vált szelvényeit a „Magyar általános hitelbanknál” beváltom. Az arany árfolyama 9.45						
	8		Pénztár-számla — Kamatszámának --- ---	—	—	200	81		
10			Erdélyi Károly felhiv, hogy küldjek neki 1000 frt névértékű 6 ⁰ /o-os és 1000 frt névértékű 4 ⁰ /o-os aranyértékű papirost; kamatkiegyenlítés céljából folyószámláját 31-diki értékkel terhelem meg. Az árfolyam 117 illetőleg 84						
	7	6	Folyószámla — Értékpapír-számlának --- ---	2,010	—				
			— 6 —						
11			Nagy Jánosnak az a birtoka, melyre a leltár szerint 100,000 frtom van első helyen bekebelezve, a 2-dik árverésen 80,350 frtért az ottani törvényszék 55,632/1882. sz. végzése szerint jogérvényesen rajtam maradt. Addig is míg e vételár iránt a törvényszék intézkednék:						
	2	13	Fekvőségek — Nagy János birtokeladási számlájának --- ---	80,350	—				
			— 7 —						
12			Singer & Sohn értesit, hogy hozzá intézett utalványomat 5-én magának Senky Viktornak kifizette.						
	12	7	Utalványok számlája — Folyószámlának. ---	5,000	—				
			— 8 —						
13			Veszek 3000 métermázsza buzát 10 frtjával: 2000 mm. árát azonnal készpénzben fizetem ki,						
	5		1000 mm. fejében 1 db. 1899. április 7-én lejáró váltót fogadok el:						
			Árúszámla — Két számlának 30,000.—						
			Pénztár-számlának --- ---	—	—	—	—	20,000	—
	11		Elfogadott váltóknak --- ---	10,000	—				
			Átvitel	464,108	80	32,885	17	24,895	36

Folyó szám	A főkönyv lap, melyen a számla		1899-iki január havi	Hitel- ügyletek		K é s z p é n z			
	tartozik	követel		bevétel		kiadás			
				frt	kr	frt	kr	frt	kr
			Áthozat	464,108	80	32,885	17	24,895	36
			— 9 —						
14			A kir. törvényszék 65,632/82. végzése szerint — lásd a 11-dik tételt — a Nagy-féle birtok 80,350 frt vételárából fedezendő 4,421.03 frt adóhátralék és az én 100,000 frtomnak 3,313.33 frtnyi 1898. június 30-tól máig járó 6 ^o /o-os kamatja. Ezek leszámítása után Nagy János 1897. július 1-én kelt 100,000 frt kötelezvényeinek törlesztésére 72,795.64 frt marad						
	13		Nagy János birtokeladási számlája —						
			Három számlának 80,350.—					4,421	03
			Pénztár-számlának —						
	8		Kamat-számlának 3,133	33					
	9		Nagy Jánosnál bekebelezett követelése számlájának 72,795	64					
15			Az előbbi tétel szerint a 100,000 forintos követelésekre Nagy Jánostól 72,795.64 folyt be, s így még 27,204.36 kr. követelése maradt függőben						
	14		Függő követelések számlája —						
	9		Nagy Jánosnál bekebelezett követelése számlájának 27,204	36					
			— 10 —						
16			Eladók Müller & C.-nek készpénz-fizetés mellett:						
			700 mm. árpát 7.50 frtjával = 5,250 frtért						
			100 „ repczét 13.20 „ = 1,320 „						
			2000 „ búzát 10.15 „ = 20,300 „						
	5		Pénztár-számla — Árú-számlának —			26,875	—		
17			Baranyai Károly készpénzküldeménye						
	7		Pénztár-számla — Folyószámlának —			12,560	—		
			— 11 —						
18			Szemér J.-től veszek 3000 zsákot 55 krjával						
	15		Fölszerelések számlája — Pénztár-számlának —					1,650	—
19			Leszámítolandó banktól veszek 4000 drb. aranyat à 5.60						
	16		Árfolyamos pénzek számlája — Pénztár-számlának —					22,400	—
			— 13 —						
20			NagyJánossal függő követelésekre nézve — 15 tétel — következő egyezséget kötöttem: A 27,204 frt 36 kr. kiegyenlítésére ad:						
			Átvitel	567,242	13	72,320	17	53,366	39

Folyó szám	A főkönyv lap, melyen a számla		1899-iki január havi	Hitel-ügyletek		K é s z p é n z			
	tartó-zik	köve-tel				bevétel		kiadás	
				frt	kr	frt	kr	frt	kr
21			Áthozat	567,242	13	72,320	17	53,366	39
			1. 4800 frt névértékű magyar vasuti kötvényt 135 frtjával a 12 napi kamat megtérítése mellett						
			2. fizet készpénzben 1794 frt 36 krt						
			3. egy 5000 frtos 1899. deczember 31-én lejáró váltót, melyen neje mint kibocsátó, Nagy János pedig mint elfogadó fog szerepelni,						
			4. neje Andrássy-úti házára bekebelezve egy 8 ^o -os 10,000 frtról szóló kötelezvényt						
			5. Elengedek 5000 frtot.						
		14	Hat számla — Függő követelések számlájának						
			27,204.36						
	6		Értékpapir-számla	5,400	—				
	8		Kamat-számla	8	—				
	4		Váltótárcza-számla	5,000	—				
	9		Nagy Jánosnál bekebelezett követeléseim számlája	10,000	—				
	17		Időközi nyereség- és veszteség-számla	5,000	—				
			Pénztárszámla	—	—	1,794	36		
			— 14 —						
			Nagy János-féle birtok értékesítése céljából félévi időtartamra egy consortium alakul, melyben :						
			Szabó Gábor 25 ^o / _o						
			Gergely István 35 ^o / _o						
			Zákó János 15 ^o / _o						
		Czégem 25 ^o / _o -kal vesz részt, és mely a birtokot 100,000 frton úgy veszi meg tőlem, hogy az esetleges nyereségből mindenek előtt Nagy Jánosnál elveszett 5000 frtom térítettik meg.							
	18	2	Közös ingatlanok számlája — Fekvőségek számlájának	100,000	—				
22			A bekövetkezhető veszteségre a consortium tagok nálam értékpapirokat tesznek le és pedig :						
			Szabó Gábor 6 ^o / _o -os aranyjáradékot 6000.—						
			Gergelyi Istv. 4 ^o / _o -os " 10000.—						
			Zákó János 50 darab 100 frtos						
			1864-beli sorsjegyet 5000.—						
	19	20	Letéteményezett értékpapírok — Letéteményeknek	21,000	—				
			Átvitel	713,650	13	74,116	53	53,366	39

Folyó szám	A főkönyv lap, melyen a számla		1899-iki január havi	Hitel- ügyletek		K é s z p é n z			
	tartozik	követel		frt	kr	bevétel		kiadás	
						frt	kr	frt	kr
			Áthozat	713,650	13	74,116	53	53,366	39
			— 15 —						
23			Csekő Zs. lejárt váltóját kifizeti (lásd a leltár 3. tételét)						
	4		Pénztár-számla — Váltótárczának	—	—	18,000	—		
			— 16 —						
24			Abel M.-nek I/20-án lejáró elfogadványát — lásd a leltár 3-ik tételét — bemutatás végett elküldöm Ivándy M.-nek						
	7	4	Folyószámla — Váltótárczának	9,135	95				
25			Veszek 8000 frt névértékű 6% aranyértékű papirost 118 frtért kamatmegtérítés nélkül						
	6		Értékpapír — Pénztárnak	—	—	—	—	9,440	—
26			Szomjas H.-féle lejárt váltó — leltár 3-ik tétele — a bemutatás alkalmával nem lett kifizetve, elismervény mellett kiadom ügyvédemnek:						
	14	4	Függő követelések — Váltótárczának	12,000	—				
27			A közös birtok hasznbére fejében bérlő 1/2 évre fizet:						
	18		Pénztár-számla — Közös ingatlanok számlájának	—	—	5,000	—		
			— 17 —						
28			Ivándy M. értesít, hogy utasításom szerint a közös birtok adóját 1/2 évre lefizette						
	18	7	Közös ingatlanok számla — Folyószámlájának	1,260	—				
			— 18 —						
29			A „Fonciér“-nak fizetek leltári tartozásomért						
	10		A „Fonciér“ — Pénztárszámlájának	—	—	—	—	1,560	—
			— 19 —						
30			A „Fonciér“ számlát küld az idei biztosításról, s ezt rendben találtam						
	21	10	Biztosítási díjszámla — a „Fonciér“-nak	2,310	60				
			— 20 —						
31			Mészáros Károly, kinek a közös birtokot 125,000 frtért eladtuk, a vételárt pénzben nálam befizeti:						
	18		Pénztárszámla — Közös ingatlanok számlájának	—	—	125,000	—		
			Átvitel	738,356	68	222,116	53	64,366	39

Folyó szám	A főkönyv lap, melyen a számla		1899-iki január havi	Hitel-ügyletek		K é s z p é n z			
	tartozik	követel		bevétel		kiadás			
				frt	kr	frt	kr	frt	kr
			Áthozat	738,356	68	222,116	53	64,366	39
			— 21 —						
32			A közös üzlet legombolyításakor 25,000 nyereség mutatkozik: ehhez jön a 27-ik tétel szerint haszonbér ... 5,000 Összesen 30,000						
			Ebből előbb javamra levo- nandó a 21-ik tétel szerint 5,000 a 28-ik tétel szerint ... 1,260 = 6,260 A maradó 23,740 ból: Gergelyi Istvánnak 8309 frtot és Szabó Gábornak 5935 frtot arányszámaik szerint készpénzben kifizetek; Zákó János 3561 frtnyi részét Ivándy M.-nak utalványozom; a reám eső rész a nye- reség- és veszteség-számlát illeti						
	18		Közös ingatlanok számlája —						
			Háromnak ... 28,740						
		17	Időközi nyereség- és veszteség- számlának ... 5000 + 5935	10,935	—				
		12	Utalványszámlának ...	3,561	—				
			Pénztárszámlának ...	—	—			14,244	—
33			A letett értékpap. Zákóét kivéve kiadhatók						
	20	19	Letétemények — Letéteményezett értékpapi- roknak ...	16,000	—				
34			A pénztár gyümölcsöztetése céljából veszek a magy. általános hitelbanknál 130,000 frtért 130 drb 201—330. számú 4 ¹ / ₂ 0-os pénztári jegyet						
	22		Elhelyezések — Pénztárnak ...	—	—			130,000	—
			— 22 —						
35			Az 1899. évi termésre foglalóul adok Bog- nár Jánosnak 10,000 frtot, Lövény József- nek 1000 frtot, az előbbi Bécsben Singer & Sohn 21-én, az utóbbit pedig pénz- táram ma fizette ki:						
	23		Foglaló pénzek — Két számlának 11,000						
		7	Folyó számlának ...	10,000	—				
			Pénztárszámlának ...	—	—			1,000	—
			— 24 —						
36			Veszek 500 mm. búzát 10.10 frtjával						
	5		Áruszámla — Pénztárnak ...	—	—			5,050	—
			Átvitel	778,852	68	222,166	53	214,660	39

Folyó szám	A főkönyv lap, melyen a számla		1899-iki január havi	Hitel- ügyletek		K é s z p é n z			
	tartozik	követel		frt	kr	bevétel		kiadás	
						frt	kr	frt	kr
37			Áthozat	778,852	68	222,116	53	214,660	39
			Veszek számlára : Roth Miksától 1200 mm. árpát 7 frtjával, 1899. ápril 7-én fizetendő 9,400 frtért ; Ivándy M.-től 1000 mm. repczét 13 frtjával 1899. február 24-én fizetendő 1300 frtért ; Singer & Sohntól 10,800 mm. buzát egészben ; 1899. ápril 7-én fizetendő 102,188 frtért						
	5	7	Árúszámla — Folyószámlának	124,588	—				
			— 25 —						
38			Eladok a Concordia gőzmalom-társaságnak 10,000 mm. buzát 10.40 frtjával, melyért az 10 drb 10,000 frtos és 1 darab 4000 frtos 1899. ápril 1-én esedékes általa el- fogadott váltót ad.						
	4	5	Váltótárca — Árúszámlának	104,000	—				
			— 26 —						
39			Küldök : 1. Singer & Sohnnak 8 drb egyenként 10,000 forintos Concordia gőzmalmi el- fogadványt, 2. ugyanannak 4000 drb aranyat, hogy ezt folyó hó 28-án adja el, a mai ár- folyam 5.50, 3. Erdélyi Károlynak 4000 frt névértékű magyar vasúti kötvényt 135 frtjával a szelvény kiegyenlítése céljából 1896. deczember 31-iki értékben. 4. Roth Miksának 1000 mm. repczét 13.25 frtjával						
	7		Folyószámla — Négy számlának	120,650					
		4	Váltótárca-számlának	80,000	—				
	16		Árfolyamos pénzek számlájának	22,000	—				
	6		Értékpapír-számlának	5,400	—				
	5		Árúszámlának	13,250	—				
			— 27 —						
40			Singer & Sohn értesít, hogy a felküldött 4000 darab aranyat holnapra 5.45 ár- folyamon adta el.						
	16	7	Árfolyamos pénzek számlája — Folyószámlának	200	—				
41			A magyar általános hitelbanknál a 201—10 számú összesen 10 darab pénztári jegyet beváltom.						
			Pénztár-számlája — Két számlának						
	22		Elhelyezések számlájának	—	—	10,000	—		
	8		Kamat-számlának	—	—	7	50		
			Átvitel	1.128,290	68	232,124	03	214,660	39

Folyó szám	A főkönyv lap, melyen a számla		1899-iki január havi	Hitel-ügyletek		K é s z p é n z			
	tartozik	követel				bevétel		kiadás	
				frt	kr	frt	kr	frt	kr
			Áthozat	1.128,290	68	232,124	03	214,660	39
			— 28 —						
42			Baranyai M. fizetés gyanánt küld általa saját rendeletére kiállított és Hosszu Alajos által elfogadott 1899. márczius 5-én Bécsben fizetendő váltót						
	4	7	Váltótárcza-számla — Folyószámlának ---	13,560	70				
			— 29 —						
43			Hosszu Alajos-féle Bécsben fizetendő váltót Singer & Sohn-ra Bécsbe forgatom						
	7	4	Folyószámla — Váltótárcza-számlának ---	13,560	70				
			— 30 —						
44			Erdélyi Károly kérésére és számlájára Wiener L.-nek Bécsben készpénz-küldemény						
	7		Folyószámla — Pénztár-számlának ---	—	—	—	—	5,000	—
45			Singer & Sohn-t a neki küldött magyar általános hitelbank-féle 226/27. sz. 2 drb pénztári utalványért megállapodásunk szerint ezek kiállításának napjáról megterhelem						
	7	22	Folyószámla — Elhelyezések számlájának ---	2,000	—				
46			Baranyai Károlynak küldök 211/25. számú 15 drb hitelbank-féle pénztári jegyet és folyó számláját megállapodásunkhoz képest az utalványok eddigi kamataival megterhelem						
	7		Folyószámla — Két számlának						
		22	Elhelyezések számlájának ---	15,000	—				
		24	Elhelyezések kamatszámájának ---	16	87				
47			Roth Miksa rendeletére és számlájára küldök 120 frttal Singer & Sohnnak 5000 frt n. é. 6 ⁰ / ₀ -os aranyértékű papirost						
	7		Folyószámla — Két számlának						
		6	Értékpapir-számlának ---	6,000	—				
		8	Kamatszámájának ---	24	16				
48			Singer & Sohnt a tőle 24-én vett 10,800 mm. búzáért fizetett fuvar egyezségileg megállapított részével megterhelem						
	7	25	Folyószámla — Üzleti költség-számlának ---	405	06				
49			Ivándy M.-t megterhelem a neki fizetés gyanánt elküldött és 1899. december 31-én lejárá Nagy János-féle elfogadványért:						
	7	4	Folyószámla — Váltó-tárczának ---	5,000	—				
50			Hó végével lezárom az üzleti, valamint háztartási költségről vezetett segéd-könyveket, melyeknek végösszege:						
			Átvitel	1.183,858	17	232,124	03	219,660	39

Folyó szám	A főkönyv lap, melyen a számla		1899-iki január havi	Hitel-ügyletek		K é s z p é n z			
	tartozik	követel				bevétel		kiadás	
				frt	kr	frt	kr	frt	kr
			Áthozat	1.173,858	17	232,124	03	219,660	39
			1. Fuvarra áruk után kiadtam ... 3640.59						
			2. Üzleti költségre... 2895.62						
			3. Háztartásra ... 907.87						
			Három számla — Pénztárnak						
5			Árúszámla ...	—	—	—	—	3,640	59
25			Üzleti költség ...	—	—	—	—	2,895	62
26			Háztartás-számla ...	—	—	—	—	907	87
			— 31 —						
51			Folyószámlák lezárásánál kamatot követelnek:						
			1. Singer & Sohn ... 930.55						
			2. Baranyai Károly ... 26.32						
			3. Ivándy M. ... 197.94						
			4. Roth M. ... 131.04						
			ellenben tartozik:						
			5. Erdélyi Károly ... 29.45						
8	7		Kamatszámlla — Folyószámlának ...	1,285	85				
52	7	8	Folyószámla — Kamatszámllának ...	29	45				
53			Raktárkönyvünk szerint kamatnyereségünk van						
8	5		Kamatszámlla — Árúszámlának ...	22	73				
			Összesen	1.185,196	20	232,124	03	227,104	47
			A bevételből levonva a kiadást: a pénztári maradvány tesz ...	—	—	—	—	5,019	56
			Együtt	1.185,196	20	232,124	03	232,124	03
54	27		Eredményszámla —						
			Kilencz számlának ... 35,164.88						
	6		Értékpapir-számlának ...	40	—				
	8		Kamat-számlának ...	1,302	12				
	14		Függő követelések számlájának...	6,000	—				
	15		Fölszerelések számlájának ...	650	—				
	16		Árfolyamos pénzek számlájának...	600	—				
	21		Biztosítási díj számlájának ...	1,870	60				
	25		Üzleti költség számlájának ...	3,367	08				
	26		Háztartás-számlájának ...	907	87				
	1		Előmérleg-számlának ...	20,427	21				
55	27		Négy számla — Eredményszámlának						
	2		Fekvőségek számlája ...	19,650	—				
	5		Árúszámla ...	9,447	14				
	17		Időközi nyereség- és veszteség-számla	5,935	—				
	24		Elhelyezések kamatszámllája ...	132	74				
				25,164	88				

Folyó szám	A főkönyv lap, melyen a számla		1899-iki január havi	Hitel- ügyletek		K é s z p é n z			
	tartozik	követel		frt	kr	bevétel		kiadás	
						frt	kr	frt	kr
56	28		Utómérleg-számla — Tizennégy számlának 241,576.21						
	2		Fekvőségek számlájának	6,000	—				
	3		Pénztár-számlának	5,019	56				
	4		Váltótárca-számlának	53,593	—				
	5		Áruszámlának	36,950	—				
	6		Értékpapír-számlának	3,420	—				
	8		Kamat-számlának	37	78				
	9		Nagy Jánosnál bekeb. követelés számlájának	10,000	—				
	14		Függő követelések számlájának	6,000	—				
	15		Fölszerelések számlának	1,000	—				
	19		Letéteményezett értékpapírok számlájának	5,000	—				
	21		Biztosítási díjak számlájának	440	—				
	22		Elhelyezések számlájának	103,000	—				
	23		Foglaló pénzek számlájának	11,000	—				
	24		Elhelyezések kamat számlának	115	87				
57	28		Nyolcz számla — Utómérleg-számlának						
	7		Folyószámla	58,623	50				
	8		Kamat-számla	319	20				
	10		Foncière számlája	2,310	60				
	11		Elfogadott váltók számlája	10,000	—				
	12		Utalványok számlája	3,561	—				
	20		Letétemények számlája	5,000	—				
	25		Üzleti költség-számla	876	52				
	1		Vagyon-számla	160,885	39				
				241,576	21				

Főkönyv.

Előmérleg-számla.

1.

Napló-tétel	Hó és nap	1899	frt	kr.	Napló-tétel	Hó és nap	1899	frt	kr.
2	I/1	Három szlnak teherért leltár szerint...	67,629	30	1	I/1	Nyolcz szltól értékért leltár szerint...	208,087	48
57	I/31	Utómérlegszámlának...	160,885	39	54	I/31	Eredmény számlától...	20,427	21
			228,514	69				228,514	69
					II/1	Uj előmérlegtől...	160,885	39	

2.

Fekvőségek számlája.

1	I/1	Vagyonnak lelt. szerint	6,000	—	21	I/14	Ingatlan k. számlától	100,000	—
11	I/6	Nagy J. b. elad. k. szlnak	80,350	—	56	I/31	Utómérleg számlától...	6,000	—
55	I/31	Eredmény számlának...	19,650	—				106,000	—
			106,000	—					
	II/1	Uj előmérlegnek...	6,000	—					

3.

Pénztár-számla.

1	I/1	Vagyon szlnak lelt. sz.	4,560	98	—	I/31	Havi kiadásokért...	227,104	47
	I/31	E havi bevételekért...	227,563	05	56	I/31	Utómérleg számlától...	5,019	56
			232,124	03				232,124	03
	II/1	Uj előmérlegnek...	5,019	56					

4.

Váltótárca-számla.

1	I/1	Vagyonnak leltár sznt	39,135	95	23	I/15	Pénztárszámlától...	18,000	—
3	I/2	Árú számlának...	29,593	—	24	I/16	Folyó számlától...	9,135	95
20	I/13	Függő köv. számlának	5,000	—	26	I/16	Függő köv. számlától	12,000	—
38	I/25	Árú számlának...	104,000	—	39	I/26	Folyó számlától...	80,000	—
42	I/28	Folyó számlának...	13,560	70	43	I/29	Folyó számlától...	13,560	70
					49	I/30	Folyó számlától...	5,000	—
					56	I/31	Utómérleg számlától...	53,593	—
			191,289	65				191,289	65
	II/1	Uj előmérlegnek...	53,593	—					

5.

Árú-számla.

1	I/1	Vagyonnak lelt. szerint	37,965	—	3	I/2	Váltótárczától...	29,593	—
13	I/8	Két számlának...	30,000	—	16	I/10	Pénztárszámlától...	26,875	—
36	I/24	Pénztárnak...	5,050	—	38	I/25	Váltótárczától...	104,000	—
37	I/24	Folyó számlának...	124,588	—	39	I/26	Folyó számlától...	13,250	—
50	I/30	Pénztárszámlának...	3,640	59	53	I/31	Kamatszámaltól...	22	73
55	I/31	Eredmény számlának...	9,447	14	56	I/31	Utómérleg számlától...	36,950	—
			210,690	73				210,690	73
	II/8	Uj előmérlegnek...	36,950	—					

6. Értékpapírok számlája.

1	I/1	Vagyonnak lelt. szerint	6,750	—	5	I/3	Pénztárszámlától...	4,720	—
20	I/13	Függő köv. számlának	5,400	—	10	I/5	Folyószámlától	2,010	—
25	I/16	Pénztárszámlának	9,440	—	39	I/26	Folyószámlától	5,400	—
					47	I/30	Folyószámlától	6,000	—
					56	I/31	Utómérlegszámlától	3,420	—
					54	I/31	Eredményzámlától	40	—
			21,590	—				21,590	—
	II/1	Uj előmérlegnek	3,420	—					

7. Folyószámla.

1	I/1	Vagyonnak lelt. szerint	10,505	55	4	I/2	Elfogadványok szlától	66,000	—
7	I/4	Pénztárszámlának	4,895	36	6	I/3	Pénztárszámlától	18,402	05
10	I/5	Értékpapírszámlának	2,010	—	12	I/7	Utalványszámlától	5,000	—
24	I/16	Váltótárczának	9,135	95	17	I/10	Pénztárszámlától	12,560	—
39	I/26	Négy számlának	120,650	—	28	I/17	Ingatlan köz. számlától	1,260	—
43	I/29	Váltótárczának	13,560	70	35	I/22	Foglalópénzek szlától	10,000	—
44	I/30	Pénztárnak	5,000	—	37	I/24	Áruszámlától	124,588	—
45	I/30	Elhelyezéseknek	2,000	—	40	I/27	Vert pénzek számlától	200	—
46	I/30	Kettőnek	15,016	87	42	I/28	Váltótárczától	13,560	70
47	I/30	Kettőnek	6,024	16	51	I/31	Kamatszámától	1,285	85
48	I/30	Üzleti költség	405	06					
49	I/30	Váltótárcza	5,000	—					
52	I/31	Kamatszámának	29	45					
57	I/31	Utómérlegszámlának	58,623	50					
			252,856	60				252,856	60
	II/1	Uj előmérlegtől						58,623	50

8. Kamatszámla.

1	I/1	Vagyonszáml. leltár sz.	3,170	—	2	I/1	Vagyonszlától lelt. sznt	69	30
20	I/13	Függő követel. számlájának	8	—	5	I/3	Pénztárszámlától	1	33
53	I/31	Áruszámlának	22	73	9	I/5	Pénztárszámlától	200	81
51	I/31	Folyószámlának	1,285	85	14	I/9	Nagy J. b. elad. k. szlától	3,133	33
57	I/31	Utómérlegszámlának	319	20	41	I/27	Pénztárszámlától	7	50
					47	I/30	Folyószámlától	24	16
					52	I/31	Folyószámlától	29	45
					54	I/31	Eredményzámlától	1,302	12
					56	I/31	Utómérlegszámlától	37	78
			4,805	78				4,805	78
	II/1	Uj előmérlegnek	37	78		II/1	Uj előmérlegtől	319	20

9. Nagy János bekebelezett követelések számlája.

1	I/1	Vagyonszlától lelt. sznt	100,000	—	14	I/9	Nagy J. b. elad. k. szlától	72,795	64
20	I/13	Függő köv. számlától	10,000	—	15	I/9	Függő köv. számlától	27,204	36
					56	I/31	Utómérlegszámlától	10,000	—
			110,000	—				110,000	—
	II/1	Uj előmérlegnek	10,000	—					

10. Foncière biztosító-társaság számlája.

29	I/18	Pénztárszámlának ...	1,560	—	2	I/1	Vagyonszlátóllelt.sznt	1,560	—
57	I/18	Utómérlegszámlának ..	2,310	60	30	I/19	Biztosítási díjszámlától	2,310	60
			8,870	60				3,870	60
					II/1	Uj előmérlegtől ...		2,310	60

11. Elfogadott váltók számlája.

4	I/2	Folyószámlának ...	66,000	—	2	I/1	Vagyonszámlától...	66,000	—
57	I/31	Utómérlegszámlának ..	10,000	—	13	I/8	Árúszámlától ...	10,000	—
			76,000	—				76,000	—
					II/1	Uj előmérlegtől ...		10,000	—

12. Utalvány-számla.

12	I/7	Folyószámla ...	5,000	—	8	I/4	Pénztárszámlától...	5,000	—
57	I/31	Utómérlegszámla ...	3,561	—	32	I/21	Ingatlan k. számlától	3,561	—
			8,561	—				8,561	—
					II/1	Uj előmérlegtől ...		3,561	—

13. Nagy János birtokeladási külön számlája.

14	I/9	Három számlának ...	80,350	—	10	I/6	Fekvőségek szlájától...	80,350	—
			80,350	—				80,350	—

14. Fügő követelések számlája.

15	I/9	Nagy J.-nál bek. köv. számlájának...	27,204	36	20	I/13	Hat számlától ...	27,204	36
26	I/16	Váltótárczának ...	12,000	—	56	I/31	Utómérlegszámlától ...	6,000	—
			39,204	36	54	I/31	Eredmény számlától ...	6,000	—
								39,204	36
	II/1	Uj előmérlegnek...	6,000	—					

15. Fölszerelések számlája.

18	I/11	Pénztárszámlának...	1,650	—	54	I/31	Utómérlegszámlának ..	650	—
			1,650	—	56	I/31	Eredmény számlától ...	1,000	—
								1,650	—
	II/1	Uj előmérlegnek...	1,000	—				1,650	—

16. Árfolyamos pénzek számlája.

19	I/11	Pénztárszámlának ...	22,400	—	39	I/26	Folyószámlától ...	22,000	—
40	I/27	Folyószámlának ...	200	—	54	I/31	Eredményszámlától ...	600	—
			22,200	—				22,600	—

17. Időközi nyereség- és veszteség-számla.

20	I/13	Függő követel. szlának	5,000	—	32	I/21	Ingatlan k. számlától.	10,935	—
55	I/31	Eredményszámlának ..	5,935	—				10,935	—
			10,955	—					

18. Közös ingatlanok számlája.

21	I/14	Fekvőségek számlának	100,000	—	27	I/16	Pénztárszámlától...	5,000	—
28	I/17	Folyószámlának ...	1,260	—	31	I/20	Pénztárszámlától...	125,000	—
32	I/21	Három számlának..	28,740	—				130,000	—
			130,000	—					

19. Letéteményezett értékpapír-számla.

22	I/14	Letétemény. szlájának	21,000	—	35	I/21	Letétemények szlájától	16,000	—
			21,000	—	56	I/31	Utómérlegszámlától ...	5,000	—
			21,000	—				21,000	—
	II/1	Uj előmérlegnek...	5,000	—					

20. Letéteményesek számlája.

33	I/21	Letét. értékp. szlának	16,000	—	22	I/14	Letétem. értékp. szlától	21,000	—
57	I/31	Utómérlegszámlának ..	5,000	—				21,000	—
			21,000	—				5,000	
					II/1	Uj előmérlegtől ...			

21. Biztosítási díj-számla.

30	I/19	Foncière számlájának	2,310	60	54	I/31	Eredményszámlától ...	1,870	60
			2,310	60	56	I/31	Utómérlegszámlától ...	440	—
								2,310	60
	II/1	Uj előmérlegnek ...	440	—					

22. Elhelyezések számlája.

34	I/21	Pénztárszámlának ...	130,000	—	41	I/27	Pénztárszámlától...	10,000	—
					45	I/30	Folyószámlától ...	2,000	—
					46	I/30	Folyószámlától ...	15,000	—
					56	I/31	Utómérlegszámlától ...	103,000	—
			130,000	—				130,000	—
		Uj előmérlegnek...	130,000	—					

23. Foglaló-pénzek számlája.

35	I/22	Két számlának ...	11,000	—	56	I/31	Utómérlegszámlától ...	11,000	—
			11,000	—				11,00	—
	II/1	Uj előmérlegnek ...	11,000	—					

24. Elhelyezések kamatszámhája.

55	I/31	Eredményszámlának ...	132	74	46	I/30	Folyószámlától ...	16	87
					56	I/31	Utómérlegszámlától ...	115	87
			132	74				132	74
	II/1	Uj előmérlegnek ...	115	87					

25. Üzleti költség-számla.

50	I/30	Pénztárszámlának ...	2,895	62	46	I/30	Folyószámlától ...	405	06
57	I/31	Utómérlegszámlának ...	876	52	56	I/31	Eredményszámlától ...	3,367	08
			3,772	14				3,772	14
						II/1	Uj előmérlegtől ...	876	52

26. Háztartás-számla.

50	I/30	Pénztárszámlának ...	907	87	54	I/31	Eredményszámlának ...	907	87
----	------	----------------------	-----	----	----	------	-----------------------	-----	----

27. Eredménymérleg.

54	I/31	Nyolcz számlánál ...	14,737	67	55	I/31	Négy számlától ...	35,164	88
54	I/31	Előmérlegnek ...	20,427	21					

28. Utómérleg.

56	I/31	Tizennégy számlának	241,576	21	57	I/31	Hét számlától ...	80,690	82
					57	I/31	Előmérlegtől ...	160,885	39

29. Uj előmérleg.

	II/1	Hét számlának teherért	80,690	82		II/1	Tizennégy szltl.értékért	241,576	21
--	------	------------------------	--------	----	--	------	--------------------------	---------	----

Az ügylet kelte	Az ügylet megnevezése	Összeg		A kamato- zási időszak		Kamat- szám	Az ügylet kelte	Az ügylet megnevezése	Összeg		A kamato- zási időszak		Kamat- szám
		frt	kr.	kez- dete	háy nap				frt	kr.	kez- dete	háy nap	
1899 jan. 16.	Abel M. elfogadványért	9,135	95	1899 jan. 20.	10	914	1899 jan. 1.	Egyenleg	5,322	14	1898 dec. 31.	30	1,597
" 30.	Nagy János	5,000	—	dec. 31.	330	16,500	" 16.	Fizetett adó	1,260	—	1899 jan. 15.	15	189
" 31	Kamatszám-egyenleg	—	—	—	—	14,252	" 24.	1000 mm. repce	13,000	—	febr. 4.	24	3,120
" 31.	Egyenleg az új számlára.	5,644	13	—	—	—	" 31.	Vörös szám egyenleg	—	—	—	—	13,380
		19,780	08	—	—	15,166	" 31.	Kamat 5 ⁰ / ₀	197	94	—	—	—
							febr. 1.	Egyenleg	19,780	08	—	—	15,166
									5,544	13	jan. 31.		

B a r a n y a i K á r o l y.

1899 jan. 30.	Hitelb. 211/25 sz. utalvált	15,000	—	1899 jan. 30.	—	—	1899 jan. 1.	Egyenlegért	15,344	28	1898 dec. 31.	30	4,603
" 30.	Fenti utalványok 9 napi kamatja 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	16	87	" 30.	—	—	" 10.	Készpénzküldeményért	12,560	—	1899 jan. 10.	20	2,512
" 31.	Vörös kamatsz. egyenlege	—	—	—	—	4,746	" 28.	Hosszu A. elfogadványért	13,560	70	1899 márc. 5	35	4,746
" 31.	Kamatszám-egyenleg	—	—	—	—	2,369	" 31.	4 ⁰ / ₀ kam. 2369 kam. sz. után	26	32	—	—	—
" 31.	Tőke-egy. az új számlára	26,474	43	—	—	—			41,491	30	—	—	7,115
		41,491	30	—	—	7,115	febr. 1.	Egyenleg	26,474	43	jan. 31.		

R ó t h M i k s a.

1899 jan. 1.	Egyenleg	2,880	49	1898 dec. 31.	30	864	1899 jan. 24.	1200 mm. árpáért	9,400	—	1899 jan. 24.	6	564
" 26.	1000 mm. repce	13,250	—	1899 ápr. 7.	67	8,877	" 31.	Vörös kamatsz. egyenlege	—	—	—	—	8,877
" 30.	Singernek küld. 5000 ft	6,000	—	jan. 30.	—	—	" 31.	5 ¹ / ₂ ⁰ / ₀ kam. 8577 kamat- szám után	131	04	—	—	—
" 30.	6 ⁰ / ₀ ar. járad.	24	56	" 30.	—	—	" 31.	Tőke-egyenleg az új szám- lára	12,623	61	—	—	—
" 31.	Fenti küld. után járó kamat	—	—	—	—	8,577			22,154	65	—	—	9,441
	Kamatszámok egyenlege	22,154	65	—	—	9,441							
febr. 1.	Egyenleg	12,623	61	jan. 31.									

JÖTT.

R A K T Á R - K Ö N Y V .

MENY.

Kelet	m é t e r m á z s a					Árak		É r t é k		Kama- tozás		Kamatszám	
	Buza	Rozs	Árpa	Tengeri	Repcze	frt	kr	frt	kr	kez- dete	napja		
1898 Dec.31	1,000	800	700	900	1000	—	—	37,965	—	1898 Dec.31	30	11,390	
1899 Jan. 8	2,000	—	—	—	—	10	—	20,000	—	1899 Jan. 7	23	4,600	
"	8	1,000	—	—	—	10	—	10,000	—	Apr. 7	67	6,700	
"	24	10,800	—	—	—	—	—	102,188	—	"	67	68,466	
"	24	500	—	—	—	10	—	5,050	—	Jan. 24	6	303	
"	24	—	—	1200	—	7	—	9,400	—	Apr. 7	67	6,298	
"	24	—	—	—	1000	13	—	13,000	—	Feb. 24	24	3,120	
"	30	—	—	—	—	—	—	3,640	59	Jan. 24	7	218	
"	30	—	—	—	—	—	—	—	—	Vör. ka.	—	72,614	
"	30	—	—	—	—	—	—	—	—	Egyenl.	—	1,364	
"	30	—	—	—	—	—	—	9,447	14	Nyeres.	—	—	
—	15,300	800	1900	900	2000	—	—	210,690	73	—	—	90,489	
1899 Febr. 1	2,500	—	1200	200	—	—	—	36,950	—	1899 Jan. 31	—	—	

Kelet	m é t e r m á z s a					Árak		É r t é k		Kama- tozás		Kamatszám	
	Buza	Rozs	Árpa	Tengeri	Repcze	frt	kr	frt	kr	kez- dete	napja		
1899 Jan. 2	800	—	—	—	—	10	—	—	—	1899			
"	2	—	800	—	—	7	16	29,593		Márc. 1		31	
"	2	—	—	700	—	5	95						
"	2	—	—	—	900	13	—	26,875		Jan. 10		20	
"	10	2,000	—	—	—	10	15						
"	10	—	—	700	—	7	50	104,000		Apr. 1		61	
"	10	—	—	—	100	13	20						
"	25	10,000	—	—	—	10	40	13,250		Jan. 26		4	
"	26	—	—	—	1000	13	25						
"	30	—	—	—	—	—	—	—		Vör ka.		—	
"	30	—	—	—	—	—	—						
"	30	2,500	—	—	—	10	50	26,250		Egyenl.		—	
"	30	—	1200	—	—	7	90						
"	30	—	—	200	—	6	10	1,220		"		—	
"	30	—	—	—	—	—	—						
—	15,300	800	1900	900	2000	—	—	210,690	73	—	—	90,489	

Próba (nyers) mérleg 1899. január 31-én.

Folyó szám	S z á m l a	Tartozik		Követel		Tartozik		Követel	
		frt	kr	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
1	Vagyonszámla	67,629	30	208,087	48	—	—	140,458	18
2	Fekvőségek számlája	86,350	—	100,000	—	—	—	13,650	—
3	Pénztár-számla	232,124	03	227,104	47	5,019	56	—	—
4	Váltótárcza-számla	191,289	65	137,696	65	53,593	—	—	—
5	Árúszámla	201,243	59	173,740	73	27,502	86	—	—
6	Értékpapir-számla	21,590	—	18,130	—	3,460	—	—	—
7	Folyószámla	194,233	10	252,856	60	—	—	58,623	50
8	Kamatszámla	4,486	58	3,465	88	1,020	70	—	—
9	Nagy Jánosnál bekeb. köv. számlája	110,000	—	100,000	—	10,000	—	—	—
10	Foncière bizt. társaság számlája	1,560	—	3,870	60	—	—	2,310	60
11	Elfogadványok számlja	66,000	—	76,000	—	—	—	10,000	—
12	Utalványok számlája	5,000	—	8,561	—	—	—	3,561	—
13	Nagy János birtok elad. k. számlája	80,350	—	80,350	—	—	—	—	—
14	Függő követel szám- lája	39,204	36	27,204	36	12,000	—	—	—
15	Fölszerelések számlája	1,650	—	—	—	1,650	—	—	—
16	Vert pénzek számlája	22,600	—	22,000	—	600	—	—	—
17	Nyereség-és veszteség- számla	5,000	—	10,935	—	—	—	5,935	—
18	Ingatlan közös számla	130,000	—	130,000	—	—	—	—	—
19	Letéteményezettérték- papir-számla	21,000	—	16,000	—	5,000	—	—	—
20	Letétemények számlja	16,000	—	21,000	—	—	—	5,000	—
21	Biztosítási díj-számla	2,310	60	—	—	2,310	60	—	—
22	Elhelyezések számlája	130,000	—	27,000	—	103,000	—	—	—
23	Foglaló pénzek számlja	11,000	—	—	—	11,000	—	—	—
24	Elhelyezések kamat számlája	—	—	16	87	—	—	16	87
25	Üzleti költség-számla	2,895	62	405	06	2,490	50	—	—
26	Háztartás-számla	907	87	—	—	907	87	—	—
Összesen		1.644,424	70	1.644,424	70	239,555	15	239,555	15

1899. évi január 31-ikén.

436

Gyűjtőkönyv az olasz rendszerben.

Előkönyvi folyó szám	Fő- könyvi lapja		Egyenként		Összesen	
			frt	kr.	frt	kr.
1	1	8 számla — Vagyonszámlának				
	2	Fekvőségek számlája	6,000	—		
	3	Pénztárszámla	4,560	98		
	4	Váltótárcza-számla	39,185	95		
	5	Árúszámla	37,965	—		
	6	Értékpapir-számla	6,750	—		
	7	Folyószámla	10,505	55		
	8	Kamatszámlla	3,170	—		
	9	Nagy Jánosnál bekebelezett kö- veteléseim számlája	100,000	—	208,087	48
2	1	Vagyonszámla — 3 számlának				
	10	Foncière bizt. társ. számlájának	1,560	—		
	8	Kamatszámllának	69	30		
	11	Elfogadott váltók számlájának	66,000	—	67,629	30
	3	Pénztárszámla — 10 számlának				
5	6	Értékpapir-számlának	4,720	—		
5 9	8	Kamatszámllának	202	14		
6 17	7	Folyószámllának	30,962	05		
8	12	Utalványszámllának	5,000	—		
16	5	Árúszámllának	26,875	—		
20	14	Függő követelések számlájának	1,796	36		
23	4	Váltótárcza számlának	18,000	—		
27 31	18	Ingatlan közös számlának	130,000	—		
41	23	Elhelyezések számlájának	10,000	—		
41	8	Elhelyezések kamatszámllájának	7	50	227,563	05
	3	12 számla — Pénztárszámlának				
7 44	7	Folyószámla	9,895	36		
13 36 50	5	Árúszámla	28,690	59		
14	13	Nagy János birtokeladási szlája	4,421	03		
18	15	Felszerelések számlája	1,650	—		
19	16	Vertpénzek számlája	22,400	—		
25	6	Értékpapir	9,440	—		
29	10	Foncière pesti bizt. int. szlája	1,560	—		
32	18	Ingatlan közös számlája	14,244	—		
34	24	Elhelyezések számlája	130,000	—		
35	23	Foglaló-pénzek számlája	1,000	—		
50	25	Üzleti költség	2,895	62		
50	26	Háztartás számlája	907	87	227,104	47
3 38	45	Váltótárcza-számla — Árúszámllá- nak	133,593	—	133,593	—
	7	8 számla — Folyószámllának				
4	11	Elfogadványok számlája	66,000	—		
12	12	Utalványok számlája	5,000	—		
28	18	Ingatlan közös számlája	1,260	—		
35	23	Foglaló-pénzek számlája	10,000	—		
37	5	Árúszámla	124,588	—		
39	16	Vertpénzek számlája	200	—		
42	4	Váltótárcza-számla	13,560	70		
51	8	Kamatszámlla	1,285	85	221,894	55
		Átvitel	—	—	1.085,871	85

Előkönyvi folyó szám	Fő- könyvi lapja		Egyenként		Összesen	
			frt	kr.	frt	kr.
		Áthozat	—	—	1.085,871	85
	7	Folyószámla — 8 számlának				
10 39 47	6	Értékpapir-számlának	13,410	—		
24 39 43 49	4	Váltótárca-számlának	107,696	65		
39	17	Vertpénzek-számlának	22,000	—		
39	5	Árúszámlának	13,250	—		
45 46	22	Elhelyezések számlának	17,000	—		
46	24	Elhelyezések kamatszámlának	16	87		
47 52	8	Kamatszámlának	53	61		
48	25	Üzleti költség-számlának	405	06	173,832	19
11	2—13	Fekvőségek számla — Nagy János birtokeladási számlának	80,350	—	80,350	—
13	5—11	Árúszámla — Elfogadvány-szám- lának	10,000	—	10,000	—
		Nagy János birtokeladási szám- lája 2 számlának				
14	8	Kamatszámlának	3,133	33		
14	9	Nagy Jánosnál bekebelezett kö- veteléseim számlának	72,795	64	75,928	97
	14	Függő követelések számlája 2 számlának				
15	9	Nagy Jánosnál bekebelezett kö- veteléseim számlának	27,204	36		
26	4	Váltótárca-számlának	12,000	—	39,204	36
	14	5 számla — Függő követelések számlának				
20	6	Értékpapir-számla	5,400	—		
20	8	Kamatszámla	8	—		
20	4	Váltótárca-számla	5,000	—		
20	9	Nagy Jánosnál bekebelezett kö- veteléseim számlája	10,000	—		
20	17	Időközi nyereség- és veszteség- számlája	5,000	—	25,408	—
	18	Ingatlan közös számla — 3 szám- lának				
21	2	Fekvőségek számlának	100,000	—		
32	17	Időközi nyereség- és veszteség- számlának	10,935	—		
32	12	Utalvány-számlának	3,561	—	114,496	—
22	19—20	Letéteményezett értékpap. száml. Letétemények számlának	21,000	—	21,000	—
30	21—10	Biztosítási díjszáml. — Foncière p. b. intézet számlának	2,310	60	2,310	60
33	20—19	Letétemények számlája — Letéte- ményezett értékpapírok száml.	16,000	—	16,000	—
53	8—5	Kamatszámla — Árúszámlának ...	22	73	22	73
		Összesen	—	—	1.644,424	70

SINGER & SOHN.

Az ügylet kelte	Az ügylet meg- nevezése	Összeg		A nem kama- tozási időszak		Kamat- szám	Az ügylet kelte	Az ügylet meg- nevezése	Összeg		A nem kama- tozási időszak		Kamat- szám
		frt	kr	vége	hány nap				frt	kr	vége	hány nap	
1899 jan. 1	Egyenleg --- --- ---	17,491	48	1898 decz. 31	—	—	1899 jan. 2	Beváltott elfogadvány	66,000	—	1899 jan. 2	2	1,320
26	Concordia elfogadv.---	80,000	—	1899 ápril. 1	91	72,800	" 7	Senkynek kifizetett					
26	4000 darab arany ---	22,000	—	jan. 28	28	6,160	"	utalvány --- --- ---	5,000	—	jan. 5	5	250
29	Hosszú A. elfogadv.	13,560	70	márcz. 5	65	8,815	" 22	Bognárnak kiadott					
30	Hitelbank ²²⁶ / ₂₂₇ számú						"	foglaló --- --- ---	10,000	—	jan. 21	21	2,100
	pénztári utalványa---	2,000	—	jan. 21	21	420	" 24	10,800 mm. búza---	102,188	—	jan. 24	24	24,525
30	Számlájára eső fuvarbér	405	06	jan. 30	30	122	" 27	4000 darab arany ár-					
		135,457	24				"	különbözete --- --- ---	200	—	jan. 28	28	56
31	47,930 frt 76 kr. után 30						" 31	Kamatszám-egyenleg--	183,388	—	—	—	74,445
	napi kamatkiegyen-						" 31	4 ¹ / ₂ % kamat 74,445					
	lítés --- --- ---	—	—	—	—	14,379	"	kamat szám után ---	930	56	—	—	—
31	Egyenleg új számlára	48,861	32	jan. 31	—	—							
		184,318	56	—	—	102,696			184,318	56	—	—	102,696
							1899 febr. 1	Egyenleg --- --- ---	48,861	32	1899 jan. 31		

SINGER & SOHN.

Tartozik vagy Követel	frt	kr.	K a m a t o z á s a	Nap	K a m a t s z á m	
					Tartozik	Követel
T	17,491	48	1898. XII/31-től 1899. I/2-ig	2	350	—
K —	66,000	—				
K	48,508	52	1899. I/2-től 1899. I/5-ig	3	—	1,455
K +	5,000	—				
K	53,508	52	1899. I/5-től 1899. I/21-ig	16	—	8,561
K +	10,000	—				
K	63,508	52	1899. I/21-től 1899. I/21-ig	—	—	—
T —	2,000	—				
K	61,508	52	1899. I/21-től 1899. I/24-ig	3	—	1,845
K +	102,188	—				
K	163,696	52	1899. I/24-től 1899. I/28-ig	4	—	6,548
T —	22,000	—				
K	141,606	52	1899. I/28-től 1899. I/28-ig	—	—	—
K +	200	—				
K	141,496	52	1899. I/28-től 1899. I/30-ig	2	—	2,838
T —	405	06				
K	141,491	46	1899. I/30-tól 1899. III/5-ig	35	—	49,522
T —	13,560	70				
K	127,930	76	1899. III/5-től 1899. IV/1-ig	36	—	33,362
T —	80,000	—				
K	47,930	76	1899. IV/1-től 1899. I/30-ig	61	29,237	—
			Kamatszám-egyenleg :		74,444	—
K +	930	55	4 ¹ / ₂ 0/0-os kamat 74,444 kamat-			
K	48,861	31	szám után --- --- --- --- ---	—	104,031	104,031

146. §. A kettős rendszerű állami főkönyv, a rovat és az utalványozási könyv.

(1—3, tényezők, termelő, ellentétes, egy irány, második, tévedés, kényszerhelyzet, elnevezések, külön számlák, előmérleg, átfutók, részletesen: utalványozás és teljesítés, teljesítés és utalványozás, sommásan: teljesítés és utalványozás, utalványozás és teljesítés, párhuzamosan és keresztben, alakzat, adatok, pénztárkönyv, kincstári rendszer, különbség, beruházás, utalványozás, évnegyedi hitelnilyvántartás.)

Már a 135. §-ban felsoroltuk az állami számvevőszék által vezetett könyveket.

1. Az elmondottak után rendszerénél fogva kiváló figyelmünket igényli az u. n. *kettős rendszerű állami főkönyv*. Ismerve most már

a kettős könyvvitelt, nem szükség tovább bizonyítanunk, hogy az állam főkönyvének kettős rendszer szerint való vezetésére az államgazdaság természeténél fogva tényezőket nem szolgáltat; mert a termelő gazdasági ágakat kivéve, az államgazdasági események létrejöttének legtöbb esetben, közvetlen oka és eredménye nem a szolgáltatás és ellenszolgáltatás, hanem a jog, a törvény, a rendelet. Ezek az egyes gazdasági esetekre vonatkozólag, az utalványozásban megállapíttatván, a teljesítésben illetőleg lerovásban végrehajtatnak. A jog és teljesítés tehát nem ellentétes, hanem ugyanazon egy irányú mennyiségnek adnak kifejezést, s így a tartozással és követeléssel semmi szín alatt nem azonosíthatók. Más szóval: ezeknél hiányzik a második följegyzésre alkalmas és szükséges ellenszolgáltatás, mert rendszerint csak mint szolgáltatások jönnek létre.

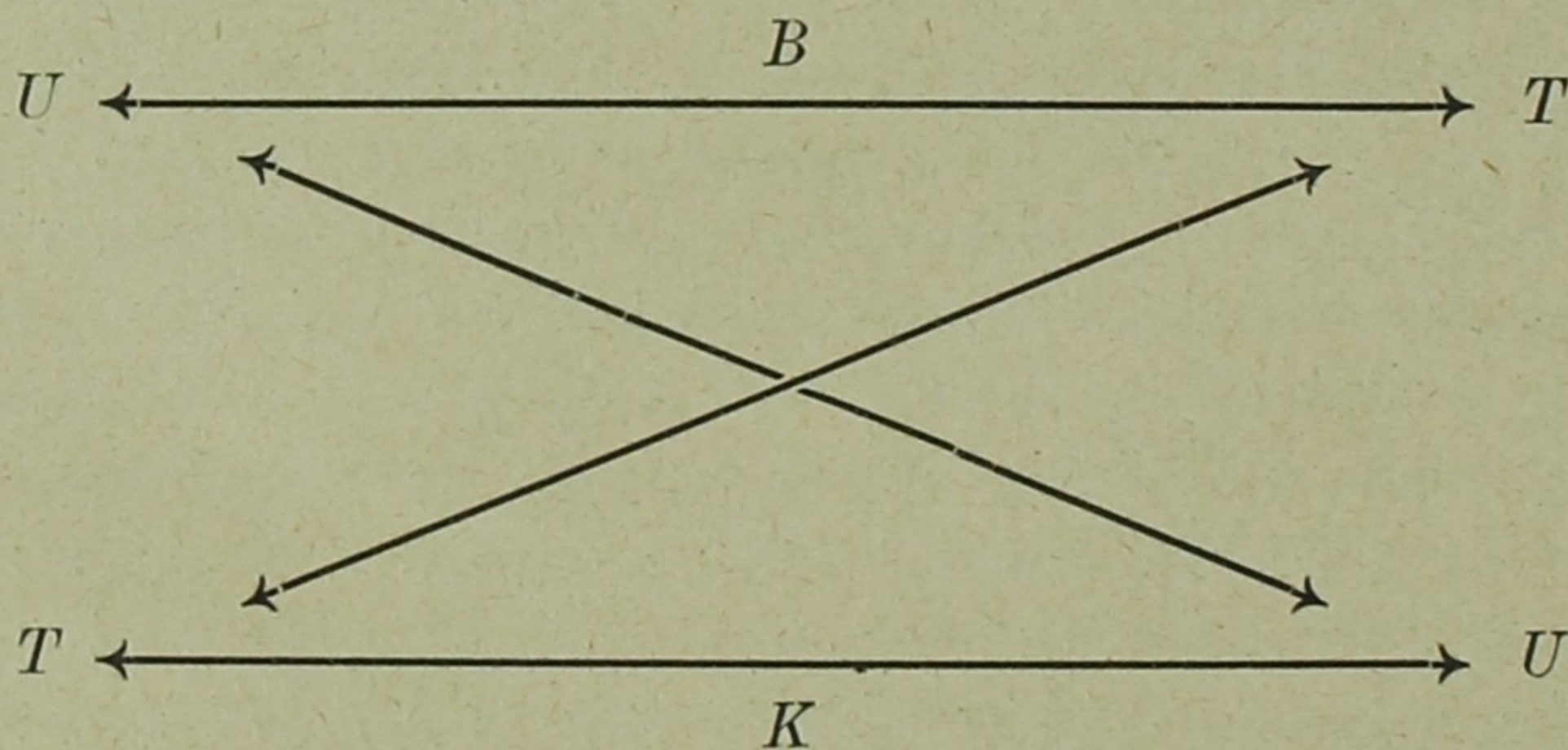
Az állam főkönyvének tehát a kettős rendszer szerint való vezettetése, törvényhozásunk részéről határozottan tévedés, melynek az állami számvevőszék kényszerhelyzetében egész jóakarattal úgy iparkodik eleget tenni, hogy kettős rendszerű elnevezések alatt vezeti egyszeres, vagyis: kincstári rendszerben az állam főkönyvét. Így: a kincstári felfogásnak megfelelőleg és a kettős rendszer alapelvével teljes ellentétben, *külön* főkönyvet vezet (mert a dolog természeténél fogva: kénytelen vezetni) a bevételek és külön a kiadások számára. Ezek a költségvetés rendes czímeinek és átmeneti, valamint beruházási (rendkívüli) fejezeteinek megfelelő számlákkal bírnak, mely számlák azután az egész állami háztartás eredményét felölelő, kezdő és végző általános számlákkal záródnak.

Az állami főkönyv *előmérlege* a mult évről maradt cselekvő és szenvedő vagyonért követel, illetőleg tartozik, a költségvetés egyes czimeit és fejezeteit képviselő részletszámláknak, megjegyezvén, hogy az egyes tárczák keretén belől átfutó tételek miatt, fordulhat elő a bevételi számlákon is szenvedő, s a kiadásiakon is cselekvő hátralék. A *bevételi* számlák tartozási oldalán, a kezdeti cselekvő vagyon után a folyó utalványozás és a követel oldalon, a kezdeti szenvedő vagyon után a teljesítés van könyvelve. A *kiadási* számlák tartozási oldalán, a kezdeti cselekvő vagyon után a teljesítés és a követel oldalon, a kezdeti szenvedő vagyon után az utalványozás van könyvelve. A bevételi számlák folyó tartozásáért, vagyis: az utalványozásért, az eredmény-mérleget képviselő *jövedelmi* mérleg sommásan követel és a folyó követelésért, vagyis: a teljesítésért, a pénz-

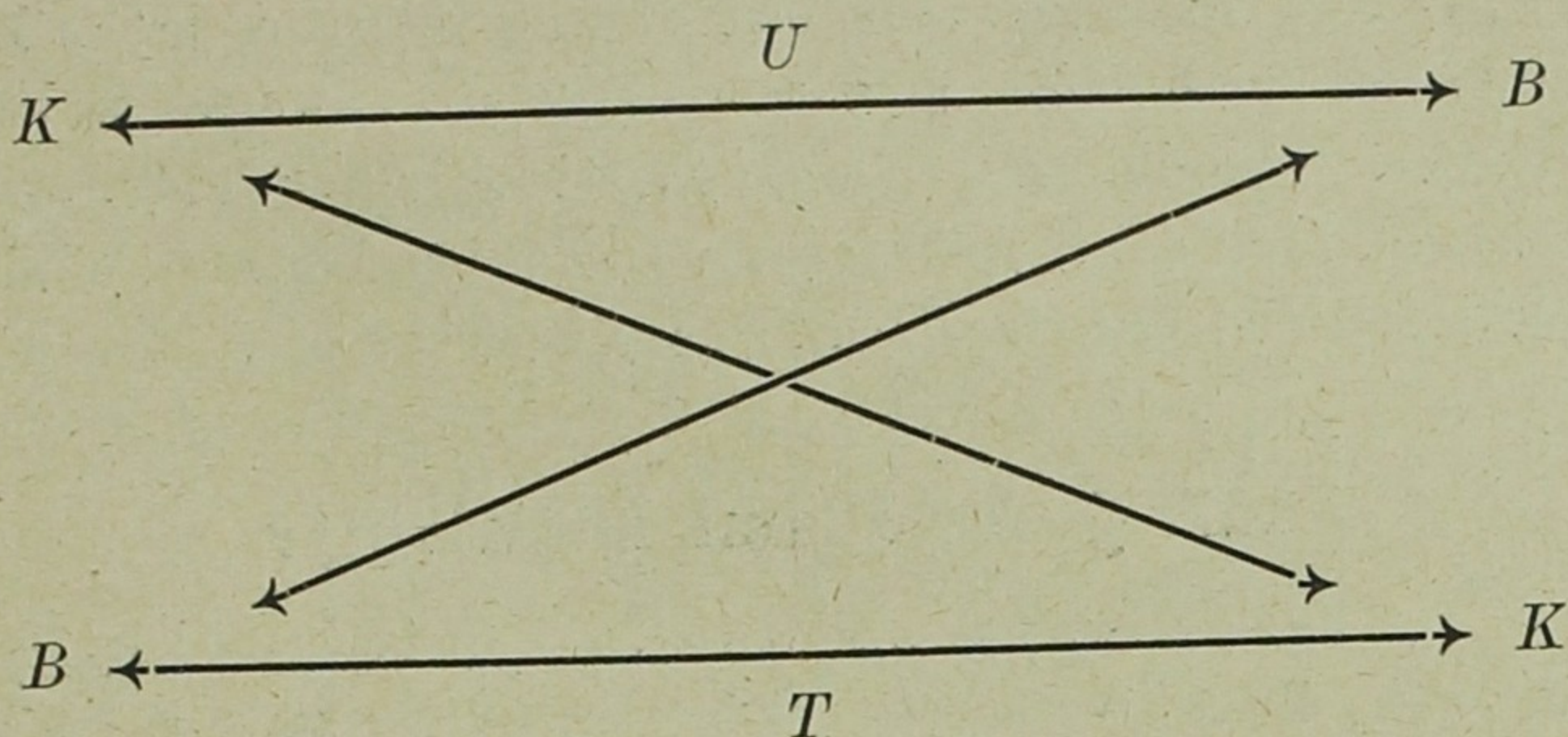
tári mérleg sommásan tartozik. A kiadási számlák folyó tartozásáért, vagyis: a teljesítésért, a *pénztári mérleg* sommásan követel és ugyan-ama számlák követeléséért, vagyis: az utalványozásért, a jövedelmi mérleg sommásan tartozik. Valamennyi számla végül a kettős könyvitel ismertetésénél előadott módon az *utó-* illetőleg az *előmérleg* számlával záródik.

Ezek szerint az állami kettős főkönyvben, a bevételekért és a kiadásokért, nem mint a kettős rendszer természete ezt parancsolja: az ellentétes másik gazdasági ág tartozik illetőleg követel. Nem: mert ilyen másik, második ág az államgazdaságban, (ismételjük: kivéve a termelő gazdasági ágakat) nincs; hogy azonban a kettős rendszernek alakilag elég legyen téve: a részletes számlákkal két sommás számlát, a jövedelmi és a pénztári mérleget állították szemben. Pedig ezek közül természeténél fogva egyik sem ellentétje a részleges számláknak. Sőt mindkettő azonos e számlákkal; mert a jövedelminek nevezett nem más, mint sommás előírási, a pénztárinak nevezett pedig nem más, mint sommás lerovási számla.

Egyébiránt az állami (ügynevezett) kettős főkönyv könyvelési rendszere röviden úgy fejezhető ki, hogy a részlétszámlákon a bevétel és kiadás párhuzamosan, az utalványozás és a teljesítés keresztben; a sommás számlákon pedig a bevétel és kiadás keresztben s az utalványozás és teljesítés párhuzamosan van könyvelve, úgy hogy ellentétes mennyiségek szembeállítása legfeljebb a sommás számláknál állapítható meg. Ha a bevételt *B*-vel, a kiadást *K*-val, az utalványozást *U*-val, a teljesítést *T*-vel jelöljük: akkor a kettős rendszerű állami főkönyvnek ezt a párhuzamosan és keresztben való vezetését következő alakzattal lehetne kifejezni és pedig: a *rész-*
leges számláknál

A sommás számláknál:

Ez az állami főkönyv a bevételi utalványozást a tárczazárószámadásokból s a kiadásiakat az utalványozási jegyzékekből havi summákban meríti. A teljesítési adatokat ellenben első fél évre a kezelési kimutatásokból, másodikra a tárczazárószámadatokból nyeri. Ezeket az adatokat azonban előbb egy *pénztárkönyvbe* (144. §.) gyűjtik oly célból, hogy (mint kettős könyvelési példánkban a napló pénztári hasábjának összegeit summásan könyveltük: úgy ebben az állami főkönyvben is) a pénztári eredményt ebből a gyűjtőkönyvből félévenként summásan könyveljék. A pénztárkönyvet is a költségvetési törvény berendezésének megfelelő részletezéssel vezetik, s mert lerovási, vagyis: teljesítési, tehát csak naplószerű adatokat tartalmaz: még (helytelenül) *főnaplónak* is szokták mondatni.

2. A *rovatkönyv* nem egyéb, mint az államfőkönyvnek a költségvetési törvény rovatai (ezért neveztetik *rovatkönyvnek*) szerint való részletezése leplezetlen kincstári rendszerben foglalva. Legfeljebb azt lehetne különbségül tekinteni, hogy míg a rovatkönyvben az állami bevételek és kiadások törvényes származásuknak és céljuknak megfelelő összegekben rovatonként részletezve fordulnak elő: addig a másik államfőkönyvben a bevételek így, de a kiadások már fölhasználásukhoz képest is úgy fordulnak elő, hogy külön összegben látható, a mi ezekből leltári tárgyakra fordítva, mint beruházás tovább is az állam tulajdonába maradt, s újból külön összegben, a melyek a közigazgatás céljaira teljesen elhasználtattak. A rovatkönyv is előírási adatait, még pedig: a bevételieket a tárczazárószámadásból, a kiadásiakat pedig az utalványozási jegyzékekből havi summákban meríti.

3. Az *utalványozási* könyv a havi utalványozási és megszüntetési jegyzékek részletes felölelésére szolgál és e jegyzékek berendezésének megfelelőleg: a költségvetési törvény szerint való részletezéssel vezetik. Az utalványozási főkönyv még az állami számvevőszék által évnegyedenként a 135. §-ban említett, s minisztertanácsal közlendő hitelnyilvántartás elkészítésére is szolgál.

147. §. Az állami leltárkönyv.

(§§. leltár, §§. raktár, azonos, adatok, tárczaleltár, szakleltár, mintázat, 1—10., *a—d*, kiigazítás, átadás, okmányok, gyarapodás, ár, fogyatkozás, eladás, selejtezés, kár, tatarozás, kopás, kivétel, felosztás, haladás, új, apadási kimutatás.)

Azokhoz, a mit a 22. és 66. §-ban a leltárról és 100., 116., 123., 130. és 134. §-ban a raktári számtartásról elmondottunk, még azt tesszük, hogy a 135. §-ban említett leltárkönyv berendezése és tartalma azonos a 22. §-ban ismertetett állami leltár berendezésével és tartalmával. Adatait a készpénzre, értékpapírokra, állami követelésekre és adósságokra, valamint a cselekvő és szenvedő hátralékokra nézve, a már tárgyalt idő- és czímszerinti (napló és könyv) számadásokból veszi, illetőleg újítja meg. Ellenben az ingatlanokra, természetenyekre, anyagokra, szerekre és eszközökre vonatkozó adatait, a tárczazárószámadásokkal egyidejűleg, a különböző számtartóságoktól beérkező tárczaleltárakból meríti. Ezek újból a saját, valamint az alárendelt hatóságok és hivatalok által helyi, kerületi, fő, segéd stb. néven vezetett különféle szakleltárakon alapulnak s a 445. lapon látható hasábzattal birnak. E szerint a leltárak, s így a leltárkönyv is a 66. §-ban közölt minden csoportban kimutatja az 1. és 2. tételszám és tárgyhasáb után; 3. a vagyonnak mult évi végső értékét, 4. és 5. ennek idei helyesbitését, 6. és 7. idei gyarapodását avagy 8. fogyatkozását és 9. mindezek folytán a vagyonnak a számadási év végén mutatkozó értékét; 10. az észrevételeket.

a) Téves adatok kiigazításánál és oly esetekben, a midőn a vagyont képező tárgyak részben vagy egészben, egyik hatóságtól vagy hivataltól a másiknak adatnak át: a mult év végével kimutatott tárgyak és értékük. a kimutatás második hasábjának alkalmazásával, szaporodásba vagy apadásba irandó. Az „észrevételek” hasábjában meg kell jegyezni, hogy mennyiben képezi az téves kimutatás helyesbitését, s mennyiben valamely más, tüzetesen megjelölendő kezelési ágtól, czímtől történt átvezetését. Az utóbbi eset-

Számadási ág:

Leltári kimutatás az ingatlan és ingó államvagyon értékéről az 1898-ik évre.

1	2	3		4		5		6		7		8		9		10
	Tárgy	Érték 1897 végével		Helyesbítés folytán szaporodás v. apadás		Helyesbi- tett 1897-iki érték		1898-iki gyarapodás (brutto)		Az 5+6		1898-iki fogyatkozás (brutto)		Érték 1898 végével		
		frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	
	Ingatlanok ---	10,472	—	—	—	10,472	—	15,000	—	—	—	—	—	15,472	—	1) II. Beruházások I. fej. 2. cím alatt kimutatott 10,000 frtnyi előírási összegben befoglaltatik.
	Ingók:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	a) Termesztermények	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3) A mult évben kimutatott --- -- -- 3,580 fit — kr. érték téves kimuta- tás helyesbítése foly- tán 20 frttal, továbbá a címhez átadott ingóságok értéke fe- jében 10 frttal, együttvéve apadt --- 30 frt — krral
	b) Üzemi anyagok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	c) Leltári szerek és eszközök ---	3,580	—	2) 20	—	3,600	—	3) 70	—	—	—	4) 246 50	—	3,423 50	—	Ellenben a címtől átvett ingóságok ér- téke fejében --- -- -- 50 frt — krral
	d) Állami követelé- sek és tartozások, adósságok ---	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	szaporodott; együtt 3,660 frt — kr.
	e) Cselekvő és szen- vedő hátralékok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3) A rend. kiad. XVI. fej. 3. cím valódi kiadások 7. téttele alatt „irodai költségek“ rovata- ban kimutatott 3000 frtban befoglaltatik.
	Együtt a—c)	3,580	—	—	—	3,600	—	70	—	—	—	246 50	—	3,423 50	—	4) Az elárúsított ingóságok értéke -- a fennmaradt 3530 frt kezdőleges érték után elhasználási 5% együtt -- -- 246 frt 50 kr.
																70 frt — kr.
																176 frt 50 kr.
																246 frt 50 kr.

Magyar királyi ----- számtartóság.

Budapest, 1899. május 1.

ben az erre vonatkozó okmányokat csatolni kell. *b)* Minden kiadás, mely ingó vagy ingatlan vagyron megszerzésére fordíttatik, vagyoncserét képez, s ezért az erre utalványozott összeget, mint a vagyronak a beszerzett tárggyal és ennek vásári árával való *gyarapodását* kell a leltárban kimutatni. Az észrevételi hasábban megérintendő, hogy mely költségvetési elszámolásban foglaltatik a beszerzési ár. *c)* A leltári kimutatásban felvett vagyont *fogyatkozás* érheti vagy eladás, vagy elhasználás folytán bekövetkező kiselejtezés avagy elemi csapás által. Az első esetben az eladási ár elszámolására, a másodikban a selejtezési rendeletre avagy mindkettőre kell hivatkozni. Az elemi károkat pedig részletesen kell ismertetni. *d)* Az értéket a tatarozási költségek, vagy kopás czímén sem nagyobbra sem kisebbre tenni nem szabad. Utóbbi tekintetben kivételek az olyan gazdasági ágak, melyeknek tiszta jövedelme részben vagy egészben felosztásra kerül. Ezeknél az akár műszaki használás, akár új beszerzés folytán egészen vagy részben használaton kívül helyezett tárgyakat és ezek értékét törülni, s külön leltár-apadási kimutatásba részletezni és indokolni kell.

148. §. Az állami számvevőszék más könyvei.

(1—3, *a*)—*c*), szerződések, történet, kezelés, *aa*)—*dd*), megvizsgálás, *α*)—*δ*), fémváltópénz, pénzverő, nyugdíjtablázat, saját.)

Az állami számvevőszéknek 135. §-ban felsorolt hét könyve közül a 146—47. §-ban a négy elsőt tárgyaltuk. Most még a más hármat kell megismernünk.

1. Az *államadósságok* nyilvántartására szolgáló könyvhöz az állami számvevőszék a pénzügyminisztertől szerzi meg az adatokat. Ez a miniszter közli vele: *a)* az államadósságokra vonatkozó szerződések és megállapított eljárási szabályokat; *b)* az egyes hitelműveletek létrejöttének kezdettől végig való oly történelmi leírását, mely az illető hitelművelet minden jelentékeny mozzanatát az odavágó ügyiratokra való hivatkozással tartalmazza. Ehhez a leíráshoz, a törlesztési vagy kisorsolási tervek hiteles másolatának és a kibocsátott hitelpapírok mintáinak (fehérleg, üres lap) mellékelve kell lenniök. *c)* Azokat a kimutatásokat, melyek az állami hitelpapíroknak kezeléséről, még pedig ezeknek: *aa)* kinyomatott mennyiségéről, de *bb)* a közönség kezébe még ki nem bocsátott készletéről, *cc)* törlesztésük czéljából időnkint megejtett sorsolásaik eredményéről,

dd) forgalomból való bevonásukról szóló adatokat tartalmazzák. Eme közlemények alapján a számvevőszék megvizsgálja: α) hogy a kibocsátás a törvény által megengedett módon és összegben történt-e? s a törvényben esetleg megállapított pénzösszeg a kibocsátott hitelpapírokért befolyt-e? β) hogy a törlesztés a megállapított sorsolási stb. terv szerint eszközöltetik-e? γ) hogy a kötvénykészletben az át-, össze- és szétírás folytán létrejövő változások fedezik-e egymást? δ) hogy az államadóssági fő- és segédkönyveket az illető tárcza-számvevőség pontosan vezeti-e?

Az állami számvevőszék feladatai közé tartozik az időnként vert és forgalomba bocsátott *fém-váltópénz* mennyiségét ellenőrizni: hogy eme pénznemek kiveretésénél megtartattak-e a törvényes intézkedések? s hogy a vert fém-váltópénz összege nem haladja-e meg a törvény által meghatározott összeget? Az erre szükséges adatokat az állami számvevőszék a pénzügyminiszter nevében a körmöczbányai pénzverde által évnegyedenként szolgáltatott — a hivatalos lapban is közzétett — kimutatásokból veszi, s fémváltópénz nyilvántartási könyvében tartja rendszeresen nyilván. Az egészről pedig évenként zárszámadási jelentésében nyilatkozik a törvényhozás előtt.

2. Mint a 132. §-ban már említve volt, a nyugalmi ellátásokra vonatkozó utalványozási jegyzékeknek, minden tételéhez a nyugdíj-ellátási táblázat hiteles másolata melléklendő. E táblázatnak mindazokat az adatokat magában kell foglalnia, melyek a nyugalmi ellátás kiszabott összegét indokolják. A számvevőszék az összes állami nyugellátásban részesülőkről vezetett *nyugdíj-könyvében*, ezeket az adatokat és összegeket tartja nyilván. Felvilágosítást kér tehát minden esetben az illető minisztertől, midőn bármely czímen a szabályszerűnél magasabb nyugalmi összeg szabott ki. Ugyanezeket az eseteket a nyert felvilágosításokkal együtt zárszámadási jelentésében évenként a törvényhozás elé terjeszti.

3. Végül az állami számvevőszék *saját tárczájáról* fő- és számfejtő könyvet vezet, úgy mint bármely más utalványozó hatóság. Erről azonban a maga helyén: a különös részben fogunk szólni, itt még csak azt jegyezvén meg, hogy az állami számvevőszék saját háztartásáról közvetlenül a törvényhozásnak számol.

149. §. Az állami zárószámadás összeállítása és berendezése.

(Saját, felelősség, ellenőrzés, főelv, kimutatások, főrészek, 1—4, sommásan, fejezetenként, bödzsethitel és utalványozás, valódi, átfutó, függő, kijátszás, §§, anyag és pénzsámadás, a)—c), utalványozás, nyereség és veszteség, lerovás, pénzmaradványok, vagyonmérleg, leltár, gyarapodás, fogyatkozás, jövedelmi mérleg, kevesebb-több, helyes elnevezés.)

Az állam háztartásáról évenként a törvényhozás elé terjesztendő zárószámadásból, az állami számvevőszék a saját maga háztartásáról szóló kis részt, az általa vezetett könyvek egyikéből, t. i. saját tárczakönyvéből szerkeszti. Az állami zárószámadásnak többi részeit pedig, az utalványozó hatóságok tárcza-zárószámadásaiból és ezek mellékleteiből meríti; mert ezeket a számtartóságok hatóságaik helyett csak szerkesztik, de *tartalmukért a felelősség a számadó hatóságokat illeti*. Ennek jeléül ezek a tárcza-zárószámadásokat *alá is írják*. A számvevőszék az általa vezetett *állami fő-, és ama más könyveket*, melyekben a számadási év folytán az utalványozási jegyzékekből és kezelési kimutatásokból gyűjtött adatokat nyilvántartja: csak a tárcza zárószámadások adatai helyességének *ellenőrzésére* használja.

Az állami zárószámadás berendezésének legfőbb elve, hogy minden részében lehetőleg a *bödzsettörvény berendezéséhez simuljon*. Különben pedig három sommás kimutatás előrebecsátása után négy főrésztre oszlik. 1. Összehasonlítása a *költségvetési törvényben engedélyezett kiadási és bevételi hitelnek*, az *utalványozott kiadásokkal és bevételekkel*. 2. Az átfutó kezelés. 3. Az *állami leltár*. 4. *Mérlegek*. Az előrebecsátott három sommás kimutatás elseje a fölött nyújt áttekintést, hogy a bödzsettörvény rendes, átmeneti és beruházási részében, valamint az időközi hitelekben *sommásan* úgy bevételekre, mint kiadásra mi lett a) *engedélyezve*, s hogy erre megnyit b) *utalványoztak* és c) *róvtak* le. A második kimutatásban már *részletesebben*, vagyis: költségvetési *fejezetenként* vannak összehasonlítva a törvényhozás által: a) *engedélyezett összegekkel*; b) az *utalványozás* és c) a kettő közti különbség. A harmadik kimutatásban ugyan így van összehasonlítva a *teljesítés*.

1. A zárószámadásnak első főrészében maga a *bödzsettörvény, berendezésének egymásutánja szerint* (vagyis: a rendes, átmeneti és beruházási kiadások, s a rendes és átmeneti bevételek illetőleg

engedélyezett *bödzsethitelek* fejezetek, czímek és rovatok szerint felsorolva) hasonlították össze összegről összegre, az *utalványozott* összegekkel. Ezután összegről összegre a *teljesítés*, vagyis: lerovás is fel van sorolva, de csak a bödzsethitelt és az utalványozást hasonlítják össze, hogy melyik több vagy kevesebb. Az állami zárószámadás első része tehát, vagyis: a *valódi* kezelés azt mutatja ki, hogy a gazdálkodó miniszterek és az állami számvevőszék elnöke, a rendelkezésükre bízott *költségvetési hitelt*, a *kiadásoknál mennyire vették igénybe*, s a *bevételeknél mennyiben tettek annak eleget*.

2. Az *átfutó kezelés* is, az állami zárószámadás második részében, a *budgettörvény rendszerének megfelelőleg* van kimutatva és négy csoportra oszlik, ú. m.: előlegekre, idegen pénzekre, szállítmányokra és ellátmányokra, végül (a bizományos fizetésekből stb. álló) átszámításokra. Mindezekben az van kimutatva, hogy ez év elején mennyi volt az államnak, függő tételekben való tartozása és követelése, s hogy az év folyamán létrejött kiadások, illetőleg bevételek által azok hogyan módosultak, s tehát hogy az év végén az államnak mennyi tartozása és követelése maradt függőben. A függő tételeken kívül maga az átfutó kezelés az állami vagyon mennyiségére befolyással tehát nem bír, de annak zárószámadásilag való kimutatása mégis indokolt; mert az átfutó kezelés költött előleg vagy költött idegen pénzösszegek által, a költségvetési tétel kijátszására adhatna alkalmat.

3. Az állami zárószámadás harmadik részét az *állami leltár* abban az alakban és oly tartalommal képezi, mint ez a 66. és 147. §-ban ismertetve lett. Az ott előadottakat itt csak azzal toldhatjuk meg, hogy az állami vagyonnak és értékének, a pénzszerűséggel összefüggésben való gyarapodása és apadása, a *költségvetési törvény berendezésének megfelelőleg*, ennek fejezetei és czímei szerint csoportosítva sorolják fel. A pénztári maradvány pénztári csoportok, az értékpapír-tartozások és követelések jogcímeik szerint, az államadósságok és állami követelések pedig egyenként, a hátralékok és pedig külön a cselekvők és külön a szenvedők, ugyancsak a budgettörvény rendjének megfelelően vannak felsorolva.

4. Az állami zárószámadás negyedik részét a *mérlegek* képezik. Ilyen abban három van a következő sorrendben: a pénztári, a jövedelmi és a vagyonmérleg. Mibenlétüket azonban könnyebben fogjuk, ha elsőnek a *jövedelmi* mérlegét tárgyaljuk.

a) *Ez a mérleg* a számadási év bevételeinek és kiadásainak javára és terhére *jogilag* megállapított, tehát utalványozott (előírt) bevéte-

leket az utalványozott (előírt) kiadásokkal, valamint az állam leltári vagyonában mutatkozó szaporodást és csökkenést (nyereséget és veszteséget) hasonlítja össze. Azt mutatván ki végeredményül, hogy a bevételi és kiadási *utalványozások* a számadási évben mennyivel haladták túl egymást, vagy mennyivel maradtak egymás mögött. A mennyivel a bevételi utalványozás több a kiadásinál, annyival szaporodott a vagyon (kereskedelmileg szólva: annyi a nyereség), avagy *megfordítva!* Ez a mérleg tehát a kettős könyvvitel *eredmény-mérlegét* iparkodik helyettesíteni. Tulajdonkép pedig nem más mint *utalványozási* (előírási) mérleg.

b) A *pénztári* mérleg az illető költségvetési év pénztári kezelését, tehát a bevételi *lerovást*, vagyis: teljesítést, a kiadási *lerovással*, vagyis: teljesítéssel költségvetési fejezetenként hasonlítja össze, így megállapítván a *lerovott bevételek* és *teljesített* kiadások közötti különbözetet. Minthogy azonban készpénzben a bevételnél többet kiadni nem lehet: ezért ezt a mérleget, a kezdőpénztári maradványnak a bevételhez, a végzőnek a kiadáshoz való hozzáadása egyenlíti ki, vagyis a bevételt a kiadáshoz ez teszi egyenlővé. Az itt mutatkozó pénzkészlet, mint az állami vagyon kiegészítő része, az állami leltárban és a vagyonmérlegben is benne van.

c) Harmadik a *vagyonmérleg*; ebben az állam meglevő cselekvő és szenvedő *vagyonának* értéke, a leltár alapján hasonlítottatik össze. Az itt mutatkozó fogyatkozás vagy gyarapodás meg kell hogy feleljen, a jövedelmi mérlegen mutatkozó hiánynak vagy fölöslegnek; mert a mennyivel az államnak jogilag kevesebb a bevétele, mint a mennyi jogilag a kiadása: annyival vagy adósságának kellett szaporodnia, vagy pedig meglevő cselekvő vagyonából kellett a hiányt fedeznie. Már pedig akár adósságot csinált, akár meglevő vagyonát költötte el: mindkét esetben ennek a vagyonmérlegben kifejezésre kell jutni, oly módon, hogy mérlegnek *cselekvő tiszta* egyenlege annyival kevesebbet, vagy szenvedő tiszta egyenlege annyival többet mutat.

A felsorolt mérlegek tehát, ha nevüket az államfőkönyv kettős rendszerénél fogva, a kettős könyvvitelnél szokásos kifejezések közül kapták is, tartalmilag nem egyebek, mint egymással való sommás összehasonlításai a bevételi és kiadási jognak, vagyis: utalványozásnak, a bevételi és kiadási lerovásnak, vagyis: s végül az állami leltár cselekvő és szenvedő részének. Ezért azok helyesebben *utalványozási, teljesítési* és záró- vagyis *leltári* mérlegnek volnának nevezendők.

150. §. Az állami zárószámadás részletezése, a számvevőszék jelentése és az országgyűlés.

(Bödzsettörvény, ágazatok, összehasonlítás, megfelelnek, indokolás és jelentés, saját, számadók, kevesebb, áthágások, tudomás, bizottság, negyedév, előadók, tárczánként, egészben, javaslat, kormány, számvevőszék, felmentvény, felelősség, tárgyalás, förendiház.)

Maga az állami zárószámadás, csak a költségvetési rovatokig terjedő összegekben, vagyis: csak magáról a bödzsettörvényről van szerkesztve. Az egyes gazdasági ágazatoknak további bővebb ismeretése, a zárószámadás részletezéseiben van foglalva. Ezekben átlátzóan ki van mutatva gazdasági áganként, hogy a leltárban felsorolt hátralékokra, a folyó *utalványozás és teljesítés* minő befolyással volt. Az előírás és teljesítés tehát csak a zárószámadás részletezéseiben van *összehasonlítva*. Egyébiránt ezek a részletezések megfelelnek költségvetés részletezésének. Sőt a zárószámadásiak még apróbbra kimutatják minőségileg és mennyiségileg a történeteket, mint a hogy ezeket a költségvetés részletezései előirányozzák.

A költségvetés *indokolásának*, az utólagos számtartásban az állami számvevőszék részletes *jelentése* felel meg, melyet az állami számvevőszék, a zárószámadással egyidejűleg terjeszt a törvényhozás elé. Ebben a jelentésben az állami gazdaság és számtartás körül szerzett tapasztalatain kívül, saját megjegyzései kíséretében azokat az indokokat is előadja, melyekkel a gazdálkodó hatóságok, az előirányozottnál *kevesebb* bevételeket és a hitelnek *áthágásait*, valamint az előirányzat *nélküli* kezelést, a tárcza zárószámadások beküldése alkalmával igazolták. E jelentésben indokolja az állami számvevőszék *a saját tárczáját is*.

Az állami számvevőszék által összeállított zárószámadást, miután azt előbb az illető minisztereknek tárczánként bemutatták, a törvényhozásnak a miniszterelnök mutatja be. Itt azt először a képviselőház előzetes tárgyalás czéljából, a zárószámadási bizottsághoz utasítja. Ez a bizottság majdnem kizárólagosan csak ezeket a számadásokat, továbbá a számvevőszéknek a (135. §-ban) már említett negyedévi jelentéseit tárgyalja. Mind ezeket a bizottság saját tagjaiból választott külön előadóknak osztja ki, kiknek közreműködése mellett azután a legbehatóbb vizsgálat alá veszi és tárczánként meggyőződni iparkodik arról, hogy a gazdálkodó kormánynak a költségvetési törvénytől bármely irányban eltérő eljárása

indokolt-e vagy nem? Ezután az *egész* zárószámadás által tett összbenyomást teszi vitái tárgyává, hogy a zárószámadás egészének tanúsága szerint, a kormány eljárása megfelelt-e a törvényhozás intenczióinak. Végül a tárgyalások folyamán hozott határozati javaslatait elfogadás céljából a képviselőházhoz intézett jelentésében foglalja. E javaslatok egy vagy más tekintetben utasítást tartalmazhatnak, a kormány vagy az állami számvevőszék számára. De tartalmazniok kell a számadási fölmentvény megadását, a felelős számadó kormány, részére, kivéve nézetünk szerint azokat az eseteket, melyekben az, az 1848:III. t.-cz. 32—36. szakaszai alapján (36. §.) vonható az felelősségre.

A ház ezután nyílt ülésben tárgyalja az egész zárószámadást. De a mint a zárószámadási bizottság tárgyalásai főleg az állami számvevőszék jelentésében foglaltakra irányultak: úgy most a ház figyelmét első sorban a zárószámadási bizottság határozati javaslatára fordítja, nem zárva ki ez természetesen annak lehetőségét, hogy tárgyalásai a zárószámadási bizottság jelentésében foglaltaktól, egészen eltérő irányban és kérdésekre is kiterjedjen. A ház azonban minden esetre dönt a zárószámadási bizottság határozati javaslata fölött, s így megadja a kormánynak vagy megtagadja ettől a számadási fölmentvényt.

Végül az állami zárószámadást és a képviselőháznak erre vonatkozó határozatait további tárgyalás céljából a főrendiházzal is közlik, mely a zárószámadásokra nézve is, a képviselőházzal egyenlő jogokat gyakorol.

151. §. A számtartás általános részének befejezése.

(Rendszer, párhuzam, alak, III, IV, gazdálkodás és ellenőrzés, ellenőrzés és gazdálkodás, kör, rendszer igazolása vagy czáfolása.)

Az V alatt előadottak szerint, az államgazdasági számtartás rendje, az államgazdaság rendszeréből indul ki, s a gazdálkodással párhuzamosan haladva, oda tér vissza, a honnan kiindult: az államgazdaság rendszerébe. E formai okból kell az állami számvitel „átalános” tárgyalásának befejezéseül, ha röviden is, az államgazdaság rendszerére újból visszatérni. És itt most már visszatekintve az általános részben elmondottakra, világosan kell látnunk az állami gazdaság alakját. A III alatt előadott állami célok és az államnak ezek elérésére szolgáló szervezete okozzák az állami szükségeket.

A IV alatt előadott állami vagyonforrások vannak hivatva, eme szükségek fedezésére az alkalmas javakat szolgáltatni. Ezeknek térben és időben való, kölcsönhatásaik folytán áll elő az állami *gazdálkodás*, melyet a számtartás lépésről lépésre követ. Előzetesen azért, hogy első sorban vitelét és másodsorban ellenőrzését (cselekvőleg és szenvedőleg,) utólagosan pedig, hogy első sorban ellenőrzését, másodsorban továbbvitelét, (tehát szenvedőleg és cselekvőleg) a vagyonnak és változásainak kellő rendbentartása által támogassa.

A számtartás ebben az eljárásában, a gazdálkodás körül és ezzel egyidejűleg úgy természeti, mint jogi törvények által előírt kört (63. §.) fut meg, melynek éppen mert kör, s mert a részek szervesen egymásba folynak: vége nincs. Így foly bele, a számtartás által előállított állami zárószámadás, az államgazdaság rendszerébe, hogy gyűjtött adataival és tapasztalataival igazolja vagy megczáfolja az államgazdaság rendszerét alkotó szükségleti [közigazgatási] és fedezeti [pénzügyi, jövedéki stb.], vagyis: kiadási és bevételi törvényeket (66. §.) s a törvényhozást azok fentartására vagy megváltoztatására indítsa. Az állami zárószámadás által igazolt, támogatott, s ezért változatlanul fenn is tartott vagy megfordítva: a zárószámadás által nem igazolt, nem támogatott, s ezért meg is változtatott gazdasági rendszer *folyományaul* jő létre a következő évi költségvetési előirányzat és így tovább évről-évre.

HARMADIK KÖNYV: KÜLÖNLEGES RÉSZ. *)

XIX.

KIS TARCZÁK.

152. §. A királyi udvartartás költségei.

(Ren. kia. I. fej. 4.650,000 frt. Független, összeolvasztás, méltóságok, törvényeink, nem közös, tíz, jog, négy hivatal, fizető hivatal, terület, magyar pénztár, szállítmány, átszámítás, okmányok, bevétel, kiadás, készpénz, magántulajdon, részletezés.)

A magyar királyt, mint ilyet, vagyis mint független államnak hatalmát kifejező uralkodót, a legmagasabb emberi méltóságnak: a felségnek megfelelő udvartartás illeti meg. És ha Habsburg-családból származott királyaink, magyar udvartartásukat császárságuk udvartartásával, tényleg össze is olvasztották, a külön magyar udvartartásnak méltóságait, (az ú. n. kisebb zászlós uraságokat, mint királyi főlovászmester, főpohárnok, főkamarás, főasztalnok, főajtónálló, főudvarmester) ő Felsége most is adományozza. Ezeken kívül a szent István királyunk rendjének lovagjai, a magyar kamarások és pohárnokok, s a magyar királyi nemes testőrség, ő Felsége császári és királyi udvarában, mind a magyar király udvarának fényéhez tartoznak. Törvényeink különben is egyenként felsorolván a közös ügyeket, az udvartartást nem számítják ezek közé. Sőt ellenkezőleg

*) *Jegyzet.* Az 5. §-ban megállapított rendszer szerint, a különleges részben, az államnak számtartási tevékenysége, az egyes tárczákra való tekintettel tárgyalandó. A következőkben tehát lehető röviden azt tesszük, a büdzsettörvény rendjében. Rövidítések: P. K. = Pénzügyi Közlöny, B. K. = Budapesti Közlöny, R. T. = Rendelet Tára, szr = számú rendelet.

hangsúlyozzák, hogy Ausztriával a magyar királynak csak személye közös. Ezért rendelik, hogy a magyar király udvartartásának költségei a magyar miniszterium előterjesztésére külön és nem a közös ügyek költségei között állapíttassanak meg. Azért ezek évi összegét nem is a költségvetésben, hanem tíz évről tíz évre külön törvényben (most 4.650,000 frt) állapítja meg a magyar törvényhozás, s a megállapított összeg mint állandó tétel jő a költségvetésbe. Mindezekből a nemzetnek a külön királyi magyar udvartartásra vonatkozó joga nyilvánvaló.

Ez idő szerint a Felség udvara a főudvarmesteri, főkamarási, főudvarnagyi és főlovászmesteri hivatal vezetése alatt áll. A magyar törvényhozás által megszabott évi összeget, a magyar pénzügyminiszter utalványa alapján, a magyar központi állampénztár havi egyenlő részletekben, az udvari fizető hivatalnak küldi meg; hol a fölött a főudvarmesteri hivatal rendelkezik. Ha a királyi udvartartásnak a magyar állam területén fizetése van: ezeket a főudvarmester kérelmére, a magyar pénzügyminiszter annál a magyar pénztárnál utalványozza, mely azoknak teljesítésére a legalkalmasabb, s mely azokat saját *forgalmi naplójában*, mint a központi állampénztár részére teljesített *bizományos* fizetéseket, helyesebben: szállítmányokat kiadásba teszi. Kiegyenlítésük *átszámítás* által történik. És pedig olykép, hogy a pénzügyminiszterium központi számvevőségének forgalmi osztálya, a magyar állam egész területén teljesített ily fizetésekről szóló okmányokat, a forgalmi naplóból havonként kiveszi és a magyar központi állampénztárnak adja át. Ez utóbbi az átvett okmányok által képviselt összegeket saját forgalmi naplójában kiegyenlítés céljából úgy teszi bevételbe, mint ha azokat az illető pénztáraktól csakugyan készpénz-szállítmányul kapta volna. Még pedig azért, mert a magyar központi állampénztár is, havonként ezeket az okmányokat, a királyi udvartartás részére, általa is teljesített fizetésekről szóló hasonló okmányokkal együtt, csakugyan készpénz helyett küldi és teszi kiadásba az udvari fizető hivatalnak. Valóságos készpénzben csak az egész havi járandóságnak, az okmányok által nem fedezett részét küldi. Végül az ily módon okmányokban és készpénzben elküldött egész összeget a magyar központi állampénztár udvartartási tárczanaplójában véglegesen kiadásba teszi.

Az így elküldött összegek az udvari fizető hivatalba lett megérkezésük után, ő Felsége magántulajdonát képezik. További sorsuk

tehát ép úgy kívül esik az állami számtartás körén, mint — ha szabad ezzel a hasonlattal élni — akármelyik állami tisztviselő kifizetett illetményeinek további sorsa nem képezheti annak tárgyát. Épen ezért nincsenek is a királyi udvartartás költségei sem a költségvetésben, sem a zárószámadásban címekre és rovatokra való részletezés által korlátozásnak alávetve.

Források : 1867 : XII., 1870 : V., 1873 : III., 1879 : XLIII., 1889 : XXXIX. t.-cz., B. K. 1893. 274. száma.

153. §. Ő cs. és ap. királyi Felsége kabineti irodája és ennek nyugdíjai.

(Ren. kia. II. fej. 78,307 frt, két hivatal, osztály, költségek, hivatalos, körülmények, fizető hivatal és központi pénztár, osztrák és közös számtartás, osztrák és magyar számla, számadatok.)

A fejedelmi hatalom gyakorlatával járó írásos munkák végzésére, a Felségnek két hivatal segédkezik. Egyik a katonai, a másik a polgári kabinetiroda. Az utóbbi élén igazgató van és a személyzet, a hasonló nevű miniszteri tisztviselőknél, egy fokkal magasabb osztályban lévő titkárokból és fogalmazókból áll. Költségeit rendszeren Ausztriával egyenlő összegben, a magyar törvényhozás külön határozza meg. De nem mint az udvartartását, előbb külön törvényben, hanem a mutatkozó szükséghez képest évenként csak a bödzsetben. Minthogy pedig ezek az összegek nem ő Felsége magánhasználatára, hanem hivatalos teendőinek ellátására szánvák: számtartásilag is, az állam más kiadásaival egyenlő megítélés alá esnek.

A kabinetirodának nincs saját pénztára, s ezért kiadásait a kabinet igazgatójának átiratával erre, a körülményekhez képest föl-kért, egyik vagy másik pénzügyminiszter utalványozza. Minthogy pedig a kabinetiroda legtöbbször Bécsben tartózkodik: ezért költségeit és nyugdíjait rendszerint Bécsben, az osztrák miniszteri fizető-hivatal fizeti, mely e célból az osztrák központi állampénztárból nyeri egész javadalmazását. Ez utóbbi azonban az adott javadalma-zásnak, a magyar állam helyett adott másik felét, mint a közös központi pénztárnak küldött, közösügyi osztrák szállítmányt teszi kiadásba. Erről a körülményről az osztrák központi állampénztárt számoltató osztrák számtartóság, a pénztári számadásokból tudomást nyervén, a közös pénzügyminiszteri számtartóságot szokott módon

értésíti, hogy ez a kiegyenlítési elszámolást megejtthesse. Erre azután a közös pénzügyminiszteri számtartóság, az említett osztrák pénztár által Magyarországért fizetett összeget, az *osztrák* közösügyi számlán bevételbe és a magyarországin kiadásba könyveli. Esetleg a kabinetirodáért a magyar pénztáraknál történt fizetéseket is, a magyar pénzügyminiszteri központi számtartóság értesítése alapján, a *magyar* közösügyi hányadszámlán bevételre, az osztrákok hányadszámláján pedig kiadásra könyveli.

A mint külön pénztára nincs a kabinetirodának, úgy külön számtartó közege sincs, hanem a tárczáját illető számadásokat, a fizetségeket teljesített osztrák miniszteri fizető-hivatal egyéb számadásaival együtt, az osztrák pénzügyminiszteri számtartóság tárgyalja. A magyar állami számvevőszék is onnan kapja, az állami zárószámadás számára a kabinetirodát illető adatait, melyeknek közlésében a többi gazdasági ágazatoktól annyiban tér el, hogy a míg ezeknél a költségvetés részletezésének megfelelő részletes zárószámadást mutat be: addig a kabinetirodáról csak a költségvetési törvényben foglalt egy sommás tétellel számol.

154. §. Országgyűlés.

(Ren. kia. III. fej. 1—4. cím 1.783,766 frt, nyugdíjak, 1. cím. Személyiek, háznagy, elnök, iroda, utalványozás, pénztár, számtartóság, változó, gazdasági bizottság, kézi, szolgák, felmentvény, mint a főrendeknél, hivatalok, házi, biztosíték, elnök, belügy, számtartás, második, háztartás, állósított és függő, sóbánya, közös pénzügyminiszter, bizottság, ellenőrzés, kimutatás.)

Mint a legtöbb tárczánál, úgy itt is előforduló *nyugdíjakon* *) kívül az országgyűlés költségei között meg kell különböztetni 1. a főrendiház, 2. a képviselőház, 3. a magyar delegatio és 4. az állami közös függő adósságok ellenőrző bizottság kiadásait.

1. A főrendiház személyi kiadásai az ő Felsége által kinevezett elnöknek és a ház által választott háznagynak, a ház által meghatározott tiszteletdíjaik; továbbá a ház elnöke által az iroda gondozására kinevezett és állami nyugdíjképes alkalmazottak illetményei. A dologi kiadások alatt közönséges irodai költséget kell érteni. Az összes kiadásokat a belügyminiszter utalványozza és pedig az *állandó* illetményeket, a budapesti állampénztárnál. Ezekre a

*) *Jegyzet.* A nyugdíjakat a következő tárgyalásainkban többé már nem is említjük.

számtartást a belügyi számtartóság végzi. A változó illetményeket a ház tagjai közül választott gazdasági bizottság előterjesztése alapján, a költségvetésben engedélyezett összeg keretén belül, a ház maga határozza meg. Az így havonként megállapított szükséglet fedezésére szolgáló összegeket, a központi állampénztár belügyminiszteri utalvány alapján, a háznagynak, mint a ház kézi pénztára számadó kezelőjének szolgáltatja ki. Ez nevezi ki és fizeti a szolgákat is. A számadási fölmentvényt az említett bizottság kezdeményezésére a ház maga adja meg. Forrás: 1885: VII. t.-cz. és házszabály.

2. A képviselőház személyi és dologi kiadásai a főrendiházéhoz hasonló alkatrészekből állnak. A képviselőháznak azonban az elnöki osztályon kívül, ennek alárendelt könyvtári, pénztári és irodakezelő hivatalai vannak. A háznagyi hivatal közvetlenül a háznagynak van alárendelve. A pénztári hivatal mint házi pénztár van szervezve, s a képviselőház összes kiadásainak fedezésére van hivatva. A pénztáros fizetésének tízszeresét, az ellenőr fizetésének ötszörösét teszi le biztosítékul. A pénztár javadalmazásáról a ház elnöke oly módon gondoskodik, hogy a gazdasági bizottság kezdeményezésére, a ház által a költségvetési hitel keretén belül vagy ezen túl megszavazott összegeknek, a központi állampénztártól való utalványozására a belügyminisztert felkéri. Az így javadalmazott házi pénztár fölött az utalványozási jogot a ház elnöke, az országgyűlés elosztatásának tartama alatt pedig a belügyminiszter gyakorolja. A számtartás fokozatainak egy részét az elnöki osztályban és a háznagyi hivatalban végzik, míg a pénzkezelés és naplózás a pénztárosnak, a számfejtés és könyvvitel az ellenőrnek dolga. A birálatot a ház tagjai közül választott számvizsgáló bizottság végzi s ennek kezdeményezésére a számadási felmentvényt a ház adja meg. Források: 1848: V., 1875: I., 1893: IV. és V. t.-cz. Továbbá a ház hivatalnokai és hivatalai részére, a ház által 1893. május 8-án elfogadott szabályzatok, a pénzkezelési és számviteli utasítás, ügyrend az anyagi czikkekre stb.

3. A 34. §. kapcsán itt azt említjük meg, hogy ha a delegatio üléseit a magyar székes fővárosban tartja: akkor magyar tagjai semmiféle díjazásban nem részesülnek. Az ilyen esztendőben tehát kiadásai tisztán dologi kiadások. Ellenben minden második esztendőben, midőn a delegatio Ausztria területén tartja üléseit, a delegatio minden tagja 10 frt napidíjat kap. A delegatio háztartása különben, az erre a célra választott saját gazdasági bizottsággal és háznagygyal, a magyar főrendiházénak mintájára van szervezve.

4. Mint ez az államadósságoknál kiderülni fog, *közös állósított adósság nincs*. Hanem van közös *függő* adósság. Ez a váltópénzjegyekkel együtt eredetileg 312 millió forint. De a 100 milliónyi sóbánya-zálogjegyekkel oly összefüggésben van, hogy ezek kevesbedése államjegyekkel pótlendő. Ily módon a közös függő adósság 412 millió forintig emelkedhető államjegyekből áll, mely a monarchia két államának jótállása alá van helyezve, s melyet ezért a közös pénzügyminiszter intéz és a közös központi pénztár kezel. A forgalomba bocsátott jegyek említett maximumának megtartására és általában ennek az adósságnak ellenőrzésére, úgy a magyar országgyűlés mint az osztrák rájkszrát ellenőrző bizottságot választ. Mindegyik bizottság ellenzárral bir, a pénzjegyeknek forgalomba nem bocsátott készletére nézve, s ellenőrzi azoknak úgy készítését, mint az elhasználtaknak megsemmisítését. A közös pénzügyminiszter és közgei a szükséges felvilágosításokat megadni, könyveiket és számadásaikat tanulmányozás céljából rendelkezésükre bocsátani tartoznak. A bizottságoknak szükséges munkaerőt is, saját szám-tartó és pénztári személyzetéből a közös pénzügyminiszter állítja ki. A közös függő adósságról, mindkét bizottság a hivatalos lapban, havonként kimutatásokat tesz közzé, s évenként jelentést tesz saját törvényhozásának. A bizottsági tagok rendszeresített fizetést nem húznak, de ha a közös pénzügyminiszterium székhelyén kívül laknak, úti költséget és napidíjat számíthatnak fel. Ezeknek fedezésére szolgál a jelen cím alatt előirányzott összeg. Egyéb költségeire az államadósságok fejezetében a függő adósságoknál még visszatérünk. Források : 1867 : XV. és 1868 : XLVI. t.-cz.

155. §. Állandó országház építése.

Ez a *rendkívüli* kiadás (beruházás) ebben a sorban, nem a költségvetési törvényben, hanem a költségvetési előirányzatnak részletezésében van, a kis tárczák között közvetlenül az országgyűlés után említve. Különben pedig törvény rendeli, hogy az állandó országház építésére igényelt összegek, évenként a költségvetésbe felveendők. És ez így is történik. Megemlítjük még, hogy mint tárcza a *miniszterelnök* hatáskörébe tartozik. Forrás : 1884 : XIX. t.-cz.

156. §. Közösügyi kiadások.

(Ren. kia. IV. fej. 147.324,488 frt; atm. kiad. 17.053,894 frt, §§, elnök, bizalom, folyomány, folyószámla, hitel, parancsnokságok, havi pénztár, utalvány, megtérítés, elszámolás, többi, forgalmi, pénzmaradvány, tárczabirtokosok, egyenesen, terület, bizományos, minimális, függő, nyugdíj, osztrák, benyújtás, tanácskozás, egyetértés, döntés, szervezet, beterjesztő, harmadik, pótutalványozás, nem fordul elő, második év, fedezet.)

Azokhoz a mit a 33—4., 37—8., 40., 65., 77., 122. és 128. §-ban az osztrák és magyar közös ügyekről elmondottunk, még következőket tesszük :

1. A közös minisztertanács elnöke a *külügyminiszter*, s annál a nagy mérvű személyes bizalmonál fogva, melyet a külügyi alkalmazottak működésük körében élveznek: a gazdálkodási dolgokban sincsenek mereven kötve az állami számtartás formáihoz, s így a mi szempontunkból a külügyek háztartása kevesebb fontossággal bír. A három személyből álló és a közös pénzügyminiszterium pénztárából javadalmazott különleges pénztára (43. §.) nemcsak helyi fizetségeit teljesíti, hanem a diplomaciai és consulsági költségeket is, valamely bel- vagy külföldi bankház avagy pénzügyintézet útján kamatos folyószámla (*conto corrente*) mellett (lásd 139. és 145. §.) készpénzzel fedezi. Az egésznek számtartására, az általános szabályok szerint a miniszterium alá és mellé rendelt, csak tizenhét tisztviselőből álló tárczaszámtartóság van hivatva.

2. A közös *hadügyminiszter* költségvetési hitelét részben maga veszi igénybe, részben a közvetlen alája rendelt katonai parancsnokságok között osztja meg. Az általános elveknek megfelelőleg, úgy magának van tárcza-számtartósága, mint az alája rendelt utalványozó hatóságoknak vannak számtartó osztályaik. A magyar állam területén a budapesti, pozsonyi, kassai, nagyszebeni, temesvári és zágrábi hadtestparancsnokságok birnak utalványozási joggal. A hadügyminiszteriumnak is van székhelyén különleges pénztára. A katonai parancsnokságok pedig utalványozási jogukat a székhelyükön nekik alárendelt, szintén a különleges szervezetű katonai pénztáraknál gyakorolják. Ezek közül azonban csak a budapesti van mint külön hivatal (hadi pénztár) szervezve; mert a többiek teendőit az ott lévő magyar királyi adóhivatalok, illetőleg a zágrábi állampénztár végzik. A *budapesti* katonai pénztár az említett hadügyi tárczapénztártól, készpénz helyett a közös központi pénztárnak a magyar központi állampénztárra szóló utalványait kapja, melyet ez a közösügyi

hányad rovására fizet ki és a forgalmi naplóban teszi számvitelbe. A katonai pénztár azonban minden helyette történt fizetést (pl. a csapatpénztárak javadalmazásai, katonai nyugdíjak és kegyzsoldok stb.) a pénztári okmányok alapján készpénzben térít meg, a magyar központi állampénztárnak még akkor is, ha e fizetések nem ennél, hanem a katonai kerületbe eső valamely más magyar pénztárnál voltak teljesítve. Ez utóbbi esetben a magyar központi állampénztár, a hadi pénztár térítményét, mint a bizományosan fizetett másik pénztár szállítmányát veszi bevételbe. Az utóbbi pedig azt, mint a központi állampénztárba küldött szállítmányt teszi kiadásba. (128. §.) A többi katonai pénztárak teendőit végző magyar pénztári hivatalok, az általuk teljesített katonai fizetségekről külön katonai tárczanaplókat, alnaplókat stb. vezetnek. Így vezetnek a saját kezelésük alatt álló magyar állami pénzekből (a budapesti katonai pénztár módjára) nekik: *mint katonai pénztáraknak* engedélyezett javadalmazásról külön *katonai forgalmi naplót* is. Ebben minden fizetést ép úgy elszámolnak *saját magyar* állami forgalmi naplójukkal szemben, mint ezt előbb, a magyar központi állam- és a budapesti katonai pénztárról láttuk. A különbség csak annyi, hogy míg a külön álló budapesti katonai pénztárnak kezdő és végző pénztári maradványa és valóságos pénzkészlete van, s ezt forgalmi naplója ki is mutatja: addig a katonai pénztárul működő magyar pénztáraknak, katonai forgalmi naplójuk pénztári készlet nélkül záródik; mert *bevételeiknek végösszege* ebben — mint a magyar állami forgalmi naplóból nyert javadalmazás *megtérítése* — egyúttal *kiadásba*, s *kiadásaik végösszege* — mint a magyar állami forgalmi naplóból nyert javadalmazás — egyúttal *bevételbe* lesz téve.

3. Magyarországnak és Ausztriának pénzügyeik nem lévén közösek, hanem saját *önálló* gazdálkodásukból származó jövedelmeik egy részével, a közös ügyek költségeinek fedezéséhez csak hozzájárulni tartozván: a közös ügyek körében egy minisztériumnak megfelelő, tisztán pénzügyi hatáskör már csak azért sincs, mert a közös bödzsetben a tárczák birtokosai, saját felelősségökre önálló hitelt kapnak, s ezek felhasználása czéljából utalványaikat önállóan *saját különleges* pénztáraikhoz intézik. Ezeknek a pénztáraknak pedig úgy a magyar, mint az osztrák pénzügyminiszter, közösügyi járulékaikat, a közös költségvetésben az egyes tárczák részére megállapított összegek arányához képest, egyenesen meg is küldhetnék, mi által minden közös pénzügyi szervezet tárgytalanná válna. A Magyarország

és Ausztria területén felmerülő közösügyi fizetségeket pedig, úgy mint most, kellő leszámolás fentartása mellett az illető államnak pénztárai látnák el. És ezek egymás fizetségeiket is, bizományban saját területeiken, ugyancsak megfelelő leszámolás mellett úgy teljesíthetnék, a mint most is teszik. Mindezekre azonban (128. §.) és tekintettel arra is, mely szerint óhajtott volt, hogy a közös kormány tagjai parlamentáris tanácskozásra szükséges minimalis számmal (3) legyenek: egy közös pénzügyminiszteriumot is állítottak fel. Ez van hivatva a közös új és régi (157. §.) nyugdíjak és a közös függő adósság (159. §.) nyilvántartására is.

4. A *közös számvevőszék* (65. §.), addig is, míg ez iránt törvényhozásilag intézkednének, a közös háztartás ellenőrzésében, osztrák szabályok szerint jár el. Ezek értelmében a közös számvevőszék évi jelentését — nem mint a magyar számvevőszék a törvényhozásnak, — hanem ő Felségének nyújtja be. A számvevőszék hatáskörét érintő közös minisztertanácskozásokba a közös számvevőszék elnöke is meghivandó. A számtartás körében minden oly intézkedés, mely az ellenőrzésre is befolyással van: csak a számvevőszék egyetértésével tehető. Ha ez és az illető miniszterium között egyetértés nem jönne létre, nem mint nálunk: a törvényhozás, hanem ő Felsége dönt. Szervezete is az osztrák, illetőleg a közös miniszteriumhoz hasonló, csak hogy a számvevőszéknél az osztályfőnök, tanácsos, osztálytanácsos és titkár után még főszám-tanácsosok, számtanácsosok, egy pár segédszámtanácsos, valamint fogalmazó gyakornokok is vannak. A közös számvevőszék szerkeszti a közös zárószámadást, melyet nem, mint a magyar állami zárószámadást, a miniszterelnök, hanem jelentés kíséretében a közös pénzügyminiszter terjeszt alkotmányos tárgyalás alá. Erre a tárgyalásra a delegációk vannak hivatva. Ez a zárószámadás nem mint a magyar, a közvetlen elmúlt évről, hanem az ezt is megelőző, vagyis: az elmúlt harmadik évről szól; mert a közös háztartásban a póttulványozási időszak nem három, hanem hat hónapból áll. Ezért a valamely junius végéig tartó gazdasági évnek eredményei a közelebbi októberig, midőn a delegációk a következő évi költségvetést tárgyalni szokták, még nem állapítható meg. Így tehát a zárószámadás csak a harmadik évről szerkesztetik. Ebben azonban sem leltár, sem mérlegek nem fordulnak elő, hanem csakis a 18 hónapos gazdasági év eredményeit hasonlítják össze az ugyanazon évi költségvetéssel. Hogy azonban a törvényhozás ne csak a harma-

dik, hanem a közvetlen elmúlt második év gazdálkodási eredményei iránt is némi tájékozást szerezhessen: a tavalyelőttiről szóló zárószámadással egyidejűleg a tavalyról egy ú. n. *kezelési* számadást terjesztenek a delegációk elé. Ebben arról ad (pl. 1899-ben) számot, hogy a tavaly a tavalyra (vagyis pl. 1898-ban az azon évi hitelre) mennyi lett utalványozva, s hogy így az azon (1898-iki) évi bödzset-hitelből, a következő (1899-iki) póttalványozási időszak számára, még mily igénybe vehető hitelösszegek maradtak.

A közösügyi kiadások fedezésére szolgál első sorban a határ-vám (49. §.) tiszta jövedelme. Erről alább a maga helyén.

157. §. Az 1849-től 1867-ig tényleg fennállott központi kormány közegeinek nyugdíjai.

(Ren. kia. V. fej. 23.203; ‰, naplózás, könyvelés, közös nyugdíjak.)

Azok a közegek, melyek ebből az összegből kapják nyugdíjaikat, Magyarországra nézve *nem törvényesek* lévén: nyugdíjaikhoz a magyar kincstár csak ő Felsége többi országai iránti *politikai* és méltányossági tekinteteből járul. Még pedig 23‰-kal. A magyar pénztárak által közvetlenül kifizetett ilyen nyugdíjakat a forgalmi naplóban számolják el s a forgalmi főkönyvben külön számlán könyvelik (128. §.). A 23‰-ból a magyar kincstárt ezek levonása után még terhelő részt, a közös pénzügyi pénztárnak, a magyar pénzügy-miniszter utalványa alapján, a magyar központi állampénztár havi egyenlő részletekben küldi meg. Ez alkotmányelőtti egész nyugdíj-tárcza egyébiránt, a nyugdíjra jogosultak lassankénti elhalálózása folytán mindig csökken. Idővel pedig egészen megszűnik.

Az 1867-iki évtől kezdve csak a három közös miniszterium, s a közös számvevőszék által alkalmazottak nyugdíjai közösek. Ezek — mint az előbbi szakaszban már említve lett — a közös pénzügyminiszterium költségvetésében vétetnek fel 1868: XLVII. és 1870: IX. t.cz.

158. §. Nyugdíjak.

(Rend. kiad. VI. fej. 9.044,927 frt, közös, horvát, tárczánként, kivételes.)

A közösügyi nyugdíjak a közös, a horvát-szlavon autonom nyugdíjak a horvát-szlavon költségvetést terhelik. Jelen fejezet alatt tehát

a szoros értelemben vett *magyar* nyugdíjak *tárczánként* felsorolva értendőek, kivéve a kabinetiroda nyugdíjait, melyek az irodának egyéb költségeivel együtt a 153. §-ban vannak tárgyalva. A 87. §-ban tárgyalt nyugdíjtörvényen (1885-iki XI. és ezt módosító 1892:XXX. t.-cz.) kívül még következőkre, a következő törvények tartalmazznak ide vágó intézkedéseket: adóvégrehajtók 1883:XLIV., bírák és bírósági hivatalnokok 1869:IV., 1871:VIII—IX., 1875:XXXVI., 1890:XXV., 1892:XXX., büntetésül elveszett nyugdíjigények 1871:VIII., 1880:XXXVII., csendőrség 1881:III., LXXI., 1883:XXVII., egészségügy 1876:XIV., főispán 1886:XXI., fogvatkozás, testi és szellemi 1871:IX., hadsereg 1868:XL., 1875:LI., 1882:XXXIX., 1887:XX., 1889:VI., 1891:X., igényhirdetmény lefoglalt nyugdíjnál 1881:LX., kataszter a földadónál 1885:XXII., keresetadó 1875:XXIX., közadók kezelése 1883:XLIV., közigazgatási bíróság 1883:XLIII., 1896:XXVI., lefoglalhatás 1868:LIV. és 1876:XXXI., mezőgazdasági altisztek 1885:XI., nyugdíjas tisztek nősülése 1889:VI., nyugdíjak választásnál kimaradtaknál 1876:XXXIII., nyugdíjazás állás megszűnésnél 1871:IX., rendőrség székesfővárosi 1881:XXI., szabadságvesztés büntetése alatt 1878:V., számvevőszék 1880:LXVI., tanárok, középiskolaiak 1883:XXX., tanítók 1875:XXXII., 1876:XXVIII., 1891:XLIII., 1894:XXVII., társulatok 1881:LX. és 1883:XLIV., törvényhatóságok 1886:XXI—II., ügyészségek, királyiak 1871:XXXIII., 1890:XXV., végrehajtás 1876:XXXI., 1881:LX., zálogügyletek kéziek 1881:XIV.

Az államvasutaknál alkalmazottaknak külön nyugdíjalapjuk és egészen különleges szabályaik vannak. A bányászati és erdészeti társládákból ellátott személyzet, az ezeket a társládákat meghatározó szabályok szerint részesül nyugellátásban. Végül a törvényhatósági és községi szolgálatban állók ellátásáról, a törvényhatósági és községi szabályrendeletek is intézkednek.

Forrás még Helm Alexander: Die österr.-ungar. Militär- und Civil-Pensions-, Provisions- und Gnadengehalts-Vorschriften. Bécs, 1876.

159. §. Államadósságok.

Ren. kia. VII. fej. 1—14. cím 128.913,726 frt; ren. bev. I. fej. 1—5. cím 1.502,201 frt. Járulék, kamat, törlesztés, birtokaink, változás, határvám, közvetítés Földesur, pap, kárpótlás, készen, erdélyi, konvertálás, új, sorsolás, fizetés, törlesztve, tizedjáradék, 30⁰/₀, autonom, bankjuttalék. Dézsma, tartozás, követelés, közvetítő, törlesztés, járadék. Maradvány és irtás, jelzálogos, megszűnt, követelés, adók. Ital, 70, ellensúly, leltár. Önállóság, vasutak, konvertálás, arany, 4¹/₂⁰/₀, készpénz, kötvény, 75, kifizetés, alkuszdíj, juttalék. Ezüst 4¹/₂⁰/₀. Sorsolás, lánczhíd, sorsjegyek, idegen, tartalék, Közmunka Tanács, szervezete, zárószámadás, főváros, útdó, kincstári. Aranyjáradék. Koronajáradék. Tisza-Szeged, kamat. Vaskapu, 90, díj, ellensúly. Beruházás. Függő: a)—b) §§, jegyek, kimutatás, bank, kamat, nap, 6, előleg, pénzhelyek, §§, letétek, díj, kölcsön, tárczaszerű, igazság, hitel, árva, közjegyző.)

1. Az osztrák államadóssági járulék onnan származik, hogy a Magyarország és Ausztria között 1867-ben létrejött kiegyezés előtt, az Ausztria által csinált államadósságok Magyarországot *jogilag* ugyan nem terhelhették, de a 32. és következő §-okban kifejtett viszonynál fogva, a mi törvényhozásunk méltányosságból, törvényszabta kötelességén túl, késznek nyilatkozott, nem magának az adósság tőkéjének, hanem kamatainak egy részét viselni. Ebből a célból az addigi állandósított adósságokat, *járadék- és törlesztéses* adósságokra osztották és meghatározták, hogy a magyar állam 1868. január 1-től kezdve mindkettőnek kamataihoz mily mértékben járul. (És pedig a járadékadósság kamataihoz évi 29.188,000 frtnyi állandó összeggel, melyből 11.776,000 frt ezüstben fizetendő.) A törlesztéses adósságok visszafizetésére megkívánható összegeket pedig Ausztria köteles ugyan adni, de a magyar kincstár az ebből Ausztriára háruló tehertöbblet kamataira (évi 1.150,000 frtot, s ebből 150,000 frtot ezüstben) fizet. Az utóbbival azonban azt a jelzálogkölcsönt kell törleszteni, melyért az osztrák kormány, a magyar államkincstári birtokok egy részét, a kiegyezés előtt lekötötte, (s melynek kamatai az említett 11.776,000 frtban benne vannak. A mikor tehát 1912-ben ez a kölcsön törlesztve lesz, nemcsak a 150,000 ezüstforintnak fizetése megszűnik, hanem a még előbb említett ezüst kamatjárulék is: a megszűnt kölcsön kamatainak reánk eső részéhez képest kevesebülni fog). Az említett (29.188,000 frtban megállapított állandó összegből; a 11.776,000 frt ezüstjárulék levonása után maradó 17.412,000 frtnál, az 1899. kv. 27,286 frttal kevesebbet, vagyis csak 17.384,714 frtot vett fel;

tehát a járulék némi változásnak van alávetve; mert ugyancsak az említett kiegyezés értelmében, a magyar állami pénztárakba 1867. év végéig befizetett biztosítékokat és letéteket, a magyar kincstár tartozik visszafizetni. Minthogy pedig ezeknek kamatai a járulék kiszámításánál ebbe befoglaltattak: az általunk visszafizetett és visszafizetendő összegek kamatjának erejéig, az évről évre mindaddig kevesbedik, míg az összes akkori letétek és biztosítékok visszafizetése tart. Az évenként így kiszámított osztrák államadóssági járulékot a magyar kincstár úgy törleszti, hogy a közös pénzügyminiszter, a határvám ezüst-fölöslegéből, a magyar államot megillető összegről, havonként távirati értesítést küld. Ennek az összegnek közigazgatási számfejtés útján való beszámításával, a magyar pénzügyminiszter a havi részletet a közös központi pénztár számára, a magyar központi állam-pénztárnál utalványozza, mely utóbbi azt külön tárczanaplóban számolja el. Minthogy pedig *közös állósított adósságunk nincs*, azért ezeket az összegeket a közös pénztár csak közvetítés céljából veszi át és róluk az osztrák pénztárakkal külön leszámol. 1867: XII. és XV. t.-cz. 1881. 30. és 1885. 6. sz. P. K.

2. A *földtehermentesítés* és örökváltságok származása az 1847/48-iki időkre vihető vissza. Ekkor az úrbéres jobbágybirtokokra nehezedő földesúri javadalmaknak és papi tizednek megszűnését és még azt mondta ki a törvényhozás, hogy a megszűnő javadalmak megbecsülendőek, s ennek eredménye szerint a földesuraknak kárpótlásul, államadóssági kötvények adandók. Továbbá, hogy gondoskodni kell a kisebb rendű papság azon tagjainak ellátásáról, kik a papi tized megszűnése által jövedelmeikben megrövidülnek. Ezek a rendelkezések a közbejött 1848/49-iki események miatt, a Felségnek 1854—56-iki rendeletei (patensei) szerint lettek végrehajtva. Az 1867-iki kiegyezés alkalmával tehát a magyar államkincstár a földtehermentesítést, mint 5%-os adósságot készen kapta úgy hogy, csak az 1895-ben (III. t.-cz.) járult ahhoz az *erdélyi* dézsmák után megállapított kártalanítás. A törvényhozás (1888: XXXII. t.-cz.) felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy a földtehermentesítési kötvények birtokosainak követeléseiket olcsóbb adósságra változtassa (konvertálja), azaz: választásukhoz képest vagy készpénzzel, vagy mérsékeltebb kamatozású kötvényekkel fizesse ki. Ennek folytán a földtehermentesítési kötvények egy része készpénzzel be lett váltva. A kötvénytulajdonosok nagyobb része azonban pénz helyett 4%-os új földtehermentesítési kötvényeket kért és

kapott. Ezek a kötvények 100, 500, 1000, 5000 és 10,000 forintos czimletekre vannak osztva. Minden május és november 1-én sorsolás, s a kisorsoltak fél év múlva kifizetés alá kerülnek. Úgy hogy 1889-el kezdődő 70 év alatt az egész adósság törlesztve lesz annál is inkább, mert az 1889. január 1-je után megállapított kárpótlási összegeket az állam nem kötvényekkel, hanem készpénzzel fizeti ki. A kamatok is minden május és november 1-én járnak le. — A szintén megszüntetett papi tized fejében az alsóbb rendű pap-ság úgynevezett tizedjáradékot vagyis örökös váltságot élvez, mely tehát a sorsolás alól ki van véve. A földtehermentesítési adósságnak ez az 5⁰/₀-os része különben is teljesen valamely névre szóló járadék-adósság természetével és formáival bir. — A földtehermentesítési adósság megfizetése alapszerűen vagyis külön van az által biztosítva, hogy szükségleteire az állam általános jövedelmein kívül földtehermentesítési pótlék czímén az egyenes adók 30⁰/₀-a van kirendelve, s hogy az adósság legombolyítása a belügyminiszter alatt külön szervezett földtehermentesítési alapigazgatóság ellenőrzése mellett történik. — A horvát-szlavon földtehermentesítés a legelől említett patensek által annak idejében külön szerveztetett, s ezt a különleges állását a horvát-szlavon autonomiára való tekintettel később is megtartotta. A földtehermentesítési alapigazgatóság hatáskörét is erre nézve a tartományi autonom kormány tölti be. — A kezelési költségeket a helyben, Bécsben, Berlinben és majnai Frankfurtban beváltó czégek ($\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{10}$) bankjuttaléka, továbbá a posta és szelvényrendezés stb. veszik igénybe.

Források: 1847/48: IX., XII. és XIII., 1888: XXXII. és 1891: XXVIII. t.-cz.; 1878. 29,984. szr.; 1881. 3673. és 70,384. szr.; 1883. 36. P. K.; 1884. 13,428., 28,362. és 31,637. szr.; 1885. 21,534. és 26,952. szr.; 1885. 10 P. K.; 1889. 31. P. K.; 1889. 88,521. szr.; 1890. 23. P. K.; 1890. 42,445., 49,176., 83,610. és 87,423. szr.; 1891. 37,347. szr.; 1892. 24. P. K.

3. Azokon az úrbéri tartozásokon kívül, melyek az előbbi szakasz szerint megváltás alá kerültek, a szőlőbirtokosok a volt földesuraknak szőlőikért még külön: *dézsmanak* nevezett szolgáltatásra voltak kötelezve. Ennek megváltása egész 1891-ig úgy történt, hogy az állam a dézsmajogosítottaknak megállapított veszteségeikért, a földtehermentesítéshez hasonlóan államkötvényeket adott. Az így kiszolgáltatott kötvényeket azonban 1890 végéig már mind ki is sorsoltatta és úgy ezeket, mint a kamatokat kifizette. 1891 óta pedig, a még előforduló kevés számú esetben, úgy tőke mint (a

dézsma megszűnése óta, tehát 1869-től felszaporodott) kamatok fejében készpénz-kárpótlást ad, a mire a kvtben felsorolt tőke- és kamatkárpótlások száma vannak. Ebből az adósságból tehát az államnak ez idő szerint tartozása már nincs. De van követelése; mert az állam a dézsma-kötelezettek és jogosítottak közt csak mint közvetítő szerepel, s ezért a jogosítottaknak kiszolgáltatott összegeket a megváltott birtokokra mint jelzálogokra telekkönyvileg bekebelezetvén, azokat a birtokok tulajdonosaitól ($2\frac{1}{2}\%$ tőkevisszafizetés, 5% kamat, $\frac{1}{2}\%$ kezelési költség), összesen 8% -os törlesztési részletekben késedelmi kamatok nélkül beszedi. Az így beszédendő összegekből felszaporodott hátralékokat, az állam részletekben szedi be, s ebből származnak az államnak azok a bevételei, melyeket a bödzset, a váltság-kötelezettek (lejárt és le nem járt) járadékainak nevez. A kezelési költségek alatt első sorban ezeknek az állami követeléseknek az adóhivataloknál való nyilvántartására szükséges külön munkálatok, továbbá nyomtatványok stb. költségeit kell érteni.

Források: 1868: XXIX. t.-cz. és az ennek végrehajtásáról szóló szabályrendelet; 1877. P. K. 13. sz. 1883: XI. t.-cz. 1890. P. K. 18. sz. 1891: I. t.-cz. 1891. P. K. 6. sz. 1893. P. K. 27. és az adóhivatali utasítás.

4. Azokért a *földekért*, melyek a volt jobbágyok birtokában úrbéri mértéken felül *maradtak*, valamint azokért az *irtásföldekért*, melyeket visszaválthatlanul a volt jobbágy birtokosok kezére juttattak: az eddig tárgyaltakban a volt földesurak kárpótlást még mindig nyertek. Ezekről törvényhozásunk a szőlődézsma váltságához oly hasonló módon intézkedett, hogy a volt földesurak a részükre megállapított váltságösszeg erejéig, jelzálogos váltsági kötvényeket kaptak. Később a pénzügyminiszter ennél is konvertálásra és arra kapott felhatalmazást, hogy 1893. január 1-je után megállapítandó váltságösszegeket többé a jogosítottaknak ne kötvényekben, hanem készpénzben fizesse ki. Ennek folytán a maradék- és irtásföldek megváltásából származó adósság ezen a néven 1893-ban megszűnt, mert részben készpénzzel ki lett fizetve, részben pedig 4% -os korona-járadék (alább 10. alatt) kötvényekkel cseréltetett fel; és így ebbe az adósságba olvadt be. Az államnak tehát maradék- és irtásföldek megváltása révén most már nem tartozásai, hanem a szőlődézsma váltságához hasonlóan, a váltsággötelezettekkel szemben jelzálogilag biztosított követelései vannak és támadnak, melyeket ezek az egyenes adók módjára törlesztési részletekben késedelmi kamatokkal

vagy pedig egyszerre fizetnek be az adóhivatali pénztárakba. Kezelési költségek itt is fordulnak elő.

Források: 1871: LIII. és LIV. t.-cz. 1892: XXI. t.-cz. 1872. 34, 121., 1889. évi 65,322. pénzügyminiszteri és adóhivatali utasítás.

5. Az eddig tárgyaltak szerint, az úrbériségből származó viszonyok pénzügyi rendezést nyertek, kivéve az *italmérési jogot*, melyet az állam nem (mint az előbbieket) másoknak, hanem magának váltott meg. A megbecsült italmérési jogokért a tulajdonosok *kárpótlásul* $4\frac{1}{2}\%$ -os regalekötvényeket kaptak, s minden április és október 1-én sorsolás és három hónap múlva fizetés alá kerülven: 1890-től kezdődő 70 év alatt mind kisorsolva és kifizetve lesznek. A kamatok félévenként január és július 1-én járnak le. A kezelési költségek a bécsi, berlini, majna-frankfurti és helybeli beváltó cégek ($\frac{1}{8}\%$) bankjutalékából, továbbá sorsolási, posta, szelvényrendelési stb. költségekből állnak. Az államnak ezt az adósságát ellensúlyozza, az ezzel megszerzett italmérési jog, melynek értéke a leltárban, az adósság tőkeálladékaival egyenlő összegben vétetik fel. Az ennek alapján szedett italadókról a pénzügyi tárczában lesz szó.

Források: 1888: XXXV. és XXXVI., 1890: XXXVI. és 1892: XV. t.-cz. 1889. P. K. 7. sz. 1890. P. K. 7. és 18. sz. 1891. P. K. 2., 17., 18. és 24. sz. 1892. P. K. 11. és 15. sz.

6. Magyarország 1867-ben gazdasági önállóságát visszaszerezvén, a közgazdaságot minden módon támogatni iparkodott. Így részint maga épített *vasutakat*, részint pedig ilyenek építését gazdaságilag elősegítette. Ebből a törekvéséből hamar oly sokféle természetű és formájú kötelezettségei, valamint magas kamatozású adósságai származtak, hogy azokat lehetőleg *egyszerűsíteni* és *alacsonyabb kamatozásúvá* kellett átváltoztatnia (*konvertálás*). Így rendelte el az 1888: XXXII. t.-cz. egyebek közt azt, hogy az ott felsorolt és aranyban kamatozó hat adósságnak hitelezői felszólíttassanak, ha vajjon kötvényeik névértékét akarják-e azonnal megkapni, avagy e helyett megelégesznek egységes aranypénzről szóló és $4\frac{1}{2}\%$ -ot adó- és illetékmentesen *aranyban* kamatozó kötvényekkel? A kik ily módon tovább is a magyar állam hitelezőinek akartak maradni, azok kötvényeikért megfelelő egyenlő értékben ilyen államvasuti *kölcsön*-kötvényeket kaptak. A többiek pedig készpénzzel elégítették ki. Az így létrejött új adósság egyenkint 50 számot magában foglaló 36,400 sorozatra oszlik. Minden sorozatban 1 darab 5000 vagy 5 darab 1000, vagy 10 darab 500 vagy végül 50 darab 100 frtos, az egész

adósságban 182.000,000 aranyforintról szóló kötvény foglaltatik. Február és augusztus 1-én fizetendő évi $4\frac{1}{2}\%$ -kal kamatozik és sorsolás útján 1889. február 1-től számított 75 év alatt, a kötvényeken lévő törlesztési terv szerint törlesztetik. A sorsolás május és november 1-én van. A visszafizetés 3 hó múlva adó- és illetékmentesen történik. És pedig a m. k. központi, a pesti és a zágrábi állampénztár, valamint minden nagyobb m. k. adóhivatalnál 8 és 4 aranyforintos, illetőleg 20 és 10 frankos aranyokkal. Vagy pedig, ezeknek a budapesti tőzsdejegyzék árúhasábjában jegyzett utolsó árfolyamán számított papírpénzzel. A beváltással meg vannak továbbá bizva még a szelvények hátán megjelölt bel- és külföldi cégek, melyek a helyükön érvényes aranypénzben fizetnek. Az erre szükséges aranypénzt a magyar általános hitelbank szerzi be, s beváltó többi társait azzal ő látja el. Ezért a budapesti értéktőzsdén szokásos alkuszdíjat (courtage = $\frac{4}{10}\%$) és jutalékot ($\frac{1}{10}\%$) számíthat fel. A beváltott szelvények névértéke után a beváltó cégeknek külön jutalék ($\frac{1}{8}\%$) jár. Az aranypénz daraboknál kisebb összegeket mindenhol ezüstben fizetik ki. Az itt előforduló kezelési költségek az említett jutalékokra, részben az agióra is, továbbá sorsolási, posta s egyéb költségekre kellenek.

Források : 1878. 13., 23., 36., 43. P. K.; 1879. 51. P. K.; 1883. 36. P. K.; 1888 : XXXII. t.-cz., 1889. 33., 40., 426. P. K.; 1890. 23. P. K.; 1891. 10. P. K. adóhivatali utasítás VI. füzet.

7. Az 1888 : XXXII. t.-cz. nemcsak a földtehermentesítési és az előbbi szakaszban tárgyalt arany-adósságok iránt intézkedik, hanem még öt más vasúti adósságot jelöl meg, melyek ezüst értékű forintról szóló adóssággá voltak convertálandók. Kötvényei tehát ezeknek is annak idejében hirdetményileg felmondattak, s a kik kötvényeikért nem készpénzt, hanem új kötvényeket kívántak, $4\frac{1}{2}\%$ -os adómentes *államvasúti ezüst-kölcsönkötvénynyel* elégítették ki. Az adósság az aranykölcsönhöz hasonló, csak hogy január 2 án és július 1-én lejárá $4\frac{1}{2}\%$ -ot ezüstben kamatozik. Beváltásával az összes m. kir. adóhivatalok is foglalkoznak. A kezelési költségeket bankjutalékokra, sorsolási, posta-, nyomtatvány-, szállítási stb. költségekre fordítják.

Források : 1878. 43. P. K., 1883. 36. P. K., 1888 : XXXII. t.-cz., 1889. 40. és 42. P. K., 1891. 10. P. K.

8. A budapesti Duna szabályozása és a lánczhíd államosítása, valamint a székes főváros területén a közgazdaság érdekében fogantatandó némely építkezésekre és ezeknek fentartására szükséges

állandó *pénzalap* létesítésére vették fel 1870-iki *sorsolási kölcsönt*. A törvényben engedélyezett összeg 24 millió forint volt. Ezért az államkincstár a bécsi Bankverein nevű pénzügyintézetnek névértékben 31 millió forintot, vagyis: 6000 (egyenként 50 számból álló) sorozatban 300,000 egész darab 100 frtos sorsjegyet adott. Minden sorsjegy ismét két 50 frtos részjegyre oszlik. Az egész kölcsön 1871. január 1-től számítandó 50 év alatt úgy törlesztetik, hogy a központi állampénztár a Bankvereinnak bizonyos állandó összeget félévenként küldi. A minden május és november 15-én megejtett sorsoláskor kihúzott sorsjegyek birtokosainak, a reájuk esett összegeket a központi állampénztár — esetleg az adóhivatalok közvetítésével — és a Bankverein Bécsben fizetik ki. A központi állampénztárnak, az ennél bemutatott sorsjegyek kifizetésére szolgáló összegeket, a hitelügyi számtartóság felszólítására a Bankverein küldi meg. Ezt a javadalmazást a központi állampénztár mint idegen pénzt kezeli, s az ebből beváltott sorsjegyekről a Bankvereinnek félévenként kimutatást küld. A Bankverein köteles továbbá félévi javadalmazásaiból, 50—50 ezer frtot a központi állampénztárnál képezett tartalékalap számára letenni. Ennek az adósságnak magából a kölcsönből létrejött *bevételei* vannak. Az ezek által nem fedezett szükségletet az állam folyó jövedelméből fedezi. A legelől említett *pénzalap* fölött, melybe a kölcsönből létrehozott kisajátítások és szabályozások által nyert telkek ára, valamint a főváros közmunkaváltsága foly, a fővárosi Közmunkák Tanácsa rendelkezik (119. lap) mint a mely a székes fővárosban előforduló építkezésekre, részint mint első, részint mint másodfokú hatóság döntőleg foly be. Ez a tanács elnökből, esetleg alelnökből és 18 tagból áll. Az elnököket és a tagok felét a kereskedelmi miniszter nevezi ki; a tagok másik felét a székes főváros választja. A tanács megfelelő jogi, műszaki és számtartó személyzettel bír, mely osztályokban van csoportosítva. A rendelkezése alatt álló pénzalapról pedig évenként zárószámadást szerkeszt, melyet jelentés kíséretében úgy a kereskedelmi miniszternek, mint a székes és fővárosnak bemutat és nyomtatásban közre is bocsát. Megjegyzendő még, hogy a bevételeknél említett községi pótlékok alatt most az útdót kell érteni. Ezért a közmunkatanács a székes fővárosi útdó kezelését, behajtását nemcsak ellenőrzi, hanem a főváros útdó zárószámadását számtartósága által felül is vizsgálta. Nevezetes még itt számtartási szempontból az, hogy a tanács számtartósága kezdettől fogva 1885-ig, a

pénzalap gazdaságának természetével ellenkezőleg, kettős rendszerű könyveket vezetett. Ekkor azonban hosszas tanakodás után, mint helyesebbet az egyszeres kincstári rendszert fogadták el.

Források: 1870: V. t.-cz., 1879. 51. P. K. 1893: XIV. t.-cz.

9. A 4%-os arany *járadékkölcsön* első sorban a 6%-os régiebb aranyjáradék konvertálásából származott. A kötvények 100, 500, 1000 és 10,000 frtos bemutatókra, valamint névre szólókra oszlanak. A kamatokat minden január és július 1-én a nagyobb m. kir. adóhivatalok, továbbá néhány bel- és külföldi bankház fizeti ki. És pedig a monarchia területén törvényes aranyértékben, mástól a sterlinghez viszonyított ottani törvényes aranypénzben. Az idegen pénzeket a magyar általános hitelbank szerzi be, s küldi meg a beváltó cégeknek. A hitelbank ezért ($\frac{4}{10}\%$) alkuszdíjt és ($\frac{1}{10}\%$) jutalékot kap. A cégek posta-, hirdetési díjak stb. czímen előforduló költségeik megtérítésén kívül a beváltott értékekért (0.23,723%) jutalékot kapnak.

Források: 1878. 13., 23., 36., 43. P. K., 1879. 51. P. K. 1880: VIII. 1881: XI. és XXXII. t.-cz. 1881. 53. P. K. 1883. 36. P. K. 1887: XXXII. és 1888: VI. t.-cz. 1889. 42. P. K. 1890. 23. P. K. 1892: XXI. t.-cz. 1893. 16. P. K.

10. A 4%-os koronajáradék-kölcsön főleg az 5%-os papíráradék és némely más ezüstre szóló kötvények konvertálásából származik. Címletei 100, 200, 500, 1000 és 10,000 frtról szólnak. A kamatokat minden június és deczember 1-én az állampénztárak és valamennyi királyi adóhivatalok, valamint néhány bel- és külföldi bankház, melyek ezért ($\frac{1}{10}\%$) jutalékban részesülnek. A kezelési költségek ezekre a jutalékokra, továbbá hirdetési, posta, szelvényrendezési stb. kellenek.

Források: 1881. 15. P. K. 1892: XXI. t.-cz. 1893. 13., 14. P. K. 1894. 9. P. K.

11. Az állam a tiszavidékieknek és a szegedieknek árvizes bajaikban kölcsönzött 40 millió forintot úgy szerezte be, hogy (4400 sorozatban, sorozatonként 100 darabbal) s darabonként 100 forinttal 440,000 darab sorsjegyet (44 millió forint névértékben) bocsátott ki. Ezért az állam 1880-tól 1930-ig félévi utólagos részletekben 2.400,000 frtot fizet. Ez azonban a törlesztési terv szerint változik, s a költségvetésbe mindig a ténylegesen fizetendő összeg van fölvéve. A sorsjegyeket minden április és október 1-én sorsolják ki és három hónap múlva legalább is 120 frttal fizetik ki. Ezeken a nyereményeken kívül a sorsjegyek még 4%-os kamat-

szelvényekkel is el vannak látva, melyek ugyancsak április és október 1-én járnak le. Úgy a sorsjegyeket mint a szelvényeket: Budapesten a *központi* állampénztár és a magyar általános hitelbank, Bécsben a Credit-Anstalt és Rothschild-bankház — csak szelvényeket: a *budapesti* állampénztár is — váltja be. A bankházak a beváltott értékekért ($\frac{1}{8}\%$) jutalékot kapnak.

12. A *Vaskapu-szabályozási* 3% -os aranykölcson úgy jött létre, hogy az említett szabályozási költségeket az 1895:XVI. t.-cikk 18.600,000 frtban állapította meg. Ennek beszerzésére 45 millió korona névértékű adómentes, 90 év alatt törlesztendő államadóssági kötvényeket bocsátottak ki. Az adóssági teher mindenkori ellen-súlyozására a magyar kincstár a Vaskapun közlekedő hajóktól, nemzetközi szerződés alapján bizonyos díjakat szedhet, mely jog ellenértéke, a magyar állam vagyonmérlegébe, az adósság álladéka-val egyenlő összegben van felvéve.

13. Az *államvasúti beruházási célokra* felvett $3\frac{1}{2}\%$ -os korona *járadék-kölcson* az 1897. évi XXX. t.-cikkben alapszik. Kamatozása 1898. évi január 1-ével kezdődött. A szelvények beváltásáért a bankházak $\frac{1}{10}\%$ jutalékot kapnak.

14. A függő adósságból származó költségek két részre oszlanak. a) A közös függő adósságot alkotó *pénzjegyek* készítése, megsemmisítése, beváltása s egyéb kezelése költségeinek 30% -a, mely a magyar államkincstárt terheli. b) A pénztári jegyek és különféle letétek költségei és kamatai. a) Azonkívül, a mit a *pénztári jegyekről* az alapvető és az általános részben (17. és 51. §.) elmondottunk megjegyezzük, hogy az ezeknek a jegyeknek kiállítására szolgáló, vagyis csak kitöltésre váró üres lapokat (100, 1000 és 10,000 frtosok) az államnyomda esetről esetre kibocsátott és a hitelszámtartóságnál előjegyzett pénzügyminiszteri rendeletre készíti s szállítja a központi állampénztárba, mely azokról külön naplót vezet. A készletről a hitelszámtartóság minden hó 29-én kimutatást terjeszt a pénzügyminiszterium elé. A jegyek további művelete ($\frac{1}{16}\%$) jutalék mellett a Magyar Általános Hitelbankra van bízva, mely az üres lapokat a pénzügyminiszterium (első főosztályának vezetője) által láttamozott nyugtára veszi fel. A miniszter által időről időre megállapított kamatlábat, valamint az egy napra eső kamatösszeget kibocsátás alkalmával a bank kéznyomóval, a jegy kiállításának és így a kamatozás kezdetének napját pedig kézírással jegyzi be a jegyek nyomtatványain erre a célra szolgáló

üres helyekre. Az egész műveletről a bank a pénzügyminiszterium hitelügyi számtartóságának hetenként ötféle kimutatással számol. A beváltott, esetleg elromlott jegyeket is beterjeszti és ugyanekkor a számadások eredményéhez képest az ezen ügyletből származó tartozásokat vagy követeléseket is a központi állampénztár készpénzben kiegyenlíti. Ezenkívül félévenként a bank folyószámlakivonatot terjeszt be, melyben az egész műveletet az Osztrák- és Magyar bank budapesti főintézete által, a váltók leszámítására megállapított kamatlábon számolja el. A pénztári jegyek 6 hónap múlva járnak le, a mikor úgy a tőkét mint a kamatot kifizetik. Azonban a lejárat előtt is bármikor bemutatathatók, de ekkor kamat csak a bemutatásig jár. A lejárat előtt bemutatott jegyeknek akadálytalan kifizethetése céljából a bank külön 25,000 frt állandó állami előleget kamatfizetés nélkül élvez. Hat hónapon túl a pénztári jegyek nem kamatoznak. Az állami pénztárak is fel vannak jogosítva beváltásukra, sőt pénz helyett fizetési eszközül is elfogadják minden oly esetben, midőn a fizetség ércpénz volta kikötve nincs és a midőn a fizetendő összeg, a pénztári jegyekért összesen járó tőkénél és kamatnál nem kisebb. Ebben az esetben bevett összeget annak a gazdasági ágnak naplójában, melyre fizettetett, bevételbe, de egyzersmind a pénztári jegy beváltási naplóban, a bevételi adatokra hivatkozva, kiadásba kell tenni. A kamatnapok minden hónapban 30-czal a bemutatást megelőző napig számítandók. A hitelszámvévőség pénztári jegyeknek, a pénz és anyag (hitel) főkönyvein és a kettős rendszerű folyószámla-könyvén kívül még különféle segédkönyveket és nyilvántartásokat vezet. Ezekből a havi forgalomról és a hó végével forgalomban maradt jegyekről minden hó 10-ig a pénzügyminiszteriumhoz kimutatást terjeszt fel, mely azután ezt a hivatalos lapban közhirrre teszi. b) Azokhoz, a miket az 51, 100, 114—5., 121., 130. §-ban elmondottunk, még hozzátesszük, hogy *birói letétek* alatt azokat a mindenféle gazdasági értéket képviselő tárgyakat kell érteni, melyeket a bíróságok vagy ennek jóváhagyásával mások biznak az állami pénztárak őrizetére. Ha a letevők magukat a letett tárgyakat akarják visszakapni: akkor őrzési díjakat tartoznak fizetni. Ezekről a pénzügyi tárczában lesz szó. Ha azonban, mint a készpénznél, megelégednek a letét értékével, ekkor az állam a letett pénzt kölcsönkapottnak tekinti, s értük kamatot fizet. Ez a kamat a letevés napjától a kiutaltványozó végzés jogerőre emelkedésének napján túl a fölvételig, de legfeljebb egy

hétig jár. A birói letéteket a bíróságok székhelyén lévő állam-pénztárak és királyi adóhivatalok tárczaszerűen kezelik. A tőkét és kamatokat rendszerint együtt fizetik ki. A bíróságnak ezzel ellenkező végzése csak a pénzügyminiszterium külön engedélye mellett foganatosítható. A kifizetett tőkét és kamatokat részletesen a tárczanapló erre szolgáló hasábjában, s ezenkívül a kamatokat sommásan egy külön függő adóssági kamat alnaplóban számolják el. A tárczanaplókat az igazságügyminiszteri tárcza-, az alnaplókat a pénzügyi hitelszámtartóság tárgyalja. Az utóbbi könyveli a függő adósságok tárczafőkönyvében, s ellenszámolja a kifizetett összegeket, úgy az igazságügyminiszteriumi, a mint pénzügyi forgalmi (központi) számtartósággal. c) *Árvaletétek* (56. §.) alatt azokat a készpénzösszegeket kell érteni, melyeket a gyámhatóságok az államipénztáraknál megőrzés és kamatozás céljából letesznek és a melyeket ezek a birói letéteknél elmondottak módjára tárczaszerűleg kezelnek. De ezekért minden január és július 1-én kamatos kamat jár és a tárczanaplójukat a belügyminiszteriumi számtartósága tárgyalja. d) A királyi *közjegyzők* annak a városnak, a hol működnek, lakossága számához képest a törvényben megállapított bizonyos összegű *biztosítékot* tartoznak letenni. Az erre a célra szolgáló készpénzt, értékpapírt vagy bekeblezési záradékkal ellátott óvadéklevelet a királyi törvényszék beutaló végzése alapján az állami pénztárak mint közjegyzői letétet a birói letétek módjára tárczaszerűen kezelni tartoznak. A készpénzért félévenként kamatot fizetnek és az értékpapírok szelvényeit pedig bélyegtelen elismervényre szolgáltatják ki az illető közjegyzőnek. Az óvadéklevelet díjmentesen őrizik.

Források: a) 1867: XV. és 1868: XLVI.; b) 1882. 2. és 28. 1884. 21. 1883. 13., 1889. 17., 1889. 37., 1892. 31. P. K. és az adóhivatali utasítás; c) 1897: XX., 1885: VI. t.-cz. 1878. 5. P. K. és adóhivatali utasítás.

160. §. Vasutak átvételével elvállalt adósságok.

(Ren. kia. VIII. fej. 1—7. cím, 13.671,340 frt. Keleti, konvertálás, tiszai, tőzsdedíj, déli, évjáradék, gácsországi, részvények konvertálva, elsőbbségek, forgalmilag, pécsi, 69, észak-keleti, beruházás, osztrák, 75, árfolyam, előleg, 69.)

1. A *keleti vasutat* az állam a tulajdonos társulattól szerződésileg úgy vette meg, hogy adósságait magáénak nyilvánította. Részvényeit pedig egyenként 100 frtról szóló, összesen 99,893 darab kötvényért beváltotta. Később az elvállalt adósságokat az előbb tár-

gyalt a $4\frac{1}{2}\%$ arany és ezüst államvasuti adósságokba konvertálta. A kibocsátott kötvényeket pedig évenként július 1-én megejtendő sorsolás útján 1963-ig a központi állampénztár, a magyar általános hitelbank és a bécsi Kreditanstalt útján, a sorsolás után 6 hónap múlva teljes névértékben beváltja. A január és július 1-én lejáró szelvényeket 10% -os adó terheli. A beváltó cégeknek ($\frac{1}{8}\%$) jutalék jár. 1876:L. t.-cz.

2. A *tiszavidéki vasút* részvénytőkéjét az állam kifizette, elsőbbségi kölcsönét a $4\frac{1}{4}\%$ -os kölcsönbe convertálta, a sorsjegykölcsönt pedig a bécsi Kreditanstaltnál évenként törleszti. Az erre és a kamatokra szükséges összeget a központi állampénztár június és december 27-én és 28-án félévi előleges részletekben bezárólag 1923-ig fizeti, a mikor a 66 éves törlesztés be lesz fejezve. Kezelési költség: a bécsi tőzsdedíj fejében a tőzsdekamarának fizetendő összeg. 1888. évi XXXVIII. t.-cz.

3. A déli vasút-társaságtól ennek *zágráb-károlyvárosi* vonalait a magyar állam úgy vette meg, hogy annak 1880-tól $88\frac{1}{2}$ évig 240,000 o. é. aranyfrtnyi változatlan, semmiféle jelenlegi vagy jövődöbeli adónak alá nem vetett évjáradékot fizet. Még pedig a központi állampénztárnál évenként június és december 23-án effectiv osztrák és magyar vagy egyenértékű külföldi aranypénzben. Az így kikötött és a költségvetési törvényben felvett összeg közt van különbség, melyet az aranyagio okoz. 1880:XLIV. t.-cz.

4. A *magyar-gácsországi vasút* korábbi megállapodások szerint csak 1899-ben került volna az állam tulajdonába. Azonban a tulajdonos részvénytársasággal létrejött szerződés szerint az állam már 1889-ben átvette azt oly föltétel alatt, hogy a társasági részvények és elsőbbségi kötvények kamatoztatására és törlesztésére szükséges évi összegeket, azokban a részletekben és időpontokban meg fogja fizetni, melyek a szerződéshez csatolt jegyzékben felsorolva vannak. Továbbá, hogy a vasút beruházási kölcsöneinek kamatait és törlesztési szükségleteit, a magyar állami kincstár közvetlenül fogja fedezni. Azóta az állam a vasút részvényeit és 1876. évi beruházási kölcsönét részint járadékokba convertálta, részint készpénzben kifizette. Az elsőbbségi kölcsönökre szükséges összegeket pedig február, június, augusztus és december 1-én *forgalmi* úton számolja át a magyar kincstár az osztráknak; mert a vasút legnagyobb része osztrák területen feküdvén, adósságai is az osztrák kormány gondjai alatt állnak. Az 1888-iki beruházási kölcsönért járó összeget pedig a bécsi

Union-Banknak kell minden januárra és júliusra megküldeni. A kezelési költség ($\frac{1}{8}\%$) bankjutalékra, sorsolási, szelvény kezelési s egyéb költségekre, valamint bécsi tőzsdedíjra kell. 1869 : VI., 1875 : XL., 1876 : XI., 1887 : XXXIII., 1888 : XVII., 1889 : XIV., 1892 : XXI. t.-cz.

5. Miután az állam a budapest-pécsi vasútnak szintén szerződésileg megszerzett részvényeit 1893. július 1-én beváltotta: most még csak az elsőbbségi kölcsöne van, melyet 1890-től számítandó 69 év alatt törleszt. A kötvények 200 frtról szólnak. Január 1-én sorsolás és április 1-én: a központi állampénztárnál, a magyar általános hitelbanknál és az osztrák Kreditanstalt-nál kerülnek kifizetés alá. A szelvények április és október 1-én járnak le. Ugy a kötvények mind a szelvények adó- és illetékmentesek. A kezelési költségek $\frac{1}{8}\%$ bankjutalékból, sorsolási, posta, szelvénykezelési stb. költségekből, valamint a forgalomban lévő kötvények tőkeálladéka-nak a bécsi tőzsdén való jegyzéséért ($\frac{1}{20}\%$) tőzsdedíj fizetéséből állnak. 1889 : XV. és 1890 : VII. t.-cz.

6. A *magyar észak-keleti* vasútnak megszerzéséből még csak az az adósság áll fenn, mely az elkerülhetlen beruházásokra, több vasút által együttesen fölvetett beruházási kölcsönből, az észak-keleti vasútra esett. A kötvények 1000 és 400 német markról szólnak, $4\frac{1}{2}\%$ -ot aranyban kamatoznak. Az egész kölcsön adó- és illetékmentes. A sorsolás április 1-én s a kisorsolt kötvények beváltása július 1-én van. A szelvények január és július 1-én járnak le. A kötvények 30, a szelvények 4 év alatt évülnek el. A törlesztés 1889-től kezdődő 60 évig tart. Az erre szolgáló összegeket félévenként kell a bécsi Unionbanknak megküldeni. 1888 : XVII., 1890 : XXXI. és 1892 : XXI. t.-cz.

7. Az *osztrák és magyar államvasúttársaság magyar vonalaiért*
a) a megváltási ár fejében fizetendő évi járadék 1891. évtől kezdődött és 75 évig tart. Minden január és július 1-én jár le fele, s a központi állampénztár fizeti ki az említett vasúttársaságnak. b) Ha a félevi járadéknak lejárást közvetlenül megelőző hónapban az arany árfolyama a bécsi tőzsdén a 117% -ot (9.36) meghaladja: akkor ez az árfolyam-emelkedés félévenként 3.250,000 aranyforint után, a lejárt részlettel együtt szintén megfizetendő. Ez az összeg az árfolyam hullámlásához képest változó, sőt egészen el is maradhat. c) A kérdéses vasúti vonalok átvétele alkalmából a magyar állami kincstárrendkívüli beruházások terhe háramolván, erre a

czélra az osztrák-magyar vasúttársaság a magyar kincstárnak 5 millió forint visszafizetendő előleget adott. Ennek törlesztésére a központi állampénztár 75 év alatt minden január és július 1-én lejáráó 125,000 forintot fizet az említett társaságnak. *d)* Az arad-temesvári vasút is az osztrák és magyar államvasúttársaságé volt, melyet a magyar kincstár külön az elől említett vasút elsőbbségi és részvény adósságának törlesztése fejében 1892-től 67 évig minden márczius és szeptember 1-én félévi részletekben fizetendő és jelzálogilag biztosított 288,745 frt évi járadékért váltott meg. 1882: XXV., 1891: XXV., 1891: XXXVIII. t.-cz.

161. §. Egyes tárczákat terhelő kölcsönök.

A két előbbi §-ban tárgyalt államadósságokon kívül, még minden tárczának van építési és egyéb beruházási czélokra fölvetett nagyobb és kisebb összegű, több-kevesebb kölcsöne, melyek a bődzsettörvénynek, egy fejezete alatt vannak tárczánként felsorolva. Az ezen kölcsönök után fizetett kamatok és törlesztési járulékok azonban, az egyes tárczák részletes költségvetéseiben fordulnak elő, s a mennyiben szükségesnek találjuk, azokról ott meg is fogunk emlékezni.

162. §. Előlegezések vasúti kamatbiztosítás alapján.

(Ren. kia. X. fej. 293,028 frt. Kamat, legalább, ellenőrzés, törlesztés, beruházás, maximum, beruházási, 50, egységes, 0/0, fölösleg, előleg.)

Az állam a reá nézve bármely szempontból, fontossággal bíró vasutak kiépítését és forgalomban tartását, az által is iparkodik előmozdítani, hogy a vasútba fektetett tőkének valamely kamatját, a vállalkozók számára biztosítja. Ez úgy értelmezendő, hogy ha az üzlet folyamán legalább is bizonyos tiszta jövedelem, pl. kilométerenként 4—5000 forint nem mutatkozik, akkor az állam a hiányzó részt a részvényeseknek pótolja. Az így épített vasutak legnagyobb része azonban, a 159—160. §-ban elmondottak szerint, már a magyar állam tulajdonába ment át. Ez idő szerint még csak két vasút (a pécs-barcsi és a kassa-oderbergi) részesül kamatbiztosításban. Ezek a kereskedelmi miniszter hatáskörébe tartozó, vasúti főfelügyelőség ellenőrzése alatt állnak, s a biztosított összegeket, az engedélyokmányban meghatározott kereten belől, a szük-

séghez mérten, az utóbb említett miniszterium megkeresésére, a pénzügyminiszterium utalványozza. Az utalványozott összegek az illető vasutaknak adott előlegekül tekintetnek. Azok az előlegek, melyeket a vasúttársulatok adósságaik esedékes évi törlesztésére és kamataira használnak 4, azok pedig, melyeket beruházásra fordítanak, 6⁰/₀-os kamatra adatnak az államkincstár által, s az állami leltárban mint ilyenek tartatnak nyilván. Ezért, mihelyt a vasút tiszta jövedelme bizonyos maximumot meghalad, a többlet az előlegek megtérítése céljából az államkincstárba beszolgáltatandó. Illetőleg: ha az évi számadás lezárásánál kitűnik, hogy tiszta jövedelme a biztosított 4⁰/₀-nál magasabb, a mutatkozó tiszta jövedelmi többlet, az illető vasút 4⁰/₀-os számlájának javára és 6⁰/₀-os számlájának terhére lesz írva.

Különösen meg kell itt emlékeznünk a magyar vasutak *elsőbbségi (beruházási) kölcsönéről*. Az 1875: XLIV. törvényczikk felhatalmazta a miniszteriumot, hogy az állami biztosítást tényleg igénybevevő vasutaknak, az elkerülhetlen új beruházásokra szükséges összegeknek, kölcsön útján való beszerzését engedélyezze és ezen kölcsönnek tőkéjére az állami biztosítást kiterjeszthesse. Az 1876: XI. törvényczikk pedig azt határozta, hogy eme kölcsön 5⁰/₀-ot aranyban kamatozó és 50 év alatt törlesztendő elsőbbségi kötvényeit, az állam vegye át. Az ezekért befolyt összegből pedig minden vasútnak a megállapított részt utalványozza. Ez legczélszerűbben úgy volt kivihető, ha a vasutak kölcsönei egy egységes állami kölcsönre változtatnak át, s eme kötvényeket a vasutak helyett a pénzügyminiszter bocsátja ki. Ennek fejében minden vasút a reá eső részkölcsönről egy, fő elsőbbségi kötvényt adott a pénzügyminiszternek. Ezen kölcsön (200 és 1000 aranyforintról szóló) kötvényeinek szelvényei minden január és július 1-én járnak le. A kötvények évenként október 1-én sorsoltatnak és a kihúzottak 3 hó múlva fizettetnek ki. A szelvények és a kisorsolt kötvények beváltására szükséges összeget, az illető társulatok a részükre biztosított tiszta jövedelmen felül, netalán mutatkozó bevételekből minden június és december 23-ig, a központi állampénztárba szállítják be. Ily jövedelem hiányában, a pénzügyminiszter a kamatbiztosítási előlegeket fordítja erre, s azokat 6⁰/₀ kamatozással épen úgy az illető vasutak terhére írja, s úgy tekinti, mintha ezek közvetlenül a vasutaknak fizettettek volna ki. 1875: XLI., 1876: XI., 1879: XXXVIII., 1887: XXXIII., 1888: XVII. t.-cz.

163. §. Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükséglete.

(R. k. XI. fej. 8.291,749 frt. Állam, ország, először, leszámolás, összes, autonom, tiszta, arány, kevés, legelőbb, helyette.)

Azonkívül a mit IV. alatt és a 77. §-ban elmondottunk, még tudnunk kell, hogy a magyar *államnak* horvát-szlavonországi bevételei és kiadásai, a *magyar állami* költségvetésben, a *magyar állami* háztartásnak költségei és jövedelmei között nyerne kifejezést. Így azok az összegek is, melyek az említett tartományoknak külön ügyeik önkormányzati gondozására szükségesek: először szintén a *magyar állami* költségvetésben vannak kiadásra fölvéve, habár ez, önkormányzatuknak megfelelőleg, külön fejezet alatt és külön sommában történik is. A leszámolás aztán Horvát-Szlavonországgal évenként, és pedig két irányban történik. Először azokra az összegekre nézve, melylyel a horvátok az egész magyar állam összes kiadásaihoz járulni tartoznak. Másodszor saját autonom szükségleteikre nézve. Legelőször tehát az egész *magyar állami* háztartás tiszta kiadását és az ezekből Horvát-Szlavonországra eső összeget számítják ki. Ez az egyik irányban való leszámolás. A másik leszámolás pedig az, hogy a zágrábi királyi pénzügyigazgatóság számtartósága által készített, lerovási kezelési bruttokimutatás alapján Horvát-Szlavonországek tiszta jövedelmét határozzák meg, hogy ez a 44:56 arány szerint, az autonom kormányzat szükségei és az egész állami háztartás között megosztassék. Azonban Horvát-Szlavonország *tiszta* közjővedelme állandóan oly kevés, hogy ha az *állam*-háztartásnak reá eső százalékát fedeznie kellene: autonomikus szükségleteire alig maradna valami. Nehogy tehát horvát testvéreink szükségét szenvedjenek, Magyarország nagylelkűen beleegyezett, hogy Horvát-Szlavonország jövedelméből legelőbb 44%, autonom szükségleteire levonassék, s hogy csak az így maradó rész fordíttassék az állami szükségletekre. Ez által Horvát-Szlavonország évenként néhány millió olyan javadalmazáshoz jut, mely az egész *államot* illetné, s melyet így helyette Magyarországnak kell előállítania, illetőleg megfizetnie.

164. §. Állami számvevőszék.

(Ren. kia. XII. fej. 153,135 frt. Előbb, 1—3, elnökség *a)–f)*, fő- és ügyosztályok, alelnök, ügyheosztás, tárgyalás, saját háztartása.)

Azok után, a miket a 65. §-ban, valamint a XVIII. alatt idevágólag előbb elmondottunk, még tudnunk kell, hogy az állami számvevőszék a hatáskörébe eső ügyeket természetük szerint 1. vagy az elnökségnél vagy 2. tanácsulésekben, vagy 3. az ügyosztályokban tárgyalja.

1. Az elnökséghez tartoznak: a személyzeti és fegyelmi ügyek az ügyosztályoknak adandó elnöki utasítások és rendeletek; az állami számvevőszék évi költségvetésének szerkesztése; a kiadások utalványozása s az ezekről vezetett pénztári naplók szigorlata; a zárószámadást kísérő és egyéb az országgyűlésnek teendő jelentések; a helyszini vizsgálatokra vonatkozó s egyéb az elnök által magának fentartott ügyek. 2. A tanácsulésnek tárgyai: *a)* azok a miniszteri közlemények és a számvevőszéki észrevételekre adott miniszteri válaszok, melyek az ügyosztályok véleménye szerint nem kielégítőek; *b)* a minisztertanácsnak azok a határozatai, melyeket az állami számvevőszéknek egyes miniszterek eljárását illetőleg hozzá intézett átiratára hoznia kell; *c)* az állami zárószámadás és ezt kísérő jelentés, valamint az országgyűlés elé terjesztendő más munkálatok végleges megállapítása; *d)* szabályrendeletek és utasítások birálata, melyek a közigazgatás bármely ágában a számtartás és az ellenőrzés egyszerűsítésére vagy a pénz- és értékkezelés javítására kibocsáttatnak; *e)* a minisztertanácsához évnegyedenként küldendő hitelnyilvántartási kimutatás; *f)* az elnök által tanácsulés elé utalt egyéb ügyek. 3. Az állami számvevőszék az elnöki osztályon kívül három fő- és hat ügyosztályra oszlik. Az alelnök osztályt nem vezet, hanem az elnököt feladatai teljesítésében támogatja. Nevezetesen: a szűkebbkörű értekezleteket vezeti, s a megállapodásokat véleménye kíséretében az elnöknek bemutatja; a számvevőszéki észrevételekre nyert felvilágosításokat tudomásul veszi, esetleg a minisztertanácsához való előterjesztés céljából az elnöknek bemutatja; a fontosabb természetű, s különösen elvi jelentőségű ügyeket felülvizsgálja, s véleménye kíséretében az elnök elé terjeszti; fölülvizsgálja az osztályok által előterjesztett állami zárószámadást minden tartozékával együtt és az elnök akadályoztatása esetében képviseli a számvevőszéket a képviselőház zárószámadási bizottságában. A fegyelemre és ügymenetre közvetlenül felügyel.

Az osztályok az elnök által kiadott és időnként változó ügybeosztás szerint felosztva, az egész állami gazdaságot tárgyalják. Így ez idő szerint az első főosztály vezeti, úgy a kettős, mint az egyszeres rendszerű állami és az utalványozási főkönyvet (hitelnyilvántartást), a számvevőszék saját tárcza fő- és számfejtő könyvét, s tárgyalja az ügynevezett kis tárczák egy részét, valamint a bel-, igazság- és vallás-közoktatásügyi tárczákat; a második főosztály tárgyalja a pénzügyi tárczát; a harmadik főosztály a közös ügyeket, mindenféle állami adósságot, továbbá a kamatbiztosítást, a horvát-szlavonországi leszámolást, a földművelésügyi, kereskedelemügyi és honvédelmi tárczákat. Minden osztály a hozzá tartozó tárczák utalványozási és megszüntetési jegyzékeit, kezelési kimutatásait, valamint tárczazárószámadásait megvizsgálja, ezekből elkészíti a részletes zárószámadást, bírálja a miniszter által adott indokolást és tervezi a törvényhozásnak teendő jelentés hozzá tartozó részét; könyvet vezet az őt illető tárczák nyugdíjairól.

A számvevőszék szükségleteit az elnök utalványára és a számvevőszék első ügyosztályának számfejtése mellett, a központi vagy más az állami pénztárak fizetik ki és külön tárczanaplóban számolják el. E naplót a számvevőszék elnöki osztályának vezetője bírálja meg és tárgyalja az általános szabályok szerint. A kisebb irodai, házi stb. szükségletek fedezésére utalványozott összeget, kézi pénztárban az iroda igazgató kezel. Ez azokról rendes naplót vezet, melyet havonként rövid úton tárgyalás céljából, ugyancsak az elnöki osztálynak mutat be. A számvevőszék által használt ingatlan és ingó állami vagyonról, a kézi pénztár kezelője naplót és szakleltárt vezet, melyeket havonként illetőleg évenként az elnöki osztálynak bemutat. A naplót az elnöki, a leltárt egyik ügyosztály vizsgálja meg. Az állami számvevőszék saját háztartásáról, az állami zárószámadás útján, közvetetlenül az országgyűlésnek számol.

165. §. Közigazgatási bíróság.

(R. k. XIII. és VI. fej. 3. cz. 273,517 frt. Dönt, Curia, belügy, elnök, tárczák.)

Mint legfőbb bíróság, közigazgatási jogviták felett dönt. Állása a Curiaéval azonos. Az elnök járandóságait a belügyminiszter, a bírák és a többi személyzetét az elnök utalványozza. Az elnök a költségvetési törvényben, a közigazgatási bíróság részére megállapított összeg erejéig, utalványozási joggal bír. Számtartását a belügyi számtartóság végzi,

kivéve a közigazgatási segédszolgálatot, melyet a megfelelő tárca-számtartóságok végeznek.

Forrás : 1883 : XLIII. és 1886 : XI. t.-cz. 1883. 30. és 51. P. K. 1886. 6. P. K. 1896 : XXVI. és bírósági ügyrend.

166. §. Miniszterelnökség.

(R. k. XIV. fej. 1—3. cz. 482,815 frt ; VI. fej. 4. cz. nyugd. 24,179 frt ; atm. II. fej. 1—4. cz. 755,000 frt ; ber. II. fej. 200,000 frt. 1—3, §, zárószámadás, három, küldi, fordítás, fumei, utalványozás, kezelés, számtartás, alap, átmeneti.)

1. A 37—40. §-ban elmondottakhoz számtartás szempontjából még hozzáteszük, hogy a számvevőszék által szerkesztett zárószám-adást, a miniszterelnök terjeszti a törvényhozás elé, s hogy az állami számvevőszék elnökét az országgyűlés által jelölt három egyén közül, a király az ő fölterjesztése és ellenjegyzése mellett nevezi ki. A hitelnyilvántartást évnegyedenként és a minisztereknek a számvevőszék megjegyzéseire adott ki nem elégitő válaszait a minisztertanács elé terjesztés céljából, a számvevőszék hozzá küldi. A fordításért járó díjakat a miniszterelnökség saját tárcájából előlegezni, s a fordíttató hatóságok azt neki megtérítik. 2. A fumei kormányzóság személyi járandóságai fölött a miniszterelnök, a dologi kiadások fölött a kormányzó rendelkezik és kezeléséről a fumei m. k. adóhivatal ad számot, a fumei m. kir. pénzügyigazgatóság számtartóság-nak, mely az előzetes és utólagos számtartást végzi. Az egész tárca számtartásának gyakorlására pedig maga a miniszterelnökségi tárca-számtartóság van hivatva. 3. A *rendelkezési alapról* a miniszterelnök számadással nem tartozik. Az átmeneti kiadások és beruházások a miniszterelnökségi palota újraépítésére, az 1848/49-iki honvédek segélyezésére, a millenniumi, Árpád-, Szent-István-, Andrássy- emlékre vannak szánva.

167. §. Ő Felsége személye körüli miniszterium.

(R. k. XV. fej. 74,236 frt. Különleges, közös, kiegyenlítés, 1—2, pénztáros, vizsgálat, hitel, számfejtés, számadás, bírálat, könyvelés, utalványozási, kezelési, leltár, szobák, alnapló, forgalmi, havonként, évnegyedenként, bizományos, küldemények, nyilvántartás, pénzügyintézethez vagy ettől küldemények, pecsételés ; atm. k. III. fej. 10,000 frt ; r. b. 1000 frt.)

A 37—8. §. kapcsán megemlítjük, hogy ennek a miniszteriumnak sajátos berendezéssel bíró *különleges* miniszteriumi

pénztára van, mely a tárczára szükséges pénzösszegeket, a közös pénzügyi pénztárból kapja. Innen ezeket a Felség személye körüli miniszter átirata alapján, a közös pénzügyminiszter utalványozza és azután a közös quota-számlán jogilag egyenlítik ki. (356. lap.) Különben ennek a pénztárnak szervezetét, az 1883-ban kiadott utasítás alapján ismertetjük, s működését 1. tárczaszerűre és 2. közvetítőre osztjuk.

1. A tárczára vonatkozó a) pénztárosi teendőket a miniszterium kebeléből, a tárczaminiszter által külön rendelvénynyel kijelölt tisztviselő teljesíti. Ennek kezelését évenként legalább egyszer, egy magyar királyi pénzügyminiszteriumi számtartósági tisztviselő segélyével megvizsgálják. b) A miniszterium saját számtartósággal nem bír, s ezért előzetes számtartásának teljesítésével, egy miniszteriumi tisztviselő van megbízva. Ez a költségvetésileg engedélyezett *hitelt nyilvántartani*, s a netalán mutatkozó hiteltúllépést, az utalványozó miniszteriumnak, az utalvány fogatosítása előtt bejelenteni tartozik. A közigazgatási és pénztári *számfejtés* céljából, az általános szabályoknak megfelelően berendezett számlakönyvet vezet. Pénztári *számadás* céljából forgalmi naplót és a saját tárczájára tárczanaplót, megfelelő alnaplóval és jegyzékekkel visz. Az alnapló az útlevel-díjakról szól. Az így szerkesztett és kellően fölszerelt számadást minden hó 5-éig, *biralat* és *könyvelés* céljából a pénzügyminiszterium számtartóságának küldi. Az utólagos számtartás céljából utalványozási jegyzékeket, az előbb említett hitelnyilvántartás alapján ugyancsak havonként küld, a pénztári hivatal az állami számvevőszéknek. Sőt még félévi *kezelési kimutatást* és az év végén a miniszteriumra bizott mindenféle készletekről szóló *leltári* kimutatást is szerkeszt. c) A Felség személye körüli miniszterium épületében, a Budapesten lakó, de időnként hivatalosan Bécsben tartózkodó magyar miniszterek és állami tisztviselők számára, szobák vannak fentartva. Az ezen miniszterium hatáskörébe tartozó egyéb szerekről és anyagokról szóló számadáson kívül, e szobák butorozatáról szóló leltár vezetése is a miniszteriumi pénztárra van bízva. Ez a szükségeseket a miniszterium rövid úton nyert engedélye alapján beszerzi, s az így kiadott összegekről külön naplót vezet, melynek végösszegét mint valamely forgalmi alnaplóét „a többi m. k. miniszteriumok részére teljesített bizományos fizetés” czimén egy tétel alatt, a forgalmi naplóban vezeti. De az alnaplónak csak üres másolatát csatolja; mert év-

negyedenként az egyes miniszteriumok tagjai részére kiszolgáltató czikkeket és ezek egyéb költségeit, úgy miniszteriumok, mint az egyes igénybevevők szerint kimutatja, s a kimutatásokat az eredeti alnaplókkal és ennek pénztári okmányaival, a magyar pénzügy-miniszterium központi számvevőségének megküldi. Ez a költségeket az érdekelt miniszteriumok hozzájárulási engedélyének kikérése után, mint bizományos fizetéseket, jogilag a Felség személye körüli tárcza javára és az igénybevevő tárcza terhére számoltatja el.

2. A közvetítő működés úgy történik, hogy *a)* a Felség személye körüli miniszteriumhoz érkező pénzes leveleket és értékes küldeményeket, az elnöki osztály vezetője, a pénztárnok jelenlétében veszi át, s a postai vevényt *ketten* írják alá. A küldeménynek pénztárba helyezését, a pénztárnok a miniszterium ügyiratán ismeri el. Egyszersmind a küldemény átvételének napját, ügyiratának számát, értékét, a küldő nevét, később a továbbküldés napját, címét, az erre érkezett nyugtát és az iktató számot, mely alatt a nyugta tárgyalatott, nyilvántartja. Az elküldésről szóló postai vevény nélkül, az illető ügyiratot az irattárba elhelyezni nem szabad azért, hogy a feladás megtörténte ez által is ellenőriztessék. *b)* A Felség személye körüli miniszteriumnak közvetítését gyakran igénybe veszi a magyar pénzügyminiszterium, olyan nagy összegű fizetések teljesítésénél, melyeket ez valamely bécsi pénzügyintézetnél leróni akar. Az ily küldeményekről a magyar központi állampénztár, a bécsi magyar miniszteriumot, legkésőbb az elküldést megelőző napon értesítvén, ez gondoskodik arról, hogy a miniszteri pénztárhivatal két főtisztjének aláírásával ellátott nyugtára és lehetőleg a címzett pénzügyintézet kiküldöttjével a küldeményt átvegyék, s közvetlenül a címzett pénzügyintézethez szállítják, hol azt az átvevők jelenlétében felbontják és megolvassák. Ekkor az átvevő pénzügyintézet nyugtát ad a miniszterium pénztárnokának, mely azt a miniszteriumnak bemutatja. *c)* Ha a Felség személye körüli miniszteriumnak közvetítését Bécsből veszi Budapestre valamely pénzügyintézet igénybe: akkor e szándékáról az illető intézet a miniszteriumot ellennyugta (*Erlagschein*) által értesíti. Erre a miniszteri pénztárhivatal, két főtisztjének aláírásával ellátott nyugtára, az intézet helyiségében az elküldendő pénzt oly módon veszi át, hogy ezt az intézetiék jelenlétében papirborítékkal látja el, s az intézet e borítékot a saját pecsétjével lezárja. Csak ezután csomagolja a miniszteri pénztárnok a küldeményt postaszerűleg és látja el a miniszterium pecsétjével. A közre-

működött intézeti hivatalnok és a miniszteriumi pénztárnok, az így felszerelt csomagot együtt adják postára. Ha a pénz kivételkép a miniszteriumnál visszatartandó: ekkor az intézeti kiküldött azt az elnöki osztályban, a már jelzett kettős aláírással ellátott nyugtára adja át, s további kezelés céljából a miniszteriumi pénztárnok veszi gondozás alá.

Az átmeneti kiadás a miniszterium épületének helyreállítására van szánva. A bevételek a külföldre szóló útlevelekért járó díjakból származnak.

168. §. Horvát-szlavon-dalmát miniszter és személyzete.

(R. k. XVI. fej. 44,530 frt. Felelős, bán, ellenjegyzés, egység, pénzügy; atm. k. 2500 frt.)

Horvát-Szlavon-Dalmátországoknak a magyar állam kötelékében elfoglalt önkormányzati helyzetéről, a 33—40., 77. és 163. §-ban volt már szó. Ez a miniszter a magyar országgyűlésnek felelős s mint ilyen, a bánnak Ő Felségéhez intézett előterjesztéseit ellenjegyzzi és felterjeszti. Ha e fölterjesztésekre nézve az állami élet egységének szempontjából a magyar minisztertanácsban kételyek merülnének föl, s ha ezek a bán meghallgatása által sem lennének eloszlatva: a m. k. horvát miniszter saját, illetőleg a magyar kormány észrevételeit elkülönítve, egyidejűleg szintén legfelsőbb elhatározás alá terjeszti. Költségeit nem a horvát-szlavon, hanem a magyar állam költségvetése fedezi. Számtartósága nincs, hanem számtartását a pénzügyminiszterium számtartósága végzi. Kézi pénztárt azonban tart. Átmeneti kiadásai költözködési és ezzel járó költségekből származnak.

XX.

BELÜGYI TÁRCZA.

1869. kvt. XVII. fej. 1—10. cz. VI. fej. 7. cz. nyugd. IX. fej. 1. cz. tárcza-kölsönök; átm. V. fej. 1—6. cz. beruh. III. fej. 1—4. cz. r. bev. 1—5. cz.

169. §. Központi igazgatás és a földtehermentesítési pénzalap m. k. igazgatósága.

(R. k. 1. cz. 472,199 frt; átm. 1. cz. 10,000 frt; beruh. 2000 frt. Értelmezés, elnöki, osztályok, alap, számtartás, hitel.)

1. A *központi igazgatás* alatt magát a miniszteriumot (38. §.), a tárcza számtartósággal és az irodát kezelő segédhivatallal kell érteni. A tárcza költségvetésének és indokolásának tárgyalása, a belügyi zárószámadásnak fölülvizsgálata folytán felmerült észrevételek felvilágosítása és az ezzel kapcsolatos kérdések elintézése, s általában az érintkezés az állami számvevőszékekkel az elnöki osztály feladata. A belügyminiszterium *számtartósága* hat osztályra oszlik. Teendőit ezeknek az osztályoknak a hivatalos ügybeosztás részletesen határozza meg, s azok a szükséghez képest esetről esetről változás alá is esnek. 2. A *földtehermentesítési* alapigazgatóság az államadósságok között már tárgyalt földtehermentesítésre irányult igények elsőfokú megbírálására hivatott hatóság. Egy osztálytanácsos elnök alatt, a pénz- és igazságügyminiszterek egy-egy képviselőjének részvételével, testületileg határoz. Szervezete és eljárása az államadósságoknál már idézett földtehermentesítési utasításokon alapszik. Felebbviteli hatósága a belügyminiszterium, melynek személyzeti létszámába tartozik, s mely minden felebbezett ügyben az említett miniszterek meghallgatása után dönt. Az igazgatóság számtartását, a mennyiben a földtehermentesítési igény és jog nyilvántartására, s

más ezzel kapcsolatos közigazgatási teendőkre vonatkozik: a belügyi számtartóság végezi. Számszerű teendőinek hitelügyi részét ellenben a pénzügyminiszterium hitelügyi számtartósága teljesíti.

170. §. Országos levéltár.

(R. k. 2. cz. 42,541 frt; r. b. 6307 frt. Időleges, hivatás, kézi, bevétel.)

Az országos levéltár össze nem tévesztendő a minden hivatalnál levő, s a folyó ügyekre vonatkozó, tehát időleges becsű iratok elhelyezésére szánt *irattárakkal*. A történelmi, s így állandó értékű állami okmányok elhelyezésére, gondozására és azokból való hiteles felvilágosítások adására van az országos levéltár hivatva. Változó hivatali és irodai szükségleteit kézi pénztárába kezeli. Az országos levéltárnak bevétele is van, a mennyiben az *országos alap* kamatainak egy részét e levéltár költségeinek fedezésére fordítják.

171. §. Az önkormányzattal bíró helyhatóságok számtartása.

(Vármegyék közigazgatási, árva- és gyámhatósági kiadásai: r. k. 3. cz. 5.811,688 frt; átm. 35,780 frt. §§, magyar, 1—4, joga, *a*)—*j*), kezelnek, alispán, szöveg, ellenőr, két hét, készlet, érték, maga, átvétel, elővigyázat, egy, elküldés, zsinór, könyvek, átfutó, zárlat, különbség, maradvány, bírálat, jelentés, véletlen, főszámvevő, járulékok, szolgabíró, napló, 48, évenként, számadás, évnegyed, év, végéig, alapok, megtagadás, zárószámadás, szűk, félretolás, kezelő, csonkítás, rendszer, minden számvitel, számadás, befolyás. Városok, szabályrendelet, mérték, önkormányzat, utánzandó, szabályrendelet, utasítás, 1—15. Vagyon, bödzset, záró, számtartóság szervezete, *a*)—*f*), szolgálata *a*)—*p*), végrehajtó, pénztár, szervezete, szolgálat, *a*)—*k*), árva, *a*)—*d*), adóhivatalok, adószámvitel, kórház, intézetek, vizsgálatok, felügyelő, kerület, épületek, mellé, elfogadta, hiány, példa. Község, szabályrendelet, irányelvek, gyakorolható, bíró, jegyző, könyv, számvevő, számadó, tavaszi, őszi, elnök, közgyűlés, egy év, bíróság, biztosítás, alap, szegény, gyám, névszerint, számadások.)

Már a 39., 41—2., 53., 56. és 77. §-ban tárgyaltunk az önkormányzatról. Államjog szempontjából ide tartozik Horvát-Szlavonország is az ő nagyszabású autonomiájával. De jelen §-ban azoknak az önkormányzati hatóságoknak számtartását tárgyaljuk, melyek e minőségükben mint tisztán *magyar* igazgató hatóságok szerepelnek. Ilyenek nemcsak 1. a *megyék*, hanem 2. a *törvényhatóságú városok*, valamint az előbbieknél kebelében bár kisebb hatáskörben, de szintén

önkormányzattal bíró 3. *községek*. Végül külön kell 4. megemlékezünk az árva- és gyámhatóságokról.

1. A belügyminiszternek törvényeink értelmében joga van a megyei háztartás körében a pénzkezelésnél a gazdasági tartásnál követendő eljárást rendezni. Ezt a jogát a „megyei pénzkezelésről és számvitelről szóló szabályzat”-ban gyakorolta is. Ennek a szabályzatnak az általános részben előadottaktól többé-kevésbbé különböző főbb intézkedéseit a következőkben ismertetjük. a) A megyéknek házi pénztárhivatalaik vannak, melyek rendszerint csak az önkormányzati és a közigazgatási költségek fedezésére szolgáló, továbbá bármely czímen a megye jogkörébe tartozó alapokat megillető összegeket, valamint a nála elhelyezett letéteket kezelik. b) A házi pénztárra nézve az *utalványozó* hatóságot kivétel nélkül az alispán képezi. Midőn az elrendelt vagyonváltozás természete *közigazgatási számfejtést* igényel: az utalvány szövegében ennek megtörténtét is ki kell fejezni. Hitelnyilvántartás céljából a megye számtartósága *nem* rendszeres könyveket, hanem *csak* „utalványnyilvántartást” vezet. c) A *számfejtést* az ellenőr végzi, s ennek számfejtő könyvei egyszersmind az illető gazdasági ágak részére *főkönyvek* is; mert ezen ágazatok gazdaságainak egész viteléről, vagyis: kezdő hátralékról, itt hivatalosan is *tartozásnak* és *követelésnek* nevezett utalványozásról, előírásról továbbá teljesítésről, vagyis: lerovásról és a végső hátralékról szólnak. Minden cselekvő hátralékról két hét alatt az alispánnak jelentés teendő. d) A *pénztárnok* bevételeiről és kiadásairól külön jegyzéket tartozik vezetni, melybe ő minden egyes be- és kifizetést azonnal bejegyez, hogy így a pénztár készletét minden perczen számszerint kimutathassa. A megye központjához bármely czímen érkező hivatalos vagy értékküldeményt, csakis az *alispán* vehet át. Úgy hogy a pénztár maga, csak a postán érkezett olyan nagyobb küldeményeket veszi át, melyeknek átvételére az alispán esetről esetre külön felhatalmazza. Az *alispán* az összes beérkezett pénz- vagy értékküldeményekről külön *jegyzéket* vezet, melybe a küldemény feladása helyét, a feladó nevét és a deklarált összeget vagy értéket és érkezésének napját *ő maga* (!?) másrészt a küldeménynek a pénztár által való *átvételét*, a kezelési ágot, a naplócizikket és az összeget a *pénztár* vezeti be. A küldeményeknek átvétele s átadása azzal az elővigyázattal (a pecsétekre stb.) történik, mely a pénzkezelésnél általában érvényes. Az értékküldemények borítékai, valamint a postautalványok szelvényei

a számadási év lefolytatól számítandó egy évig a pénztárban őrizendők. Ha elküldendő értékekről van szó: ez esetben a megyei kiadóhivatal az elküldendő iratokat kellően kiállított boríték kíséretében a pénztárnak adja át, mely az elküldést saját felelőssége alatt teljesíti. Az utalvány szerint elküldendő pénzek, szabályszerű csomagolása és a boríték kellő lepecsételése a pénztári főtiszték által az utalványon illetőleg a borítékon igazolandó. Úgy a jött, mint a ment postai küldeményekről az ellenőr a nyilvántartási jegyzéket vezet. *e)* Hamisítások meggátlása czéljából a házi pénztár naplóinál, úgy mint a kereskedelmi könyveknél is szokás, a fűzőzsinór két vége hivatalosan a *naplóhoz* van pecsételve, és a külső lapon a folyószámokkal ellátott lapok száma hivatalosan van igazolva. A naplókon kívül a házipénztári szervezetnek megfelelően a szükséges (fő- és számfejtő-, alap-, tőke-, letéti, előleg-, kamat- és más határidő, szerződési stb.) könyveket is a pénztár vezeti. E könyvek vezetésénél különös figyelem fordítandó, az átfutó tételeknek viszonylagos nyilvántartására. *f)* A kézi pénztárban rendszeren naponként, az egész pénztárhivatal értékkészletére pedig hetenként és a hónap utolsóján van *zárlat*. Ha különbség mutatkozik: az alispánnak rögtön jelentés teendő. A hó végén a pénztári maradvány számokkal és betűkkel fejezendő ki a naplóban, s miután ezeket előbb magánál a pénztárnál könyvelték, okmányokkal felszerelve a megye számtartóságának adatnak át. Ez a naplókat a következő hónapban már megbírálja, s visszajuttatja a pénztárhoz. A bírálat eredményéről pedig az alispánnak jelentést tesz. Havonként legalább egyszer az alispánnak véletlen pénztári vizsgálatot, s így rendkívüli zárlatot is kell tartania. Ezt mindig a megye számtartóságának és a tiszti *ügyészségnek* közreműködésével teszi. Különben is a megye főszámvevője a pénztári kezelést és eljárást figyelemmel kísérni tartozik. *g)* A megyei *alapokat* megillető községi *állandó járulékokról* az alispán minden év elején értesíti a szolgabíróságokat, melyek ezeket nyilvántartásba veszik. A községek azután az alispán útján fizetik be azokat és minden elküldöttösszegről értesítik a szolgabíróságot, hogy ez az összegek befizetését nyilvántartsa. A megye pénztárát *nem* állandóan, tehát változólag illető összegeket a községek a *szolgabíró* útján juttatják a megyei pénztárba, ki ezekről okmányolt *naplót* vezet, s hiánytalan kezelésükért személyi és vagyoni felelősséggel tartozik. A szolgabíróhoz küldött értékekről az alispánhoz kell jelentést tenni. A

szolgabírák a hozzájuk érkezett pénzeket és más értékeket, a mennyiben más határidőhöz kötve nincs, 48 óra alatt rendeltetésük helyére, vagy ha ez bármely okból lehető nem volna, letétbe helyezés céljából, a megye házi pénztárába tartoznak küldeni. A szolgabíró naplóját és kézi pénztárát az alispán vagy helyettese legalább évenként egyszer megvizsgálja. A járás szolgabírája minden évről a következő január 31-ig, a megye alispánjához okmányolt naplószámadást mutat be, ki ezt a számtartóság által megvizsgáltatja és a pótlásokat elrendeli, illetőleg fölmentvényt megadja. *h)* A megyének kiszolgáltatott állami javadalmazás ellenőrzése céljából, a megye pénztári hivatala, a belügyminiszternek évnegyedenként *naplókivonattal*, s évenként egy főkivonattal számol, mely az általános részben ismertetett *könyvkivonatokat* helyettesíti, és ezekhez abban is hasonlít, hogy mellékletek nélkül vannak szerkesztve. Az év végén pedig zárószámadást szerkeszt. Ezt pénztári okmányokkal felszerelve, az új évi január végéig az alispánnak mutatja be. *i)* Azok fölött a megyei *alapok* fölött, melyek a megye szorosan vett háztartásának keretébe nem tartoznak, s melyek különleges rendeltetésüknek megfelelően használandók: az illető *szakminiszter* felügyele alatt és jóváhagyásával a törvényhatósági közgyűlés rendelkezik. A törvényhatóság ezekre vonatkozó határozatainak és költségvetéseinek jóváhagyását, a mennyiben azok törvénybe nem ütköznek és törvényes felszólalás ellenük nem történik: csak abban az esetben tagadhatja meg, ha az alapok rendelkezésüktől elvonatni szándékolatnának, vagy azoknak tőkéje támadtatnék meg. *j)* Az évi *zárószámadásokat* úgy a megye, mint a külön alapok háztartásáról a házi pénztárhivatalok a költségvetések rovatai szerint szerkesztik. A zárószámadásokat az alispán első sorban megvizsgálás céljából a megye számtartóságának adja, minek megtörténte után az a tavaszi közgyűlésen úgy tárgyalatik, mint a hogyan a költségvetés tárgyalatott.

Az előadottakból látható, hogy a megyei háztartás ma is a házi pénztárak szűk keretében mozog, melyből pedig már rég kinőtt, s melynek folyománya egyebek közt az, hogy a működési körök határainak félretolása által, egyik-másik közegre indokolatlan terhet ró. Nevezetesen: az *alispán* az ismertetett szabályzat szerint *nemcsak utalványozó* hatósága a megye pénztárának, hanem az értékek átvételénél ezeknek *kezelője is*, miből kifolyólag őt meg nem illető munka és felelősség terheli, a nélkül, hogy ez által a pénztári

közegeken valamely irányban könnyítve volna. A megye számtartóságának működése pedig meg van csonkítva, mert teendőinek jelentékeny részét, a pénztári számfejtést és a könyvelést a pénztár gyakorolja. Nézetünk szerint a megyei háztartásnak csakis egy és olyan pénztárra van szüksége, mely működési körére nézve teljesen házi pénztár ugyan, de a melyre különben az egységes elszámolási rendszer feltétlenül alkalmazandó. *Teljes* házi pénztár lenne pedig az által, ha a megyéhez befolyó és pénztárilag kezelhető *minden* nemű vagyonnak kezelése is reá bíztnék. Az elszámolási rendszer pedig abból állna: *számvitel* céljából, az egész hivatal kezelését naponként felölelő házi főnaplóból, esetleg az ebbe napi végösszegével naplózandó más első följegyzés (*prima nota*), kis naplóból, *számadás* céljából pedig a főnaplóból szerkesztett és havonként a megyei számtartósághoz beterjesztendő különféle szaknaplóból. A pénztári hivatal a számfejtés és könyvelés alól fölmentendő, s a számtartás valamennyi fokozatának gyakorlásával, a megyei számtartóság bízandó meg. Ez a pénztárnál fölöslegessé vált személyzetnek a számtartósághoz való beosztását, s a számtartóság befolyásának az egész háztartás körében való üdvös emelkedését vonná maga után. Így könyvei alapján a közigazgatási számfejtéssel és bejegyzéssel, a számtartóság megbízható támogatója lenne az utalványozó alispánnak; mert a pénztárhoz érkező pénzekről, a jelentések az alispán helyett a számtartósághoz érkeznének be. Ez pedig könyvei alapján, az alispán kezelő közreműködése nélkül is elég biztosságot nyújtana a pénztári alkalmazottak eljárására nézve.

Források: 1870: XLII. t.-cz.; 1875: III. t.-cz.; 1879: XXXVIII. t.-cz.; 1883: XV. t.-cz.; 1883. jul. 14-iki 37,169. sz. belügyi rendelet; 1886: XXI., XXII. t.-cz.; 1892: XXVI. t.-cz.; 1893: IV. t.-cz.

2. Az előbb idézett §-okban ezekről a városokról is volt már szó. A vagyonkezelés és számtartás módját különben a törvényhatóság jogával bíró minden városra, ennek törvényhatósági bizottsága, a belügyminiszter által helybenhagyott külön szabályrendelettel állapítja meg. Sajnálattal konstatáljuk azonban, hogy ezek a szabályrendeletek rendesen nem ütik meg a mértéket; mert vagy a legkezdetlegesebb berendezésű pénztár keretében mozognak, vagy pedig valamely exotikus könyvvitel bogaraiban leledzenek. Kivételt rendszerint csak azoknál a városoknál találunk, melyeknek háztartása a józan számtartás intelmeinek mellözése folytán, valamely katasztrófán már keresztül ment. Intjük, a míg nem késő, a többit

is, hogy ne késsenek gazdaságuk megfelelő rendtartásáról gondoskodni, nehogy az ebben az irányban mutatkozó bajok, mint a megyéknél történt, magát az önkormányzatot támadják meg. Iparkodjanak lehetőleg csak egy házi pénztárt minél kevesebb személylyel s minél kevesebb írásos munkával rendezni be. Ez lehetőleg egy naplóban vigyen s minél kevesebb naplóban adjon számot dolgáról a városi számtartóságnak, melyre az eddiginél, úgy mint a megyéknél is elmondottuk, sokkal nagyobb súly fektetendő. Különben, ha nem is mint a tökéletesre, de mint utánzásra méltó berendezésre, utaljuk a törvényhatóság jogával bíró városokat, a székes főváros számtartására.

Források: 1886: XXI. és XXII. t.-cz.

A székes fővárosnál azokat a megállapodásokat, melyek a közgyűlés és a belügyminiszterium jóváhagyását igénylik: *szabályrendeletekbe*, a csupán tanácsi határozatot igénylőket pedig *szolgálati utasításokba* foglalták. Az egész munkálat következő *tizenöt* szabályrendeletet és utasítást foglal magában: 1. A *leltárról* szóló *szabályrendelet* részletesen foglalkozik a vagyonnak, *a)* fölvételével, *b)* becslésével és *c)* tárgyalásával. 2. A törvényhatóság *bödzsetjéről* szóló *szabályrendelet* a költségvetésnek *a)* alaki berendezését, *b)* szerkesztési és tárgyalási módját, *c)* célját, a különféle hitelek nyilvántartását tárgyalja részletesen. 3. A *zárószámadás* iránt intézkedő *szabályrendelet* szól a zárószámadás *a)* alaki berendezéséről, *b)* tárgyalási módjáról. 4. A főváros *számtartóságáról* szóló szabályrendelet részletesen tárgyalja hivatását: *a)* a számtartóságnak, mint a közvagyon és közjövedelmek, úgy az alapok nyilvántartására, valamint a kezelésnek minden irányban való czélszerű, a törvényeknek és szabályoknak megfelelő ellenőrzésére hivatott szakhivatalnak; *b)* a *főszámvevőnek*, ki a számtartóság élén áll s a számtartás és pénztár kezelése tekintetében a törvényhatóságnak a fővárosi tanács *mellé* rendelt ellenőrző közege; *c)* a *számvevőnek*, ki a számtartóság ügyeit személyes felelősség terhe és a tanács felügyelete alatt közvetlenül vezeti; *d)* a *számtanácsosoknak*, kik a számvevőség egyes osztályait közvetlenül vezetik s ezek rendes és szabályszerű működéseért felelősek; *e)* a számvizsgálókból, tisztekből, segédekből és gyakoronokból álló többi *személyzetnek*, kik a főnökeik által nekik kiosztott munkálatokért felelősek; *f)* az irodakezelési osztálynak, mely az irodavezető alatt igató, kiadó és irattárra oszlik; *g)* a végrehajtó hivatalnak, mely egy főnök alatt segédekből, végrehajtók-

ból, biztosokból és szolgálkból, a főváros központi pénztárának, a főváros kezelése alatt álló intézeteknek és hivataloknak, közigazgatásilag végrehajtható (nem állami adó) hátralékaik behajtása céljából, a főváros számvevősege alá van rendelve.

5. A *számtartóság* számára szóló szolgálati *utasítás* részletesen szól: *a)* a számvevői segédszolgálatról; *b)* a közigazgatási számfejtésről; *c)* az előírásról és a hitelnyilvántartásról; *d)* a pénztári számfejtésről; *e)* a birálatról (szigorlatról); *f)* a könyvelésről; *g)* a főkönyvi kivonatokról és évnegyedi kezelési kimutatásokról; *h)* a zárószámadásról; *i)* a vagyonleltárakról; *j)* a költségelőirányzatról; *k)* a pénztár-vizsgálatokról, átadásokról és átvételekről; *l)* a számadási észrevételekről; *m)* a letétek kezelésére, elszámolására és nyilvántartására vonatkozó külön intézkedésekről; *n)* a főváros kölcsöneinek kezeléséről, elszámolás és nyilvántartásáról; *o)* a hátralékok nyilvántartásáról és kimutatásuk körüli eljárásról; *p)* az irodakezelési osztály teendőiről.

6. A *végrehajtó* hivatal számára külön szolgálati *utasítás* van.

7. A főváros *központi pénztára* hatásköréről és szervezetéről szóló *szabályrendelet* szerint e pénztár a fővárosi közvagyon, közjövedelmek, alapok, kölcsönök és letétek kezelésére és erről való számadásra van hivatva, s igazgatóból, ellenőrből, segédekből és pénzkezelőkből áll.

8. A *pénztári utasítás* részletesen intézkedik: *a)* az utalványozásról; *b)* az itt kivételesen előforduló számfejtésről; *c)* az okmányok átvételéről és megvizsgálásáról; *d)* a pénztári kezelésről; *e)* a naplózásról; *f)* az okmányok kiállításáról; *g)* a letétek kezeléséről és elszámolásáról; *h)* értékpapirokban letett biztosítékok átvételéről és elszámolásáról; *i)* értékpapirok és egyéb értéktárgyak állagának nyilvántartásáról és kezeléséről; *j)* az ügykezelésről; *k)* a tiszti és szolgaszemélyzetnek egymáshoz viszonya-, annak jogairól, kötelességeiről és felelősségéről.

9. Az *árvapénzek* és értékek kezeléséről szóló *szabályrendelet*: *a)* általános részében kimondja, hogy a főváros központi pénztára a gyámoltak és gondnokoltak pénzei- és értékeinek kezelésével is megbíztatik, s hogy e tekintetben mint gyámpénztár működik; *b)* a második részben a főváros központi pénztárának mint gyámpénztárnak ügyvitelét; *c)* a harmadikban a főváros számtartóságának hatáskörét szabályozza az árvaszék illetékessége alá tartozó ügyekben; *d)* a negyedik részben az árvapénzek kikölcsönzésének szabályait és *e)* az ötödikben a pénztár által kezelt értékek őrzéseért járó díjakat határozza meg.

10. A főváros területén befolyó állami

és községi adóknak kezelésére hivatott városi *adóhivatalok* hatásköréről külön *szabályrendelet* és 11. egy külön *utasítás* szól az *adószámviteli hivatal*, *adópenztár* és *adóbehajtási hivatal* számára. 12. A főváros *közkórházainak* gondnokságai, valamint 13. más *intézetek* és egyéb külső *számadó hivatalok* és *közegek* ama teendőire nézve, melyek az új számviteli rendszer által érintetnek: szintén külön *szolgálati utasítás* van. 14. *Utasítás* szabályozza a pénztárak és intézetek hivatalos vizsgálatainál követendő eljárást is. Végül 15. egy *szabályrendelet* által a fővárosi *számvevőség*, valamint a fővárosi központi *penztár* működésének *ellenőrzése* céljából a fővárosi törvényhatósága bizottsági tagjainak sorából mint állandó szakbizottmány egy *felügyelő bizottmány* lett alakítva.

Mindezekon kívül egy külön szolgálati utasítás adatott ki a kerületi előjáróságok által beszedendő és kifizetendő pénzösszegek és értékek kezelésénél, elszámolásánál és behajtásánál követendő eljárásról és egy további külön szolgálati utasítás a főváros központi és kerületi adóhivatalai számára; végre egy külön *szabályutasítás* adatott ki a főváros tulajdonát képező, úgyszintén a főváros által bérelt *épületek* és lakások, nemkülönben az ezekben elhelyezett, a főváros vagyonleltárának tárgyát képező *ingóságok* jó karban tartása és az utóbbiak, valamint a *fogyasztási anyagok* beszerzése és elszámolása körül követendő eljárásra nézve is.

Mint az előadott ismertetésből (és nem bírálatból) látszik, a főváros az ország első törvény- és helyhatóságához méltóan, az autonomikus számtartás terén, mint gyakorlati újító lép fel; mert szakítva az önkormányzat körében nálunk szokásos, de a közigazgatásnak és a háztartásnak sem támogatásában, sem ellenőrzésében sem erőt, sem hajlékonyságot kifejtteni nem tudó eljárással, birt az igaznak és czélszerűnek bölcs belátásán alapuló azzal az erkölcsi bátorsággal, hogy: *főszámvevőjét* mint saját ellenőrét a *tanácsnak* nem alá, hanem *mellé* rendelte; a közigazgatási segédszolgálatot, ha már a közigazgatási számfejtés körén kívül ilyet elismer: részletesen meghatározta; a közigazgatási számfejtést (melyet tévesen mond érvényesítésnek) és a könyvkivonatot (évnegyedi kezelési kimutatásokat) mint önálló számviteli kategóriát a gyakorlatban is felállította; a pénztári számfejtést kizárólag a számvevőség illetőleg az adószámviteli hivatal körébe vonta; a főváros kezessége alatt álló minden rangú és rendű értékek kezelésére hivatott egységes pénztárt állított fel stb. Más szóval: háztartásában gyakorlatilag elfogadta,

sőt némely tekintetben tökélyesbítette azt az eljárást, mely *legelőször* rendszeresen *jelen munkában* lett kifejtve. Különösen örömmel mutatunk rá a pénztári vizsgálati szabályzatra, mely szerint minden vizsgálatnál, a pénztár összes értékeire terjedvén ki a vizsgálat, ki van zárva annak a lehetősége, hogy a pénztár kezelése alatt álló egyik-másik gazdasági ág vagy alap hiányát, más alapból lehessen a vizsgálat megtévesztésére fedezni.

A mondottakkal azonban még nincs az állítva, hogy az egész rendszer minden tekintetben, minden kifogáson fölül áll. Erről azonban ama kedvező összbenyomás alatt, melyet az úgy egészben, mint — kevés kivétellel — részleteiben minden szakemberre tesz: most hallgatunk. Inkább őszinte örömünknek adunk kifejezést a felett, hogy a háztartó nyilvános gazdasági számtartás terén épen oly tekintélyes község törvényhatósága minő a főváros, tette magáévá az elmélet és gyakorlat legújabb vívmányainak legjobb részeit, s ezzel nemcsak követendő példát mutatott más önkormányzó hatóságoknak, hanem ezek kezébe, hason irányú kívánatos törekvéseiknél jól használható vezérfonalat is adott. 1886: XXI. és XXII. t.-cz.

3. A *községi* pénztár kezelésének és számtartásának módját, a belügyminiszter által megállapított irányelvek és a megyebeli községek külön viszonyainak tekintetbe vételével, a törvényhatóság a belügyminiszter által jóváhagyott szabályrendelettel állapítja meg. Ez a szabályrendelet azonban hűséges másolata szokott lenni az említett irányelvek czimén, a belügyminiszterium által kiadott, de a községi életre részben nem alkalmazható munkálatnak. Nézetünk szerint a legtöbbször számtartósággal bíró, *rendezett* tanácsú városoknál, a számtartásnak minden fokozata, maga a számtartóság által teljes mértékben gyakorlandó. Azért erre nézve úgy általában, mint a mindkétféle törvényhatóságok háztartásánál elmondottakra hivatkozunk. Csak a hol nincs külön számtartóhivatal, egyedül ott jogos a házi pénztár ellenőrének számtartási teendőkkal, pl. pénztári számfejtéssel, könyveléssel stb. való megbízása. És a hol még külön pénztári hivatal sincs: ott a *községi bíró* kötelessége, hogy mint egy személyben utalványozó és kezelő hivatal, csak egyetlenegy lehető legegyszerűbb naplóban, minden bevételéről és kiadásáról, esetleg a *jegyző oktatása* szerint számot vigyen. Ezzel a naplóval ad számot azután időnként a jegyzőnek, ki a bíró mellett a számtartás előzetes és utólagos fokozatait gyakorolni, s nevezetesen

az egész község háztartásáról *rendszeres könyvet vinni* hivatva van. Az előbbi esetben a jegyző, mintegy a város főszámvevője, az utóbbi esetben mint a község háztartásának egyedüli számtartója működik s főleg az utóbbi esetben erkölcsi és értelmi műveltségéhez képest mint áldás vagy átok fogja át, a község egész gazdasági életét. Ezért föltétlenül szükséges, hogy a jegyző erkölcsileg, értelmileg és gazdaságilag, a körülötte torzsalkodó községi életnek átlagos színvonalán messze túl emelkedjék. Hogy így a községi háztartás kezelőivel szemben, mint független számvevő, a hatóságok iránt pedig, mint szakavatott számadó járhasson el. Egyébiránt a község zárószámadása, költségvetése berendezésének megfelelően szerkesztendő és a tavaszi közgyűlésen a képviselőtestület által ép oly módzatok mellett tárgyalandó, mint a hogy a költségvetést az őszi közgyűlés tárgyalta. Csakhogy e számvizsgáló közgyűlésen, a törvényhatóság megbízásából legalább egy *más községi* egyén is részt vesz, sőt azon elnököl, s a tapasztalatairól a törvényhatóságnak jelentést tesz. A közgyűlés által megvizsgált számadás, akár tettek ellene kifogást, akár nem, a törvényhatósághoz felülvizsgálat céljából mellékteivel együtt fölterjesztendő. Ha panaszt tettek ellene: a számadási fölmentvény csak a törvényhatóság közgyűlésének határozata után adható ki. A törvényhatóság ez iránt egy év alatt tartozik határozni, mely határozat ellen a belügyminiszterhez lehet felebbezni. Sőt a belügyminiszteri határozat kézbesítésétől számítandó három hónap alatt, a kifogásolt tételeknek megvizsgálását, úgy a község, mint a számadó, a községre nézve illetékes bíróság előtt kérheti. A község követeléseai azonban a számadó ellen a számadás tárgyalása alatt is törvényesen biztosíthatók. Minden község az általa fentartott közművelődési és jótékony intézetek számadásait a tavaszi, a kezelésükre bizott *alapítványokéit* pedig bármely közgyűlésen, de évenként megvizsgálni tartozik. Kötelessége továbbá társadalmi úton el nem látott *szegényeiről* a mennyiben lehet, saját háztartása körében gondoskodni s azok létszámáról a törvényhatóságnak minden év végével jelentést tenni.

4. A gyámoltaknak és gondnokoltaknak (56. §.) pénztári kezelése fölött a gyámhatóság (községi vagy törvényhatósági) *közgyűlési és névszerinti szavazással* határoz, s károsodás esetén a szavazásban résztvettek kárpótlással tartoznak. A gyámpénztári számadások fölött számvevői előleges vizsgálat alapján a közgyűlés határoz, s az évi mérleg a belügyminiszterhez fölterjesztendő. 1877:XX. t.-cz.

172. §. A főispánok és a budapesti főpolgármester, valamint a főispáni titkárok fizetései és lakpénzei.

(R. k. 4. cz. 377,419 frt. Javadalmazás, első, nyugdíj, főpolgármester, három, osztály.)

a) A *főispánok* miniszteri tanácsosi javadalmazással birnak. És pedig első osztályú javadalmazással akkor, ha a főispán hatásköre két nem ugyanazon székhelylyel bíró, avagy 300,000 lelket meghaladó törvényhatóságra terjed. Nyugdíjaztatásuk tekintetében pedig kivételes kedvezményekben részesülnek. b) A *budapesti főpolgármestert* a király által, a belügyminiszter ellenjegyzése mellett kijelölt három egyén közül, a főváros közgyűlése 6 évre választja. Javadalmazása a mostaninak 10,000 frt fizetés és 2000 frt lakpénz és háromszor 1000 frt ötödéves pótlék. c) A belügyminiszter fel van hatalmazva, hogy a főispánok mellé a szükséghez képest *titkári* állásokat rendszeresítsen, s ezek iránt évenként az állami költségvetés útján tegyen intézkedéseket. A főispáni titkár a miniszteri fogalmazók és segédfogalmazók fizetési osztályába tartozik, s ezekkel egyenlő javadalmazást élvez.

Források : 1872 : XXXVI. és 1886 : XXI. t.-cz.

173. §. Anyakönyvi kiadások.

(R. k. 5. cz. 1.158,021 frt ; személyzet, átruházás.)

Az anyakönyvek állami vezetését a törvény elrendelvén, a költségvetésben annak költségeiről gondoskodni kellett. Ezek a költségek az anyakönyvesek és felügyelőik személyi járandóságai és dologi kiadásai, melyekre 1899-ben *átruházás* van engedélyezve.

174. §. Színművészeti kiadások.

(R. k. 6. cz. 360,300 frt ; atm. 3. cz. 3000 frt ; beruh. 2. cz. 112,000 frt ; r. b. 2. cz. 27,300 frt. 1—5, udvartartás, alapok, pénztár, utalványozás, központi, kultura.)

1. A m. kir. operaház és 2. a budapesti, valamint 3. a *kolozsvári nemzeti színházak* állami segélyezésére is engedélyezett összegek havonként, illetőleg a felmerülő szükséghez képest utalványoztatnak. Úgy ezekből, mint a királyi udvartartásnak művészi czélokra szánt részéből, továbbá saját napi és bérlet-jövedelmeikből, valamint

a budapesti nemzeti színház tulajdonát képező *alapokból* származó összegek kezelésére, mindkét nemzeti színház, illetőleg a budapesti a m. kir. operaházzal együtt, külön házi pénztárral bir, melyre az utalványozási jogot, az illető nemzeti színháznak a korona által ki-nevezett intendánsa gyakorolja. A költségvetést a belügyminiszter hagyja jóvá: számadásait ennek számtartósága vizsgálja felül. (Lásd: az 1875-iki „Budapesti Közlöny“ 146—149-ik számaiban kiadott szabályrendeletet.) 4. A magyar *színészegyesület* segélyezésére engedélyezett összeg, főleg az egyesület központi igazgatótanácsának irodájára fordittatik. 5. A *magyar vidéki színészet* segélyezésére szánt összegből, az ország végvidékein és különösen a nem magyar ajkú lakosok között, a magyar kultúra terjesztése körül, rossz anyagi viszonyok között sikeresen működő szintársulatokat segélyezik.

175. §. Közegészségügyi kiadások és bevételek.

(R. k. 7 cz. 3.925,028 frt; atm. 4. cz. 9500 frt, beruh. 3 cz. 38,000 frt, r. bev. 3. cz. 2.468,290 frt. 1—10, tanács, vizsgálódás, fedezik, házi, költségtérítmény, oltás, járvány, szem, serum, pénzsükségleti, 100, felelős, vegyes alap, 0/0, lelencz.)

1. Az *egészségügyi tanács* a belügyminiszterium mellett és alatt a közegészségi ügyek tárgyalása céljából felállított véleményező és indítványozó testület. Költségeit, melyek a tagok jelenléti díjaiból, egyéb irodai és dologi kiadásokból állnak, a tanács elnökének elő-terjesztése alapján a belügyminiszter utalványozza. 2. A *bakteriologiai* intézet nemcsak az állandó fenyegető koleraveszély és más járványok, valamint egyes fertőző betegségek miatt szükséges bakteriologiai vizsgálódások, hanem tisztí orvosi vizsgálat tárgyát képező gyógyszer- és méregisméből való vizsgálatok megtartása is szükségessé teszi. 3. A *betegápolási* költségekből a pozsonyi országos kórház, a bujakóros kórházak, az országos szemgyógyintézetek összes kiadásai, továbbá a köz- és magánkórházakban ápolott vagyontalan bujakóros és elmebeteg egyének gyógyköltségeit, valamint a szegény betegek gyógyszerköltségeit fedezik. A pozsonyi, valamint a bujakóros kórházak közvetlen a belügyminiszter felügyelete alatt állnak és gazdasági szükségleteiket árlejtés útján fedezik. A vállalkozóknak járó összegeket részint az intézet házi pénztárából, részint pedig az állam pénztárából fizetik ki. A betegápolási költségtérítményekből származó bevételek, a folyó kiadások fedezésére nem használhatók fel, hanem havonként abba az adóhivatalba szállítan-

dók be, melyből a kórház házi pénztára javadalmazását kapja. 4. A *himlőoltási* költségek abból származnak, hogy az előljáró, lelkes és megyei főorvos által igazolt minden sikeres oltásért az állam $10\frac{1}{2}$, újraoltásért 5 krajczárt fizet az orvosnak. 5. *Járvány-költségek* czimén engedélyezett összegekből, a járványlepte községek és törvényhatóságok területére, állami költségen járvány-orvosokat szoktak kirendelni. 6. A *trachoma* nevű ragályos szembetegség elfojtása céljából a szükséghez képest utazó szem- és más orvosok díjazására, valamint külön kórházak felállítására. 7. A diphtheria elleni gyógyszerum-termelő intézet a szegénysorsú lakosságot oltószórummal látja el. 8. Országos *tébolyház* eddig négy van: Budapesten a lipótmezei és az angyalfüldi, aztán Nagy-Szebenben és Nagy-Kállóban. Ezek az intézetek havonként pénzsükségleti kimutatásokat terjesztenek föl s ezek alapján látja el a belügyminiszter házi pénztáraikat a szükséges összegekkel. Utalványozási joggal 100 frtig az igazgató bir; felelős számvivők és számadók a gondnok és ellenőr, kik havonként okmányolt napló- és rovatszámadást, évenként pedig rendes könyvkivonatokat terjesztenek fel a belügyminiszteriumnak. Ezeken kívül más gyógyintézetekben is ápolnak elmebetegeket és költségeiket szintén innen fedezik. 9. A *vegyes* és előre nem látható közegészségügyi kiadások is szoktak előfordulni, melyek fedezéséről a költségvetésben külön rovat alatt kellett gondoskodni. 10. Az országos *betegápolási* alap az (1898: XXI. t.-cz.) bevételeit az egyenes adók alapján legfeljebb 3%-os betegápolási pótdából szerzi, kiadásai pedig magyar állampolgárok után felmerült olyan ápolási és betegszállítási költségek megtérítése, melyek másoktól be nem hajthatók. Ide tartoznak tovább a lelenczek ápolási és nevelési költségei.

Források: 1876: XIV., 1875: III., 1887: XXII. t.-cz., 1876-iki 51,661. és 1887. évi 40,180. szr., 1886: V. t.-cz., 1869. R. T. 178. lapja és 1898: XXI. t.-cz.

176. §. Közbiztonsági kiadások és bevételek.

(R. k. 8. cz. 7.286,454 frt, atm. 5. cz. 34,427 frt, beruh. 4. cz. 16,167 frt, r. bev. 4. cz. 967,491 frt. 1—4, nyilvános, kézi, testület, honvédelmi, belügyi, autonom, kerület, szárny, szakasz, örs, pénzsükségleti, számfejtés, utalványozás, házi, bizottság, segédtiszt, számtartó, naplók, kezéhez, számol, észrevételek, főszámla, leltár, tömegalap, tervezet, sükségleti, házi, számtartóság, 19, naplók, bevételek, toloncz, vasút, karhatalom.)

1. A *közbiztonsági alap* elnevezés alatt előforduló összeg, a határrendőrség költségeinek és bizalmas természetű, nyilvános elszá-

molás alá nem vonható, közbiztonsági kiadások fedezésére szolgál, s előleges negyedévi részletekben utalványoztatik ki a miniszterium kézi pénztárába. Kezelője a segédhivatali igazgató, mint kézi pénztáros.

2. *A m. k. csendőrség* a közbiztonsági szolgálat teljesítésére rendelt, katonailag szervezett fegyveres testület. Katonai és fegyelmi ügyekben a honvédelmi, személyi ügyekben a *honvédelmi és belügyi minisztereknek*, közbiztonsági szolgálat és gazdasági tekintetben pedig kizárólag a *belügyminiszternek* van alárendelve. Ez az oka, hogy költségei a belügyi tárczában, a Horvát-Szlavonország autonom területén alkalmazottaké pedig az autonom költségvetésben nyernek kifejezést. Magyarország — ide nem értve tehát Horvát-Szlavonországot — *hat csendőr-kerületre* oszlik, ugyanennyi csendőr-parancsnoksággal, melyek élén egy-egy ezredes áll. Székhelyeik: Kolozsvár, Szeged, Budapest, Kassa, Pozsony, Székesfehérvár. Minden csendőrkerületi parancsnokság több szárnyra (jelenleg 6—8 szárnyra), s ezek mindegyike legalább is két szakaszra oszlik. Minden szakasz ismét több őrsből áll. A szárny élén százados, a szakasz élén fő- vagy hadnagy, az őrsök élén őrmesterek és őrsvezetők állanak. Minden kerületi parancsnok kerületének következő évi *költségelőirányzatát* (elemi költségvetését), folyó évi május 1-ig a belügyminiszteriumhoz fölterjeszteni tartozik. Minden csendőr-parancsnokság a neki alárendelt szárnyaktól havonként pénzsükségleti, vagyis: oly kimutatásokat kap, melyben azok a következő havi tényleges szükségleteiket részletesen felsorolják. E kimutatások alapján azután a parancsnokságok is, hasonló szükségleti kimutatásokat terjesztenek fel a belügyminiszteriumhoz, melyeket ez saját számtartósága által közigazgatásilag számfejtet, s az így megállapított összeget minden kerületi és szárnyparancsnokságnak, az ennek székhelyén levő átalános állami pénztárnál utalványozza. Az utalványozott, valamint más egyéb átvett pénzek kezelésére minden csendőr-parancsnokság *házi pénztárral* bir, melyet parancsnoksági pénztár néven, egy törzstiszt elnöklete alatt ennek segédtsíjtje és az ú. n. oktatótíisztból álló bizottság, mint felelős számadó kezel. A pénztári számvívő: a segédtsíist vezeti az összes naplókát, s kezeli az ellenzárt. A parancsnoknak van kézi pénzsízekrénye is, de erről is a segédtsíist vezeti a nyilvántartó jegyzéket. Az ú. n. *kezelő* (helyesebben *számtartó*) *bizottságban* és *tíisztben* minden parancsnokságnak számtartósága is van, mely az előbb említett szükségleti kimutatás alapján engedélyezett hitelt és pénzt saját ú. n. utalványozási és pénzkészlet naplójában nyilvántartja, s a

parancsnokságra és ennek házi pénztárára nézve, a közigazgatási és pénztári számfejtést is teljesíti. A parancsnoksági pénztárnál előforduló vagyonváltozásokat, a parancsnokság kezelése alatt lévő különböző elszámolási ágazatok szerint vezetett külön naplókban számolják el. A *szárnyparancsnokságok* részére, a szükségleti kimutatásaik alapján megállapított ellátmányokat, a belügyminiszter a szárnyparancsnok kezéhez közvetlenül utalja ki, melyekről ez egy ú. n. számvivő altiszt segélyével a parancsnokságnak számol. Itt ezt a számtartó (számvivő) tiszt előzetesen megvizsgálja, s a parancsnokság útján esetleg számadási észrevételeket ad ki, melyeket, ha szárnyparancsnok által adott felvilágosítások nem kielégítőek (esetleg a mutatókozó rendetlenségek megszüntetése céljából, a honvédelmi miniszter fegyelmi közbelépése mellett is), további elbírálás céljából a belügyminiszterium számtartóságához terjeszt fel. Ezekkel az észrevételekkel együtt, eredetiben havonként fölterjeszti úgy a szárny- mint a kerületi parancsnokság számadásait. Ezenkívül úgy a kerület mint a szárnyak számadásainak végeredményét egy részletes kimutatásba, ú. n. főszámlába foglalja, úgy hogy ez az egész kerületi gazdaságról havonként áttekintést nyújt. A számadási év végén pedig a szárnyak a kerületi parancsnokságnak, s ezek a belügyi számtartóságnak leltári számadást is küldenek be. A csendőrlegénység ruházati járandósága tömegalap elnevezéssel alapként kezeltetik, ezen alapról minden ker. parancsnokság félévenként számadást küld a belügyminiszteriumhoz, mely számadásnál az alap készpénze, anyagkészletének értéke, minden egyes csendőr követelése vagy tartozása kimutatva van.

3. A székesfővárosi magyar királyi állami *rendőrség* főkapitánya, a rendőrségi költségekre nézve előirányzati tervezetét évenként, április végéig terjeszti fel a belügyminiszteriumhoz. Év közben pedig minden hónap 15-éig, a következő havi szükségletekről terjeszt fel oda szükségleti kimutatásokat, melyeknek alapján a *rendőrség házi pénztára* számára, a szükséges összegeket a belügyminiszter az állampénztárnál utalványozza. A főkapitányságnak mint igazgató hatóságnak kebelében külön számtartóság nincs, hanem *házi pénztárában* a pénztárnokon és ellenőrön kívül még *könyvvezető* (?) és pénztári tiszt is van alkalmazva. A pénzkezeléssel foglalkozó pénztárnok mellett az ellenőr, az ellenzárlat kezelésén kívül, főleg a számfejtésre és a főnapló vezetésére van hivatva. Vezeti tehát a számfejtő és ezzel összefüggő más segédkönyveket. A pénztári tiszt

vezeti a számadási naplókat, számszerint tizenkilenczet. A könyvvezető azután végez minden egyebet: költségvetést szerkeszt, közgazgatásilag számfejt, előzetesen és utólagosan könyvel, könyv-kivonatokat csinál stb. A számatadás okmányolt és a főkapitány által is láttamozott naplókkal részint havonként, részint negyed- és félévenként a belügyminiszteriumhoz történik. Ugyan ide még havonként utalványozási jegyzéket és lerovási kimutatást, sőt még összehasonlító (ú. n. hitelfelhasználási) kimutatást is küldenek! A rendőrség bevétele főleg abból a járulékból áll, melylyel a székes főváros, valamint Ujpest és Rákospalota a kerületükön működő államrendőrség szükségleteinek fedezésének törvényesen járulnak. Ezenkívül még különféle rendőrségi díjak, rabkórházi költségtérítmény, kilépett rendőrök térítménye stb. czímen vannak bevételek.

Ide tartoznak még a fővárosi és vidéki tolonczkiadások, melyek abból származnak, hogy mielőtt még valaki büntetendő cselekményt követett volna el, mintegy megvédendő a tőle távol álló jó társadalmat, őt az állam illetőségi helyére vezetteti. Az ilyen utaztatásnak költségei hatóságilag díjszabályzatban meg vannak állapítva, s azokat a közösségek tartoznak előlegezni. Évnegyedenként azután a törvényhatóságok az azokról szóló számadásokat megtérítés céljából a belügyminiszteriumhoz terjesztik föl. A predeali nemzetközi vasúti állomáshoz kirendelt személyzet szükséglete és a karhatalmi költségek is itt fordulnak elő.

Források: a csendőrségre nézve annak nagyszámú és részletes utasítása; a rendőrségre 1881: XXI. t.-cz. és 1891-iki 72,477. B. M. sz. utasítások; 1885-iki 9389. B. M. sz. tolonczszabályzat.

177. §. Közjótékonyági kiadások.

(R. k. 9. cz. 40,569 frt.)

1. A kolozsvári sz. Erzsébet-aggháznak I. Ferencz alapítványa folytán kijáró 2000 mázsa só ára (2901 frt); 2. a zár-dák segélyezése betegek ápolásáért (4168); 3. a budapesti gyermek-kórház segélyezésére (6500); 4. a budapesti önkéntes tűzoltó-egylet segélyezése (5000); 5. a m. orsz. tűzoltó-szövetkezetnek (2000); 6. a budapesti első gyermekmenhely (3000); 7. a budapesti önkéntes mentőegyesület (6000); 8. a fehér-kereszt-egyesület (5000); 9. a budapesti szünidei gyermektelep-egyesület (1000);

10. a budapesti általános poliklinikai egyesület (1000); 11. a testi és szellemi fogyatkozásban szenvedőket gyámolító egyesületnek (2000); 12. gyógyult elmebetegeket segítő-egyesületnek (1000); 13. a kolozsvári mentőegyesületnek (1000). Ezeket az összegeket a segélyezetteknek felterjesztésükhöz képest utalványozza a belügy-miniszter.

178. §. Általános közigazgatási kiadások és bevételek.

(R. k. 10. cz. 126,168 frt; atm. k. 6. cz. 9000 frt; r. b. 5. cz. 172,500 frt.
1—10, szerződés, kereskedelmi, ellenkező, útlevel, előfogat.)

1. Úgy a „Budapesti Közlöny“ című hivatalos lap költsége (8800), valamint jövedelme (76,000), továbbá 2. az országos törvények és rendeletek tárának költségei (41,108) és jövedelmei (64,600) a szerkesztőkkel és kiadókkal időről időre kötött szerződések alapján utalványoztatnak ki és be. 3. A távirói kiadásokat (25,000) a kereskedelmi tárcza előlegezi és évnegyedenként való leszámolás alapján a belügyminiszter utalványára a központi állam-pénztár készpénzben fizeti ki az országos posta- és táviró-pénztárnak. Ez az egységes költségvetés természetével ellenkező eljárás, mert ezt forgalmi úton kellene kiegyenlíteni. Az állam tehére netán jogtalanul felszámított összegeket, a számadások bírálata alapján, a táviratatozóktól a belügyminiszterium utólagosan szedeti be. 4. Az útlevelek kiadásával járó nyomatási és irodai költségekről (5660) a a segédhivatalok igazgatója, a (szegényekről 25 krjával, másoktól 3 frtjával) befolyt díjakról (31,100) pedig a belügyminiszteriumnak az útlevel osztálya havonként számol. 5. Az *országgyűlési képviselők választása* és a választók névjegyzékének kiigazítása alkalmából felmerülő költségek (16,000) fedeztetnek az államkincstárból. 6. A *katonai előfogati díjpótlékok*, a katonai számlák alapján, a hadsereg részére érvényes illetékszabályzat szerint, évnegyedenként térítettnek meg a katonai pénztáraknak. 7. Szolgálati bérletjegyekért (10,300) különféle alkalmazottak számára. 8. Életmentési díjak (800). 9. Hullák kifogásáért vagy feljelentéséért (3000). 10. Különféle kiadások (6000) és bevételek (300). Vannak ezenkívül határrendezési és ebből származó háromszögfelmérési, valamint községjegyzői tanfolyam segélyezésére stb. átmeneti kiadások.

Források: 1874: XXXIII t.-cz.; 1877: VI. t.-cz.

XXI.

PÉNZÜGYMINISZTERIUM.

1899. rd. kia. XVIII. fej. 1—38. cz. 85.133,570 frt; nyugd. VI. fej. 8. cz. 2.545,000 frt; tárczakölcsönök IX. fej. 2. cz. 539,320 frt atm. kiad. VI. fej. 1—13. cz. 3.197,135 frt; beruh. IV. fej. 4. cz. 1.166,207 frt; rd. bev. IV. fej. 1—32. cz. 329.717,648 frt; rk. bev. I. fej. 1—5. cz. 5.955,456 frt.

179. §. Központi igazgatás.

(R. k. 1. cz. rovatok: szem. jár. 830,770, dol. kiad. 189,800, atm. kiad. 93,000 frt, 1—2, fő- és ügyosztályok, számtartás dologi és személyi ügyei, gazdaszat, épületek, kézi, csoportok 1—6, főnökök, igazgató.)

Ez alatt 1. maga a pénzügyminiszterium az irodai segéd- és a gazdasági hivattallal, valamint 2. a tárcza számtartóságokkal értendő. 1. A *pénzügyminiszterium* (52. §.) a hatáskörébe tartozó ügyek csoportjaihoz képest, az elnöki osztályon kívül I—IX főosztályra, s ezek mindenike újból több, összesen 24 ügyosztályra van felosztva. Az elnöki osztály egyebek közt a miniszteriumi személy-ügyeket, s a személyi és dologi kiadásokat tárgyalja. Az I. főosztály a pénztári-, hitel-, vasút- és közgazdaságügyi ügyekkel foglalkozik. Nevezetesen az első ügyosztály gondoskodik, a pénzügyi tárcza összes *számtartási* ügyeinek dologi vezényletéről. A II. főosztály az alárendelt pénzügyi szervezetet és ezek között a XXIV. ügyosztály feje, mint a számtartóságok igazgatója, a *számtartóságok* személyes ügyeit és a vagyont kezelő hivatalokat, s a horvát-szlavon ügyeket, a III. az egyenes adókat, a IV. a jog- és bélyegilletékeket s díjakat, az V. a közvetett adókat, a VI. a határvámot, dohányt, a lottót és sójövedéket, a VII. a bányászatot és bányahatóságokat, a VIII. az államjóságokat és jogügyeket és végül a IX. főosztály az állandó katasztert és földadónyilvántartást tárgyalja. A pénzügyminiszteriumnak az irodát kezelő segédhivatalain kívül

még külön *gazdászati hivatala* is van. Ez a főváros területén a pénzügyi tárca körébe tartozó állami épületeknek és telkeknek gondozásával van megbízva, s ezért államépületi felügyelőség néven is szokott előfordulni. Továbbá a hivataloskodásnál szükséges irodai butorok, szolgálati szerek, eszközök, nyomtatványok stb. kezelése és az erről való számtartás is ennek a hivatalnak a feladata. Vezet tehát törzskönyvet, leltárt, nyilvántartó jegyzékeket, naplókat stb. Közvetlen a pénzügyminiszterium elnöki osztálya alatt áll és egészben mint számadó hivatal van szervezve. 2000 frt maximummal bíró kézi pénztára is van, melyről esetről esetre a javadalmazás megújításakor, évnegyedenként a pénzügyőrségi felszerelésekről, fél-évenként a szoros számadás alá tartozó, valamint év végén az egyszerű nyomtatványokról, a pénzügyminiszterium központi számvevőségének számol. 2. A számtartóság hat csoportra oszlik. 1. A központi csoport öt, 2. a hitelügyi négy, 3. az illetékügyi négy, 4. az egyenes adó-ügyi három, 5. a jövedéki három, 6. a fogyasztási adó öt osztálylyal. A csoportok vezetése pénzügyi tanácsos-főnökök kezében van. Az igazgató osztálytanácsos.

Forrás: 1892. 1., 1890. 10., 1889. 9. és 11. 1897. 9. és 1898. 17. P. K. 1898-iki 1828. P. M. 1.

180. §. Pénzügyigazgatóságok, székes fővárosi kir. adófelügyelő, központi díj- és illetékszabási hivatal.

(Ren. kia. 3. cz. szem. jár. 2.533,088, dol. kia. 464,247, beruh. 173,000 frt. Megye, ágak, kivételek, hatáskör, ellenőrzés, bizottság, tisztviselők, orvoslás, alárendelt, főváros, szervezet, adófelügyelő, kerületek, illeték, számtartóságaik, közig. számfejtés.)

1. Majd minden vármegye területén van *pénzügyigazgatóság* (39—40. és 52. §.). Ez a hozzá utalt egy vagy több törvényhatóság területén mint igazgató hatóság, a pénzügyi közigazgatás majd minden ágára kiterjedőleg működik. Az utóbbiak közül kivételt jóformán csak a lottó, az állami ingatlan vagyon és dohánytermelés, valamint a műszaki ismereteket igénylő ügyek képeznek. Bir kisebb körű kinevezési és nyugdíjazási, valamint fegyelmi hatáskörrel is. Közvetlen a pénzügyminiszternek van alárendelve, de működését a főispánok (főpolgármester) és helyetteseik ellenőrzik. Ebből a célból vizsgálatokat tarthatnak, felvilágosításokat követelhetnek, s ha netán tett észrevételei eredménytelenek lennének, a pénzügyminiszterhez

fordulhat. A pénzügyigazgató vagy helyettese, a működési köréhez tartozó törvényhatóság közigazgatási bizottságának tagja, s a pénzügyigazgatóság ügyköréhez tartozó összes ügyekben előadója is. A törvényhatóságok és községek tisztviselői működési körükben őket támogatni, s kiadott irataiknak megfelelni tartoznak. Ha azonban ezek ellen alapos kifogásuk van, az alispán útján 24 óra alatt a főispánnál kereshetnek orvoslást. A pénzügyigazgatóságok alá mint kezelő hivatalok vannak rendelve, a m. k. adó- és (kivéve a budapesti fővámhivatalt) vám-, valamint a sóhivatalok, bélyeg- és dohányárú-raktárak, valamint a pénzügyőrség és kataszteri térképtárak. A székes főváros számára külön felállított pénzügyigazgatóság hatásköre az egyenes adókra nem terjed ki. Ellenben a zágrábi pénzügyigazgatóság, a horvát-szlavon autonóm területen működő többi pénzügyigazgatósággal szemben felügyeleti joggal bír. Minden igazgatóság élén a király által kinevezett igazgató áll, ki alatt ennek helyetteséből, pénzügyi titkárok, segédtitkárok stb.-ből álló fogalmazó személyzet, továbbá földadónyilvántartási biztosok, állami végrehajtók és irodaszemélyzet, valamint a számtartóság is működnek. 2. A székes főváros területén, az egyenes adók állami közigazgatását, külön e célra rendelt *adófelügyelő*, a pénzügyigazgatóságokéhoz hasonló segédszeméllyel végzi. A székes főváros közigazgatási bizottságában az adófelügyelő és pénzügyigazgató közül, a kinevezés időbeli elsőbbsége szerint az egyik mint rendes tag, a másik mint ennek helyettese működik. Előadókul oda alárendelt tisztviselők is elküldhetők. Külön adófelügyelői helyettes alatt állnak a főváros nyolcz kerületében elhelyezett osztályok és a behajtási osztály, mely mindenféle kincstári tartozások behajtásáról gondoskodik. 3. A közvetlenül vagyis készpénzben lerovandó illetékeket a székes főváros területén első sorban a *központi díj- és illetékszabási* hivatal szabja ki. Ez rendes illetékességi körében nemcsak a főváros területén az illetékeket, az egész országban pedig a díjakat is kiszabja, hanem mindezeknek nyilvántartása, biztosítása, beszédése és elszámolása iránt is intézkedik. Szervezete a pénzügyigazgatóságokhoz hasonló.

Számtartósága mind a három most tárgyalt pénzügyi hatóságnak van. Különbséget kell azonban köztük tenni. a) Az igazgatósági számtartóságok *általában* gyakorolják igazgatóságaik gazdálkodásában a számtartás valamennyi fokozatát. Kivételek: az egyenes adó, az állandó kataszter költségei, s az út-, híd- és révvámjövedék

egyáltalában, melyet csak a horvát, továbbá az állami jószágok és a perköltségek, melyeket csakis az erre külön utasított igazgatósági számtartóságok tárgyalnak. *b)* A fővárosi adófelügyelő mellé és alá rendelt számtartóság: a saját és a hatósága, valamint a területén előforduló adókivetés és behajtás költségeiről, a számtartás minden fokozatát gyakorolja. További működése azután, az itt nagymérvű közigazgatási számfejtésben, s az ezzel összefüggő sok és különféle számtartási iratoknak megvizsgálásában, szerkesztésében és vezetésében nyilvánul. *c)* A központi díj- és illetékszabó hivatal számtartósága, végzi hatóságának és saját magának, személyi és dologi járandóságaira, valamint gazdasági ágára a számtartás fokozatait. Végez pedig főleg szintén nagymérvű közigazgatási számfejtést és segédszolgálatot.

Források: 1881. 24. P. K.; 1883: XLIV. t.-cz.; 1883. 13. P. K.; 1884. 11. P. K.; 1889: XXVIII. t.-cz.; 1889. 19., 21., 22., 23., 25., 26., 29., 32., 36. P. K.; 1889. évi 54., 109. pümszr.; 1891. 2. P. K.; 1893. 18., 31. P. K.; 1894. 17., 1898. 25. P. K.

181. §. Földadónyilvántartás, kataszteri, helyszinelési felügyelőségek és a kolozsvári kataszteri igazgatóság.

(Ren. kia. 3. cím 497,463 frt. Változások, tényleges, valóság, hivatottak, biztosok, becslés, adókataszter.)

1. A földadó *nyilvántartása* nem egyéb, mint a földbirtokos személyében vagy az adó tárgyában, vagy ennek adóközség szerinti beosztásában bekövetkezett *változásnak*, a földadó-munkálatokban oly módon való följegyzése és keresztülvitele, hogy az adót mindenkor a tényleges birtokostól és a valóságban létező adótárgy után lehessen követelni. Erre a községi jegyzők és városi adóhivatalok, esetleg külön nyilvántartók vannak hivatva. A nyilvántartás *ellenőrzése* és *megvizsgálása*, az előbbi szakasz szerint a pénzügyi igazgatóságoknál működő nyilvántartási biztosok feladata. Az egészet *felülvizsgálják* a nyilvántartási felügyelők, kik közvetlenül a pénzügyminiszter alá vannak rendelve. Vannak ezeken kívül szintén közvetlenül a pénzügyminiszter alatt álló *helyszinelési felügyelőségek*, melyek felügyelőből és helyszinelő becselőbiztosokból állnak, s a részletes kataszteri fölmérés haladásával járó munkálatokat, az adó alapjául szolgáló tiszta jövedelem kiszámítására szükséges, becslési adatokkal látják el. 2. Az erdélyi részek és Szilágymegye területére Kolozsvárt egy

kataszteri igazgatóság működik oly célból, hogy az ott folyó tagosítások és birtokrendezések miatt átalakítandó, adókataszteri munkákat felülvizsgálja és az adókivetés céljára kidolgozza.

Források: 1880: XLV. t.-cz.; 1885: XXII. t.-cz.; 1885. 32. P. K.; 1886. 15. P. K.; 1888. 89. és 15. P. K.; 1891. 1. P. K.; 1892. 8. és 13. P. K.; 1893. 8. P. K.

182. §. Állampénztárak.

(Rend. kia. 4. cz. 147.703 frt; rend. bev. 4,234 frt. Állami és állam, 1—3, csak, osztályok, *a*)—*c*), *a*)—*c*), igazgató, számadók, személyzet, nyugták, iroda, *a*)—*b*), jelölés, bevételezés.)

A magyar állam egész területén szervezett különféle hivatású és nevű magyar királyi pénztárakat is átalában, *állami* pénztáraknak mondjuk, ellentétben azzal a három pénztárral, melyet egyenesen *állampénztárnak* neveznek. Ilyenek 1. a központi, 2. a budapesti és 3. a zágrábi állampénztárak. 1. A székes fővárosban, mint a magyar állam kormányának székhelyén (pénzügyminiszteriumi épület) szervezett *központi állampénztár*, csak a magyar miniszteriumok utalványainak foganatosító közege és fegyelmileg közvetetlen a magyar királyi pénzügyminiszteriumnak van alárendelve. *Két osztályban* végzi teendőit: a készpénz- és a hitelosztályban. A *készpénz-osztály* ügyköréhez tartoznak: *a*) mindazok a számadási ágazatok, melyek az államkötségvetési törvényben kifejezést nyernek, a magyar államköcsönök kivételével; *b*) az állampénztárak közötti összes pénzforgalom; *c*) a bizományos kezelés az osztrák államadósságra vonatkozólag. A *hitelosztály* ügyköréhez tartoznak: *a*) az összes magyar állósított és függő államadósságok; *b*) valamennyi alapítványi és országos alap s végül *c*) a letétek kezelése. Az egész központi állampénztári hivatal élén egy igazgató és mindegyik osztály élén egy osztályvezető és egy főellenőr áll. Az igazgató személyében, az igazgató hatóságot gyakorolja a pénztár, mint foganatosító hivatal fölött. Csak a tartalékszekrényeknek kezeli a harmadik kulcsát. Tehát nem felelős számadó, hanem naponként személyes meggyőződés és heti, esetleg többszöri pénztárvizsgálat által a rendre, pontosságra felügyel. Képviseli a pénztárt felek és hatóságok irányában, s vezeti annak személyzeti és administratív ügyeit. Az osztályvezetők és főellenőrök az egyes osztályok teendőit mint felelős számadó főtisztek végzik, kik mellett pénzkezelők, pénztári segédek és tisztek vannak alkalmazva. A pénzkezelők a kézi pénztár szekrényeinek kezelésére vannak hivatva. A pénztári

segédek a pénztári számvitelre ügyelnek. A tisztek az állampénztár két osztályába a hivataloskodás követelményeinek megfelelőleg osztatnak be. Mindegyik osztály a saját ügyköréből folyó levelezést és nyugtatványozást, felek és pénztárak irányában, az osztályvezető főtisztékkel önállóan végzi; a fölterjesztéseket ellenben mindenkor az igazgató és az osztályvezető írja alá. Az államadóssági kötvények bármely nemét az igazgató tartozik aláírni. A pénztár személyzeti ügyeit (a két osztályvezetőét kivéve), mindenkor az igazgató és a két osztályvezető egyetértésével és aláírásával intézik. Az irodai teendők együtt vannak, az iktató azonban akként vezetendő, hogy az iktatványszámnak számlálója a pénztár általános, a nevezője ellenben az osztályok ügyszámát jelölje meg.

2. A *budapesti állampénztárnak* szintén két osztálya van, ú. m. az a) állami és b) a letéti pénztár. a) Az egész fölött azonban mint főtiszték: egy pénztárnok és két ellenőr állanak, kik mellé egy pénztári segéd, több pénzkezelő és pénztártiszt van alkalmazva. b) A letéti pénztár kezelésével és ellenőrzésével megbízott pénzkezelőt és pénztártisztet, a pénztár főtisztjeinek meghallgatása alapján a székes fővárosi m. kir. pénzügyigazgató jelöli ki. Ez a két tisztviselő a birói letéteket, a készpénz kivételével önállóan és saját felelősségére kezeli és számolja el. Ők végzik önállóan az erre vonatkozó levelezéseket is. Ők a felelős számadók is. A főtiszték csak láttamozzák a számadásokat, s a heti pénztárvizsgálat alkalmával is csak kémpróba által győződnek meg azok helyességéről.

3. A *zágrábi állampénztár* a budapesti állampénztárnál kisebb forgalommal és személyzettel az általános részben előadottak szerint jár el.

Ezen czim alatt bevételek a központi állampénztár által kezelt alapokból, a kezelési költségekre folynak be.

Források: a központi állampénztár szolgálatára vonatkozó pénztári utasítások és szabályrendeletek. Vörös József, 1873. A budapesti állampénztár házi utasítása.

183. §. Adóhivatalok.

(Ren. kia. 5. cz. 2.069,978 frt; беру. 1527 frt. Tömeg, kiterjed hatósági állampénztárak, raktár, alárendeltség, személyzet.)

Az általános részben ismertetett általános pénztárak tömegét, a m. kir. adóhivatalok alkotják. Ezek kezelése tehát nem mint nevükből következtethető volna, csak mindenféle adókra, hanem ezeken kívül még letétekre, hitelügyekre, díjakra, jogilletékre, bélyegre, a

dohány- és az italmérési jövedékre, birságokra és mindarra kiterjed, a mely különleges vagy házi pénztárhoz utalva nines. Minden tárczának utalványai teljesítésére is épen úgy hivatva vannak, mint az állampénztárak, sőt még némely irányban hatósági teendőket (illetékkiszabás stb.) is gyakorolnak. Épen ezért kicsinyes elnevezésük, a feladatukat egyedül kifejező *állampénztár* elnevezésre vár. Kezelésük még igen gyakran nemcsak pénztári, hanem raktári is; mert a mely adóhivatal vidékén, a raktárilag kezelendő állami vagyon számára, bármely okból külön hivatal fel nem állítható, ott az adóhivatal mint raktári hivatal is működik.

Az adóhivatalok úgy szolgálati, mint személyi és fegyelmi tekintetben közvetlenül a m. kir. p. ü. igazgatóságoknak vannak alárendelve. Tiszti személyzetét a pénztárnokon és ellenőrön (fő-tiszteken) kívül, adóhivatali segédek, tisztek és gyakornokok képezik.

Források: 1893. 13. P. K. és az adóhivatalok szolgálatára vonatkozó utasítások és szabályrendeletek gyűjteménye.

184. §. Pénzügyőrség.

(Ren. kia. 6. cz. 3.255,615 frt; beruh. 1000 frt, *a*)—*c*), szervezet, félhavi, zsold.)

Ennek a fegyveres és egyenruházott testületnek rendeltetése: *a*) megakadályozni; *b*) fölfedezni a csempészetet, s a pénzügyi törvények és szabályok áthágását és áthágóit; *c*) a pénzügyi hivatalokat és közegeket hivatalos eljárásaikban támogatni; *d*) esetleg a közbiztonsági intézkedések végrehajtására segédkezet nyújtani. A pénzügyőrség legalsóbb fokozatban szakaszokra oszlik, melyek több vigyázóból, esetleg fővigyázóból, élükön egy fővigyázóval vagy szemlésszel állanak. Több szakasz egy kerületet képez, mely fölött már tisztviselő (biztos) áll. Minden pénzügyigazgatóság területe több ily kerületre oszlik. Vannak főbiztosok is. Az utóbbiak a nagyobb pénzügyigazgatóságok kebelében, pénzügyőrségi ügyek előadói, s a saját, esetleg még más igazgatóság területén is a pénzügyőrség felügyelői. Az első osztályú biztosok, igazgatóságok székhelyén lévő kerületeket vezetnek, s az igazgatóság egész területén a pénzügyőrség felügyelői. Vannak tisztán csak felülvizsgáló hatáskörrel bíró felügyelők is. A pénzügyminiszterium kebelében működnek a főfelügyelők. A pénzügyőrség kiadásait és bevételeit rendszerint a pénzügyigazgatóságok az adóhivataloknál utalványozzák, melyet azok a

pénzügyőrségi tárcza-alnaplóban számolnak el. Ide jönnek félhavi végösszegeikkel a pénzügyőrségi legénységnek zsoldjáról szerkesztett jegyzékek is. A pénzügyőrség előzetes és utólagos számvitele különben a pénzügyigazgatósági számtartóságok ügykörébe tartozik.

Források: a magy. kir. pénzügyőrség szervezetéről és szolgálatáról szóló szabályok a pénzügyi törvények és szabályok 1881-iki XX-ik füzetében. 1884. 18. P. K.; 1885. 26. P. K.; 1888. 11. P. K.; 1889. 24. P. K.; 1890. 1. és 33. P. K.; 1893. 26. P. K.

185. §. Jogügyigazgatóságok.

(Ren. kia. 7. cz. 115,859 frt. Kettő, a)—c), perek, ötezer, ügyésztagok, személyzet, kézi, átalány, egyéb, eljárás, felülvizsgálás, zágrábi.)

Két jogügyigazgatóság van a magyar állam területén: Budapesten és Zágrábban. Szolgálati rendeltetésük: a) A kincstár jogi képviselte és az államvagyon bármely tárcza keretében érdeklő perek vitele, vagy ezek vitelének felügyelete. b) A legalább 5000 frt értéket képviselő ügyletekben jogi véleményadás, esetleg közreműködés, ha erre az illető állami hatóságok stb. felszólítják. c) A kincstári ügyészségek működésének ellenőrzése, s a kincstár jogi képviselében a törvények, rendeletek és jogelvek egységes és egyöntetű alkalmazásának érvényesítése. Mindkét igazgatóság közvetlen a pénzügyminiszterium alatt áll és személyzetük: miniszteri tanácsosból, illetőleg jogügyi tanácsosból, mint igazgatóból, továbbá Budapesten miniszteri osztálytanácsosból, mint aligazgatóból, továbbá jogügyi főtanácsosokból, tanácsosokból s mindkét helyt kincstári ügyészekből, fogalmazókból és segédekből stb. áll. Van irodát kezelő segédhivataluk is.

A budapesti igazgatóságnak kézi pénztára és számtartósága is van. Kézi pénztárába az irodaigazgató a budapesti állampénztárból, a jogügyigazgatóság utalványára számadás mellett kap 600 frt átalányt, s ebből a jogügyigazgató vagy helyettese által kifizetési záradékkal ellátott és az igazgatóság számtartósága által számfejtett nyugtákra fizet. Ezen átalányon kívül a budapesti jogügyigazgatóságot úgy tárczahitel, mint bármely más néven megillető mindenféle pénzt és értéket, a budapesti állampénztár kezel. Ez veszi át az igazgatósághoz postán érkezett értékes leveleket is, s az összegek letétbe helyezését az igazgatóságnak bejelenti. E jelentés bejegyzés (előzetes könyvelés) céljából a számtartósághoz és innen további intézkedés céljából, az igazgatóság illető ügyosztályához jut. A jog-

ügyigazgatóság a neve alatt ily módon kezelt pénzekre nézve utalványozási joggal bir, mely jogát rövid úton (r. ú.) magán az illető ügyiraton az által gyakorolja, hogy úgy számtartóságát, mint a kezelő állampénztárt megfelelő eljárásra utasítja. *Számtartósága* a jogügyigazgatóság rendelkezése alatt álló tárczahitel, továbbá a perköltség, letét, stb. néven, a részére kezelt összegekre nézve, az egész előzetes és utólagos számtartást gyakorolja. A pénzügyminiszterium számtartósága azonban évenként, a számadásokból kémpróba-kép néhányat bekiván és ezeket felülvizsgálja.

A *zágrábi* jogügyigazgatóságnál is ugyanez eljárást követik, csak hogy ott a pénztári teendőket a zágrábi állampénztár, a számtartásiakat pedig a zágrábi királyi pénzügyigazgatóság teljesíti.

Források: 1883. 50. P. K.; 1885. 7. P. K.; 1887. 10. P. K.; 1892. 26. P. K.

186. §. Kincstári ügyészségek.

(Ren. kia. 8. cz. 73,808 frt. Hivatás, előljáró, önállóság, személyzet, számtartás, utalványozás, úti, megvizsgálás, bödzset, tavalyi, eltérés.)

Ezek az ügyészségek az ország különböző vidékein lévő m. k. kincstári mezőgazdaságot, erdészetet és bányászatot érdeklő *jogügyeket* vannak hivatva ellátni. Közvetlen előljáró hatóságuk a m. k. kincstári jogügyigazgatóság, mely fölöttük a fegyelmi hatalmat első sorban gyakorolja, s működésüket általában ellenőrizni tartozik. Az ellátásukra bizott jogügyekben különben önállóan járnak el, de utasításokat kérhetnek. Személyzetük között jogügyi tanácsosok, ügyészek, alügyészek és irnokok vannak.

A *számtartási* teendőket úgy a költségvetési hitelre, mint a perköltségekre az illető *jószágigazgatósági* számtartóságok végzik. Az ügyészségek pedig tartoznak a perköltségek nyilvántartására vonatkozó ügyiratokat, birói végzéseket, ítéleteket, stb. a jószágigazgatóság útján ennek számtartóságával közölni. Az *utalványozási jogot* részint a *jogügyigazgatóság*, részint ennek, vagy az ügyészségnek megkeresésére a *jószágigazgatóság* gyakorolja. Az úti költségek bármely gazdasági ág érdekében jöttek létre, a költségvetésben előirányzott perköltségekből, az ellenfél által megtérítendő előlegkép fedeztetnek. De ha az ellenfél terhére azok elő nem irhatók: az illető gazdasági ág terhére esnek. Az úti számlákat a jószágigazgatósági számtartóság vizsgálja meg, s az igazgatóság határoz

fölöttük. Még költségvetési előirányzataikat is a jószágigazgatóságok állítják össze, de azután nyilatkozhatás és a jogügyigazgatósághoz leendő fölterjesztés céljából átteszik az ügyészségekhez. Az előirányzatokba vagy csak a tavalyi, vagy pedig ezeknél kisebb összegek vehetők fel. Eltérésekre vagy a jogügy- vagy a jószágigazgatóság útján kell a pénzügyminisztertől külön engedélyt kérni.

187. §. Pénzügyi törvényszékek.

(Ren. kia. XVIII. fej. 9. cz. 6361 frt. Jövedéki kihágások, törvényszékek, nálunk, Zágráb.)

Mindazok a cselekmények és mulasztások, melyeket az állami bevételeket elrendelő törvények és rendeletek ellenére *szándékosan* elkövetnek: *jövedéki kihágásokat* képeznek, s fölfedeztetésük esetében büntetést vonnak magok után. E kihágások fölött való határozathozatalra, illetőleg azok megbüntetésére vannak hivatva a *pénzügyi törvényszékek*. Ezek hatáskörét *Magyarországon* azok az elsőfolyamodású *kir. törvényszékek* gyakorolják, melyeknek székhelye, (ezen kihágások tekintetében területe is) a kir. pénzügyigazgatóságok székhelyével és területével azonos. A kir. törvényszékek mint jövedéki pénzügyi bíróságok fölé, felebbezési és utolsó forumként, a budapesti kir. ítélő tábla jelöltetett ki. Külön első- és másodfolyamodású, tisztán csak a jövedéki kihágások tárgyalására hivatott pénzügyi törvényszék, Horvát-Szlavonországok területére Zágrábban van, s az állami költségvetésben azok költségei vannak fölvéve. Mindkettőnek elnökét a zágrábi magasabb rangú pénzügyi tisztviselők köréből a pénzügyminiszter, tagjait pedig az ottani kir. törvényszék, illetőleg (a másodfolyamodású bírósághoz) a báni tábla (mely ott a mi királyi tábláinknak felel meg) tagjai közül a horvát-szlavon igazságügyi önkormányzat alapján, a bán nevezi ki. Illetményeiket, mely fejenként 5—600 frt átalányból mint tiszteletdíjből áll, a pénzügyminiszter a zágrábi állampénztárnál utalványozza; ez pedig azokat megfelelő tárcza-alnaplóban számolja el.

Források: 1871: LXVI. és 1872: XXXVIII. t.-cz.; 1893. 22. P. K.

188. §. Országos kataszteri fölmérés.

(Állandó kataszter.)

(Ren. kia. 10. cz. 631,109 frt, atm. 3000 frt és rend. bev. 18,000 frt. Hivatás, czél, anyag, személyzet, vidék, térképtárak, számtartás, bevételek.)

Ez alatt az ország területének gazdasági irányú átalános és részletes fölmérését és nyilvántartását értjük. Célja az, hogy az adóköteles és adómentes föld térfogatát, a tényleges birtokállapot és egyes községek terjedelme szerint, kis mértékű térképen pontosan tüntesse elő. E cél elérésével egyszersmind tartalomdús anyagot szolgáltat, különböző irányú tudományos kutatások számára is. A fölmérés igazgatója megfelelő műszaki személyzettel mint előadó állandóan a pénzügyminiszteriumban van. Alája vannak rendelve a központban elhelyezett *háromszögméreti számító* hivatal és az ország különböző vidékein a *felmérő és helyszinelő felügyelőségek*, melyeknek személyzete a főnökökön kívül, különféle fokozatú és elnevezésű mérnökökből áll. A térképtárak is műszaki szempontból ide tartoznak, de ezek fegyelmileg első sorban a pénzügyigazgatóságoknak vannak alárendelve. Számtartását az egésznek a pénzügyminiszterium számtartósága végzi. A bevételek, főleg a fölmérési munkálatok másolataért, a megrendelő felektől beszedett díjakból és más apróságokból származnak.

Források: 1870., 387. és 11,232., továbbá 1872. 13,541. pümszr.; 1874. 19. és 1891. 1. P. K.

189. §. Bányászati és erdészeti akadémia Selmeczbányán és bányásziskolák.

(Rend. kiad. 12. cz. 143,132 frt, atm. 1500 frt, beruh. 200,000 frt, r. bev. 4. cz. 4482 frt. Tanfolyamok, erdészet, tanács, pénztár, számtartás, tárczakönyv.)

A bányászati és erdészeti felsőbb oktatásnak, hazánkban és külföldön ez a híres intézete, mint neve is mutatja, két tanfolyammal bir: a bányászattal és erdészettel. Az akadémia egészben ugyan a pénzügyminiszterium alá van rendelve, de az akadémia bödzsetjének az erdészeti része fölött a földművelésügyi miniszteriummal egyetértőleg rendelkezik; mert az erdészet, mint kormányzati ügy, egyáltalában ennek a miniszteriumnak tartozik a tárczájába. Az akadémia ügyeinek vezetésére és elintézésére, s így a részletesen meghatározott utalványozási jog gyakorlatára is, az aka-

démia tanácsa által a rendes tanárok közül három évre választott igazgató és a tanács van hivatva. A pénztári kezelés a selmeczi m. k. bányagazgatósági főpénztárra van bízva, mely ezért akadémiai tárcza-, letét- stb. naplót vezet. Számtartását a helybeli bányagazgatósági számtartóság végzi. Ez vezeti az akadémia tárcza-könyvét is, még pedig külön-külön a bányászatra és az erdőszetre. A *bányásziskola* bányaaaltiszteket képez.

Forrás: 1873. október 19-iki utasítás.

190. §. Egyenes adók és földtehermentesítési pótlékok.

(Rend. kia. 12. cz. 1.943,203 frt, átm. k. 10,000 frt; r. bev. 5. cz. 100.140,000 frt. A)—C), 1—16, földadó fogalma, kataszter, 0/0, kivetés, községek. Házadó fogalma, felosztása, kiszámítás, községek. Keresetadó fogalma, felosztása, a)—d), kiszámítás, bizottságok, beszédés, vállalatok, 0/0, három. Bányakapitányság. Tőke, 0/0. Földtehermentesítés. Szállítás, 0/0, leszámolás. Nyeremény, 0/0. Fegyver- és vadászati adó, mértéke. Hadmentességi díj fogalma, kivetés, kiadás. Pótadó, 0/0. Késedelmi, lejáratok, fizetség, 0/0. Végrehajtók, fokozatok. Hanyagság, költségek. Perköltségek, különfélék. Kiadások, a)—h). Nyilvántartás, eljárás, bejegyzés, nyugtázás, elszámolás, beszállítás, naplók, a)—f), a)—c), kimutatás, évi számadás.)

Előbb foglalkozunk A) a *bevételekkel*, azután B) a *kiadásokkal*, s végül C) mindkettővel.

A) 1. *Földadó* alatt azt az adót kell érteni, melyet minden gazdaságilag használható földterület után, ennek tiszta jövedelme szerint a tényleges birtokos fizet. Hogy ezt megállapíthassák, fölmérték nagyban és részletekben (parcellák) az ország egész területét és becslés alapján meghatározták a föld minőségét, használása módját, s a gazdálkodási költségeket. Mind ez a tiszta jövedelem kiszámításával és az idő folytán előforduló változások nyilvántartásával együtt, az ú. n. földadómunkálatban, kataszterben van összefoglalva. Évről évre a tiszta jövedelemnek 17.1%-át mint földadót és 8.4%-ot mint földtehermentesítési pótlékot, összesen 25.5%-ot községenként, az ú. n. földadó sommázatban a pénzügyigazgatóság, Budapesten az adófelügyelő veti ki. Az így sommásan megállapított adónak azután az adóköteles parcellákra és birtokosokra való felosztását, vagyis az egyéni kivetést a községi tisztviselők végzik. Ezt a kiszámítást a pénzügyigazgatóság közigazgatásilag számtartósága által számfejtetvén, kiadja végrehajtás céljából a községi közegeknek, vagyis utalványozza az állami földadót a községi pénz-

tárhoz. 1868 : XXV., 1875 : VI. és XXX., 1878 : X., 1881 : XL. és XLII., 1883 : XVII. és XLVI., 1884 : XII., 1885 : XX., 1886 : XXIX., 1887 : LXII., 1889 : XXIX. és XXXIX. t.-cz.; 1883-iki 72,908. pümszr. 52. P. K. 2. A *házadó* tárgya a házak tisztahaszon-értéke, s a szerint a mint azt házbér vagy lakrészek alapján állapítják meg: a házadó is házbér- és házosztály-adóra oszlik. Az elsőt, a községi tisztviselők által összeírt és nyilvántartott házak és lakrészek alapján, a háztulajdonosok által bevallott, vagy pedig hivatalosan fölbecsült, bérösszegek különféle százalékában, az utóbbit pedig, a törvényben megállapított táblázat szerint a lakrészek számához képest, ugyancsak községi tisztviselők három évenként vetik, helyesebben: számítják ki. Ezt a kiszámítást a pénzügyigazgatóság (adófelügyelő) közigazgatási számfejtés alá véteti, s helybenhagyva vagy kiigazíttatva adja azt vissza végrehajtás céljából a községeknek. 1868 : XXII., 1870 : XXII. és LI., 1871 : XLII., 1873 : VI., 1875 : IV., XXIII., XXXIV., 1876 : XIV., 1879 : XXXVI. és XLII., 1880 : XVII. és LXV., 1881 : IX. és XXXVI., 1883 : XLVI., 1886 : XXIV., XXV. és XXVII. t.-cz. 3. *Keresetadó* alá tartozik, a napszámosokét kivéve, minden keresmény vagy jövedelem, mely bármely munkából származik. A keresetadónak négy osztálya van: a) a vagyon nélkül dolgozó, közönséges *munkásoknak* (cselédek, kisiparosok, díjnokok stb.) adója; b) a föld-, ház-, tőke- és járadék-tulajdonosok, illetőleg ilyen adókat fizetőknek, az ezen adóknál tekintetbe nem vett személyes keresetök után fizetett adója; c) a nagyobb befektetéssel dolgozó *minősített munkások* (haszonbérlok, gyárosok, iparosok, kereskedők, bankárok, ügyvédek, mérnökök, orvosok stb.) adója; d) az állandó díjazást húzó minősített munkásoknak (minden rangú és rendű *hivatalnok*) adója. Az a) és b)-nél az adózókat a községi tisztviselők írják össze, s ezek kivetik az adót is. A c)-nél ugyancsak a községi tisztviselők írják össze az adókötelesek neveit, kik előtt ezek keresményüket bevallani tartoznak. Ezen bevallások alapján a pénzügyigazgatóság elkészíti az adókiszámítási javaslatokat. A kivetést azonban, az erre a célra minden adóhivatal székhelyén, a pénzügyminiszter és az illető törvényhatóság kiküldöttjeiből három évre alakított adókivető bizottság, ugyancsak három évre, a pénzügyigazgatónak (adófelügyelő) vagy helyettesének előadása mellett végzi. A d)-ét a pénzügyigazgatóság (adófelügyelő) hivatalos adatok alapján veti ki. A közigazgatási számfejtésen keresztül ment és záradékkal ellátott kivetési lajstro-

mokat azután, még pedig a három elsőnél a községi közegeknek, a negyediknél a fizetést kiszolgáltató pénztárnak (számfejtőnek) végrehajtás céljából adják ki. 1875 : XXIX., 1875 : XLVII., 1880 : XLV., 1881 : LIII., 1883 : XLIV. t.-cz. 4. Mindennemű haszonhajtó célból működő és nyilvános számadásra kötelezett *vállalatok* és *egyletek* tartoznak, üzletük három évi eredményének átlagát, a községeknél bevallani, mely után, a mennyiben az nem bányaadó alá esik, 10% adót fizetnek. Ezt az adót is a 3-nál ismertetett módon vetik ki. 1875 : XXIV., 1880 : XXXI. és 1883 : VII. t.-cz. 5. *Bányaadó* tárgya az a nyers jövedelem, mely a bányamívelésből és a hozzá tartozó iparágak üzletéből ered. Ennek három évi átlagát vagy a tulajdonos vagy a művezető bevallani tartozik. A bevallást a pénzügyigazgatóság a bányakapitányság által felülvizsgáltatja. A kivetés az előbb említett bizottságok által az említett módon történik. Az adó a tiszta jövedelem 5—10%-ában van megállapítva. 1875 : XXIV. és XXVII., 1880 : LX. t.-cz. 6. *Tőkekamat- és járadék* adót (5—10%) kell fizetni minden oly vagyonról és jövedelemről, melyet a 1—4. alatti adók közvetve vagy közvetlenül nem érintenek. Ilyenek a különféle élet- és évjáradékok, a pénzintézeteknél elhelyezett tőkék, valamint a nem adómentes állami és más kötvények, külföldi részvények és jogosítványok stb. Az adót a tőkebirtokosok és járadékélvezők bevallása alapján, esetleg hivatalból a pénzügyigazgatók (adófelügyelő) vetik ki. 1875 : XXII., 1883 : VII. és XLVI. t.-cz. Az eddig tárgyalt hatféle egyenes adóból befolyó összegeknek 30%-a *földtehermentesítési pótlék*, melyből a horvát-szlavon földtehermentesítés szükségleteinek fedezésére szolgáló összegeket, az autonom kormányoknak kell átadni. 7. A *vasuti és gőzhajózási* szállításnak, a magyar korona országai határain belül történő használatáért, az utasokat és szállítókat, illetőleg szállítmányok átvevőit terhelő adó, a vasuti és gőzhajózási díjnak 3—18%-át teszi, melyet a szállító vállalat a díjszabályzatban a szállítási díjakkal egy összegben közzé tesz és be is szed. A vállalat az adót egyelőre, a tavalyi ugyanazon hónap forgalmához mérten, havonként szolgáltatja be az állami pénztárba, s a végleszámolásnak az adóköteles hónap forgalmáról vezetett hiteles kimutatások alapján, hónapról hónapra negyed évenként kell bekövetkezni. 1875 : XX. és XXIX., 1880 : LXI., 1887 : XIV. t.-cz. 8. Azok a *nyeremények*, melyek az állami osztálysorsjáték betéteire és jótékony célokra rendezett állami sorsjáték sorsjegyeire esnek, továbbá azok a sorsolási

engedélyek, melyeket a pénzügyi hatóságok magánosoknak adnak : a nyeremények átvétele illetőleg az engedély kiadása előtt 10—15% adóval vannak megróva. Ezt az adót semmiféle pótlék nem terhelheti, s gondozása a m. kir. lottóigazgatóság feladata. 1879 : XLIX. 1897. VII. t.-cz. 9. Évenként 1—2 forint *fegyveradó*t és 6—12 frt vadászati adót fizet, a ki vadászati jogával élni kíván. A fegyveradót a községi közegek, a vadászati adót a m. k. adóhivatalok vetik ki és szedik be. A kivetés alapja a fegyvertartók bejelentése. A fegyverigazolványt csak fizetés után adják ki. Ezzel az adóval sem jár pótlék. 1883 : XXIII. t.-cz. 10. *Hadmentességi* díjat 3 frttól kezdve 100 frtig, vagyoni állapotukhoz mérten megállapított díjszabály szerint fizetnek azok, kik védkötelezettségüknek bármi okból eleget nem tettek. A fizetésére kötelezettek minden februárban tartózkodásuk helyének előjáróságánál jelentkeznek. Ezeket a jelentkezőket, a védkötelezettség alól fölmentettek névsorával és egyéb szükséges adatokkal együtt a községelőjáróságok a pénzügyigazgatóságoknak terjesztik be, melyek az adót kivetik, s a kivetési lajstromot végrehajtás céljából a községeknek megküldik. Pótléka ennek az adónak sincs, de van egy sajátsága. Az, hogy a befolyó összegeket részben vagy akár egészben is, a rokkant katonák, továbbá a katonaözvegyek és árvák, valamint a mozgósításkor behívottak családjainak segélyezésére kell fordítani. A költségvetés egyenes adó-kiadásai között így felhasznált évi összeg kiadásba van téve. 1880 : XXVII. és LIX., 1883 : IX. t.-cz. 11. A föld-, a ház-, a harmad- és negyedosztályú keresetadó a bánya- és tőkekamat- s járadékadót fizetők, valamint a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek, az általuk évenként fizetett adónak még 10—40%-át, mint *általános jövedelmi pótagót* évenként fizetik. Ezt az adót az alapul szolgáló más adók évi összegéhez képest, a községi közegek vetik ki és a kivetésnek, a pénzügyigazgatóságnál történt közigazgatási számfejtése után, ők is szedik be. 1875 : XLVII., 1883 : XLVI. t.-cz. 12. Az egyenes adók többnyire minden évnegyed első napján négy egyenlő részben járnak le, s ugyanazon évnegyed közepéig kell azokat befizetni. A pénzintézeteknél elhelyezett tőkék, tőkésített kamatja után járó adó fél-évenként, a következő fél év öt első napján fizetendő. A hadmentességi díj pedig október 1-én egyszerre jár le és november 15-éig kell fizetni. Addig, míg az adókivetés eredménye ismeretlen : a fizetségnek utólagos kiegyenlítés fentartása mellett, az előző évi szerint kell

történni. A ki a fizetési határidők leteltéig tartozását le nem rója, a hátralék után, az egész évnegyedre évi 5⁰/₀-os *késedelmi kamatot fizet*. Viszont annak, ki előre vagy pedig helytelen kivetés alapján fizet, az állam is betud 5⁰/₀-ot a fizetés napjától, az évnegyed közepéig, illetőleg a visszautalványozásról szóló értesítés kézbesítése napjáig. A házalók első osztályú kereseti adójukat, a fizetési meghagyástól számított két hét, és minden esetre a házalási engedély kiszolgáltatása előtt, tartoznak befizetni. Minden más elsőosztályú kereseti adó, április és október 1-én jár le, s a következő május és november 15-éig kell fizetni, de a községből elköltözni akarótól az egész egyszerre behajtható. A negyedosztályú kereseti adó az ennek alapul szolgáló fizetéssel jár le, s a fizetésből kell azt törleszteni. Az első és negyedosztályú kereseti, valamint a fegyveradónál kamat nem jár. 13. A faluk és városok községi adójukat, összegre való tekintet nélkül, a m. k. adóhivataloknál fizetik. A falusi egyes adózók, ha évi adójuk 100 frtra sem rüg, a községeknél, a többiek közvetlen a m. k. adóhivataloknál fizetnek. A városi adózók pedig, bármily nagy összeget, a városi adóhivataloknál róvnak le. A cselekvő hátralékot pedig a községek, a szolgabírák és az állami végrehajtók hajtják be. Nevezetesen a községeket a bíró vagy külön megbízott tisztviselő, a közvetlen fizetőket a szolgabírák, az állami végrehajtók pedig azokét hajtják be, kiknél a községek és szolgabírák köteleységüket nem teljesítik. Ezek hajtának végre a törvényhatóságú városok, polgármesterek és szolgabíráknál is, valamint a székes fővárosban, jogügyi illetékeket és itt a vidék javára beszédendő mindennemű kincstári követelést. A *végrehajtásnak* három foka van. Első a hátralékosok megintése, mert 5—10 kr. intési *illetéket* fizet. Második fok a zálogolás, melyért minden hátralékos forint után 2 kr. egyszerű behajtási illeték jár. Végre minden forintért 3 kr. fokozott illeték jár, mely az egyszerűvel együtt az árveréskor szédendő be. 14. A pénzügyigazgató a törvényhatóság közigazgatási bizottságának, az adóbehajtás eredményéről havonként jelentést tesz. Ha ebből valamely község előljárátságának vagy szolgabírátságának, az adóbehajtás körül való hanyagsága derül ki: az adóbehajtást másokra, esetleg állami adóvégrehajtókra bizzák. Az állam ebből származó *költségeit* a hanyagságban elmarasztaltak viselik, illetve az államnak *megtérítik*. Az állami adóvégrehajtók az adóhivatali tisztek létszámába tartozó tisztviselők.

A földadó rendes bevételei között még *perköltség* térítmények és *különfélék* is fordulnak elő.

B) A kiadások között vannak: *a)* az előbb (12.) említett kamatmegtérítések; *b)* a kivetési (bizottságok stb.), *c)* behajtási, *d)* beszédési (jutalmak stb.) és *e)* perköltségek; *f)* különfélék; *g)* horvát földtehermentesítés (6. alatt); *h)* hadmentességi alap.

C) Az egyenes adókat *könyvelik* és *nyilvántartják*: *a)* a száz forinton alól levő adófizetőket egyéenként rendszerint a községek; *b)* egyéenként a nagyobb és községenként valamennyi adófizetőt a m. kir. adóhivatalok; *c)* adóhivatalonként és törvényhatóságokként a pénzügyminiszterium adószám-tartósága. Mihelyt a községek, az általuk beszédendő adók részletes kivetését magokban foglaló lajstromokat, a közigazgatási számfejtésről tanuskodó záradékkal ellátva, a pénzügyigazgatóságtól megkapják, kötelesek az adózók tartozásait, az egyenes adók községi számfejtő könyvébe (a főkönyv elnevezés helytelen) bejegyezni (előírni) és feljegyzési záradékkal ellátva, megőrizni, különösen ügyelvén arra, hogy a bejegyzés a lajstrommal tételenként és sommásan egyezzek. A közvetlenül fizetők névsorát a községek az egyéni kivetésből, közlik a m. kir. adóhivatalokkal, melyek ezekre nézve a községekéhez hasonló számfejtő könyvet vezetnek. Az adózókat a fizetendő összegekről adókönyvecskékkel, fizetési ívekkel értesítik. Az adó megtörtént befizetését, az általános pénztári szabályoknak megfelelőleg, az adószámfejtő könyvben történt bejegyzés után, a nyugtául szolgáló könyvecskében, (ívben) az összeg és a bevételi jegyzék cikkének idézése mellett mindig két személynek (pl. községi jegyző és bíró, adójegyző és adószedő stb.) kell igazolni. A községnél fizető adózóktól és beszédett adókról, kizárólag az erre a célra rendelt napi jegyzékben a jegyző, illetve az ellenőr visz számot. A beszédett pénzeket legtovább, mihielyt 50 frtot tesznek, a napi jegyzék, sőt évenként egyszer a községi adószámfejtő könyvnek is bemutatása és ellennyugta mellett, a m. kir. adóhivatalba kell szállítani. Ez pedig a beszállított összegeket, a bemutatottak megvizsgálása után, általános szabályok szerint, a házi főnaplóban és a kerületében eső minden törvényhatóságra, külön vezetett egyenes adó segédnaplóban számolja el. A m. kir. adóhivatal is vezet napi jegyzékeket, a nála közvetlenül fizetők részére, melyeknek napi és havi sommáit az általános szabály szerint kell elszámolnia. Nem a községeknél fizetendő következő bevételekről, külön kell vezetni, a melléknaplóknak

illetőleg napi jegyzékeknek nevezett naplókat, ú. m.: *a)* a pénzintézeti tőkekamat, *b)* a nyeresmény-, *c)* a házaló-, *d)* a szállítási, *e)* a fegyver- és vadászati, *f)* a negyedosztályú kereseti adóról. Külön kell vezetni továbbá a következő bevételekről és kiadásokról a melléknaplókat, ú. m.: *a)* adókivetési és *b)* beszerzési költségekről, *c)* az adóbehajtási illetekekről, különféle költségekről és ezek térítményeiről. Mindezek közül a naplók közül egyedül az *f)* alatt említett negyedosztályú kereseti adó havi végösszege jó még, az előbb említett egyenes adó segédnaplóba. Úgy ennek mint az *a)*—*e)*-ig említett bevételi és kiadási naplóknak végösszegei az egyenes adó tárczanaplóba jönnek, mely végösszegét közvetlenül a forgalmi naplóknak adja át. A naplószámadások végül az általános szabályoknak megfelelő rendes úton kerülnek a pénzügyminiszteri számtartóshoz. Ezeken kívül a m. kir. adóhivatalok még minden hó 5-ig külön az egyenes adók, s külön a hadmentességi díj befizetésének eredményéről, a pénzügyigazgatóságokhoz sommás kimutatást tartoznak beterjeszteni. Ugyancsak ide, s innen a pénzügyminiszteriumhoz terjesztik fel minden év február 15-ig, az összes egyenes adókról szerkesztett *évi számadást*, melyben számos melléklet segítségével, főleg a megállapított adótartozások nyernek sommás kifejezést. 1883: XLIV. 1889: XXVIII. t.-cz. és adóhivatali utasítás.

191. §. Fogyasztási és italadók.

(Rd. kiad. 13. cz. 8.532,791 frt; rd. bev. 74.975,000 frt. 1, termelési, fogyasztási, contingens, átalány, egyezkedés, termelvény, művelet, adóhitel, számtartás, bevétel, kiadás, számfejtő, időszaki, 2, 3, 4, termelési, fogyasztási, 5, jutalom, visszatérítés, *a)*—*f)*, 6, gyáros, 7, 8, 9, 10, 11, 12, állam, anyakönyvi bizottság, *w*, *A*, *B*, *a)*—*d)*, számfejtőkönyv, főkönyv, nyilvántartás, adóvonal, adóhivatal, árszabás, számtartóság, miniszterium, 1—7, személyi, dologi, jutalom, visszatérítés, községek, határőrvidék, horvát, rendezés.)

1. A *szeszadó* (29.300,000 frt) tárgya a vámvonalon belül termelt minden szesz. *Termelési* ez az adó, ha a szeszfőzdék nemeihez képest a termeléskor, *fogyasztási* (forgalmi) az adó, ha a szesznek a hivatalos ellenőrzés alól a szabad forgalomba bocsátásakor kell fizetni. Az előbbi minden liter alkohol után 35 kr., az utóbbi vagy 45 vagy 35 kr. Ez utolsó kisebb adótétel mellett, az egész monarchia fogyasztására megállapított mennyiségű szeszt főzik. Ezt a *contingenst* három éves időszakonként, az egyes gyárak között a pénzügyminiszter osztja el. Az egyes szeszfőzdékben termelt alkohol

menyiségét, vagy a szeszgyár termelő képessége szerint *átalányozás*, vagy a várható szesz mennyiségéhez képest szabad *egyezkedés* alapján megváltás útján, avagy végül a szeszmérőgép által mutatott tényleges *termelvénynék* megfelelően állapítják meg. Az első és utolsónál az ú. n. adóköteles művelet, vagyis maga a főzés, egy pár nappal a megkezdés előtt az adóhivatalnál, az adó kiszabása és beszedése céljából bejelentendő. A két első után mindig, sőt néha az utóbbinál is termelési adót kell fizetni. Az utóbbiaknál azonban legtöbbször fogyasztási adó jár. A termelési adó az adóköteles művelet megkezdése, a fogyasztási adó a szesznek forgalomba bocsátása előtt bárczaszelvényre fizetendő. A termelési adót fizető oly gyáraknak, melyek egy termelési időszakra legalább hatszáz forint adót fizetnek, meg van engedve, hogy kellő biztosíték mellett adójukat hat hó múlva fizessék. A fogyasztási adózóknak négy, a likörgyárosoknak tizenkét havi ilyen *adóhitelük* van.

A bevételek pénztári számtartására van többféle bejelentési és fizetési bárczás napló (lajstrom) és van egy segédnapló. A kiadások ellenben inkább naplókban vannak. Ilyenek a jutalmak és a visszatérítések naplói. Vannak még más nevű nyilvántartások is, melyek számfejtőkönyv jellegével bírnak, s melyekből számadásra is csinálnak kivonatokat. Ilyenek az előre fizetett adóról és az adóhitelről szóló „számlák”. Az egész a fogyasztási adó (tárcza-al) naplóban egyesül. Az adóhivatalok ezeken kívül még nagy számú különféle időszaki beadványra, főleg pedig havi szesztermelési és adóelőírási kimutatások összeállítására vannak kötelezve. A számadások a pénzügyi igazgatósági s nagyobb részük onnan a pénzügyminiszteri fogyasztási adó számtartósághoz jutnak. Az időszaki beadványok közül egyedül az utóbb említett havi kimutatás marad a pénzügyigazgatóságnál.

Források : 1888 : XXIV. t.-cz., 1888. 29. P. K. 1889. 3. és 4. P. K.

2. Ipari vagy kiviteli czélokra adómentes minden liter szesz után, $1\frac{1}{2}$ kr. *ellenőrzési illeték* (95,000 frt) jár.

3. A szeszszel együtt termelt *élesztő*, (150,000 frt) adója pedig minden liter alkohol után $2\frac{1}{2}$ kr.

4. *Söradó* (2.900,000 frt) alatt azt a 16.7 krt kell érteni, melyet a termelő annak sörlének nevezett czukortartalmú folyadéknak, melyből erjedés folytán a sör készül, minden hektoliterje után fizet és a mely adó mint termelési megkülönböztetendő, az alább tárgyalandó sörfogyasztási adótól. Ennél az adónál is van ú. n. adó-

köteles művelet, van bejelentés, hat hónapos adóhitel, adóvisszatérítés stb. Pénztári számtartása is a szeszadóéhoz hasonlóan történik.

Források : 1868 : XIX. t.-cz. ; a pénzügyi törvények és szabályok hivatalos összeállításának megfelelő füzete, 1879. 14. P. K.-ben az ide vágó rendelet 8. §. és a függelék 4. §-a. 1894. XXX. t.-cz.

5. A *czukor* (termelési) *adót* (5.600,000 frt) meg kell különböztetni az alább előforduló czukorfogyasztási adótól ; mert azt mindennemű *termelt* czukorért fizetni kell. Répa- és minden hasonló (nád- stb.) czukornak 100 kilogrammonként 11, másnemű tömör czukornak 3 és hígnak 1 frt az adója. A termelt czukornak kivitelével is vannak *jutalmak* összekötve. Adóköteles művelet a czukortermelvényeknek a gyártelepről, vagy szabad raktárból való elszállítása és érte az adó az elszállítás bejelentése előtt fizetendő. Ha az elszállítás meg nem történik : *adóvisszatérítésnek* van helye. Adóhitel ennél az adónál is lehet négy hónap. Hogy minden egyes szállitmánynál ne kelljen fizetni, előre olyan összeg is fizethető le, mely több küldemény adóját fedezi. A pénztári számtartás : *a)* czukoradó és *b)* pótagó bárczás naplóban, *c)* kiviteli jutalom és *d)* adóvisszatérítési segédnaplóban, *e)* az előre fizetett és *f)* a hitelezett összegek számla- (számfejtő) könyvében történik. A pénzügyigazgatóságok számtartóságai, a hozzájuk küldött számadások közül, az *a)*, *b)* és *d)* alatt említetteket a pénzügyminiszterium számtartósághoz küldik be.

Források : 1888 : XXIII. t.-cz. 1888. 24. és 40. P. K. 1891. 5. P. K. 1896 : XIX. t.-cz.

6. *Ásványolajadó*t (4.600,000 frt) kell fizetni, a belföldön előállított ásványolaj minden száz kilogrammja után 6 frt 50 krt. Ebből a célból a gyáros üzletét és készletét bejelenteni, s az utóbbinak szaporodásáról és kevesbedéséről, hivatalosan meghatározott alakú bárczás naplókat tartozik vezetni. A készletből elszállítandó mennyiséget esetről esetre szintén be kell jelenteni, s az adót az elszállítás előtt megfizetni. Erről az adóhivatal fizetési bárczás naplót vezet. Hat havi adóhitel itt is nyerhető.

Források : 1882 : XVIII. t.-cz. és 1882. 30. P. K. 1885. 36., 1886. 43. és 1887. 17. és 21. P. K. 1896 . XIV. t.-cz.

7. *Húsfogyasztási adó* (3.300,000 frt) alá esik fogyasztás vagy faggyú céljából, a forgalom számára levágott marhának és még Budapesten minden szárnyasnak és vadnak a húsa. Fizetik, kik húsvágással és húsneművel iparszerűleg foglalkoznak vagy keres-

kednek, valamint magánosok, kik adómentesen vágott marhának a húsát egészben vagy részben másnak eladják.

Forrás: A bor- és húsfogyasztási adó törvények hivatalos összeállítása.

8. *Czukorfogyasztási adót* (3.200,000 frt) kell fizetni 100 klgr. után: a belföldön termelt avagy behozott czukornál 6, czukornád-nál 5, czukros gyümölcsnél 4, a csokoládé-gyártmánynál 3.50, és egy hektoliter likőr után 2 frtot. Fizetik a gyárosok, raktárosok. 1898: XVII. t.-cz. és 1898. P. K. 33. sz.

9. *Boritaladó* (7.800,000 frt) tárgya a fogyasztásra szánt mindenféle szőlőlé és bor; Budapesten még a borseprő is. Fizetik a borkereskedők, korcsmárosok, sőt a szőlőbirtokosok is, csakhogy ezek kedvezményben részesülnek.

Forrás: a bor- és húsfogyasztási adó hivatalos összeállítása.

10. *Sörfogyasztási adó* (5.500,000) tárgya a sörfőzők, vendéglősök és italmérők által elárúsított, valamint bizonyos minimumon felül a saját használatra vett sör, hektoliterenként 5 frtjával.

Forrás: 1888: XXXV., 1890: XXXVI., 1892: XV., 1898: XVII. t.-cz. 1898. P. K. 33. sz.

11. *Szeszforgalmi adó* (11.700,000 frt) tárgya a közönséges és különleges, gyengébb és erősebb pálinkaszesz. Fizetik azok, kik a szeszt italmérési engedély alapján kimérik, avagy kis mértékben elárúsítják.

Források: 1888: XXXV., 1890: XXXVI., 1892: XV., 1898: XVI. t.-cz. és 1898. P. K. 33. sz.

12. Az *italmérési illeték* (800,000 frt) Magyarországon annak a hasonló nevű nemesi jognak megváltásából származott, a melyről már 159. §-ban volt szó. Az italmérési jog most kizárólagosan az államé, melyet a szesz italoknak akár üzletben vagy üzletből vendégeknek való kimérés által, akár pedig zárt edényekben bizonyos minimumon alól kis mértékben való elárúsítás által csak a pénzügyigazgatóságtól nyert engedély alapján lehet gyakorolni. Az adott engedélyekről, a pénzügyigazgatóság számtartó-osztálya anyakönyvnek nevezett nyilvántartást vezet, s az engedélyesek nemcsak az általuk kimért és elárúsított szesz italokról fizetik a most tárgyalt italmérési adókat, hanem még italmérési illetékre is kötelezve vannak. Ennek kivetése a pénzügyigazgatóság kiküldöttjének elnöklete alatt, egy községi választottból és az iparkamarák által kijelölt egy-egy szakértőből álló bizottság által, három évre egy szövevényes árszabás szerint történik. A kivetett összegről az adóköteles a pénz-

ügyigazgatóság számtartó-osztályától fizetési ívet kap. Az adóhivatalok az italmérési illetékről számfejtőkönyvet, s a befizetett, valamint visszaútalványozott összegekről italmérési illeték nevű segédnaplót vezetnek, melynek végösszege a fogyasztási és italadó (tárca al-) naplóba, s ennek végeredménye a forgalmi naplóba jő. A számtartás utólagos fokozatait a pénzügyigazgatóság számtartósága gyakorolja.

Források : 1888 : XXXV. t.-cz., 1889. 16. P. K., 1890 : XXXVI., 1892 : XV. t.-cz., 1892. 15. P. K.

13. Mindezeknek az adóknak lerovásánál késedelmi kamatok is (30,000 frt) fordulnak elő.

A 7. és 9. alatt említetteknel az eljárás úgy történik, hogy egy vagy több közigazgatási község egy fogyasztási adó-községet, ú. n. beszedési kört képez, mely azután lehet A) nyílt, avagy B) zárt. A) Nyílt helyeken a kincstár négyféle módon biztosíthatja maga számára az adót: a) Megváltás útján, midőn vagy a községek vagy az adóköteles felekkel az adó iránt bizonyos időtartamra kiegyezik; b) bérbeadás útján, ha a községek vagy más vállalkozók az adószedés jogát szerződésileg haszonbérbe veszik; c) ráutalás útján, ha az előbbi módok nem sikerülése esetében a pénzügyigazgatás az adószedésre bizonyos átalányösszegért a községeket kötelezi; d) kincstári kezelés útján, midőn a kincstár az adót saját közlegei által szedi be. Az adókötelezettek tartoznak: a három első esetben az adószedésre jogosított községeknek vagy vállalkozóknak, az utóbbi esetben a kincstárnak üzletüket, adóköteles műveleteiket és az ezek ellenőrizhetésére szolgáló adatokat, körülményeket bejelenteni és az esetről esetre fizetendő adó iránt az adószedésre jogosítottakkal vagy előre átalányösszegben kiegyezni, vagy pedig minden adóköteles műveletért az árszabásban — tarifában — megállapított összeget azoknak lefizetni, s az erről szóló bárczaszelvényt átvenni. Minden megváltott adóért a községek, a cukorfogyasztási és sörital-adóért magánfelek is beszedési jutalékot kapnak. A megváltás, bérbeadás és ráutalás által biztosított adókról, valamint a kincstári kezelés alatt álló községekben az egyes adókötelezettek által fizetendő évi átalányokról, az adóhivatalok *számfejtőkönyveket* vezetnek. A befizetett adókról és kifizetett beszedési százalékokról és más esetleges kiadásokról az adóhivatalok több segéd- valamint bárczás *naplóban* és *jegyzékben* visznek és adnak számot. Ezeknek végösszege mind a fogyasztási és italadók (tárca

al-) naplójába, s innen a forgalmi naplóba jönnek. A számtartás utólagos fokozatait a pénzügyigazgatósági számtartóságok gyakorolják, melyek községenként és sommásan a *főkönyveket*, sőt ezeken kívül még egy adószorozatnak nevezett *nyilvántartást* is vezetnek. Vannak még időszaki beadványok is. A bárczás naplókat szakbirálat céljából a pénzügyminiszterium fogyasztási adó számtartóságához kell beterjeszteni. B) Zárt helyeken a székes főváros és még nyolcz nagyobb város. Ezek ú. n. fogyasztási adó-vonallal vannak körülvéve, vagyis meg vannak határozva azok az utak és helyek, a melyeken és melyekbe adó alá eső tárgyak szállíthatók. Az ily módon ellenőrizhető ezen tárgyakat az adóvonalon elhelyezett fogyasztási adóhivataloknak különben is be kell jelenteni. Ezek az árszabásban megállapított fogyasztási adóösszeget kiszabják, beszedik és bárczaszelvénynyel nyugtatják. Havonként a bevételi bárczás naplóknak és az adóvisszatérítéseket magokban foglaló kiadási segédnaplóknak végösszegeiket, a fogyasztási és italadó (tárcza al-) naplóba, s ezeket a forgalmi naplóba vezetik. Ezeken a rendes számadatokon kívül a fogyasztási adóhivataloknak még más havi és évnegyedi beadványaik is vannak, melyeket mind a pénzügyigazgatósági számtartósághoz küldenek be. Ez a számadások megállapítása és ellenszámolása után, az általa vezetett fogyasztási adófőkönyvbe a fogyasztási és italadó napló eredményét fogyasztási adóhivatalonként sommásan könyveli, s az időszaki beadványokból egy összesítést készítvén, további tárgyalás céljából a naplók meghatározott részét magánál visszatartja, a másik meghatározott részt, nevezetesen a bárczásokat az említett összesítés kíséretében a pénzügyminiszterium számtartóságának küldi meg, mely azután a szakbirálatot, s a további tárgyalást végzi.

Források: 1868: XVII. és XXXIV., 1871: VI., 1875: XXVIII., 1887: XLVII., 1881: IV., 1883: V., 1888: XXXV., 1890: XXXVI., 1892: XV. t.-cz.; 1887: L., 1892. XV. és XXII. P. K.

Kiadásokra térve át 1. a személyi járandóságokban (176,112 forint) a zárt helyeken szervezett fogyasztási főadóhivatalok és adóhivatalok, főadószedőkből és adószedőkből, főellenőrökből és ellenőrökből, továbbá tisztekből, gyakornokokból és szolgák ből álló személyzetének, továbbá a czukorgyári főfelügyelő és felügyelő, valamint a czukorgyárakban alkalmazott állami főellenőröknek, ellenőröknek, tiszteknek és kirendelt pénzügyőröknek illetményei vannak. 2. A dologi kiadások (1.124,000

forint) alatt pedig házbérek, irodai és úti költségek, valamint az épületek fentartásán és különféle kiadásokon kívül, a bevételek között érintett beszédési százalékok, adókivetési költségek és kamatleszámolás értendő. 3. *A mezőgazdaságiak* az olyan rendszerint kisebb szeszgyárak, melyekben a gyártulajdonos saját mezőgazdaságának nyers termelvényeit ugyancsak saját nyers mezőgazdaságára dolgoztatja fel. Ezek a gyárak nemcsak a 35 kros contingens felosztásánál részesülnek előnyben, hanem az erre vonatkozó határozmányok szem előtt tartásával gyártelepükből elszállított alkohol bizonyos mennyisége után jelentékeny *jutalomban* (1.450,000 forint) is részesülnek. 4. Ugyancsak jutalomban és teljes adóelengedésben részesülnek az olyan gyárak, melyek a fogyasztási adóval megrovott szeszt *külföldre* viszik. A fogyasztási adómentes szesznél pedig (literenként 17½ kr.) termelési *adóvisszatérítésben* (2.300,000 forint) részesülnek. Fordulnak ilyenek elő a sör- és czukoradóknál is. 5. Ha az italmérésből származó tiszta bevétele az államnak többet tesz, mint a mennyit 159. §-ban tárgyalt adósság igénybe vesz, akkor ebből a bevételből azok a városok és némely azon község is 10—40% erejéig (1.500,000 frt) részesítendő, a melyekben ez a tiszta bevétel többre rúg, mint a mennyit ugyanannak a városnak vagy községnek adott kártalanítási tőke igénybe vesz. 6. A volt határőrvidéken az italmérési jogot már előbb is a kincstár gyakorolta, s a jövedelemből csak néhol járult a községi szükségletek fedezéséhez. Ezt a fedezetet a községek számára a törvényhozás úgy biztosította, hogy az illető község után, a kincstár javára megállapított kártalanítási tőke kamatainak felét (90,659 frt) annak kiszolgáltatni rendelte. 7. Horvát-Szlavonországban italmérési jogokért adott kártalanítási tőkék kamataira és törlesztésére (az 1888 : XXXV., 1890 : XXXVI., 1892 : XV. t.-cz.-én alapján 791,526 frt) járó összeget külön kiadásul számítják. 8. Magyar városok és községek fogyasztási adótermészetű jövedelmeinek ideiglenes rendezése (1.100,000 frt) is kiadást okoz.

192. §. Aranyagio-nyeremény.

(Ren. bev. IV. fej. 7. cz. 911,000 frt.)

A következő szakaszban tárgyalandó határvámok egy nagyobb részét törvényeink értelmében a fizetésre kötelezettek aranyban tartoznak befizetni. Az így valóságos aranyban befolyt összegekből

fedezik, a közös ügyek aranyszükségletét (az 1879 : LII. t.-cz 13. §.) és Bosznia s Hercegovina határvámkezelési költségét. A maradó valóságos aranyösszegek agiója a monarchia két állama között a közösügyi arányszámok szerint (31·4 : 68·6) osztatik meg.

193. §. Határvám.

(Rd. kiad. XVIII. fej. 14. cz. 408,915 frt, beruh. 27,450 frt, r. bev. 452,797 frt, független, szerződés, vámterület, hivatalok, vámrendtartás, tarifa, bevallás, érték, átalány, kvota, fentartás.)

A magyar államnak függetlenségénél fogva teljes joga van kereskedelmi, s ezek között határvám ügyét önállóan intézni. Így is intézkedett, midőn azt az Ausztriával *közös ügyek közzé nem vette fel*, hanem az időnként (*kötendő vagy nem*) kötendő vám- és kereskedelmi szerződés tárgyává tette. Azonban az 1867-iki kiegyezés óta Ausztriával, tízévenként a közös ügyektől függetlenül megújított vám- és kereskedelmi szövetségben élünk. E szerint a két állam területe Boszniával és Hercegovinával együtt egy vámterületet képez ugyan, de mindenik kormány a saját területén a vámügyek viteléről maga gondoskodik, s a szerződő feleknek joguk van egymás eljárását saját kiküldött közegeik által ellenőriztetni.

A magyar állam területén fő- és mellékvámhivatalok vannak, melyek mind első- és másodosztályúakra oszlnak fel. A mellék-hivatalok az ország határával összeeső vámvonalon, a főhivatalok pedig rendesen az ország belsejében vannak elhelyezve. Ez utóbbiak között kiváló helyet foglal el a *budapesti főhivatal*, melynek élén miniszteri tanácsos igazgató áll, s mely bizonyos tekintetekben a többi hivatalokra is felügyeletet gyakorol. Különben hatáskörüket, s egyáltalán eljárásukat a *vámrendtartás*, a díjtételeket pedig, melyek szerint a vámokat kiszabni kell, a *vámtarifa* (árszabás) határozza meg. A kiszabás alapjául az ú. n. *árúbevallás* szolgál, mely a vámköteles áruknak valamely vámhivatalnál a vámtarifában foglalt elnevezések és mértékek szerint való bejelentése. Ezt a vámhivatal megvizsgálja és a találtakhoz képest kiveti és beszedi úgy a tarifaszerű behozatali (vám- és engedélyilleték, fogyasztási adó) esetleg kiviteli *illetékeket*, valamint az áru egysége szerint: mérlegpénz, pecsét és zsineg, czédula- és raktárdíj czímen, krajczárookban megállapított mellékilletékeket. Még pedig a zsineg- és raktárdíjt kivéve a többi aranyban, vagy aranyértékben. Az arany-

pénzeket a vámfizetésnél nem közönséges pénztári, hanem havonként külön meghatározott értékben fogadják el. A kettő közötti érték a jövedék javára a tárcza-alnaplóban jó bevételbe. Ezeken kívül még mint bevételek szerepelnek a biztosítékok, melyeket azok tesznek le, kik a vámdíjat pénzügyi hatósági engedély folytán nem közvetlenül a vámeljáráás befejezése után, hanem vámhitel mellett, vagyis 3—6 hónap múlva fizetik.

A *kiadások* a bármely okból visszafizetésre kerülő vám- és mellékilletekekből, továbbá a visszafizetett biztosítékokból és a kezelési költségekből állnak. Ez utóbbiakra egy átalányösszeg (450,000 frt) van megállapítva. Az ezen kiadásoknak levonása után, a magyar vámhivatalok bevételeiből megmaradó tiszta összeget, havonként a közösügyi magyar kvóta, hányadszámla javára írják, úgy hogy a magyar pénzügyminiszter tulajdonkép csak az említett átalányból s csekély haszonbérleti és más apró összegekből származó bevétel és a magyar vámhivatalok személyi és dologi kiadásai fölött rendelkezik.

A vámhivatalok számtartását különleges pénztári minőségük állapítja meg. Vezetnek az állandó és a változó illetményekről számfejtő könyveket. A jövedéki és ebből származó birság bevételekről többnyire bárczás, a kiadásokról pedig segédnaplókat. A vámjövedéki tárcza-alnaplón kívül pedig van még fogyasztási adó, dohányeladási és díjjövedéki, valamint pénzügyi nyugdíj- és letétnaplójuk is. Gyakran pedig még só, bélyeg, dohány, szeszadó, fémjelzés stb. kezelésével is megbizatnak, s ekkor ennek megfelelő számtartásuk van. Számadásaikat a pénzügyigazgatósági számtartóságok, megállapítás és ellenszámolás után a pénzügyminiszterium számtartóságához küldik be, mely azoknak további tárgyalására van hivatva.

Források: 1867 : XII., XIV., XVI., 1869 : II., 1878 : XX., 1882 : XVI., 1887 : XXIV. t.-cz., 1874. pü. törv. és szably. IX. füz., 1878. 47., 1882. 22. 1890. 15., 1893. 4. P. K.

194. §. Bélyeg.

(Ren. kia. 15. cz. 422,145 frt, ren. bev. 9. cz. 15.124,250 frt, mód, üres, raktár, nyomda, árudák, anyag és pénz, jelzés.)

A bélyeg a 48. §. szerint tulajdonkép az illetékek lerovásának csak egyik módja. Ezért az állam a különféle illetékekhez mérten különböző czélú és névértékű bélyegjegyeket, továbbá bélye-

gezett váltó-, igérvényjegy, marhalevél, halászejegye és vasúti fuvarlevélnek használandó üres lapokat készített, s ezeket részint saját közlegei, részint magánvállalkozó bizományosok által árultatja. Saját közlegei, első sorban a Budapesten lévő *központi bélyegraktár* és *bélyegjelző hivatal*, a marha- és a vasúti fuvarlevelekre a m. kir. államnyomda, továbbá a kerületi raktárakként működő adó- és kivételes a vámhivatalok és dohányraktárak. Bizományosok a nagy és kis árudák. A központi raktár — mely mint vagyont kezelő hivatal van szervezve — és az államnyomda, meghatározott módon kiállított megrendelésekre, a kerületi raktárakat, s ezek a nagy és kis árudákat látják el készlettel. Minden raktár külön naplóokban számol a bélyegnek anyagáról és külön az eladott bélyegért befolyt pénzekről. E naplóknak természetesen egymásra való vonatkozásaikban megegyező adatokat kell tartalmazniok. Ugyancsak az anyagot és pénzt külön főkönyvben tárgyalják a pénzügyigazgatósági számtartóságok is, melyek erre nézve az egész számtartást végzik. A bélyegilletékek egyik sajátos módja a *bélyegjelzés*, mely mindenfelé a játékkártyákra, naptárakra és hirdetményekre, a bélyegraktárak által bélyeg helyett, rendszerint pecsétnyomás alakjában szokott alkalmaztatni.

Források: a m. kir. adóhivatalok 1893-iki utasításának X. füzeté; 1889. 22. P. K.

195. §. Jogilletékek és díjak.

(Ren. kia. 16. cz., 49,000 frt, ren. bev. 10—11. cz. 23.011,550 frt; jogilletékek, A—Z, egyenérték, díj, 1—5, számtartás.)

A) Azok után, a miket a pénzügyigazgatóságok, a központi díjakat és illetékeket kiszabó hivatal tárgyalása alkalmából, a 180. §-ban elmondottunk, a *jogilletékek* számtartását illetőleg meg kell még jegyeznünk, hogy ennek pénztári része A-tól Z-ig folyó betűk alatt meg van állapítva következőleg: 1. A jogilletékek kiszabása és beszedése céljából minden illetékköteles jogügyletről szóló okmány (illetékkiszabási irat) legelőbb az adóhivatalnak mutatandó be, mely azt egy *A-nak nevezett számfejtő könyvbe* vezeti. E könyvben minden egyes illetékkiszabási ügyesetet külön folyó szám alatt épen úgy nyilvántartanak, mint a pénzügyigazgatóság által netán kirótt bírságokat. 2. Az adóhivatal hetenként azokat a kiszabási iratokat, melyeket saját hatáskörében el nem intézhetett B/1, a bélyegcsontkításról fölvetett leleteket pedig B/2 nevű *átküldési jegyzék*

kiséretében a kiszabás megejtése céljából az illetékkiszabó pénzügyigazgatóságához juttatja. 3. Az *A* számfejtő könyvből készül a *C/1* kivonat, mely évnegyedenként ellenőrzés céljából a pénzügyigazgatóság számtartóságához lesz beterjesztve, hol ennek alapján megfelelő nyilvántartást vezetnek. 4. A *D jegyzék*, az *A* számfejtő könyvbe jegyzett, de még kiszabás alá nem került iratok nyilvántartása és évnegyedenként küldetik a pénzügyigazgatóság számtartósága által a pénzügyminiszterium számtartóságához. 5. Az *E. jegyzék* mellett, a városoknak és községeknek kézbesítés céljából a fizetési meghagyások lesznek megküldve. 6. Az *F* jegyzék az elküldött *E* jegyzékeknek és fizetési meghagyásoknak, a kézbesítők ellenőrzése céljából való nyilvántartása. 7. A hátralékos illetékösszegekről az adóhivatal minden községre nézve külön *G jegyzéket* vezet. 8. *H*-nak a fizetési meghagyások vagyis az illetékek bevételi utalványához használt nyomtatvány-mintákat nevezik. 9. Az *A* számfejtő könyvben előirt jogilletékek befizetéséről az adóhivatal *I* rovatos naplót (lajstrom) vezet, melynek havi végösszege az illeték tárczanaplóba, s maga a rovatos napló szakszerű birálat céljából a kiszabási iratokkal együtt az illeték számtartóságához jő. 10. A *K jegyzék* a leletezés folytán kiszabott bélyegilletékeknel ép oly szerepet játszik, mint az *A* számfejtő könyv a jogügyleteknél. 11. Az *L alnapló* a *K* jegyzékben előirtak lerovására szolgál és mindkettőnek tárgyalására az igazgatóság számosztálya van hivatva. Végösszege az *I* rovatos napló végösszegével együtt a tárczanaplóba lesz vezetve. 12. Az *M jegyzék* a már elrendelt illetékfizetés megsürgetéséről szól. 13. Az *N jegyzékben* azokat a jogügyleteket tartják nyilván az adóhivatalok, melyeknek esedékessége valamely felfüggesztő föltétel bekövetkezéséhez van kötve. 14. *O*, 15. *P*, 16. *Q* és 17. *R* alatt az adóhivatalok által, a telekkönyvi hatóságához az illetékösszegek biztosítása és törlése céljából benyújtandó kérvények mintái vannak. 18. A *S összesítésben* az évnegyedi illetékösszegeknek előírása, törlése, lerovása és a hátralék a pénzügyigazgatóság számtartó osztálya számára sommásan van kimutatva. 19. A *T* nevű gyűjtő táblázat a telekkönyvileg biztosított jogilletéki hátralékokat mutatja ki. 20. Az illetékköteles hagyatékok és a kiszabási adatok ellenőrzése céljából a községek a haláleseteket bejelentik, s ezeket az illetékkiszabó hivatalok az *U jegyzékben* nyilvántartják. 21. A bélyegcsonkítást fölvett leletezőnek járó jutalékokról, még pedig, ha az illeték az *L alnaplóban* volt elszámol-

landó *V*, ha pedig az *I* lajstromban kellett elszámolni, *X kimutatás* szerkesztetik és küldetik be a havi számadással. A bélyegcsonkítás után járó jutalékot a pénzügyigazgatóság számtartósága, a közvetlen illetékeket pedig a miniszteri számtartóság állapítja meg és az igazgatóság utalványozza. 22. Az *Y* jegyzék az illetékügyben kiadott számvevőségi észrevételek nyilvántartására szolgál. 23. *Z* alatt végül a számtartóság észrevételei alapján beszédett késedelmi kamatokat tartják nyilván.

A jogügyi illetékeknek egy különleges részét képezi az *illeték-egyenérték*, mely alatt azok az évenként megállapított összegek értendők, melyeket a közforgalomból kivont, s így adás-vevés révén illeték alá nem eső ingó és ingatlan vagyon után az ezt élvező jogi személyek (alapítványok, hitbizományok, egyházi és világi községek, közkereseti társaságok stb.) fizetnek. Az ily összegek kiszabása czéljából az ennek tárgyát képező vagyont az adóhivatalnak az adóköteles bevallani tartozik. E vagyonról, s a kivetett illeték-egyenértékekről az adóhivatalok több rendű nyilvántartást, valamint számfejtő könyvet vezetnek. A lerovásról egy segédnaplóban számolnak. Ennek végösszege a jogilletékek tárczanaplójába jő.

B) Díjfizetés alá esnek 1. a fejedelmi kegynek bizonyos méltóságok, czímek, nemességi rangok, kitüntetések adományozásában való nyilvánulása; 2. államszolgálati kinevezések, melyekről, azonban a pénztári számfejtés alkalmával a 103. §-ban volt szó; 3. a vásártartási és a valamely gazdaság vagy vállalat kizárólagos üzhetésére irányuló szabadalom; 4. némely jogosítványok, mint a családi hitbizomány felállíthatása, a magyar korona országai czímének használhatósága, kir. közjegyzői kinevezés; 5. sok kivétellel azok a letett tárgyak, melyeket a kir. adópénztárak birósági meghagyás folytán őriznek, s melyek után őrzési díjakat kell fizetni. Az 1., 3. és 4. alattiakat a központi díj- és illetékkiszabó hivatal, a 5. alattit a letétet őrző pénztárak szabják ki. Pénztári számtartásuk az általános szabályoknak megfelelően történik. Az utólagos számtartás gyakorlására a pénzügyigazgatóság számtartósága van hivatva.

Források: 1875: XV. és 1882: XVIII. t.-cz.; m. k. adóhivatalok 1893-iki utasításának IX. füzeté. 1889. 22. és 1894. 9, P. K.

196. §. A fémjelzés.

(Ren. kiad. 17. cz. 22,828 frt, rend. bev. 12. cz. 84,230 frt. Ellenőrzés, bel- és külföld, vidék, forgalmi, tárcza, kiegyenlítés, beváltás, felosztás.)

Az arany- és ezüstárúszerek finomsági tartalmát az állam ellenőrzi, vagyis: fémjelző hivatalai által csekély díjért hitelesítetteti. Ez a fémjelzés, melyet a budapesti *főfémjelző* és *fémbeváltó hivatal* a főváros területére, s a külföldi árúkat illetőleg az egész országra gyakorol. A vidék belföldi árúit ottani hites aranyművesek (jel-mesterek) segítségével többnyire a nagyobb kir. adóhivatalok, mint a budapesti főhivatal bizományosai hitelesítik. A belföldi árúkat az arany- és ezüstművesek bevallani tartoznak. A külföldieket a vám-hivatalok utalják a megvámolásra és fémjelzésre a budapesti m. k. fővámhivatalhoz. A fémjelzési díjakat a hitelesítés előtt kell lefizetni. Ezeknek a díjaknak elszámolására a fémjelzési tárgyak természetéhez képest különféle bárczás naplókat vezetnek, melyeknek úgy a hivatalnál maradó törzseikbe, mint a feleknek járó szelvényeikbe a fizetett díjak be lesznek jegyezve. Úgy ezeknek a bárczás naplóknak, valamint a netalán felmerült költségekről vezetett naplónak havi eredménye, a vidéki hivataloknál mint bizományos fizetés a *forgalmi* naplóba, a budapesti főhivatalnál pedig a fémjelzési *tárczanapló*ba jő. A vidéki hivatalok bizományos fizetései pénztárilag a főhivatalnál lesznek kiegyenlítve, s így azok kezelése a pénzügyminiszterium forgalmi számtartóságának jegyzéke alapján, szintén a főhivatal tárczanaplójában nyer végleges elszámolást.

A főhivatal egyébiránt nemcsak fémjelzéssel, hanem *fémbeváltással* is foglalkozik. Ennek megfelelően van szervezve és költségeit is e két czim között felosztva irányozzák elő. Különben a pénzügyminiszterium alatt áll, s magában foglalja az élén álló igazgatóban az igazgatást, s az ennek alárendelt két felelős számadó főtisztben — becsőr és ellenőr — a kezelést, valamint a további segédszemélyzetet. Fő- és forgalmi naplót, valamint letét-könyvet egyet, de tárczanaplót és számfejtő könyvet külön vezet a fémjelzésre és külön a fémbeváltásra. Ez utóbbiról a 207. §-ban még lesz szó.

Források: az 1867: XV., 1868: XVIII., 1875: XV. t.-cikk: a pü. törv. és szab.; továbbá az 1884-ik évi 73,342. pü. sz. a. az 1885-ben kiadott utasítás.

197. §. Út-, híd- és révvám Horvát-Szlavonországban.

(Rend. kiad. 18. cz. 72,550 frt, r. bev. 13. cz. 30,000 frt.)

Ezek a vámok a volt határőrvidéknek horvát-szlavon részén fordulnak elő; mert a magyar állami jószágok tartozékait képező híd- és révvámok, valamint kikötői illetékek a 202—3. §-ban tárgyalás alá kerülő állami jószágok költségvetésébe, ellenben a budapesti állami hidakon szedett vámok a 159. §. 8. alatt tárgyalat kölcsönbe tartoznak. A magyar-horvát tengerparton szedett kikötői illetékek pedig a kereskedelmi tárczában fordulnak elő.

198. §. Dohányjövedék.

(Ren. kiad. 19. cz. 25.120,002 frt; rk. kiad. 260,940 frt, ren. bev. 14. cz. 54.037,000 frt. 1—3, felügyelőségek, beváltó hivatalok, a)—e), pénztár, utalványozási jegyzék, osztrák, anyag, szerek, ingatlanok, gyárak, nyers, szer-tár, leltár, ingatlan, beteg, pénztári szervezet, eladás, közegek számvétel.)

Úgy a nyers mint a feldolgozott dohány felett, a kizárólagos rendelkezési jog az államot illeti meg. Ezért az illetékes hatóság engedélye nélkül dohányt termesztetni, forgalomba hozni, ipar-szerűleg feldolgozni, s ehhez való műszereket szerezni, tartani, valamint dohányt vagy dohánygyártmányt külföldről behozni, oda a közös vámvonalon keresztülvinni tilos. Az állam azonban mindezt teszi, avagy téteti s ebből folyó gazdálkodásában három részt kell megkülönböztetni, ú. m. a dohánynak: 1. vételét, 2. gyártását és 3. eladását. Az 1. és 2-nak vezényletével a dohányjövedéki központi igazgatóság van megbizva, mely közvetlenül a pénzügy-miniszterium alatt áll, s melynek az 1. és 2. alatt tárgyalandó összes közegek alárendelve vannak. Élén miniszteri tanácsos igaz-gató áll, s van közigazgatási, műszaki és irodaszemélyzete, vala-mint két számtartó osztálya, melyek személyes ügyekben közvet-lenül a pénzügyminiszteriumnak vannak alárendelve. A 3. alatt említett dohányeladási ügyekben első sorban a pénzügyigazgatóság és részben a dohányjövedéki központi igazgatóság az illetékes. A dohánygyártmányok forgalomba hozatala és ára iránt rendesen az osztrák kormányval egyetértőleg a pénzügyminiszterium intézkedik.

1. A *dohányvételt* illetőleg a dohánytermesztési engedélyek és rendes előlegek adására, a termelt dohány beváltásának és a dohánybeváltó hivataloknak igazgatására, az ország dohány-termelő vidékein elhelyezett (számszerint 7) beváltó felügyelőségek

vannak hivatva. Új termesztési engedélyeket, valamint rendkívüli engedélyeket csak a püminiszterium adhat. A felügyelőség alatt 32 dohánybeváltó hivatal áll. Ezek mellé a dohánybeváltás tartamára ad hoc szervezett beváltó bizottságok rendeltetnek ki. A beváltó hivatalok ötféle számadást vezetnek. a) A *pénzszámadás*. A beváltó hivatalok közül csak 14 bír önálló pénztárral. A többiek fizetéseit a helyben lévő adóhivatalok teljesítik, melyek ezért dohányvételi tárcza-naplót vezetnek. A beváltó hivatalok jogosítvák utalványozni: a beváltott dohány árát. (1876: IV. t.-cz. és P. K. 25. és 50. sz.) Utalványozza továbbá a szerződéseken alapuló járandóságokat, valamint az összes munkabért. Az üzleti szerek és eszközök jóváhagyott beszerzési költségeit. A rendes dohánytermelési előlegeket azonban a pénzügyőrség és beváltó hivatalok munkálatai alapján a dohánybeváltó felügyelőségek utalványozzák. (1879. P. K. 17-ik sz.) A számfejtést számfejtő könyvei alapján mindig a beváltó hivatal maga teljesíti. A dohánybeváltó felügyelőségek által kiadott utalványokat, a tárcza-napló alapján a központi igazgatóság saját utalványozási jegyzékébe veszi fel. A dohányvételre vonatkozó adóhivatali számadások szerkesztésénél az adóhivatali utasítás, a saját pénztárral bíró beváltó hivataloknál pedig az 1877. évi 62,981. számú körrendelettel (P. K. 46-ik sz.) kiadott utasítás mérvadó. Minthogy a kincstár számára termesztett dohánylevelek egy részét az osztrák kincstár részére váltják be, ez a részére beváltott dohányokért kiadott beváltási árakat, valamint a dohánytermelési előlegek fele részét havonként megtéríteni tartozik. Az összes kezelési költségekhez pedig a részére beváltott dohány árában szintén hozzájárul. A kölcsönös leszámolás évenként az a célra kiküldött bizottságban történik. b) Az *anyagszámadás*. A beváltott nyers dohány, s ennek a dohánygyárakhoz valamint külföldre való szállítása, az anyag-bevételi és kiadási főnaplókban számoltatik el. Ennek mellékleteit képezik az anyaglajstromok ama bevételekről és kiadásokról, melyek az osztrák kezelőséget illetik, továbbá a beváltási segédlajstrom, melyben minden egyes beváltási elismervény naplóztatik. c) A *gazdászati* számadások az üzlethez és kezeléshez szükséges gazdaszáti *szerekről* és *kel-
lékekről* szerkesztetnek. d) A *leltár* a kezeléshez megkívántató tartósabb jellegű eszközökről és butorokról szól. e) *Telekkönyv a hivatali ingatlanokról*. A változásokról évenként kimutatások szerkesztetnek.

2. *A dohánygyártás* pénzkezelését rendszeren a dohánygyárak székhelyén lévő adóhivatalok teljesítik és dohánygyártási tárczanaplót vezetnek. Minden dohánygyári igazgatóság némi utalványozási joggal is bír. A számfejtés a dohánygyárban történik. A dohánygyári igazgatóság helyett az utalványozási jegyzékeket (lásd: „Pénzügyi Közlöny“ 1874. 6. sz.) a központi igazgatóság számtartósága szerkeszti, a havonként beérkező tárczanaplók eredményei alapján, s e jegyzékbe a dohányjövedéki központi igazgatóság utalványait is fölveszik. A dohánygyártásnál előforduló kiadások és bevételek (a „Pénzügyi Közlöny“ 1875. 53. sz. foglalt) rovatlajstrom szerint könyveltetnek. A dohánygyárak is *ötféle számadást* vezetnek. a) Az anyagnaplóban a gyárakban feldolgozott *nyers dohányt* számolják el. Ennek mellékletei a *lajstromok*, mely annyi vezettetik, a hány osztályon keresztül nyers anyagból eladásra alkalmas kész gyártmány lesz. Az anyagról a gyárak havonként kezelési kimutatásokat terjesztenek fel a dohányjövedéki központi igazgatósághoz. b) A dohánygyártmányok készítésénél, valamint az azok csomagolásánál elhasznált *szertári kellékek* a gazdasági főnaplóban szintén lajstromok segítségével számoltatnak el; utóbbiak évnegyedenként záratnak le és csatoltatnak a gazdasági főnaplóhoz. A gazdasági tárgyakról is kezelési kimutatások terjesztetnek fel, de ezek csak évnegyedenként. c) A *leltárak* egy példányban minden év elején a lefolyt évre terjesztetnek fel; azokhoz két példányban csatoltatik a haszonvehetlenné vált leltári tárgyak kimutatása, melynek alapján ezen tárgyak elárúsítása vagy jövedéki célokra való felhasználása elrendel-tetik. d) Az *ingatlanok* telekkönyvéből évenként kivonatokat terjesz-tenek fel a beállott változásokra nézve. e) Az 1891: XIV. t.-cz. értelmében, minden gyárban *betegsegélyző pénztár* van. Ennek ügyeit az erre a célra szervezett pénztári igazgatóság a dohányjövedéki központi igazgatóság felügyelete mellett intézi. Ez az igazgatóság áll: a dohánygyári igazgatóból vagy helyetteséből mint elnökből, továbbá a dohánygyári aligazgatóból vagy helyetteséből, a ki pénztáros, egy dohányjövedéki tisztviselőből és végre a közgyűlés által két évre választott négy tagból. A pénztárkezelésre és szám-tartásra nézve az állami számtartás szabályai irányadók. Az ügyvitel ellenőrzésére évenként felügyelő bizottság alakíttatik, melynek hivatása az alapszabályok pontos megtartására ügyelni és a pénztárt időnként megvizsgálni. Minden év december 31-én a könyveket és számadásokat lezárják és a következő év márczius 1-éig a pénztári

zárószámadást elkészítik. A zárószámadások a felügyelő bizottság által megvizsgáltatnak és az eredményről, az érintett bizottság, a közgyűlésnek jelentést tesz.

3. A dohány *eladására* a dohányárúraktárak (illetőleg az ilyenek gyanánt is működő dohánygyárak), továbbá a nagyban áruók és a kis árusok vannak hivatva. Az első állami vagyont kezelő hivatalok, s élükön a kezelő és ellenőr mint főtisztok működnek. E hivatalok szolgáltatják ki a nagyban áruóknak, ezek megrendelésére, a dohánygyártmányokat, ilyenekkel a kisárusokat, a nagyban áruók látják el, kik a dohánygyártmányokat a hivatalos árjegyzékben meghatározott áron a fogyasztóknak adják el. A dohányeladás *számbavételével* a pénzügyigazgatóságok számtartóságai vannak megbizva. Csak a szakbirálatot igénylő dohányanyag-főnaplót tárgyalja a miniszteri számtartóság. Bővebben lásd: a) A pénzügyi törvények és szabályok hivatalos összeállítását. b) Az 1889. évi 38,273. P. M. számú utasítást a pénzügyigazgatóságok számvevő osztályai számára. c) Az adóhivatali utasítást. d) A nagy dohányárusokkal eszközlendő leszámolásról szóló 1875-ik évi oktatást. e) A dohánygyártmányok eladására vonatkozó szabályok 1890-ik évi kiadását. g) 1876:IV. t.-cz. és P. K. 14. sz. 1887:XLIV. t.-cz. és 1888. P. K. 1. sz.

199. §. Lottójövedék.

(R. k. 20. cz. 30,367 frt; r. b. 15. cz. 1.213,000 frt. Állam, magánosok, 0/0, szervezet, számtartóság, átalakulás.)

Sorsjáték rendezése kizárólag az állami kincstár részére fenn-tartott vállalat. Magánosok csak engedély alapján sorsolhatnak ki értéktárgyakat. Ezek után 10% játékdíjt kell fizetni, sőt ezzel gyakran egyidejűleg még nyereményadót is. (190. §. 8.) A lottójövedék igazgatására a budapesti m. kir. lottóigazgatóság van szervezve, mely egyszersmind mint helybeli lottóhivatal is működik. A különféle sorsolási kölesönök és jótékonycélú nyilvános sorsjátékok kisorsolását is ez ejti meg. Alatta állnak a budapesti lottópénztár, továbbá a nagyszebeni és temesvári lottóhivatalok. Ez utóbbiak mint ottani lottópénztárak is működnek. Van az igazgatóságnak külön számtartósága, melyhez a lottóhivatalok számadataikat küldik, s mely egészben az általános szabályok szerint jár el. A lottóhivatalok élén felügyelők és ellenőrök állanak. Különben a jövedék az 1897:VII. t.-cz. folytán jelenleg átalakulás alatt áll.

200. §. Sójövedék.

(a) Termelés, r. k. 31. cz. 978,921 frt; r. b. 25. cz.: annyi mint a kiadás;
b) eladás r. k. 21. cz. 2.551,412 frt; beruházás 4000 frt; r. b. 16. cz.
15.808,489 frt. Értelmezés, termelők, eladók, szervezet, számtartás.)

Sójövedék alatt a sónak úgy termelését, mint *eladását* kell érteni. A só termelésére valók: a sófelügyelőségek mint igazgató hatóságok alatt álló, *műszaki* kezelő hivatalok, sóbányahivatalok és egy sófőzőhivatal. Valamennyien megfelelő közigazgatási, műszaki és kezelő személyzettel vannak ellátva. A sójövedék kezelésére, vagyis: a sónak eladására a *sóhivatalok* szervezvék, melyek fölött a pénzügyigazgatóságok állnak. Ezek a hivatalok a kezelésükre bizott sóról mint anyagról, s az ennek eladási ára fejében befolyt pénzről, viszonylagos ugyan, de külön naplókban visznek és adnak számot a pénzügyigazgatósági számtartóságoknak, melyek a sójövedék egész számtartását az általános szabályok szerint végzik.

Források: az 1868: XI., 1875: L. és 1890: XIII. t.-cz. A pénzügyi törvények és szabályok hivatalos összeállítása.

201. §. Perköltségek.

(R. k. 22. cz. 35,480 frt; r. b. 17. cz. 39,742 frt. Értelmezés, peres fél.)

Ezek a már tárgyalt pénzügyi és jogügyigazgatóságok, valamint ügyészségek, továbbá a következő §-ban tárgyalandó állami jószágigazgatóságok és ezek számtartóságaiknak működésével állanak szoros kapcsolatban. Jelen költségvetési fejezetek alatt ugyanis azok az összegek vannak kiadásra és bevételre előirányozva, melyeket a kincstárnak, mint peres félnek a bírósági eljárás folyamán fedezni kell, illetőleg melyek a megnyert perek költségeiből befolytnak.

202. §. Állami jószágigazgatás.

(R. k. 23. cz. 81,363 frt; atm. 10,000 frt. Hatóságok, szervezet, pénzkezelés.)

Ezek a kiadások a következő szakaszban előforduló, jószágok igazgatásával megbízott hatóságok költségeit foglalják magukban. Hogy az állami jószágok igazgatásában, nemcsak csupán erre a célra szervezett, hanem más hatóságok is részt vesznek, ez abból származik, hogy a hol a birtokok terjedelme megkívánja, ott jószágigazgatóság van. Így van Aradon. Máshol a jószágok igazgatása ott már meglevő pl. pénzügyi és bányaigazgatóságra, főbányahivatalra van bízva.

A jószágigazgatóság személyzete rendszerint az igazgatóból, titkárokból, mérnökből stb. és számtartóságból áll. Lásd az 1874. P. K. 25. sz. 35,958. sz. a. *szabályrendeletet*. A számtartóság az 1875. évi 55,456. szám alatt a m. k. bánya- és jószágigazgatóságok mellé rendelt számtartóságoknak kiadott *utasítás* szerint jár el. Pénzkezelését a helybeli adóhivatal végzi.

203. §. Állami jószágok.

(R. k. 24. cz., 96,283 frt; atm. 852,000 frt; beruh. 207,790 frt; r. b. 8. cz. 366,578 frt; rk. bev. 2.170,000 frt. Mezőgazdaság, tartozék, újpesti, átmeneti, telepesek, eladás, átadás, megtérülnek, maradék, vasút.)

Állami jószágok alatt az államnak magánjogi tulajdonbirtokában levő mezőgazdasági jószágait (47. §.) és ezek tartozékait kell érteni. Az utóbbi cím alatt szerepelnek a kisebb kir. haszonvételek, különféle jogok és kiváltságok jövedelmei. Ilyenek: a halászati és vadászati jog, malom-taksák, révjog, hídvámok (kivéve a budapesti állami hidak jövedelmét, mely a sors. köl. 159. §-ban 8. szerepel) és az Újpest-kikötő, a kikötési illetékszedés jogával. Az utóbbit egy felügyelő és két altiszt házilag kezelik. A mezőgazdasági birtokok pedig bérbe vannak adva. A bérlők kezelésének a bérleti szerződés alapján való ellenőrzésére az előbbi §-ban tárgyalt hatóságok vannak hivatva. Az *átmeneti* kiadások alatt érteni kell annak a jelzálogkölcsonnek kamat- és tőketörlesztését, melyet a kincstár 1. a telepesei által megváltandó birtokok terhére (1883 : XLI. t.-cz.), továbbá 2. az állami javak czélszerű eladásának előmozdítása czéljából felvett, s a melyek az állami javak eladása folytán, a telepítvényesek által fizetendő váltságárak és kamatokból álló rendkívüli bevételekben meg is térülnek. Az utóbbiakhoz tartoznak még az államnak maradék és irtásföldi (159. §. 4.) követelése. Az átmeneti kiadások között fordul még elő, a kincstári birtokokat érintő, helyi érdekű vasút segélyezése.

204. §. Bányaigazgatóságok.

(R. k. 25. cz. 186,288 frt; atm. 50,000 frt; r. bev. 19. cz. 34,679 frt.)

Ilyen *igazgatóság* kettő van: Selmeczen és Nagybányán. Ezek az alább tárgyalandó fémbányászat és fémkohászat, valamint a vörösvágási opálbánya igazgatására vannak hivatva. Hatáskörüket az áll. jószágigazgatásnál említett 1874-iki *szabályrendelet* állapítja meg.

Személyzetük egy-egy bányaigazgatóból, több bányatanácsosból mint előadóból, s más bányaműszaki tisztviselőkből és az irodai személyzetből áll. A bányászati számtartóság az igazgatóságokon kívül az utalványozási joggal felruházott (zalatnai) főbánya-hivatalnál is van, s a jószágigazgatóságoknál (202. §.) idézett (1875-iki) *utasítás* szerint járnak el. *Különleges pénztáraik* és más számadó hivatalaik részére, 1888. évi 40,278. szám alatt, külön *utasítás* van. A bányászati személyzet utasításaira vonatkozó szabályok az 1874-iki „P. K.” 16-ik sz. 1693. P. M. sz. a. jelentek meg. A bánya-társ-pénztárakról az 1881-iki 80,442. és az 1891. évi 23,310. sz., az építkezésekről az 1879-ik évi 24,049. számú rendelet szól.

205. §. Fémbányászat és opálbánya.

(R. k. 26. cz.: 2.980,157 frt; atm. 106,000 frt; beruh. 240,000 frt; r. b. 20. cz. 3.176,007 frt.)

Ez alatt a cím alatt az előbbi szakaszban tárgyalt bányaigazgatóságok alatt álló *fémbánya*-hivatalok működése, valamint a vörösvágás-dubniki *opálbánya* művelése folytán előálló kezelési és üzemi kiadások és bevételek vannak a költségvetésbe fölvéve. Ezek a bányakezelő hivatalok személyzete, a *műszaki* kezelésükre bízott bánya jelentőségéhez és üzletéhez képest, bányatanácsostól elkezdve lefelé, a legkülönbélebb rangú főnökök alatt, feladatuknak megfelelő minőségű és mennyiségű bányaműszaki tisztviselőből, mint főmérnök, mérnökből, segédmérnökből és gyakornokból állanak. Ezenkívül rendesen orvosok és irodai kezelő tisztek is alkalmazvák. Végül pedig minden bányahivatalnak házi pénztára is van.

206. §. Fémkohászat.

(R. k. 27. cz. 4.020,332 frt; r. b. 21. cz.: ugyanannyi mint a kiadás. Hivatás, szervezet.)

A bányászat által napfényre hozott ércznek, a hozzá nem tartozó részekről való megtisztítása, s általában a forgalomra szükséges minőségben és alakban való fémnek elkészítése, a különféle pörölyde-, kohó-, hengermű-, foncsorító- és vegyelemző-hivataloknak képezi feladatát. Ezek a hivatalok is a bányaigazgatóságok alatt állnak, s a bányatanácsostól elkezdve lefelé különféle rangú mérnökökből állnak, valamint hogy orvosi és irodakezelési tiszt személyzettel is bírnak. Rendesen van házi pénztáruk.

207. §. Pénzverés és fémbeváltás.

(R. k. 28. cz. : 10.659,000 frt ; átm. 1.713,834 frt ; r. b. 22. cz. 10,577.544 frt ; r. b. 1.794,456 frt. Termel, vesz, külföld, pénzverő, mosott, főkémlő, hatóság.)

A nemes fémekből készülő pénzekhez szükséges aranyat és ezüstöt, az állam részint saját bányáiban maga termeli, részint magyarországi magánbányákból és magánosoktól megállapított beváltási áron szerzi meg. Az állami bányákban termelt fémeket is beváltási áron szerzi meg. A külföldről aranyat, ezüstöt, nemkülönben a pénzveréshez szükséges egyéb fémeket (nikkel) alkú szerint szerzi meg. A fémbeváltást a körmöczbányai pénzverő hivatal mint fémbeváltó hivatal, nemkülönben a budapesti (196. §.), nagybányai, abrudbányai és zalatnai fémbeváltó hivatalok végzik. A mosott aranyat ezeken kívül a győri és nagykanizsai m. k. adóhivatalok is beváltják. Az összes beváltott anyagot nevezett hivatalok, a körmöczbányai pénzverő hivatalnak szolgáltatják be, a mely azt a körmöczbányai főkémlő hivatal által felülvizsgáltatja. A körmöczbányai pénzverő hivatal igazgató hatóságot képez utalványozási joggal. A többi fémbeváltó hivatal csak nagyon korlátolt ilyen joggal bír.

208. §. M. k. államvasutak gépgyára, diósgyőri vas- és aczélgyár és állami vasművek.

(R. k. 29. cz. 17.596,688 frt ; átm. 210,000 frt ; beruh. 540,000 frt ; r. bev. 23. cz. 20.517,711 frt ; 1—2. Gyárak vezérlete, igazgatás, kezelés, számtartóság. Vasművek, központi, hivatalok, pénztárak, számtartóság. Kettős, átalakulás.

1. A magyar királyi állami vasutak *gépgyára* és diósgyőri magyar királyi *vas- és aczélgyár* ügyeinek *vezérlete* egy kinevezett bizottság kezében van letéve. Előadója a gyárak igazgatója, esetleg ennek helyettese. A bizottság székhelye Budapest és közvetlenül a miniszteriumnak van alárendelve, mely a két gyárat kormányozza. Mindkét gyár *igazgatása és kezelése* egy igazgatóságra van bízva. Ennek székhelye Budapest, s élén egy igazgató áll, ki közvetlenül a gyárat vezérlő bizottságnak, közvetve pedig a szakminiszteriumnak, van alárendelve. Az igazgatót a műszaki, a kereskedelmi és a számtartó osztály főnökei együttesen helyettesítik, mely esetben az illető szakosztály-főnökök mindazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel vannak felruházva, melyek az igazgatót megilletik és ter-

helik. Az igazgatóság mindkét gyárban megfelelő műszaki, számtartó, irodakezelési és egyéb személyzettel rendelkezik, s nevezetesen mindkét gyár számtartásának gyakorlatára saját számtartósággal bír.

2. A *vasművek* alatt a pénzügyminiszterium gondozása alatt álló államkincstári vasgyárakat és ezekhez tartozó vaskőbányákat kell érteni. Ezek élén a *pénzügyminiszteriumba külön ügyosztályként (vasmű-osztály) beosztott központi vasműigazgatóság* áll, mely a vasműveknek azokat a közigazgatási, műszaki és kereskedelmi ügyeit intézi, melyek hatáskörének vannak fentartva. A vasmű-osztály főnöke miniszteri tanácsos, egyúttal a vasművek központi igazgatója. A pénzügyminiszteriumnak közvetlenül alá vannak rendelve a gyárak és bányák közvetlen igazgatásával és kezelésével megbízott *m. k. vasgyári hivatalok*, melyeknek némelyike önálló utalványozási joggal és saját pénztárral van szervezve. Úgy a központban, mint a vasgyári hivatalok és az egyes gyártási ágazatok élén műszaki szakképzettségű tisztviselők alkalmazvák. Ezenkívül vannak pénztár-, iroda-, anyagszerkezelő tisztek, orvosok, altisztek stb. A vasműveknek külön számtartóságaik is vannak. Úgy a gyáraknál mint a vasműveknél, mint termelő gazdaságoknál (19. §. 2.) egészen helyesen a *kettős rendszerű könyvvitel* van alkalmazásban. Egyébiránt a gyárak csak 1898-ban tétettek át országos határozattal a kereskedelmi tárczából a pénzügyibe, s így az egész szervezet átalakulás előtt áll. (Lásd 1899. P. K. 8. sz.)

209. §. *a)* Bányakapitányságok és *b)* bányailletékek.

(*a*) R. k. 33. cz. 94,000 frt; *b*) r. bev. 27. cz. 158,500 frt. Minősítés, személyzet, hatáskör, bevételek, mód, szelvény, számadás, kiadások, miniszter.)

A *bányakapitányságoknak* minden tagja teljes jogi és teljes bányaműszaki minősítéssel bír. A kapitányokon kívül főbiztosokból, biztosokból, esküdtekből és fogalmazó gyakornokokból állnak. Hatáskörükbe a bányajogosítványok megadása, az ezek iránt támadt panaszoknak — a mennyiben nem bíróság elé valók — elintézése, továbbá a bányarendőri közvetlen felügyelet, valamint a *bányailletékeknek* kivetése tartozik. Az utóbbiak kétfélék: a bányatér mérték és a zártkutatmány felügyeleti illeték. Az előbbit a bánya külső és belső területéhez képest vetik ki, az egyenes adók módjára jár le, így hajtják be és külön segédnaplóba jó. Az utóbbit a

kutatási engedély kiadása előtt, a bányakapitányság utalványa alapján, az adóhivatalnál bárczaszelvényre fizetik, mely bárczás naplónak havi összege, mint az előbbi segédnaplóé is, a bányailletéki (tárca-al) naplóba jó. Az egészről az adóhivatal számfejtő könyvet vezet, melyből még évi rovatos számadást, valamint egyéenként sommás kimutatásokat készít a pénzügyminiszterium számtartóságának. Az adóhivatalok a kapitányságok személyi és dologi kiadásairól külön számfejtő könyvet, valamint fizetési jegyzéket és bányakapitánysági (tárca-al) naplót vezetnek. Ebbe az utóbbiba jó az úti és hivatali átalány is, melyet minden kapitányságnak negyedévenként évi számadás terhe mellett utalványoznak, s melyből az említett számtartóság által, közigazgatási számfejtés alá vett úti számlák alapján járó úti költségeket is fedezik. A miniszteri számtartóság úgy a bányailletékekre, mint a bányakapitányi költségekre, külön számfejtő és külön főkönyveket vezet és pedig az általános szabályoknak megfelelőleg. Csak a bányailletéki számfejtő (számla) könyvek előírási részét vezeti a kapitányságoktól időszakonként beérkező előírási kimutatások alapján. Ugyancsak ez a számtartóság tárgyalja, a központi állampénztárnak bányakapitánysági birságpénz, letét és alap naplóit is.

Források: 1875: XXVII. t. cz. 12. §-a és 1885: XIV. t.-cz.; a M. R. T. 1885. évi 138. és 1887. évi 4. sz., az 1890. P. K. 24. és 1894. P. K. 9. sz.

210. §. Egyéb bányászati dolgok.

A költségvetésben még előfordulnak: a) zsilvölgyi kőszénbánya (bev. 93,091 frt, kia. 21,021 frt), mely a zalatnai főbányahivatal alatt áll; b) felhagyott bányaművek, melyek rendőri stb. okokból még mindig költséget igényelnek s a bányászat körüli egyházi és jótékony czélok. (Kiad. 81,107 frt, bev. 1025 frt.)

211. §. Államnyomda.

(R. k. 34. cz. 689,700 frt; atm. 1400 frt; r. b. 28. cz. 868,000 frt. Hivatás, személyzet, számtartó, pénztár, készletek, hitelraktár, bizottság.)

Az államnyomda főleg az állami igazgatás körében szükséges nyomtatványoknak, tehát: az értékpapiroknak és térképeknek is megbízható előállítására van hivatva. Közvetlenül a pénzügyminiszteriumnak van alárendelve, s élén utalványozási joggal bíró igazgató áll. További személyzet: az igazgató helyettes, számvevő, számtiszt,

gondnok, ellenőr, iradatisztek stb. Az üzleti személyzet műszaki vezetőkből, tisztekből stb. áll. Az igazgató által kiadott utalványok, közigazgatási és kezelési szempontból az intézet számtartójának ellenőrzése alatt állanak. A gondnok és ellenőr nemcsak házi pénztárt, hanem nagy mennyiségű anyagot és leltári készletet is kezelnek, s mint felelős számadók ezekről havonként, illetőleg évnegyed- és egész évenként a pümm. adó- és jövedéki számtartóságának adnak számot. A kir. államnyomdában előállított összes értékczikkek kezelése az államnyomdától független és közvetlenül a pénzügyminiszteriumnak alárendelt hitelraktárra van bízva, hol a szolgálatot a pénzügyminiszter által kirendelt bizottság látja el.

Források: 1881-iki márczius 19-én 85,964. és 1892-iki 7542. pümsz. alatt kelt utasítások.

212. §. Állami épületek.

(R. k. 35. cz. 65,231 frt; r. b. 29. cz. 45,334 frt. Értelmezés, elszámolás, kiadás?)

Ide az állam tulajdonát képező azok az épületek tartoznak, melyeket az állam rendszerint saját céljaira használ esetleg bérbeadás útján hasznosít. Az ilyen állami épületeket rendszerint nemcsak a pénzügyi, hanem más tárczák is igénybe veszik. Ilyen például a temesvári kormányshéki épület, a budapesti II. kerületi p. ü. palota, a IX. kerületi vámpalota, a szegedi és fumei p. ü. palota stb. Ezek fentartási költségei az egyes tárczák között, az elfoglalt helyiségek arányához képest fel van osztva. 1897. P. K. 10. sz.

213. §. Budapesti állami hidak.

(R. k. 36. cz. 209,725 frt; r. b. 30. cz. úgy mint a kiadás.)

A Budapestet összekötő dunai hidak (159. §. 8.) kezelését az e célra külön szervezett felügyelőség vezeti, mely utalványozási joggal is bír. (1881. 45,159, 49,956, 77,892 és 1896. 76,847 sz. pümr.) Van számtartósága is. Pénztári teendőit a budai kir. adóhivatal végzi. Ide tartozik a főváros két partja között közlekedő csavargözösök jövedelme is. Ezek a gözösök az állam kizárólagos tulajdonát képezik, de 1900-ik évig a jövedelem fele részeért az üzemet, a kincstár ellenőrzése mellett egy vállalat teljesíti.

214. §. Állami ingó vagyon.

(R. b. 31. cz. 51,808 frt. Tágabb, szorosabb, értékpapírok, változik.)

Az államnak *tágabb* értelmében vett ingó vagyonát mind az képezi, mi a leltárban mint természetvények, anyagok, eszközök, föl-

szerelések stb. felsorolva vannak. *Szorosabb* értelmében pedig az állam ingó vagyona, az államnak tulajdon birtokában levő, kamatozó és nem kamatozó *értékpapírosokból* áll. És itt arról a jövedelemről van szó, melyet *ezek* hoznak, s mely tehát változik azoknak a vállalatoknak, főleg vasutaknak jövedelmezőségéhez képest, melyeket az állam részvények átvételével támogat.

215. §. Különféle kiadások.

(R. k. 37. cz. 578,471 frt; rk. k. 142,401 frt.)

A rendesek *a)* alapítványokra, járulékokra és kegyuriakra, *b)* vegyesekre oszolnak. Ez utóbbiak között fordulnak elő *államszámviteltaniak* is.

XXII.

KERESKEDELEMÜGYI TÁRCZA.

(1899. rend. kiad. XIX. fej. 1—15. cím: 86.860,961 frt; nyugd. VI. fej. 9. cz. 1.117,000 frt; tárcza-kölcs. IX. fej. 3. cz. 225,088 frt; atm. kiad. VII. fej. 1—5. cím: 2.953,350 frt; beruh. V. fej., 1—5. cím: 6.122,065 frt; áll. vasúti beruh. X. fej. 10.000,000 frt; rend. bev. V. fej. 1—14. cím: 126.342,382 frt; rk. bev. II. fej. 1—3. cz.: 1.531,500 frt; áll. vasúti kölcs. 10.000,000 frt.)

216. §. Központi igazgatás.

(R. k. 1. cz. 660,310 frt; atm. k. 1. cz. 663,500 frt; r. b. 1. cz. 9600 frt; rk. b. 2,000 frt; vezénylő, átalános 1—3, 1—6, kézi pénztár.)

Központi igazgatás alatt itt is magát a vezénylő ügyminiszteriumot és ennek működését kell érteni. Berendezése megfelel az átalános rászben (38. §.) elmondottaknak. Működésében három főrészt kell megkülönböztetnünk: 1. A *közigazgatási* szolgálatot, melyet a miniszterium elnöki osztályán kívül az út- és középítészeti, az ipari és hajózási, a vasúti és a posta-távíró-szakosztályok végeznek. 2. *Műszaki* szolgálatot, melyet a miniszterium szakosztályaiba műszaki tanácsos, mérnök, vasúti, hajózási, ipar stb. felügyelő czímen alkalmazott és különféle műszaki képzettséggel bíró tisztviselők végeznek. 3. A *számtartási* szolgálatot, melyre a miniszteriumnak központi és a posta-távíró-számtartósága van. A *központi számtartóságnak*: 1. *műszaki*, 2. *közigazgatási számfejtő*, 3. *biráló*, 4. *könyvelési*, 5. *vasúti*, 6. *útadó-osztálya* van. A posta-távíró-számtartóságról alább, magánál a postagazdaságnál lesz szó. — Az irodát kezelő *segédhivatali* igazgatónak, az irodai és hivatali költségek és egyéb kiadások fedezésére szolgáló kézi pénztárt az 1889-iki 4134. és az 1891-iki 4183. sz. elnöki rendelet szabályozza.

217. §. Államépítészeti hivatalok.

(R. k. 2. cz. 856,630 frt; r. b. 2. cz. 261,497 frt.)

A közutak építése, fentartása és kezelése az építészeti hivatalok feladata. Ezek a hivatalok a vármegyék székhelyein vannak

és az illető vármegye területén fekvő állami és törvényhatósági közutak kiterjedéséhez mérten, egy vagy több különféle állású mérnökből, a nagyobb vármegyékben egy-egy az irodai teendők végzésével megbízott tisztviselőből áll. A hivatal alá vannak rendelve a közutak mentén alkalmazott útmesterek, útkaparók stb. Az államépítészeti hivatalokra vannak bízva a törvényhatóságok mérnöki teendői is, minek fejében azok (1890 : I. t.-cz. 21. §.) az államépítészeti hivatalok költségeihez aránylagosan hozzájárulnak az államnak. A hivatal főnöke (1877 : XXV. t.-cz.) tagja a vármegye közigazgatási bizottságának. Közvetlen felügyeletük felügyelőkre van bízva. Az államépítészeti hivatalok szolgálatát és hatáskörét a volt közmunka- és közlekedési m. kir. miniszterium 1887. évi 3204., illetőleg 1888. évi 9236. sz. a. kiadott utasítással szabályozta. Azonban a hivatalok hatáskörének tágítása és módosítása iránt a miniszterium kebelében tárgyalások folynak. Ez idő szerint az államépítészeti hivatalok az *utak* fentartására és kezelésére bödzsethiteleket kapnak, melynek erejéig az egyes vállalkozóknak az adóhivataloknál utalványoznak.

218. §. Közutak.

(R. k. 3. cz. 3.934,300 frt ; atm. 2. cz. 18,000 frt ; beruh. 969,750 frt ; r. b. 3. cz. 153,782 frt.)

A felvett összegek szánvák : *a)* az állami *közutaknál* alkalmazott útbiztosok, továbbá útkaparók és egyéb közönséges útmunkások személyes illetményeire, főleg azonban államépítészeti hivatalok közvetítésével az útanyag előállítására, az úttest fentartására, felügyeletére és hidakra ; *b)* a törvényhatóságok útügyeinek állami segélyezésére és ebből a célból *c)* közúti törzskönyvek, távolsági és közúti térképek elkészítésére. Viszont a községek hozzájárulása a belterületükön elvonuló állami közutak átkelési szakaszának fentartásához, e tárczába tartozó hidak jövedelme mint bevétel jelentkezik.

219. §. Ipari és kereskedelmi szakoktatás.

(R. k. 4. cz. 680,022 frt ; beruh. 2. cz. 180,000 frt ; r. b. 4. cz. 86,481 frt. Iskolák, bevételek, számtartás.)

Ezek a rendes és beruházási kiadások a tárczába tartozó alsó és felső, férfi és nő, építő, faragó, szövő, csiszoló, kő, vas, agyag, fa, fém stb. ipariskolának, az ipar és kereskedelmi műveltségnek terjesztésére szolgáló más nagyszámú intézetnek személyi és dologi

kiadásait fedezik. Bevételeik tandíjakból, termékeik elárúsításából és a fentartási költségekhez különféle testületek és hatóságoktól származó hozzájárulásokból, valamint alapítványokból stb. származnak. A számtartásukra vonatkozó általános utasítás nincs. Pedig erre szükség van; mert most számtartásuk egyenként különféle módon van megállapítva.

220. §. Ipari és kereskedelmi célok.

(R. k. 5. cz. 724,912 frt; r. b. 5. cz. 16,712 frt.)

Ezek a kiadásra szánt összegek az ipar fejlesztésére, a bel- és külkereskedelem támogatására, valamint ezekből a célokból adandó ösztöndíjakra szánvák.

221. §. Ipari felügyelet.

(R. k. 6. cz. 67,216 frt. Cél és szervezet.)

Iparfejlesztési és munkásvédelmi szempontból az egész ország több iparfelügyelőségre van felosztva. A miniszteriumba beosztott főfelügyelőn kívül, felügyelők és segédfelügyelők vannak.

222. §. Posta, távirda és távbeszélő.

(R. k. 7. cz. 16.001,500 frt; atm. 3. cz. 453,500 frt; beruh. 3. cz. 1.820,000 frt; r. b. 22.460,000 frt; rk. b. 2. cz. 1.520,000 frt. 1—4, vezér, kerület, gazdasági, fiók, kétfélék, feloszlanak, kézi, visszkereset, számadók, feloszlik, fő- és al, kezelési, szállítmányok, központi, debit, credit, gazdasági, leltár, építések, anyag.)

A posta- és távirdaszolgálat körében 1. intézkedő, 2. üzleti (levél-, kocsiposta, utalvány, utánvétel, táviratkezelés stb.), 3. pénztári, s végül 4. számtartási működésköröket kell megkülönböztetni. 1. Intézkedők a kereskedelemügyi miniszteriumnak szakosztályaképen is működő posta és táviró vezérigazgatóság, mely a vezényletet viszi, továbbá a kerületi posta- és távirdaigazgatóságok, melyek az igazgatást végzik. Az előbbi támogatja még az országos posta- és távirdagazdasági hivatal. Az igazgatóságoknak posta- és távirdagazdasági fiókraktárai vannak. 2. A posta és távirda üzletet a posta- és távirdahivatalok végzik, melyek kétfélék: kincstárilag kezeltek és nem kincstáriak. A kincstári hivatalokat állami tisztviselők, a nem kincstáriakat pedig szerződéses magánvállalkozók (postames-terek) kezelik. 3. A pénztárak: országos posta- és távirdapénztár, -

posta- és távirda-igazgatósági, valamint posta- és távirdahivatalokra oszolnak. Az országos posta- és távirdapénztárnak, valamint a p. t. igazgatósági pénztáraknak pénztárnokai és ellenőrei vannak, míg a p. t. hivatali pénztáraknál, a hol tisztviselő vezeti a hivatalt, a pénztári kezelést a hivatalvezető, az ellenzárási teendőt pedig egy másik erre kirendelt tisztviselő végzi. A pénztárakon kívül *kézi pénztára* van az országos posta- és távirdagazdászati hivatalnak, melynek vezetője egy p. és t. igazgató. A fiókraktárak főnöke, maguk a p. és t. igazgatók, kik első sorban felelősek, s visszakereseti joggal bírnak a raktár tényleges kezelésével megbízott tisztviselővel szemben. *Számadó közegek* még a távirdaépítésszek (mérnökök és tisztek) és a vonalak felügyeletével megbízott vonalőrök (altisztek és szolgák). 4. A *számtartási* szolgálat feloszlik: központira, melyet a miniszteri számtartóság és külszolgálatira, melyet az igazgatóságok és gazdasági hivatal számtartóságai látnak el. A gazdaság vitele és a számtartás az általános szabályoknak megfelelőleg történik; mert az ott fő- és alszámadásoknak nevezettek vagy nem számadások (főnapló), vagy pedig azonosak egyfelől a három (tárcza, idegen, forgalmi) szaknaplóval és másfelől ezeknek elágazásaival az al-, a segéd- stb. naplókcal (114—5. §.). Némely kincstári és kivétel nélkül a postamesteri hivataloknak forgalmuk csekélyebb, semhogy a kezelés minden ágára egy naplót kellene vezetniök. Számadásuk ezért egy u. n. *kezelési kimutatás*, mely a kezdő és végző pénzmaradvány, s a valódi és átfutó pénztári kezelés eredményének kimutatására van berendezve. Mellékleteit az üzleti és pénztári okmányok képezik. *Pénzszállítmányaikat* a nagyobb forgalmú kincstári hivatalok az országos posta- és távirdapénztárba szolgáltatják be, s ha kell, innen kapják ellátmányaikat. A kisebb forgalmú kincstári és a nem kincstári hivatalok pedig saját kerületbeli igazgatósági pénztárukba szállítanak, szükség esetén ellátmányokat is kapnak. Sürgős esetekben a posta- és távirdapénztárak az adóhivataloktól is vehetnek föl pénzellátmányokat, melyek ellenszámolását az országos posta- és távirdapénztár teljesíti. *Pénzfölöslegét* az országos posta- és távirdapénztár a *központi állampénztárba* szállítja, melylyel mindennemű bizományos fizetés (s ezek között a külföldön tartózkodó nyugdíjasok illetményei) iránt is leszámol.

A *posta és távirda miniszteri számtartóságnak* öt osztálya van. 1. A *pénztári és könyvelési osztály* teendői: az egész központi előzetes és utólagos számvitel, a költségelőirányzattól kezdve egész

a zárószámadásig, úgy a mint az a jelen kézikönyv általános részében ismertetve van. A 2. *távirati leszámolási osztály* teendői közé tartozik: a belföldi és nemzetközi távirdai leszámolás és a statisztika összeállítása. Az idegen távirói intézetekkel való leszámolásról megjegyezzük, hogy Magyarország Németországgal, Ausztriával és Bosznia-Hercegovinával nem számol le, hanem minden ország megtartja osztatlanul azokat a díjakat, melyeket a táviratok feladásánál a felek fizetnek. A külföldre menő, vagy onnét jövő táviratokra nézve a díjak megállapítása és szétosztása úgy történik, hogy a külföldre menő, vagy onnét jövő táviratok kizárólag csakis az úgynevezett „nemzetközi távirói vonalak“-on továbbíthatók. E vonalak az ország határán egy-egy távirói állomásba be vannak vezetve és ez állomás (határellenőrző állomás) köteles minden e vonalon továbbított táviratot, még pedig a külföldről bejövőt a „Crédit hongrois“ (magyar követelés), a külföldre menőt a „Débit hongrois“ (magyar tartozás) című lajstromba (kettős könyvviteli folyószámla) ama díjakkal bevezetni, melyek a magyar határtól a távirat rendeltetési helyéig járnak. A díjrészletekről minden állam csakis a szomszéd állammal számol. Ezzel azért nemcsak a kettőjük követelését és tartozását hozza tisztába, hanem a szomszédon túl fekvő államokét is. Ez utóbbiakkal a szomszéd állam számol és így tovább. Az ellenőrző állomások által szerkesztett „Crédit és Débit hongrois“ című lajstromok havonként a miniszteri számtartóságnak küldetnek be. Ez a „Débit hongrois“ című lajstromok alapján, megállapítja Magyarország tartozását, minden egyes szomszéd állam irányában, s azt az eredeti lajstromok átküldése mellett vele közli. Viszont minden szomszéd a Magyarország iránti saját tartozását közli a miniszteri számtartósággal, mely ezt a „Crédit hongrois“ lajstromok adatainak alapján megvizsgálja. A 3. és a 4. *postautalvány ki- és befizetési osztály*: megvizsgálja a hivataloktól beérkező utalvány be- és kifizetési számadásokat és előkészíti az utalványleszámolást Ausztriával és a külfölddel szemben. Az 5. *külföldi postautalvány- és kocsipostai leszámolási osztály* teendője végre az összes külföldi, valamint osztrák és bosnyák posta-utalvány számadásoknak és az osztrák-magyar, valamint a bosnyák kocsipostai számadásoknak megvizsgálása s az egyes országokkal való leszámolás.

Az orsz. *gazdasági hivatal* és a *fiókraktárak* havonként építési, nyomtatvány-, leltár- és üzleti *anyagnaplót*, illetőleg számadást, évenként pedig házi leltárt tartoznak szerkeszteni és bemutatni. A

kinestári hivatalok pedig *leltárt* vezetnek, melyeket az igazgatóságok hivatalonként kimutatásban foglalnak és a miniszteri p. és t. számtartósághoz terjesztenek föl, mely ezen kimutatások alapján a *főleltárt* állítja össze. A távírói *építészek* és vonalörök a kezelésükre bízott anyagokat és szerszámokat félévenként zárandó kézikönyvekben számolják el; ha pedig kisebb építkezéssel bíztatnak meg, ennek végeztével pénz- és anyagszámadást nyújtanak be esetről esetre, előljáró igazgatóságukhoz. Az építészek, ha építésök négy hétnél tovább tart: négy hetenként, különben pedig az építés végeztével egy hét alatt pénzszámadást, ezenkívül pedig két hét múlva anyagszámadást tartoznak igazgatóságukhoz beterjeszteni. Az üzleti ellenőrzést a távírói rendeletek tárának 1882. évi 14. számában közzétett *rendelet* szabályozza. Lásd még P. T. K. 1896-iki 30. sz.

223. §. Postatakarékpénztár.

(R. k. 8. cz. 1.271,300 frt; r. b. 7. cz. mint a kiadások. Igazgatás, üzlet, számtartás, pénztár, közvetítés, cheque, ugyanazon, együtt, tanács, tagjai, hatáskör, készen, elhelyezés, nyereség, tartalék, közlöny.)

A m. k. postatakarékpénztár az 1885:IX. t.-cz. alapján mint a miniszternek közvetetlenül alárendelt, állami kezelés és jótállás alatt álló *takarékpénztár* állíttatott fel Budapesten. Ügykörét az 1889:XXXIV. t.-cz. a *cheque- és clearingforgalomnál* bővítette. A postatakarékpénztár szervezetét, ügykörét és a közvetítő összes postahivatalok teendőit, valamint az igazgató mellé rendelt tanács szervezetét (a volt közmunka- és közlekedési miniszteriumnak 1885. 3980. eln. sz. és a kereskedelemügyi miniszternek 1889. 3136. eln. sz.) *rendeletek* állapítják meg. Ezek szerint a postatakarékpénztár *három főosztályra*: az *átalános igazgatási*, az *üzleti* és a *számtartói ellenőrzői osztályra* oszlik. Ezek mellé sorakozik a *főpénztár*. 1. Az *átalános igazgatási osztály* a közigazgatási és az értékpapir-osztályból áll. Alája rendelvek a gazdasági osztály és az irodát kezelő segédhivatalok. 2. Az *üzleti osztály* a takarékforgalomban minden egyes takarékkönyvecske-tulajdonosnak (betevőnek) személyszámlát, minden cheque-számla-tulajdonos részére pedig cheque-számlát nyit és vezet. Ezeken a valamely betétkönyvecskére történt összes betéteket és visszafizetéseket, illetőleg a cheque-számlára tett befizetéseket, visszafizetéseket, átutalásokat és megterheléseket könyveli, még pedig a postahivataloktól beküldött jegyzékek és befizetési lapok, a felektől beérkező felmondások és chequék alapján. Úgy a takarékpénztár mint a

cheque-forgalomban, minden egyes számlának megfelelő kamatot (1894 : XVIII. t.-cz.) kiszámítja és az év végén az egyes számlákra jóvá írja. 3. A *számtartó ellenőrzés* a számtartás előzetes és utólagos fokozatait gyakorolja. Előkészíti tehát a költségvetést és az utalványokat, számfejt és vezeti a könyveket stb. Megjegyezzük, hogy a postatakarékpénztár *termelő* gazdasági természeténél fogva főkönyvét helyesen : *kettős* rendszerben vezeti. 4. A postatakarékpénztár *főpénztára* az összes pénztári teendőket látja el; átveszi. elszámolja és megőrzi a beérkező készpénzt és értékpapirokat, kifizeti a nem az üzletből folyó és az igazgató által utalványozott összegeket, valamint úgy a takarékpénztár, mint a cheque-üzletre nézve mint közvetítő hivatal is szerepel. A postatakarékpénztár külső *közvetítő hivatalai* az összes postahivatalok, melyek a *takarékforgalomban* a postatakarékpénztártól kapott betétkönyvecskéket kiadják, azokra betéteket elfogadnak és rövid úton, vagy a postatakarékpénztár által kibocsátott utalványok alapján : azokra visszafizetéseket teljesítenek. A *cheque-forgalomban*, a befizetési lapokra a felektől befizetett összegeket átveszik és a postatakarékpénztár által kiadott utalványokat beváltják. Mindezen bevételekről és kiadásokról a postatakarékpénztárnak még ugyanazon napon, külön a takarékpénztár és külön a cheque-forgalomra jegyzékeket küldenek, valamint azokról havi be- és visszafizetési lajstromokat szerkesztenek. A befizetett összegeket a postapénzekkel együtt kezelik, valamint ezekből teljesítik a visszafizetéseket is; a havi lajstromok végső összegeit pedig minden hó végével megfelelően a forgalmi naplóban, illetőleg a kezelési kimutatásban számolják el. A postatakarékpénztári szolgálatot illető minden ügyben a közvetítő (posta) hivatalok közvetlenül a postatakarékpénztárnak vannak alárendelve.

A postatakarékpénztár igazgatója mellé *takarékpénztári tanács* van rendelve, melynek tagjait a kereskedelemügyi, pénzügyi és földművelésügyi minisztérium kijelölése alapján, továbbá a kereskedelmi szakértők köréből a kereskedelemügyi miniszter nevezi ki. A tanácsnak hatáskörébe tartozik az évi előirányzat megállapítása, az ezt túlhaladó vagy e nélküli kiadások engedélyezése, új állások szervezése, általában felügyeleti és ellenőrző teendők. A postatakarékpénztár a tiszta betétösszegnek egy részét, mely a folyó kiadások fedezésére és főleg az azonnal kifizetendő (pénztári) cheques beváltására szükséges készpénzben készen tartja, az ezt meghaladó részt nyilvános számadásra kötelezett pénzügyintézeteknél folyószámlára,

kamatozó kincstári utalványokban, kamatozó magyar állampapírokban és államsorsjegyekben, végre a miniszter által megjelölt magyar záloglevelekben és az osztrák-magyar bank zálogleveleiben helyezi el gyümölcsözőleg. A tiszta jövedelmi fölöslegből (nyereségből) első sorban a két üzletágra közösnek nyilvánított és másfél millió forintban (3.000,000 korona) megállapított tartalékalap képzésére fordítja; mihelyt a tartalékalap ezt a magasságot elérte, a tiszta jövedelmi fölösleget az állampénztárba szállítja. Havonként a postatakarék-pénztár *hivatalos „Közlönyt“* ad ki, melyben az elmúlt hó forgalmát mutatja ki, esetleg rendeleteket és egyéb intézkedéseket közöl.

224. §. Tengeri hajózás.

(R. k. 9. cz. 327,237 frt; atm. 4. cz. 1.560,350 frt; beruh. 4. cz. 337,115 frt; r. b. 8. cz. 220,260 frt; rk. b. 9500 frt. Hatóság, alárendeltek *a)–f)*, számtartóság, felügyelőség.)

Ezt az ügykört a Fiumében lévő m. k. tengerészeti hatóság vezeti. Elnöke Fiume és a magyar-horvát tengerpart kormányzója, helyettese egy miniszteri tanácsos. Szolgálatát a miniszter által 1892. évi 8950. sz. alatt kiadott utasítás szabályozza. Alája vannak rendelve: *a)* a m. k. révhivatalok; *b)* a m. k. révkirendeltségek; *c)* a martinschizzai m. k. tengeri vesztegintézet; *d)* a fiumei m. k. tengerészeti tanoda és a kapcsolatos internátus; *e)* az úszóművek (a vontató gőzös, a mentő csolnak, a gőzdaru, a közkotró és a „Deli“ yacht) parancsnoka; *f)* a tárházak felügyelője. A tengerészeti hatóságnak van külön számtartósága, melynek személyzetét a kereskedelemügyi m. k. miniszter nevezi ki. A tengerészeti hatóság körébe tartozó ügyek számtartási teendőit önállóan végzi és az alárendelt hivatalok számadásait végérvényesen vizsgálja át. Könyvkivonatait a miniszterium központi számtartóságához terjeszti, hol azt az egész tárcza zárószámadásába belefoglalják. A fiumei és a tengerész-segély-alapok számtartását is *az* viszi. A fiumei tengerészeti hatóságnak lett alárendelve a fiumei kikötői építkezések felügyeletével és vezetésével megbízott kikötő *építészeti* felügyelőség is. Ennek számadásait azonban a miniszteri központi számvevőség vizsgálja át.

225. §. Magyar királyi államvasutak.

(R. k. 10. cz. 61.528,000 frt, atm. 5. cz. 260,000 frt, beruh. 5. cz. 2.815,200 frt, kölcs. 10.000,000 frt, r. bev. 8. cz. 100.864,000 frt, rk. b. 10.000,000 frt. Kormányzat, vezérlet, igazgatás, A) — C), öt, minisztertanács, elnök-igazgató, összülés, egy, két, külön, saját, kivétel, jegyzőkönyv, pénzügy, havonként, ellenjegyzés, fokok, nyugdíj, alapok, váratlan vizsgálat, I—III., üzletvezetőségek, elvek, termelő, kettős.)

A magyar kir. államvasutak *vezérlete*, a kormányzó kereskedelmi miniszternek közvetlenül alárendelt *igazgatóságra* van bízva. Ennek hatásköre és teendői, a kereskedelemügyi m. kir. miniszter által kiadott ú. n. A) *utasítás* és B) *ügyrendben* vannak részletesen megállapítva. A külső üzleti szolgálat *igazgatására* az *üzletvezetőségek* vannak hivatva, melyeknek hatásköre és teendői a C) részletes *utasítás* és *ügyrendben* vannak körülírva. Az igazgatóság Budapesten, és a jelenleg fennálló kilencz üzletvezetőség közül kettő Budapesten, egy-egy Miskolczon, Debreczenben, Kolozsvárott, Aradon, Szegeden, Szombathelyen és Zágrábban van.

Az igazgatóságnak öt főosztálya van. Ezek mindenike szakosztályok, és ezek ismét ügyosztályokra oszlanak. A főosztályok következők: általános igazgatási, pénzügyi, kereskedelmi, építési és gépészeti főosztály. Minden főosztály élén egy igazgató áll, ki a minisztertanács által lesz kinevezve és pedig: a pénzügyi igazgató a pénzügyminiszternek a kereskedelmi miniszterrel, a többi az utóbbinak a pénzügyminiszterrel egyetértő előterjesztésére. (A) *utasítás* 2. §.)

Az igazgatóság elnöke az általános igazgatási főosztály élén álló igazgató. Az A) *utasításban* részletesen körülírt fontosabb ügyek az igazgatósági összülés által tárgyaltnak, melynek tagjai a szakigazgatókon kívül, a pénzügyminiszter által kinevezett egy, és a kereskedelemügyi miniszter által kinevezett két tag. Ugyancsak az összülésen előadók az igazgatók vagy helyetteseik, esetleg a meghívott üzletvezetők. Ha a kinevezett tagok egyike külön véleményt ad be, a határozat végrehajtása a kereskedelemügyi miniszter döntéséig függőben tartandó. Az igazgatók csak saját ügykörüket illető határozatok ellen adhatnak be külön véleményt, kivéve az elnököt és a pénzügyi igazgatót, kik ezen jogot korlátlanul gyakorolhatják. Az ülésekről vezetett jegyzőkönyv egy-egy példánya a kereskedelemügyi és a pénzügyminiszterhez fölterjesztendő. (A) *utasítás* 4. §.)

Számtartás szempontjából különösen fontos a *pénzügyi* igaz-

gató hatásköre; mert a költségvetésileg engedélyezett hitelek állásáról, a várható jövedelmekről, a tervezett kiadásokról, a költségvetésben fedezettel nem biró kiadások szükségességéről, havonként közvetlenül a pénzügyminiszternek jelentést tesz, kinek egyébként azonkívül is minden pénzügyi szempontból kívánt felvilágosítást megadni tartozik. (A) utasítás 8. §.) A költségvetésileg engedélyezett hitelek nyilvántartása a pénzügyi igazgató hatáskörébe tartozván, az igazgatóság által kibocsátott összes utalványokat ő ellenjegyzzi, s ha ezen ellenjegyzést megtagadná, az ügyet az összülés elé terjeszteni köteles. A pénzügyi igazgató által kibocsátott utalványokat, az elnök vagy annak helyettese, ugyanazon hatáskörrel jegyzi ellen, mint a pénzügyi igazgató az igazgató-társaiét. (A) utasítás 8. §.) A pénzügyi igazgató hivatva van, a számtartás előzetes és utólagos fokait kivétel nélkül gyakorolni, s a mennyiben ennek folyamán valamely főosztálynál vagy üzletvezetőségénél helytelen gazdálkodást tapasztal, arról az összülésnek jelentést tesz. A nyugdíjintézet és a jótékony alapok vagyona az ő gondjaira van bízva. Az igazgatósági főpénztár, az üzletvezetőségi gyűjtő- és az állomási pénztárakat, az anyag szertárakat váratlanul megvizsgálja vagy vizsgálztatja, úgy az üzletvezetőségek számtartóságait is. (A) utasítás 8. §.) A pénzügyi főosztály: I. számtartó és pénztári, II. kiadásokat ellenőrző és III. bevételeket ellenőrző szakosztályokból áll, melyek mindegyike több ügyosztályt foglal magában. Az üzletvezetőségek is több osztályból állanak, melyek közül a számtartóság szolgálati tekintetben ugyan az üzletvezetőség élén álló üzletvezető alá van rendelve, de ügykörét illetőleg közvetlenül a pénzügyi főosztály igazgatója alá tartozik. Az üzletvezetőséggel illetőleg annak többi osztályaival szemben ugyanazon állást foglalja el, melyet az igazgatóságnál a pénzügyi főosztály a többi főosztályokkal szemben elfoglal.

A vasútüzlet bevételeinek és kiadásainak elszámolása 1895. január 1-től fogva, az állami számtartás elvei szerint, az állami bruttó költségvetés rendszerének teljesen megfelelően történik. Így az államvasutak könyvvitele is, mint *termelő* gazdaságé, (19. §.) *kettős* rendszer szerint van berendezve és különben is a számtartás előzetes és utólagos fokozatait az általános elveknek és eljárásoknak megfelelőleg gyakorolja.

226. §. Budapesti kir. zálogházak.

(R. k. 11. cz. és r. b. 10., mind 235,000 frt. Cél, szervezet, számadás, gyűjtők.)

Ezek a zálogházak jótékony intézmények, melyeknek célja az, hogy kézi zálogokra *olcsó* kölcsönt nyújtson. Hazánkban két kir. zálogház van, és pedig mind a kettő Budapesten. Az egyik a belvárosi, melyet Mária Terézia királynő alapított. Ebből származott a másik, melyet a Terézvárosban a magyar kormány rendezett be. E két intézet élén 1 igazgató, 2 aligazgató. A kezelését az 1890. évi 59,145. sz. a. kereskedelemügyi m. kir. miniszter által kiadott utasítás, az ellenőrző szolgálatot pedig a volt földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszteri számvevőség által az 1870. évi 1191. sz. a. kidolgozott utasítás szabályozza. A zálogházak igazgatási és kezelési számadásait a kereskedelemügyi miniszter számtartósága tárgyalja. Tehát könyvkivonataival is ennek számol. A zálogházak gyűjtői a főváros egyes részeiben a közvetítő zálogházak. Ezek biztosítéktételre vannak kötelezve és eljárásukat, felelősségüket a kereskedelemügyi m. kir. miniszter 1891. évi 11,538. szám alatt szabályozta.

227. §. Mértékhitelesítés és fegyvervizsgálati bizottság.

(R. k. 12. cz. 33,910 frt, r. bev. 11. cz. 12,250 frt. Cél, számtartás.)

A mértékek, súlyok és mérő eszközöknek tizedes rendszerét életbeléptető és a megfelelő mértékek hitelesítését elrendelő 1874. évi VIII. t.-cz. szükségessé tette egy központi mértékhitelesítő hivatal szervezetét. Ennek szabályzatát a volt földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszter által (1870. évi 7210. sz. a. 1874. évi R. T. 453. lap és az 1874. évi 9334. sz. a.) kiadott rendelet foglalja magában. A számtartási szolgálatot a bizottságnál erre a célra alkalmazott tisztviselő teljesíti. Számadásai a kereskedelmi miniszter központi számtartóságához jönnek. Eljárását a kereskedelmi miniszter (1889. évi 33,410. és 1893. évi 63,968. sz. a. utasítása szabályozza. Az 1891. évi XXXIV. t.-cz. folytán a mértékhitelesítő központi bizottság, egyúttal a löfegyvervizsgálati próbaállomás is lett. Mint ilyennek szervezetét és számtartását (1892. évi 25,084. és 27,290. sz. a.) a kereskedelmi miniszter rendeletileg állapította meg.

228. §. A központi statisztikai hivatal.

(R. k. 13. cz. 279,597 frt, r. b. 12. cz. 213,500 frt. Cél, tanács, előleg, anyag, számadás.)

Az országos statisztikai hivatalt ugyan 1867-ban állították fel, de az országos statisztika ügyének szervezését csak az 1874:XXV. és 1897:XXXV. t.-cz. állapította meg. Ez a magyar korona országai közállapotának és évről évre változó közérdekű viszonyainak nyilvántartását elrendelte és az országos (tehát Horvát-Szlavonország kizárásával) statisztikának vezetését, a statisztikai adatoknak országos gyűjtését, feldolgozását, összesítését és közzétételét a központi statisztikai hivatalra bízta. Mellette szakértő testület az egyes szakminiszteriumok képviselőiből, az országos *statisztikai tanács* áll. Úgy az országos statisztikai hivatal, mint a statisztikai tanács ügykörét és ügyviteli szabályzatát a kereskedelemügyi miniszter (1894-iki 1455., illetőleg 1890-iki 135. elnöki szám alatt) rendeletileg állapította meg. A statisztikai hivatalnak, kisebb irodai és más hivatali költségei fedezésére, a miniszterium által kiutaltványozott előlegek kezelése és a különféle anyagszámadás *közvetlen* vezetése, a statisztikai hivatal segédhivatali igazgatójának a teendője. Az elszámolást a kereskedelmi miniszter (1889. évi 1767., illetőleg 1892. évi 5210. eln. sz.) rendelete szabályozza. A havi számadást a statisztikai hivatal igazgatója küldi a kereskedelmi miniszter központi számtartóságához.

229. §. Szabadalmi hivatal és tanács.

(R. k. 14. cz. 155,465 frt, r. bev. 13. cz. 218,000 frt. Értékesítés, jogok, szervezet, tanulság, bevételek, számtartás.)

Az iparilag értékesíthető új találmányok szabadalmazására, s az ezen szabadalmakban nyert jogok megvédésére állította fel az 1895:XXXVII. t.-cz. ezeket a szabadalmi hatóságokat, melyek a m. kir. Curia tanácselnökével egyenlő állású elnök alatt, részint állandóan, részint időlegesen kinevezett jogi és műszaki tanultságú személyezettel: birói működést fejtenek ki. A bevételek a szabadalmi díjakból származnak. Számtartását a tárcza miniszteri számtartósága végzi.

230. §. Aldunai hajózási hatóság.

(R. k. 15. cz. 105,562 frt, r. b. 14. cz. 320,000 frt. Cél, osztályok.)

Az aldunai szabályozási művek fentartására és fejlesztésére, valamint a hajóút biztosítására és nyilvántartására van szánva ez a hatóság, s hajózási, műszaki és számtartósági osztályokból áll. Azonban a mikorra tervezve volt, 1899. évi május hó 1-én még nem lépett életbe.

XXIII.

FÖLDMIVELÉSÜGYI MINISZTERIUM.

1899. r. k. XX. fej. 1—27. cz. 19.769,585 frt; nyugd. VI. fej. 10. cz. 672,330 forint; tárczakölesönök 187,546 frt; átm. kiad. VIII. fej. 1—18. cz. 1.341,751 forint; beruh. VI. fej. 1—10. cz. 4.081,352 frt; rend. bev. VI. fej. 1—20. cz. 18.091,211 frt; rk. bev. III. fej. 1—8. cz. 833,010 frt.

231. §. Központi igazgatás.

(R. k. 1. cz. 480,466 frt; átm. 1. cz. 9000 frt; nyolcz, borászat, három, kézi, végleges.)

Ennek a miniszteriumnak teendőit az elnöki osztályon kívül hét főosztály végzi, melyek mindenike több ügyosztályra, sőt némelyik még alosztályra is oszlik. Az első osztályban az erdőszet, a másodikban a lótenyésztést, a harmadikban az állategészségügyet és állatbiztosítást, a negyedikben a gazdasági szakoktatást és a lótenyésztés kivételével az állattenyésztést, az ötödikben a vízi ügyeket, a hatodikban a telepítést és kincstári birtokokat s végül a hetedikben az egyéb földmívelési és közgazdasági ügyeket tárgyalja. Ujabban szőlőszet és borászatra is külön főosztályt szerveztek. Számtartósága három csoportra oszlik. Egy-egy a lótenyésztést és az erdőügyeket, minden egyebet a központi csoport végez. Van a miniszteriumnak *kézi* pénztára is, mely az irodát kezelő segédhivatalok főigazgatójára van bízva, s mely minden sürgősebb kiadást, esetleg bevételt ideiglenesen elszámol. Mindezek azonban havonként végleges elszámolás céljából a budapesti állampénztárhoz lesznek átutalva. Ennek a kézi pénztárnak működését az 1881. évi 131. elnöki számú miniszteri rendelet szabályozza.

232. §. Állami erdők.

(R. k. 2. cz. 5.118,423 frt; atm. 2. cz. 61,740 frt; beruh. 1. cz. 168,260 frt; r. bev. 1. cz. 8.814,212 frt. Magán, szervezet, pénztár, számtartó, tárcza, fizető, segédnapló.)

Ezek a kiadások és bevételek az állam magántulajdonát képező erdőinek műveléséből származnak. Az igazgatás és kezelés erdőigazgatóságok-, főerdőhivatalok- és erdőhivatalokra van bízva. Az erdőhivatalok a fatermelés és értékesítés, a munkabérek megállapítása és személyi ügyek tekintetében, az erdőigazgatóságoknak vannak alárendelve. Különben *házi* pénztáraik és a miniszterium számtartóságából kirendelt számtartóik vannak. (Lásd bővebben: az 1883. évi 2071. számú miniszteri rendeletet.) Az erdészeti tárczakezelést az adóhivatalok végzik oly módon, hogy az erdészet sajátos viszonyaihoz mért részletfizetések teljesítésére az igazgatóságok *házi* pénztárai vannak hivatva, melyeknek kezelésére *fizető számvivők* vannak alkalmazva. E pénztárak az adóhivatalokból nyerik netalán szükséges javadalmazásaikat, s oda szállítják fölöslegeiket. Kezelésükről egy segédnaplóban számolnak, melynek végösszegét havonként az illető adóhivatal erdészeti tárcznaplójába vezetik át. (Lásd bővebben: az 1881. évi 595. számú rendeletet.)

233. §. Állami kezelésbe vett községi és némely más erdők és kopár területek.

(R. k. 3. cz. 510,428 frt; atm. 3. cz. 29,300 frt; r. bev. 2. cz. 34,492 frt. Cél, gondozás, költségek.)

A rendes kiadások abból származnak, hogy a volt úrbéresek, közbirtokosságok, egyházak, s más hasonló birtokosok erdeiket az állami gondozásba adtak, hogy szakszerű és jövedelmező erdőgazdaság elvei szerint való művelés alá kerüljenek. Az átmeneti kiadásokat az 1898. évi XIX. t.-cz. 8. §-a szerint az említett célból szervezendő állami erdőhivatalnak és 48 gondnokságnak felállításához szükséges felszerelési költségei képezik. — A rendes bevételek az egyes birtokosok által költség fejében az államnak fizetett általányokból származnak.

234. §. Erdőfelügyelőség.

(R. k. 4. cz. 157,833 frt. Cél, személyzet, elszámolás.)

Az erdőfelügyelőségek az összes állami és magánerdők kezelését, a társadalom gazdasági szempontból, az 1879:XXXI. t.-cz. alapján ellenőrzik, illetőleg az államnak ezekre nézve mintegy legfőbb felügyeleti, erdőrendőri jogát gyakorolják. Személyzetük főfelügyelőkből és felügyelőkből áll. Összes személyi és dologi kiadásukat az adóhivatalok számolják el. Működési körüket az említett törvényczikken kívül (az 1881. évi 10,092. sz. a. kiadott) utasítás szabályozza.

235. §. Erdőőri szakiskolák.

(R. k. 5. cz. 54,754 frt; r. b. 3. cz. 13,560 frt. Tanárok, növendékek, jövedelem.)

A rendes kiadások az országban felállított négy (a királyhalmi, vadászerdei, liptóújrári és görgény-szt.-imrei) szakiskolában alkalmazott tanárok illetményeiből, a növendékek ellátásából és kezelési költségekből állanak. A rendes bevételek az erdőőri szakiskolák kezelése alatt álló tanulmányi erdők jövedelméből keletkeznek.

236. §. Országos erdei alap.

(Ugy a r. k. 6. cz. mint a r. bev. 4. cz. 100,000 frt. Kiadások, bevételek, szegény, tőkésítés, kezelés, forgalmi, pót, káresetek, 25, félév, másolat.)

A rendes kiadások a kopár területek befásítására adományozandó csemeték termelési és kiadási költségeiből, továbbá az erdészeti irodalom és kísérleti ügy segélyezésére, valamint az erdészeti ismeretek átalános terjesztésére és az erdészeti intézmény fejlesztésére fordított költségekből származnak. A rendes bevételek az erdőrendészeti áthágások és erdőkihágások után megítélt és behajtott pénzbüntetésekből, továbbá az erdőtörvény alapján elkobzott tárgyak eladásából befolyt összegeknek (az illető községi szegény- vagy betegápolási alap javára fordított $\frac{1}{5}$ -öd résznek levonása után fennmaradó) $\frac{4}{5}$ -öd részéből és más e célra rendelt jövedelmekből állnak (lásd bővebben: az 1879. évi XXXI. t.-cz-et és az 1880. évi 285. számú „Budapesti Közlöny“-ben megjelent 1880. évi 36,776. számú rendeletet), melyeknek $\frac{1}{5}$ -öd része minden körülmények

között tőkésítendő. Az erdő-alap pénzeit a m. k. központi állam-pénztár kezeli. A különféle pénztáraknál ez alapért teljesített fizetéseket egy külön alapnaplóban számolják el, melynek havi vég eredményét a forgalmi naplóba vezetik. (Lásd a „Pénzügyi Közlöny“ 1880. évi 33. számában közzétett 53,871. számú és 1881. évi 42. számában a 991. lapon 2150. P. M. számú pénzügyminiszteri rendeleket.) Az országos erdő-alapnál pótkézelés nincsen. (Lásd: az 1882. évi 2111. számú rendeletet.) Az erdőkihágások után megítélt pénzbüntetések behajtásával és nyilvántartásával a m. k. belügy-miniszterium által 1881. évi 35,839. szám alatt (közzétéve a „Budapesti Közlöny“ 1881. évi 194. számában) az erdőkáreseteket tárgyaló közigazgatási közegek bizattak meg. Ezek kötelesek, ha a behajtott pénzbüntetések 25 frtot meghaladnak: $\frac{1}{5}$ -öd részt a község szegény alapja javára, $\frac{4}{5}$ -öd részt pedig a királyi adóhivatalba beszállítani. Fél év végén az ezekről a büntetésekről vezetett nyilvántartási könyv lezárása előtt a teljes pénzkészlet beszolgáltatandó. A nyilvántartási könyvnek és pénztárnaplónak hiteles másolata fél-évenként az eredeti pénzokmányokkal fölszerelve a miniszterium számtartóságához küldetnek.

237. §. Állami segély kopár területek befásítására.

(R. k. 7. cz. 75,000 frt; r. bev. 5. cz. 100 frt.)

A rendes kiadásokat erdősítési és csemetekerti munkálatokra s magvak beszerzésére adott pénzösszegek képezik; míg a rendes bevétel a kereskedelmi tárczának hozzájárulásából áll.

238. §. Gödöllői koronauradalom és állami lótenyésztézetek.

(R. k. 8. cz. 6.035,024 frt; atm. 4. cz. 79,240 frt; beruh. 108,771 frt; r. b. 6. cz. 5.071,790 frt; rk. b. 1. cz. 6000 frt.)

A gödöllői koronauradalmat mint a Felségnek időnként tartózkodási helyét nem adják bérbe, hanem azon házilag üznek mezőgazdaságot.

Állami lótenyésztézeteknek pedig neveztetnek az állam költségén fentartott azok az intézmények, melyek úgy társadalom gazdasága, mint hadügyi szempontból annyira fontos, lótenyésztés emelésére és nemesítésére szolgálnak. Ezek a kisbéri, bábolnai, mezőhegyesi és fogarasi *ménes-intézetek*, a nagykörösi, székesfehé-

vári, sepsiszentgyörgyi és debreczeni *méntelepek*. A *ménés-intézetek* két osztályra oszlanak: ménesire és gazdaságira. Az első külön parancsnok, az utóbbi pedig igazgató alatt áll, úgy mint a gödöllői uradalom. A ménesekben törzsméneket és anyakanczákat tartanak. Ezeknek ivadékaiból kerülnek ki a méntelepek számára az apaállatok. A ménesgazdaságok a ménesek részére szükséges takarmány és egyéb szükségesek termelésére tartatnak fenn, s a mezőgazdaság majd minden ágával foglalkoznak. Az itt alkalmazottak polgári személyek. A *méntelepeken* a tenyésztés céljából tartott méneket, a téli hónapok alatt összpontosítják, hogy a fedezési idő alatt, mint ménteleposztályok az ország különböző községeiben, bizonyos fedezési díj mellett, a tenyésztési célokra szolgáljanak. A ménesek és méntelepek egy központi felügyelőség, alatt katonailag vannak szervezve és *méneskar* elnevezés alatt a közös hadsereg tiszti és legénységi létszámának kiegészítő részét képezik, de a földművelési minisztérium rendelkezése alatt állnak. Ezen intézetek vezetésén kívül a lótenyésztésre a minisztérium befoly: a *lóversenyek* és *lótenyésztési jutalmak* által is; továbbá segélyez egyes községeket és magánosokat, hogy méneket és csikólegelőket tarthassanak. Végül az országos *lótenyésztési alap* fölött a főfelügyeletet viszi.

Az állandó, valamint a rendes gazdasági üzemtervtől eltérő minden illetményre, továbbá a méneseknél és méntelepeknél, a katonai illeték-szabályzaton kívül előforduló költségekre nézve, az utalványozási jog a minisztérium hatásköréhez tartozik. Az utalványozási jegyzékeket az egyes intézetektől havonként, a lótenyésztügyi szakszámtartóssághoz terjesztik fel, a honnan összesítve küldetnek át az állami számvevőszékhez. A ménés-intézetekben, úgy a ménés, mint a gazdaság céljaira, valamint a méntelepeknél forgalmi naplót vezető, *különleges pénztárak* vannak. A gazdasági pénztárakat a polgári, a ménés-pénztárakat a katonai szabályok szerint kezelik. A méntelep-osztályok egyes tisztek vezetése alatt állanak, s kézi pénztárakkal bírnak. Mindezek a különleges pénztárak a lótenyésztési intézeti szakszámtartósságnak havonként rendes okmányolt naplókcal és rovatkönyveikből szerkesztett kivonatokkal (kezelési kimutatásokkal), az év végén pedig magával a rovatkönyvvvel számolnak. A ménés-intézetek és méntelepek pénztárai és számadó hivatalai számára zsinórmértékül szolgál a földművelési minisztérium által az 1870. év december havában kiadott utasítás. A méneseknél és méntelepeknél vezetendő anyagszer-, ruha-, ágynemű-, kórház és

egyéb számadásokat, a közös hadseregnél fennálló katonai szabályok szerint vezetik. Az egészről pedig az általános részben már ismertett szabályok szerint előzetesen és utólagosan, a lótenyészügyi szakszámtartóság vesz számot és ez számol be arról a számvevőszéknek.

239. §. Állategészségügy.

(R. kia. 9. cz. 325,890 frt; atm. 5. cz. 30,000 frt; rd. bev. 7. cz. 63,280 frt. Kerületek, személyzet.)

Az állategészség fentartása, megvédése, javítása, az állati betegségek gyógyítása és járványok elfojtása képezik e cím hatáskörét. Az állategészségügy rendezéséről az 1888: VII. t.-cz. intézkedik, mely törvény végrehajtása céljából az egész ország állatorvosi kerületekre van felosztva, melyeknek élén az állategészségügyi felügyelők, állami főállatorvosok és állami állatorvosok állnak.

240. §. Gazdasági tanintézetek és mezőgazdasági ismeretek terjesztése.

(R. kia. 10. cz. 1.065,127 frt; atm. 6. cz. 44,416 frt; beruh. 3. cz. 202,271 frt; r. bev. 8. cz. 288,851 frt; rk. bev. 2. cz. 115,000 frt. Ide tartoznak, akadémia, intézetek, vezetés, kézi, kóroda.)

Ide tartoznak a budapesti állatorvosi és a magyar-óvári gazdasági akadémia, valamint a mezőgazdasági tanintézetek és földmives-iskolák. Az állatorvosi akadémia hallgatóit az állatorvoslás gyakorlására feljogosító képzésben részesít. Az óvári akadémia és a gazdasági tanintézetek, szakképzett gazdákat nevelnek. Ezek a tanintézetek és földmives-iskolák élén egy-egy igazgató áll, kinek nemcsak az oktatás, hanem az intézet gazdasági ügyeinek vezetése is feladatához tartozik. Mindeniknek van kézi pénztára. (1876. évi 25,990. sz. rend.) Az orvosi akadémia a rendes pénz, anyag és leltári számadaton kívül, a kórodáin gyógykezelt állatokról külön számadást vezet.

241. §. Állattenyésztés havasi és tejgazdaság.

(R. k. 11. cz. 872,179 frt; atm. 7. cz. 8000 frt; r. bev. 9. cz. 530,436 frt. Cél, eszközök, kiadások, bevételek.)

A szarvasmarha-tenyésztés közvetlen és közvetett emelésére kiosztandó bikák beszerzésére és az állattenyésztési alapok segélye-

zése, bikaszemlék költségei és díjazásai, tenyészállat-vásárok segítése, a tordai és kolozsi *bikanevelő kincstári telepek* fentartása, valamint a tejgazdaság emelése és a sárvári m. kir. *tejgazdasági szakiskola* költsége képezik e cím kiadásait. Többnyire ugyanezekből a forrásokból származnak bevételei is.

242. §. Országos vízépítészeti és talajjavítási hivatal.

(R. k. 12. cz. 112,780 frt; r. bev. 10,500 frt.)

E cím terhére tisztii illetményei, valamint a vízrajzi munkálatok és úti költségek, továbbá a hivatali költségek, a könyvtár, közlemények és pályadíjak költségei vannak fölvéve. A bevételek a vízszabályozó társulatok által az állami felügyeletért fizetett átalányokból állnak. A hivatal kézi pénztárral rendelkezik.

243. §. Folyammérnöki hivatalok.

(R. k. 13. cz. 301,409 frt.)

A folyammérnöki hivatalok a folyamokat szabályozzák. Jelenleg 16 folyammérnöki hivatal van. A folyammérnöki hivatalok kézi pénztárakkal rendelkeznek. 1891. 68,273. sz. rend.

244. §. Vízi munkálatok.

(R. k. 14. cz. 436,490 frt; atm. 8. cz. 170,000 frt; beruh. 4. cz. 3,000,000 frt; r. b. 11. cz. 11,000 frt; rk. b. 3. cz. 167,230 frt.)

E cím terhére a személyzet fizetésén kívül a vízépítmények fentartása és felügyelete, a meder és vontató út tisztítása, szerek és eszközök beszerzése és fentartása, földkárpótlás, sürgős állami munkálatokra, hajózási akadályok eltávolítása, kisebb kiadások, valamint az épületek fentartása körüli kiadások vannak fölvéve.

245. §. Kulturmérnöki hivatalok.

(R. k. 15. cz. 313,596 frt; atm. 9. cz. 53,000 frt; r. b. 12. cz. 12,000 frt.)

Ide nemcsak a kulturmérnöki hivatalok, hanem a kassai vízmesteri iskola, a közegészségügyi mérnöki és a gazdasági ipar műszaki szolgálata is tartozik. A hivatalok házi pénztárral rendelkeznek.

246. §. Halászat.

(R. k. 16. cz. 38,980 frt.)

A személyi kiadásokat a *halászati felügyelőség* illetményeire, a dologi kiadásokat pedig a közvizek benépesítésére, tenyészanyag beszerzésére, költő- és fiasító-telepek létesítésére, valamint a halászati társulatok segélyezésére fordítják.

247. §. Szőlőszet és borászat.

(R. k. 17. cz. 205,200 frt; atm. 13. cz. 553,565 frt; beruh. 5. cz. 70,000 frt; r. b. 31,550 frt; rk. bev. 4. cz. 164,180 frt. Iskolák, czélok, felelős, kézi, biztosság.)

Ide tartoznak a vinczellér-iskolák, melyekben szakképzett vinczelléreket és pinczemestereket nevelnek, továbbá az országban levő különböző szőlőtermelő vidékek talajviszonyaihoz, alkalmas szőlőfajokat termelnek. E mellett azonban a phylloxera ellen való védekezést, s az elpusztult szőlők felújítása tekintetében, a gazdaközönység körében felmerülő igények kielégítését és a közczélra folytonosan szaporodó amerikaiszőlőtelepek felügyeletét és ellenőrzését gyakorolják. Ezen czím alatt felsorolt vinczellér-iskolák mindegyikének élén egy igazgató áll, ki nem csak az oktatást, hanem az intézet gazdasági ügyeit is vezeti, s hatáskörében ezekért felelős. Vannak kézi pénztáraik, melyekről az 1876-iki 25,990. számú rendelet szerint számolnak. Ide tartoznak még a borászati kormánybiztosság kiadásai, valamint az országos központi mintapincze segélyezésére borászati czélok előmozdítására, továbbá a különböző pinczekezelési módok, nevezetesen a homoki borok kezelésének tanulmányozására fordított költségek.

248. §. Kincstári birtokok.

(R. k. 18. cz. 196,848 frt; atm. 11. cz. 10,000 frt; beruh. 6. cz. 15,500 frt; r. b. 360,843 frt.)

E czím keretébe tartoznak: 1. a pancsovai jószágigazgatóság, melyhez a n.-becskereki, pancsovai és fehértemplomi uradalom tartozik; 2. a rékási tiszttartóság, a karánsebesi, a lugas-facseti és rékás-szentandrásai uradalmakkal; végre 3. kincstári fürdők, nevezetesen a Hercules, ránkherlányi és vízaknai. 4. Kolozs-tordai gazdaság. 1892. 54,790. szr.

249. §. Perköltségek.

(R. k. 19. cz. 8000 frt ; r. b. 5000 frt.)

Ezen cím terhére a kincstári birtokok peres ügyeivel járó perköltségek vannak elszámolva, mely kiadással szemben, bevételkép a kincstári birtokok peres ügyeiből befolyó perköltségek állnak.

250. §. Gazdasági műszaki hivatal és telepítési szolgálat.

(R. k. 20. cz. 33,064 frt ; atm. 12. cz. 115,000 frt ; rk. bev. 5. cz. 50,000 frt.)

Ezen cím terhére a hivatal tiszti illetményei, továbbá a napi-díjatalányok, az úti és felmérési költségek vannak felvéve. Az átmeneti kiadások a telepítés és ennek érdekében foganatosítandó másnemű intézkedés költségeiből állanak. A rendkívüli bevételt a telepítésre kijelölt, de meg nem szállott kincstári birtokok időközi jövedelmei képezik.

251. §. Deliblati kincstári birtok.

(R. k. 21. cz. 31,076 frt ; atm. kiad. 13. cz. 16,000 frt ; beruh. 7. cz. 20,000 frt ;
r. b. 28,751 frt.)

A homokkötésnek nagyobb mérvben való folytatása, s a már megkötött területeknek sikeres megóvása és okszerű használata érdekében megkívántató egyöntetű intézkedések biztosítása végett, ezen kincstári birtok ügyei újabban (1899-től) önállóan tárgyaltnak. Mint ilyennek kiadásai és bevételei is a költségvetésben külön cím alatt vannak fölvéve.

252. §. A mező- és közgazdaság különböző ágai.

(R. k. 22. cz. 572,918 frt ; atm. 14. cz. 114,800 frt ; beruh. 8. cz. 281,950 frt ;
r. b. 17. cz. 56,886 frt ; rk. bev. 6. cz. 220,000 frt.)

Ezen címen a méhészet, a kertészet és gyümölcsészet, a kísérletügyi intézmények, a mezőgazdasági muzeum, valamint a gyapjúminősítő intézet személyi és dologi kiadásai vannak előirányozva. A rendkívüli bevétel építkezésre szánt kölcsönből származik.

253. §. Mezőgazd. statisztika és káros rovarok elleni intézkedések.

(R. k. 23. cz. 89,927 frt; atm. 15. cz. 20,000 frt.)

Ezen cím alatt azok a személyi és dologi kiadások vannak fölvéve, a melyek hazánk talajviszonyainak ismertetésére, birtokviszonyainak számszeres kifejezésére, a termelésre vonatkozó adatok gyűjtésére, s általában a mezőgazdaság érdekében fontos statisztikai adatok feldolgozására, valamint a rovarkárok megakadályozására és rovarügyi állomás fentartására szükségesek.

254. §. Mezőgazdasági munkás- és cselédügyek.

(R. k. 24. cz. 210,000 frt.)

Ezen számadási ágnál vannak előirányozva a munkaközvetítés költségei, hosszabb időt egy munkaadónál töltött gazdasági cselédek, munkások jutalomdíjai és munkáskönyvtárak, munkássegélyegyletek és egyesületek segélyezésére szánt összeg.

255. §. Országos meteorológiai és földmágnességi központi intézet.

(R. k. XIX. fej. 25. cz. 60,185 frt; atm. 16. cz. 17,025 frt; beruh. 9. cz. 54,600 frt; rd. bev. 18. cz. 500 frt; rk. b. 7. cz. 50,600 frt.)

Ennek a címnek terhére a meteorológiai és földmágnességi intézet költségei vannak fölvéve, melyek egyrészt fizetések, másrészt pedig évkönyv és havi jelentések, tudományos szakkönyvek és házi szükségletek költségei, továbbá megfigyelési eszközök beszerzésére, észleletekre stb.-re fordíttatnak.

256. §. Selyemtenyésztés emelése.

(R. k. 26. cz. 2,304,100 frt; beruh. 10. cz. 160,000 frt; r. b. 19. cz. 2,289,100 frt; rk. b. 8. cz. 60,000 frt.)

A selyemtenyésztés emelésére szolgáló kiadások főleg a felügyelőségi központi kiadások, a selyemgyárak személyi és üzleti kiadásai, a selymértéke készítés és bevásárlás, végre a selyemgubó beváltására szükségesek. A selyemtenyésztési felügyelőség ügykörében a pénztári teendők ellátására házi pénztár, az ellenőrzési teendők teljesítésére pedig számtartó van. (1880. évi 41,010. sz. rend.)

257. §. Földtani intézet.

(R. k. 27. cz. 59,888 frt; atm. 17. cz. 7650 frt.)

Ezen cím terhére az intézet tiszti és szolgaszemélyzetének illetményei, továbbá az úti átalányok és a hivatali költségek vannak fölvéve. Az intézetnek van kézi pénztára.

258. §. Alapok, alapítványok és különféle bevételek.

(Rend. bev. 20. cz. 57,925 frt.)

Ezek az országos közgazdasági alap, mely már is meglevő tőkéinek kamataiból, mezőgazdasági birságokból stb. gyült össze, továbbá a Csáky-, Gaup-, Schwarcz-, Csányi- és Klobusitzky-féle alapítványok. A különféle bevételek között nevezetes az a házbér, melyet az igazságügyminiszterium fizet, hogy a földművelési miniszteriumnak épített palotában, ezzel együtt elhelyezve van.

XXIV.

VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI
MINISZTERIUM.
MINISZTERIUM.

1899. r. k. XXI. fej. 1—67. cz. 13.111,264 frt; nyugd. VI. fej. 11. cz. 498,000 frt;
tárczakölcsönök IX. fej. 5. cz. 1.203,499 frt; atm. kiad. 1—10. cz. 368,300 frt;
beruh. VII. fej. 1—20. cz. 2.310,594 frt; rend. bev. 1.820,667 frt; rkiv. bev.
1.827,600 frt.

259. §. Központi igazgatás.

(R. k. 1. cz. 388,554 frt; atm. 1. cz. 33,000 frt; beruh. 1. cz. 533,000 frt;
r. b. 1. cz. 101,903 frt; rk. bev. 500,000 frt.)

A mint idevágólag a III. alatt, s nevezetesen a 35—40. §-ban elmondottuk, ez a miniszterium az általános szabályoknak megfelelőleg van szervezve. Számtartósága hét osztályra oszlik. 1. Az *első osztály* a vallás- és közoktatásügyi központi igazgatást és az összes tárcz naplókat, továbbá a letéti naplókat tárgyalja. Itt állítják össze a tárczára vonatkozó költségvetést és zárószámadást. 2. A *második* a miniszterium felügyelete alatt álló alapokról vesz számot. Ilyen a központi állampénztárnál van kilenczvenhárom; évenként valamennyiről külön költségvetést és zárószámadást kell szerkeszteni. A központi állampénztárnál mindegyik külön alapnaplóval bir. A többi állampénztárak által teljesített bizományos fizetéseket a forgalmi napló útján az általános szabályok szerint számolják el és egyenlítik ki. Ezeken kívül még ide tartozik az erdélyi katolikus Status (egyházi autonomikus testület) által, a vallás- és közoktatásügyi miniszterium felügyelete alatt igazgatott és a kolozsvári m. kir. adóhivatalnál kezelt nyolcz alap. Ezekre a miniszterium által helybenhagyott költségvetés keretén belől, a Status igazgató-tanácsa, a kolozsvári adóhivatalnál vagy más állami pénztárnál utalványoz. Az így eszközölt bizományos fizetéseket a forgalmi napló útján egyenlítik ki. (Lásd: az 1872-ik évi 18,429. számú miniszteri rendeletet.) 3. A *harmadik* és 4. a

negyedik osztály a vallás- és közoktatási költségvetés végrehajtásának nem központi részeit megosztva tárgyalja. 5. Az *ötödik* osztályban tárgyalják *a) a katolikus főpapi javadalmakra vonatkozó kérdéseket.* A javadalmak átvételét és átadását, nemkülönben az ezzel kapcsolatos ügyeket; *b) az alsóbb rendű katolikus papságnak, nevezetesen: a vallásalappal kapcsolatos ügyeit is itt tárgyalják.* *c) Közvetlen a vallás- és közoktatásügyi miniszterium alatt álló Tököly-Sebő-féle nevelési és ösztöndíj-alapítvány is itt vétetik számba.* Hasonlóan a szerb nemzeti kongresszusi választmány, valamint az újvidéki Matica Szrbszka nevű irodalmi egyesület által kezelt összes alapok. 6. A *hatodik* osztály a közalapítványi uradalmak mezőgazdasági kezeléséről visz számot. Ezt a közalapítványi házi pénztárak szolgálatáról, valamint a közalapítványi uradalmak jövedelmeinek elszámolásáról kiadott számviteli utasítás kimerítően szabályozza. 7. A *hetedik* osztály az országos tanítói nyugdíj- és gyámalapra vonatkozó összes naplókat tárgyalja és a néptanítók nyugdíjazásáról szóló 1875:XXXII., illetve 1891:LXIII. t.-cz. végrehajtása körül jelesül a nyugdíjintézeti tagok fölvétele, valamint a nyugdíjak megszabása tekintetében felmerülő adminisztratív teendőket végzi. Ide tartoznak még az 1894:XXVII. t.-cz. alapján szervezett országos tanári nyugdíjintézetekre vonatkozó ügyek is.

260. §. Országos közoktatási tanács.

(R. k. 2. cz. 14,700 frt. Cél, szervezet, díj, fizetés.)

A magyar országos *közoktatási tanácsot*, a középiskolai oktatás tudományos igényeinek képviselete céljából állították fel. Az al-elnöknek és 12 előadó tanácsosnak tiszteletdíján kívül a titkárnak van rendes fizetése.

261. §. Budapesti kir. egyetem.

(R. k. 3. cz. 927,877 frt; atm. 2. cz. 6500 frt; beruh. 2. cz. 352,740 frt; r. b. 2. cz. 425,188 frt; rk. bev. 2. cz. 292,000 frt.)

A *budapesti tud. egyetemnek* általános szervezési szabályzata nincs. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszteriumnak az intézet szervezetét érintő nevezetesebb határozatai: 1872-ik évi 5072. sz. a. a tanárok fizetését, 1873-ik évi 8323. sz. a. azok pótlékait, 1872-ik évi 12,130. szám alatt a tanárok rangját, 1875-ik évi 9581. és

25,856. szám alatt könyvtári hivatal rendezését, 1881-ik évi 20,141. sz. a. a kórodai ápolásért fizetendő díjakat illetőleg. Továbbá az egykori budai helytartóság részéről az 1860-ik évi 7667. sz. a. a quegykori budai helytartóság rendezése iránt, s a m. kir. helytartóesturai (házi pénztár) hivatal rendezése iránt, s a m. kir. helyhova fordítása iránt kiadott rendeletek. Újabban az egyetemet érintő számos rendelet jelent meg, melyek közül nevezetesen a tandíjak felosztásáról szóló rendeletek. Van házi és több kézi pénztára, valamint egy igazgató alatt álló, s felelős számadókkal szervezett külön gazdasági hivatala.

262. §. Kolozsvári egyetem.

(R. k. 4. cím : 390,926 frt ; atm. 4000 frt ; beruh. 217,500 frt ; rend. bev. 3. cz. 34,232 frt ; rk. b. 3. cz. 200,000 frt.)

A *kolozsvári egyetem* az 1872 : XIX. t.-cz. alapján 1872/73. évben szerveztetett. Szabályzatai különben a budapesti egyetemével lényegileg azonosok.

263. §. Budapesti középiskolai tanárképző-intézet, gyakorló főgymnasium és Br. Eötvös József-collegium.

(R. k. 5. cz. 90,353 frt ; r. b. 4. cz. 11,300 frt.)

A *budapesti középiskolai tanárképző-intézet* szervező szabályzatát a miniszterium 1870-ik évi 4701., 1872-ik évi 6351., 1873-ik évi 20,811. és 1879-ik évi 6256. sz. rendeletei állapítják meg. Berendezését érinti az 1880-ik évi 17,396. szám alatt a tanárképzés újabb szabályozása iránt kiadott miniszteri rendelet.

264. §. Kolozsvári középiskolai tanárképző.

(R. k. 6. cz. 19,482 frt.)

A *kolozsvári középiskolai tanárképző-intézet* a fent idézett törvényczikk alapján a kolozsvári egyetemmel egyidejűleg a budapestihez hasonlóan, de gyakorló-iskola és collegium nélkül van szervezve.

265. §. Kolozsvári ev. ref. középiskolai tanárképző segélyezése.

(R. k. 7. cz. 6000 frt.)

A kolozsvári egyetemnek nincs hittudományi kara. Ezt mintegy helyettesíti a kolozsvári ev. ref. theologiai tanintézet, melynek hallgatói egyuttal tanárjelöltek is. Ezeknek convictusát segélyezi az állam.

266. §. József-műegyetem.

(R. k. 8. cz. 313,201 frt; atm. 4. cz. 46,600 frt; beruh. 4. cz. 15,000 frt; r. b. 28,400 frt.)

A *József-műegyetem* összes ügyeire kiterjedő szervezeti szabályzatot az 1882-ik évi 18,684. sz. miniszteri rendelet állapítja meg. Van házi pénztára.

267. §. Kassai kir. jogakadémia.

(R. k. 9. cz. 29,471 frt; r. b. 150 frt.)

Több királyi jogakadémia van. De csak a kassainak szükségleteit fedezi az állami kincstár. A többiek az 1874-ik évi 12,917. sz. a. kiadott szervezési szabályzat alapján állanak és költségeiket a magyar tanulmányi alapból fedezik.

268. §. Érdemes egyetemi magántanárok javadalmazása.

(R. k. 10. cz. 6000 frt.)

Az egyetemi magántanárok rendszerint csak a hallgatók által fizetett tandíjnak részesülnek bizonyos jutalékában. Azokat a magántanárokat azonban, kiket az oktatásnak megtartani különben nem lehetne: jutalmazni is szokták.

269. §. Utazási ösztöndíjak felsőbb iskolai tanárjelöltek számára.

(R. k. 11. cz. 10,000 frt.)

Ez a cím önmagát magyarázza.

270. §. Ó-Gyallai csillagda.

(R. k. 12. 6775 frt.)

A csillagászatnak hazánkban tudományos művelése és oktatása végett, az ó-gyallai csillagda állami csillagdául leendő használatra, a csillagda működéséhez szükséges személyi és dologi kiadások viselésének elvállalása mellett átvétetett.

271. §. Tankerületi főigazgatóságok.

(R. k. 13. cz. 81,069 frt.)

Az ország gymnasiumai, reáliskolái és felsőbb leányiskolái valamint ezzel kapcsolatos intézmények vannak tizenkét főigazgatóságnak kerületenként alárendelve. Szervezetük még az 1854-iki országos kormánylap első részének huszadik számában közzétett rendeleten alapszik.

272. §. Gymnasiumok.

(R. k. 14. cz. 853,240 frt; atm. 5. cz. 15,500 frt; beruh. 5. cz. 322,000 frt; r. b. 7. cz. 294,130 frt; rk. b. 300,000 frt.)

Az állami és a közalapokból fentartott *kir. gymnasiumoknál* általános újabb szervezeti szabályzat hiányában, némi részben most is, az egykori cs. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium által 1855-ik évi 10,597. (budai helyt. osztály 23,015.) szám alatt kiadott szabályzat bir érvénnyel. Ügyeikre vonatkozó külön határozatokként említendők: a magyar királyi helytartó-tanács 1842-ik évi 1791. számú rendelete a helyettesítésekre, a budai cs. kir. helytartó-tanács 1856-ik évi 2894. sz. és a magyar kir. helytartó-tanács 1864-ik évi 11,623. sz. rendeletei a tanszerek gyarapítására, megőrzésére és leltározására, a vallás- és közokt. m. kir. miniszterium 1870-ik évi 21,800., 1871-ik évi 5262., 1876-ik évi 18,748., 1879-ik évi 37,771. és 1882-ik évi 23,811. sz. rendeletei a tan- és fölvételi díjakra, a m. kir. helytartó-tanácsnak 1865-ik évi 94,985. sz. és a vallás- és közokt. m. kir. miniszteriumnak 1879-ik évi 13,359., 15,006. és 1882-ik évi 1717. számú rendeletei az évi költség átalánya és egyéb intézeti számadásokra, továbbá ugyane miniszterium 1868-ik évi 11,400., 1870-ik évi 1822. és 1873-ik évi 12,151. sz. rendeletei a fizetési illetményekre, végre az 1879-ik évi 17,630. sz. rendelete a gymnasiumi tanítás tervére vonatkozólag.

273. §. Reáliskolák.

(R. k. 15. cz. 776,213 frt; beruh. 6. cz. 12,000 frt; r. b. 253,261 frt; rk. b. 5. cz. 12,000 frt.)

Az állami *reáltanodák* a költségvetési törvények alapján tartatnak fenn. Gazdasági és pénzügyi viszonyaikban lényegileg ugyanazok a szabályzatok irányadók, a melyeket a gymnasiumoknál idéztünk.

274. §. Felekezeti, törvényhatósági, valamint községi középiskolák segélyezése.

(R. k. 558,700 frt; átm. 6. cz. 82,000 frt.)

E tekintetben utalunk az 1883-iki XXX., 1890-iki XXX. és 1894-iki XXVII. törvényczikkekre.

275. §. Középiskolai internátusok, alumneumok és convictusok segélyezése.

(R. k. 17. cz. 17,950 frt.)

Ebből tartják fenn a budapesti horvát internátust és segélyezik nevezetesen a székely-udvarhelyi, dévai és erzsébetvárosi stb. internátusokat.

276. §. Állami felsőbb leányiskolák.

(R. k. 18. cz. 402,337 frt; beruh. 7. cz. 84,990 frt; r. b. 9. cz. 150,000 frt; rk. b. 6. cz. 75,000 frt.)

Ilyen iskola az országban 14 van, s minthogy rendesen a növendékek egy része az iskolával kapcsolatos táp-intézetben lakik és étkezik: ezeknek az iskoláknak vezetése, jelentékeny gazdálkodást s így számtartást is végez.

277. §. Vizsgálati bizottmányok.

(R. k. 19. cz. 18,400 frt; r. b. 10. cz. 12,800 frt.)

A középtanodai *tanárvizsgáló* bizottságok ügykörét és illetményeit az 1865-ik évi január 19-én 106. sz. udvari, 1865-ik évi 8713. sz. helytartósági, továbbá 1869-ik évi 5007. és 1882-ik évi

4567. sz. szakminiszteri rendeletek szabályozzák. A tanítóképezdei igazgató-tanácsok tagjainak illetményei az 1877-ik évi 2309. és 10,998. számú szakminiszteri rendeleteknek 26., illetőleg 25. §-ain alapulnak.

278. §. Utazási ösztöndíjak középiskolai tanárjelöltek számára.

(R. k. 20. cz. 6000 frt.)

Ez a cím is önmagát magyarázza.

279. §. A debreczeni collegiumnak kárpótlás.

(R. k. 21. cz. 4000 frt.)

Az Apaffy-alapítvány fejében jár.

280. §. Népnevelési tanfelügyelőségek.

(R. k. 22. cz. 302,500 frt; beruh. 2000 frt.)

Az ezen a címen engedélyezett összegek az 1868:XXXVIII. t.-cz. 124-ik és az 1876:XXVIII. t.-cz. 1—5. §-ain alapulnak.

281 §. Elemi népiskolák.

(R. k. 23. cz. 2.273,733 frt; r. b. 11. cz. 144,855 frt.)

282. §. Felső nép- és polgári iskolák.

(R. k. 24. cz. 1.006,615 frt; atm. 7. cz. 4000 frt; beruh. 9. cz. 260,000 frt; r. b. 12. cz. 74,936 frt; rk. b. 7. cz. 260,000 frt.)

283. §. Népnevelési intézetek közös szükséglete.

(R. k. 25. cz. 428,560 frt.)

A két előbbi és a jelen cím alatt a *népnevelésre* szükséges összegeknek a tárczaköltségvetésbe való fölvétele az 1868-ik évi XXXVIII. t.-cz. 21., 43. és 80. §-ain, s részben az 1879:XVIII. törvény-czikken alapul. Az államilag segélyezett községi, valamint az állami iskolák szükségletei az 1871-ik évi 2872. sz. a. kelt szabályrendelet szerint szerkesztett és okmányolt iskolai költségvetések alapján állapíttatnak meg, s számadás kötelezettsége mellett utalványoztatnak. Az iskolai számadások az 1874-ik évi 21,556. sz. a. kelt rendelettel kiadott minta és utasítás szerint készíttetnek, s a közigazgatási bizottság által a hatósági számvevői közegek igénybevéte-

lével, az 1880-ik évi 5820. sz. alatt kelt rendelettel kiadott utasítás szerint felülvizsgáltatnak. Ennek megtörténte után a számadások a vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszterhez fölterjesztetnek. (Lásd: az 1876-ik évi XXVIII. törvényczikk 6. §-ának 7. pontját.) A népnevelési szükségletekre vonatkoznak még a következő fontosabb miniszteri rendeletek, ú. m. az államsegély mellett felállítandó iskolák építésénél követendő eljárást szabályozó 1874-ik évi 4822., a községi iskolák fentartására utalványozott államsegély kezelése tárgyában 1875-ik évi 95., az állami elemi, felső nép- és polgári iskoláknál a tan- és fölvételi díjak kezelését és beszámolását tárgyzó 1875-ik évi 6895. szám alatt kelt rendelet. A községi és állami felső nép- és polgári iskolai tanítók fizetésére vonatkozólag, az 1868:XXXVIII. törvényczikk 142. §-ának intézkedése folytán az 1880-ik évi 781. sz. alatt kelt miniszteri körrendelet. Végül az ötödéves pótlékok megállapítására vonatkozó 1880-ik évi 32,944. szám alatt kibocsátott szabályrendelet.

284. §. Elemi és polgári férfi-tanítóképzők.

(R. k. 26. cz. 543,833 frt; beruh. 10. cz. 9504 frt; r. b. 13. cz. 25,730 frt.)

285. §. Elemi és polgári tanítónőképzők.

(R. k. 27. cz. 361,523 frt; r. b. 112,600 frt.)

Az elemi és polgári *tanító- és tanítónő-képzőintézetek* java-dalma, az 1868:XXXIII. t.-cz. 81—115. §-ain alapszik. A képzőintézetek rendes dologi szükségleteinek fedezésére a szükséges összegeket az 1872. évi 9883. szám alatt kelt szabályrendelet szerint készítendő intézeti költségvetés alapján évenként utalványozzák és az ugyanazzal a rendelettel kiadott minta és utasítás szerint adják számba. A képzőintézeti alap- és pótleltárak készítésére nézve az 1880. évi 7526. sz. alatt kelt rendelet szolgál szabályul. A képzőintézetek ügyeinek vezetése az 1877-ik évi 10,998. szám alatt kiadott miniszteri szabályrendelet szerint történik.

286. §. Kisdedóvónők és menedékházvezetők képzése.

(R. k. 29. cz. 69,460 frt; beruh. 11. cz. 18,600 frt; r. b. 15. cz. 6800 frt; rk. b. 8. cz. mint a beruházás.)

Ezek az összegek az eperjesi és hódmezővásárhelyi állami kisdedóvó-nőképzőintézet fentartására és a Fröbel-nőegyesület buda-

pesti, valamint a sepsiszentgyörgyi hasonló intézet segélyezésére szolgálnak. 1895: XV. t.-cz.

287. §. Kisdedóvóintézetek és menedékházak.

(R. k. 30. cz. 272,207 frt; r. b. 16. cz. 1600 frt.)

Kisdedóvódák és menedékházak fentartására, felállítására, segélyezésére és építési költségére. A bevétel abból származik, hogy némely kisdedóvó fentartásához az államon kívül mások is járulnak. 1891: XV. t.-cz.

288. §. Testi nevelés.

(R. k. 31. cz. 11,800 frt.)

Tornatanítók képzésére, tornaversenyek rendezésére, s a kitűzött célú szolgáló egyéb intézmények segélyezésére fordítják.

289. §. Gazdasági ismétlő iskolák.

(R. k. 32. cz. 24,500 frt.)

A községek szoktak ilyen iskolákat fentartani. De az állam is segélyezi abban őket, sőt néhol gazdasági szaktanítót is tart.

290. §. Balatonfüredi Erzsébet-szeretetház.

(R. k. 33. cz. 16,418 frt; beruh. 12. cz. 2600 frt; r. b. 17. cz. 3370 frt.)

Ezek az összegek fizetésekre, tiszteletdíjakra, a növendékek ellátására szolgálnak. A bevételek a növendékek tartásdíjából, tőkék kamataiból, s az intézet mezőgazdaságának jövedelméből származnak.

291. §. Szakiskolák.

1. Az *üvegtechnikai* intézet (r. k. 34. cz. 2700 frt) a műegyetemmel volt kapcsolatban. Most azonban különleges céljaira való tekintettel attól elválasztották. Igazgatója középiskolai tanári állással bír. 2. *Iparos tanulók iskoláinál* (r. k. 35. cz. 95,100 frt; r. b. 18. cz. 500 frt) egy főigazgatónak illetményei, továbbá az országban működő különféle iparos tanonciskolák, szakrajz-tanfolyamok stb. segélyezése van. 3. Az *állam 18 felső kereskedelmi iskolát* (r. k. 36. cz. 139,783 frt; rk. k. 13. cz. 100,000 frt; r. b. 19. cz.

7400 frt; rk. b. annyi mint a rk. k.) egy főigazgató alatt egészen maga tart fenn. Szervezetükre alapvető az 1872. évi 32,385 frt és az 1895-ik szervezeti szabályzat. 4. A *keleti kereskedelmi tanfolyam* (r. k. 37. cz. 18,300 frt; r. b. 1200 frt) külső kereskedelmünk fejlődési irányára van tekintettel és a budapesti V. kerületi felső kereskedelmi iskolával áll kapcsolatban. 5. A *kereskedelmi iskolák segélyezésére* (r. k. 38. cz. 39,000 frt) szánt összegből az aradi, debreczeni, kolozsvári, székesfehérvári, budapesti V. ker., pozsonyi, győri, zombori felső kereskedelmi, valamint a kereskedő tanoncziskolák és női kereskedelmi tanfolyamok segélyezése kerül ki. 6. *Bábaképezde* (r. k. 39. cz. 71,450 frt; rk. k. 77,500 frt; r. b. 8120 frt; rk. b. 70,000 frt) az országban ez idő szerint nyolcz van, s a törvényhozás ezek felállítása iránt a költségvetésben szokott intézkedni.

292. §. Gyógypaedagogiai intézetek.

1. *Süketnémák váczi nevelő- és tanítóképző-intézetéről* (r. k. 40. cz. 56,249 frt; r. k. 15. cz. 1000 frt; r. b. 24,075 frt) az 1871-ik évi költségvetés tárgyában az országgyűléshez tett előterjesztés szól. Az intézet anyagi és számadási ügyeinek vezetéseire vonatkozó gondnoki utasítás az 1879-ik évi 11,270. számú miniszteri rendelettel adatott ki. 2. A *süketnémáknak Budapesten is van, a székes fővárossal fentartott állami iskolája*. (R. k. 41. cz. 10,800 frt; r. b. 23. cz. 5200 frt). Ennek bevétele egészen a székes főváros hozzájárulásából áll. 3. *Vakok budapesti országos intézetét* (r. k. 42. cz. 56,196 frt; r. b. 24. cz. 19,838 frt) az 1873:XXXI. t.-cz. alapján vették a közoktatási kormány kezelése alá. A dologi szükségletekre utalványozott előlegekről az intézet igazgatója évnegyedenként ad számot. Az ellenörködéssel az intézet egyik tanítója van megbizva. A felügyeletre egy miniszteri biztos van kirendelve. 4. A *süketnémák intézetéből kilépő növendékek* (r. k. 43. cz. és r. b. 25. cz. mind 3058 frt) segélyezésére szolgál az ú. n. *ápoldai* alap, a melynek tiszta jövedelmét itt mint bevételt és kiadást mutatják ki. 5. *Hülyék és gyengeelméjűek budapesti országos intézete*. (R. k. 44. cz. 26,854 frt; r. b. 26. cz. 13,000 frt.) A személyi járandóságok a különféle tanítók illetményéből állanak. A dologi kiadások a növendékek élelmezésére, öltözetére, oktató eszközökre stb. fordíttatnak. A bevételek tartásdíjakból származnak. 6. *Gyógypaeda-*

gógiai intézmények segélyezése (r. k. 45. cz. 27,735 frt) alatt a kolozsvári, aradi, temesvári, kaposvári siketnéma iskoláknak, a dadogók és hülyék tanfolyamának stb. segélyezését kell érteni.

293. §. Művészet.

1. *Képzőművészeti és iparművészi* (r. k. 46. cz. 50,760 frt; r. b. 27. cz. 1260 frt.) megrendelésekre, állami épületek művészi díszítésére, különféle ösztöndíjakra, a képzőművészeti társulatra és tanácsra stb. fordítják. A bevétel a művészeti ösztöndíjalapból csak átfutó. 2. *Festészeti és szobrászati* mesteriskola (r. k. 47. cz. 30,436 frt; r. b. 28. cz. 375 frt) létesítését az 1882-ik évi költségvetési törvényben engedélyezték. Tulajdonkép két egy-egy igazgató vezetése alatt két festészeti és egy szobrászati iskolából áll. 3. *Országos mintarajziskola és rajztanárképző* (r. k. 48. cz. 71,100 frt; r. b. 29. cz. 250 frt) szervezete az 1871. 22,090. számú alapszabályban van körvonolazva. 4. *Női festőiskolánál* (r. k. 49. cz. 6820 frt; r. b. 30. cz. 75 frt) is a szokásos személyi és dologi kiadások fordulnak elő. 5. *Iparművészeti iskola* (r. k. 50. cz. 54,762 frt; beruh. 16 cz. 3360 frt; r. b. 31. cz. 2000 frt) a műipar előmozdítására irányul. 6. *Zeneművészet* fejlesztése (r. k. 51. cz. 9500 frt) a nemzeti zenede, a kolozsvári és vidéki zeneiskolák, valamint zeneszerzők segélyezéséből áll. 7. *Országos zeneakadémia* (r. k. 52. cz. 69,025 frt; beruh. 17. cz. 800 frt; r. b. 32. cz. 14,020 frt) alapszabályai az 1882. évi 17,021. sz. a. adattak ki. 8. *Országos színművészeti akadémia* (r. k. 53. cz. 16,163 frt; r. b. 33. cz. 2000 frt) alapszabályai a vallás- és közoktatásügyi miniszter által 1882. évi 16,684. szám alatt kiadott rendeletben vannak.

294. §. Muzeumok és műemlékek.

1. Muzeumok és könyvtárak országos *felügyelete és tanácsa* (r. k. 54. cz. 15,000 frt) általánynyal bir, melyből muzeumokat és könyvtárakat gyarapít, szervez, segélyez, irodát tart stb. 2. *Magyar nemzeti muzeum* (r. k. 55. cz. 189,990 frt; atm. 8. cz. 25,000 frt; beruh. 18. cz. 21,000 frt; r. b. 34. cz. 14,982 frt) szervező szabályzata, melyet a Magyarország részére fennállott cs. kir. kormányzóság 1859. évi 8542. (budai helyt. oszt. 269. pr.) sz. a. adott ki.

Mint az intézet szervezetét érintő határozatok említendők az 1877. évi 7539. miniszteri sz. a tisztviselők illetményeire és 1879. évi 405. eln. sz. a muzeumi igazgató hatáskörére vonatkozó határozatok. 3. Országos képtár és ezzel kapcsolatos magyar történelmi képcsarnok (r. k. 56. cz. 51,860 frt; atm. 9. cz. 1700 frt; beruh. 19. cz. 305,000 frt; r. b. 35. cz. 500 frt) szervezete 1870. évi december 16-án kelt legfelső elhatározással (28,850. sz. a.) körvonaloztatván, az 1871. évi XI. t.-cz. alapján rendeztetett. 4. *Iparművészeti* muzeum (r. k. 57. cz. 37,220 frt; beruh. 20. cz. 5000 frt). 5. *Műemlékek* országos bizottságáról (r. k. 58. cz. 11,250 frt), valamint 6. a *műemlékek* fentartásáról (r. k. 59. cz. 29,154 frt; r. b. 36. cz. 4584 frt) az 1881:XXXIX. t.-cz. intézkedik.

295. §. Tudomány és irodalom.

1. A magyar tudományos akadémia segélyezése (r. k. 60. cz. 42,000 frt); 2. a magyar földrajzi, földtani és természettudományi társulat segélye (r. k. 61. cz. 6000 frt); 3. a nápolyi Stazione Zoologica-nak segélyezése (r. k. 62. cz. 2252 frt); 4. tudományos, irodalmi vagy művészi pályán működők vagy családjaik segélyezése (r. k. 63. cz. 10,000 frt); 5. közegészségtani előadások díjazása jogakadémiákon (r. k. 64. cz. 600 frt); 6. nemzetközi földmérés berlini irodájának költségeihez (r. k. 65. cz. 1800 frt).

296. §. Ösztöndíjak.

(R. k. 66. cz. 48,498 frt; r. b. 37. cz. 7320 frt.)

A kiadások a nagyszebeni Teréz-árvaházra (1876:XL. t.-cz.), járulékra az eszéki iskolaalaphoz, határőrvidéki ösztöndíjakra, nagyszombati convictusra, a bécsi consulsági akadémiára stb. mennek. Bevételei a határőrvidéki alapnak vannak.

297. §. Egyházak segélyezése.

(R. k. 67. cz. 1.124,172 frt; atm. 10. cz. 150,000 frt.)

Minden vallásfelekezet részesül ebből a segélyből. Nevezetes ebben a tekintetben az 1898:XIV. t.-cz.

IGAZSÁGÜGYI TÁRCZA.

(Ren. kiad. XXII. fej. 1—12. czim 16.694,141 frt; VI. fej. nyugdíj 12. czim 1.937,000 frt; IX. fej. tárczaköl. 6. czim 364,769 frt; atm. X. fej. 1—4. czim 83,000 frt; beruh. VIII. fej. 1. cz. 992,000 frt; rend. bev. VIII. fej. 1—9. cz. 991,956 frt; rk. bev. 692,000 frt.)

298. §. Központi igazgatás.

(R. k. 1. cz. 308,879 frt; atm. 1. cz. 2000 frt; r. b. 1. cz. 8350 frt.)

Az után a mit idevágólag a 38. és 40. §-ban már elmondottunk, még megemlítjük, hogy közvetlen az igazságügyminiszterium alá tartozik még az orvostörvényszéki vélemények felülbírlata céljából az 1890: XI. t.-cz. alapján felállított igazságügyi *orvosi tanács*. Ennek ügyrendjét a 35,320/1891. Im. számú rendelet szabályozza. A törvényszéki *orvosi vizsgáló* bizottság ideiglenes szervezete, ügyrendje és eljárási szabályai a 42,417/1894. Im. szám alatt állapítottatott meg. A *számtartóság* pedig hat osztályban végzi ügyeit. Az igazságügyi bevételek és kiadások kezelésére az általános pénztárak vannak hivatva, melyek az általános pénztári szabályok szerint járnak el. Ezen kívül azonban az ezen tárczához tartozó *minden hatóság és intézet* vagy házi vagy kézi *pénztárral rendelkezik*, melyek részint a közpénztárakból utalványozott átalányok és az egyes hivatalokhoz befolyt hivatalos pénzek befogadására szolgálnak; s így ezen pénztárakat kezelő hatóság, mint vagyonkezelő és számadó jelentkezik; minek következtében mindannyian számadásokat vezetnek és pedig nemcsak a közpénztárakból kapott s elől említett különféle átalányokról, valamint a hozzájuk befolyt hivatalos pénzekről, hanem az irodai és anyagszerekről, a fűtési és világítása anyagokról; továbbá leltárt a butorok és szerelvényekről. Az igazságügyminiszteriumnak részint közvetetlen, részint közvetett gondozása alatt, alapok nagy számmal vannak.

299. §. Királyi Curia.

(R. k. 2. cz. 540,545 frt; r. b. 10 frt.)

A kir. Curia az ország legfőbb bírósága; személyzetére nézve az 1891:XVII. és 1895:XLIV. t.-cz. intézkedik, melynek értelmében a Budapesten elhelyezett kir. törvényszékek elnökei a curiai bírák létszámába soroztatván, a bírák létszáma az 1884:XXXVIII. t.-cz. 1. §-ában megállapított 62-ről 66-ra emeltetett. A curiai bírák nyugdíjazására az életkor tekintetében az 1885:XI. t.-cz. 21. és 64. §-októl eltérőleg az 1892:XXX. t.-cz. kivételt tesz, a mennyiben ennek értelmében a curiai bírák nem 65, hanem 70 éves korukban nyugdíjazhatók. A dologi kiadásokra költségvetésileg ezen czímen engedélyezett összegek az elnök rendelkezésére bocsátatván, azt saját belátása szerint használja fel, jutalmakat és segélyeket engedélyez; az év végén nyújt be rovatos számadást; a pénzt magát a segédhivatali igazgató kezeli s vezeti az említett számadást.

300. §. Konstantinápolyi consuli főtörvényszék.

(R. k. 3. cz. 25,550 frt.)

A török birodalomban tartózkodó osztrák és magyar honpolgárok felett bíráskodó, ennek a törvényszéknek költségeit felelő részben viseljük.

301. §. Koronaügyészség.

(Átmeneti 2. cz. 5000 frt.)

Az 1897:XXXIV. t.-cz. alapján felállítandó, ennek a legfelsőbb ügyészségnek hivatali helyiségei berendezésére van szánva.

302. §. Királyi ítélő táblák.

(R. k. 4. cz. 1.248,478 frt; r. b. 3. cz. 1100 frt.)

Az 1890:XXV. t.-cz. szerint 1891. május 5-ike óta 11 kir. tábla van. Az erről szóló törvénynek nevezetes újítása a kir. ítélő táblák mellé rendelt számvevőségek szervezése, mely szervezés azonban elhalasztatott. Az igazságügyi igazgatási teendőknek szétosztása, illetőleg a kir. ítélő táblák elnökeire való átruházása különösen némely számadási kérdés tekintetében az 1891. évi 12,673., 47,000., 48,000. és 1895. évi 54,001. I. M. szám alatt kiadott,

nemkülönben a birói ügyviteli szabályok intézkednek. A 12,673/891. I. M. sz. a. rendelet különösen szélesebb hatáskört biztosít a kir. ítélő táblai elnökök részére a gazdasági ügyekben, mint a minővel annak idején a 34,301/880. I. M. sz. a. a kir. törvényszéki elnökök felruháztattak; sőt a 47,000/891. I. M. sz. a. rendelettel a kir. ítélő táblai elnökök mindazon teendőkkel megbizattak, a melyek azelőtt a 20,279/872. és 34,301/880. I. M. sz. rendelet értelmében a miniszteriumnak fentartattak.

303. §. Királyi főügyészségek.

(R. k. 5. cz. 83,970 frt; atm. 3. cz. 6000 frt; r. b. 4. cz. 100 frt.)

Az 1890 : XXV. t.-cz. alapján 5 főügyészségi kerület van, melyek között a kir. táblák fel vannak osztva. Az igazgatás tekintetében a kir. főügyészek a táblai elnököknél nagyobb hatáskörrel ruháztattak fel, mert 14,961/892. I. M. sz. a. kiadott rendelet értelmében, az állami költségvetésbe, a kir. főügyészségek és kir. ügyészségek czímen fölvelt összegek erejéig, a miniszteri számtartóság ellenjegyzése mellett bizonyos meghatározott czélokra utalványozási joggal birnak.

304. §. Királyi törvényszékek és járásbiróságok.

(R. k. 6. cz. 10.088,356 frt; atm. 4. cz. 70,000 frt; beruh. 1. cz. 992,000 frt; r. b. 5. cz. 21,520 frt; rk. b. 5. cz. 692,000 frt.)

A királyi törvényszékek és járásbiróságok az irodai és hivatali költségek fedezésére kapott irodai, továbbá a kir. törvényszékek a telekkönyvi, a szolgaruha- és végre a könyvtári átalányokról vezetnek és adnak évenként számot; az irodai átalányszámadásnak kiegészítő részét képezik az anyagszerszámadások és leltárak; a járásbirák az irodai átalányszámadáson felül a kezeikhez befolyt pénzbüntetésekről évenként (26,776/1896. I. M. sz. r.) adnak számot. A birói ügyviteli szabályokon kívül különösen a következő rendeletek intézkednek, és pedig: a 20,279/872., 34,301/880., 54,001/895. és 12,731/896. I. M. sz. alatt kiadott rendeletek az irodai átalányról és az erről vezetendő számadásról, a 20,001/892. I. M. sz. alatti rendelet a leltári tárgyak törléséről, a 17,658/874. és 3205/894. I. M. sz. alatti rendelet a telekkönyvi átalány, a 16,143/891. I. M. sz. alatti rendelet a szolgaruha átalányszámadásról. A biróságok gazdasági igazgatásának, a kir. ítélő tábláknál említett megosztása után, az igazságügy-

miniszterium hatáskörében maradt és úgy a kir. ítélő táblai, mint a kir. törvényszéki elnökök fölterjesztést tartoznak tenni: a Törvények gyűjteménye és Rendeleték tára, valamint az Igazságügyi Közlöny megküldése, a pénzszekrények, tizedes mérlegek, időjelző felülbélyegzők és pecsétnyomók beszerzése és javíttatása, az államépítészeti hivatal vagy más szakközeg által fölvetett légűrméreti kimutatás alapján, a tüzelőanyag megállapítása és végre a leltári tárgyak törlésére vonatkozó engedély tárgyában.

305. §. Királyi ügyészségek.

(R. k. 7. cz. 2.666,086 frt; r. b. 6. cz. 94,350 frt.)

Az ítéletileg kimondott büntetések foganatosítása iránt a királyi *ügyészek* intézkednek. Ezért a kir. törvényszéki fogházak alattuk állnak. A büntetéseknek számtartás szempontjából fontos nemét a szabadságvesztés és a pénzbüntetések képezik. Az ügyészek tehát *számadási* kötelezettséggel terhelvék úgy a bűnügyi átalány, mint a fogházak tekintetében. A *járásbírák* saját fogházaikra nézve ügyészi teendőket is végeznek, minek folytán ők szintén vezetnek számadást, melynek eredménye az ügyészi számadásba sommásan vétetik be. Az ügyészi számadásokra vonatkozólag lásd a 20,279/872. és a 11,216/872. I. M. szám alatti börtönháztartási szabályrendeletet, a fogház- és börtönkezelés tárgyában 696/874. I. M. szám alatt kiadott rendeletet; a bűnvádi eljárási és a rabtartási átalányszámadásra most mar bűnügyi átalányszámadásra vonatkozólag a 7626/874. és 36,417/880. I. M. sz. a. rendeletet, nemkülönben a 2106/880. I. M. E. szám alatt kiadott rendeletet a különféle büntetések végrehajtása tárgyában. Végre az 5608/890. I. M. sz. alatt az ügyészségi adminisztráció egyszerűsítése tárgyában kiadott rendeletet. Érdekeselek a bűnügyi költségvetésekre nézve az 1891. évi 21,815. igazságügyi, 59,495. pénzügyi és a 49,393. belügyi számok alatt kelt miniszteri rendeletek.

306. §. Országos fegyintézetek, kerületi börtön, gyűjtőfogház, közvetítő intézet és állami fogház.

(R. k. 8. cz. 1.180,689 frt; r. b. 7. cz. 196,367 frt.)

Ezek az országos letartóztató intézetek mindegyike külön igazgató- és tisztikarral bir. Minden ilyen intézetben az igazgató mellé egy

ellenőr van rendelve. Ezek egyetemlegesen felelősek a házi pénztárért. Továbbá vannak gondnokok és tisztírnokok, kik az anyagkezelésért, az iparüzleti és élelmiszerekért felelősek. Az élelmezési és havi átalányról, valamint az iparüzleti pénzkezelésről havonként napló, az iparüzleti anyag- és készárúkról, a fegyőri és fegyenczruházatról, a keresmény- és tulajdonpénzekről és a segélyalapokról az iskolai és irodai átalányról félévi rovatszámadások terjesztetnek föl. Leltárt vezetnek az irodai, fegyházi és iparüzleti szerelvényekről és házi szerekről stb. Az ide vonatkozó rendeletek a 2106/880. I. M. E. szám alatt, a fegyintézeti házszabályok, valamint az ügyészségeknél említett háztartási és börtönkezelési rendeletek.

307. §. Büntetéspénzek országos alapja.

(R. k. 9. cz. 491,426 frt; r. b. 8. cz. ugyanannyi.)

Ez az alap az 1878 : V. t.-cz. értelmében létesített országos rabsegély- és javítóintézeti alap és az 1887 : VIII. t.-cz. alapján létrejött közigazgatási fogházak és tolonczházak alapja című két rendbeli alapnak az 1882 : XXVII. t.-cz. alapján történt egyesítése folytán keletkezett. Célja az utóbb említett törvényczikk 4. §-a értelmében javító-intézetek létesítése és fentartása, letartóztatási intézetek és fogházak építése és rabok segélyezése. Ezidő szerint négy javító-intézet van. Számtartás tekintetében az országos letartóztató intézetekhez hasonló felfogás alá esnek.

308. §. Telekkönyvezés.

(R. k. 10. cz. 7322 frt; r. k. 10. cz. 7662 frt.)

A központi telekhivatal a vasutak és csatornák összpontosított telekkönyveire nézve, a budapesti kir. törvényszék mellett, a kir. igazságügyminiszterium felügyelete alatt áll. Költségeit a személyi járandóságokon és a csekély hivatali és irodai költségeken kívül, melyek a tárczából fedeztetnek, az illető szakminiszterium, esetleg az érdekelt felek viselik. A hivatali és irodai költségekről a hivatal rovatos évi számadást vezet.

309. §. Az 1899 : XLV. t.-cz. alapján alkalmazott bírák személyi járandóságai és törvények szerkesztése.

(Rend. kia. XXI. fej. 10. cz. 43,800 frt.)

Az idézett törvényczikk értelmében az igazságügyminiszter felhatalmaztatott, hogy bírósági és ügyészégi tagokat, saját beleegyezésükkel 1894. év végeig ideiglenesen alkalmazhasson az igazságügyminiszteriumban. Ez a felhatalmazás az 1894 : XXXVII. t.-cikkkel 1899. év végeig meghosszabbíttatott.

310. §. Országos bírósági vegyészeti intézet.

(Rend. kia. 12. cz. 8700 frt.)

Az országos vegyészeti műterem rendeltetése, hogy közegei a bűnügyi vegyészeti vizsgálatot teljesítsék. A dologi kiadásokról rovatos évi számadást vezet.

XXVI.

HONVÉDELMI TÁRCZA.

(1899. r. k. XXIII. fej. 1—11. cz. 16.450,404 frt; VI. fej. nyugd. 13. cz. 954,000 frt; IX. fej. tárczakölcs. 7. cz. 274,748 frt; beruh. IX. fej. 1. cz. 1.100,000 frt; rend. bev. IX. fej. 13. cz. 355,044 frt.)

311. §. Központi igazgatás.

(R. k. 1. cz. 314,485 frt.)

A honvédelmi miniszterium (38. és 40. §.) elnöki osztályán kívül *husz ügyosztályban* végzi teendőit. Az elnöki osztály személyzeti, s más discretionális ügyeken kívül foglalkozik az ügyosztályok és a tárczaszámtartóság ügyforgalmával. Az osztályok ügycsoportokban vannak. Az *első* csoportban a katonai általános közigazgatási, mozgósítási, személyzeti, népfölkelési és orvosi ügyeket tárgyalja; a *másodikban* a hadbiztossági, vagyis: gazdasági ügyek, a csapatok felszerelése, élelmezése és elhelyezése van. Ez vezeti a tárcza költségvetés és zárószámadás szerkesztését, általában a számtartásra vonatkozó ügyeket. A *harmadik* csoport a védtörvényre és védrendszerre vonatkozó elvi kérdéseket tárgyalja, s a hadsereg és honvédség kiegészítésére vonatkozó törvények végrehajtásáról, s ennek ellenőrzéséről gondoskodik. A *negyedik* csoport beszállásolási, lóügyi, iskolai és alapítványi, felülvizsgálati és ellátási ügyekkel foglalkozik. Az *ötödik* és *hatodik* (legújabbban még *hetedik*) csoport feladata a hadi kötelék alól való fölmentések, elbocsátások, továbbá e kötelékben levők növelési és nyilvántartási ügyeinek intézése, a hadkötelezettség ellen elkövetett visszaélések iránti intézkedések, valamint a magyar-horvát iratok fordítása. Csoporton kívül tárgyaltatnak a *hadbírói* és *csendőrségi* ügyek, melyek közvetlenül az államtitkár alá vannak rendelve.

Mint minden miniszternek és hatóságnak, úgy a honvédelmi-nek is vannak segédhivatalai. Van végül kézi pénztára is, melyet

a segédhivatali főigazgató kezel. A *tárczaszámtartóság* költsége, a többi tárczáktól eltérően, nem a központi igazgatás czímében van befoglalva, hanem a tárczának önálló czímét képezi, s mint ilyenről 320. §-ban lesz szó. Különben is a központi igazgatás czímén csak a miniszterium polgári tagjainak illetményei vannak felvéve. A központban működő katonáké ellenben a csapatok, a csendőrség, hadbírótság, hadbiztosság stb. címek alatt vannak.

312. §. Honvédségi intézetek.

(R. k. 2. cz. 217,664 frt.)

1. A központi *ruhatár* a csapatok felruházására és felszerelésére szolgáló czikkeket a szállítóktól átveszi és a csapatokat azzal a szükséghez képest ellátja. Ügyvitele katonai, gazdasági és műszaki természetéhez képest parancsnokságra, számtartó irodára, hat átvételi és hat raktári osztályra oszlik. (1894. évi 1169. eln. sz. és a szolgálati utasítás; 1898. Rendeleti Közlöny 20. és 62. sz.) 2. A központi *fegyvertár*- és *lőszerbizottság* feladata a fegyvereknek a szállítóktól való átvétele és a csapatokhoz való kiszállítása, a csapatok használatában megrongált fegyverzet kijavítása és a budapesti lőszergyár működésének ellenőrzése, az ezáltal megújított töltények átvétele és a csapatokhoz való kiszállítása. (1894. évi 1716. eln. sz. és a szolgálati utasítás.) 3. Honvédképző és -nevelő intézetek, a budapesti Ludovika-akademia és soproni főreáliskola, s a pécsi és nagyváradi hadapródiskola. (1898. Rend. Közl. 11. sz.) 4. A honvédmenház az 1848/49-ik évi rokkant honvédek számára van alapítva. (1881. évi 6071. és 1882. évi 16. eln. sz.) Ezek az intézetek gazdasági és műszaki ügyekben közvetlenül a honvédelmi miniszteriumnak; katonai szolgálati ügyekben pedig a kerületi parancsnokságnak vannak alárendelve. Költségeiknek fedezésére a honvédelmi miniszter az illető állampénztáraknál hitelt nyit. A gazdasági ügyek ellátására az intézeteknél egy-egy kezelő (ellenőrző) és egy pénztári bizottság van szervezve.

313. §. Ujonczozás-felülvizsgálati költségek.

(R. k. 3. cz. 25,000 frt.)

Ez alatt az ujonczozások felülvizsgálatánál és Horvát-Szlavonországban az ujonczozásoknál is működő polgári tisztviselők úti költségeire és napi díjaira, valamint a hadkötelesek élelmezésére,

beszállásolására, végre a tengeren túli tartományokban, valamint más távolabbi külföldi helyeken tartózkodó vagyontalan, de hadképes hadkötelesek haza szállítására és más apróbb kiadásokra szánt költségeket kell érteni.

314. §. Honvéd-főparancsnokság.

(R. k. 4. cz. 77,678 frt.)

Ez a honvédség katonai kiképzésével foglalkozik és gyakorolja a birói felsőbbbségi jogot a tisztek és a legénység fölött. Gazdasági hatásköre nincs. (1890: V. t.-cz.)

315. §. Kerületi parancsnokságok.

(R. k. 5. cz. 412,349 frt.)

Ilyen a magyar állam területén hét van. Gazdasági tekintetben mint igazgató-hatóságok jelentkeznek. Számfejtési teendőkre minden kerületi parancsnokságnál egy számtartósági tisztviselő van beosztva. (1894. Rend. Közl. 37. és 1895. 35. sz.)

316. §. Csapatok.

(R. k. 6. cz. 14.283,610 frt; atm. 1. cz. 607,390 frt; beruh. 1. cz. 1.100,000 frt; r. b. 2. cz. 34,580 frt.)

Ezek a honvédgyalogság 28 ezredéből, a honvédhuszárság pedig 10 ezredéből és a koronaőrségből állnak. Mindegyike gazdasági tekintetben önálló számadó testet képez. A gazdaság ellátására minden számadó testnél kezelő (ellenőrző) bizottság van, mely az ezredeknél egy törzstiszt-elnökből, az élelmező tisztből és az ezred kezelő (számtartó) tisztjéből áll. Az ezredeknél fölmerülő költségek fedezésére minden számadó testet állandó pénzkészlettel látnak el. A koronaőrségnek hitelt nyitnak. Az ezred pénzkészlete a csapatpénztárban van elhelyezve és minden hóban az állampénztárakból kiegészítik. A csapatpénztárt a pénztári bizottság kezeli. A pénztári bizottság három tagból áll, ú. m. a csapatparancsnokból, mint elnökből és két főtisztből. A pénztári bizottság tagjai nem lehetnek egyszersmind a kezelő bizottság tagjai. A pénztári bizottságnak csak akkor szabad fizetni, ha a pénztári okmányokat a kezelő bizottság számfejti, a csapatparancsnok pedig utalványozási záradékkal látta el. A pénztári naplót minden hó 26-án lezárják és úgy a kezelő mint a pénztári bizottság záradékával ellátva, a következő hó 10-éig a kerületi

parancsnoksághoz, onnét pedig a honvéd-számtartósághoz küldik. Kisebb fizetségekre a kezelőtisztnek kézi pénztára van. A korona-őrségnél a parancsnok és kezelőtisztből álló bizottság végzi a pénztárosi és ellenőrzési teendőket.

317. §. Csendőrségi költségek.

(R. k. 7. cz. 40,331 frt.)

Az országos csendőrség költségeit a belügyi tárczánál tárgyaltuk. De katonai tekintetben a csendőrség a honvédelmi miniszterium alatt áll, s ezért van egy csendőrségi osztálya, melynek költségei a honvédelmi tárczában fordulnak elő.

318. §. Honvéd-hadbiróság.

(R. k. 8. cz. 99,351 frt.)

Ez a honvédségnél az igazságügyi szolgálatnak a vezetésére és ellátására van hivatva.

319. §. Honvéd-hadbiztosság.

(R. k. 9. cz. 141,970 frt.)

A hadbiztosság mindazon közigazgatási ügyek végzésére van hivatva, mely a honvédcsapatok élelmezésére, ruházatára, felszerelésére és elhelyezésére, valamint az ezen szolgálati ágakból kifolyó gazdálkodás közigazgatási ellenőrzése körül felmerülnek. (1890. R. K. 31. sz.)

320. §. Honvéd-számtartóság.

(R. k. 10. cz. 153,790 frt.)

A honvéd-számtartóság három főosztályban kilencz ügyosztályra oszlik. Az *első főosztályba* tartoznak: az összes honvédcsapatok és intézetek havi számadásainak szigorlata és az ebből kifolyó közigazgatási számvevőségi segédszolgálat; a *másodikba* a ruházati és felszerelési ügyek, anyagszámadások, anyakönyvvezetés, egészségügyi intézetek, honvédelmi miniszteri letétek nyilvántartása, építkezési és nyugdíjazási ügyek és az ebből kifolyó közigazgatási számvevőségi segédszolgálat; a *harmadikba* a számfejtés, könyvelés, állampénztárak, honvédnevelő- és képzőintézetek, alapítványok költségvetési, zárszámadási és egyéb ezen ügyekből kifolyó közigazgatási számvevőségi segédszolgálat. 1890. R. K. 15. és 1897. 55. sz.

321. §. Alapítványi helyek a közös katonai intézetekben.

(R. k. 11. cz. 85,650 frt.)

E czim alatt a magyar állampolgárok fiai részére adományozandó 250 alapítványi hely költségei vannak fölvéve (1892: XXV. és 1897: XXII. t.-cz.).

Források a honvédelmi tárczához.

1. Illetékszabályok a m. k. honvédség részére 1896. 2. Utasítás a m. k. honvédség kezelő-bizottságainak gazdaszatkezelési ügyvitelére nézve 1893. 3. Utasítás a m. k. honvédség alosztályainak gazdaszatkezelési ügyvitelére nézve 1893. 4. Pénztárkezelési utasítás a m. k. honvédség számára 1893. 5. Utasítás a gazdaság kezelésére és elszámolására, a honvédnevelő- és képző-intézetekben 1898. 6. Utasítás a m. k. honvédcsepatok és intézetek részére, a ruházat és felszerelési cikkekkel való gazdálkodás és azok elszámolására nézve 1893. 7. Fegyverzet és lőszer kezelésére és beszámolására vonatkozó ideiglenes utasítás 1888. 8. Ideiglenes utasítás a csapat- és alosztály-parancsnokságok átadása (átvétele) alkalmával követendő eljárásra nézve gazdaszatkezelési szempontból 1877. 9. Utasítás a m. k. honvéd-közétkezési bizottságok részére 1892. 10. Utasítás a honvéd-kórházakban való élelmezésre 1896. 11. Szabályzat a m. k. honvédkerületi fogházak, valamint a honvéd táborig fogdák gazdaszatkezelési ügyviteléről. 12. Szabályzat a m. k. honvédségi szállítmányvezetők számára 1893. 13. Utasítás a felszámítási fedezetek (engedélyek) elengedések és kártérítési tárgyalásoknál követendő eljárásra nézve 1888. 14. Ideiglenes utasítás a honvédelmi javadalmazást terhelő fizetésekre birói vagy közigazgatási úton elrendelt előjegyzéseknél, azután a levonások foganatosításáról és illetékvisszahagyásoknál követendő eljárásra nézve 1887. 15. A közös hadsereg és a m. k. honvédség egyéneinek katonai ellátásáról szóló 1875. évi LI. t.-cz. és utasítás 1876. 16. Keresztelési, esketési és halotti anyakönyvek vezetésére és elhelyezésére vonatkozó utasítás 1879. 17. Utasítás a szolgálat kezelésére a honvéd-sátortáborban 1882. 18. Utasítás a honvédség élelmezésére 1896. 19. Alapszabályok a m. k. honvédtiszti özvegyek és árvák segélyellátási intézete számára 1884. 20. Utasítás az állományvezetésre a m. k. honvédségnél 1892. 21. A m. k. honvédség lőügyeire vonatkozó szabályok 1878. 22. Ideiglenes utasítás a m. k. honvédcsepatok vonatanyagának kezelésére és elszámolására 1887. 23. Utasítás a közös hadsereg és honvédség beszállásolásáról szóló 1879. évi XXXVI., 1895. évi XXXIX. t.-cz. végrehajtása tárgyában 1895. 24. Útmutatás az újonnan építendő laktanyák tervezésére 1896. 25. Útmutatás az újonnan építendő betegápoló-házak és csapatkórházak tervezésére 1896. 26. Utasítás a hadsereg élelmezésére nézve 1893. 27. Végrehajtási utasítás a hadsereg, hadtengerészet, honvédség és népfölkelés tiszti és legénységi özvegyeinek és árváinak ellátásáról szóló 1887. évi XX. t.-czikkhez 1887. 28. Katonagyógyszer-árszabás 1893. 29. Utasítás a m. k. honvédkerületi parancsnokságok utalványozási számfejtési és számellenőrzési szolgálatának teljesítésére nézve 1894. 30. Utasítás az 1897. évi XX. t.-cz. végrehajtása (számtartása) tárgyában

BEFEJEZÉS.

322. §. Számtartásunk multjából.

(Alkotmányunk, származás, főkorszakok, három, időszerint, tényezők, század, jelleg, összehasonlítás, irók, összefüggés, harmadik, akkor, menekülés, általában, ágak, megfelelő, zavarok, 1761, független, kamara, felfüggesztő, alapelvek, ma, összeegyeztetés, 1773, alárendelt, önálló, 1783, kiterjesztés, zárószámadás, 1792, ellenörködés, főszámtartóság, elnök, ügy, 1802, küzdelem, 1805, vezérő, 1854, uralkodó, 1866, elvek, felfüggesztő, helyettesítés, alkotmányos, terjedtek, egységes, mellé és alá, magasabb, újítás, régi, főkönyvek, életbeléptetés, bizonyult.)

A magyar állami számtartás jelenleg érvényben álló rendszere még az alkotmányunk visszaállítása előtti időkből: az osztrákoktól származik. Multja tehát egész 1867-ig azonos az osztrák számvitelével. Ennek két fejlődési főkorszakát különböztetjük meg. Az első a kincstári számtartás régi rendszerének kora: a mult század közepéig, a második az új rendszeré: napjainkig. A régi rendszernek újból három fejlődési stádiuma van.

Az első, midőn a számvitel csak időszerint való chronologikus följegyzésekből állott. Ez azonban a kézzel fogható vagyonnak és hasonló változásainak mennyiségén kívül, egyéb tényezőről nem tájékozott. Hogy tehát a számtartás a minőségről, az egyes bevételi források és kiadási ágazatokról és a hátralékokról is felvilágosítást adhasson, körülbelül a XV. század elején — ez a második korszak kezdete — a csak chronologikus számtartás teljes mellőzésével, egy neme a számlás (czím, rovat) vagyis: jellegszerinti számtartásnak rendeztetett be oly módon, hogy e számlák csak az utalványok bejegyzését, az illetményeket ölelték fel. A hátralékot a kéznél levő teljesítési, lerovási okmányoknak a számlákkal való összehasonlítása alapján határozták meg és vitték át a jövő évi számlára. E rendszer az elsővel szemben csakugyan fejlődést mutat, s midőn a XVI. században általánosan elterjedt: a korszak irói arról, mint nagy haladásról emlékeznek meg. Ennek a rendszernek a pénztári kezelés

mellőzésében rejlő hiányosságát, később az által iparkodtak pótolni, hogy a jellegszerinti könyvek mellett, az előbb felhagyott időszerinti följegyzéseket, vagyis: naplókat is vezetni kezdték, a nélkül, hogy ezeknek tételeit a könyvekkel rendszeres összefüggésbe hozták volna. Így a naplók is, a könyvek is csak első följegyzések voltak. Ez volt *harmadik* fejlődési stádiuma a régi rendszernek.

A lassan fejlődő, s ezért akkor feladatának még megfelelni nem tudó, *kincstári* egyszeres *rendszer*től időközben kétszer is, még pedig a mult század elején és közepén *menekült* az osztrák államháztartás, a francia állami számvitelben akkor már nagy ki-fejlődésnek örvendett *kettős*, vagyis: kereskedelmi *rendszer*hez. Azonban mindkétszer csakhamar *visszatért* a kincstári rendszerhez, meggyőződven, hogy a mi állami gazdaságunk berendezésének, az ismert számviteli rendszerek közül, akkori fogatkozásai daczára is, *átalában* leginkább a kincstári néven ismert számviteli rendszer felel meg, s hogy így nem ennek teljes félretolására, hanem ennek keretén belől, az egyes gazdasági ágak természetének lehetőleg megfelelő rendszer alkalmazására kell törekednie.

Így experimentálva, a legnagyobb zavarok közt érte meg az osztrák állami háztartás a mult század közepét. Ekkor, 1761-ben állította fel Mária Terézia a *kormánytól független*, csak az uralkodónak alárendelt udvari *számvevő kamarát*, melynek többek közt a számviteli rendszer reformálását is kötelességévé tette. E roppant hatalommal: (cum effectu suspensiva) *felfüggesztő előzetes ellenőrködési joggal* és az összes birodalmi számvevőségekre kiterjedő hatáskörrel felruházott legelső számvevőszék, állapította meg a kincstári számviteli rendszernek amaz alapelveit, melyeket az általános részben ismertettünk, s melyek a későbbi változások daczára nagyrészt ma is érvényben állanak, s az állami háztartásban addig nem ismert rendet és világosságot hozva be: a monarchia határain túl is méltó elismerésben részesülnek.

A kormány azonban ily hatalmas számvevőszék létét saját felelősségének és működésének önállóságával összeegyeztetni nem bírván: Mária Terézia azt 1773-ban feloszlatta, s a megcsonkított hatáskörrel bíró új *számvevőszéket* a *kormánynak rendelte alá*. II. József azonban ha nem is állította vissza régi jogkörét, mégis önállóvá tette azt; mert 1783-ban *kivette a kormány alól*; hatáskörét az egész monarchiára, a magyar korona országaira, Németalföldre és Lombardiára kiterjesztette, úgy hogy Ausztria már ekkor egész ház-

tartásáról rendszeres zárószámadással birt. II. Ferencz 1792-ben felosztatta az *önálló számvevőszéket*, s az ellenőrködési hatalom gyakorlatát *az államtanácsra bízta*. Ennek rendelte alá a számviteli szolgálat felügyeletére szervezett *állami főszámtartóságot* is (Staats-Haupt-Buchhaltung), melynek újból az egyes udvari és országos számvevőségek voltak alárendelve. Igaz, hogy 1794-től 1796-ig az elnök újból csak az uralkodónak volt alárendelve, de maga a számtartóság és az ügy független állását annyira elvesztette, hogy 1802-től kezdve a számtartóságok már épen az illető udvari és országos hatóságoknak lettek alárendelve.

A végrehajtó és ellenőrködő közegek között a hatalomért folytatott e harmincz-negyven évi folytonos küzdelem után állították fel: 1805-ben az egész monarchiára kiterjedő hatáskörrel, de csak az utólagos ellenőrködés gyakorlására hivatott: *államszámtartási vezérő igazgatóságot* (General-Rechnungs-Directoriumot), mely 1854-től *főszámtartó és ellenőrző hatóság* (Oberste Rechnungs- und Controls-Behörde) néven, újból csak az uralkodónak alárendelve működött egész 1866 végéig.

A legelső önálló számvevőszék által felállított számviteli elvek egy viszontagságteljes századon keresztül annyira helyeseknek bizonyultak, hogy az előzetes felfüggesztő ellenőrködésnek, a költségvetésben gyakorolt előzetes közjogi ellenőrködés által való helyettesítését kivéve, még az időközben beállott alkotmányos követelmények is inkább csak a számtartóságok szervezésére, mint magára a számtartás rendszerére terjedtek. Így lettek: a pénztárak az addig dívott tárczarendszer helyett a forgalmi napló által egységes rendszerbe hozva; a számtartóságok az illető felelős kormánynak és hatóságoknak, az előzetes és utólagos számtartás céljából *egészen helyesen* mellé- és alárendelve; az utólagos ellenőrködés magasabb cathegóriái pedig, nevezetesen: a közigazgatási és közjogi így lettek, az önállóan szervezett állami számvevőszéknek, illetőleg magának a törvényhozásnak fentartva. A számvitelben magában újítást legfeljebb egy régi hibának ismétlésében: abban a törekvésben látunk, hogy a számtartás kereskedelmi *kettős* rendje, az állami gazdaság *nem* kereskedelmi ágazataiban alkalmaztassék. A mint hogy az összes főkönyveknek kettős rendben való vezetését, az alkotmányos kormány is elrendelte volt, a nélkül, hogy az állam főkönyvét kivéve, ez valahol életbeléptethetőnek, s a nélkül, hogy az az állam főkönyvénel is helyesnek bizonyult volna.

323. §. Idegen számtartások.

(1—6, majdnem, parlament, hiteltúllépések, számadók, év végén, nem vezet, közigazgatási utólagos, 5, később, absolut, király, divott, házi, súlypont, évi számadás, könyvkivonat, !, számvevőszék, záradék, hitelmaradvány, comptabilité, kereskedők, alak, alap, utalványozás, számvevőszék, 19, pénztárak, bankár, üzlet, előleg, bank, alárendeltség, biztosíték, kiadási pénztárak, számolnak, háromszor, napló, 5, kimutatás, miniszterek, főkönyv, jelleg, 6—6, ellenjegyzés, tiltakozás, minta, bank, 22, 5, zárószámadás, 1861, átültetés, birodalmi tanács, számvevőszék és költségvetés, egységes, folyó számla, csoportok.)

1. Már az előbbi szakaszból következik, hogy az *osztrák* számvitel berendezése a magyarral majdnem teljesen egyez. Nevezetesebb különbségek: hogy az ottani számvevőszéket a törvényhozó tényezők közül nem a parlament, hanem az uralkodó számvevő hivatalának tekintik, s ezért egyenesen ez utóbbinak is van alárendelve. Évi jelentéséből csak a költségvetési hiteltúllépésekre vonatkozó észrevételeket tárgyalják a parlamentben; egyebek fölött az uralkodó határoz. Az egyes miniszteriumok, nem egész tárcájukról számolnak az állami számvevőszéknek, hanem minden alárendelt utalványozó hatóság is önálló állami számadónak tekintetik. Az *osztrák* kormány csak év végén számol; a számvevőszék állami főkönyvet és hitelnyilvántartást nem vezetvén: a közigazgatási utólagos ellenörködés alig több névlegesnél. A póttalványozási időszak 5 hónapból áll; ezért ott az évi zárószámadás nem a következő első, hanem a második évi költségvetéshez, vagyis: egy évvel később készül el, mint nálunk. (Lásd: a 156. §. 4. alatt a közös számvevőszékről elmondottakat.)

2. *Poroszország* 1850 óta ugyan alkotmányos állam, de számvevőszéke mégis megtartotta 1824-ben nyert merev absolutistikus szervezetét, elannyira, hogy a kormány számadásaira tett számvevőszéki észrevételek fölött egyenesen a király határoz: ő maga azt helybenhagyván vagy alkotmányos tárgyalás céljából a parlamenthez utalván. A porosz számvitel különben azonos, az alkotmány előtti időkben nálunk is divott (ma csak házi pénztárainknál ott-honos) rendszerrel, mely szerint a pénztárak nemcsak a teljesítésről okmányolt napló-számadásokat, hanem az utalványozásról könyveket visznek, s ezekből jogcím- és jellegszerinti rovatszámadásokat (116. §.) könyvkivonatokat szerkesztenek. E rendszer szerint a számtartásnak súlypontja inkább a pénztárakban, mint a számtartóságokban van léteve, annál is inkább, mert ez utóbbiakhoz az okmányolt szám-

adások, bírálat és utólagos ellenőrködés céljából, csak az év végén lesznek fölterjesztve. Évközben a számtartóságoknak könyvkivonatokkal kell beérniök. Ezek alapján vezetteti a pénzügyminiszterium (!) az államfőkönyvet és szerkeszti az állami zárószámadást is. Ezt a számvevőszék a pénztárak által neki is megküldött könyvkivonatok, valamint a számtartóságoktól megvizsgálás után hozzá érkezett pénztári okmányolt számadások alapján megbírálja és igazoló záradékkal látja el, esetleg: észrevételei kíséretében a királyhoz terjeszti fel. Poroszországban nincs pótutalványozási időszak, hanem hitelmaradvány kezelés (ú. n. Restverwaltung).

3. *Francziaország* számtartása (comptabilité) egészen eltér az eddig ismertettektől. Nevezetesen meglátszik rajta, hogy jövedelmeit egy időben kereskedők, bérlők kezelték. Ennek maradványa a franczia állami háztartásnak kereskedelmi alakja, s a kettős rendszerű könyvvitelnek ennél általában alkalmazott jelszavai és formái. Mert kettős könyvvitelnek — e rendszer valódi értelmében — ép úgy nincs alapja a franczia állami életben, mint nincs Németországban vagy az osztrák és a magyar birodalomban. Az utalványozás mint nálunk, a miniszteriumokra és az ezek alá rendelt hatóságokra van bízva. Ezek utalványozásairól külön számot visznek és adnak az állami számvevőszéknek. Az utalványozási év 19 hónapból áll. A pénztárakra Francziaországban még Poroszországnál is nagyobb súly van fektetve; mert a *bevételek* kezelése, megyék szerint állami *főadószedőkre* van bízva, kik azonban, folytak be vagy sem az állami bevételek: a hó végén a lejárt összegeket (mintha a kerület jövedelmei nekik bérbe volnának adva) a központi pénztárba beszolgáltatni tartoznak. És be is szolgáltatják, mert az adózóktól készpénz helyett rendes bankári jutalék mellett váltókat is elfogadnak: jogosítva vannak általában takarékpénztári üzletet vinni. Sőt szükség esetén még előlegeket is adnak az állami háztartásnak, úgy hogy minden ily főadószedő pénztára — saját területén — mint a Francziaország egész területét behálózó valamely állami bank közege jelentkezik. Alájuk vannak rendelve fegyelmileg és számadás tekintetében a kerületi és a különleges pénztárak pénztárnokai, úgy hogy a főadószedő saját területének összes jövedelmeiért számadó tisztviselője az államnak, s mint ilyen 50,000—300,000 frank biztosítékot tesz le. A kiadások teljesítésére külön pénztárak vannak, élükön *fizető-mesterekkel*, kik az adószedőktől nyerik pénztáraik készleteit, s kiknek az

utóbbiak lehető kiadási okmányaikat készpénz helyett adják át. Úgy az adószedők, mint a fizető-mesterek a pénzügyminiszterium útján az állami számvevőszéknek számolnak. Még pedig havonként háromszor: 10., 20. és utolsóján naplóval, s minden hó 1-én a bevételeknek a kiadásokkal való összehasonlítása után mutatkozó pénzmaradványokról sommás, és 5-én részletes kimutatással. A tárczaminiszterek csak a terhükre fizetett kiadásokról (a bevételekről nem) kapnak számadásokat. Az állami főkönyvet a pénzügyminiszteriumban vezetik. Ez szerkeszti az állami zárószámadást is, melynek a pénztáraktól érkezett számadásokkal való egyezését, a legfőbb törvényszéki jelleggel bíró állami számvevőszék vizsgálja meg.

4. A *belga* állami számvevőszéket a király és a felsőház befolyása nélkül a képviselőház 6—6 évre választja. E számvevőszék minden utalványozást, szerződést stb. ellenjegyez. Más szóval: annyiban előzetes ellenőrzési joggal bír, hogy tiltakozása ellenére csak a minisztertanács intézkedhetik. A számvitel és a pénztári szolgálat francia mintára van berendezve, csak hogy itt a főadószedőket a belga bank helyettesíti, s az utalványozási időszak 22 hónapra terjed. Az igénybe nem vett hitelek csak 5 év múlva évülnek el, úgy hogy folytonosan 5 évi számadás van munkában. Valamely évről tehát teljes zárószámadást csak 5 év múlva lehet szerkeszteni: a mi csakugyan czélszerűtlen berendezés.

5. Az *orosz* állami számvitelt 1861-ben szervezték újra. E czélból előbb majd minden európai államban tanulmányokat tettek, s az itt czélszerűeknek talált intézményeket iparkodtak átültetni. Jellemző tehát nem igen lehet, de nincs is az orosz állami számvitelben. Sajátságos egyedül az, hogy a birodalmi tanács (mely itt az államfő alatt a törvényhozó hatalmat gyakorolja, s az által élet-hossziglan kinevezett tagokból áll) közjogi ellenőrzés céljából a számvevőszékeknek segédkezését nemcsak utólagosan: a zárószámadásnál, hanem előzetesen, vagyis: magánál a költségvetés szerkesztésénél is igénybe veszi. Ezért a költségvetést nem a pénzügyminiszter egyedül, hanem ez és az állami számvevőszék közösen szerkesztik. A számvitel súlypontját, a pénztárakra fektetett azt a rendszert, mely ezelőtt nálunk és Oroszországban is (Poroszországban most is) érvényben volt, kiküszöbölve találjuk, s e helyett az egységes pénztári rendszer lett behozva. A pénztári fölöslegek úgy mint Angliában: folyó számla mellett az állami bankba helyeztetnek el.

6. A *kisebb német államok* számvitele több-kevesebb módosítással (nevezetesen a badeni, mely sokat átvett a franczia állami számvitelből), részben a porosz, részben a mi számvitelünkhöz hasonló. Ezek az oroszországgal együtt képezik a kincstári (egyszeres) számvitel csoportját. Ezzel szemben áll a franczia-belga-angol csoport, melynél az állami pénzkezelés, valamely állami bank kezében van (Belgium, Anglia) letéve, vagy legalább (Francziaországban) ily alakban jelentkezik. Ez is az oka annak, hogy náluk az állami számvitelnek kereskedelmi (kettős könyvviteli) alakja van.

Vége.

BUDAPEST, 1899.

A PESTI LLOYD-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

(FELELŐS VEZETŐ: MÜLLER AGOSTON.)

www.books2ebooks.eu